איש להבה

סיפור חייו רבי המעש
של שריד הכבשנים
הרב **שמעון בניש** ז"ל
ומסע בתהנות חייו הסוערות והמרתקות

בסייעתא דשמיא

איש להבה

דמות דיוקנו ומסכת חייו המופלאה
של שריד הכבשנים
הרב שמעון בניש ז"ל
איש חי רב פעלים שמסר נפשו בשליחותו
ומסע בתחנות חייו הסוערות והמרתקות
תרע"ב - תשס"ח

פולין - שנות נעורים

שואה - שנות ראינו רעה

קאופרינג - הושיבני במחשכים

לנדסברג - שארית הפליטה

קפריסין - ארץ גזירה

ישראל - על אדמת הקדש

ארה"ב - אבוא בגבורות

נאספו ונרשמו ע"י בנו

הרב חיים בניש

Digitized by Touro College Libraries
For Project Zikaron
www.zikaron.tourolib.org
2022

©
כל הזכויות שמורות
כולל זכויות צילום, העתקה ותרגום ל-
הרב חיים בניש
רח' הרב יצחק מאיר הכהן 3 בני ברק
טל. 03-5703821

הרב מרדכי גימפל בניש
רח' הרב פוברסקי 3 בני ברק
03-6194151, 053-3110166
כתובת דוא"ל: 6194151@gmail.com

יישר כח למעמד ש.פ. על עבודתו הנפלאה
בעיצוב ועימוד הספר

התצלום שעל הכריכה: לנדסברג - שער העיר

הקדמה

למען ידעו דור אחרון, בנים יולדו,
יקומו יספרו לבניהם.

תשעים ושש שנים היו ימי חייו של אבא ז"ל עלי אדמות, תשעים ושש שנים בעיצומן של אחת התקופות הסוערות בהיסטוריה של עם ישראל.

סיפור חייו מהוה פסיפס נפלא מיוחד במינו המשתלב באותם שנים. פסיפס חי ורוטט שופע וגדוש במסירות נפש לעשיית חסד והפצת תורה בקרב מבוגרים ונוער.

אבא היה איש להבה, איש שהאש האלוקית הפנימית בערה בעצמותו והלהיטה את כל הסובב. הוא הפיח רוח חיים בחיים הציבוריים והקרין אהבה, שמחה וטוב לב כלפי כל מי שבא במחיצתו. אבא לא ראה בפעילותו "עסקנות" אלא עבודת ה', כפי שרשם בשולי אחד מטיוטות נאומיו: "ותהיה עבודתי רצויה לפניו ית"'. הבריחה מן הכבוד היתה תכונת אופי מרתקת באישיותו. בכל ימי חייו התרחק אבא ז"ל מפרסום והצניע לכת בכל ענייניו כמיטב יכולתו. היה אמיתי בדיבורו ובמשאו ומתנו עם הבריות.

פעילותו של אבינו ז"ל משתרעת על פני תקופות רבות ומכילים פרקים היסטוריים מזהירים המותירים את הקורא נפעם, החל מפעילות בקרב הנוער העובד הדתי בלודז' שבפולין שטרם השואה, הקמת ארגון "סיני" והפעלת הכשרות עליה במסגרת פא"י. פעילות חסד, חיזוק האמונה ושמירה על צלם אנוש באפילת השואה, בגיטו לודז', ובחשכת עמק הבכא במחנות העבודה שבקאפורינג שבגרמניה.

השואה לא שברה את רוחו, אדרבא, לנוכח מבחני הזמן גילה מאגרים עצורים של יזמה וכח יצירה. היה מן הדמויות הבולטות במפעל ההשתקמות של שארית הפליטה, העפלה וכו', אשר בגבורה על אנושית פנה לעתיד, ביודעו כי על שכמו הוטלה משימת שיקום עולמות.

עם נפילת החיה הנאצית, אבא הוא מן האודים העשנים הראשונים המתנער מן האפר, ומקים בלנדסברג שבגרמניה מוסדות חינוך והכשרה למען הניצולים הנקראים "שארית הפליטה" לקימום חיי הרוח וצלם האנוש. ובהמשך - פעילות העפלה לארץ ישראל, הנמשכת במחנות קפריסין, אליה הוא נשלח. שם הוא מארגן כיו"ר פא"י את חיי החינוך והרוח, עד עלייתו לארץ ישראל.

בארץ ישראל נפתח פרק חדש בחייו. הוא מתיישב בכפר אתא שבמפרץ חיפה,

ונרתם למען הפצת תורה, קליטת עליה ופעילות תורנית מקיפה. הקמת בית הכנסת "היכל שלמה" וישיבות ערב לנוער. פעילות שלא פסקה עד זקנה ושיבה.

הספר אינו מהווה תיעוד בלבד, אלא פרק מאלף על גבורה יהודית בתוך ימי האפילה, עוצמת רוח יהודית עיקשת, מסירות נפש למען לימוד תורה, קיום מצות, אהבת חסד, קירוב רחוקים וחינוך הנוער.

ספר זה פותח צוהר לקורא ללמוד לא רק על אישיותו הנמרצת והפעלתנית של אבא ז"ל אלא גם להעשיר את ידיעותיו על תקופה שאין כדוגמתה בהסטוריה הארוכה של עם ישראל, מזוית אישית ואמונית.

זכרון השואה, שאותה עבר, ובה שיכל את הוריו, אחיו ואחיותיו, אשתו וילדיו, פיעם בלבו. הפסוק: "**למען ידעו דור אחרון, בנים יוולדו יקומו יספרו לבניהם**" היה שגור על פיו. יקראו בני הדור הצעיר על אותה תקופה, על התפקיד אותו מילא ועל חותמו שהותיר.

הספר נבנה מאוסף של ראיונות עם שרידי הדור הקודם, שנענו בחפץ לב לספר על אבא ז"ל ופעלו, וכן מזכרונותיו של אבא ז"ל שנענה לבקשתינו עוד בשנת תש"מ, וסיפר על קורותיו בשנות הזעם.

יבורכו כל המסייעים שתרמו סיפורי חיים, רשמים והערכות מכל תחנות חייו: מלודז' שבפולין, מהגיטו, ממחנות העבודה שבגרמניה, ממחנות שארית הפליטה שבגרמניה ובקפריסין, משנות מגוריו בקרית אתא, בבני ברק ובניו יורק.

תודה והוקרה מיוחדת מרחשי לבי לאחי היקרים: הרב אביגדור ישראל, הרב יואל והרב יחיאל מרדכי גימפל שיחיו, שהיו שותפים מלאים בכל שלבי כתיבת הספר, בעצה ובתושיה, בטירחה ובנתינה, בהשלמת פרטים היסטוריים, ובהשגת עדויות, מסמכים ותמונות. יוסיף ה' להם אורך ימים ושנות חיים, יחד עם כל ב"ב וצאצאיהם היקרים והחשובים.

כמו כן הנני מביע תודה לסופר ר' יהושע אייבשיץ, שהיה קרוב לאבא בכל תחנות חייו; הר"ר חיים יוחנן בנקר, מחברי הקיבוץ בלנדסברג וידידו המסור; הר"ר יוסף זלמן קליינמן, שהאיר את עיני בקורות מחנות קאופרינג; הרב אפרים פישל רוטנר, נכדו של הרה"ג ר' בן ציון רוטנר, שהעניק לי חומר בעניני מחנות קפריסין. וכן ל"גנזך קידוש השם" בבני ברק. ולארכיון "יד ושם" בירושלים.

תודה נאמנה לש"ב ברוך הכשרון הרה"ח ר' חנוך צבי רובינשטיין מחבר הספר "ואמונתך בלילות" שהיה שותף בכל שלבי כתיבת הספר, והיה הקורא הראשון אליו

שיגרתי כל פרק עם כתיבתו. ידידי הרב עמנואל אינדורסקי והרה"ג ר' יעקב שכטר, שהקדישו מעיתותם ועברו על עלי הספר טרם הדפסתו, והערותיהם החשובות והמחכימות היו לי לעינים.

ולסיום אביע תפלה שנזכה לילך בדרכיו של אבא, וימליץ טוב בעד רעייתו מרת פעריל תבלח"א, וכל יוצאי חלציה, ובעדינו - בניו, נכדיו ניניו וכו', שלא יבוש המעין ולא יקצץ האילן, ורוח ה' אשר על אבינו לא תמוש מפינו, להמשיך את שלשלת הזהב, לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצוות, ויה"ר שיביאו הדברים ללמוד מדרכיו, ויהיו לעילוי נשמתו בגנזי מרומים, ובגלל אבות תושיע בנים ותביא גאולה לבני בניהם.

בני ברק, שבט תשע"ה

ח.פ. בניש

מנשים באהל תבורך

רעייתו תבל"א מרת **פערל** תחי'

מחברת הספרים "הרוח שגברה על הדרקון", ו"שאוני בלבכן"

אשר היתה שותפתו המלאה - ברוח ובגשם - בכל מעשיו הכבירים. ועמדה לימינו בכל עת ומצב. שהיתה היוזמת של כתיבת הספר, והמלאך המכה על קדקדינו. זכויותיה הרבות יעמדו לה בזה ובבא לראות בני שילשים ובני רבעים הולכים במסילה הסלולה ותזכה לנוב בשיבה מתוך בריות גופא ונהורא מעליא.

כמו כן יעמדו על הברכה

חתנה הרב **שלמה יהודה הכהן** ורעייתו מרת **פריידא שוואַרץ**

חתנה הרב **מרדכי שמעון** ורעייתו מרת **מירל אייזנברג**

ובנה הרב **ליבל** ורעייתו מרת **רעכיל רייכמן**

על מסירותם הרבה לאבינו ז"ל בכלל, ובשנות שיבתו בפרט.

יזכו לראות דורות ישרים מבורכים נטעי נאמנים בכרם בית ישראל

נר זכרון

לאמנו מורתנו החשובה והצדקנית

מרת **גולדה בניש** ע"ה

בת הרב **אביגדור** ומרת **רייזל רובינשטיין** הי"ד

שנרצחו בגיטו אוסטרובצה

אמנו שרדה את שבעת מדורי הגיהנום בשנות האימה בגיטו אוסטרובצה

בה נרצח בעל נעוריה הרב יחיאל ויסברוט

וחמשת ילדיה הובלו למחנה ההשמדה בטרבלינקה, הי"ד

עמדה לימינו של אבא בכל פעולותיו הברוכות

נלב"ע בשם טוב בליל שבת קודש שובה ו' בתשרי תשל"ב

תהא נשמתה צרורה בצרור החיים

מצבת זכרון

לאשת נעורים לאבינו

מרת **מלכה** בת ר' **אהרן זילברברג** מחנצ'ין

וילדיהם: **פרימט, ישראל יצחק, חיים פנחס**

האם על הבנים נרצחו באושוויץ, אלול תש"ד

היא"צ נקבע ליום הסלקציה ה' באלול

ה' ינקום דמם

תוכן העניינים

הקדמה 3

מילות פתיחה - ראות פניך לא פללתי 13

פרק א - ענף עץ אבות 17

היינו בבית חמשה ילדים ☆ הכנסת אורחים בביתנו ☆ בשר יש לך? ☆ החוש "לצוד" אורחים

פרק ב - בעקבות המשפחה 23

אל עיירת מכורתינו ☆ הרב עולה על המוקד ☆ היריעה שניצלה ☆ בית הקברות הריק ☆ בעקבות מצבתה של גיטל

פרק ג - ר' ישראל יצחק מטושין 36

מבעד לשכבת האבק בצבצו האותיות ☆ סבתא רבתא בחלקה העתיקה

פרק ד - הניגון מקראקוב 43

הישיבה ברחוב יוספה ☆ מורשת בית ראדומסק ☆ ואעבור עליך

פרק ה - כאשר לודז' היתה מותג בסין 51

האם רק גוי או קומוניסט מוכשר להיות פועל? ☆ "אצלנו יקבל הפועל שישי ולא גלילה" ☆ על משמר השבת ☆ שתי שקיות יהלומים שהצילו את הגיטו ☆ מדוע נכנע יו"ר הקהלה? ☆ החומה נותרה לשרוד

פרק ו - בנתיבי עליה לארץ ישראל 60

המאבק על הנפש בהכשרות העליה ☆ משימה של יש מאין ☆ אוירא דארץ ישראל בסטרצוב ☆ מעבודת הדומם והצומח אל עבודת החי ☆ מהגלות יצאנו ☆ נישואין בהמתנה לעליה

פרק ז - השואה 71

קיץ תרצ"ט (1939) - אוירת מלחמה ☆ פרוץ המלחמה ☆ אני חוזר הביתה ☆ חורף ת"ש כמציאות חדשה

פרק ח - הגיטו 79

הגיטו הראשון בפולין ☆ הגיטו כמציאות חדשה ☆ מי היה רומקובסקי? ☆ הגיטו כמחנה עבודה

פרק ט - יונה פיליצר מגיטו לודז' 88

ראית שם המוני יהודים במשאם ומתנם ☆ כל שבועיים היה פירסום 'מה מקבלים' ☆ יהודי לוכסנבורג באים לגיטו ☆ הסנונית הראשונה שבישרה את בואם של יהודי גרמניה ☆ מתחלקים במצוה ☆ "יונה פיליצר" עורך טיש חסידי ☆ יהודי המערב נשלחים מהגיטו ☆ חסד בגיטו הדווי

פרק י - חורף הדמים תש"ב 96

הפתרון הסופי בלודז' ☆ הורי מקבלים צו שילוח ☆ אבא נפטר ☆ אבא מחפש את מקום קבורת אביו ☆ מציאת הקבר והקמת המצבה

פרק יא - ה"שפֶּרה" - אקציית הילדים 104

קורעים אברים חיים מן הגוף ☆ ההכרזה על ה"שפרה" ☆ הבית שברחוב ז'גרסקה ☆ מחפשים מסתור ☆ המחבוא ב"רסורט" לשמיכות פוך ☆ זה מתחיל ☆ הגרמנים נוטלים את הביצוע לידיהם ☆ ה"שפרה" מסתיימת

פרק יב - לאחר ה"שפרה" 121

חוזרים "הביתה" ☆ התקופה השקטה ☆ לחוש את 'אתה בחרתנו'

פרק יג - מחנה ההשמדה חֶלְמְנוֹ 128

תוך שעה ניתן להגיע לשם ☆ כאן היתה ההתחלה ☆ ארמון הרצח ☆ הממצאים מהבור ☆ אל אתר היער

פרק יד - ההכנות לחיסול הגיטו 138

הפינוי מהגיטו ☆ חושבים על מחבוא ☆ לעבר נקודת הפינוי

פרק טו - ברכבת אל הגיהנום 144

פרק טז - אושוויץ 147

קליטה ומיון ☆ במחנה הצוענים ☆ היום הראשון באושוויץ ☆ עוזבים את הגיהנום

פרק יז - הפירמידות של המאה ה-20 159

הגורמים הצבאיים להקמת הבונקרים ☆ מיליון קוב עפר ☆ הבונקר - כקבר ☆ "הבאים מצרימה"

פרק יח - מחנות קאופרינג 168

...מבור תחתיות ☆ הבאים מצרימה

פרק יט - גלות חדשה 171

קיבוץ גלויות ☆ אנושיות בגיא צלמות ☆ חיי יום יום במחנה

פרק כ - מחנה 4 הופך ל"מחנה חולים" 180

מחנה טיפוס ☆ האם נראה את המחר? ☆ המחנות הנשכחים ☆ שאלי שרופה באש

פרק כא - הזעקה שהמשיכה להדהד שבעים שנה 195

כל אדם - שורה ☆ וזה עבר באנשים כזרם חשמל... ☆ שוחררתי, ונשלחתי חזרה לקאופרינג ☆ יום כיפור בלנדסברג ☆ חברות שנצרבה באש ובדם ☆ המלחמה הוכרעה...

פרק כב - ליל פסח במחנה העבדים בקאופרינג 205

"היה זה רב הונגרי שהגיע לאחרונה..." ☆ "מעלה עליו הכתוב... הרי זה קיום מעולה" ☆ מיהו הרב מהידלמאש? ☆ שני אבות ושלש אמהות ☆ פינוי המחנה ☆ אתה מוביל אותי לירושלים ☆ נופפנו בבגדי האסירים ☆ עוד פעם לא יוליכו אותי שולל

פרק כג - מעבדות לחרות - יום השחרור 216

פתאום חבל לך לעזוב את המקום המקולל הזה ☆ לרוצחים לא יהיה זמן להרוג אותנו ☆ ברגשות מעורבים עזבנו את המחנה ☆ אם לא תצאו לדרך הכל יעלה בלהבות ☆ שחר הגאולה ☆ האמריקאים באים... ☆ שארית הפליטה בלנדסברג ☆ אילו לא הייתי שם לא הייתי מאמין ☆ לא יום חג הוא לנו

פרק כד - לנדסברג 235

התארגנות ראשונה

פרק כה - הקמת קיבוץ חפץ חיים 245

בלי שליחים, פקידים וממונים ☆ לא האמנתי שעוד אראה בחיי מחזה כזה ☆ ממלכה של חסידים בלנדסברג ☆ התאגרנות החיים הדתיים ☆ מדוע זקוקים לקיבוצים?

פרק כו - כל זה נבנה מעסקנים 256

אנשים לא יבינו ולא יאמינו

פרק כז - שמעון מלוה אותי עוד מלודז' 262

פרק כח - הרב שהתיר 600 עגונות 268

מי היה הרב הלל ליכטנשטיין? ☆ בן גוריון "גורם" להדפסת הש"ס ☆ למעלה מ-600 עגונות ☆ אבל אתה כן הבנת!

פרק כט - 'יזכור' ללא מילים 276

יום הכיפורים שנת תש"ו ☆ להצית את הניצוץ היהודי

פרק ל - טרנספורט הילדים 279

פרק לא - סיפורם של חברי הקיבוץ 283

הקיבוץ כחצר חסידית ☆ מ"השומר הצעיר" לקיבוץ חפץ חיים ☆ מבנדין עד לנדסברג ☆ מקיבוץ חפץ חיים למכולת חפץ חיים ☆ הקצין האמריקאי אומר שיעור ☆ החברים מתגייסים ☆ ותקרבון אלי...

פרק לב - משמעות החיים של שארית הפליטה 297

זכרונות מחצר ראדומסק ☆ השפע שהשחית

פרק לג - לאנשים כמוך אני זקוק 301

הריקוד שלא הסתיים ☆ פגישה בשטיבל הפועלים ☆ מחורבן לבנין

פרק לד - לקראת עליה 306

עוזבים את גרמניה ☆ פליסאן ☆ עוזבים את פליסאן

פרק לה - באניית המעפילים 314

אניה מהדור החדש ☆ המטבח: מרכז החיים הדתיים ☆ פגישה לאחר שישים ושתים שנה ☆ מה נאכל? ☆ הקפטן מסביר ☆ מתכוננים להתקפה בריטית ☆ תאניה ואניה ☆ לאן נעלמתם?

פרק לו - גלות חדשה - אתגר חדש 329

פרק לז - השליח הבודד 333

פרק לח - במחנה 68 יסדנו את פא"י בקפריסין 335

שלוש צלעות

פרק לט - מעיתון לועידה 341

משפט החיות ☆ "דבר אחר" בקנטינה ☆ נזכור אותם

פרק מ - איש אשר רוח בו 351

הם זקוקים יותר להתייחסות ☆ גלגולה של חוברת

פרק מא - מקרקוב לקפריסין סיפור הישיבה 356

מסרגות מחוטי תיל

פרק מב - בעקבות הצאן 360

שובה ישראל

פרק מג - עולים לארץ ישראל 364

פרק מד - ושבו בנים לגבולם 369

על אדמת הקודש ☆ לא האמנתי שאזכה לכך

פרק מה - כפר אתא - חבלי קליטה 373

"היה זה אביך ר' שמעון"

פרק מו - בלהט העשיה 377

היה זה בליל שבת...

פרק מז - ונתתי לו בביתי ובחומותי יד ושם 385
לשם אינני נכנס
פרק מח - יהודים של פעם 393
איש הספר
פרק מט - דמויות הוד 400
ר' יודל פלדמן ☆ ר' מוטל ארזון
פרק נ - דור לדור ישבח 407
חולית "שומר ישראל"
פרק נא - "תשמור לי את בית הכנסת..." 410
ממנהטן עד היכל שלמה ☆ המנצח על התזמורת ☆ ההשקעה הטובה ביותר
פרק נב - כי עבדך ערב את הנער 415
יהדות לכל ילד ☆ זהו הפירות של אביך ז"ל ☆ אליהו הנביא רוכב על אופניים ☆ היינו רואים אותו כדמות רוחנית
פרק נג - אש תמיד תוקד על המזבח 423
פרק נד - העליה מגרוזיה 428
התאספנו במרפסת הקטנה של בית הכנסת ☆ איך השארת אותנו בחג לבד?
פרק נה - קירוב רחוקים 435
מנין לצעירים
פרק נו - למען ידעו דור אחרון 439
לטעת את התקוה ☆ למה היתה שואה? ☆ הזכרון - שיתוף הדורות בגורל היהודי ☆ מאי בעית טפי?
פרק נז - ועתה הייתי לשני מחנות 451
דברי הרבי בירושלים האירו את עיני הרב בניו יורק ☆ הכנסת אורחים ☆ בחוג המשפחה
פרק נח - במעגלי חינוך 458
פרק נט - בערוב ימיו 463
פרק ס - כי מלאכיו יצוה 466
האש עצמה ☆ המכתב האחרון
מפתח שמות 470

מילות פתיחה

ראות פניך לא פללתי

חודש אדר תשכ"ז, אולמי "נאות השמחה" בבני ברק, הורינו ז"ל משיאים היום את בנם - אחינו הגדול הרב ר' אביגדור שיחי'. ההתרגשות רבה, זוהי אחת החתונות הראשונות בה ניצולי השואה מובילים את יוצאי חלציהם לחופה. היה אפשר למשש את השמחה בידים. היתה שמחה על המשכיות. הם הרגישו כשלוחים שנותרו בעולם וקיימו את שליחותם. הדבר התבטא כבר בנוסח ההזמנה. אבא טרח לציין בראשה: **נודה לה' ששימחנו כימות עיניתנו.**

השמש נוטה לערוב, התזמורת מנגנת את הניגון של ההולכה לחופה, ההורים אוחזים כבר בנרות. על הבמה יושב מכונס הרב דוד צבי זילברשטיין זצ"ל, מרבני תל אביב. ופתאום הוא מתנער ממקומו ואומר: אני מבקש לדבר כמה מילים.

המחותנים קצרי רוח לוחשים: אין זה זמן לנאומים. אולם הרב זילברשטיין, או כפי שנקרא בפי כל: ר' דוד הרש, מתעלם, נוטל את המיקרופון בידו ופותח ואומר:

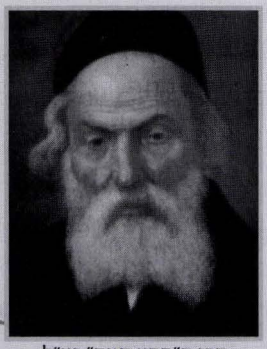

מרן ה"חפץ חיים" זצ"ל

אזכרה ימים מקדם: את ר' שמעון מכיר אני עוד מימי ילדותו בלודז'. כאשר למד בחדר "תורת חסד" שאני ניהלתי. זכורני ביקור של הסבא קדישא ה"חפץ חיים" זצ"ל, שהיה נוהג לבוא מדי שנה לעיר לודז' כדי לעשות למען הישיבה בראדין. וזכיתי וביתי שימש אכסניה לאורח הדגול. באחד מביקוריו נעתר מרן לבקר ב"חדר" שאותו ניהלתי. מה אומר לכם - התכונה היתה רבה. חיפשנו דבר מיוחד לכבד בו את האורח, להציג לפניו מהשגי ה"חדר". נזכרתי בילד שימע'לה אשר בעת שלמדו בחומש על בגדי הכהן הגדול הכין משאריות בדים דוגמא של הבגדים לפי מדות עצמו. זו היתה יצירה של ממש.

הצגנו את שימע'לה בתלבושתו לפני החפץ חיים. מרן התבונן ואמר: כבר זמן רב אני מעודד את הבחורים לעסוק בסדר קדשים, שכן משיח עומד בפתח. ותתארו לכם, שהמשיח יבוא ואנו נזדקק ללמוד את הלכות בגדי כהונה

מילד זה, הרי יהיה זה חרפה ובושה. ואז נפנה אל שימע'לה ואמר: **שיהיה לך אריכות ימים ושנים.**

לימים, כאשר בגר שמעון שימש כיד ימיני במאבקי השבת בלודז'. היתה זו מערכה כנגד בעלי מפעלים מאחינו ובשרנו - שיעסיקו במפעליהם בחורים שומרי שבת.

כאשר עליתי לארץ ישראל בשנת תרצ"ה, המשיך ר' שמעון בפעילות זו. עד אשר פרצה המלחמה והאשמדאי שטף את אירופה במבול של דם. באותם ימים התהלכתי כארי בסוגר, היכן הם כל תלמידי, היכן הוא ר' שמעון? וכי הברכה של הסבא קדישא תשוב ריקם?!

והנה חדשים אחדים אחרי המלחמה, אני מקבל מכתב מר' שמעון, ובראשו המילים: **תודה לא-ל אני חי.** זכורני שבאותו יום רצתי למערכת העתון "שערים" שברח' אלנבי בתל אביב, והם הדפיסו ידיעה זו בעמוד ראשון*.

ר' שמעון ידידי, פנה אליו הרב זילברשטיין, וקולו נשנק: **ראות פניך לא פללתי, והנה הראה אותי אלוקים גם את זרעך הולך לחופה...**

כולם נותרו כמסומרים למקומותיהם, רק התזמורת אשר שבה לנגן הזכירה כי החופה עומדת פרוסה תחת כיפת השמים.

סיפור קצר זה מבטא את תמצית חיינו בצילם של הורינו ז"ל ניצולי השואה. הכל נחלק בלפני החורבן ואחרי החורבן, בחברים "משם" ובחברים מכאן. ובתווך - אלו שאתם "מהאט מיט גמאכט" (שאתם "עשינו"...), מעין לשון סתרים, כדי שלא להשתמש בשם המפורש. כל שמחה או אירוע במשפחה נחוג מתוך תחושה של נצחון על האשמדאי. הורינו לא הסתירו את היותם ניצולי שואה, אלא להיפך - התגאו בכך. הם חשו את עצמם כמי שניצחו את הצורר. אמנם הם הוכו מכה קשה - הוריהם, אחיהם אחיותיהם, בני זוגם וילדיהם - נרצחו, אולם הם שרדו, ושרדו כדי להקים את הכל מחדש; ולזכור. לזכור את הכל. הם מצידם עשו הכל לשם כך, ועתה אנו הדור השני ממשיכים זאת. ולמטרה זו נכתב ספר זה.

* ראה תצלום בעמוד 240.

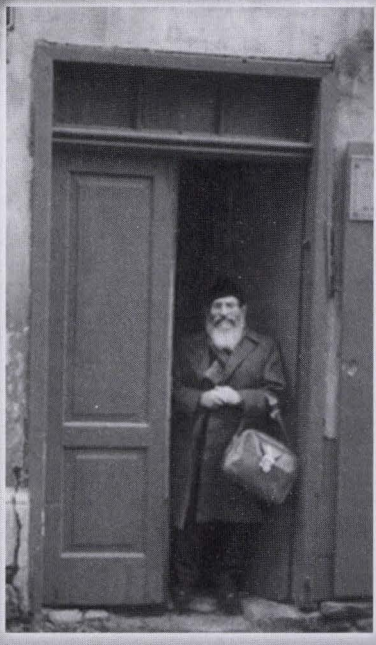

שנות נעורים

פרק א

ענף עץ אבות

"נולדתי בלודז' בחודש אלול תרע"ב (1912) לאבי ר' חיים פנחס ולאמי מרת מרים רחל". כך פתח אבא את סיפור תולדותיו. היה זה בקיץ שנת תש"מ, כאשר בעקבות פנייתנו נעתר אבינו לספר לנו את קורות חייו בשנות השואה. למטרה זו התכנסנו בביתו ערבים אחדים, שבהם הוא העלה את זכרונותיו האישיים, החל מילדותו בחיק משפחתו, בחרותו, נישואיו, ובהמשך - בגיטו, באושוויץ וכו' עד השיחרור. ההתכנסות הראשונה היתה במוצאי שבת פרשת פנחס, כ"א בתמוז תש"מ, ובה הקדים משפטי פתיחה אחדים, ואני מצטט:

הרה"ח ר' חיים פנחס בניש הי"ד

בני ר' יואל שיחי' עורר אותי לאחרונה, מדוע אינני מספר על קורות חיי בזמן השואה, כיצד צלחתי את המבול הנורא ההוא? ואכן, למרות שכידוע לכם כל השנים עסקתי רבות בשימור זכרון השואה; ארגון עצרות שואה, תערוכות שואה ועוד, לא עסקתי בזכרונותי האישיים. להעלות מנבכי הנפש את תלאותי האישיות. ההיסטוריה שלי שחויתי על בשרי, הינה רק פסיק מתוך גלי הסופה שהציפו את עמנו בשנות הזעם, וההתעסקות בזה נראתה לי אנוכית במידת מה.

אולם מאידך גיסא, מתוקף היותי האדם היחיד ששרד ממשפחתו, אני חש שמוטלת עלי החובה לתאר את הזוית האישית של משפחתנו, למען הדורות הבאים, כאמור: "למען ידעו דור אחרון, בנים יולדו יקומו ויספרו לבניהם". ובפרט שסיפור תולדות משפחתי משקף את מר גורלו של העם היהודי בשואה, שנכחד בחלקו הגדול על פי תוכנית ההשמדה השטנית.

סיפור תולדותיה של משפחתי ורציחתה הוא סיפורה של משפחה שגורלה לא היה שונה מגורלם של ששה מליון יהודים. סיפורם לא יוודע לעולם. קולם נדם במחנות המוות. רק אלו ששרדו יוכלו לזכור ולספר על גורלם.

אני היחיד מכל משפחתי שיכול לספר על הורי, אחי ואחיותי, אשתי וילדי שנפלו

טרף בידי עם צמא לדם יהודי, שבינו לבין חיות טרף לא היה כל הבדל. וכל זאת לעיני העולם שעמד מנגד ולא נקף אצבע, ונתן לחבורת רוצחים להכחיד כמעט עם שלם, רק על שום היותם יהודים.

על כן, בפרט שקיימת התעניינות ומבקשים - אני אספר. אני מבין שעיקר ההתעניינות היא על ימי השואה, אולם אקדים ואספר קצת על ילדותי, על ביתי ומשפחתי, דבר שעד עתה לא סיפרתי לכם.

היינו בבית חמשה ילדים

את סיפור תולדותיו פתח אבא ז"ל ברקע המשפחתי, בלשון קצרה ותמציתית.

היינו בבית חמשה ילדים: שלשה בנים ושתי בנות. אני הייתי הגדול - הבכור, אחרי נולדו שתי אחיות: גיטל (תרע"ט) ופערל (תרפ"א), ושני אחים: שמואל יחזקאל (תרפ"ו) ואריה ליב (תרפ"ח).

לא היינו עשירים. אינני מתגאה בזה ולא מתבייש בזה. אבי ז"ל היה בעל מלאכה. היתה לו חנות קטנה בה ייצר כובעים ועבודות פרווה, ולא הוציא פרנסה גדולה מזה. אפשר לומר אפילו שהיתה מצוקה. אמא ע"ה, לשם עזרה בפרנסה, ניהלה בתוך הבית בית מלאכה לאשפרה. היו מביאים אלינו גלילי בד כשהם עדיין לפני הצביעה,

לודז', רח' ווסכודניה 57. כאן נולד אבא וכאן התגוררו הוריו עד השואה

ואנו היינו פורסים אותם על השולחן ועוברים עליהם. רואים קשר או חוט גס - מוציאים אותו ומשחילים במקומו חוט אחר לפי אותה דוגמא.

גרנו בבית משותף ברח' ווסכודניה מספר 57. היה זה בנין מלבני גדול בן ארבע קומות שבאמצעו חצר פנימית גדולה וסגורה. מהרחוב אל החצר הובילה כניסה אחת, ומהחצר אל הדירות - שמונה כניסות. גרו שם כשמונים משפחות, עשירות ועניות. אנחנו גרנו בשני חדרים שכורים, בקומה הרביעית, וכך גרו בממוצע כל הדיירים. בתוך הבית ניהלה אמא ע"ה את העבודה הנ"ל, וזה תפס חצי חדר לפחות. שם נולדתי, ושם גרו הורי, אחיותי ואחי, עד המלחמה.

הכנסת אורחים בביתנו

אבא ממשיך ומספר את קורות משפחתו: למרות המצוקה הכלכלית בבית, אבי ר' חיים פנחס ז"ל ובמיוחד אמי מרת מרים רחל ע"ה היו סמל לצדקה ולהכנסת אורחים. אבא היה גבאי "הכנסת אורחים" בשטיבל הרדומסקאי (ווסכודניה 64) בו התפלל. אתם אינכם יודעים כפי הנראה מה היה נקרא בפולין "הכנסת אורחים". לא כמו היום שצריכים להתחנן בפני יהודי שיבוא לסעוד אצלך, שיתן לך הזדמנות לזכות במצוה. באותה עת, עמדו אחרי התפלה, בכל שטיבל ליד הפתח, בליל שבת ובשבת בבוקר, שורה של עניים, וכל אחד שהלך הביתה הזמין אורח שיתלווה אליו.

היו אלה אנשים שבאו מהעיירות הסמוכות כדי לעבוד ולהשתכר מעט בעיר הגדולה, ונותרו גם לשבת. לאנשים אלו לא היתה אפשרות ללכת לאכסניה או לבית מלון, ובאו לשטיבל. היו אמנם חברות "הכנסת אורחים", אולם היתה זו עיר גדולה, עיר בת רבע מליון יהודים, וממילא היו אורחים רבים.

כאמור, אבי ז"ל היה הגבאי של הכנסת אורחים, וזכורני שבכל ליל שבת היו לו התדיינויות עם המתפללים איך לסדר את האורחים. השטיבל שאנו התפללנו בו לא היה שטיבל גדול, אלא של כ-60 איש, והיו בינינו יהודים עשירים, עשירים מאד. אולם אם היו חמשה-שמונה עניים כבר נוצרה בעייה היכן לארח אותם, ואבי היה חייב לשאת ולתת עמם: אני לקחתי אורח לפני שבוע, שההוא יקח היום, ענו לו. היו שאמרו לו: תכניס אותם למסעדה על חשבוני. היו אלו יהודים עשירים שלא ראו ענין להכניס לביתם "ארחי פרחי" כאלה. אולי אינם נקיים, כיצד יושיבו אותם בסלון ליד השולחן עם אשתו ובני ביתו?

תמיד, בכל שבוע על פי רוב, אבא היה מביא הביתה שניים-שלשה יהודים שלא הצליח לסדר אותם, ואת השאר היה מכניס למסעדה על... חשבונו. שכן לגבות מאותם עשירים היתה בעיה של לך ושוב וכדומה, כי באמצע השבוע הם לא היו באים לשטיבל.

אגב אני נזכר באפיזודה: בשבת בבוקר טרם התפלה היה בשטיבל שיעור של

"שם, אצל מרים רחל, למעלה בקומה הרביעית, שם תקבלו".
החצר הפנימית של הבית ברח' ווסכודניה 57 בלודז'

ארבעה יהודים שלמדו בצותא שיעור בשו"ע או"ח - ט"ז ומגן אברהם. שבת אחת לא מצאו את הספרים, והחלו להתרעם בקול: "איפה השו"ע, גנבו את הספרים!" אמר להם אבא: "הספרים לא נגנבו, אני יודע היכן הם, לכו למסעדה פלונית ותמצאו אותם". לא היה לו כבר מה לשלם עבור האורחים, היות ונשאר חייב משבתות קודמות, לכן מישכן את ספרי השו"ע.

כנזכר, על פי רוב באו עם אבא הביתה מספר אורחים. אני זוכר מעמדים אחדים בהם אבא בא עם האורחים ואמא עמדה בחוסר אונים. כשהחלה הארוחה, אבא ברוב תושיתו נכנס אל המטבח, הביא את הדגים, ואמר: אני אחלק היום את הדגים, וכן בבשר - אני אחלק היום. והוא חילק - בשבילו לקח מנה גדולה והשאר לאורחים. מהמנה שלו חילק לילדים, ואנו כבר היינו מודעים למצב זה בו אנו נקבל שיריים בלבד, וקיבלנו זאת בהבנה.

על פי רוב יצאו אורחים אלו מהבית מאד מרוצים. ותמיד אמרו: זה המקום הכי חם והכי טוב בו נתארחנו, הלואי שבכל שבת נוכל לבוא הנה.

כאמור: אנחנו גרנו בקומה רביעית, ובכל זאת תמיד התדפקו על פתחנו עניים כשהם אומרים: עלינו עד קומה זו, לא נגענו באף דלת באמצע, כי פה פותחת המשרתת הנכריה ואומרת: הגברת איננה, ושם לא עונים יפה, ושם מסתכלים דרך החלון שבדלת וכבר לא פותחים - וכאן תמיד הדלת פתוחה, לכן באנו ישירות הנה.

גם כל בני החצר ידעו מכבר, כי כאשר באים עניים יש להפנותם אלינו; באמרם: שם, אצל מרים רחל למעלה, בקומה רביעית, שם תקבלו.

בשר יש לך?

אבא המשיך וסיפר: הורי חפצו להטמיע תכונה זו של אהבת חסד גם ביוצאי חלציהם. זכורני, אחר נישואי, כאשר החילותי לאכול על שולחני, אמר לי אבא ז"ל: "לפחות בשבת הראשונה שאתה עומד ברשות עצמך, יהיה אורח על שולחנך".

באותם ימים ניהלתי את שטיבל הבחורים שבפלאץ וולנושצה (ככר החרות) מספר 3, ומטבע הדברים עניים לא היו פוקדים שטיבל זה. בליל שבת בתום התפילה יצאתי לשטיבלך אחרים כדי למצא אורח, והנה אני נוכח כי איחרתי את המועד. כל האורחים מצאו כבר סידור. אולם חזקה עלי מצות אבי ויצאתי לרחוב לחפש אורח. מהחלונות הפתוחים נישאים כבר ניגוני השבת, ואני משוטט ברחובות לודז' השוממים - תר אחרי אורח.

אחרי שעה ארוכה אני מבחין ביהודי, שכפי הנראה סעד כבר את סעודת השבת בבית מארחו, והוא עושה את דרכו לאכסנייתו. פניתי אליו כמעט בתחינה:

- "גוט שבת... אולי אתה מוכן להתארח אצלי לסעודת שבת"?

- היהודי הזה מודד אותי מכף רגל ועד ראש. הוא לא ראה לפניו בעל-בית טיפוסי אלא אברך צעיר, וחשתי שהוא תוהה האם כדאי לו בכלל לבוא. הוא השתהה קמעא ולבסוף שאל: "מה יש לך לאכול?"

- "כמו בכל בית יהודי", אני עונה.

- "בשר יש לך?" הוא חוזר ושואל.

- "גם בשר יהיה", אני עונה נואשות.

והוא בא ויצא מרוצה, וגם חזר לפקוד את ביתנו בשבתות אחרות.

אמר הכותב: אבא ז"ל דבק במצוה זו כל ימיו. זכורני שגם בשנות נעורי בקרית-אתא, שאינו מקום גדול שאליו מזדמנים אורחים, אבא היה "מצליח" מדי פעם להזמין אורח. לדוגמא: אבא היה פוקד בכל ערב ראש חודש את קברו של הרשב"י במירון, שם פגש את החסיד הברסלבאי הישיש ר' בן ציון אפטר זצ"ל, ושכנע אותו שבדרכו חזרה יעשה "חניית ביניים" בקרית אתא. וכך בכל ראש חודש אמא ז"ל היתה מכינה ארוחה כיד המלך עבור ר' בן ציון, והיתה ששה במצוה זו, וראתה לעצמה זכות לאכול משיירי מאכלו (ר' בן ציון היה מחוסר שיניים והיה מותיר את ה"קשה" של הלחם). את מצעו היתה מכינה בעזרת הנשים של בית הכנסת, שכן בבית סרב ללון.

גם כאשר היו באים לבית הכנסת אורחים של המתפללים, היה מזמין אותם לפחות לעשות קידוש בביתנו הסמוך לבית הכנסת, טרם שישובו לבית מארחיהם.

החוש "לצוד" אורחים

מספרת רעיתו מרת פערל תבלח"א: היה לשמעון חוש מיוחד "לצוד" אורחים. לחוש מצוקה של אדם בודד ולתת לו תחושה של בית. זכורני, היא ממשיכה ומספרת, ערב יום כיפור אחד, שמעון שב אחרי תפלת שחרית הביתה, ומבשר לי כי הזמין משפחה שלמה לארוחת ערב החג.

"כיצד מצאת אותם", אני שואלת. והוא מספר: בבוקר ביציאתי מהמקוה אחרי "טבילת שחרית" ראיתי ליד המקוה של טבילת-כלים שני גברים, אב ובנו, מטבילים תכולת מטבח שלמה: סירים, מחבתות, סכו"ם, צלחות וכו'. הדבר משך את תשומת לבי, שכן דבר זה מתאים יותר לערבי פסח ולא לערב יום כיפור. ניגשתי והתברר לי כי זו משפחה של בעלי תשובה, שאתמול עשו צעד מכריע בחיים: עזבו את מקום מושבם ועקרו לבני-ברק.

כאן בבני ברק, הם אמרו לעצמם, נוכל לאכול כבר מההכשרים המהודרים בלבד, על כן הותירו בדירתם הקודמת את כל תכולת המטבח, ורכשו כאן את הכל מחדש. וכך הם עמדו בבוקר והטבילו את הכלים.

אמרתי להם, סיפר שמעון, אם עכשיו אתם מטבילים כלים, כיצד תספיקו לארגן את המטבח ולהכין סעודת חג?! אני מציע שתבואו אלי להתארח! והם נענו ברצון להזמנה.

שעתיים בלבד עמדו לרשותי להתארגן. שמעון ירד לקנות חלות, ואני מיהרתי להוציא מהמקפיא דגים ובשר ולהעמיד על האש. בצהרים נקשו האורחים על הדלת. הם היו אב ואם ושלשה ילדים. שמעון נתן להם תחושה משפחתית, שר עמם את שירי החג והכניס אותם לאוירה של היום הקדוש.

הם חזרו ופקדו את ביתנו פעמים נוספות. לימים סיפרו שאנחנו היינו עבורם "חלון הראוה" של בני-ברק, וכאשר חבריהם חוששים לעשות צעד מכריע זה בחיים הם מספרים להם עלינו.

את הכושר של אבא "לצוד" אורחים חשתי גם אני הכותב. היה זה בניו יורק בחג השבועות של שנת תשס"ג, אבא היה כבר מעבר לגיל 90, ונסעתי לשהות במחיצתו ולסעוד אותו בזקנותו. כאשר חזרנו מתפלת החג ראה אדם עומד בפינת הרחוב. אבא ז"ל "קלט" אותו מיד, ואמר לי: נראה לי שאין לו היכן לסעוד את סעודת החג, ומיניה וביה פנה אליו והזמינו. והלה נענה מיד בחפץ לב, והצטרף אלינו.

פרק ב

בעקבות המשפחה

בזמנו, כאשר אבא ז"ל סיפר את תולדותיו וקורות חייו בשנות השואה, לא טרחנו לבקשו להאריך בשורשי המשפחה, מי היו; היכן גרו; במה התעסקו?

היינו צעירים, ומטבע הדברים אדם צעיר פניו לעתיד, ושורשי המשפחה אינם בראש מעייניו. אחרי פטירתו של אבא ז"ל כאשר החילונו להתענין בזה, לרגל ההכנות לכתיבת הספר, לא היה לנו כבר את מי לשאול. גם לא היו בני משפחה נוספים לשאול אותם, אבא נותר שריד יחיד ממשפחתו העניפה.

בביקורי בלודז' בשנת תשס"ו, נודע לי כי בארכיון הממשלתי, שבפלאץ וולנושצ'ה, מספר 1, קיימות תעודות הלידה, הפטירה והנישואין של כל יהודי לודז' והמחוז, ממאתים השנה האחרונות. כלומר משנת 1800 לערך (לפני שנה זו לא התבצע רישום מסודר של היהודים בפולין). פניתי לשם, והזמנתי את תעודת הלידה של סבי - חיים פנחס. תוך שבועיים קיבלתי בדואר חוזר מסמך מצולם מתוך רישומי הפקיד הממשלתי שבכפר וידאבה, מיום 28 באפריל 1891 המודיע, כי היום בשעה 11 בבוקר בא ישראל בניש, סוחר בן 42, בנוכחות עדים, והצהיר

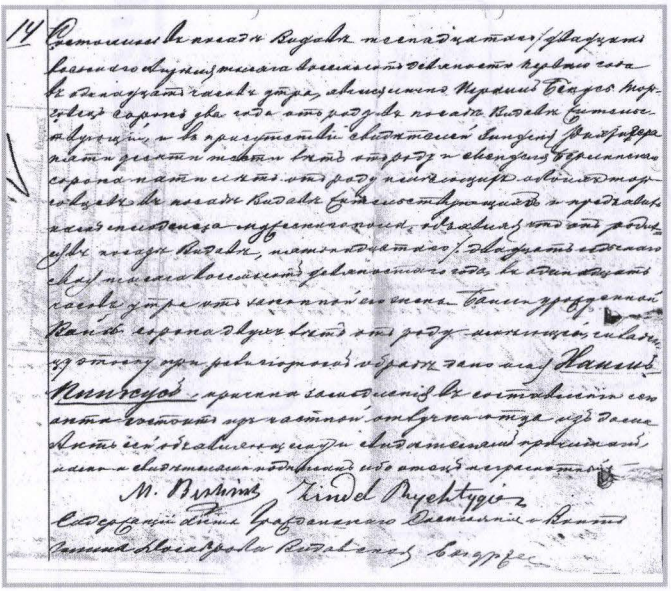

ב-28/16 באפריל 1891 ב-11 בבוקר בא ישראל בנוש סוחר בן 42 בעיירה וידאביץ בנוכחות עדים ... והצהיר כי הוליד בעיירה וידאביץ ב-27/15 במאי שנת 1890 בשעה 11 בבוקר מאשתו גיטל ששם נעוריה ויס, בת 42 ... וניתן לו שם חיים פינקוס ... וזו היתה הסיבה להזמין אותי לכתוב מסמך זה

תרשים יוחסין

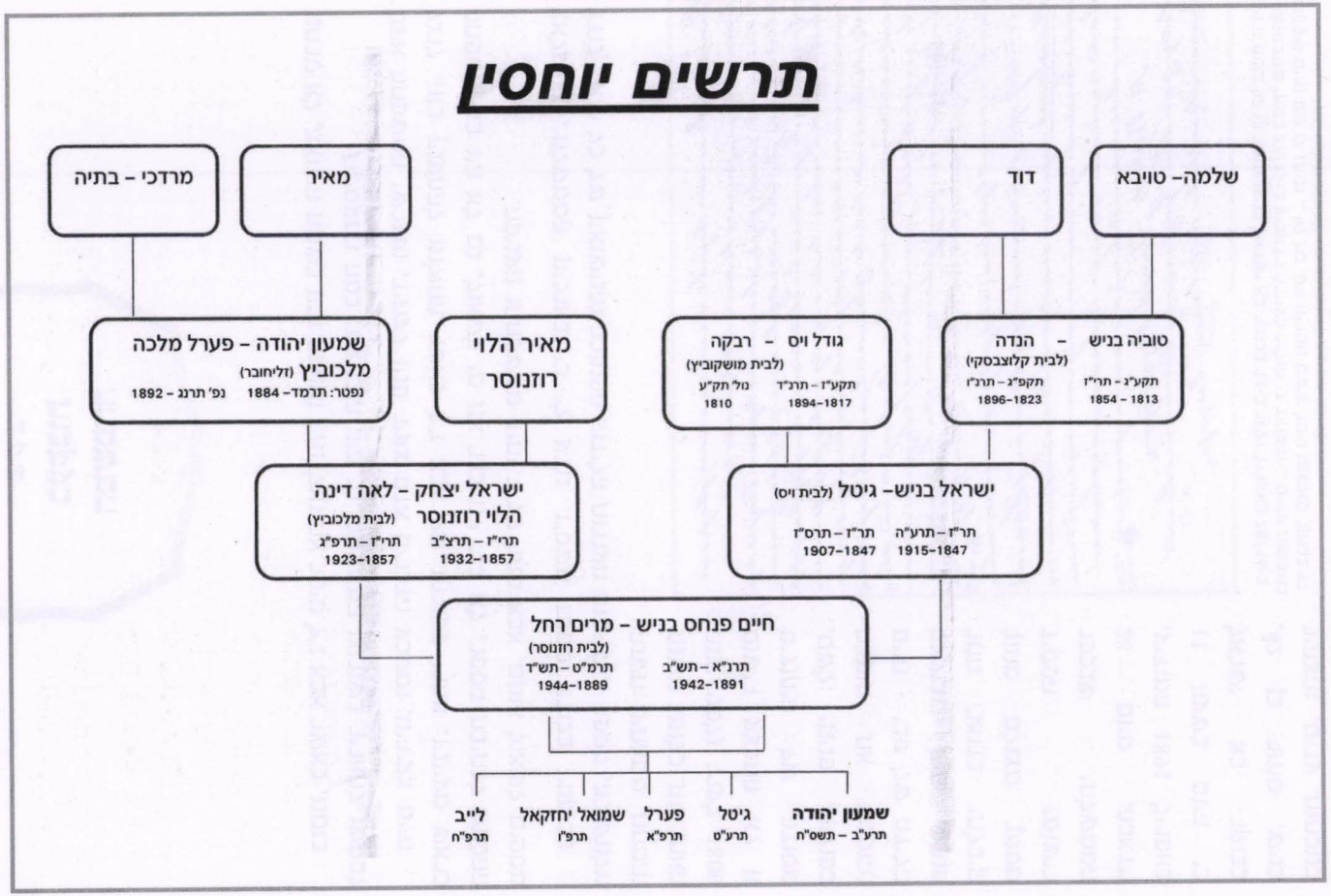

כי ב-15 במאי בשנה שעברה (כלומר ב-כ"ה באייר שנת תר"נ) נולד לו בן מאשתו גיטל, בת 42, ששם נעוריה וויס, וניתן לו השם: חיים פינקוס.

מסמך זה העביר בי צמרמורת, הוא השליך אותי 120 שנה לאחור. אני כאילו נוכח במשרד הפקיד הממשלתי בוידאבה, כיצד בא ישראל בניש ומצהיר על לידת בנו... סבי: חיים פנחס. מסמך זה מקשר אותך לעבר, ומעניק לך פרטים נוספים על עברך ועבר המשפחה.

בדואר חוזר הזמנתי את כל מסמכי המשפחה. עם ההזמנה התברר לי שמקור מוצאה של משפחת בניש היא מהעיירה וידאבה, וקיימות בה תעודות המשפחה החל מאמצע המאה ה-19, ומלבד במקום זה לא קיים שם משפחה זו בכל פולין. אמנם פה ושם, אנו מוצאים באקראי שם זה גם בסמיכות מקום, כמו בקאליש או בזדונסקה וולה, והם כנראה שלוחות של נישואין, אולם בקביעות ובהשתלשלות - דור אחרי דור, הדבר מצוי בוידאבה בלבד.

השם הקדום ביותר אליו הגעתי הוא טוביה בניש, שהיה נשוי להינדה קלוצבסקה. בנו: ישראל בניש - סבא-רבא שלנו, הוא יליד שנת 1848 בערך. היה נשוי לגיטל בת ר' גודל וייס תושב וידאבה. נולדו להם ילדים רבים, וחיים פנחס (ותאומתו פריידל) הם בני הזקונים. הם נולדו כאשר ההורים היו כבני 42 שנים.

"שתה מבאר כרוה שלושה שרי התורה רבותינו שבראדומסק..." מצבת ר' ישראל ב"ר טוביה בניש, אביו של ר' חיים פנחס ז"ל, בבית החיים בלודז'

בביקורנו הבא בלודז' ניסינו להתענין ברישומי בית הקברות הגדול, ששרד את השואה, מי מבני המשפחה קבור כאן? ומצאנו את קברו של ישראל ב"ר טוביה בניש, שנפטר בשנת תרע"ה (1915) וניפנינו לשם. מצבה גבוהה ומרשימה, כתובה בלשון מליצית, ובה גם "חומר" רב, וכמו כן הקשר שלו לחסידות רדומסק, ואנו מצטטים: "שתה מבאר כרוה שלושה שרי התורה, רבותינו שבראדומסק, תפארת, חסד, וכנסת הכהנים... לגבאי בקהל חסידים בחרוהו כמה שנים".

היה זה בשנת תשס"ח, השנה הראשונה לפטירתו של אבא ז"ל, ולזכרו החלטנו לשפץ מצבה זו של סבו, על ידי יציקת בטון חדשה,

וקביעה מחודשת של המצבה בתוכה. למרות שהמצבות קיימות על עומדן, בכל זאת הזמן עושה את שלו, בצירוף פעולתם של חוליגנים שונים, המסתובבים בבית הקברות ומפילים סתם-כך מצבות לשם שעשוע, כפי שנוכחנו לראות אפילו בחלקה זו. בבסיס המצבה הצמדנו טבלת זכרון בה מצויין שהשיפוץ נעשה לזכרו של אבא ז"ל.

בהזדמנות זו, חיפשנו גם את מקום קבורת גיטל בניש, אשתו של ישראל ואמו של חיים פנחס, אולם לא הצלחנו. ניסינו למצוא גם "קומה נוספת" - את מקום קבורת טוביה ורעייתו הינדה, הוריהם של ישראל בניש, אולם לא מצאנו עליהם רישומים במסמכי החברה קדישא.

נאמר לנו שיתכן והם נקברו בוידאבה - עיירת מוצאם. החלטנו לצאת לשם, אולם היכן היא?

לאחר בירורים אצל רב הקהלה בלודז', ר' שמחה קלר, הוא מודיענו, כי וידאבה היא עיירה בדרום לודז', על אם הדרך לראדומסק, 60 ק"מ דרומית ללודז', ו-70 ק"מ צפונית לראדומסק.

כיום לא מתגוררים שם יהודים, אולם בעבר היתה זו עיירה יהודית חשובה, וכאשר נוסדה הקהלה היהודית בלודז' לפני 200 שנה בדיוק, שגרה לה וידאבה רב.

אולם לודז' שגשגה מאז ווידאבה נותרה כפר, ועם פרוץ השואה היו בה 700 יהודים שהוו כשליש מהתושבים.

אל עיירת מכורתינו

דרך המישור אל העיירה מותירה מקום להרהורים. מהם היום הסיכויים למצוא שריד או ממצא מלפני 90-80 שנה? אולם מאבא ז"ל למדנו לתור אחר כל סיכוי ולא לזלזל בשום ממצא.

בהקשר זה זכור לי מילדותי סיפור, אותו סיפר אבא בשמו של סבא רבא, ר' טוביה, שאת עקבותיו אנו נוסעים לחפש עכשיו, וכמו כל סיפור עתיק גם הוא מתחיל במעשה במלך.

מעשה במלך שראה בצידי הדרך משהו מנצנץ. עצר את המרכבה ושלח את משרתו לבדוק את מקור הנצנוץ. חזר המשרת ובתנועת יד של ביטול אמר: סתם מטבע של פרוטה. אולם המלך שלחו שוב ואמר: הבא את המטבע. לימים הכין המלך סעודה, ובחשאי הורה לטבח הראשי לא לתת מלח במרק. כאשר הוגש המרק למסובים, טעמו כולם והניחו את הכף. עד שאחד המסובים אזר עוז ואמר, אדוני המלך - חסר מלח בתבשיל.

הוציא המלך מחיקו את המטבע ופנה אל משרתו ואמר, לך קנה נא במטבע זו מעט מלח. כאשר חזר, תבלו כל המסובים את קדרותיהם ממלח זה. אז אמר המלך למשרתו, ראה נא, איך מטבע פשוטה הצילה סעודה שלמה. אין לנו לזלזל בשום חפץ או מטבע, כי איננו יודעים איזה תפקיד הוא עשוי עוד למלא.

הרב עולה על המוקד

הנהג הגיע במכוניתו אל הכיכר, הקיפה מכל עבריה ועצר, ואמר בשקט "טוטאי" (זה כאן, בפולנית). זו ככר השוק של וידאבה, עליה שמענו משרידי העיירה. כאן נערך "טקס האוטודפה" לרב המקומי אברהם מרדכי מרוקו ה"ד, ע"י הגרמנים ביום כיבושה. מאורע זה נצרב בזכרונם יותר מכל.

הגרמנים נכנסו לוידאבה בשבוע האחרון של חודש אלול תרצ"ט, הם לא נתקלו, כמו בכל פולין, בהתנגדות. הם שטפו את העיירה ופנו אל האויב האמיתי שלהם: "היכן הרב?" שאלו, והפולנים הצביעו על ביתו ואמרו "תם" (-שם)...

אט אט מתאספים סביבנו המקומיים, אנשים קשי יום בקסקטים ומעילי רוח. "כבר מזמן לא ראינו יהודים אורגינליים כמוכם", הם אומרים. "כאשר גרו כאן היהודים הכל היה אחרת". בשבת היו כל החנויות כאן מסביב סגורות", אומר אחד כאשר הוא יוצר בידו עגול גדול באויר. "כל החנויות כאן היו של יהודים, מלבד בית המרקחת".

מפה של וידאבה מלפני השואה

1. השוק הישן
2. הככר בה שרפו את הרב
3. השוק החדש
4. בית קברות
5. בית קברות
6. מגדל שמירה ישן
7. כנסיה
8. כנסיה
9. כנסיה
10. בית כנסת והמקוה
11. בית הקברות היהודי
12. טחנת קמח
13. טחנת קמח
14. תחנת כח
15. מנסרה
16. בית הספר היהודי

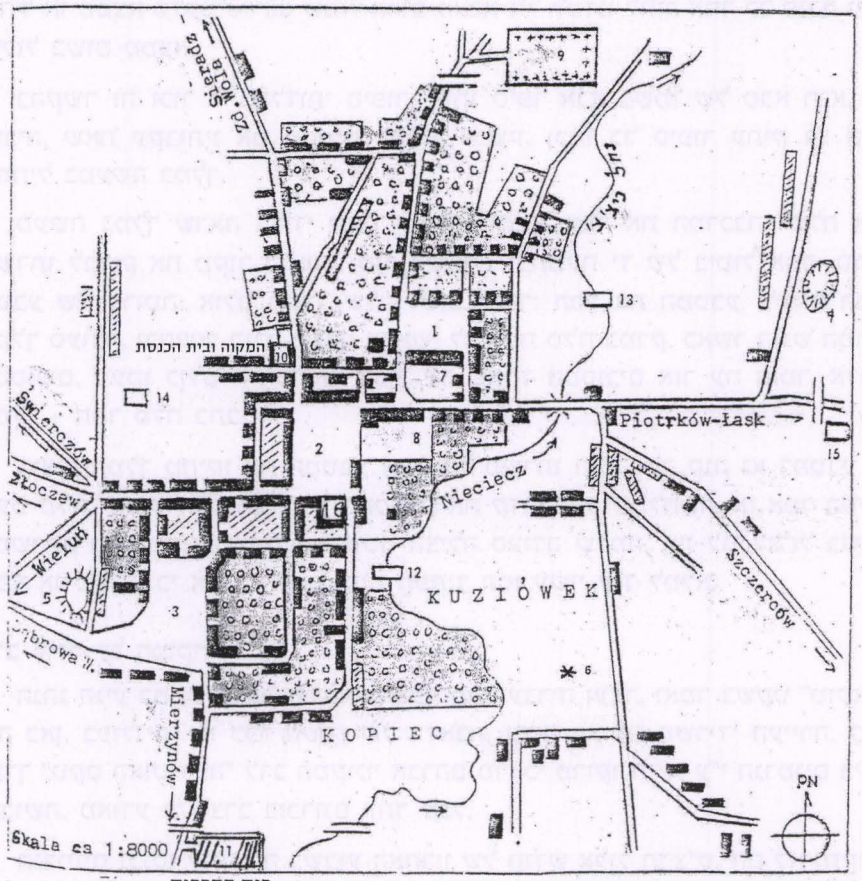

הם מדברים כולם כאחד, נכנסים האחד לתוך דברי חבירו. ולפתע משתתקים ומתייעצים ביניהם האם לספר לנו על "המקרה המצער" של הראבין היהודי שהועלה כאן באש "במלחמה" (הם לא אומרים בשואה). "יש כאן אנשים זקנים שראו זאת והם יכולים לספר לכם", אומר אחד חבוש קסקט ומרכיב משקפיים בעלי מסגרת שחורה, כשעינים קטנות מתרוצצות בתוכן, כאילו מדבר על אגדה אורבנית עתיקה.

"אתם יכולים גם לראות את השרידים של ספר התורה, הם נמצאים שם", הוא מצביע לעבר הכנסיה, שבעבר השני של הככר. "הכומר אסף את שאריות השריפה אל הכנסיה. תנסו אני חושב שהם עדיין קיימים".

היריעה שניצלה

אנו מקישים על דלת הכנסיה, הד עמום עולה מבפנים. אנו חוזרים ומקישים, ודלת העץ הכבדה נפתחת לאיטה ע"י כומר כבד בשר בשנות העמידה. על חגורתו מתנדנדים מפתחות נחושת "של פעם" ארוכים וכבדים, ועל פניו ארשת רצינית.

הכפריים אומרים לכומר בפולנית כי אנו צאצאים של תושבי וידאבה בעבר, ובאנו להתייחד עם זכרם, ועם זכר הרב שנשרף במלחמה. "והם מעוניינים לדעת פרטים נוספים על המקרה, וכן לראות את הנותר מן השרפה".

הכומר שיצא אלינו אינו מסרב, ומתברר לנו, שלמרות שאינו כלי ראשון, בכל זאת שמע על המקרה ממקור ראשון. והוא מספר:

"לפני המלחמה ערכו תושבי וידאבה הפולניים הפגנה המונית נגד היטלר, ובמהלך ההפגנה הציגו המפגינים בובה בדמותו של היטלר, שמו אותה על עגלה והקיפו בה את כל הככר פעמים אחדות, ואח"כ שרפו אותה כאן במרכז.

"ז'ורנליסט גרמני שהיה נוכח במקום צילם את ההפגנה ושלח דיווח מצולם לגרמניה. וכאשר פרצה המלחמה היתה הוראה מיוחדת מאת היטלר לנקום בתושבי וידאבה היהודים".

"וכך בשבוע הראשון של המלחמה, כאשר נכנסו הגרמנים לכאן, חיפשו את הרב,

"כאן נשרף הראבין היהודי"
ככר השוק בוידאבה

אילצו אותו להוציא מבית הכנסת את ספרי התורה, להביא אותם למרכז הככר. אח"כ נתנו בידיו נרות דולקים, והורו לו לרוץ סביב לככר יחד עם שני גבאים, ואח"כ להצית את האש בספרי התורה".

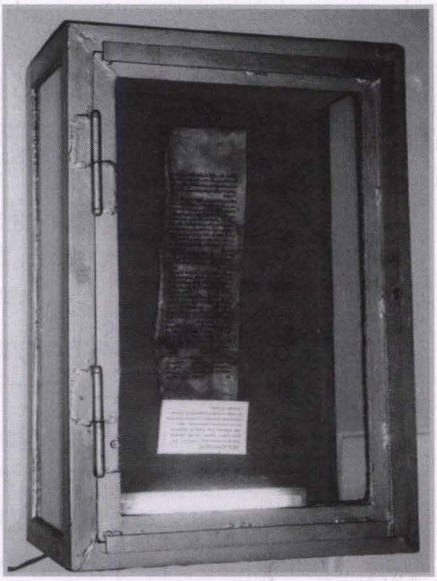

יריעה מספר התורה השרוף
נתונה בויטרינה בכנסיה שבוידבה

"הרב סירב והתחנן על נפשו, אולם הגרמנים שפכו עליו בנזין והציתו אותו יחד עם ספרי התורה. הרב וספרי התורה היו למאכולת אש..."

כאשר סיים הכומר, הוא מציג לפנינו יריעה שניצלה מהשריפה. זהו קטע מספר במדבר, פרק כו פסוק י, המתחיל במלים: "במות העדה באכול האש... ויהיו לנס". "נס" פירש רש"י אות וזכרון. אנו עומדים נרגשים מול אות וזכרון זה שנותר מ"אכול האש" ומנסים את מזלנו: "אולי אדוני יואיל לתת לנו יריעה זו, זה הרי זכרון יהודי?!

"אי אפשר", אומר הכומר, "הדברים יקרים גם לנו. הרי הגרמנים התכוונו לנקום בכל תושבי וידאבה". אנו נפעמים "מרגש האחוה" שהוא מפגין כלפי היהודים, אולם הוא עומד בסירובו, ומוסיף, "אם ברצונכם לראות שרידים של חיים יהודיים, שם ברחוב שרצקה", הוא מצביע לעבר רחוב היוצא מככר השוק, "תוכלו לראות את המבנה של בית הכנסת, כיום הוא משמש בית מרקחת. ולידו הבית בו היהודים היו רגילים 'לשחות' כל יום ששי, קראו לזה מקוה".

"המקוה נותרה כמות שהיא בשלמותה, כולל בורות המים. היום גר שם אדם בשם פיקרסקי, הוא גר על הבורות והוא מכסה אותם בקורות עץ. כדאי לכם ללכת לראות זאת. הכל עומד להיעלם. לאחרונה מכר ועד הקהילות המחוזי בלודז' את בית הכנסת והמקוה לאנשים פרטיים בעיירה, והם מבצעים בו שיפוצים".

אנו מבקשים ממנו להלוות אלינו, אולם הוא מתחמק, "אין לי כח כרגע", הוא אומר. אולם נדמה לנו שקיימת סיבה אחרת לסירובו. הוא אינו רוצה להופיע ברחובה של עיר בחברת יהודים, מחשש שהוא "מסגיר" לאויב את נכסי התושבים.

אנו מקישים בדלת המקוה, אין תגובה. אנו מביטים בעד החלון ורואים שהבית

וידאבה. מימין - המקוה. משמאל - בית הכנסת

"ותנקום דם עבדיך ... ותדרוש לשפך דמם".
דף מספר הסליחות שנמצא במקוה בוידבה

ריק, ולכן אנו מנסים לפתוח חלון, אולם השמשה הישנה אינה עומדת בלחץ ונשברת לרסיסים, ושבריה מתפזרים ברחוב.

ואז רואים אנו דלת צדדית אל הבית. מנסים לפתוח, ונוכחים לראות שהדלת פתוחה, ואכן זהו המקוה. אפילו נקבי ההשקה ובקצותם הפקקים עדין קיימים.

אנו מסיירים בבית הריק, יורדים אל קומת המרתף, נראה שכאן היתה מקוה נוספת. חוזרים למעלה, ופתאום אנו מבחינים על הרצפה בקונטרס בודד מתוך ספר הסליחות. הקונטרס כנראה היה מונח באחד המדפים או הקימורים, ובעבודת השיפוצים הנערכת כעת בבית נתגלה ונפל על הקרקע.

הגרמנים נכנסו לוידאבה בשבוע הראשון של סליחות. האם יהודי שהיה כאן בדיוק באותו זמן, הטמין את הספר ונמלט בגפו? אנו מהרהרים.

לא היה לנו שהות להרהר, כי בדיוק אז בא בעל המבנה, ופרץ בצעקות על הפלישה לרכושו הפרטי ועל הנזק שנגרם לו בשבירת השמשה. בכל אופן מיהרנו להטמין את קונטרס הסליחות בכיסנו ולהמלט מן המקום.

בית הקברות הריק

ואנו שוב בככר השוק, נזכרים במטרה העיקרית שלשמה באנו לוידאבה, ושואלים את הכפריים: "ובית קברות יהודי קיים כאן במקום"?

שדה בית הקברות הריק
ממצבות בעיירה וידאבה

והם עונים: "בקצה הדרומי של העיירה, סמוך ליציאה ממנה, משמאל הדרך, מאחורי בית החרושת לנקניק של צישלינסקי, זהו בית הקברות היהודי". אחד המקומיים נלווה עמנו: "לא תמצאו את זה בעצמכם, הואיל ואין שם כבר מצבות". הבנו.

ואכן שטח ריק מקדם את פנינו. שטח מגודר. נראים הדברים שגם לא חורשים ומעבדים מקום זה. אנו בכל זאת מנסים, ועולים על השטח, עושים את דרכנו בו לאורך ולרוחב, אולי נמצא חלק או שבר של מצבה. אולם לא - הכל נשדד. עצמות בודדות מבצבצות פה ושם, ואנו אוספים אותם וקוברים יחד.

"והיכן המצבות"? אנו שואלים. "הלא וידאבה היא כפר קטן, וניתן לדעת מי נטל את המצבות ואיזה שימוש נעשה בהן".

"הם נשדדו ע"י הכפריים מכל הסביבה", אומר מלוונו. והוא מניף את מקלו לכיוון הכפר השכן וולקא קלסצדובה, "שם בטחנת הקמח של ונוצק פבליקובסקי תמצאו חלק מהמצבות".

לא קל היה למצוא את טחנת הקמח. טחנת הקמח היא מושג הסטורי. כיום כבר לא טוחנים חיטה בטחנות הקמח הכפריות. והנהג אומר: זה חייב להיות ליד הנחל, שכן טחנות הקמח פעלו מכח מפל המים.

ואכן בכפר הסמוך, ליד הנחל, מזהה הנהג בית עץ, והוא אומר - זוהי טחנת הקמח, ואנחנו נכנסים. טחנה עתיקה מזוקן, נוטה על צידה, טחנה שעליה מסופר באגדות. סכר בטון שהוקם על הנחל יוצר מפל מלאכותי שהפעיל את גלגלי הטחנה.

אנו מקישים על דלת העץ, ויוצאת אלינו זקנה כפופה נטולת שיניים. אנחנו לא זקוקים לשאול על מצבות. הדבר בולט לעין. כל החצר מרוצפת במצבות.

היא טוענת שכאשר באה לגור כאן כבר היו המצבות, והיא רק "שומרת" עליהן. היא יודעת שהן מבית קברות של היהודים, והיא מוכנה להחזיר אותן לכל דורש.

המצבות מונחות על גבי הקרקע כאשר הכיתוב כלפי מעלה. אנו מנסים לקרוא,

המדרכה בטחנת הקמח
מרוצפת מצבות

אולם עד מהרה אנו נוכחים כי חלק מהכתב נשחק וטושטש במשך השנים מההליכה על גביו, אולם בעמל הדבר אפשרי. תחילה יש לנקות את משטח המצבה, אח"כ לשפשף את פניה באבן גיר אשר מותיר את הכתב השקוע בשחרוריותו ומבליטו.

אנו מנסים לנקות מצבה אחת; את המצבה המונחת על סף הכניסה אל הטחנה. הנהג מוצא בסביבה אבן גיר, הוא מחליק את פני המצבה, ולאחר מאמץ אנו קוראים: "איש אשר עסק באמונה והלך בדרך הישר... ב"ר שלמה ז"ל. נלב"ע כ"ג ניסן שנת תרנ"ג".

בעקבות מצבתה של גיטל

חזרנו מוידאבה בתחושת החמצה. את מקום קבורת טוביה והינדה לא מצאנו. גם קברה של גיטל לא נמצא. אולם באופן בלתי צפוי, כעבור חודשים אחדים, נמצאה מצבתה של גיטל.

ערב אחד מצלצל הטלפון בביתי, על הקו אשה מבוגרת נרגשת מעט. היא מציגה את עצמה כגוטה גולדשטיין ממלבורן שבאוסטרליה, והיא שואלת:

- "האם אתה נכד או נין של ישראל וגיטל בניש מוידאבה"?

- "כן, אני נין שלהם", משיב אני בהפתעה, ומי את?

- "אני גם כן נינה שלהם", היא עונה, "אני שבה עכשיו מלודז', וראיתי שקברו של ישראל בניש שופץ, ובעקבות עבודה בלשית קיבלתי את השם שלך, ובאתי לארץ ישראל כדי להפגש אתך".

באותו שבוע נפגשנו בירושלים.

גוטה, בת למעלה משמונים שנה, מלאה חיוניות ומרץ. היא פליטת שואה ששרדה את גיטו לודז' ואת אושוויץ, הקימה משפחה ומתגוררת במלבורן. היא גם כתבה ספר על קורותיה בשואה: "האם נראה את המחר?" והיא מספרת את סיפור חייה המרתקים:

בעלי נפטר בשנת 2003, וחשתי בודדה ומנותקת. ואז הציעה לי בת דודתי לנסוע לפולין לפקוד את קברות הורי, שאותם לא פקדתי מאז השואה.

אמי: הנדה פייגל קופל, היתה בתה של אסתר טאובה ביבלשיין - בתם של ישראל וגיטל בניש. כלומר אני נינה שלהם.

אמי נפטרה בשנת 1937, כאשר הייתי בת שבע ואחותי מינה - בת ארבע. אח"כ התחתן אבא עם אסתר גלאנט, נערה מתבגרת, והיא גידלה אותנו מאד בחמימות, היא אומרת, ועיניה בורקות.

גרנו בלודז', וזכורה לי שפרצה המלחמה, ביום שישי הראשון לספטמבר, ואבי הלך עם כל הגברים "להגן" על וארשה. אולם עד מהרה חזר. המלחמה השיגה אותו.

אנו "הלכנו" לגיטו כבר בחודש דצמבר, וגרנו ברחוב נייצאוה 6, שם נדחסה כל המשפחה המורחבת. אבא נפטר מרעב ביום אחרון של פסח של שנת 1941, ודודה שלי - אחות אבי, גולדה לובין, אספה אותי ואת אחותי לביתה. שכן אחד שעבד במשרדי הגיטו ראה את מצבינו - שתי יתומות, והציע לדודתינו לשלוח אותנו למרישין, שם היתה קולוניה חקלאית. אמנם גם שם היה רעב, אולם הנוער היה יחד, שרנו ובילינו. במשך הזמן נפטרה אחותי, ונותרתי לבד.

יום אחד באה לבקר אותי אחותו של אביך, גיטל בניש. אינני יודעת מי אמר לה שאני שם. היא היתה בחורה בוגרת ומשכילה, ופנתה אלי ואמרה: אני בת דודה של אמך ז"ל. קוראים לי גוטה, גם שמך הוא גוטה - שנינו נקראות על שם אותה סבתא, לכן כדאי שנהיה חברות. הייתי יתומה, לא היתה לי נפש קרובה, ופתאום בת דודה "שיורדת" אלי. למרות שגילה היה כפול משלי חשתי קרבה אליה. היא היתה מגיעה מדי פעם לשאול בשלומי ולהעניק לי תשומת לב.

כשהוכרזה השפרה (כך קראו למבצע של פינוי הילדים מהגיטו), באה בלילה דודה שלי, גולדה לובין, ואמרה: בואי, בואי מהר, אל תקחי דברים, בואי איתי. ולקחה אותי לביתה. למחרת החלה השפרה. את כל הקולוניה שלחו להשמדה, ואותי החביאה הדודה מתחת הגג עד שחלפה השפרה.

גיטל לא ידעה שניצלתי, וחשבה שנשלחתי לחלמנו. יום אחד ישבתי בחלון והסתרקתי, והנה עוברת גיטל. כאשר ראתה אותי קראה בהפתעה: "גוטקה! איך נצלת?! מה אתך?!" והזמינה אותי לבית הוריה.

ביקרתי אותם ושהיתי רבות בביתם ברח' וולבורסקה. היה זה אחרי שאביה נפטר. היו לה שני אחים ואחות. האחים היו כבני 14 ו-16, הם לא דברו עמי, כנראה שהיו בחורים חסידיים.

אחותה פערל היתה חולה. היא שכבה במיטה, היא היתה כבת 22 שנה. היתה אוירה כבדה בבית. ידעו שהיא הולכת למות...

גוטה ממשיכה ומספרת את קורות חייה... מדלגת על עשרות שנים ומגיעה לנסיעה הנוכחית ללודז', ערש ילדותה.

כאשר הגענו ללודז', מהרתי לבית הקברות. פקדתי את מקום מנוחת הורי, אחר כך הבעתי רצון לפקוד את קבר סבתי אסתר טאובה ביבלשיין. שנפטרה בשנת 1936, בת 67. הייתי נכדה ראשונה שלה והיא אהבה אותי מאד והרעיפה עלי חום. אתה יודע, כדרך של כל סבתא, בפרט לנכדה ראשונה... הייתי אצלה מאד מיוחדת... והלכנו לחפשה.

קשיסטוף, שומר בית הקברות, נכנס לחלקה מסויימת חזר ואמר: מצאתי אותה. הלכנו בעקבותיו. הוא הצביע על חלל שבין שתי מצבות ואמר - כאן המקום. שאלנו

מצבת מרת גיטל בניש (בת ר' גד'ל ויס)
אמו של ר' חיים פנחס ז"ל, בבית החיים בלודז'

אותו מהיכן אתה יודע שזה המקום? והוא ענה: לפי המפה כאן המקום. הוא המשיך להתבונן ואז הוא מצביע על המצבה הסמוכה ואומר: והנה לידה - אמא שלה.

מהיכן אתה יודע? אני שואלת. והוא עונה: היות ולשתי המצבות מספר אחד - 333. והשניה מצויינת באות A, שהדבר מורה שלפנינו אמא ובת.

ואז אני מתבוננת במצבה, ורואה כי שמה של אם סבתי הוא - גיטל, כשמי. וידעתי שהדברים נכונים, שכן על שמה אני נקראת. הוספתי להתענין, איך שם משפחתה? ואז הוא מסתכל מאחורי המצבה ואומר... בניש, "גוטה בניש".

בשנות חיי הייתי נזכרת מדי פעם בחברה המאמצת שלי בגיטו - גוטה בניש, והייתי מהרהרת, היכן היא אותה גוטה? ועתה אני נפגשת בסבתא רבתא שלנו ששמה גם כן גוטה בניש, והכל צף ועלה מתהום הנשיה... משפחת בניש בגיטו... היכן הם כולם? בניש... בניש... אני מהרהרת בקול. ואז אומר קשיסטוף: יש עוד קברים של משפחת בניש. היכן? והוא מוליך אותי לקברו של ישראל בניש, שהוא סבא רבא שלי - בעלה של גיטל. וקשיסטוף אומר: לקבר זה בא בכל שנה אדם מישראל להתפלל. ואני מהרהרת בקול: מי יבוא לאדם שנפטר בשנת 1918, ילדים בודאי כבר אין לו?! וקשיסטוף מפנה אותי לטבלה החדשה שנקבעה לרגלי המצבה, בה כתוב שהמצבה שופצה לזכרו של שמעון בניש, נכדו של ישראל בניש, ששרד את השואה.

ואני חושבת, מי זה יכול להיות... אולי זה אחד מן האחים הקטנים של גיטל... א"כ אולי גם גיטל בין החיים? גיטל בין החיים - בת דודה וחברה מאמצת שלי ואני לא יודעת? אני חייבת למצוא את האדם שפוקד את הקבר.

וכך החל החיפוש הבלשי שבסופו הגעתי אליך...

פרק ג

ר' ישראל יצחק מטושין

ר' ישראל יצחק מטושין, זו היתה כל האינפורמציה שהיתה בידינו, על אביה של מרת מרים רחל, אמו של אבא ז"ל. אפילו את שם משפחתו לא ידענו.

אבא ז"ל סיפר פעם, כי מוצאו של הסבא היה מהעיירה טושין (20 ק"מ דרומית ללודז') שם היה מלמד דרדקי. וכי לעת זקנותו בא להתגורר אצל ילדיו בעיר לודז'. בזקנותו היה סגי נהור, וישב כל היום בבית החסידים דאלכסנדר וגרס משניות בעל פה.

כאשר תכננו את נסיעתנו ללודז' כדי למצוא את קברות זקינינו, התברר לנו שללא שם משפחה לא נוכל להתחיל לחפש קבר. התחלנו לעלות מתהום הנשיה שמות משפחה שהזכיר אבא, אולם התברר לנו שאין אלו השמות האמיתיים. עד שנפל לידינו מסמך שאותו מילא אבא במחנה העקורים אחרי השואה, ובה בין השאר הוא התבקש לציין את שם הוריה של אמו. והנה השם - רוזנווסר.

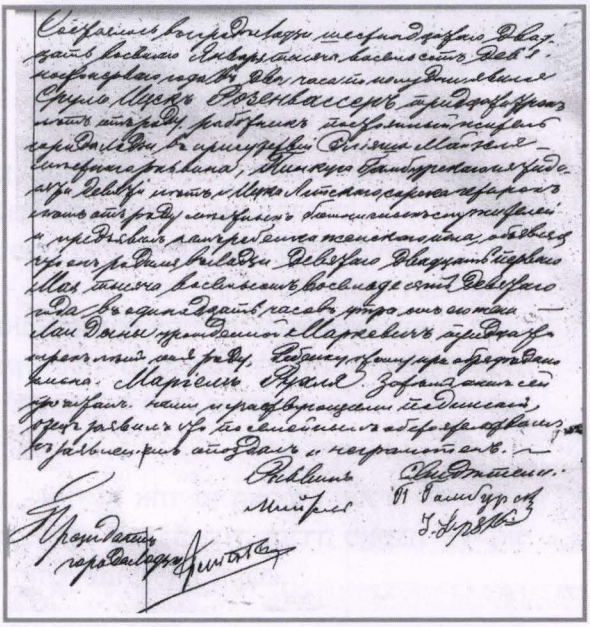

תעודת הלידה של סבתינו מרת מרים רחל רוזנוסר. נולדה: ח' באייר תרמ"ט. לאביה ר' ישראל יצחק ולאמה מרת לאה דינה

לאחר שהיה בידינו השם המלא, פנינו לארכיון הממשלתי בלודז' וביקשנו את תעודת הלידה של סבתנו מרים רחל רוזנווסר, ובדואר חוזר קיבלנו את צילום התעודה. בו כתוב, שמרים רחל נולדה בלודז' ביום 9 במאי 1889 (-ח' באייר תרמ"ט) לאביה ישראל יצחק בן 33 שנים. ולאמה - לאה דינה, ששם נעוריה מלכוביץ, בת 33 שנים.

עתה לאחר שהיו בידינו הפרטים אודותם ניסינו למצא

בית ההלוויות המפואר בבית החיים בלודז'

את מקום קבורתם. חיפשנו ברשימות בית הקברות שבבית יוצאי לודז' בתל אביב והנה אין שום קבר הנושא שם משפחה זה.

הדבר התמיה אותנו מעט, הלא משפחת רוזנווסר היתה משפחה ידועה בעיר לודז', וגם ברשימת "תושבי" הגיטו היא מצויה לרוב (לדוגמא: מצאתי שם את בן ציון רוזנווסר, שהינו כנראה אחי אמו של אבא, שכן לאמו היה אח שנקרא בן ציון). אם כן איך יתכן שאין קברים הנושאים שם זה? התיעצתי עם מר יהודה וידבסקי, שהינו הכתובת לכל עניני בית הקברות, שאמר לי שכבר היה לעולמים שדפים שונים מהרשימה אבדו, או נגנבו. ויעץ לי "היות ואתה מחפש קבר של נפטר מחסידי אלכסנדר משנת תרפ"ח ואילך, איעצך: לך בחלק Z, 4 מקבר לקבר ותבדוק, אולי יתמזל מזלך ותמצא. בחלקה זו ובסביבתה קברו חסידי אלכסנדר באותם שנים".

בנסיעתנו הבאה ללודז', ביקרנו כנזכר בפרק הקודם בעיירה וידאבה, מקום מוצאה של משפחת בניש. בדרך חזרה החלטנו לפקוד את העיירה טושין, אולי הסבא והסבתא קבורים שם.

טושין, עיירה בינונית. בין שתי המלחמות גרו בה כ-1500 יהודים שהוו כשליש מהתושבים. הם עסקו במלאכה ובמסחר זעיר הקשורים עם תעשיית האריג

שבסביבה. מקור פרנסה נוסף היו בתי קיט בהם נפשו בעונת הקיץ משפחות חסידים מלודז'. קבוצת בתים זו נקראה בשם "רוזולימסקה".

טושין עיירה מנומנמת, מאז השואה היא לא התפתחה. בככר השוק מצאנו גוי זקן בשם צישלינסקי, שהוביל אותנו אל מחוץ לעיירה. שם בקצה רחוב פופשצנה, הצביע על גבעה ריקה, ואמר: כאן שכן בית הקברות היהודי. עליתי על הגבעה, ואכן יש עליה סימני קברים, אולם מצבות אין אף אחת.

הגוי הזה זוכר יהודי בשם אברהם שגר בטושין אחרי המלחמה, ומכר חלב. לדבריו אשתו נפטרה והיה לה כאן קבר. אחר כך בשנת 1956 נסע לישראל.

חזרנו ללודז'. פנינו לבית החיים, והחלטנו לעשות כפי עצתו של מר וידבסקי. אולם לאחר שעתיים של חיפוש ממצבה למצבה, "הרמנו ידיים", ונסענו חזרה למלון שבחצר הקהילה.

"לא השאיר אחריו דוגמתו יומם ולילה הגה בתורתו".
מצבת ר' ישראל יצחק רוזנוסר, חמיו של ר' חיים פנחס בניש

מבעד לשכבת האבק בצבצו האותיות

משרדי הקהילה היו כבר סגורים. אולם בחצר פגשנו את אחד הפקידים, שהתענין במעשינו. סיפרנו לו אודות החיפושים של מצבת הסבא. והוא מגיב: תראה, לאחרונה מיחשבו את כל רשימות הקברים, ואולי ברשימות החדשות הקבר ימצא. הוא פשפש בתיקו, שלף את מפתח משרדי הקהילה, נטל מידי את השם ועלה חזרה למשרד, ואנו הלכנו למלון לאכול ולהנפש מעט.

לא עברה מחצית השעה, והוא בא בריצה - מצאתי, כאשר הוא מנפנף בדף נייר שעליה כתוב ישראל יצחק רוזנוסר, וכתובת: חלקה: D-20 קבר מספר 084. וכן את קברה של אשתו לאה דינה, בחלקה: S, קבר מספר 182.

השעה היתה כבר שש לפנות ערב, בית הקברות כבר נעול בשעה זו. אולם הוא לא התעצל, הרים טלפון אל קשיסטוב השומר, והורה לו לפתוח עבורינו את השער.

וכן מסר לו את הכתובות, כדי שיחפש טרם חשיכה. כמו כן הזמין עבורינו מונית ושמנו את פעמינו אל עבר בית הקברות.

השמש נטתה לשקוע כאשר הגענו לבית הקברות. קשיסטוב המתין בשער, כאשר הוא מבשר "יש פומניק" (-מצבות).

ואכן בחלקה מכובדת של רבנים וחסידים, עמדה על תילה מצבה גבוהה משמאלה - קברו של הרב ישעיה מנחם אייזנשמידט, שו"ב בלודז'. מחבר הספרים: שביל המדרש, ילקוט הזוהר ושערי זהר. ומימינה - קברו של רבי ישראל הבר ב"ר מרדכי גבאי.

זה היה רגע מרגש, מבעד לשכבת האבק בצבצו האותיות השחורות ר' ישראל יצחק רוזנווסר, וכאילו צועקות כן זה אני.

המצבה גדולה ומרשימה, כאשר בכותרתה המילים: **איש תם וישר דובר מישרים, ר' ישראל יצחק ב"ר מאיר הלוי. נפטר בש"ק ג' ניסן ונקבר ד' ניסן תרצ"ב.**

ומתחת בקרוסטיכון הנושא את שמו קינה בעברית צחה: יחשכו כוכבי שמים / **שמש** בא בצהרים / ראש תפארתנו נעדרת / ארצה הורד תפארת / לא השאיר אחריו דוגמתו / יומם ולילה הגה בתורתו / צר לנו מאד אבידתו / **חבל** נשמתו עלתה השמים / **קינה** ונהי אמרר כבירושלים.

על פי תאריך הפטירה, ר' ישראל יצחק היה בפטירתו כבן 76 שנה. (כאשר אבא היה כבן 20 שנה). זה היה בשנת תשס"ח, חישוב מהיר העלה, כי מאז פטירתו חלפו בדיוק 76 שנה. ליטפתי את האבן ולוח השיש, וחשתי כאילו מלאתי משימת קודש עבורו, ועבור כל המשפחה - יוצאי חלציו, שסוף סוף גיליתי את קברו הנעלם.

משם המשכנו לחלקה S שם מצאנו את מצבת הסבתא מרת לאה דינה. ותאריך פטירתה: י' במרחשון תרפ"ג. כלומר בת 67 שנה.

ספר

שביל המדרש רבה

רבה הוא לכל האדם לילך בזה השביל. למצוא את דרך עץ החיים. חיים הם למוצאיהם. מאמרים מבוררש רבה חכמה ומוסר ובינה. וגם משלים ומעשיות. אלו ואלו דברי אלהים חיים והמה לאלפים ורבבות. ויקרים למוצאם. ינעימו אותי ימים רבים ולקטתי כל המאמרים. אש־ ברחבי המדרש מפוזרים. וסדרתי לחם סדרים. ענין לעניינו מתוררים. לחקל לכל איש אשר מעיניו הם נפתרים כאשר עיניהם תחזנה מישרים.

ישעי' מנחם מענדיל שו"ב דפה לאדזי בן הרב החסיד וכו' פו"ה אברהם אלי' זל.

פיעטרקוב

בדפוס החרש ר' אברהם רויזענאראטען נ"י

נגמר בשנת דרך אמת לפ"ק ללמדי בהמדרש לפ"ק

СЕФЕРЪ ШВИЛЪ ГАМИДРОШЪ

т. е. Алфавитный указатель поговорокъ

изреченій въ св, Писаніи Мидрашимъ

Въ Типо. А. Розенгартенъ ПЕТРОКОВЪ 1905 г.

אחד מספריו של הרב ישעיה מנחם מנדל אייזנשמידט, "שכנו" של סבא ר' ישראל יצחק בבית החיים בלודז'

מצבת מרת לאה דינה רוזנוסר (בת ר' שמעון [יהודה] ז'ליחובר)
אמה של מרת מרים רחל בניש. בבית החיים בלודז'

על המצבה מצויין בת ר' שמעון ז'עליכובר.

ז'עליכוב היא עיירה בין וארשה ללובלין, וכנראה שהיא מקום הולדתו של ר' שמעון. משם עקר ללודז' עם ההגירה היהודית הגדולה שהחלה בסביבות שנת 1850 עם ביטול המכסים שבין פולין ורוסיה, שהאיץ את פיתוחה של לודז' כמרכז תעשיית הטקסטיל, והפך אותה מכפר קטן לכרך גדול.

עם חשיכה עזבנו תוך סיפוק את בית הקברות. היינו בטוחים באותה שעה שגם הסבא והסבתא שמחים שאחרי כל כך הרבה שנים בא מישהו מהנכדים לפקוד את קברם.

סבתא רבתא בחלקה העתיקה

לאחר שמצאנו את מצבות שני הסבים ושתי הסבתות של אבא ז"ל, היה בדעתי כי זהו השיא שאליו ניתן להגיע: "קומה נוספת" - מצבות של הדור שלמעלה מהם, זהו כבר דבר נדיר, מכמה סיבות. א. התפוררות המצבות וטשטוש הכתב. ב. על המצבות שמלפני מלחמת העולם הראשונה לא כתבו את שם המשפחה. שם משפחה היה דבר מודרני.

אולם קיימות הפתעות. בביקורנו האחרון בלודז', בערב ר"ח ניסן תשע"ב, פגשנו את מר דאריוס דקרט, אזרח פולני המשמש כמתורגמן פולני-עברי, והוא מספר לנו, כי לפני כ-15 שנה ביצע עבודת מחקר על החלקה העתיקה הנקראת "סטארי פולה" בבית הקברות החדש, לצורך קבלת תואר אוניברסיטאי.

בעבודה זו היה עליו לברר, על ידי הצלבה בתעודות העירוניות, מי הם האנשים אשר "חנכו" את בית הקברות החדש, בשנה הראשונה לקיומו, היא שנת תרנ"ב (1882).

לבקשתי בדק בעבודת המחקר, ומצא כי קיימת מצבה על שם פערל מלכה,

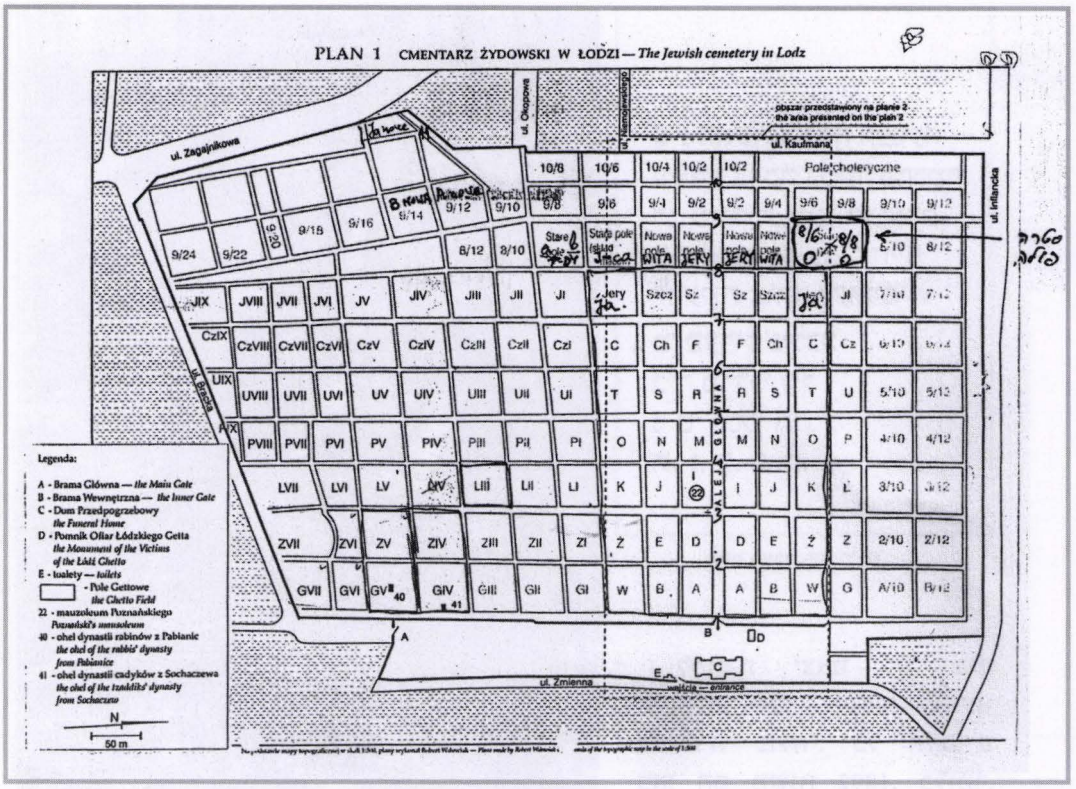

מפת בית הקברות בלודז', למעלה מימין "סטרי פולה" החלקה העתיקה

שנפטרה ביום ט בכסלו תרנ"ג. לפי הרישומים בעיריה היא אלמנת... שמעון יהודה מלכוביץ, ובפטירתה היתה בת 68 שנים.

מיד ידענו שזו סבתא-רבתא של אבא ז"ל, אלמנתו של שמעון יהודה מז'עליכוב, שאבא ז"ל נשא את שמו.

דאריוס אומר, שהיות וברישומי מלכה פעריל מצויין שהיא אלמנה, א"כ בעלה נפטר לפניה ונקבר בודאי בבית הקברות הישן שברח' ויסולה (השמחה!), אשר שימש את תושבי לודז' כשמונים שנה, החל משנת 1811, בה החלו חייה הקהלתיים, ועד שנת 1892, בה נוסד בית הקברות הגדול והחדש ברובע מארישין, כראוי לקהילה עשירה כלודז'.

בית הקברות הישן היה בזמן השואה במרכז הגיטו, ונהרס על ידי הגרמנים. אולם עוד בשנת 1938 נערך רישום של כל המצבות שבבית קברות זה, ונדפס כספר. אנו בודקים בו ומוצאים רישום של נפטר בשם שמעון יהודה, שנפטר ב-ח' באדר שנת תרמד (1884). אין ספק שזהו בעלה של פערל מלכה.

"סבתא רבתא בחלקה העתיקה". גילוי מצבת פעריל מלכה,
אלמנת ר' שמעון יהודה מלכוביץ - ז'ליחובר

פ"נ האשה היקרה הצנועה
עשתה צדקה בסתר בחכמה
רב סליחות ובעל הרחמים
יזכיר נשמתה באור חיים
להעלות אותה לשמים
מ' פעריל מלכה
ב"ר מרדכי ז"ל
נ' ט' כסלו תרנ"ג
ת. נ. צ. ב. ה.

נוסח מצבת פעריל מלכה

למחרת יצאנו אל בית הקברות. עד מהרה הגענו ל"סטרה פולה". כל הקברים כאן הם משנת 1892, כלומר, לכל המתים כאן מלאו 120 שנה לפטירתם. החלקה שוממה ומוזנחת, אף אחד אינו פוקד אותה. בשונה מחלקות אחרות - אין כאן אף קבר משופץ. אנו מחפשים שעה ארוכה. שיטת הרישום כאן שונה. אולם דאריוס לא מתייאש, הוא חוזר ומונה שורה 8 ממזרח, קבר 24 מצפון - ולבסוף מוצא.

המצבה נוטה על צידה. חלקה התחתון שקוע באדמה. אנו מנקים את הכתב. ומחליטים לשפץ את המצבה. הקבר הקדום ביותר של המשפחה.

פרק ד
הניגון מקראקוב

את המנגינה הזו אי אפשר לשכוח. הייתה זו מנגינה נוגה המביעה עוז וביטחון. אבי היה שר אותה אחרי הדלקת נר חנוכה בכל שנה ושנה. הייתה זו מנגינה על המילים: "אנא בכח", כאשר כל תיבה חוזרת ונחרזת שבע פעמים. הייתה זו מנגינה שכמותה לא שמעתי בשום מקום. לא בהיכלי הישיבות ולא בחצרות צדיקים. עד שפעם בימי החנוכה שאל אחד הנכדים את אבא, מה מקורה של מנגינה זו, מי חיברה ומאין לך אותה? וכתשובה הוביל אותנו למחוזות רחוקים, לימי נעוריו בהם בילה בישיבה בקראקוב שבפולין.

הסיפור ראשיתו בשנת תרפ"ו (1929), פתח אבא ז"ל, הייתי בחור צעיר בעיר לודז', שזה עתה סיים את ה"חיידר" וחגגו לו "בר-מצוה", ונכנסתי ללמוד בשטיבל המקומי. באותם ימים בפולין לא היו קיימות ישיבות כדוגמת ימינו. הבחורים מסיימי החדר למדו בינם לבין עצמם בשטיבל הסמוך לביתם. בדרך כלל ללא סדר ומשטר, ולעיתים בפיקוח הרב או הדיין המקומי, או בחור מבוגר וכדו'.

שיטה זו פעלה היטב בכל הדורות, כאשר הבנים הלכו בדרכי אבות במשמעת עצמית. אולם בין שתי מלחמות העולם החלה השיטה לגלות סימני חולשה. כנגדה פעלו מגמות ואירגונים שונים של השכלה ופתיחות, שפרצו בקיעים בכותלי השטיבל.

"בראדומסק היתה מזיגה של כל הטוב שבחסידות". האדמו"ר רבי שלמה חנוך רבינוביץ מראדומסק הי"ד

בל"ג בעומר של אותה שנה חזר אבי מנסיעה לכנס גדול של חסידי ראדומסק שהתקיים בעיר קראקוב. קראקוב בל"ג בעומר הייתה כמירון - ביום זה נהרו אלפים מכל רחבי פולין להשתטח על קברו של הרמ"א, ביום הזיכרון - יום היארצייט שלו. בבית הקברות העתיק שבעיר.

גם הרבי מראדומסק היה שם. ליום זה נקבע כינוס גדול, של חסידי ראדומסק. בכינוס נשא הרבי דברים נוקבים על מצב הדור בכלל ועל חינוך הנוער בפרט. וכה אמר: "הגיעה השעה להקים אהלי תורה בצורה מאורגנת

עבור הדור העולה. עד עתה היו כולם לומדים בשטיבלעך ובקלויזים בלא משטר וסדר מתואם - אולם מעתה ואילך יקבלו את חינוכם לתורה בישיבות שתקראנה בשם "כתר תורה".

באותו מעמד הוחלט על הקמת הישיבה הראשונה בעיר קראקוב, ואבי ז"ל רשם אותי כתלמיד מן המנין.

הישיבה ברחוב יוספה

בשלהי חודש תשרי תרפ"ז עליתי על הרכבת בתחנת לודז' פאבריצנה, וכעבור 5 שעות הגעתי לקראקוב. אף אחד לא המתין לי, בידי הייתה הכתובת של הישיבה החדשה ברח' יוספה מס' 15, ברובע העתיק של קראקוב.

היתה זו חלוצת רשת ישיבות "כתר תורה" בפולין, שהתפתחה במשך השנים, ביוזמתו של הרבי ובמימונו, עד לכדי 36 ישיבות! בכל רחבי המדינה. היתה זו רשת הישיבות הגדולה ביותר בפולין שטרם השואה, ובמסגרתה למדו אלפי תלמידים ורכשו תורה, חסידות, דעת ויראת ה'.

רח' יוספה 15 המה בחורים מכל רחבי המדינה, מגידי השיעורים היו מטובי למדני העיר, וצוות מסור של גבאים דאג לצרכי הבחורים.

פנימיה וחדר אוכל לא היו קיימים בישיבות של אותם שנים. הבחורים אכלו "ימים" בבתי משפחות אוהבי תורה וחסד, שפתחו את דלתם והעניקו מפיתם לבחורי הישיבה. את משכבנו קבענו תחילה בעזרת הנשים, ואח"כ בחנויות שברחובות העיר, וכך שימשנו בהם גם כשומרי לילה.

באותו חורף עברתי מאורע לא נעים. אני שובצתי לאכילת "ימים" אצל משפחה מסויימת בבית רב-קומות ברובע היהודי.

"רח' יוספה 15 המה בחורים מכל רחבי המדינה. היתה זו חלוצת רשת ישיבות "כתר תורה" בפולין". אבא בפתח בנין הישיבה בביקורו בפולין בשנת תשד"מ

עד היום זכורה לי דירתם. קירותיה היו צבועים חום עד גובה הכתפים, מן התקרה השתלשלה נורה שהפיצה אור עגום. רהיטי עץ בלתי מהוקצעים היו מפוזרים בחדר וריח של בצל מטוגן נישא תדיר באויר. הייתה זו משפחה פשוטה. אם הבית קיבלה

בחורים בישיבת 'כתר תורה' בקרקוב

אותי בחמימות, אולם ראש המשפחה אדם מתנשא, בחן אותי תדיר במבטו, התבונן בלבושי ובצלחתי והציק לי בשאלותיו החטטניות: מדוע אתה אוכל כל כך הרבה? מדוע הנך משתמש בשתי קוביות סוכר לכוס תה אחת? וכדו'. עד שיום אחד באמצע הסעודה, סמוק מבושה, קמתי ונמלטתי. את ברכת המזון אמרתי בחדר המדרגות.

למחרת שם לב מנהל הישיבה שאיני עוזב את בנין הישיבה בשעת הצהרים. לשאלתו, סיפרתי לו את קורות יום האתמול. הוא הזדעזע כולו. "מי המשפחה הזו?" שאל. "היכן היא גרה, אני אשבור להם את כל החלונות, כך מתנהגים לבחור ישיבה?!" אמר בכעס.

אולם אני סירבתי לשוב לשם. "אני לא אלך יותר אל הקמצנים האלו", אמרתי.

"יש לי מקום אחר עבורך", אמר, "אולם הוא מחוץ לעיר, ומרוחק קצת מהישיבה. יש שם בסביבה כלבים, אם אינך מפחד אפנה אותך לשם". הסכמתי.

היה זה ביתו של יהודי חסידי זקן, שמוצאו מרוסיה, שהתגורר לבדו בבית בודד מעבר לנהר הויסלה בדרך וייליצקה. אדם זה חלק עמי מפתו, והעניק לי בית חם, וגם - דבר שהייתה בו חשיבות יתירה - מקום לינה.

בבית זה התגוררתי בכל שנות לימודי בישיבת קראקוב.

אבא (משמאל) ור' יחזקאל בסר ליד אהל אדמור"י ראדומסק בעיר ראדומסק
כחברי המשלחת של הועדה לשמירה על בתי העלמין היהודיים. כסלו תשד"מ

בלילות חנוכה הקדמתי לשוב לביתו כדי להדליק בצוותא נרות חנוכה. על שולחן במרכז החדר, מכוסה שעוונית משובצת, הציב הזקן מנורת חנוכה עתיקה ובירך בדביקות, ואחר זימר "אנא בכח" בנעימה מסתורית. פעם לשאלתי אמר כי זהו ניגון מהבעל-שם-טוב.

חלפו ימים, עברו שנים, פרצה המלחמה הנוראה שעקרה את היהודים מפולין. רובם נרצחו במחנות ההשמדה. מעטים שרדו. תמיד תהיתי האם הזקן או מי מיוצאי חלציו שרד? ואז החלטתי, לזכרו ולזכר הימים הטובים שבילית במחיצתו, לאמץ מנגינה זו שלמדתי מפיו, ולהמשיך ולשיר אותה בימי החנוכה", סיים אבא את סיפורו.

מורשת בית ראדומסק

בראדומסק היתה מזיגה של כל הטוב שבחסידות: תורה, עבודה, תפלה, נגינה, אהבת ישראל והנהגה מלכותית. אבינו ז"ל היה קשור במורשת חסידות זו כל ימיו.

היה זה רגש נפשי עמוק ואהבה רבה שאינה תלויה בדבר. ספר "תפארת שלמה" היה מספרי החסידות האהובים עליו, בו היה הוגה וממנו היה שואב מלוא חפנים התעלות רוחנית. בכל מכתב ובכל נאום היה משבץ רעיון או אמרה ממנו. גם בכל מקום בו התגורר קבע שיעור ברבים בספר זה, ורבים התקרבו לספר זה בהשפעתו.

"קשר זה מילא את אסמיו שובע רוחני".
האדמו"ר בעל "בית ישראל" מגור

גם לאחר השואה, בה נרצח ועלה בסערה השמימה האדמו"ר האחרון בממלכת הכהנים - רבי שלמה חנוך הכהן רבינוביץ הי"ד, יחד עם חתנו הגאון המופלא רבי דוד משה הכהן רבינוביץ הי"ד, ראש ישיבות כתר תורה, שנרצחו בגיטו וארשה ביום י"ז באב שנת תש"ב, הוסיף לשאת את זכרונם ורום הליכותם בקודש על לבו.

אחרי עלייתו ארצה, כאשר התברר לו כי לא שרד ניר לבית ראדומסק המעטירה, התקרב לאדמו"ר ה"בית ישראל" זצ"ל מגור, והסתופף בצילו. קשר זה מילא את אסמיו שובע רוחני. אחרי פטירתו שאב מטען רוחני מממשיכיו בקודש, האדמו"ר ה"לב שמחה" וה"פני מנחם". אולם רוח ראדומסק המשיכה לפעם בלבו, וזכורני שעוד בימי מגוריו בכפר אתא היה נוסע פעמים אחדות בשנה לבית החסידים דראדומסק ברח' בר כוכבא בתל אביב להשתתף בסעודות היארצייט לאדמו"רי ראדומסק. משם היה שב באוירה מרוממת מלאה רגשי קודש.

אחרי פטירתו קבלנו ממחותננו הרב אברהם מרדכי מרקסון מאשדוד, שני מכתבים אשר שיגר אבינו ז"ל לחמיו, הרה"ח ר' יצחק זנדר, הגבאי של בית החסידים דראדומסק בבני ברק.

המכתב הראשון הוא משנת תשכ"ה, בה הוא מיצר על "שכולם כולם כבר התנערו והתאוששו ומקימים הריסותם - ואנחנו שארית הצאן מתי נתאסף?" והוא מוסיף: "צץ רעיון בלבי והגיתי מחשבה והנני להציע לפניך: היות והיא"צ של התפארת שלמה זצוק"ל באדר ב' יוצא ביום ו' עש"ק ר"ח - לערוך כנס של כל חסידי ראדומסק בארץ בבני ברק, בשבת ר"ח להתפלל בצותא ולסעוד סעודות שבת ביחד, להתועד וללמוד בצותא חדא בשיטת וניגוני ראדומסק... אני מצדי מוכן לבוא לפני זה ולעזור בסידור וארגון הדבר..."

לא ידוע לנו האם הצעתו יצאה אל הפועל, אולם בשלהי אותה שנה נסתלק

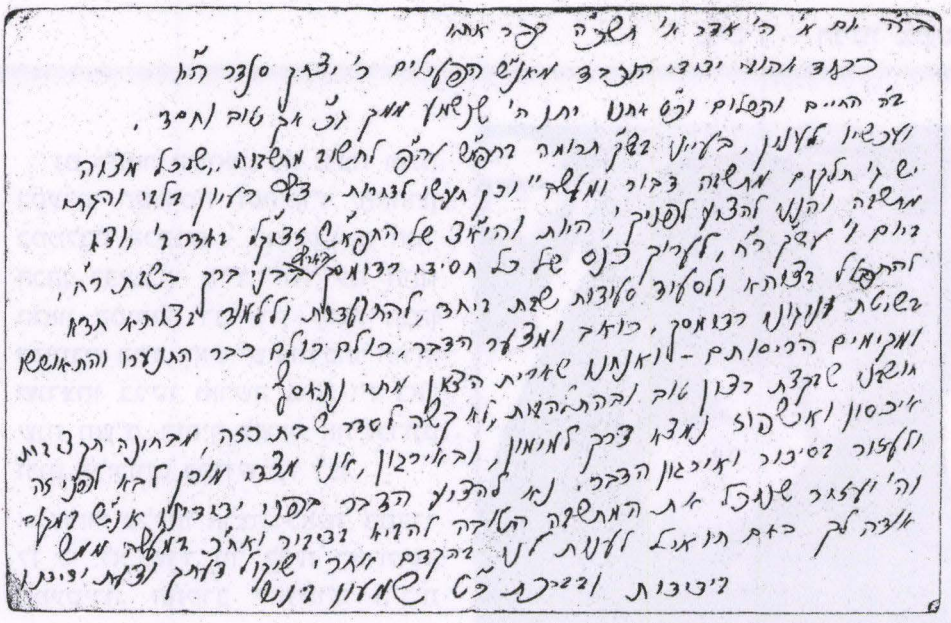

"כולם כולם כבר התנערו והתאוששו ומקימים הריסותם - ואנחנו שארית הצאן מתי נתאסף".
מכתבו של אבא אל ר' יצחק זנדר גבאי ביה"ח דראדומסק בבני ברק

"הכל ראו בשמחה כיצד בית ראדומסק מתחיל לשגשג בלהט של קדושה וחסידות". האדמו"ר רבי מנחם שלמה מסוכאטשוב - ראדומסק זצ"ל

לבית עולמו האדמו"ר מסוכאטשוב רבי חנוך העניך זצ"ל, ועל כסאו עלה בנו ממלא מקומו רבי מנחם שלמה, אשר שימש באותה עת כרבה של שכונת "יד אליהו" בתל אביב.

האדמו"ר רבי מנחם שלמה היה גם נצר ישיר לבית ראדומסק, שכן אביו היה חתנו של האדמו"ר רבי נתן נחום זצ"ל מקרימלוב, נכדו של ה"תפארת שלמה" מראדומסק. הצטרפו איפוא חסידי ראדומסק לחסידי סוכטשוב והכתירו אותו כעטרה לראשם כאדמו"ר מסוכטשוב-ראדומסק. גם אבינו ז"ל קבל את מרותו, ורחש כלפיו הערצה ואהדה עמוקה.

האדמו"ר רבי מנחם שלמה, אשר היה ידוע בגאונותו ובצדקותו, במאור פניו ובהתמסרותו כרועה נאמן לכלל ולפרט, רכש את לב כל החסידים,

והכל ראו בשמחה כיצד בית ראדומסק מתחיל לשגשג בלהט של קדושה וחסידות.

אולם שנות השמחה לא ארכו, רק כארבע שנים הנהיג את העדה. ביום כ"ו במנחם-אב שנת תשכ"ט נסתלק לאחר תאונת דרכים. גדול היה הצער, רב היה הכאב, בפרט לחסידות ראדומסק, אשר רק החלה לקומם את עצמה מעפרה.

אולם אבא ז"ל לא התיאש. כעבור שנים אחדות, בעת אשר התגורר בארצות הברית, הוא משגר מכתב נוסף לר' יצחק זנדר, בו הוא כותב: מורגשת באחרונה התעוררות למנות מנהיג על העדה, שלא ימחה ח"ו שבט ראדומסק מישראל, יהא רעוא שיאציל ה' רוח ממרום שהרצונות יצאו לפועל... והוא מעביר לידו מכתב בענין זה מאת הגבאים של ביהח"ס דראדומסק באמריקה.

אולם משאת נפש זו לא התממשה, והוא נשא כאב וצער זה על לבו כל ימיו.

ואעבור עליך

ולסיום פרק זה כדאי לציין דמות נוספת שהשפיעה על אבא רבות - רבי מאיר שפירא זצ"ל, מיסד וראש ישיבת חכמי לובלין. דמותו כאיש מעשה בעל מעוף וחדשנות הקסימה אותו והוותה עבורו סמל ודוגמא. תדיר היה מספר כיצד אברך שבא מרומניה הצית אש להבה בקרב יהודי פולין, והרים את כבוד התורה ולומדיה.

הגאון רבי מאיר שפירא זצוק"ל

בערגה היה מספר על ביקוריו של רבי מאיר בעיר הולדתו לודז'. באחד הביקורים צבאו אלפים על אולם הפילהרמוניה בו היה אמור לנאום. והמשטרה הפולנית העמידה כח פרשים סביב האולם, כדי למנוע את הסתערות ההמון. ואבא ברוב תשוקתו לראות ולשמוע... התכופף מתחת אחד הסוסים ונכנס לאולם.

היה זה בשנת תרצ"ג, התקיים אז בלודז' סיום מסכת מ"הדף היומי", כמדומה מסכת יומא. היתה זו השנה בה עלה היטלר לשלטון בגרמניה, והגזרות הראשונות שלו - איסור השחיטה היהודית והתעמולה שלא לקנות בבתי מסחר יהודיים - חלחלו לפולין, והרעו את מצב היהודים.

ואבא ממשיך ומספר: כאשר ראה רבי מאיר את אלפי היהודים שהתקהלו לכבוד

התורה, נחה עליו הרוח וקרא: ואעבור עליך - הקב"ה אומר: הנני עובר ומתבונן בעליך - בדפים שלמדת (עלה משמש כלשון נרדף לעמוד דפוס), וארא מתבוססת בדמיך - והנני רואה שהם מתבוססים בדם - שנלמדו במסירות נפש, בקשיים, מתוך רדיפות. ואז בקול שאגה קרא: ואומר לך בדמייך חיי - דמים אלו שאת הופכת לדפי גמרא יביאו לך חיות. הם סם החיים של עם ישראל.

דבריו חוצבי הלהבות נחרטו עמוק בזכרונו, עשו עליו רושם כביר, והיה חוזר עליהם בליל הסדר בכל שנה.

בביקורו בפולין בשנת תשמ"ד נסע ללולבלין, וביקורו זה היה אחד משיאי הנסיעה, וכפי שכתב לנו במכתבו: "נסענו לישיבת חכמי לובלין, ניצבנו מול שער החצר כמאובנים בראותינו מרחוק את בנין הישיבה - בנין ענק, בנין נהדר, בנין גבוה, רחב ממדים, כהשגתו של ר' מאיר שפירא זצ"ל. כיום נמצא שמה בית ספר גבוה לרפואה. הלב נצבט מחוסר נשימה.

"נפרדנו ממנה בנשיקה ובדמע - הישיבה בלובלין היתה חזונה וגאותה של יהדות פולין וילד טיפוחיו ושעשועיו של מנהיגו הדגול והנמרץ של כל העם - והיום שועלים הולכים בה".

דמות נוספת שהשפיעה על אבא רבות, היה האדמו"ר רבי אהרן מקוז'ניץ, שהתגורר בלודז'. ר' אהרן היה יחיד במינו בין האדמו"רים. קירב את המוני העם ונדכאיו, וראה לעצמו כמטרת קודש לקרב את הבחורים שנתלשו ממסורת אבות. ידע להעניק להם עידוד ולשקמם גשמית ונפשית, והצית בהם את הניצוץ היהודי הפנימי עד שהפכו לחסידים ואנשי מעשה מן השורה.

קוז'ניץ הפכה תחת הנהגתו למעין "עיר מקלט" לשבורי לב. כל נשמה מצאה את מקומה בחדרי הלב של הרבי. הנהגה זו שבתה את לבו של אבא ז"ל, שהרבה לספר על חוויותיו מחצר הרבי, והשפיעה עליו בפעילותו הציבורית, למען הנדכאים ופשוטי העם, לאורך כל ימיו.

"כל נשמה מצאה את מקומה בחדרי הלב של הרבי". האדמו"ר רבי אהרן מקוז'ניץ זי"ע

פרק ה

כאשר לודז' היתה מותג בסין

על ראשית פעילותו הציבורית סיפר אבא ז"ל באחת ההזדמנויות: בשנות תרפ"ז - תרצ"א למדתי בישיבת "כתר תורה" שיסד האדמו"ר מראדומסק בעיר קראקוב. כאשר הייתי שב לבקר בלודז' עיר מולדתי, מ"בין הזמנים" אחד למשנהו, חשכו עיני. חברי ילדותי מה"חדר" ומהשטיבל, נסחפו לשורות המפלגות הקומוניסטיות. לא הכרתי אותם. מה היתה הסיבה לכך?

האם רק גוי או קומוניסט מוכשר להיות פועל?

כתוצאה של המהפכה התעשייתית, שהתרחשה סמוך למלחמת העולם הראשונה, ננטשו אט אט כל המקצועות המסורתיים בכפרים ובעיירות, כמו מסחר זעיר ורוכלות. גם פחחות, ייצור סבון, חומץ, נרות, תפירה וסריגה, שיוצרו בייצור משפחתי, עברו לידי בעלי בתי חרושת בערים הגדולות.

לודז' - הצעירה בערי פולין, התפתחה מכפר קטן בשנת 1800, לעיר חרושת ענקית בת חצי מיליון תושבים בשנת 1900, ונקראה "מנצ'סטר של פולין". הפרנסה שם לא היתה בידים פרטיות אלא במפעלים הגדולים.

אחרי מלחמת העולם הראשונה, העולם היה צמא לתוצרת. עם סגירת השוק הרוסי בפני התוצרת הפולנית החלה פולין לייצא לכל העולם. תעשיינים יהודים טרחו והלכו בכבודם ובעצמם לארצות מרחקים. מוצרי לודז' היו מהחפצים הנפוצים ביותר בסין ואפילו ביפן, והתחרו לא מעט בתוצרת האנגלית.

ה"בום" הגדול משך יהודים מכל עיירות הסביבה, ביניהם צעירים רבים שבאו בגפם אל העיר הגדולה. העיירה לא היתה אטרקטיבית יותר. ירושת עסקי אבא לא עוררה בלבם תקוות גדולות. הצעירים לא הביאו הון מן העיירה, אלא אוצרות מרץ, רצון, יזמה ובקיאות בנפתולי החיים.

אולם תקוותם התנפצה אל סלעי המציאות. הבחורים היהודיים לא היו רגילים במלאכת כפיים והיו חסרים הכשרה טכנית. גם כאשר למדו מקצוע היה קושי לחדור לשוק העבודה, כי היה מקובל כי רק גוי או קומוניסט מוכשר להיות פועל, כל שכן שלא בחור דתי, ובפרט כאשר הוא מופיע בתלבושת חסידית.

כתוצאה מכך העדיפו בעלי בתי החרושת להעסיק פועלים נכריים. ובמקביל לכך החלו בתי החרושת לפעול בשבת באמצעות "היתר מכירה" לנכרי, ולשבות ביום ראשון. ל"בונד" המפלגה הסוציאלית היהודית, לא הפריע הדבר. היא החלה להכשיר פועלים לעבודת כפים, והבחורים היהודיים נמשכו אל הסיסמאות המהפכניות שהיו אז באופנה והצטרפו לשורותיה. מיטב הנוער החרדי נפל במלכודת זו. לא היה מי שיעמוד בפרץ ויעצור את הגלגל.

"אצלנו יקבל הפועל שישי ולא גלילה"

עדות מכלי ראשון על ראשית פעילותו של אבא ז"ל בלודז', נזדמנה לנו מפי אחד מאחרוני חניכיו מאותה תקופה, ר' שמואל קופמן מתל אביב:

כאשר חזר ר' שמעון ללודז' וראה את מצב הנוער הבין, כי הפתרון איננו בפעילות מפלגתית שגרתית, של נאומים ומאמרים בעתונות, אלא של "עבודה בשטח": ארגון בתי כנסת ומועדונים לנוער העובד, השגת עבודה, וביחוד הרמת קרן העובד, גם כלפי פנים וגם כלפי חוץ.

כלפי פנים - מלבד הדעה כי לא יאה לבחור דתי להיות בעל מלאכה, גם כנזכר הם לא היו בעלי מקצוע. נישאו, קבלו נדוניה, ולמחרת הנשואין החלו לסחור, רובם כשלו מחוסר נסיון ונפלטו לשוק העבודה.

ראשית פעילותו היתה בהקמת אירגון נוער "סיני" של פא"י. ארגון זה היה בנוי במתכונת תנועת-נוער, כאשר הוא מחולק לתאים. בראש כל תא עומד ראש קבוצה, הקובע את משימות הקבוצה, ואת לוח הפעילות של כל אחד ואחד. היתה זו התשובה הראשונה לפעילות ה"בונד".

חברי ארגון הנוער סיני מיסודו של אבא ז"ל. משמאל לימין יושבים: שמואל קופמאן, שמחה קליינמן, נתן צעדר, נחמן דומב, פישל וינשטיין. עומדים: מנדל הלפרין, יצחק באום, מאיר שיקר. אב תרצ"ט. לודז'

הפעולה השניה היתה הקמת בתי כנסת, שבפועל שמשו גם מקום ועד והתכנסות. הראשון היה ברח' ווסכונדניה מס' 66, והשני בככר וולנושצה (החירות) מס' 3.

מי שמכיר את לודז' מכיר את הככר הזו, היה זה מרכז העיר ממש, שם מתנוסס בנין העיריה ושם ניצב פסל הגיבור הלאומי

"וחי אחיך עמך" כרזה מעשה ידי אבא על קיר מועדון מנין הפועלים. מתחתיה: חברי המנין מימין לשמאל: מנדל בלושטיין, שמואל קופמאן, ומשה שיין. אדר ב' תרצ"ח

קושצ'ושקו. שם שכר ר' שמעון מבנה בן שתי קומות, שיפץ אותו והכשיר אותו: קומה אחת לבית כנסת, וקומה שניה למועדון. בחזיתו תלה שלט ענק מעשה ידיו "בית מדרש פועלים", והכל כדי לטעת גאווה בלב הפועל היהודי.

עד מהרה גילו הפועלים הדתיים כי בית זה ממתין לקבל אותם בחיבוק חם, לאחר יום עבודה מתיש במקרה הטוב, ומתסכל במקרה הפחות טוב.

זכור לי טקס הפתיחה, אומר ר' נתנאל רדזינר מבני ברק, בחור לודז'אי צעיר וסקרן באותם ימים: התאספו ובאו נכבדי העיר וציבור של פועלים שהגיעו בבגדי חאקי, כאשר קולו של ר' שמעון מהדהד בככר כולה. ומשפט אחד נחרת בזכרוני: "כאן יקבל הפועל שישי ולא גלילה".

היתה שם אוירה מיוחדת. במשך הזמן דמה מקום זה לכוורת רוחשת פעילות. בחור יהודי ללא עבודה פנה לשם. מעביד שחיפש פועל פנה ג"כ לשם. גם בית תמחוי פעל במקום. את הקירות עיטר ר' שמעון בכרזות מעשי ידיו, ור' שמואל קופמן שולף מאלבומו תמונה דהויה בה הוא מצולם עם שני חבריו במועדון על רקע כרזה של ר' שמעון הנושאת את הכיתוב: וחי אחיך עמך.

בערב היו מתאספים לשיעורים והרצאות, ור' שמעון הביא לשם מדי פעם מרצים ורבנים חשובים כדי להרים את קרן הפועל היהודי, כמו ד"ר יצחק ברויאר, הרב לאו מפיעטרקוב, ואפילו רבנים חשובים שבאו מליטא כדי לאסוף כסף עבור ישיבותיהם, כמו רבי ירוחם ממיר.

במשך הזמן הדבר התפתח, והרצאות אלו שמשכו המונים, הועברו לאולמות גדולים. בפתח הכניסה עמד שומר והיה שואל כל בחור: עבדת היום? שלם דמי כניסה חמשה גרוש. לא עבד - קיבל ממה שנאסף.

פלאץ וואלנושצה במרכז העיר. תצלום אוירי מלפני המלחמה

זכורה לי הדרשה של רבי ירוחם זצ"ל, שפתח ואמר: עד היום דרשתי רק בפני בחורי ישיבה, ועכשיו לראשונה אני דורש בפני פועלים... וכשראה את עיניהם הבורקות קרא: כשיקראו אותי לפני בית דין של מעלה וישאלו - קבעת עיתים לתורה? אענה: בעצמי איני יודע,

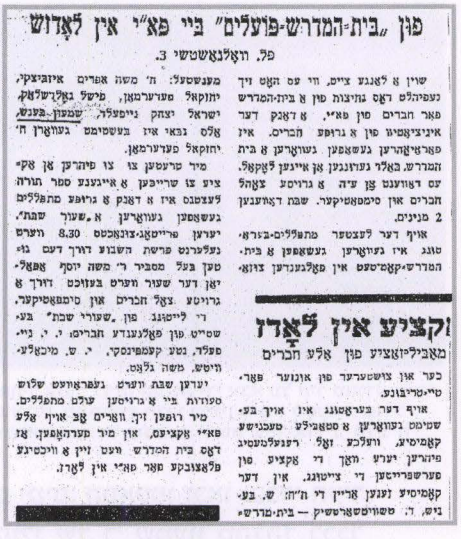

פון „בית-המדרש-פועלים" ביי פא"י אין לאָדזש

פֿר. וואָלגאשטשי 3.

שוין א לאנג ציים, וויי עס האָט זיך נעפּיהלט דאָס נתיצות פון א בית-המדרש פאר חברים פון פא"י. א דאנק דער איניציאטיוו פון א גרופּע חברים, איז פארציאָנירט געוואָרן א בית המדרש, באלד נעוזונגען אן איינגעלאָדן. עס דאוונט אין זיא א גרויסע צאָהל חברים אין סימפאטיקער. שבת דאמזלנען 2 מניינים.

אויף דער עצטער מחלקות-בירוי, טוג איז גיוואָרען געשאפען א בית-המדרש-קאָמיטעט אין פאָלגענדען זוזע:

וקציע אין לאָדז

מאביליזאציע פון אלע חברים

כער אין צושטערער פון אונזער פאר-טיי-טריבונע.

אויף דער בעראטונג איז אויך בע-שלאָסען בצוואָרען א ספעציעלע פעכנישע קאָמיסיע, וואָס זאָל רעגעלמעסיג פיהרען יענע מען די אקציע פון שערשפּרייטען די ציישטונג. אין דער קאָמיסיע זענען אריין די ח"ח: ש. בע-גיש, ה. שטוטשאָרשטשיק — בית-מדרש-

„כאן יקבל הפועל שישי ולא גלילה".
מאמר בעתון על "בית המדרש פועלים" מיסודו של אבא.
"וידישע ארבייטר שטימע" ה' בשבט תרצ"ח

אבל זכיתי להתעלות עם פועלי עמך, היושבים כל היום בין הכתלים האפלים והמפוייחים של בתי החרושת ובזיעת אפם משתכרים את לחם חוקם, וברגע שנפנים ממלאכתם אינם פונים לביתם אלא מתאספים לשמוע שיעור בציבור. עבודתכם היא תורה, ותורתכם - עבודה. יהי חלקי עמכם!

דגם זה של "בתי כנסת לפועלים" הצליח מאד, ופא"י החלה לייסד "שטיבלך פועלים" בכל רחבי פולין, כמו בבנדין, צ'נסטוחוב ועוד.

על משמר השבת

אני חייב לספר דבר נוסף, אומר ש' קופמן, יום אחד עלתה באש דירתו של אחד החברים. התברר, שלא היה להם כדי הוצאות שבת, וכדי שלא יוודע הדבר לשכנים קוששו קש והבעירו בתנור, שיראה כאילו מכינים שבת, ולא יתביישו. האש אחזה ברהיטים והדירה היתה למאכולת אש. הדברים עוררו את ר' שמעון לדאוג גם למה שמתרחש בבתים. הוקמה קופת עזרה לחבר, שרכשה מצרכים בהוזלה ניכרת, ולפעמים שלחו שק תפוחי אדמה הביתה, או שק פחם בחורף.

אולם את עיקר המרץ השקיע בפגישות עם תעשיינים, ובשיכנוע מעבידים להעסיק פועלים שומרי שבת. את הסיפור הזה שמעתי מפי הרב דוד צבי זילברשטיין זצ"ל, שהיה חבר קהלת לודז', אומר ר' שמואל. יום אחד התאספה בעיר אסיפת עסקנים לחיזוק גדרי שמירת השבת... על הפרק עמדה הבעיה של הנשים העומדות בקרנות הרחוב ומוכרות פטרוזיליה, צנוניות ותבלינים עד לכניסת השבת ממש.

פעילי השבת היו מגרשים אותן מקרן רחוב זו והן היו חוזרות ומופיעות בקרן אחרת. מה הפתרון? היתה השאלה.

כאשר תמו העצות וההצעות, קם ר' שמעון, אז בחור בן עשרים, ואמר: יש לדאוג שבעלי בתי החרושת היהודיים יקבלו את בעליהן של נשים אלו לעבודה במפעליהם, ואז הן לא תזדקקנה למכור פטרוזיליה ולקיים בעצמן את מאמר חז"ל: עשה שבתך חול... ואל תזדקק לבריות. מה לעשות שהן אינן יכולות למכור את "מפעלי הפטרוזיליה" לנכרי ולפתור בעצמן את בעייתן...! והרמז היה עבה.

יום אחד נודע לר' שמעון כי מפעלו של התעשיין צ', פועל בשבת באמצעות

היתר מכירה לנכרי, ולכן אין הוא מעסיק יהודים. תעשיין זה התפלל בשטיבל חסידי ברחוב פולנוצנה מס' 6. היה זה שטיבל "פירמה", בחורים ישבו שם יום ולילה ולמדו. לא היה אף פעם סגור.

בשבת אחת הלכנו לשם, קבוצה של 30 בחורים, בין שחרית למוסף. ר' שמעון עלה על הספסל והתחיל לדבר. היה שקט, אף אחד לא הפריע. הדבר נגע לכולם, רק את הנחשון היה צריך.

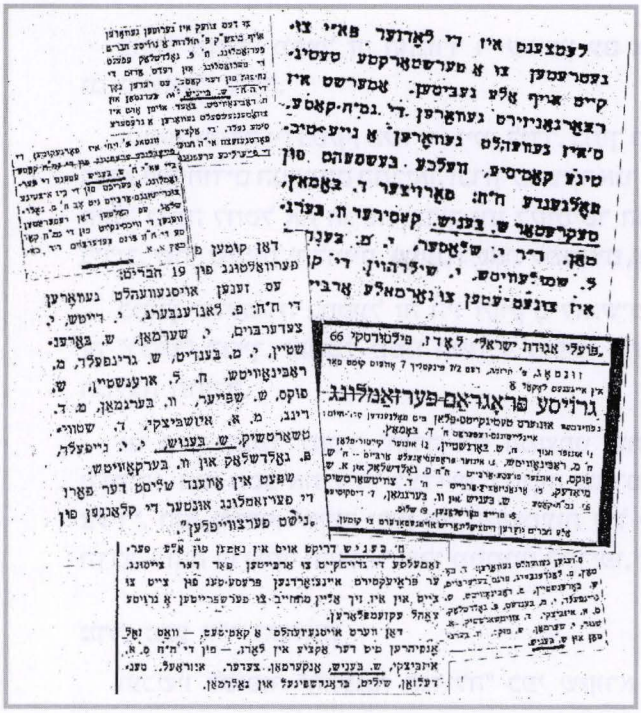

אוסף של קטעי עיתונות מתוך "יודישע ארבייטער שטימע" לודז' תרצ"ז - תרצ"ח, על פעילותו הציבורית של אבא

שתי שקיות יהלומים שהצילו את הגיטו

שמואל קופמן הוא אנציקלופדיה מהלכת, הוא נושא עמו תמונות וגזרי עתונות ישנים. והוא מראה לנו עמוד דהוי מתוך עיתונה של פא"י בלודז' "דער יידישער ארבייטער" (=העובד היהודי), מיום ז' בניסן תרצ"ז, בו מפרסם אבא ז"ל מודעה הנושאת כותרת: "התנצלות: הנני מתנצל בפני מר פרשקר על הפגיעה בכבודו בשעת כעס וכו'..."

ענטשולדיגונג

דערמים בעס איך ענטשולדיגוג ביים ה' פראשקער מער מיין בעליידיגען איהם זכצענדיג אין אן'אויפנערענסטען צושטאנד. ש. בענוש.

בקשת סליחה ממר פרשקר על עלבון בשעת כעס. "יודישע ארבייטר שטימע" ז' בניסן תרצ"ז

ושמואל מספר: מעשה שהיה כך היה. ברוך פרשקר זה היה בעל מפעל לשמיכות בלודז', ור' שמעון ביקש ממנו להעסיק במפעלו חברי פא"י שומרי שבת. על רקע זה פרץ ביניהם ויכוח. פרשקר הטיל ספק בכושר עבודתם, ור' שמעון נחלץ להגן על כבודם של "הבחורים". לאחר ימים אחדים יושרו ההדורים, ר' שמעון פירסם הודעת התנצלות, והשנים הפכו ידידים. לידידות זו היתה המשך. בגיטו ניהל פרשקר מפעל לעיבוד חוזר של שמיכות פוך. מכל ערי השדה שבהם נערכו אקציות נשלחו השמיכות, ה"שלל" הגרמני, לעיבוד חוזר בלודז'. במפעל זה שברח' ז'גירסקה מס' 64 כיבסו את הנוצות, נתפרו להן ציפות חדשות, ושמיכות "חדשות" נשלחו לגרמניה, כאילו לא אירע דבר.

באחד מחדרי מפעל זה התגורר ר' שמעון עם אשתו ושלושת ילדיו, ושימש בו גם כ"שומר" לילה.

ומספר יהודה וידבסקי, משרידי גיטו לודז'. בתוך השמיכות שהגיעו לגיטו היה טמון רכוש שהיהודים הנרצחים החביאו, וברוך פרשקר אגר ושמר זאת לעת צרה. בשנת 1943 היתה כוונה לחסל את הגיטו, וברוך נתן לקומיסר הגרמני הממונה על הגיטו - האנס ביבוב, שתי שקיות יהלומים, שיעביר זאת לממונים עליו בברלין, וכך הציל את הגיטו.

כמובן שלעבודה במפעל זה היו זקוקים לאנשים נאמנים, שכן באופן רשמי היה זה "רכוש" הרייך, והנוטל ממנו התחייב בנפשו. על כן העובדים היו חייבים לקבל המלצה תחילה.

גם כיום כאשר מזכיר יהודה את המשפט שתי שקיות יהלומים (הוא מבטא יהלומים), הוא מסב את עיניו לצדדים, בתקוה שאדם מיותר אינו מקשיב. "אתה איש צעיר", הוא מוסיף, "ואינך יודע את המשמעות של מעשה זה בגיטו. אילו היה נודע הדבר - היה פרשקר והשומר שלו מוזמנים לקריפו, שזו מלה מעודנת לאינקויזיציה".

מדוע נכנע יו"ר הקהלה?

ועכשיו לסיפור "ההפגנה הגדולה" כפי שקורא לה ר' שמואל קופמן. המדובר בגדר או בחומה של בית הקברות הישן של לודז'.

חייה הקהילתיים של לודז' החלו בשנת 1806, בדיוק לפני 200 שנה. חמש שנים אחר כך התארגנו התושבים וקנו מגרש מאת אדם ליפינסקי ואשתו מגדליה "קרקע שאינה ראויה לעיבוד" - זהו בית הקברות הישן ברח' ויסולה (השמחה!) ששימש את התושבים במשך 100 שנה - עד שנת 1892. אז נוסד בית הקברות החדש ברובע מרישין הקיים עד היום, שהוא כפי שאומרים בית הקברות הגדול ביותר באירופה, כראוי לקהילה עשירה כלודז'.

מכל מקום בית הקברות הישן נסגר לקבורה בתחילת המאה. ובית הטהרה, אולם ההספדים המפואר וחדרי השירות, הוסבו לבית חולים לחולי נפש של הקהילה. את בית הקברות הקיפה גדר עץ שלא התאימה יותר למטרתה החדשה, והקהלה נדרשה על-ידי משרד הבריאות הפולני להקים גדר אבן תחתיה.

בקיץ 1937 (או 1938) פרסמה הקהלה מכרז, ור' שמעון הגיש הצעת מחיר כדי לספק תעסוקה לחברי "מנין הפועלים". הצעתו היתה הזולה ביותר, ולשמחתו - זכה במכרז.

קבוצת העבודה מנתה כ-20 בחורים. הובאו חומרי בנין והעבודה החלה. אולם כעבור שבועות אחדים התברר שהסכום שהוקצב אינו מספיק לבניית הגדר. אולי למחצית הגדר בלבד. ר' שמעון נפגש עם יו"ר הקהלה ר' ליבל מינצברג, וביקש סכום

"אנו דורשים את הזכות לעבוד". ההפגנה שארגן אבא בקיץ תרצ"ח.
בחזית התמונה חברי "שטיבל הפועלים" מסומן בחץ שמואל קופמאן

נוסף. היו"ר סירב, ואיים שאם העבודה לא תושלם בזמנה לא יפרע גם את התשלום עבור העבודה שהוכנה כבר ויפנה לקבלנים אחרים.

ר' שמעון טען שהמחיר שנקבע אינו "מחיר השוק" והכריז על שביתת שבת. השביתה נערכה תחת כיפת השמים ברחבת בית-העלמין. כשבועיים ימים נמשכה השביתה שעוררה את דעת הקהל למאבק על שמירת השבת של הפועל היהודי. כל עיתונות לודז' תמכה במאבק הצודק, ולהפתעת הכל, גם מפלגת הבונד הסוציאלית, שארגנה הפגנת תמיכה בפועלי פא"י. האיגוד המקצועי של האופים בלודז' שלח כל יום לחמניות לשובתים. ילדים הביאו את קופות החסכון שלהם. קשה לתאר את התמיכה וההתלהבות שעוררנו. אולם בינתיים שום דבר לא זז. כעבור 10 ימים החליט ר' שמעון על הפגנה. הוכנו שלטים, וצעדנו מרח' ואסולה לעבר בנין הקהלה שברח' פומורסקה. בידי נותר גזיר עיתון בו רואים אותי (מסומן בחץ) יחד עם חברי "שטיבל הפועלים" תחת השלט "אנו דורשים זכות לעבודה".

ההפגנה הניבה תוצאות חיוביות. למחרת התכנסה הנהלת הקהלה ובתמיכת היו"ר - אישרה תוספת תקציב עבור השלמת הגדר.

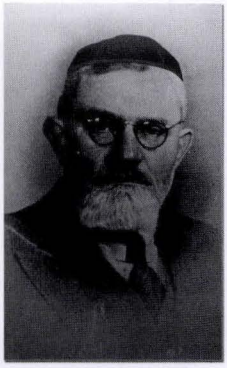

"בפולין הוא היה 'שם דבר' איש לא עמד בפניו". ר' ליבל מינצברג יושב ראש קהלת לודז'

מי היה יו"ר הקהלה ר' לייבל מינצברג? בפולין הוא היה "שם דבר". מלבד יו"ר הקהלה היה גם ציר הפרלמנט מטעם אגודת-ישראל. מנהיג תקיף, בעל מעוף, מרץ וכושר שכנוע. איש לא עמד בפניו. מדוע נכנע לדרישת הפועלים? שאלו רבים בלודז', אף אחד לא ידע את התשובה. בימי השבעה על פטירת אבא ז"ל, כאשר בא לנחם אותנו ידידו, בן גילו, וחברו בהנהגת פא"י בלודז', ר' יחיאל גרנטשטיין, (אני חייב להוסיף כאן ז"ל, היות שהסתלק לבית עולמו כעבור שבועיים), נודעה הסיבה: "ר' לייבל מינצברג אמר לי": סיפר ר' יחיאל: "מר' שמעון אני פוחד. הוא לא אדם של קריירה, הוא אינו נושא עיניו לשררה, אי אפשר לקנות אותו

האדמו"ר ה'אמרי אמת' בביקורו בלודז'. מאחוריו ר' ליבל מינצברג

בהבטחות ובמילים יפות. הוא איש אמת, ואם הוא נלחם - הרי זו מלחמה למען מטרות צודקות, ואני הייתי חייב להכנע לו".

ר' יחיאל גרנטשטיין בזיקנותו המופלגת טיפס ועלה ברגליו שלוש קומות, וכשהוא מתנשף אמר: "כבר בפולין היה ר' שמעון 'שם דבר'. כולו אש להבה. לא היה שני לו. הייתי חייב לבוא לנחם ולספר לכם מה היו מעשיו וכיצד העריכו אותו..."

ואכן בכל שנות פעילותו הרבות, טרם השואה ואחריה, בלנדסברג שבגרמניה, בקפריסין ובישראל, מעולם לא נשא משרה ציבורית! פעולותיו היו בשטח. מעולם לא העמיד עצמו לבחירה, את זאת הותיר לאחרים. גם בבית הכנסת שהוא עצמו בנה מהמסד ועד לטפחות "היכל שלמה" בכפר אתא - הותיר את הגבאות לאחרים, והוא עצמו אמר את שיעורי התורה, בדף היומי או בתפארת שלמה וכו', וכך בכל שנותיו עד זקנה ועד שיבה.

החומה נותרה לשרוד

אמר הכותב: בשנת תשס"ו נסעתי ללודז' במטרה להשתטח על קברי אבות. ביקרתי גם במקום מגוריהם של אבי וסבי, הלכתי לראות גם את "מנין הפועלים" שבפלאץ וולנושצה 3. גם כיום זהו המרכז של העיר. מנין הפועלים נהרס ועל מקומו נבנה בנין משרדים מפואר. העבר נמחק אט אט.

העבר נמחק אט אט. לודז', פלאץ וואלנושצה (ככר החופש) כיום. הבנין החדש שבאמצע נבנה על מקומו של מנין הפועלים

נפניתי לבקר בגיטו, שבפרבר העוני באלוט. לכאן ההתחדשות עדיין לא הגיעה. מלווי הנאמן אלכסנדר הרשקוביץ ז"ל מזכיר הקהלה, הוליך אותי בכל המקומות שההיסטוריה הטביעה בהם חותם, כמו בכיכר מכבי-אש של הגיטו

שברחוב לוטימרסקה 13-15 (לפני כן שמשה כתחנת אוטובוסים של באלוט). כאן עמד יו"ר היודנראט, מרדכי חיים רומוקובסקי, בשבוע האחרון של חודש אלול שנת תש"ב, ונשא את נאומו המפורסם לפני כל תושבי הגיטו: "תנו לי את הילדים כדי להציל את הגיטו", וכולם הבינו את המשמעות של "תנו לי".

כאשר נפנינו להמשיך, מצביע אלכסנדר על חומת אבן שמעבר לכביש, ואומר: "זו החומה של בית הקברות הישן, החומה היתה חדשה לכן שרדה". (במאמר מוסגר: בשנות השואה נהרס בית העלמין הישן, והוא שימש בגיטו כמחסן עצים של הנגריות. לאחר המלחמה נסלל בשטחו המשך רחוב זכודניה החוצה את העיר, וכך נמחק בית העלמין הראשון של קהלת לודז'). סיפרתי לו את סיפור הקמתה של החומה, והוא אמר בהרהור "פילוסופי" - "אין זו חומה של בית קברות, זו היתה חומה של התושבים החיים, החומה שמציינת את המאבק על שמירת השבת של הנוער העובד בעיר התעשיה. מי יודע אם החומה לא שמרה על העיר בזמן השואה מכליון גמור. חושבני שצריך להציב עליה לוח-זכרון", אמר נרגש...

עובדי כפיה יהודים מפנים את מצבות בית הקברות הישן בלודז' בהוראת הגרמנים

"החומה שמציינת את המאבק על שמירת השבת של הנוער העובד בעיר התעשיה". שריד מחומת בית הקברות הישן כיום

ככר הכבאים בגיטו כיום

פרק ו

בנתיבי עליה לארץ ישראל

בשנות התר"צ מילא אבינו ז"ל תפקיד מרכזי בארגון "הכשרות עליה" מטעם פא"י לארץ ישראל. על הרקע לכך - אנו מקדימים כאן שורות אחדות:

התקופה שבין שתי מלחמות העולם, התאפיינה בעליה מוגברת מפולין לארץ ישראל. היו אלו שני גלי עליה - העליה הרביעית (1924) והעליה החמישית (1932). גלי העליה שקדמו להן - הראשונה, השניה והשלישית - היו מרוסיה. עם המהפכה הבולשביקית, אחרי מלחמת העולם הראשונה, ננעלו שערי העליה מרוסיה, אולם במקביל החלה עליה המונית מפולין*.

גל העליה הראשון מפולין שהחל כנ"ל בשנת 1924, והיה מכונה "העליה הרביעית", הסתיים במשבר כלכלי. התברר ש"בעלי הון" לא היו תעשיינים או סוחרים שביכולתם לפתח תעשיה, אלא "עמך" - בעלי המעמד הבינוני, סוחרים, בעלי מלאכה ותעשיה זעירה. עולים אלו התיישבו בערים הגדולות כמו תל אביב, והביאו לפיתוחן המהיר מכפרים לערים.

צמיחה כלכלית זו היתה ללא בסיס של מעמד פועלי, שכן התברר שגם המסווגים כפועלים לא היו בעלי הכשרה חלוצית מתאימה, ולא הכירו את תנאי הארץ. כך הוקמו ערים של מסחר ללא קהל לקוחות כפרי שיזדקק להם, דבר שהביא למשבר

---

* העליה מפולין החלה בעקבות הקמת המדינה הפולנית (לאחר 150 שנה של חוסר עצמאות) והניתוק מהשוק הרוסי הרחב, שהיהודים נמנו עם ספקיו הראשיים, שערערה את מצבם הכלכלי של היהודים. וכן עם התגברות הלאומנות הפולנית והצרת רגלי היהודים, שהתבטאה בתקנות כלכליות, שנקראו "גזרות גראבסקי" על שמו של שר הכספים הפולני. גזירות אלו הפכו את פולין משוק חפשי למשק בעל מגמה ממשלתית ריכוזית, שהפלתה את היהודים לרעה. אולם שערי הארץ לא היו פתוחים לרווחה. תקנות העליה המנדטוריות קבעו שני סוגי עולים: א) בעלי הון - קבלו אשרות עליה מהקונסול הבריטי שבמקום מגוריהם, מספרם לא הוגבל. (וכן איחוד משפחות וכהני דת וכד'). ב) בעלי מלאכה - קבלו אשרות עליה (=סרטיפיקטים) באמצעות הסוכנות היהודית, אשר שמשה כמפקח וכערב שלעולה זה יש סיכוי למצוא עבודה שנחשבה כצרכי הארץ. הסוכנות חלקה אשרות אלו לפי מפתח מפלגתי, ול"אגודת ישראל" הוקצבו רק 6.5 אחוז.

כלכלי ונעילת שערי הארץ, עד שנוצרו תקנות העליה החדשות שהתירו עליה מבוקרת, שכונתה "העליה החמישית".

התקנות החדשות קבעו סכום גדול יותר כדי להחשב כבעל הון. כמו כן נדרשה הכשרה מקצועית מתאימה ונסיון כדי להחשב כעובד.

המאבק על הנפש בהכשרות העליה

התקנות החדשות יצרו מושג חדש שבפי היהודים נקרא "הכשרות עליה". ללא הכשרה מתאימה לא ניתן היה לקבל אשרת עליה לארץ ישראל. היתה בכך מהפכה.

עיסוקם של היהודים בענפי משק לא פרודוקטיביים, כמו מסחר ושירותים, גרמה לכך שמעמד העובד היה בתחתית המדרגה, עד שהיו יהודים שראו בהשתייכותם למעמד זה מעין עונש. אנשי מעשה התחילו אז להבין שעבור העולים לארץ ישראל נדרשת לא רק הקניית מקצוע, אלא גם מה שמכונה "חינוך חברתי".

עד מהרה נכנסה לתמונה תנועת "החלוץ" החילונית, שהקימה הכשרות עליה לצעירים, בהן חיו חיי "קומונה", וניסו ליצור דמות יהודי חדש על ידי עקירת החבר מן ההווי שהיה רגיל לו בביתו - הן מבחינה חברתית והן מתפיסת עולמו. מקומות אלו החלו למשוך צעירים מהשטיבלך ומהישיבות. היהדות הפולנית הועמדה בפני מצב חדש. המאבק שנדמה היה כמאבק חברתי להכשרת עולים לארץ ישראל, הפך למאבק על הנפש.

הציבוריות החרדית לא ידעה איך להתמודד עם גזרה חדשה זו.

משימה של יש מאין

לנוכח המצב החדש והצורך הנדרש להקמת "הכשרות עליה" על טהרת הקודש - התקיימה בלודז' של אותם ימים אסיפה גדולה של רבנים ועסקנים, והמשימה הוטלה על קבוצת עסקנים וביניהם אבא ז"ל שהוכיח כושר אירגון, התלהבות, מעוף ויוזמה, ביסוד ובהקמת ארגון הנוער "סיני" של פא"י, ומנין הפועלים בלודז'.

לימים סיפר אבא ז"ל, שהיתה זו משימה של יש מאין - הקמת ויצירת דבר חדש שלא היה קודם. צעד חדש לקראת משיח צדקנו. כי בעוד שבהכשרות 'החלוץ', המהפכה של הקניית מקצוע באה מתוך מרידה בדור ההורים, מרידה בגלות שקבעה את עיסוקם של היהודים, הרי שבמסגרת החדשה שעמדה להיות מוקמת המגמה היתה שונה - לא מרידה, אלא נטיעת אהבה לחיי יצירה ועמל כפיים. להחזיר את האדם אל הטבע. לקבוע יחס חיובי לעבודה בלי לסלף ולעוות את דמותו הרוחנית של האדם.

בהכשרה, מספר אבא ז"ל, חיינו בתנאי קומונה. אכלנו יחד, למדנו יחד וישנו יחד. לא היה כסף פרטי. היה סדרן עבודה, סדרן משק, ראש קיבוץ ומזכיר. חיפשנו כל

הכשרת עליה - צעד חדש לקראת משיח צדקנו. בתמונה: ההכשרה בעיירה אלכסנדר. יושב משמאל אבא ז"ל, באמצע - ר' דוד ישעיה שייקביץ

מיני עבודות - והשגנו מקום עבודה כאן ומקום עבודה שם. אסור היה לזלזל ולדחות שום עבודה. כל עבודה שהביאו היו חייבים לקבל - אם זו עבודת שמירה, עבודת נקיון או עבודת כפיים, כמו: ניסור עצים וצביעה, אולם המגמה העיקרית היתה הקניית מקצוע.

את ההכשרה הראשונה הקים אבא בעיירה אלכסנדר הסמוכה ללודז'. אחרי שנתבססה הכשרה זו, הדרים לסטרצוב - כ-60 ק"מ דרומית ללודז'. אחר כך נדד לפשעמישל שבגליציה, ולעוד מקומות רבים.

על ההכשרה שבסטרצוב מצאנו כתבה שהתפרסמה בעתון "דער יודישער ארבייטער", שיצא לאור בלודז', מיום י"ז באדר ב' תרצ"ה (22.3.1935) תחת הכותרת: "פא"י קיבוץ אין סטרצוו". הכותב מספר, בשפה היידית, כי לאחרונה התייסד קיבוץ פא"י בסטרצוב, בהנהגת החבר שמעון בניש מלודז'. הכותב מספר כי למרות שהקיבוץ קיים כשבועות אחדים בלבד, כבר זכה לסימפאטיה מכל תושבי העיירה, וכבר התייסד ועד מטעם תושבי העיירה שידאג לתעסוקה הולמת לחברי ההכשרה.

עדות מכלי ראשון על קיבוץ ההכשרה בסטרצוב נזדמנה לנו מפי חניכו וידידו הרה"ח

יודישער ארבייטער

פא"י קבוץ אין סטרצעוו

ההכשרה הכניסה 'אוירה דארץ ישראל' לעיירה.
מאמר בעיתון על הקיבוץ בסטרצוב י"ז באדר ב' תרצ"ה

אבא (מימין) עם אריה פריינד מחברי ההכשרה שבאלכסנדר.
לודז' תרצ"ב

ר' דוד ברגמן ז"ל מירושלים. על ר' דוד ידענו שהיה חבר בקיבוץ "חפץ חיים", שיסד אבא אחרי השואה בלנדסברג שבגרמניה. אולם כאשר התקשר לנחמנו באבלנו אחרי פטירתו של אבא ז"ל, אמר: אני הכרתי את אביכם ז"ל עוד בהיותו ראש קיבוץ ההכשרה בעיירת מולדתי סטרצוב.

כאשר החלטנו להעלות על הכתב את פרקי חייו של אבא ז"ל היה זה ר' דוד הראשון אשר פנינו אליו לצורך זה. ר' דוד הוא יליד העיירה סטרצוב והשריד האחרון שלה. הוא פותח את פיו ובטיפין, מתוך עדינות שיש בה דייקנות, הוא מתחיל לספר לנו את זכרונותיו.

אוירא דארץ ישראל בסטרצוב

סטרצוב היתה עיירה קטנה ומנומנמת. כשליש מתושביה - ואם לנקוב במספרים: כ-1500 מתוך 4500 - היו יהודים. היהודים התפרנסו ממסחר זעיר, רוכלים, אופים, רפדים, סנדלרים, חייטים. היה רב ושני מורי הוראה. לא היה בה דבר שימשוך אליה אנשים זרים, עובדים או משקיעים.

יום אחד הופיע אביך ר' שמעון אצל אבי ז"ל, שהיה בעל מנסרה לעיבוד עץ, 'טרטק' בפולנית, ושאל: האם יהיה מוכן להעסיק בחורים צעירים חרדים, וללמד אותם מקצוע זה, כדי להכשירם לעליה לארץ ישראל? אבי הי"ד, שהיה חסיד גור נלהב ואהבת ארץ ישראל יקדה בלבו, הסכים על אתר.

לאחר ההסכמה יצאו השניים לחפש מקום כדי לשכן את הבחורים. אבי הציע את השטיבל בו התפללו חסידי גור בעבר, ששכן בסמוך לחיידר, ואכן הוסכם על מקום זה כמקום המתאים לצרכי הבחורים.

ימים אחדים עברו ובחורים החלו להגיע מ'ההכשרה' שהתקיימה בעיירה אלכסנדר. הם רכשו קורות עצים מה'טרטק', ובמו ידם בנו בשטיבל לשעבר דרגשים ללינה, מדפים וארונות לאכסון. לאחר מכן הגיע ר' שמעון ותלה בחזית ה'שטיבל' שלט באותיות גדולות: "הכשרת ארץ ישראל", ושלט שני שנתלה בתוך השטיבל: "רב לך שבת בעמק הבכא", וכך קמה לה והיתה ההכשרה.

הבחורים עבדו כל היום בחטיבת עצים, ניסורם, עיבודם, עד ליצירת מוצר מוגמר. היה זה מקצוע שהתפתח באותה תקופה בפולין, כבסיס לתעשיית הרהיטים שהחלה להתפתח כענף יצוא לארצות חוץ. העבודה התאימה בדיוק לקיבוצי ההכשרה, הואיל

עיירה קטנה שהכל 'דופק' בה כמו שעון. רחוב בסטרצוב לפני השואה

ואין צורך בידע מקצועי מוקדם, ודי בניסיון קצר כדי להפוך לפועל מקצועי בתחום זה. סיבה נוספת, המנסרות שכנו על פי רוב בעיירות קטנות, מקום טבעי לטיפוח חיי חברה והווי שיתופי, המושתתים על הרגלי עבודה, בתוספת קורטוב חלוציות שטופחה בקרב הבחורים.

ר' דוד מפליג בזכרונותיו אל עיירת נעוריו, ואני רק יושב ורושם מפיו: לא לחינם נבנתה כאן ההכשרה. בני העיירה לא היו פורצי גדר, כולם הלכו בדרך המסורת וגם מכניסי אורחים היו. היתה זו סביבה הולמת לחיי תורה עם דרך ארץ, עד שהאדמו"ר בעל האמרי אמת זצ"ל התבטא פעם, שצריך ללמוד מעיירה קטנה כמו סטרצוב שהכל 'דופק' בה כמו שעון. לתואר זה זכינו בזכות יהודי חסידי בשם ישעיה, שאינני זוכר את שם משפחתו, אולם ב'גור' נקרא "שעיה סטרצובר". שעיה זה היה הולך כל יום שישי ואוסף 'דמי כוללות' עבור אחזקת חצר הקודש בגור, ומיד באותו יום לפני כניסת השבת היה ניגש אל בית הדואר ושולח לכתובת האדמו"ר בעיירה גור את הכסף שנאסף. הכסף היה מגיע ליעדו בקביעות בכל יום ראשון.

לאידך גיסא - ההכשרה הכניסה 'אוירא דארץ ישראל' לעיירה. כולם ידעו כי הבחורים מכשירים את עצמם כאן, באדמת סטרצוב, לשם המטרה האמיתית שהיא ישוב ארץ ישראל. עד שלעיתים עלתה וצפה השאלה: במה זכתה אדמתה של סטרצוב ועציה, שישמשו כפרוזדור לארץ ישראל?!

כילד - ממשיך ר' דוד ומספר לי - הייתי עומד יחד עם חברי בחלון ה'שטיבל' וצופה במחזה הנפלא שהעיירה לא הסכינה לו. הבחורים מתאספים לעת ערב

ממקום עבודתם, מתפללים מנחה, לאחריה ראש הקיבוץ ר' שמעון אומר שיעור בדף היומי. לאחר מכן מתקיים שיעור בהלכה - הלכות התלויות בארץ, כמובן, ובתום תפילת ערבית יושבים כולם באותו מקום ואוכלים את ארוחת הערב, מתוך דברי תורה, שירה ולעיתים גם ריקודים. אצלנו בבית היו שרים זמירות רק בסעודות השבת, וכילד עלתה במוחי המחשבה שבארץ ישראל הכל בבחינת 'שבת', ולכך יש להתכונן לארץ ישראל ולשיר גם בסעודות החול.

מעבודת הדומם והצומח אל עבודת החי

סיפור מופלא אודות הכשרה זו שבסטרצוב שמעתי בדרך מקרה, מפי ש' טראוב מניו יורק, שאחיו היה חבר ההכשרה: אחד מהבחורים, חברי ההכשרה, שרכש במנסרה את מקצוע הנגרות, החליט להעניק לרבו - האדמו"ר מאלכסנדר - מתנה מביכורי מעשי ידיו להתפאר - עמוד 'סטנדר' לתפלה.

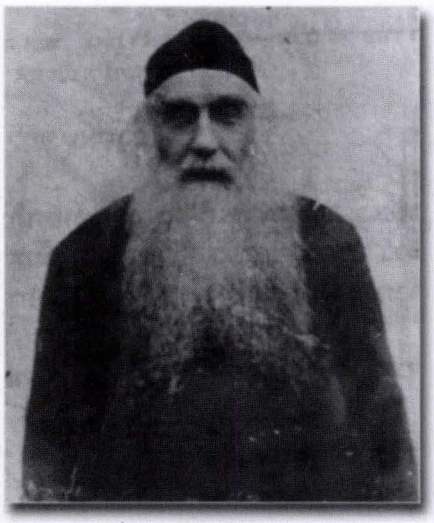

האדמו"ר רבי יצחק מנחם זצ"ל הי"ד
בעל "עקדת יצחק" מאלכסנדר

הוא עמל עליו ימים אחדים, ליטש וציפה אותו בפוליטורה מבריקה כמנהג הימים ההם. לאחר שהיה ה'סטנדר' מוכן הוא התכונן לנסיעה אל רבו. אולם אז עמדו עליו רעיו וטענו שהואיל וההכשרה היא 'קומונה', כאשר כל הרכוש וההכנסה משותפים, הרי שאם מבקש הוא ליתן את הסטנדר לרבו, חייב הוא לעשות זאת בשמם של כל החברים, ולא כמתנה אישית. אולם הבחור עמד על דעתו וטען, שאין זו מתנה במובן הרגיל, אלא מתת התקשרות של חסיד לרבו, וכפי שיש לכל חבר רכוש פרטי לצרכי צדקה, ופדיון נפש לרבו - כך בדיוק גם בענין הסטנדר.

הלכו חברי ההכשרה לדין-תורה אל הרב אייבשיץ, רב העיירה. ולאחר ששמע את טענות הצדדים הוציא פסק-הלכה מוחלט, לפיו הבחור יתן לרבו את ה'סטנדר' במעמד כל חברי ההכשרה.

וכך ממש היה. בראש חודש אחד נסעו כל החברים אל העיירה אלכסנדר, לתפלת מנחה, ובטרם התחילה התפלה נכנסו כל החברים אל הקודש. הבחור ש"יצר" את הסטנדר בעמל רב הגיש אותו לפני האדמו"ר. האדמו"ר הרים את עיניו, ובירך את כל החברים, שיזכו לעלות מעבודת הדומם והצומח, שהם הקרקע והעץ, אל עבודת החי, שהיא מדרגת ארץ ישראל, ארץ החיים.

זמן קצר לאחר מכן, בא אותו בחור בברית השידוכים, עם בתו של השוחט מסטרצוב. שוחט זה היה אדם מבוגר, וכנדוניה העניק את משרתו לחתנו. לאחר זמן-מה, עזב החתן את ההכשרה כדי ללמוד את הלכות השחיטה בעירו, וחברי ההכשרה דנו ביניהם, האם במקצוע השחיטה התקיימה בבחור זה ברכת האדמו"ר - 'עבודה במדרגת החי...' ?!

ככל שעבר הזמן נוצרה בסטרצוב, כתוצאה מחטיבת העצים ששימשו לעבודת חברי ההכשרה, קרחת יער. וההכשרה קבלה זיכיון מהמועצה המקומית על אותה כברת ארץ. תחילה היתה מחשבה בלב מנהלי ההכשרה להקים במקום מושבה חקלאית, אולם לפתע הגיע הצעה מפתה: חברת קולנוע פולנית בקשה להקים במקום דגם של עיירה יהודית טיפוסית, למטרת הפקת סרטים על חיי היהודים. היתה התלבטות גדולה. ידוע היה גם שהדבר ימשוך לכאן את אנשי החולין, שכידוע מתלווים לעבודות אלו, והדברים עלולים לשנות את אופי העיירה. כמובן שההצעה נדחתה.

מאוחר יותר עלתה הצעה להקים באותה קרחת יער שנוצרה, אכסניה - 'צימרים' בלשון ימינו, היות והאויר במקום זה היה צח וצלול כאוירה של אוטווצק, וזאת מתוך תקוה שהדבר יהפוך למקור פרנסה לתושבי העיירה כולה. אולם עד שהגיע הדבר לכלל מעשה, פרצה המלחמה ושטפה את הכל...

מהגלות יצאנו

סטרצוב שתתה את כוס התרעלה עד תומה, אומר לי ר' דוד ועיניו מביטות בי במבט עגום. יחיד נותרתי מבית אבי, ממשפחתי, ומעיירת מולדתי. לא ידוע לי על ניצולים נוספים מסטרצוב. מיואש כולי שרכתי את דרכי במחנות שארית הפליטה, אולי אמצא מכיר או גואל, בן משפחה, או בן עיירה. יום אחד בהיותי במינכן שמעתי כי בעיר הסמוכה 'לנדסברג' התארגנה קבוצה גדולה של בחורים חסידיים מפולניה, במחנה צבאי גרמני נטוש. עשיתי את דרכי לשם, הגעתי לעת ערב... כל הבחורים היו ישובים סביב השולחן, ור' שמעון מוסר לפניהם שיעור בדף-היומי, באותה נעימה, באותו ניגון, משקפיו על מצחו... כאילו לא השתנה דבר. עמדתי ללא

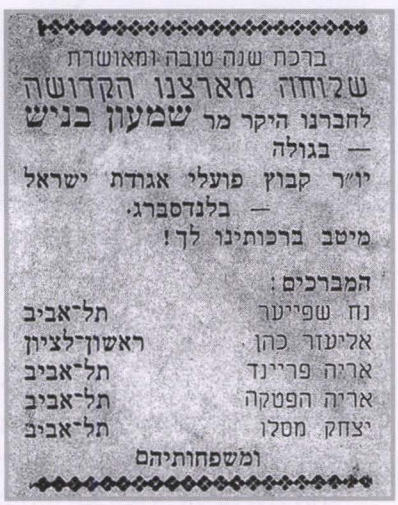
ברכת שנה טובה ומאושרת
שלוחה מארצנו הקדושה
לחברנו היקר מר שמעון בניש
— בגולה
יו"ר קבוץ פועלי אגודת ישראל
— בלנדסברג.
מיטב ברכותינו לך!
המברכים:
נח שפייער — תל-אביב
אליעזר כהן — ראשון-לציון
אריה פריינד — תל-אביב
אריה הפטקה — תל-אביב
יצחק מסלו — תל-אביב
ומשפחותיהם

ברכת שנה טובה ששיגרו לאבא חניכיו מהכשרת העליה באלכסנדר שעלו לארץ ישראל לפני המלחמה. "שערים" ערב ראש השנה תש"ו

נוע על מקומי, לא יכולתי להניע אבר, הכל הסתחרר בראשי - סטרצוב, ה'טרטק', ה'שטיבל', הגיטאות, המחנות, השחרור... היכן אני? לא ידעתי האם אני הוזה או שהדבר אמיתי?

היה זה קיבוץ "חפץ חיים" בלנדסברג. והיה זה ר' שמעון בניש, מן הראשונים שהתנער מן האפר, התעשת והתגבר על אסונו הפרטי, לא המתין לשלוחי המפלגה, אלא פנה לשלטונות הכיבוש, קיבל בנין נטוש במחנה, ליקט בחורים, ארגן מטבח, בית כנסת, ספרים, והחל להפיח רוח חיים בגחלים העוממות.

תם השיעור: ר' שמעון צוהל לקראתי, מחבק ומנשק אותי כאילו פוגש הוא את בנו האבוד. ואני שואל: אתה עדיין זוכר אותי?! דומה לי שהכל נותר על מקומו ורק אני השתניתי. הכל עומד כאן בדיוק כפי שהכרתי בסטרצוב! כביכול מאומה לא קרה בינתיים.

כתשובה עונה לי ר' שמעון: הכל השתנה, גם ההכשרה איננה אותה הכשרה: בסטרצוב ההכשרה היתה כדי לצאת מהגלות, כאן ההכשרה היא כדי להכנס לארץ ישראל - מהגלות כבר יצאנו. כולנו יודעים שאין מקומנו כאן... ואז, מבעד מסך הדמעות אני רואה על הקיר את אותו שלט, באותו כתב... "רב לך שבת בעמק הבכא".

נישואין בהמתנה לעליה

את קורותיו עד השואה מסכם אבא ז"ל: בשנת תרצ"ד התארסתי בשעה טובה ומוצלחת (עם מרת מלכה בת ר' אהרן זילברברג מחנצ'ין). אחד מתנאי האירוסין היה - עליה לארץ ישראל. לא ראיתי את עצמי חי בגלות ומתפרנס מפרנסות גלות. רציתי להשתתף בבניית ארץ האבות ולנשום אויר נשמות. במשך זמן האירוסין הצלחתי לקבל סרטיפיקט יחיד לרווקים, אולם סירבתי והמתנתי לקבלת סרטיפיקט זוגי. וכך בעוד שאנו ממתינים לאשרות נישאנו, היה זה בשנת תרצ"ה. ועד הנסיעה גרנו בחדר שכור (ברח' ווסכודניה מס' 14).

בינתיים פרץ בארץ ישראל, באביב של שנת 1936, המרד הערבי, כנגד ההתיישבות היהודית בארץ ישראל, שכונה בפי הישוב היהודי "מאורעות תרצו-תרצט". ממשלת המנדט מיהרה לצמצם את מכסות העליה למינימום האפשרי, וכך נותרנו בפולין. נולדה לנו בינתיים בתנו הבכורה פרימט ("ז באדר תרצ"ז). הילד השני - ישראל יצחק נולד כבר בגיטו, בחודש הראשון לסגירתו ("ב באייר ת"ש). הילד השלישי - חיים פנחס נולד בגיטו בקיץ תש"ב.

שנות ראינו רעה - השואה

קטע מתוך נאום מרגש שנשא אבא בעצרת לזכר השואה
(טיוטא בכתב ידו)

פרק ז
השואה

פרק מרכזי בזכרונותיו של אבא ז"ל הם הפרקים על שנות היגון והסבל של שנות השואה האיומה. היה נחוץ חוסן נפשי כדי לשוב ולשחזר את קורותיו האישיים בהם עבר יחד עם כל בית ישראל באירופה את מבול הדמים. אולם אבא חש חובה לתעד את הדברים, כלשונו "למען ידעו דור אחרון".

אבא ז"ל הבין כי שפתו דלה מכדי לתאר את השואה - האיומה בטרגדיות אותן עבר עם ישראל בשנות גלותו. והוא הקדים מלות התנצלות - בלשונו של הפייטן: "גויל אילו רקיעי, קני כל חורשתא, וכו', לא אוכל ולא נוכל לתאר את כל מה שהיה והתרחש. אין באפשרותו של בן-אדם למסור את זה ולספר על זה. השואה היא לא אירוע או מצב שניתן לצלם, להעביר אותו, ככל דבר הנתפס על ידי ההכרה. השכל האנושי אינו מסוגל לתפוס זאת. הדמיון האנושי הוא דל מדי מכדי להקיף ולקלוט זאת. ואפילו אנחנו שהיינו שם, כאשר אנו משחזרים את זה, מביטים על זה בעיני רוחנו, אנו גם-כן תוהים ומשתאים איך זה אירע? כיצד זה קרה?

"אולי ניתן להעביר ולתאר חלקים או קטעים מסויימים, אולם את ההשפלה שעברנו אי אפשר לא לתאר ולא להעביר. לא רק את גופינו ביקשו לרמוס, אלא גם את נפשינו, זה היה אצלם חלק מהשיטה, להשפיל את הבן-אדם, להרעיב אותו ולהעליב אותו עד כדי טשטוש צלם האנוש, עד שהיהודי לא היה נחשב בעיני עצמו. אנחנו היינו רואים את עצמנו כמיותרים, לגמרי מיותרים. אנחנו לא היינו מבינים מדוע ה"פרוצס" הזה אינו "גומר" אותנו. חשנו כדברי דוד המלך ע"ה בספר תהלים: 'רעבים גם צמאים נפשם בהם תתעטף', כשמרעיבים את הבן-אדם, הנשמה מתעטפת - מתקפלת".

"כדי להביע את תחושות קיומנו, או אי-קיומנו, עלינו לרדת לתהום האפילה ולגעת בסבל האין-סופי, וזה למעלה מכח אנוש. על כן נשתדל למסור בעיקר מאורעות, מקרים ועובדות שנחרתו בליבי, במדה שהדבר נגע אלי ולקרובים לי".

אנו מביאים כאן את ספור הדברים בלשונו, כפי שערכנו וסידרנו.

דאס יודישע טאגבלאט
היטלער-דייטשער קאנצלער

צילום העיתון "דאס יודישע טאגבלאט" מיום ד' שבט תרצ"ג
המודיע על עליית הצורר ימ"ש לשלטון

קיץ תרצ"ט (1939) - אוירת מלחמה

עם בוא הקיץ של שנת תרצ"ט שררה מין תחושה של אי ודאות באויר. דיבורים אודות מלחמה העלולה לפרוץ קנו להם מקום. הכל החלו לחוש שהרע מכל הולך ומתקרב.

האוירה היתה מתוחה מאד. חמישה חודשים עברו מאז ליל הבדולח בגרמניה, בו שרפו הנאצים מאות בתי כנסת ומאות חנויות ובתי עסק, והכל חשו שהם נושאים את עיניהם לכאן. נאומי השחץ של המטורף הנאצי השרו אוירת מלחמה: נאומים נגד אנגליה, צרפת ואמריקה, ובפרט נגד היהודים: הם המסיתים, הם השליטים, הם מחרחרים מלחמת אחים זה בזה, על מנת להגשים את תכניתם להשתלט על העולם כולו בכוחם הפיננסי. ה"מאבק" נגד האויב המדומה הזה היה בראש מעייניו.

מטרתו של היטלר היתה להגיע לשלטון עולמי. את מתנגדו העיקרי במאבק זה ראה בארצות הברית. על פי תפיסתו הגזענית ראה באומות הסלביות - רוסיה ופולניה - סוג נחות של בני אדם, ועל כן לא ייחס חשיבות מרובה לעוצמתן.

בשלב הראשון מטרתו היתה להכליל ב"רייך" את כל מה שנחשב כגרמני: אוסטריה, חלקים מצ'כוסלובקיה ומפולניה, ולהיות שוב המעצמה הגדולה ביותר באירופה.

אחרי שהשתלט על אוסטריה וצ'כוסלובקיה, פנה לפולניה בדרישה לקבל את נמל דנציג בים הבלטי, נמלה ושערה היחיד של פולין לים הגדול. כמו כן דרש לקבל פרוזדור יבשתי לפרוסיה המזרחית. כמובן שדרישות אלו נדחו.

לפולין היה אמנם צבא גדול, אבל חימושו ומבנהו היו מיושנים. לחיל הפרשים הפולני לא היה שום סיכוי לעמוד מול חיל השריון וחיל האויר הגרמני החזק והעצום. הפולנים ידעו זאת, אולם הם השלו את עצמם בתקוה שאנגליה וצרפת יבלמו את המטורף צמא הדם, ולא יתנו לו להצית את העולם. אולם אוירה של מלחמה שררה באויר.

חיי המסחר בלודז' נעצרו, הקניה נפסקה, הסוחרים מעדיפים להמתין לבאות, אין רוכשים, וגם אין משלמים חובות. אנשים מתחילים לאגור מזון: קמח, סוכר, מלח, שמן. דאגה נסוכה על הפנים. ה"חדשות" מרבות לספר על מעשי אכזריות של הנאצים ביהודי גרמניה.

והנה ב-23 באוגוסט (ד' באלול תרצ"ט) התפרסם כי נחתם חוזה אי התקפה בין גרמניה לרוסיה. משנחתם ההסכם ידעו הכל כי הגרמנים קיבלו בעצם יד חפשית לעשות בתוך אירופה כאוות נפשם. המלחמה היא כבר בלתי נמנעת.

הצבא הכריז על גיוס כללי. אנחנו הגברים שלא הלכנו לצבא גוייסנו להגנה אזרחית. עבודות ביצורים וחפירות. גם עברנו קורסים בהם לימדו אותנו הגנה אוירית, כלומר כיצד להתגונן בפני הפצצה אוירית, כיצד לזהות מטוסים אם הם גרמניים או פולניים. אני גוייסתי ליחידה ששמרה על הרחובות. היה מדובר שהגרמנים מחדירים בלשים לתוך פולין. היינו ערים כל הלילה וסיירנו ברחובות.

פרוץ המלחמה

ביום שישי י"ז באלול (1.9.1939) בשעה 4:45 לפנות בוקר פרצה המלחמה; האיומה שבמלחמות; החורבן הקשה ביותר בתולדות עם ישראל.

בלילה שלפני המלחמה הייתי ער, ומלאתי תפקידי שמירה עד השעה שלוש לפנות בוקר - שעת החלפת המשמרות, ואז עליתי הביתה לנוח מעט ולהרדם. לאחר זמן העירו אותי פתאום, כמדומני שהיתה זו אחותי: "שמעון תקום, בוא תרד!" קולות צופרי האזעקה פילחו את האויר. ירדתי וראיתי שהחצר שחורה מאנשים. כל הגברים

הצבא הגרמני חוצה את גבולה המערבי של פולין

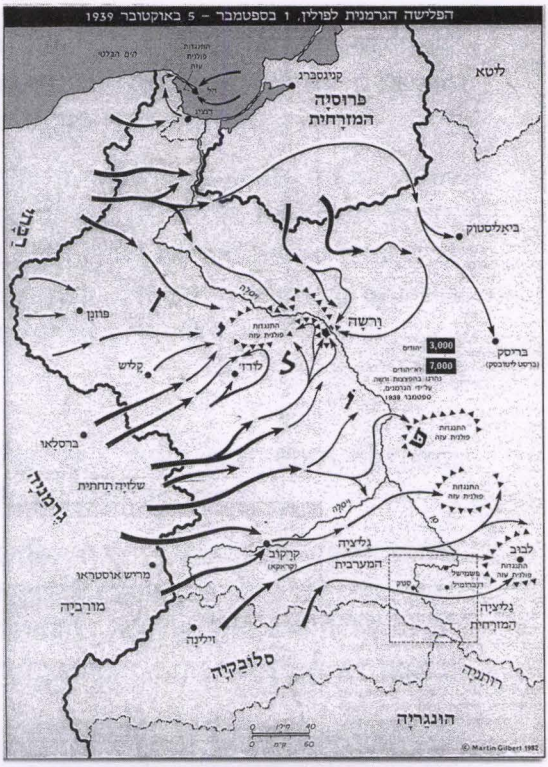

בתנועת מלקחיים עצומה רמס הצבא הגרמני את הצבא הפולני

יצאו לרחוב. לא נשמע אף בוקר טוב, כולם שאלו: מה קרה? מסרו כי ברדיו נמסרה הודעה רשמית לאזרחי פולין, שהצבא הגרמני חצה את גבולה המערבי של פולין. עד מהרה התחדשו קולות האזעקה, רעש עצום של מטוסים פלח את האויר.

צבאותיו הממוכנים של היטלר פלשו לפולין בתנופה גדולה, כמעט לאורך כל הגבול, מהצפון עד הדרום. בתנועת מלקחיים עצומה רמסו את הצבא הפולני. חיל האויר הגרמני כתש את גדודי הפרשים הפולניים. "מלחמת בזק" כינו זאת הגרמנים, והיתה זו אמת בלשון המעטה.

המהומה והבלבול שררו בכל. מה עושים? לברוח מפני הגרמנים? איך משאירים את האשה והילדים בבית? לאן יש לברוח? עד מהרה נמסר, כי אנגליה וצרפת הכריזו מלחמה על גרמניה. נשמנו לרווחה.

ביום שלישי, 5 בספטמבר, החליטו השלטונות על נסיגת הצבא הפולני מהאיזור. במקביל החלה גם מנוסה המונית של תושבים מהעיר, רובם - יהודים, היות שאמרו שכשהגרמנים יכנסו, הדבר הראשון שיעשו - נקמה ביהודים.

למהומה הוסיפה קריאתו של הממונה הצבאי על ההסברה, שקראה לכל הגברים בגיל הגיוס לסגת עם הצבא הפולני לעבר הבירה וארשה, כדי לרכז שם את ההתנגדות לכובש, ולהלחם "עד טיפת הדם האחרונה".

המונים המונים, פנו לכיוון היציאה מן העיר. הכל ביקשו להמלט. אני זוכר שעליתי להורי להתייעץ מה לעשות, ואבא ענה לי: "אני כבר לא בשביל הדרכים, אבל אתה צריך ללכת". פניתי הביתה להפרד מאשתי ומהילדה. היתה אז מחשבה, כי הגרמנים לא יפגעו בנשים ובילדים. לקחתי עמי צידה לדרך - חצי ככר לחם וקרטון של סיגריות, ועם כולם, רבבות רבבות, פניתי לכיוון וארשה.

הדרכים השחירו מאדם. מכל הצדדים זרמו אנשים, ממש בריחה המונית. הדרך

היתה צפופה בעגלות רתומות לסוסים, עמוסות עד להתפקע. באופניים ובהולכי רגל - גברים עם תרמילי גב וחבילות, צועדים, הולכים, רצים באי-סדר. נמלטים כמו חיות נרדפות. השחר הפציע וכל הדרכים השחירו. רבבות רבבות, ביניהם רבנים, דיינים ואדמו"רים. פגשתי בדרך גם את האדמו"ר מראדומסק, ששהה אז בלודז', ונמלט עם כולם. כולם הלכו לכיוון בז'יז'ן - עיירה ליד לודז', ממנה נמשכה הדרך לוארשה.

ולפתע הופיעו כציפרים שחורות מטוסי תקיפה גרמניים והחלו להמטיר אש תופת על ההמון. הרוגים ופצועים רבים נראו סביב. זעקות פצועים נשמעו מכל עבר. ההמון נטש את הדרך ורץ להסתתר בשדות שבשני עברי הכביש.

לאחר שפסקה ההפצצה חזרנו לכביש והמשכנו ללכת. הלכנו והלכנו. היה חם, והאנשים החלו להשליך מעליהם משאות ובגדים מיותרים. דרכנו על מעילי פרוה, סחורות ותכשיטים, פירות וככרות לחם.

חיל האויר הגרמני
כותש את גדודי הפרשים הפולניים

מדי פעם פגשתי חבר או קרוב והלכנו יחד. בחלק מן הדרך פגשתי את בן-דודתי - אברהם יוסף, שהיה בחור יתום, וכדי לא להפרד קשרנו את ידינו זה לזה, אך בהמשך איבדתי אותו. המשכתי ללכת לבד עם ההמון, עד שפגשתי את חברי הטוב משה דוד רינג, התנשקנו, והוא שואל: להיכן אתה הולך שמעון? ואני עונה: כולם הולכים נלך גם אנו. והמשכנו יחד.

כך הלכנו יומיים תמימים. ביום חמישי לעת ערב הגענו לעיירה על יד סטריקוב (כנראה ליד סקרנביץ) - עיירה בחצי הדרך לוארשה. כאשר הגענו לשם אמרנו: אנו נשארים כאן, איננו יכולים יותר.

נכנסנו לעיירה. כל בתי היהודים היו מלאים פליטים שנמלטו. היהודים קיבלו את הפליטים בצורה יפה מאד, הם לא חשו את עצמם כמארחים, אלא כאחים לצרה. הם כנראה הבינו כי אולי גם שעתם תגיע וגם הם יצטרכו לברוח. גם אנחנו ניגשנו לאחד הבתים, שם כיבדו אותנו במעט אוכל חם וכוס תה. מקום ללינה לא היה. יצאנו החוצה ומצאנו מקום לינה באחד המתבנים שבשדה.

היה זה יום שישי, או שבת, ולפתע שמענו קול אזעקה, יצאנו לראות, והנה אנו רואים כי הצבא הגרמני נכנס לתוך העיירה....

לא עבר זמן רב, וכרוז נשמע ברמקול: "כל היהודים חייבים לצאת אל ככר השוק". יצאנו כולנו, הפליטים עם תושבי העיירה, לככר שבמרכז העיירה, ושם לראשונה ראינו את החיילים הגרמנים בקסדות, חמושים ברובים מכודנים. אמרנו לעצמנו: "זה מתחיל".

היו שם אלפי אלפי יהודים, כאשר הגרמנים מקיפים את כל השוק בחיילים. כך עמדנו בדממה שעות על גבי שעות עד שהעריב היום. בלילה הם החלו בתרגילי הפחדה: הם פתחו בירייות באויר מעל ראשי היהודים, והיתה לנו הרגשה שהם עומדים לחסל את כולנו. אח"כ הם הכריזו: "רב העיירה מתבקש לגשת". נשתררה דממה, אף אחד לא יצא. "הרב איננו", הכריז מישהו. הגרמנים נגשו לקהל והוציאו יהודי אחד וצוו עליו לומר עם כל הציבור את התפלה האחרונה. אח"כ ציוו על כולנו לשכב עם הפנים אל הקרקע ולא לזוז, כאילו עומדים להוציאנו להורג. כך השאירו אותנו שעות רבות עד לפנות בוקר. בבוקר קיבלנו פקודה לצאת בשורות של חמישיות אל מחוץ לעיירה.

יצאנו מהשוק בצעדה מסודרת אל מחוץ לעיירה, שם דחסו אותנו במחסן גדול של סוכר. במחסן זה שכבנו יומיים תמימים במחנק ובלכלוך, עד שלבסוף אמרו לנו שאנו רשאים לשוב לבתינו.

אני כמובן פניתי חזרה לכיוון לודז'. לא היה כבר שום ענין להמלט לכיון וארשה. אחרי דרך רצופה התעללויות מכל מיני קבוצות צבא גרמניות, הגעתי הביתה ביום רביעי, ערב ראש השנה.

אני חוזר הביתה

חזרתי הביתה. היתה זו עיר אחרת. עיר כבושה. אין תחבורה, החנויות נעולות, הכל סגור ומסוגר. ריקנות מפחידה. העתיד לוט בערפל. ממתינים לבאות.

שמעתי מאשתי את קורות השבוע האחרון: ביום חמישי בלילה היתה הרעשה עצומה, יריות תותחים מכל עבר. כל דיירי הבנין ירדו למרתף המשותף לכל הדיירים. ההרעשה נמשכה כל היום. ביום שישי אחר הצהרים נכנסו ללודז' היחידות הצבאיות הראשונות.

בשבת ערכו הגרמנים צעדת נצחון לאורך רחובותיה הראשיים של לודז'. את הצעדה פתחו רוכבי אופנועים, אחריהם צעדה תזמורת קטנה, ואחריה אלפי חיילים במגפיים, בקסדות וברובים מכודנים, צועדים בחמישיות, כשהם קוראים "הייל היטלר".

משני צידי הכביש הריעה להם... האוכלוסיה הפולנית. כן! מלבד התושבים הגרמניים בלודז', שהיו מיעוט לא מבוטל, גם הפולנים הביעו שמחה והתלהבות. אלו הפולנים שרק אתמול היו מוכנים להלחם עבור ארצם, "עד טיפת הדם האחרונה", הפכו לפתע את עורם. מאוחר יותר הבנו, כי השמחה הזו היתה שמחה לאידם של היהודים. הם ידעו כמונו מה הצורר מכין לנו.

הביטוי הראשון לכך היו ההתעללויות בכל יהודי עובר אורח, ובמיוחד סבלו מכך היהודים הדתיים. אדם דתי משך את תשומת לב הגרמני. כאן לראשונה פגשו הנאצים יהודים חרדים, אותם "הכירו" מהקריקטורות של העתון "דער שטירמר" שיצא בגרמניה. זקניהם נתלשו, והם עברו מסכת התעללויות, הוכרחו לרמוס ספרי קודש וכדומה.

גברים פחדו להיראות ברבים. הנשים יצאו לקניות, אולם גם נשים לא היו בטוחות כל עיקר. די ש"שיקסה" פולניה תצביע ותאמר "הנה אשה יהודיה", כדי שחייל גרמני יוציא אותה מהתור לחלוקת לחם, ואפילו יכה אותה בקת רובהו.

כאמור, שבתי הביתה ביום רביעי. בימים חמישי ושישי, חל ראש השנה, והייתי חייב להתארגן במהירות: מה ישנו ומה חסר, מה מיותר וניתן למכור.

בערב ראש השנה פורסמה מודעה, שבתי הכנסת סגורים לתפלה, בתי החרושת יפעלו כרגיל והחנויות תהיינה פתוחות. למרות זאת, ארגנו תפלות בבתים פרטיים, וכדי למנוע הפתעות שמרו הנשים והילדות ליד החלונות וליד שערי הבתים. שחרית התפללנו לפנות בוקר, מוקדם מאד. ולשם תקיעת שופר עלינו לעליית הגג, שם תקענו עשר קולות פעם אחת ומיהרנו לרדת. את תפלת המוסף התפללנו ביחידות. באוירה זו עברו עלינו ראש השנה ויום הכיפורים.

לקראת חג הסוכות פתחנו בחדר המדרגות שבקומה העליונה את הפתח המוביל אל הגג, וכנגדו בגג הרעפים שיחררנו רעפים אחדים, כדברי המשנה "נפחתה המעזיבה". לשם הכשר דפנות הסוכה השתמשנו בכל ההלכות וההיכי תמצי שבגמרא, כגון: "דופן עקומה, ואויר שלשה טפחים". לא היתה לזה צורה של סוכה כמקובל בימינו, כי כאן העמדנו קרש, כאן חלון וכאן חתיכת דופן. כאמור: "שתים כהלכתן ושלישית אפילו טפח, לבוד וגוד אסיק", ועוד. בסוכה זו לא היה מקום לשבת ולאכול, אלא רק עלינו, נכנסנו עשינו ברכה, אכלנו כזית פת ויצאנו.

חורף ת"ש כמציאות חדשה

חורף ת"ש הכניס את היהודים למציאות חדשה. מקהילה גאה, פורחת, מאורגנת ומסודרת, נהפכנו לאסקופה הנדרסת.

כיום נוצר הרושם שיהודי הגולה היו חיים בפחד מתמיד, נרדפים בגב שחוח, הולכים בצידי דרכים מפחד הגויים. זו טעות, אולי בחלקה. בפועל חיו היהודים

בתחושת גאוה לאומית. הם היו מאורגנים בארגוני פועלים, מוסדות חינוך, צדקה וחסד, והגויים התפקעו מקנאה. ובן רגע הכל התהפך, פתאום בבת אחת השתנו כל החיים.

כבר בתחילת החורף הוטלו על היהודים גזירות שונות, כמו: הטלת עוצר - היה איסור לצאת לרחוב מהשעה חמש אחר הצהרים עד השעה שמונה בבוקר. חיוב לשאת סרט - שרוול צהוב, ברוחב עשרה ס"מ על הזרוע הימנית. מאוחר יותר, בערך בחנוכה, הוחלף הסרט בטלאי צהוב, וליתר דיוק: שני טלאים - היהודים חויבו לשאת טלאי צהוב על החזה מצד ימין, ועל הכתף. נאסר על היהודים מעבר ברחוב הראשי של העיר, רח' פיוטרקובסקה (ששמו הוחלף לרח' אדולף היטלר), שם התנהלו החיים המסחריים. אח"כ הותר המעבר לשעתיים ביום, אולם היה אסור ללכת על המדרכה אלא על הכביש.

בכלל היתה סכנה להסתובב ברחוב: יהודים נחטפו לעבודה שהיתה מלווה בהתעללות. למשל: משאית עצרה ברחוב, ממנה היו קופצים שני חיילים ותופסים יהודים לצורך עבודות ציבוריות שונות. כאשר ירד גשם - לנקות את תעלות הניקוז, כאשר ירד שלג - לנקות את צירי הדרכים מהשלג המצטבר. זה היה יכול להיות גם על ידי גרמנים פרטיים, ואפילו על ידי פרחחים ובני נוער, שאילצו יהודים לבצע עבורם עבודות פרטיות בחצר ביתם.

נאסרה ההתקהלות בבתי כנסת, כמו כן יצא צו שהחנויות חייבות להיות פתוחות בשבתות ובימים טובים.

על החנויות היה חייב להיות מצויין "עסק יהודי", וזה משך כל מיני פרחחים ושודדים. סיפרו למשל על חנות סיטונאית גדולה למוצרי טקסטיל: יום אחד הגיעה לפתח החנות משאית צבאית. קצין צבא נכנס וביצע הזמנה ענקית של לבני חורף. חיש מהר העמיסו עובדי החנות את כל ה"הזמנה" על המשאית. הגרמני הודיע לבעל החנות כי את התמורה יקבל משלטונות הצבא, ומסר בידו קבלה על הסחורה, וכתובת של היחידה הצבאית.

למחרת ניגש האיש עם הקבלה ליחידה הצבאית. הוא הוכנס אל המפקד. המפקד הביט בקבלה ופרץ בצחוק פרוע. לבסוף הורה לאחד החיילים לדאוג שהיהודי יקבל "תשלום". היהודי חזר למחרת הביתה שבר כלי.

אולם כל זאת לא "השביע" את הגרמנים, והם החלו לדבר על כליאת היהודים בגיטו.

פרק ח
הגיטו

ההודעה הרשמית על התכנית להקים גיטו ליהודי העיר נמסרה לקהלה לקראת ט"ו בשבט ת"ש. צו רשמי על כך פורסם ברבים כשבועיים לאחר מכן.

מקום הגיטו נקבע בשכונת באלוטי. היתה זו שכונת העוני של לודז', וכן בעיר העתיקה של לודז', שבה שכן עד שנת 1861 הגיטו היהודי העתיק. היו אלו שכונות נחשלות ללא תשתית תברואתית.

בצו פורסמה מפה ובה גבולות הגיטו, וכן לוח זמנים מדוייקים אימתי חייבים לעבור אל הגיטו, הכל בתכנון גרמני מדוייק: בימים אלו ואלו חייבים לעבור תושבי רחובות אלו, ובימים אלו - תושבי רחובות אלו, וכו'. אולם התכניות שונו לעתים. היתה זו מלחמה פסיכולוגית לטשטש את ההמון. בצו נאמר גם: ניתן לקחת מה שהאדם יכול לשאת בעצמו ללא אמצעי תובלה: שמיכות בגדים וכן מזכרות משפחתיות. את שאר רכושם הצטוו היהודים להשאיר בדירותיהם ולמסור את המפתחות לשוער.

"כמו בתיאורים של היציאה לגלות" הולכים לגיטו. ברקע - בית הכנסת הגדול בו התפלל רא"ח מייזל זצ"ל

היהודים החלו לעבור אל הגיטו, אולם הקצב לא השביע את רצון הגרמנים. וכך בוקר אחד קמנו ושמענו שהם עברו ברחוב הראשי בו גרו יהודים אמידים, הורידו אותם מבתיהם וירו בכל אדם עשירי. היה זה ביום חמישי כז באדר א'. כמה מאות יהודים נרצחו ביום עקוב מדם זה.

בעקבות פעולות אלימות אלו החלה הנהירה אל הגיטו. עכשיו הרגישו שלא הרכוש בסכנה אלא החיים עצמם. כל אחד חטף בידו תרמיל, מעט חפצים במגלשת שלג, וכך כמו בתיאור של היציאה לגלות: שורות שורות ארוכות של יהודים נושאים על כתפיהם צרורות, ועל ידיהם תינוקות וילדים קטנים, הולכים אל הבלתי נודע...

זו לא היתה הליכה אלא בריחה. מהר מהר, אולי נספיק לעשות "עוד סיבוב" ולהציל עוד משהו.

היה קשה לעזוב את הבית, את הדירות בהן התגוררנו עשרות שנים, להותיר את כל הרהיטים, את הספרים, את החפצים, הכל הכל. מי שלא חווה את זה, קיים לו קושי לחוש זאת.

הגויים שגרו באזור המיועד לגיטו היו חייבים לעזוב את בתיהם ולעבור לבתי היהודים שבעיר, ואת דירותיהם היו היהודים אמורים לקבל. הקהילה הקימה ועדה מיוחדת לחלוקת דירות לפי גודל המשפחות, אולם אי אפשר היה לסדר זאת. כולם רצו לגיטו וחפשו מקום פנוי או נטוש, נכנסו והתמקמו שם. מספר הבתים בגיטו לא

היהודים הולכים לגיטו, הפולנים עוברים משם לעיר

היה זהה למספר בתי היהודים המתפנים, כך שכמה משפחות השתכנו בדירה אחת.

המטרה של הגרמנים בהקמת הגיטאות היתה - שבירת רוחם של היהודים, על ידי ניתוקם מהסביבה, החרמת רכושם, צפיפות ותזונת רעב. וזאת כהכנה ל"פתרון הסופי", שהיה כידוע - השמדתם. הנימוק מצידם של הגרמנים היה - מניעת הפצת מחלות ומגפות וכן מניעת ספסרות. ברור לכל שהטיעונים היו תירוצי כזב לכוונה האמיתית.

הגיטו הראשון בפולין

גיטו לודז' היה הגיטו הראשון שהוקם בפולין - עוד בחורף של שנת ת"ש. בניגוד לשאר הגיטאות ברחבי פולין שהוחל בהקמתם כשנה לאחר מכן, בחורף תש"א. הסיבה לכך נעוצה במעמדה: לודז' סופחה לגרמניה מיד עם כיבושה, ואילו שאר מדינת פולין נותרה כשטח כבוש.

לודז' הפכה להיות חלק מגרמניה. גם שמה השתנה: היא נקראה "ליצמנשטט", על שמו של הגנרל הגרמני שכבש את פולין במלחמת העולם הראשונה. צורות הסגירה של הגיטאות היו שונות מגיטו לגיטו. היו גדרות עץ, תיל והיו חומות לבנים. היו גיטאות שבשעות קצובות יכלו לצאת מהם להצטייד במזון, או שהיהודים יצאו מהם לעבודת כפייה, ונוצרה מערכת שלמה של הברחות מסחר ברכוש וכדומה.

שונה מהם היה גיטו לודז', שהיה סגור הרמטית. לא היתה כניסה לתוכו ויהודים לא יצאו ממנו. גיטו לודז' היה הגיטו המבודד ביותר בפולין. הגיטו היה מוקף בגדרות תיל, ובנוסף לכך יצרו הגרמנים חיץ בין הגיטו לעיר על ידי הריסת שתי שורות של רחובות, שיצרו שטח ריק, שניתק את הגיטו מהעיר.

כתוצאה מכך לא היתה קיימת הברחה לתוך הגיטו וממנו של מוצרים, מצרכים ואנשים, כבשאר הגיטאות. היהודים היו תלויים באספקת המזון של הגרמנים. בידוד זה גרם גם שהיהודים לא ידעו כמעט על המתרחש בערי פולין, על השמדת היהודים ועוד.

גיטו לודז' היה גם הגיטו הממושך ביותר. בניגוד לכל הגיטאות שהתקיימו משך שנה עד שנה ומחצה, עד ל"פתרון הסופי" בשנת 1942, בהם נשלחו למחנות השמדה. גיטו לודז' התקיים ארבע וחצי שנים תמימות! עד לחודש אוגוסט 1944, אלול תש"ד, בו חוסל הגיטו, לנוכח התקרבות החזית הרוסית, ותושביו נשלחו למחנה ההשמדה אושוויץ. על הסיבות לכך - בהמשך.

לקראת חג הפסח שנת ת"ש התגוררה כבר כל האוכלוסיה היהודית בגיטו. הורי עברו לרחוב ולבורסקה מספר 18 (ליד שרידי בית הכנסת הגדול שבמספר 20, אותו שרפו הגרמנים). שם גרה משפחה שלנו, אח של גברת קלינסקי. היתה להם דירה גדולה ובית מלאכה, כך שיכלו לארח שם משפחה נוספת. ואני השגתי דירה ברחוב ז'גרסקה 64, זה היה בגיטו השלישי - הגיטו הקטן.

באסרו חג של פסח ה-1 במאי, נסגר הגיטו הרמטית. שום יהודי לא נותר בעיר לודז'. כולם הצטופפו בגיטו - בכלוב הזה.

הגיטו כמציאות חדשה

הגיטו היה מציאות חדשה. קהלה שלמה שנותקה מסביבתה הטבעית, ואיבדה את עצמאותה. הגיטו חייב הפעלת מבנה מנהלי - שירותים ומוסדות שהקהלות היהודיות בגולה לא היו מורגלים בהם, כמו למשל, ארגון עבודה, דיור, בריאות, משטרה ועוד. את התפקידים האלה מילא ה"יודנראט".

Litzmannstädter Zeitung

Mittwoch, 1. Mai 1940 — Nr. 121

Das Getto ist gesperrt

Kein Fußgängerverkehr für Deutsche und Polen im Getto

Die Deutschen und Polen haben das Wohngebiet der Juden bereits geräumt. Es liegt also für diese keine Notwendigkeit mehr vor, das Getto zu betreten. Aus diesem Grund verbietet eine Polizeiverordnung den Fußgängerverkehr in diesem Gebiet. Für den durchgehenden Fahrverkehr wurden die Neustadt-, Hohensteiner und Alexanderhofstraße freigehalten, doch dürfen die Wagen unterwegs nicht halten. Auch die Straßen- und Zufuhrbahnhaltestellen sind aufgehoben.

Die Zufuhrbahn hat ihren bisher auf dem Baluter Ring vorhandenen Bahnhof verlegt. Die Abfahrt und Ankunft der Züge nach und von Alexandrow erfolgt in der Karl-Buhle-Straße, der Züge nach und von Zgierz und Dsorkow in Julianow. Die Elektrische läßt zu den genannten Anfangs- bzw. Endstationen der Zufuhrbahn besondere Züge vom Deutschlandplatz aus verkehren (Linie B zur Karl-Buhle-Straße und zurück, Linie A nach Julianow und zurück. Die Linie 2 fährt gleichfalls bis zur Karl-Buhle-Straße und die 5 nach Julianow. Alle anderen Linien, die bisher das Getto berührten, wurden umgeleitet.

So sind denn die Deutschen und Polen nunmehr völlig der Gefahr enthoben, mit Juden in Berührung zu kommen. Sowohl in sittlich-moralischer wie in gesundheitlicher Beziehung ist das von ungeheurer Bedeutung.

Theater zu Litzmannstadt

Die Städtischen Bühnen bringen zum heutigen Nationalfeiertag des deutschen Volkes die historische Komödie von Presber: „Das Frühstück zu Rudolstadt".

Transporte in der Stadt?
Spedition Ludwig Koral

"הגיטו נסגר", כותרת העיתון הגרמני "ליצמנשטטר צייטונג" מיום 1 במאי 1940 (כ"ג בניסן ת"ש)

לפי הנחיות הגרמנים, כבר בשבוע הראשון לכיבוש, היו היהודים חייבים להקים בכל קהלה וקהלה "מועצת יהודים" - "יודנראט" בגרמנית. את היודנראט היו היהודים חייבים לבחור מתוכם, מאישים סמכותיים ורבנים, ולקבל את אישור הגרמנים.

בתעמולתם הצינית הציגו הגרמנים את היודנראט כמסגרת של שלטון עצמי, מעין אוטונומיה, שהעניקו ליהודים. אולם עיקר מגמתם היתה: מסגרת לקבלת פקודות ואחריות למילואן, כמו ארגון אנשים לעבודות כפייה, תשלום קנסות כספיים שונים, ומאידך גיסא - סיפוק צרכי האוכלוסיה היהודית שנותקה מכלכלתה.

בשלב ראשון הגנו היודנראטים על האינטרסים של הקהלה ולא נכנעו ללחץ הגרמני, אולם בשלב שני, בדרך כלל, הוציאו הגרמנים להורג או "העלימו" את הראשים של היודנראט, ובמקומם באו אנשים ללא נסיון שלמעשה מילאו את הוראות הגרמנים.

היו גם ראשי יודנראט, כמו צ'רניאקוב בוארשה, שסירב לשתף פעולה עם הגרמנים, ולספק משלוחים למחנות ההשמדה, והתאבדו או ויתרו על תפקידם. אולם היו כאלו שפיתחו מחשבה שעל ידי שיתוף פעולה עם הגרמנים יוכלו לעכב את הוצאתם להורג של שאר היהודים, ולהציל חלק מהם.

אחד מהם היה יו"ר היודנראט בלודז': מרדכי חיים רומקובסקי, שנחשב בתולדות השואה לתופעה יוצאת דופן. אדם זה עמד בראש היודנראט מכניסת הגרמנים ללודז' ועד חיסול הגיטו, משך חמש שנים תמימות! אולם בפועל הוא היה שליט יחיד. על פיו נשק כל דבר. הוא בנה סביבו פולחן, ופיתח לעצמו גינונים של מלך. בפי תושבי הגיטו

לוח שנה של שנת - 1942 - תש"ב שנדפס בגיטו, ובו מפורטות חמש הסיסמאות של רומקובסקי: 1. עבודה, 2. לחם, 3. דאגה לחולים, 4. השגחה על ילדים, 5. שקט בגיטו.

הוא נקרא "הנשיא", "מלך היהודים". תמונתו היתה תלויה בכל המפעלים ובתי הספר. הילדים שרו לו שירי הלל. דיוקנו היה מוטבע על כסף הגיטו.

מי היה רומקובסקי?

רומקובסקי במקורו היה יהודי רוסי או ליטאי, יליד שנת 1877. ללודז' הוא בא לפני מלחמת העולם הראשונה, עם ההגירה הגדולה מרוסיה ללודז'. כאן פתח בית חרושת לקטיפה, עד שפשט את הרגל.

רומקובסקי היה חשוך ילדים, על כן נמשך למוסדות ציבור המטפלים בילדים. נעשה אפוטרופוס לבתי יתומים וכד' ונטל על עצמו את כלכלתם. שיא פעילותו הציבורית היתה הקמת בית היתומים בהלנובק, כפר קטן ליד לודז'. שם הקים על שטח ענק גם משק חקלאי, שם למדו הילדים את עבודת האדמה. בית יתומים זה הקנה לו שם וגילה את כשרונו הציבורי והארגוני.

במשך הזמן הצטרף למפלגת הציונים, ובבחירות לקהלה היהודית נבחר כחבר מועצה, ואח"כ כחבר ההנהלה, שבראשה עמד לייבל מינצברג, איש אגודת ישראל וחסיד גור.

משפרצה המלחמה, בחודש אלול תרצ"ט, נמלט היו"ר מינצברג וכן רבים מחברי ההנהלה, היות וידעו שהגרמנים נטפלים לראשי הקהל תחילה. הוקמה הנהלה חדשה, כאשר סגן היו"ר הוא רומקובסקי. אולם בר"ח חשון ת"ש נתקבלה פקודה לבטל את ועד הקהלה ולמסור את ההנהלה לידי רומקובסקי שנקרא "זקן היהודים".

עד היום קיים ויכוח, מדוע בחרו בו הגרמנים. האם מצא חן בעיניהם בגלל מרצו, או שהוא "דחף" את עצמו באמצעים שונים. עוד בשנים שקדמו למלחמה בלטו אצל רומקובסקי התכונות: רדיפת כבוד ושררה, שתלטנות, דבקות במטרה וכושר ארגון.

"עם מינויו דומה שרוח חדשה נכנסה בו בזקן, הוא בונה סביבו פולחן ומתנהל כקיסר".
ה"נשיא" מרדכי חיים רומקובסקי בכרכרתו

תכונות אלו יצאו אל הפועל בשואה, כאשר הפך לשליט יחיד על הגיטו השני בגדלו באירופה. האם הגרמנים זיהו תכונות אלו כאשר העניקו לו סמכויות נרחבות בלעדיות, שלטון אבסולוטי, דבר שאין לו תקדים בשום גיטו אחר?

הידיעה על מינויו התקבלה אצל היהודים ללא התלהבות יתירה. עד השואה היתה לו השפעה מעטה. למעשה היה עסקן זוטר, כמעט ללא שכבה חברתית או פוליטית שיוכל להשען עליה. ה"נשיא" לעתיד היה אדם חסר השכלה. כל לימודיו הסתכמו בלימודי בית הספר היסודי.

אולם עם מינויו, דומה שרוח חדשה נכנסה בו. הוא נעשה במחי יד לשליטם הכל יכול של 160,000 בני-אדם. השתלטה עליו המחשבה כי שמו עתיד להרשם בהיסטוריה, והוא האמין כי שליחות גדולה נועדה לו. הוא בונה סביבו פולחן. על פיו נושק כל דבר. הוא מדכא כל התנגדות וכל אופוזיציה, ומתנהל בפועל כקיסר. בקיץ הוא מופיע בכרכרה לבנה ובחורף בשחורה. נוהג כקריקטורה של מנהיג. מוציא בולים ומטבעות עם דמות דיוקנו. תמונותיו תלויות על קירות בתי הספר, המשרדים והחנויות.

בכח שלטונו האבסולוטי הוא הצליח להכניס את כל הגיטו למעגל העבודה. הגיטו הפך למחנה עבודה. לא היתה קיימת כמעט אפשרות קיום ללא עבודה. האוכל "נמכר" רק לעובדים. מקבלי קצבאות סעד וזקנים היו הראשונים שנשלחו מן הגיטו בחדשי השילוח של חורף 1942.

ואכן עד היום נטושה מחלוקת בדבר אישיותו. יש המאשימים אותו בשיתוף פעולה ללא סייג עם הגרמנים. האם לא ידע להיכן נשלחים הזקנים והילדים מן הגיטו? האם היה מותר לו לתת לכך יד?

אולם יש המלמדים עליו סניגוריה, שהודות למנהיגותו נותר גיטו לודז' על כנו עד שלהי קיץ 1944 - קרוב לשנתיים אחר חיסול כל גיטאות פולין. ומספר הניצולים מהגיטו היה יחסית גבוה יותר מכל גיטאות פולין.

יתכן ומחשבה זו כי יכנס להיסטוריה בתור גיבור שעלה בידו להציל גיטו שלם ממות המריצה אותו. ואכן הדבר היה מתרחש, אילו הצבא הרוסי לא היה בולם את מתקפתו בחזית הפולנית בקיץ 1944. אילו...

הגיטו כמחנה עבודה

יחודו של גיטו לודז' בניגוד לגיטאות אחרים היה, כאמור, בארגון העבודה, בהיקף ובהשגים אליהם הגיע בתחום זה. עד שבשלביו האחרונים הפך הגיטו למעין מחנה עבודה, שמספר העובדים בו הגיע ל-95 אחוז מהאוכלוסיה הבוגרת.

אין ספק כי מצב זה היה בין הגורמים להארכת "חייו" של הגיטו בכשנתיים תמימות! אחרי חיסול כל גיטאות פולין. בעוד שהתכנית המקורית של הגרמנים היתה לפנות את הגיטו מתחום הרייך (לודז' סופחה לגרמניה מיד אחרי כיבושה) אל השטח הפולני הכבוש כבר בסוף שנת 1940.

רומקובסקי נוהג כקריקטורה של מנהיג. בולי דואר שנדפסו בגיטו לודז', הנושאים את דיוקנו של "הנשיא"

הממונה הגרמני, שריכז את השליטה על הגיטו, היה האנס ביבוב. ביבוב, סוחר קפה לשעבר בגרמניה, היה אדם רודף בצע והפיק רווחים אישיים מהגיטו. הוא לא רצה לשמוט מידיו מקור הכנסה חשוב זה, ותבע להכיר בגיטו כמפעל כלכלי ברייך.

ומנגד, שלטונות הס.ס. חתרו כל העת לחיסול הגיטו ולרציחת כל תושביו, כפי שעשו בכל ערי פולין. ביבוב ריצה אותם במשלוחים של שנת 1942, בהם נשלח קרוב לשליש הגיטו אל מותו בחלמנו.

בקיץ הראשון בגיטו, קיץ שנת ת"ש, עדיין לא עבדו היהודים בגיטו באופן מקיף. התעשייה עוד לא נוסדה. המטרה הראשונית של הגיטו היתה שדידת הכסף והרכוש היהודי, והם אמרו את זה במפורש. כל המזון שהוכנס אל הגטו חושב להנהלת הגיטו במחיר כפול, מלבד שהיתה זו תוצרת גרועה, פסולת השווקים של לודז'. את התוצרת הזו מכרו חנויות הגיטו ב"כסף גיטו" בלבד. היה זה מטבע פיקטיבי שנדפס בגיטו, והיה חסר ערך מחוצה לו. על המטבע היתה חתימתו של הנשיא, ובפי יושבי הגיטו נקראו "רומקים".

על היהודים נאסר להחזיק: כסף, זהב ותכשיטים. הם היו חייבים למכור אותם להנהלת הגיטו ולקבל תמורתם "רומקים". באמצעים אלו הצליחו הגרמנים "לספוג" מהגיטו מליונים רבים של מרקים.

אימת הגיטו - בית ה"קריפו" בגיטו לודז'

בנוסף לכך הם הקימו בתחומי הגיטו תחנה של המשטרה הפלילית - "קרמינל פוליציי" בגרמנית, ובקיצור "קריפו", שתפקידה היה לשדוד את הרכוש שהסתירו היהודים. הקריפו היה אימת הגיטו. בבנין שמאחורי הכנסיה ישבה קבוצת חוקרים גרמניים או "פולקס דויטשע", והזמינה לחקירה יהודים שהיו ידועים לפני המלחמה כאמידים. היכן הרכוש והמזומנים? הם נשאלו. "היכן הטמנתם אותו"? אחד החוקרים שהיה לפני המלחמה גוי של שבת בעיירה אלכסנדר, היה שואל בציניות את הנחקרים: היכן הוא ה"שליש בקרקע" שלך?

יום יום שמעו בחרדה: קראו לזה... קראו לזה. והאנשים לא היו יוצאים שלמים מחקירה זו. לקראת סוף הקיץ הכסף החל לאזול, ורומקובסקי הפנה את תשומת לבם של הגרמנים למאגר הזהב של היהודים (-כלשונו) - הידים העובדות. הוא הציע להקים מפעלי תעשייה, ולרתום את היהודים למאמץ המלחמה של העם הגרמני.

ואכן הגיטו שימש מקור הכנסה עצום לגרמנים. היהודים יצרו עבור גרמניה מבחר מוצרים במחיר אפסי, כמו: חייטות, לבנים, מוצרי פרוה, מוצרי עור, נגרות, מתכת, סנדלרות ועוד. הגיטו הנפיק קטלוגים שהופצו ברחבי גרמניה, ובו דוגמאות של תוצרת הגיטו. כפי ששמעתי, הכריז ראש עיריית לודז' במשפטו אחרי המלחמה, כי הגיטו בלודז' היה אחד ממרכזי התעשייה הגדולים ברייך.

אני עבדתי במגרשים לחלוקת ירקות. אספקת הירקות הגיעה דרך "בלוצקי רינק" (-השוק של בלוטי). זה היה ה"שער" של הגיטו. לפני המלחמה שימש שוק זה כמרכז מסחרי לסוחרים קמעוניים מעיירות שונות בסביבות לודז'. המסחר עצמו התנהל שם כמו "יריד" בעיירה פולנית קטנה.

כאשר הוקם הגיטו נחלק השוק - חציו להנהלת הגיטו הגרמנית בראשות האנס ביבוב, וחציו להנהלה היהודית בראשות רומקובסקי. שם הוקמו המשרדים ושם היו שערי הכניסה והיציאה.

זה היה מרכז העצבים של הגטו. מכאן נתקבלו ההוראות, הפקודות, הצווים, ההזמנות ליצור וכו'.

בשוק זה התבצעה החלפת עגלונים. העגלונים הפולניים שהביאו את הירקות, ירדו מהעגלה, והמתינו בצריף המיועד לכך. את מקומם תפסו עגלונים יהודיים, שהובילו את העגלה אל תוך הגיטו, למגרשים המיועדים לכך. שם נפרקה העגלה והוחזרה אל השוק, ונמסרה לידי הפולני, לא לפני שנבדקה על ידי הגרמנים לוודא שאין הברחות.

היו בגיטו ארבעה מגרשים כאלו. בתחילה עבדתי במגרש שברחוב לגבניצקה 1-3. לפני יסוד הגיטו היה זה השוק הסיטונאי של לודז' לפירות ולירקות, ונקרא "שוק יונה פיליצר". אח"כ עבדתי במגרש שב"פלץ בזרנה", שברחוב לוטמירסקה 19.

היתה דעה רווחת בגיטו, כי כל המשרות שהיתה להן גישה לאמצעי-מחיה, נמסרו בדרך כלל לאותם אנשים שהיו "קרובים למלכות". אולם בפועל קיבלתי משרה זו ללא שום קשרים. שמעתי מחבר שבמגרש מחפשים עובדים, נגשתי לשם, הצעתי את עצמי - והתקבלתי. במשרה זו התמדתי עד חיסול הגיטו.

מטבעות שהוטבעו בגיטו. ונקראו רומקס (-רומקים)

אשתי ע"ה עבדה במפעל לשיחזור בגדים שהובאו מערי השדה. היו אלו בגדים של יהודים שנשלחו, כפי שהתברר אחר כך, אל מחנה ההשמדה חלמנו. במפעל היו יושבות נשים, ממיינות, מתקנות ומכבסות את הבגדים. אלו היו נארזים ונשלחים לגרמניה.

פעם הביאה הביתה מטבעות זהב שמצאה בקפלי הבגדים. אולם לא היה להן ערך גדול בגיטו, שכן אי אפשר היה לקנות בהן אוכל. לכל היותר ניתן היה לגשת אל "בנק" הגיטו ולהמיר אותן ל"רומקים". אולם היתה בכך סכנה, שכן היא היתה עלולה לקבל הזמנה אל ה"קריפו" כדי לברר מהיכן יש לה את זה? ואולי נותר לה עוד...?

פעם אירע לה מקרה לא נעים. היא לבשה שמלה שמצאה במפעל, ובעוד שהיא מתהלכת בה בגיטו, נגשה אליה אשה ושאלה אותה מהיכן לה שמלה זו, שכן נדמה לה שהיא של אחותה, שנשלחה מהגיטו באחד המשלוחים.

כאן נעצור את ספורו של אבא ז"ל ונקשיב לסיפורו של ר' יעקב פרנקל ז"ל, ידיד נעוריו וחבירו "לעבודה" של אבא בגיטו לודז'.

פרק ט

יונה פיליצר
מגיטו לודז'

בתשעה באב מדי שנה בשנה, היה בא לבקר את אבא ידיד נעוריו וחבירו "לעבודה" מגיטו לודז' - ר' יעקב פרנקל, ויחדיו היו "שבים" אל הגיטו. מעבירים את "חוויותיהם" המשותפות, דנים בכובד ראש באחריותו של "מלך הגיטו" מרדכי חיים רומקובסקי, והאם "ידע" או לא ידע וכו'. באחת השנים האחרונות הייתי נוכח בפגישתם זו, ובין היתר שוחחו וסיפרו על התחפושת אותה עטה אבא ז"ל בגיטו. והנה סיפור המעשה כפי ששמעתי ורשמתי בתשעה באב של שנת תשס"ד.

ראית שם המוני יהודים במשאם ומתנם

מי שהכיר את העיר לודז' בטרם השואה, הכיר גם את "שוק יונה פיליצר" שבעיר העתיקה. כן, גם ללודז' היתה עיר עתיקה. לודז' היתה מורכבת משלושה חלקים:

א. העיר העתיקה - הגרעין העתיק, ממנו התפתחה העיר לפני כמאתיים שנה, ובו "תחום המושב" הגיטו היהודי, שבו בלבד הותר ליהודים להתגורר בזמנו. במרכזו עמד בית הכנסת הגדול, שבו התפלל הרב הראשי: רבי אליהו חיים מייזל זצ"ל.

ב. העיר החדשה, שהתפתחה מזרחה מהעיר העתיקה, ומרכזה היה ברח' פיוטרקובסקה.

ג. באלוט - רובע העוני של לודז', שהשתרע מערבית לעיר העתיקה.

ר' יעקב פרנקל ז"ל

היו אלו כעין שלוש ערים, של שלשה מעמדות. בכל רובע התגורר מעמד אחר, עד שיהודים מרובע אחד לא השתדכו עם יהודי רובע אחר.

חומת הגיטו היהודי נפרצה לראשונה בשנת תר"ח (1848) על ידי יונה גינסברג, שהיה ידוע יותר בכינויו העממי יונה פיליצר, על שם מקום מוצאו בעיירה פילץ.

באותה שנה קנה יונה בנין עץ מוקף גן גדול מחוץ לגבול הגיטו, בקרן הרחובות

שוק יונה פיליצר מבט מבחוץ (מכיוון הכנסיה) פינת בזזינסקה / לגבניצקה

בז'זינסקה ולגבניצקה, מול הכנסיה של לודז'. אולם הכומר לא הסכים למגורי יהודי בשכונת הכנסיה, והדברים הגיעו באמצעות הכנסיה עד לצאר הרוסי (שפולין הקונגרסאית היתה תחת שלטונו) שישב בפטרבורג.

אשתו של יונה - צביה, היתה נכדתה של תמר'ל, אשת ברק, בעלת העסקים הנדבנית, שהיתה מקובלת בבית המלך האחרון של פולין - פוניאטובסקי מצד אחד, ומצד שני להבדיל - בבית האדמו"רים מקוז'ניץ ורבי שמחה בונם מפשיסחא.

צביה נסעה אז לפטרבורג, וכפי המסופר נתקבלה לראיון אצל הצאר, והציגה את עצמה כיורשתה של תמר'ל, שקבלה את זכויותיה מהמלך פוניאטובסקי. גם עמדו לתמר'ל זכויותיה ככלתו של שמואל ז'ביטקובר, שהיה מנכבדי ועד ארבע ארצות וספק ראשי לצאר הרוסי - וניתנה לנכדתה הרשות לגור בביתה מקנת כספה, מול הכנסיה.

אותו גן הפך מאוחר יותר לשוק למאות תגרים יהודים, ונתפרסם בשם "שוק יונה פיליצר". בנם דוד ריצף את הרחבה, הקיפה בחנויות והפכה לשוק סגור. היה זה שוק יהודי, מעין נאלבקי שבוארשה. החנויות היו דחוסות מצרכים ופרקמטיה למיניהם. ראית שם המוני יהודים ביגיע כפיהם ובמשאם ובמתנם, יהודים של כל ימות השנה דחופים-מוטרדים ובהולים אחרי פרנסתם. כאן חשת את דופק החיים היהודי...

כל שבועיים היה פירסום 'מה מקבלים'

ממשיך ומספר ר' יענקל:

עם הכיבוש הגרמני כלאו הנאצים את כל תושבי לודז', 160 אלף איש (מתוך 220 אלף שישבו בה לפני המלחמה), בגיטו שהוקם בשכונת העוני באלוט, ובעיר העתיקה. גם שוק יונה פיליצר היה כלול בתוכו.

גיטו לודז' היה מעין מחנה עבודה, כמעט כל תושביו עבדו. את מזונם קיבלו

במרכזי חלוקה, תמורת קופונים. ארבעה מגרשים לחלוקת ירקות היו - אחד מהם ברח' לגבניצקה 1-3, הוא שוק יונה פיליצר לשעבר, שנקרא בגיטו "ואז'יבה פלאץ" (ואז'יבה - ירקות בפולנית). בשוק זה עבדנו שנינו: אני ור' שמעון.

לכל בן-אדם היה כרטיס ירקות. כל שבועיים היה פירסום 'מה מקבלים'. ואנחנו עבדנו במגרש זה, קבלנו את הקופונים ושקלנו את הירקות. עבודה שגרתית לכאורה. אולם ר' שמעון ידע תמיד ליצוק לה תוכן ולהעלות אותה דרגה. להוסיף מעט במשקל, להוסיף מלה טובה. להפיג את המתיחות עם ווארט טוב. כולם יצאו עם ירקות ביד וחיוך על הפנים היגעות.

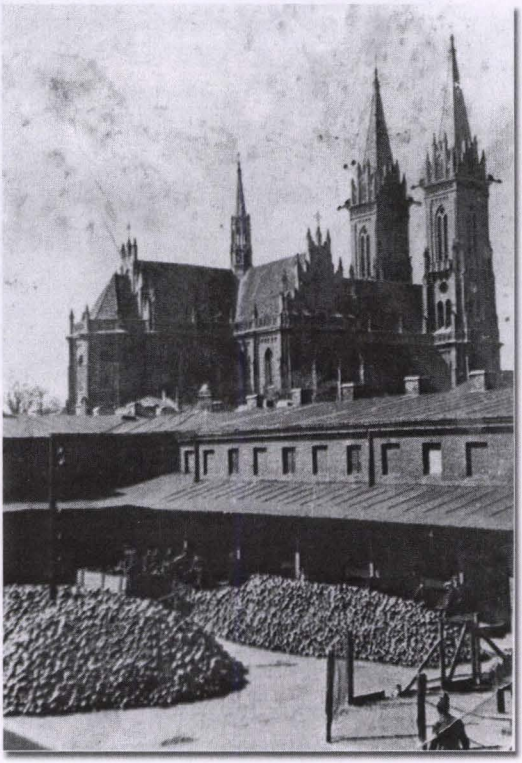

שוק הירקות בשוק יונה פיליצר, תמונה מתקופת השואה.
ברחבה ערימות כרוב

יהודי לוכסנבורג באים לגיטו

יום אחד, ואני זוכר בדיוק את התאריך: למחרת שבת בראשית תש"ב, מופיע ר' שמעון לעבודה באיחור, והוא פונה אלי ושואל: תגיד, שמעת פעם על מדינה בשם לוכסנבורג? ואני עונה: כן אני יודע שקיימת מדינה בשם זה באירופה, אולם מה נזכרת בה לפתע?

ואז הוא מספר לי, שהיום בדרך לעבודה ראה לפתע "פנים חדשות": שיירה גדולה של כמה מאות איש, המשרכת את דרכה בלווית שוטרי הגיטו, אל יעד מגוריה - בית ספר אורט שברח' ז'גירסקה, שפונה מתלמידים. אחרי ה"שלום עליכם" המסורתי התעריתי ביניהם, ושאלתי את השאלה: מאין יהודים? והם עונים: ממדינת לוכסנבורג. ומספרים, שהגרמנים החליטו לשלח את כל יהודי לוכסנבורג ללודז'.

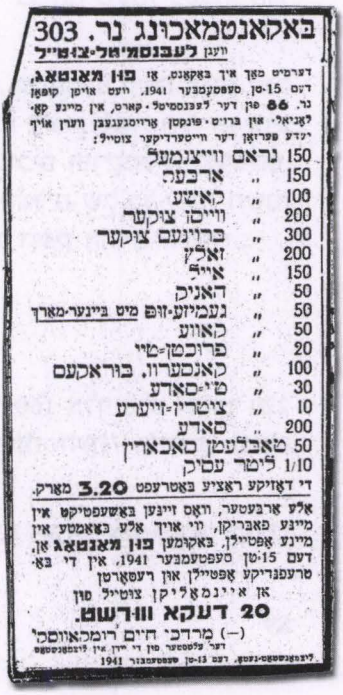

באקאנטמאכונג נר. 303

ווינען לעבענסמיטל-צוטיילונג

דערמיט מאך איך באקאנט, אז פון מאנטאג, דעם 15-טן סעפטעמבער 1941, ווערט אויפן קופאן נר. 86 פון דער לעבענסמיטל-קארט, אין מיינע קנ-לאניאלי- אזן בריוס-פונקטן פרויסנצנעצן ווערן אויף יעדע פערזאן דער וויסערדיקער צוטיילט:

150	גראם	ווייצנמעל
150	„	ארבעס
100	„	קאשע
200	„	ווייס צוקער
300	„	ברוינעם צוקער
200	„	זאלץ
150	„	אייל
50	„	האניק
50	„	געמיזע-זופ מיט ביינער-מארק
50	„	קאווע
20	„	פרוכטן-טי
100	„	קאנסערוו. בוראקעס
30	„	ט"י-מאדע
10	„	ציטרין-זויערע
200	„	מאדע
50		טאבלעטן מאכארין
1/10		ליטר עסיק

די דאזיקע ראציע באטרעפט 3.20 מארק.

אלע ארבעטער, וואס זיינען באשעפטיקט אין מיינע פאבריקן, וי אויך אלע כאמטע אין מיינע אפטיילן, באקומען פון מאנטאג אן, דעם 15-טן סעפטעמבער 1941, אין די בא-טרעפנדיקע אפטיילן אזן רעסארטן

אן איינמאליקן צוטיל פון

20 דעקא וואדשט.

(—) מרדכי חיים רומקאווסקי

דער עלטסטער פון דר יודן אין לידזשענשטע-נעטע, דעם 13-טן סעפטעמבער 1941

מודעה מטעם הנהלת גיטו לודז' על הקיצבה השבועית.
חודש ספטמבר 1941 - אלול תש"א

לודז'. שוק יונה פיליצר כיום

"ואיך יכנסו כל יהודי לוכסנבורג לכאן?" שאלתי בדאגה. ואז שמעתי ש"כל" יהודי לוכסנבורג הם בסך הכל 500 איש! נרגעתי - הוא מוסיף בשובבות.

אולם, תשמע, הוא מוסיף: צריך לסייע להם. הם לא יודעים להיכן בדיוק באו. פשוט הוליכו אותם שולל. לא נמסר להם להיכן פניהם מועדות ומהו אותו מרכז תעשייתי ששמו לודז'. הם באו לבושים היטב, במעילי פרווה ובכובעים, כאילו באו לחופשה או לספורט של חורף. הם אפילו החזיקו דרכונים ביד. וכשהחלו להתענין היכן המקלחות והשירותים נעשה להם שחור בעינים. חמש מאות איש חיכו בתור לחמשה חדרי שירותים. ראיתי אותם דורשים בתוקף נייר טואלט, ודוחים בבוז את גזרי העתונים הפולניים שמטרם המלחמה, שהוצעו להם.

הסנונית הראשונה שבישרה את בואם של יהודי גרמניה

"הם באו לבושים היטב במעילי פרווה ובכובעים, כאילו באו לחופשה או לספורט של חורף". היהודים מרוכזים בתחנת הרכבת בלוכסנבורג לקראת שילוחם לגיטו לודז'

יהודי לוכסנבורג היו הסנונית הראשונה שבישרה את בואם של יהודי גרמניה בסתיו של שנת תש"ב לגיטו לודז'. גירוש זה סימן את ראשיתו של מבצע מתוכנן מראש, שמטרתו היתה להפוך את גרמניה ל"יודן ריין". כל האוכלוסיה היהודית שנותרה עדיין בגבולות

ספר הקינות של אבא, בו כתב ר' יעקב פרנקל את שמו וכתובתו של אבא בשוק יונה פיליצר, בעת "שחזרו" לגיטו, בתשעה באב שנת תשס"ד

גרמניה הגדולה של 1938 (כולל: וינא, פראג ולוכסנבורג) נשלחה לשטחים הכבושים. השילוח התחיל אל לודז', ואח"כ למינסק, ריגא וקובנה.

זוהר אירופי הציף לפתע את רחובות הגיטו. היו ביניהם אנשים מלומדים, רואי חשבון, מהנדסים, עורכי דין, שופטים, מוסיקאים, ואפילו צירי פרלמנט לשעבר.

יהודים אלו היו גורם חדש בגיטו, בן השנה ומחצה (הגיטו "התחיל" בחודש אייר ת"ש). היהודי הפולני שהיה רגיל בתנאי מחסור, הסתגל במהירות לתנאים הקשים, לצפיפות ולמצוקה, ובנה בהתאם את חייו החדשים. ופתאום כאילו מעולם אחר נזרקו לתוכו 20,000 יהודים מהמערב, וכך נפגשו שתי תרבויות שונות במציאות אחת. היהודי הפולני חסר ההשכלה השנון והמתוחכם, מול היהודי התרבותי מגרמניה, הנאיבי והתמים, הרגיל לתנאי רווחה ולמשמעת שלטונית מסודרת.

אולם זוהר זה התפוגג במהירות בתנאי הגיטו. אנשים אלו, שנפלו בבת אחת משכבה חברתית גבוהה לאחד הגיטאות הקשים בפולין, קיבלו הלם. תנאי הגיטו נראו בעיניהם כשאול תחתית. הם לא היו רגילים לחוסר התזונה, לחוסר האפשרות להחליף מצעים ולבנים ולחוסר נייר טואלט וסבון.

בנוסף לכך לא שוכנו "החדשים" בדירות אלא בבתי ספר, ללא תנאי סניטריה. כל משלוח רוכז בבית ספר אחר, ונקרא בשם ארץ מוצאו, ומספר המשלוח. כמו: קולקטיב ברלין 1, פרנקפורט 4. וכך נותרו בהפרדה חברתית מאנשי הגיטו. יש שתלו את הסיבה לכך מחשש ממרגלים גרמנים, ויש ששיערו שהסיבה היתה מחשש שהמקומיים ינצלו את הנאיביות וחוסר האונים שלהם.

בכל אופן, אנשים אלו תלו את כל מצבם באנשי הגיטו. ולעומתם המקומיים האשימו אותם בהתנשאות יקית. בהתנהגות של אצולה יהודית. ואכן רבים מהם, כדי להיבדל מהמקומיים, המשיכו לשאת את סמל הכוכב שאותו נשאו בארצות מוצאם, ולא את הטלאי הצהוב שנשאו יהודי פולין.

מתחלקים במצוה

ר' שמעון אימץ את "קולקטיב לוכסנבורג", החל לבקר אותם כל ערב בתום שעות העבודה, לעודד אותם, לסדר עבורם מקומות עבודה ועוד. אולם היתה קיימת בעיה: החל מהשעה 7:00 בערב קיים עוצר ברחובות הגיטו ואי אפשר לצאת לרחוב.

מה עושים?

ור' שמעון מוצא פתרון. לראשונה שמעתי על כך מפי חבר שלחש לי בסוד, ספק אומר ספק שואל: "תגיד, שמעון בניש החל לעבוד במשטרה היהודית? ראיתי אותו בלילה חובש כובע ומעיל של שוטר!" כפי הכרותי עם ר' שמעון הבנתי מיד במה מדובר, אולם הפניתי שאלה זו לר' שמעון, והוא ענה לי בשובבות: "מה אעשה, באפלולית הבוקר ששררה במקוה, החליף בטעות שוטר יהודי את חליפתו בקפוטה שלי". אחרי שצחקנו סיפר לי, אתה מכיר את הזוג הזקן שגר אתנו בדירה?! יש להם בן שוטר, והוא בא בערבים לבקר את ההורים. הבנתי שבתלבושת זו ניתן לצאת לרחוב גם בשעות העוצר. וכך בעוד שהוא יושב אצל ההורים, אני הולך בתלבושת זו ל"קולקטיב לוכסנבורג" ומתחלק עמו במצוה. אין לך מושג איך שהופעת אדם נושא מדים מחוללת אצלם פלאים.

"זה מסוכן" - אני אומר לו. "מישהו מהייקס התמימים האלו עוד יספר עליך באיזשהו מקום".

"הם לא יודעים את שמי", עונה לי ר' שמעון, "אני מופיע לפניהם בשם יונה פיליצר, או ראבי פיליצר".

"יונה פיליצר" עורך טיש חסידי

בלילי שבת החורפיים הארוכים, היה "יונה פיליצר" עורך להם טיש חסידי. היה מביא מהבית איזשהו מאכל או קוגל ומספר לתינוקות שנשבו אלו מפרשת השבוע, שר שירי שבת, ומסיים בסיפורי צדיקים.

אני זוכר את השבוע שלאחר פרשת משפטים, אני ור' שמעון יושבים בצהרי היום על שק תפוחי אדמה, בהפסקת העבודה במגרש הירקות. ור' שמעון אומר לי: יענקל, אל תקנא בי. הייקס מציפים אותי בשאלות הלכתיות, ששום רב מרבני לודז' עוד לא נתקל בהן ולא התמודד אתן. כמו למשל, בליל שבת האחרון לרגל פרשת משפטים סיפרתי להם על חוקי התורה, ועל כפיפותם של כל היהודים אליהם. ואז פונה אלי יהודי אחד ששימש בלוכסנבורג כשופט בבית משפט העליון, וכאן בגיטו הוא יושב בערכאה הנמוכה של בית המשפט של היודנראט, ואומר לי: "יש לי

"בית המשפט" של היודנראט בגיטו לודז'

קושי לחרוץ גורל אנשים על פי החוק הנאצי, המפלה יהודים לרעה אפילו בעוון פעוט כמו גניבה, אבל אני חייב". ואני שואל בעדינות: "מי מחייב אותך לשפוט על פי חוק זה?" והוא עונה: "כי לודז' היא בתחומי הרייך, וחוק זה חל כאן. השופטים היושבים עמי אינם מסכימים אתי, אבל אני כפוף לחוק הרשמי ממנו אני יונק את כוחי".

"נו, תגיד, מה אני יכול לומר לאדם זה הרגיל למשמעת גרמנית"?!

יהודי המערב נשלחים מהגיטו

בל"ג בעומר של אותה שנה בא ר' שמעון בבוקר לעבודה כולו שבור ורצוץ. והוא אומר לי: הבוקר נשלח מהגיטו כל הקולקטיב "שלי". הם אינם יודעים לאן. הייתי אתם כל הלילה, עזרתי להם "לארוז" ונפרדתי מהם. גם השופט "שלי" צרר בקפידה את תעודותיו. הוא חושב שיזדקק להן בעתיד.

Bekanntmachung Nr. 380.

Betr.:

AUSSIEDLUNG

von aus dem

ALTREICH, LUXEMBURG, WIEN und Prag

nach

Litzmannstadt-Getto eingesiedelten Juden.

Hierdurch gebe ich bekannt, dass auf Anordnung der Behörde

ab Montag, den 4. Mai 1942

EINE AUSSIEDLUNG

von aus dem Altreich, Luxemburg, Wien und Prag nach Litzmannstadt-Getto eingesiedelten Juden stattfindet.

Mitgenommen werden darf von den zur Aussiedlung bestimmten Personen nur 12½ kg. Gepäck pro Person.

Das **AUSSIEDLUNGS-BÜRO befindet sich Fischstrasse 8.**

Alle diesbezüglichen Auskünfte werden dort erteilt und Gesuche und Reklamationen in diesem Büro angenommen.

(-) CH. RUMKOWSKI

Der Aeltester der Juden in Litzmannstadt.

"אני מודיע בזה שעל פי הוראת השלטונות, יתחיל ביום שני 4 במאי 1942, גירושם של יהודי הגיטו שמוצאם מן הרייך הישן: לוכסנבורג, וינה ופראג..."

הודעה מטעם הנהלת הגיטו מיום 29 באפריל 1942. י"ב באייר תש"ב

אין מה לומר, הם "למדו" כאן משהו בחצי השנה ששהו בקרב היהודים הלודז'אים, את כושר ההסתגלות וכח ההמצאה להתגבר על מכשולים. כדי להציל את רכושם לבש כל אחד מהם כמה חליפות, כמה זוגות לבנים וגרביים. וכך עשו את דרכם האחרונה: פרצופים חיורים נפולי פנים, וגופים רחבים ללא פרופורציה. אל הרכבות הלכו בשקט וללא התנגדות וערעור. "די היה לנו בגן-עדן זה", אמרו.

לקראת ערב אסף ר' שמעון מנין ואמר קדיש על שארית יהודי לוכסנבורג, שהלכה בשלמותה אל הכבשנים, ולא נותר מהם איש שיספר על ימיה האחרונים, יספיד אותה ויאמר קדיש.

יהודי לוכסנבורג לא היו היחידים. באותו שבוע של חודש אייר תש"ב, נשלחו כל יהודי גרמניה מהגיטו. כפי שנודע לנו מאוחר יותר היעד היה מחנה ההשמדה חלמנו, הרחוקה 60 ק"מ מלודז'. במחנה זה נרצחו היהודים באמצעות מכוניות גז, לתוכם נדחסו בתכסיסים ובהונאה. ונקברו ביער הסמוך.

כל יום בשעה שבע בבוקר יצאה רכבת מהמסוף בראדוגש שבפאתי הגיטו, והובילה קולקטיב שלם להשמדה, וכך בא לקיצו המפגש המפתיע בין יהודי פולין ליהודי גרמניה שהתרחש בגיטו לודז'. חצי שנה שהו יהודים אלו בגיטו, ככוכב שביט שמופיע פתאום ונעלם פתאום, ואף אחד לא ידע ולא הבין לאיזו מטרה ולאיזו תכלית הובאו הנה.

חסד בגיטו הדווי

ר' שמעון המשיך להשתמש בלבושו של יונה פיליצר למטרות צדקה וחסד אחרים שמצא וגילה בגיטו הדווי, עד שלהי שנת תש"ב. בשבוע האחרון של שנת תש"ב התרחשה ה"שפרה" - ציד הילדים הנורא, שהוצא אל הפועל בידי אנשי המשטרה היהודית. מאותה שעה ואילך לא היה זה מכובד להסתובב בתלבושת זו, וגם מסוכן...

כאן מסיים ר' יענקל את סיפורו, נושם נשימה עמוקה ומוסיף: וכך אם תשמעו או תקראו באחד מספרי הזכרונות של שרידי גיטו לודז', על שוטר יהודי בשם יונה פיליצר, שהגיע לפתע, עזר, חילץ, עודד, דעו כי זו אחת התחפושות שעטה ר' שמעון על עצמו במהלך שנות חייו, כדי להציל ולקרב נפשות ישראל לאביהם שבשמים.

תם הסיפור. השתררה שתיקה. סיפור מרתק ומפעים אותו שמעתי לראשונה, שכן אבא ז"ל מעולם לא סיפר על פעילותו הציבורית, ולא נותר כמעט מי שיספר עליה. רק פעם אחת התבטא ואמר: "בגיטו הלכתי על גחלים". ביטוי למרץ, תחכום, ארגון והתנדבות. אולם פעילות זו אפיינה אותו בכל מקום: כך היה בגרמניה במחנות "שארית הפליטה" שאחר השואה, בגולת קפריסין ובארץ ישראל, וכך בזמן העליה הגדולה מהקרפטים בשנת 1957, למד את השפה ההונגרית, ובלילות שבת היה יושב עם העולים ומזמר להם את השיר "סול או קוקוש". כך בעליה ממרוקו וכך בעליה מרוסיה ומגרוזיה.

ואתה ההלך, אם תזדמן לבית הכנסת של יוצאי גרוזיה, ברח' זבולון בקרית אתא, ותראה תמונה תלויה על הכותל, ותשאל לזהותה, יאמרו לך: זהו "חכם שמעון", אשר בבואנו מן הגולה הקים כאן מועדון ולימד אותנו ואת ילדינו תורה ויהדות, ותוך כדי כך מושיטים יד ומנשקים את קצות אצבעותיהם...

קולקטיב דיסלדורף,
רחוב ריבנה בגיטו לודז'

פרק י
חורף הדמים
תש"ב

ממשיך אבא ומספר:

אנו מגיעים לחורף תש"ב (1941-1942). היה זה החורף הקשה ביותר בתולדות הגיטו. חורף בלי אוכל ובלי חימום. המזון בגיטו לא נמכר באופן חפשי. היתה בגיטו קצבת מזון. כל תושב גיטו קיבל כרטיס מזון. הקצבת המזון לגיטו חושבה על ידי השלטונות הגרמניים כמנות אסירים בבתי הסוהר בגרמניה. ערך מנה זו היה כחצי מארק גרמני לנפש ליום. אולם הכמות שסופקה בפועל היתה מחצית ממנה, וכתוצאה מכך שרר רעב כבד בגיטו.

"בחורף זה החלו להראות בחוצות הגיטו 'מוזלמנים' - אנשים מזי רעב ונפוחי כפן"

אני רוצה לתאר את הרעב: בבתים רבים, גם בבתים מכובדים מאד (ואני מקדים שבביתנו לא היה כך), אפשר לומר שב-90% מהמשפחות היה כך: כל אחד שמר לעצמו בקופסה סגורה על מנעול את הקצבה השבועית שלו. את מעט הלחם, מעט השמן ומעט הסוכר. האבא סגר את הקצבה שלו מחשש שהילדים יקחו לו, והילדים מחשש שהאבא יקח מהם. וכשהלכו בבוקר לעבודה לקחו בתרמיל את הקופסה, כי פחדו שבשעה שהם נעדרים מהבית - יפרצו ויאכלו את זה. מי? לא זרים, אלא בני הבית.

בחורף זה החלו להראות בחוצות הגיטו "מוזלמנים" - אנשים מזי רעב ונפוחי כפן. בלשון הגיטו הם נקראו "כלפסדרה" - מודעת אבל. סימן ההיכר שלהם היה: עור יבש וצהוב, מתוח על העצמות. בטן נפוחה, מבט בוהה, וחוסר יכולת לעמוד עמידה יציבה על הרגליים.

מה שלא עשה הרעב - עשה הקור. ברובו של החורף הטמפרטורה ירדה מתחת לאפס מעלות. קור אימים שרר בגיטו. אמנם הנהלת הגיטו חלקה פחם לתושבים, אבל אוי ואבוי לפחם הזה. היה זה פסולת פחם שהחניקה את האויר בבית, ובקושי חיממה. אז מה עשו? פירקו עצים מכל הבא ליד: מהעצים שבגיטו, מגדרות החצרות, ואח"כ מהרהיטים שבבית. תלשו את הדלתות מהארונות.

הכל הלך להסקה. האנשים אמרו: לשם מה זקוקים לדפנות של המטות? בינתיים צריכים לחמם, לבשל. למחרת אמרו: מדוע המטות זקוקות לרגליים - הגוף זקוק יותר לחימום. וכך כל דירה שנכנסו אליה היתה נראית כמו אחרי פוגרום.

מה שלא עשו הרעב והקור השלימו הגרמנים...

הפתרון הסופי בלודז'

החודשים ינואר-מאי 1942 (שבט-ניסן תש"ב) היו חודשים קשים עבור הגיטו. בחדשים אלו נשלחו 55,000 איש, מתוך כ-180,000 יושבי הגיטו, אל מותם במחנה ההשמדה חלמנו.

לשם הקדמה: מתחילת הכיבוש, בחודש ספטמבר 1939, עד חודש ינואר 1942, כלומר כשנתיים וחצי, למרות הרדיפות, שלילת הזכויות, עבודות הכפיה, ובהמשך - הושבת היהודים בגיטאות, לא בוצעו נגדם מעשי רצח שיטתיים. רק לקראת שנת 1942 החלו הגרמנים לתכנן את השמדת יהודי פולין, והחלו בהקמת מחנות השמדה.

Bekanntmachung Nr. 355.

Betr.:

AUSSIEDLUNG
aus Litzmannstadt-Getto

Hiermit fordere ich die zur Aussiedlung bestimmten Personen auf, sich **unbedingt pünktlich** zu der ihnen bekanntgegebenen Zeit am Sammelpunkt zu stellen.

Diejenigen, die sich nicht freiwillig stellen, werden **zwangsweise geholt,** auch wenn sie sich nicht in ihrer eigenen Wohnung aufhalten, da sie überall gefunden werden.

Bei dieser Gelegenheit beziehe ich mich auf meine Bekanntmachung Nr. 347 v. 30. 12. 1941 und warne die Gettobevölkerung letztmalig,

Personen, die in ihren Wohnungen nicht gemeldet sind, bei sich aufzunehmen und übernachten zu lassen.

Sollten sich für die Aussiedlung bestimmte Personen bei anderen Familien aufhalten, um sich dadurch der Aussiedlung zu entziehen, werden nicht nur die zur Aussiedlung bestimmten Personen, sondern auch die Familien, die diese Personen aufgenommen haben, sowie die Hauswächter der betreffenden Häuser zwangsweise ausgesiedelt.

Dieses ist meine LETZTE WARNUNG!

Litzmannstadt-Getto, den 14. Januar 1942.

(-) CH. RUMKOWSKI
Der Aelteste der Juden in Litzmannstadt

"אני דורש שכל מי שנקבעו להישלח מן הגיטו יתייצבו בלא תנאי ובדייקנות בזמן ובמקום שנקבע. אלו שלא יתייצבו מרצונם יישלחו בכח". מתוך מודעה של רומקובסקי מ-14 בינואר 1942

מחנה ההשמדה הראשון הוקם בכפר חלמנו, כ-60 ק"מ צפונית ללודז'. היה זה הראשון משש מרכזי ההרג שהוקמו על אדמת פולין.

כאן לראשונה התבצעה השמדה תעשייתית בגאזים. השיטה של תאי גאזים (שהופעלה אח"כ בטרבלינקה, בלזץ ועוד) עוד לא הומצאה. כאן ההשמדה והרצח היו בתוך מכוניות גאז. היהודים הובאו לארמון בכפר חלמנו, שם נדחסו בעורמה לתוך מכוניות משא אטומות, שצינור הפליטה של העשן נמצא בפנים. כשהמנוע החל לפעול והמכונית זזה, נתמלא ארגז המשא בגאזים, שחנקו את הנוסעים. ביער הסמוך הוכנו בורות קבורה. כאשר המכונית הגיעה לשם - כל הנוסעים היו מתים.

ב-16 בינואר, כ"ז בטבת תש"ב, החל הגל הראשון של הגירושים. רומקובסקי ואנשי צוותו הכינו את רשימות המיועדים לגירוש. נשלחו אליהם צווים "חתונה קארטן" (-הזמנות לחתונה) בלשון הגיטו. שם צויין התאריך בו עליהם להתייצב בנקודות הריכוז. למגורשים ניתנה אפשרות למכור את תכולת דירותיהם, או להפקיד את החפצים לשמירה. נאמר להם שהם נשלחים לעיירות קטנות בפולין, בהן בעיות התזונה אינן

כה חמורות כמו בערים הגדולות. אולם בגיטו היה חוסר אימון לכך, והאוירה היתה קשה וגרמה לחרדה ולדיכאון.

בגל הראשון נשלחו מהגיטו אנשים "לא רצויים" כמו אסירים, או אנשים שלא הלכו בתלם של רומקובסקי. בגל השני - מקבלי קצבת סעד, ובגל השלישי - אנשים שאינם עובדים. למגורשים היה מותר לקחת עמם מטען של 12.5 ק"ג לאיש.

הורי מקבלים צו שילוח

והנה גם ההורים שלי קיבלו צו התייצבות לשילוח. ניתן לומר כי היתה מוכנות לכך בגיטו. כל בית שני קיבל צו להתייצב. אנשים הכינו מצרכים לדרך, וכן תרמילים ושקים, עליהם היו רשומים שמותיהם. וכך גם הורי.

ביום הגירוש לעת ערב באתי להיפרד מהורי (צו הגירוש היה עבור ההורים בלבד, ולא עבור האחים והאחיות שלי). התרמילים היו מוכנים, וההורים גם היו מוכנים נפשית. הם נפרדו כבר מכל המשפחה המורחבת, וכך כמו שאומרים "ישבו על המזודות".

רק אחותי פערל לא היתה בבית. היתה לה חברה טובה שעבדה במשרדי היודנראט, והיא הלכה אליה כדי להשתדל לדחות את התאריך. היא כבר דברה אתה והיא הבטיחה לה, אולם את הדחיה עדיין לא הצליחה לקבל, ועכשיו ברגע האחרון היא נסתה שוב.

הערב ירד. אמא אמרה: "מה יש להתמהמה, מה אנחנו נהיה האחרונים? ראו - כולם כבר הלכו, השכנים האלו והשכנים האלו. אתם רואים שפערל לא מצליחה...". היום כאשר אומרים "הלכו" יודעים כבר את פירושו, אולם אז עדיין לא ידעו, לא חשבו על כך.

עד אז אבא היה עוד עם הדרת פניו, כלומר הוא התהלך עם זקן. לא היו אנשים רבים עם זקן בגיטו. כשנכנסו הגרמנים כולם גילחו את הזקנים והפיאות, היות והיתה סכנה להסתובב ברחוב עם זקן ופיאות. כי כאשר הגרמנים תפסו ברחוב יהודי עם זקן עשו עמו כל מיני הצגות. שרפו לו חצי זקן עם מצית, או גזזו חצי זקן עם הבשר. ובכל זאת אבא שמר על הזקן, ושמר על תפלה בציבור. הוא ארגן מנין בחצר שבו התגורר, והיו באים לשם מכל החצרות שמסביב.

עכשיו, ברגע האחרון לפני היציאה לדרך, היות ולא היה מעשי לצאת לדרך עם זקן - ירד לרחוב כדי להסתפר. כאשר חזר אבא הביתה ללא הדרת פניו, כמעט ולא הכרנו אותו. כולנו הזלנו דמעה.

וכך כאשר אבא ואמא יושבים על התרמילים אנו שומעים את פערל שועטת

במדרגות, פותחת את הדלת בסערה ומנופפת בידה בצו הדיחוי שהשיגה ברגע האחרון. ואז כשראתה את אבא התעלפה...

אבא נפטר

חורף זה של שנת תש"ב היה כנזכר חורף כבד ביותר. והדבר הכביד ביותר על יושבי הגיטו שהתקיימו על תזונת רעב ללא אמצעי חימום - עצים ופחם. מה שלא עשו הגירושים עשה הרעב. כמה עשרות אלפי (!) איש מתו בחורף זה מרעב, קור ומחלות. היתה בגיטו מחלה שאיננו מכירים כיום: "מחלת הרעב". זו התבטאה באבדן הסיד בעצמות והצטמקות השרירים. גם אבא ז"ל חלה. השתדלתי לעזור ולסייע כפי יכלתי, הייתי מביא מידי פעם תפוחי אדמה או גזר, שהצלחתי להגניב ממגרש הירקות, אולם המצב הלך והחמיר.

היה זה בליל הסדר השני (של גלויות) שנת תש"ב, אבא שכב במיטה באפיסת כוחות ואמר את ההגדה. הבאתי עמי תפוחי אדמה אחדים, והוא אכל אותם ל"שולחן עורך". וכאשר החל לומר: "שפוך חמתך" עצם את עיניו והסתלק לעולם שכולו טוב.

ראינו בזה מעין סמליות: חציו השני של ההלל וההגדה מציינים את הגאולה העתידה, את מלחמת גוג ומגוג, אבא ז"ל עבר את הגלות ולא זכה לגאולה.

אבא ז"ל זכה להלוייה ולקבורה מכובדת בבית הקברות היהודי של לודז'. בית הקברות היה כלול בתחום הגיטו, ובו הובא אבא לקבורה.

דרך אגב: יום שני של חג הפסח תש"ב נרשם בזכרון יושבי הגיטו כיום שבו הופסק מבצע הגירוש. בבוקרו של יום הוכרז רשמית שהגירוש נפסק. ועדות הגירוש חוסלו, וברחובות נראו שיירות של אנשים עם החבילות שבים לבתיהם מנקודות הריכוז (חודש לאחר מכן התבצע שילוח נוסף של עוד 10,000 יהודים, אולם הוא היה מוגבל ליהודים שהובאו לגיטו בראשית השנה מגרמניה).

אבא מחפש את מקום קבורת אביו

אמר הכותב: בחודש כסלו תשמ"ד, קיבלתי מאבא ז"ל, שהתגורר באותה עת בארצות הברית, מכתב מלא תוכן ורגש. ובו רשמי ביקור מ...פולין. במכתב ארוך אבא מספר ואני מצטט: "על נסיעה של תלאות רוגז ודכאון, על שבוע ימים בו עברנו מחדש את כל הטרגדיה של השואה. על שבוע ימים בו שהינו במדינה הארורה הזאת שהיתה המרכז ליהדות העולם בכל השטחים: תורה ודעת, חסידות ומדע, תרבות והשכלה, חיים תוססים ופעילות מאורגנת - ועתה היא בשבילנו בית קברות ענק. מדינה שכל אדמתה ספוגה בדם קרובינו, קדושינו וכו'".

אני מוסיף ומעתיק מגוף המכתב קטעים אחדים הנוגעים לענינינו:

"כידוע לך בדעתי היה לנסוע ללודז', בתקוה למצוא את קבר אבי ז"ל

"בגיטו גוועו למעלה מ-50 אלף איש, ומצבות לא הקימו אז". הגיטו פלד בבית הקברות בלודז'

שמת בגיטו לודז' מיתת רעב. אולם לאחרונה חזרתי בי, כי שמעתי שמי שאין לו ידיעה משוערת על מקום הקבורה - נדיר מאד למצוא. בגיטו גוועו למעלה מ-50 אלף איש, ומצבות לא הקימו אז, ככה שאין טעם לחטט במתי מדבר. גם לא הייתי מוכן לנסיעה.... אבל שידלו אותנו להצטרף לנסיעה (של הועדה לשמירה על בתי העלמין היהודיים, בראשות ר' יחזקאל בסר, ר' שולם דוד הורויץ ועוד)... ובכן הצטרפנו. היינו בפולניה שבוע ימים... נסענו ללודז' עיר מולדתי, בילית חצי יום בבית הקברות, הסתובבתי כילד תועה, וצעקתי אבא. פרצתי בבכי בהמצאי בשדה הענק, מקום בו נטמנו שלדי גוועי הרעב. הכל עבר לפני עיני כאילו שזה קרה אתמול. ביקרתי בכל מקומות מגורי בעיר, בגיטו. לא נכנסתי לדירות, לא רציתי להסתכל בפרצופי הדיירים החדשים.

"עיקר רצון נסיעתי לא נתמלא, מקום קבורת אבי ז"ל לא זכיתי למצוא, מי לנו גדול כמשה רבינו שלא ידע איש קבורתו. מכל משפחתי שניספו במחנות - אבא זכה לבוא לקבר ישראל. שמעתי פירוש על הפסוק בתהלים (פח, יב) "היסופר בקבר חסדך, אמונתך באבדון": היסופר - האם אפשר לספר ויבינו זאת שבקבר חסדך - שהיה זה חסד שיהודי הובא לקבר ישראל, ואמונתך באבדון - שבעמדם על סף האבדון יהודים היו חזקים באמונה...".

מציאת הקבר והקמת המצבה

כ-16 שנה לאחר קבלת מכתב זה, בשנת תש"ס, הצטרפתי לנסיעה הגדולה של חסידי ראדומסק לפולין. ביקרנו בכל אתרי הקודש, וביום האחרון נסענו ללודז'. פקדנו את בית הקברות הענק, שהוא השני בגודלו בפולין, בית קברות בו קבורים

כמה מאות אלפי יהודים. שם נודע לי כי בבנין הקהילה בלודז' קיימת הכרטסת המקורית של ה"חברה קדישא", ובה רישום מדוייק של כל היהודים שנקברו בבית החיים. רישום זה נמשך גם בזמן השואה, והעתק ממנו נמצא ב"ארגון יוצאי לודז'" בישראל.

מיד עם שובי לארץ חיפשתי את כתובת הארגון הנ"ל, הנמצא בתל-אביב, ואחרי חיפוש קצר מצאתי את רישום הקבר ומיקומו:

חלקה מספר 10, קבר מספר 441 A. (האות A מורה שהקבר נכרה במעבר, ליד קבר מספר 441. בגלל ריבוי הנפטרים החלו לצמצם את המעברים ולקבור בהם. מר וידבסקי אמר לי שאמנם קיים ה"גיטו פלד", החלקות החדשות שבהם נקברו עשרות אלפי חללי הגיטו. אולם אנשים חשובים נקברו בחלקות הקיימות).

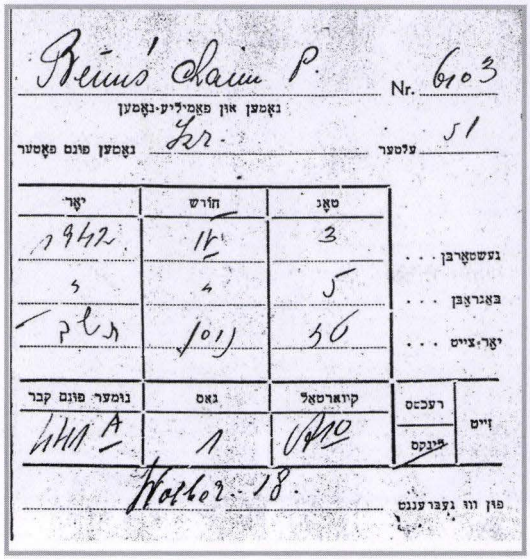
Reims Haim P. Nr. 6103

נאמען און פאמיליע-נאמען

עלטער 51 נאמען פונם פאטער

טאג	חודש	יאר
3	12	1942
5	4	5
36	1011	תרלב

באגראבן ...

יאר-צייט ...

קיוואסאל	נומער פונם קבר
441 A	1

רעכטס / לינקס זייט

Kosher. 18.

פון וווּ נעבוירענעם ...

כרטיס הפטירה של ר' חיים פנחס ז"ל, בו מצויין יום הפטירה, יום הקבורה, מיקום הקבר, וכתובת המגורים בגיטו

כמו כן מצאתי בכרטסת זו את מקום קבורת פערל, אחותו של אבא, שגוועה בגיטו בדמי ימיה - בגיל 24, ביום י"ד בתשרי, ערב חג הסוכות, תש"ד.

זכרון נצח לקדושים של כל קדושי המשפחה הי"ד על המצבה של סבא בלודז'

בחודש אב תשס"א יצאנו מהארץ לפולין בנסיעה משותפת של כל בני המשפחה

"על הזכיה של סבא ז"ל שאחרי 60 שנה באים נכדיו וניניו להקים מצבה ולהשטתח על קברו". המצבה בבית החיים בלודז'

המורחבת. אבא ז"ל שהתגורר באותה עת בניו יורק לא יכל לעמוד בנסיעה הארוכה, אולם בני משפחת רעייתו תחי', משפחות שוארץ ואייזנברג מארצות הברית, באו להשתתף באירוע.

הבאנו עמנו מהארץ שני לוחות מתכת חקוקים, ובהם נוסח המצבות, כאשר בכותרת נחקק הפסוק בו סיים אבא את מכתבו: "היסופר בקבר חסדך אמונתך באבדון", וכן שקית עפר ארץ ישראל.

ביום י"ז באב היינו בלודז'.

בית הקברות עומד על תילו בדיוק כפי שהותירו אותו היהודים. ניכר שהיתה זו קהילה עשירה. בית לוויות ענק ומפואר עומד בכניסה שומם. באחד החדרים מתגורר קשיסטוף, השומר הנכרי. הוא כבר קורא עברית ללא הבנת משמעות המלים, אולם זו מספקת אותו כדי לקרא את השמות שעל המצבות.

לקראת בואנו הוא גזז את הצמחיה העבותה הגדלה כאן באין מפריע קרוב ל-60 שנה, והכין בתוכה כעין שביל עד הקברים. הוא הגיש לנו את הלוחית המקורית שהיתה תקועה על הקבר הערעי שהוקם בשנת תש"ב. אולם את הכתב שעליה אי אפשר היה כבר לקרוא.

ערכנו את טקס הקמת המצבה כמנהג, בקריאת תהלים ואמירת קדיש. מונחת לפני קלטת שהקליט אחי הר' יואל שיחי' את הטקס, כדי לשגר אותה לאבא ז"ל. אני לוחץ על המתג ושומע את ההתרגשות בקולו כאשר הוא נושא דברים על הקבר, בהם הוא עומד על המשמעות של הקמת מצבה בכלל, ולחללי השואה בפרט. על

הרב ר' יואל מספיד
בהקמת מצבה על קברה של פערל אחותו של אבא

הזכיה של סבא ז"ל, שאחרי 60 שנה מפטירתו ללא עת באים נכדיו וניניו להקים מצבה ולהשתטח על קברו.

אחר כך קראנו בקול גדול את הקטע מההגדה אותו לא סיים סבא בפטירתו: שפוך חמתך אל הגויים... שפוך עליהם זעמך...

חשנו את אוושת הדורות. מעין סגירת מעגל. אנו ממשיכים לומר את ההגדה שסבא ז"ל הפסיק בעיצומה בשנת תש"ב. מסביב עמדו בשממונם מאות אלפי מצבות, מצבות אבן ומצבות גרניט מפוארות מעשה אומן. מי פוקד אותן? עלתה השאלה בלבות רבים. מי מהם הותיר יורש או פליט אחרי השואה הנוראה שכמעט והכחידה את בית ישראל בפולין? כאן דוקא חשים את השואה במלא עוצמתה, אומר מישהו, כאן דוקא בבית החיים... בשממון הזה.

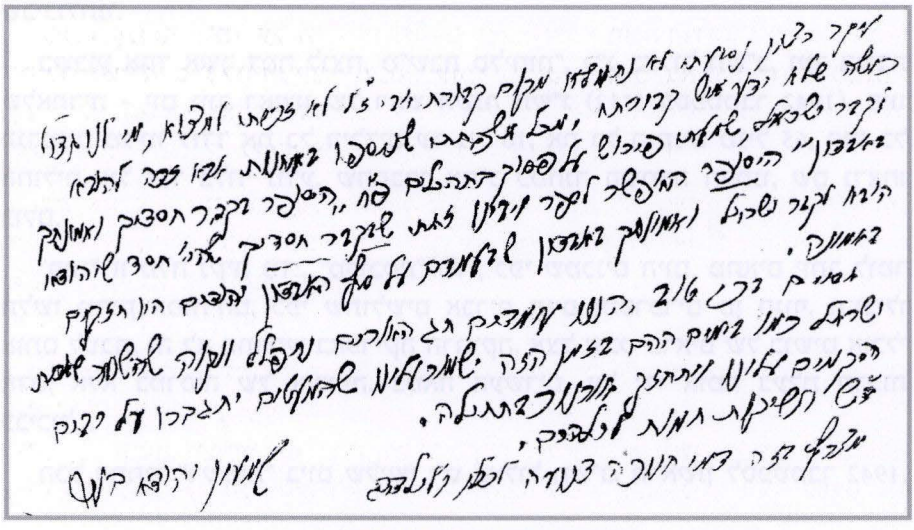

"היסופר בקבר חסדך". מכתבו של אבא

פרק יא
ה"שפֶרֶה" - אקציית הילדים

סיפור ה"שפרה" בגיטו לודז' הוא אחד מהסיפורים המרתקים והמזעזעים שאבא ז"ל סיפר. זהו סיפור מצוד הילדים בגיטו לודז', בו היה נוכח, ועמו היה עליו להתמודד, כאב לשלשה ילדים קטנים אשר אמורים היו להשלח אל מותם עם כל ילדי הגיטו.

המלה "שפרה" (עוצר בגרמנית) היא אחת המילים הנוראות שנצרבה בדם לבם של אסירי גיטו לודז' ואשר נחרתה לעד בזכרונם.

אנו מביאים כאן את סיפור המעשה, כפי שסיפר לנו אותו בשנת תש"מ, כאשר סיפר את קורותיו בשנות השואה. ניכר כי קורות השבוע הזה צרובים בו לפרטי פרטיו. הוא מתחיל לספר בלשון עבר ועובר להווה, ונדמה שהמאורעות מתרחשות לנגד עיניו. ואנו מעתיקים את הדברים בלשונו:

קורעים אברים חיים מן הגוף

מי שהיה בגיטו לודז' לא ישכח מזכרונו ויזכור כל ימיו את אותו שבוע ימים נורא שנקרא "שפרה". שפת אנוש קטנה מכדי לתאר מאורע זה, אולם ננסה עד כמה שביכולתנו.

בשבוע אחד אשר דמה לנצח, מ"שבת סליחות", כ"ג באלול תש"ב, ועד השבת שלאחריה - יום טוב ראשון של ראש השנה תש"ג (12-5 בספטמבר 1942), פינו הגרמנים מגיטו לודז' את כל הילדים עד גיל 10, את כל הזקנים מגיל 65, ואת כל החולים, אל יעד בלתי נודע, שהתברר אח"כ כמחנה השמדה חלמנו, שם נרצחו כולם.

"פינו" זו מלה נקיה מדי, "מכובסת" מדי, כפי שמכנים היום. מתאים יותר לומר תלשו מחיק אמותיהם, כפי שתולשים אברים חיים ומפרפרים מן הגוף, והובילו אותם לטבח. זה לא התרחש באפריקה הרחוקה, אצל שבט פראים של כושים אוכלי אדם, אלא במרכזה של אירופה, במאה העשרים, על ידי אומה בעלת תרבות כביכול...

הכל התחיל "רשמית" ביום שלישי י"ט באלול תש"ב, הראשון לספטמבר 1942.

ביום זה בדיוק מלאו שלוש שנים לפרוץ המלחמה. ביום זה, ללא הודעה מוקדמת, נכנסו הגרמנים אל הגיטו, הקיפו את כל בתי החולים, והחלו להעמיס את החולים על משאיות. החולים הוכו בפאניקה, הם ידעו שהם עומדים להשלח להשמדה, והחלו להיאבק עם הגרמנים. רבים נמלטו אחוזי טירוף, ללא בגדים, יחפים, כשרק חלוק בית-חולים עוטף את גופם. הגרמנים לא גילו רחמנות על החולים חסרי הישע, השליכו את חלקם מהחלונות אל המשאיות ואת יתרם גררו כעגלים לשחיטה.

במהירות הבזק פשטה הידיעה בתוך הגיטו: "לוקחים את החולים מבתי החולים", והחלה נהירה אל בתי החולים. למי מתושבי הגיטו אין מישהו בבית חולים? הכל, הגיטו כולו, פונים בכיוון אחד. אך הרחובות סביב בתי החולים היו חסומים, מאות שוטרים יהודים עומדים על המשמר.

הגיטו הוכה בהלם. "האם זו רק התחלה, או שבכך יסתיים הענין"? שואלים הכל בחרדה. היהודים מערי השדה שהגיעו זה לא מכבר אל הגיטו, צוחקים מרה לתמימותה של אותה השאלה. הם כבר מנוסים, הם יודעים... בכל מקום בערי השדה החל הענין כך...

הימים הבאים לא הביאו שום רגיעה בלבם של תושבי הגיטו. אי-השקט גבר. השמועות מתרוצצות: "הנשיא קיבל ידיעה מהגרמנים על גירוש של 20,000 בני אדם מהגיטו. כל הקשישים בני 65 ויותר, וכל הילדים עד גיל 10". הדבר שפחדו מפניו ביותר בגיטו כבר עולה על השפתיים: ילדים וזקנים ישולחו מן הגיטו.

כל הגיטאות בסביבה חוסלו כבר, ברובם או בחלקם. כאן בגיטו גרים עדיין משפחות בהרכב מלא, עם זקניהם וילדיהם תחת קורת גג אחת, האם כל זה עומד להסתיים? אין בית אין דירה אין משפחה שהגזרה הנוראה הזאת אינה נוגעת להם: לפלוני ילד, לאלמוני אבא קשיש, לפלמוני אם זקנה.

מישהו מספר כי הורכבה "ועדת פינוי" בלשכת מרשם התושבים, והיא עורכת את רשימות הילדים והזקנים. מרגע שהתפשטה שמועה זו, החלו המונים לצור על דלתות לשכת מרשם התושבים שברחוב קושצלנה 4, כדי לשנות או לתקן את גילם. לצערנו כבר שמענו שמועות רבות בגיטו, ומתוך הנסיון - השמועות הטובות לא התאמתו. הגיטו לא נוצר כדי לשפר את החיים. השמועות הרעות התאמתו...

ההכריזה על ה"שפרה"

ביום שישי, כ"ב באלול תש"ב, עבדתי כהרגלי במגרש לחלוקת הירקות. כנזכר, בימים האחרונים התרוצצו שמועות כי עומד לקרות משהו. משהו עם הזקנים והילדים. כדרכם של יהודים הדחקתי שמועות אלו מדעתי, וקויתי שהכל יתברר כבדיה. אולם בגיטו לא רק שומעים על האירועים, אלא גם חשים את בואם עוד בטרם הם מתרחשים. האויר בגיטו מגלה את סודם. מרגישים שמשהו נישא באויר.

Bekanntmachung Nr 391.

Betr.:

Allgemeine Gehsperre im Getto.

Ab Sonnabend,
den **5.** September 1942 **um 17 Uhr,**
ist im Getto bis auf Widerruf eine

ALLGEMEINE GEHSPERRE.

Ausgenommen hiervon sind:

Feuerwehrleute, die Transportabteilung, Fäkalien- und Müllarbeiter, Warenannahme am Baluter Ring und Radegast, Aerzte und Apothekerpersonal.

Die Passierscheine müssen beim Ordnungsdienstvorstand – Hamburgerstrasse 1 – beantragt werden.

Alle Hauswächter
sind verpflichtet darauf zu achten, dass keine fremden Personen in die für sie zuständigen Häuser gelangen, sondern sich nur die Einwohner des Hauses dortselbst aufhalten.
Diejenigen, die ohne Passierscheine auf der Strasse angetroffen werden, werden evakuiert.

Die Hausverwalter
müssen in ihrem Häuserblock mit den Hausbüchern zur Verfügung stehen.

Jeder Hauseinwohner hat seine Arbeitskarte bei sich zu halten.

CH. RUMKOWSKI
Der Aelteste der Juden in Litzmannstadt.

Litzmannstadt-Getto, 5. September 1942

"משבת 5 בספטמבר 1942 ב-5 אחר הצהרים ועד להודעה חדשה - יהיה עוצר כללי בגיטו". המודעה מטעם הנהלת הגיטו על השפרה העקובה מדם (בפועל החלה השפרה בצורה מצומצמת כבר בשבת בבוקר)

כל אחד חש שעוד לא נאמרה המלה האחרונה, והיום עוד טומן בכנפיו הפתעה. הוא ינחית עוד מהלומה על הראשים המטושטשים של אוכלוסית הגיטו.

חשים כי מהלומה זו היא בלתי נמנעת אך אין יודעים בדיוק מתי. אפשר לומר שהמערכת הגופנית הסכינה כבר לציפיה זו והיא קולטת אותה בשוויון נפש. הבריות התרגלו לשמוע כי "משהו" עומד לבא ולא לדעת מהו ומתי.

באותו יום ישבה במגרש הירקות קבוצת נשים וקילפה תפוחי אדמה עבור המטבחים. הן ידעו שיש לי שלשה ילדים, ולכן כאשר עברתי לידן הן הפסיקו לדבר. חושי נדרכו, עצרתי ושאלתי אותן: ידוע לכן משהו חדש? והן ענו: "שמעון עזוב, סתם מדברים". והנידו ראשיהן בתנועה עצובה. אחרי חצי שעה אני שומע כי קיימות שמועות כי עומד להתרחש משהו בשעות הקרובות. לא חשוב אם הדברים נכונים, הם דרכו את עצבי המתוחים בלאו הכי. נתקפתי חרדה. הגרמנים עומדים להפתיע, אני אומר לעצמי, כמו לפני ימים אחדים, בפשיטה על בתי החולים.

עזבתי את העבודה לפני סיום המשמרת ופניתי לכיוון הבית. אני חייב להיות עם הילדים בבית בשעה זו, אמרתי לעצמי. השעה היתה 2:00 בצהרים, ואני רואה את פקידי הגיטו מדביקים מודעות על כתלי הגיטו וסביבן כבר מתגודדים אנשים. אני נדחק גם כן בין ההמון וקורא כי היום, יום ששי 4 בספטמבר, בשעה 4 אחר הצהרים, ינאמו לפני הציבור בככר הכבאים, רח' לוטימרסקה 13, הנשיא: מרדכי חיים רומקובסקי, ואדונים אחרים, על השילוח הצפוי מן הגיטו.

ובכן זו הפעם הראשונה בו מופיעה ידיעה רשמית על השילוח. מה שאתמול נחשב כבלתי אפשרי וכלא-יאומן הפך, למרבה הצער והחרדה, לעובדה.

פניתי לעבר ככר הכבאים.

הככר היתה גדושה באלפי אנשים ונשים, המתח היה גדול. לעיתים קרובות נאם כבר הנשיא בפני קהל במקום זה. הקהל שבא לשמוע היה מורכב מסקרנים שיכלו להתפנות בכל עת כדי להאזין לדרשות, וכן מפקידים ובעלי תפקידים בכירים וזוטרים שבאו לשמוע את תכניותיו לעתיד הקרוב. חדשות על אספקת המזון ועל העבודה במפעלים וכדומה.

"הככר היתה גדושה באלפי אנשים ונשים, קהל שבא לשמוע על עתידו". רומקובסקי נואם בככר הכבאים

אולם היום התכנס כאן קהל אחר, קהל שבא לשמוע על עתידו. הם ידעו שלא ישמיעו כאן בשורות טובות. הם התייצבו כדי להאזין לפסק-דינם: לחיים או חס ושלום למות. הגיעו אבות ואמהות לשמוע פסק דין על ילדיהם. הגיעו זקנים בכוחותיהם האחרונים, כשהם נשענים על מקלות, או על זרועותיהם הכחושות של ילדיהם, כדי להוודע מה רוצים מהם.

כולם מבקשים לשמוע מה האמת בשמועות? האם יש דברים בגו?

כל הגבות מתוחות, הפנים רציניות, מורמות כלפי הבמה. ניצבים בשקט מוחלט, מצפים לגזר דינם. האדונים אינם מופיעים. ניתן לחתוך בסכין את המתח.

ברבע לחמש מופיע הנשיא בחברת שני אדונים: ורשבסקי - מנהל בכיר של הרסורט (=בית מלאכה) לחייטות, ויעקבסון - יו"ר בית המשפט בגיטו. פניהם חתומות ורציניות. ניכר שלא ישמיעו היום לקהל דברי נועם.

הנשיא תופס את מקומו על הבמה ומכריז: "רשות הדיבור לורשבסקי". ורשבסקי מספר את האמת בכל עוגמתה. אתמול קיבל הנשיא פקודה לשלוח מהגיטו 20,000 איש, מבין הילדים והזקנים. אין ברירה, זה גזר דין שלא ניתן לבטלו. יש למסור את כל הילדים עד גיל 10, ואת כל הזקנים מגיל 65. הסיבה לכך: עכשיו זה זמן מלחמה. החזית מתקרבת, לעתים קרובות יש אזעקות מפני התקפות מן האויר. לעתים קרובות צריך לרוץ לתפוס מחסה. בזמן כזה ילדים וזקנים מהוים רק מכשול, על כן יש להוציאם מהגיטו.

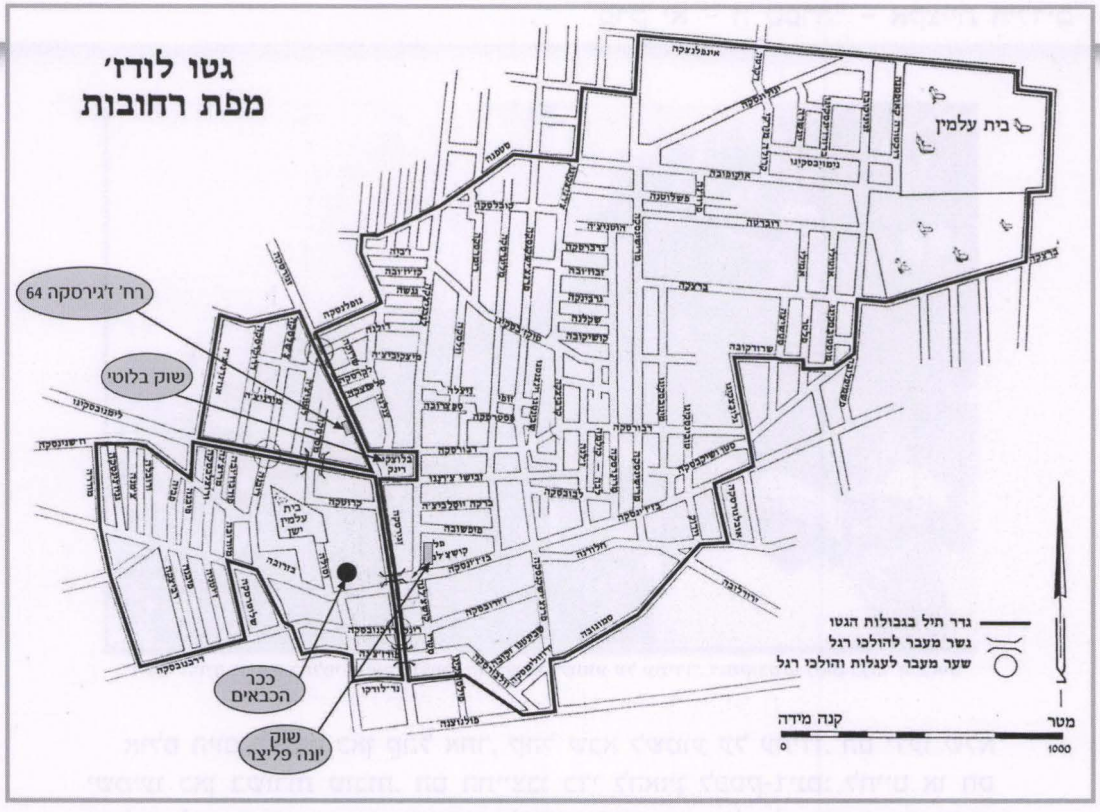

מפת הרחובות של גיטו לודז'

אחרי כן נוטל את רשות הדיבור מר יעקבסון. הוא מדבר על הצדדים המעשיים. את השילוח אנחנו נבצע - כלומר המשטרה היהודית. אנחנו נטלנו על עצמנו להוציא לפועל את הגזרה כדי שאחרים (כלומר הגרמנים) לא יעשו זאת. השילוח יקיף 3,000 איש מדי יום, וימשך שבעה ימים. לצורך ביצועו יוטל עוצר. המבצע יחל מחר. השוטרים ילכו מבית לבית ע"פ רשימות מרשם התושבים, ואתם מתבקשים לשתף פעולה ולמסור את המיועדים לגירוש.

על הכל דיברו האדונים, מלבד על דבר אחד. לאן יוליכו את הילדים והזקנים? מה יעשו בהם? האנשים מקוים שהנשיא ירחיב בנושא זה. ודאי ירגיע את הציבור. הלא מדובר כאן בילדים שהוא כה אוהבם.

שקט מוחלט שרר כאשר רומקובסקי נגש אל המיקרופון. הוא נראה נרגש כאשר הוא פותח בנאומו:

על הגיטו ירדה מכה קשה. דורשים מאתנו את היקר לנו ביותר - ילדים וזקנים... אני חיים משה רומקובסקי לא זכיתי לילד משלי... על כן את שנותי הטובות הקדשתי לילד... לא שיערתי מעולם שידי ייאלצו להגיש את הקרבן למזבח. ועתה בימי זקנותי, עם שערותי הלבנות, אני נאלץ

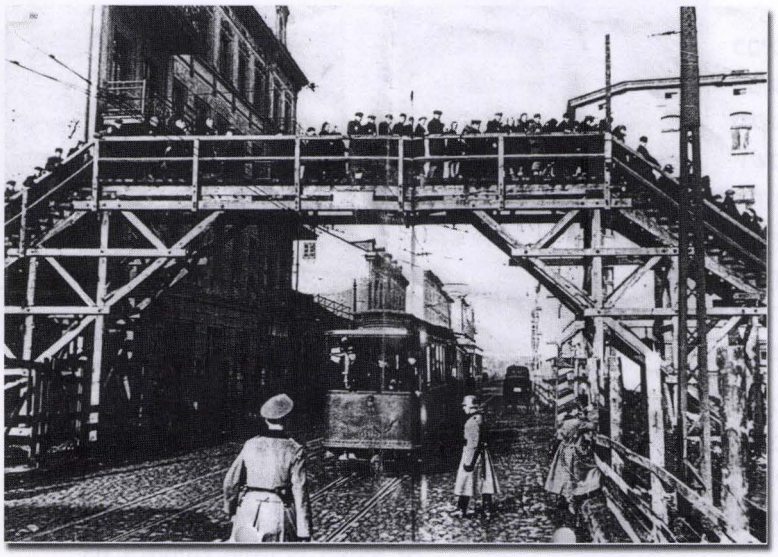

הגשר על רחוב ז'גרסקה
(שהיה כביש בין עירוני)
וחיבר בין חלקי הגיטו

לבוא אליכם, לשלוח את ידי כמו שודד, ולתבוע מכם (כמעט בצוחה) אבות ואמהות: תנו לי את הילדים...

יותר לא היה יכול להמשיך לדבר. הככר הפכה כמרקחה. נעשה טירוף שרק בכף הקלע שבגיהנום יכול להתרחש דבר כזה. אנשים צעקו, בכו, ומרטו את שערותיהם. אולם רומקובסקי המשיך, כאשר קולו של ההמון מלווה אותו:

...אני מוכרח לקטוע אברים כדי להציל את הגוף... אל תקנאו בי. זו הגזרה הקשה ביותר שהוטלה עלי אי-פעם. צריך לב של שודד כדי לתבוע מכם את אשר אני תובע...

"כולנו נלך! לא ניתן ילדים חיים! את הילדים יקחו מאתנו כשהם מתים", קרא ההמון מתוך טירוף. זכור לי, ותמונה זו תקועה בזכרוני. על ידי עמד יהודי אחד כאשר הוא נושא בידיו שני ילדים, והוא צעק: "איפה היושר? למה שיעשו כך? יש לי שני ילדים ואני צריך לתת את שניהם? שיקחו אחד!

ובבת אחת הכל הפסיק, אנשים החלו לרוץ הביתה כמו מטורפים. הלא אמרו שמחר מתחילה הפעולה. עשיתי את דרכי עם ההמון, חשתי שרגלי כושלות, שהכל מסתחרר סביבי.

הבית שברחוב ז'גרסקה

אני אשתי וילדי התגוררנו ברחוב ז'גרסקה, בבית מספר 64. היה זה בגיטו השלישי הקטן. הגיטו היה מחולק לשלשה חלקים, היות ובתוך שטח הגיטו עברו

רחוב ז'גירסקה כיום. כאן מימין לשמאל מעל הרחוב נמתח הגשר להולכי רגל

כבישים בין-עירוניים. כבישים אלו גודרו משני צידיהם ועל יושבי הגיטו נאסרה התנועה בהם. וכך חולק הגיטו לשלושה חלקים. התנועה מחלק אחד למשנהו התבצעה באמצעות גשרים.

גם רח' ז'גרסקה היה כביש בין עירוני, ולכן לא נכלל בשטח הגיטו. הוא גודר משני צדדיו וליושבי הגיטו הותרה התנועה על המדרכה בלבד. אולם תושבי הגיטו העדיפו לא לעבור במדרכות אלו שהיו חשופות לרכבים גרמניים, והתנועה בין הבתים התבצעה באמצעות מעבר בין החצרות שנפרצו לצורך זה.

הבית שבו התגוררנו היה בנין גדול וחדש יחסית. בניגוד לבתים המקוריים של שכונת באלוטי שהיו בנויים עץ היה זה בנין לבנים בן שלש קומות. היו לו שני אגפים: האגף החזיתי הפונה לרחוב ובו כניסה אחת, והאגף הפנימי שבחצר ובו שתי כניסות.

בבנין זה בגיטו התגוררו כ-170 דיירים ב-37 דירות קטנות בנות חדר ומבוא (השירותים היו בחצר). אולם בחצי השנה האחרונה החל מחודש ינואר, בו החלו הגרמנים בהוצאה לפועל של "הפתרון הסופי", החלה הנהלת הגיטו לפנות את תושבי הבנין, והקימה בו מפעל לשיחזור, שיפוץ וחידוש שמיכות פוך. למפעל זה הובאו שמיכות מכל ערי השדה, שיהודיהם נרצחו או נשלחו למחנה ההשמדה חלמנו.

במפעל עבדו כמאה נשים. פרמו את השמיכות, כבסו את הפוך, ומילאו אותו בתוך ציפות חדשות. אלו נארזו ונשלחו לגרמניה.

"הבית שבו התגורדנו היה בנין גדול וחדש יחסית. היו לו שני אגפים: האגף החזיתי הפונה לרחוב...". הבית ברח' ז'גירסקה 64 כיום

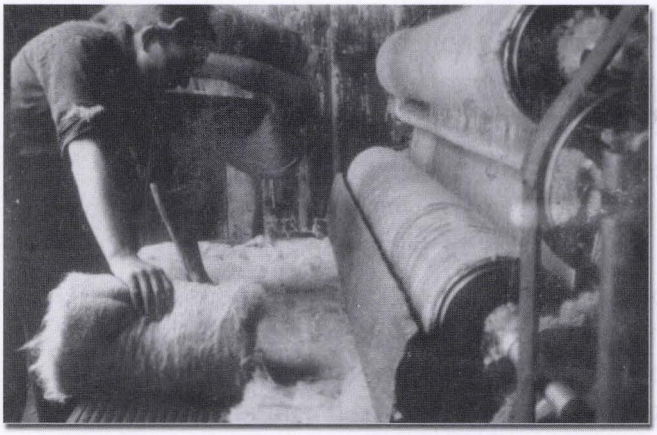

"למפעל זה הובאו שמיכות מכל ערי השדה שיהודיהם נרצחו"
המפעל לשחזור שמיכות פוך ברח' ז'גירסקה

כך שהיום בשלהי חודש אלול תש"ב, התרוקן הבנין כולו מיושביו, ונותרו בו שתי משפחות בלבד. אני ומשפחתי שהתגוררנו באגף הפנימי שבחצר, בכניסה האחרונה בקומת הקרקע, וכן משפחת רוזנבלום שהתגוררה באגף החזיתי במרתף.

מר רוזנבלום היה אדם אמיד לפני המלחמה, והוא התגורר כאן יחד עם בתו וחתנו מר מינץ, ושני נכדיו: דוד בן ה-5 ולאה בת ה-10.

האגף החיצון שימש כולו כבית מלאכה, "רסורט" בלשון הגיטו, והנהלת הגיטו התכוננה לפנות גם אותנו ולהפוך את הבנין כולו לבית מלאכה. בינתים התגוררנו כאן.

מחפשים מסתור

עם חשיכה הגעתי הביתה. על השולחן דלקו נרות השבת. הילדים מילאו בשובבותם את האויר. שלא כדרכי לא נפניתי אליהם. אשתי חשה את המתחולל בנפשי, היא הבחינה כי לא הבאתי בשורות טובות. רק משפט אחד הצלחתי להוציא: "הם רוצים את הילדים".

- "בשביל מה?" היא שאלה.

- "הם אומרים", עניתי "כי הם מפריעים למערך העבודה בגיטו בתקופה זו של המלחמה".

- "ומה יעשו בהם?" חזרה ושאלה.

- "יעבירו אותם למקום מבטחים", ציטטתי את לשון הדוברים באסיפה.

- "כמו המשלוחים מהגיטו שהתבצעו עד היום?!" אמרה באירוניה.

שתיקה כבדה מלאה את החלל. אשתי התאוששה ראשונה. היתה זו התגובה של "האם היהודיה" שבכל הדורות. "בילדים הם לא יגעו, הם לא יעזו". ובאמרה זאת היא נגשה לפינת החדר, שם היו מונחים עדיין חפצים שונים של יושבי הדירה הקודמים, אנשי באלוטי העמלנים, וביניהם גרזן גדול מימדים, שמשקלו כ-10 ק"ג, בעל קת באורך מטר בערך, גרזן אשר שימש לחטיבת עצים. היא הניפה את הגרזן והציבה

אותו ליד הדלת. קול צלצול המתכת בפגשו את רצפת הבית הרעיד את האויר. ובקול נחוש הכריזה: "אני או הם. אני מבקשת ממך שמעון אל תפריע לי. זה מוכן לכל מקרה. אני לא אמסור את הילדים... מי שיבוא לכאן, זה סופו".

מהבתים הסמוכים נשמעה תכונה עמומה. גוררים קורות, עצים, דופקים מסמרים. אני תמיד נזכר בזה בלילות של ערבי סוכות, כאשר מהבתים הסמוכים לביתי נשמעות הלמות פטישים עד שעה מאוחרת.

בבית הסמוך, ז'גירסקה 66, גרו בבית עץ כמה משפחות באלוטיות. כלומר היו אלו משפחות יהודיות שגרו כאן עוד מלפני המלחמה. היו אלו יהודים עממיים פשוטים, בעלי מלאכה, סבלים וכדומה, ובאותו בית היו 32 ילדים. קול הלמות הפטישים העמום נשמע גם משם. התברר שהם מכינים מחבוא, חדר סתר עבור הילדים.

בגדר המפרידה בין החצר שלנו לחצר השכנה היתה קיימת פירצה, כפי שהיה בין רוב חצרות הגיטו, כדי שלא להזדקק לעבור ברחובות הראשיים. אשתי נגשה לשם ובקשה לצרף גם את הילדים שלנו. כתמורה היא הציעה... כיכר לחם שלם. זה היה אוצר. חיים של שבוע שלם. אולם הם סירבו. הם נימקו כי החדר קטן ודחוס ללא אמצעי איוורור והם מפחדים להכניס עוד ילדים. היא חזרה הביתה. לאחר שעה קלה יצאה לחצר אחרת ונתקלה שוב בסירוב. כאשר חזרה פגשה את מר רוזנבלום חוזר מהחצר הסמוכה - ז'גרסקה 66, גם הוא פנה אליהם וביקש לצרף את שני נכדיו, דוד ולאה. רוזנבלום, שהיה אדם אמיד בעבר, הציע להם צמיד זהב משובץ יהלומים. אולם הם סרבו גם לו. היא שבה הביתה ברוח נפולה, אולם נחישותה לא פגה.

יצאנו לחצר ושבנו הביתה. יצאנו ושבנו. חשנו את עצמנו כצפורים במלכודת. לא הצלחנו למצוא פתרון, לתת לעצמנו עצה.

אחרי סעודת השבת הדלה, יצאה אשתי שוב לחצר, והיא פוגשת שוב את רוזנבלום.

- "נו, מה אתה עושה עם הילדים?" שאלה.

- "מה אני יכול לעשות", ענה.

- "ובכל זאת מה אתה עושה"? חזרה ושאלה.

- "אנחנו הכנו להם מלבושים חמים, אנחנו מלבישים אותם ואנו מכינים אותם". ענה נואשות.

- "מה הפירוש אתם מכינים אותם", ענתה לו בצעקה, "עבור מי? עבור מה? השתגעת...?"

- "מה אני יכול לעשות", ענה כאשר הוא פורץ בבכי, "תני לי את עצה... מה את עושה עם הילדים?" הוא שאל בכאב.

- "אני את הילדים לא אתן", ענתה, "נראה אותם מנסים בכח..."

החצר הפנימית של הבית ברח' ז'גרסקה 64

אשתי חזרה נסערת הביתה. לא ישנו כל הלילה. תכניות עלו ותכניות נפלו. עלינו לעליית הגג לבדוק הכנת מסתור. לכל הבתים היו עליות גג מתחת לרעפים, בהן תלו כביסה ובהן אכסנו גרוטאות שונות. העליה שלנו היתה עמוסה בגרוטאות שפינו הדיירים מן הדירות. בעת אכלוס הגיטו היתה חייבת כל משפחה בבנין "לארח" משפחה נוספת שגורשה מהעיר, ומפאת הצפיפות פינו חפצים מיותרים, מכונות, ארונות, ספרים, מלבושים וכדו', מהדירות אל העליה, וניתן היה ללא קושי להתקין מחבוא בין החפצים, אולם היתה בכך סכנה. אם יעלו המחפשים לשם עלולים הילדים לפרוץ בבכי וכדומה.

המחבוא ב"רסורט" לשמיכות פוך

עם שחר נפלה ההחלטה: "הרסורט" שבחזית הוא הכתובת. שם לא יערכו חיפושים. הדלת הראשית של המפעל נעולה. יש עליה פלומבה - חותם של הנהלת הגיטו, כי לרגל ה"עוצר" הכניסה אסורה. ננסה לחדור לשם דרך עליית הגג.

בין עליית הגג שבבנין שלנו ובין עליית הגג של המפעל היה קיר לבנים. העליה היתה כנזכר עמוסה בכלי עבודה שונים שהוציאו הדיירים מבתיהם. היו שם נולים של אריגה, מכונות תפירה, כלי עבודה וכדומה. חיטטנו בין החפצים ומצאנו לום. בלב פועם התחלנו לפרק את הלבנים. מהעבר השני היה קיר עץ, גם אותו פירקנו. השתחלנו דרך הפירצה ועברנו אל עליית הגג של המפעל.

עליית הגג בבית שברח' ז'גרסקה 64. משמאל אשנב התאורה

ירדנו לקומה העליונה והלכנו במסדרון. כל הדלתות היו נעולות, ועליהן פלומבות נייר שעליהן כתוב כי לרגל העוצר הכניסה אסורה. ירדנו לקומה השניה... גם כאן כל הדלתות היו נעולות. עלינו חזרה.

הסרנו מאחת הדלתות שבקומה העליונה את הפלומבה, התאמנו מפתח ונכנסנו פנימה. היה זה חדר גדול עמוס שקים מלאים פוך מצד אחד, ומצד שני ערמות של ציפות וציפיות מוכנות למילוי.

ירדנו הביתה, הלבשנו את שלשת הילדים, ועלינו איתם למעלה. השתחלנו אתם דרך הפירצה, ירדנו לתוך המסדרון, ונכנסנו לתוך החדר.

הילדים הקטנים, ישראל יצחק וחיים פנחס, ישנו עדיין. השכבנו אותם בתוך הציפות, ואמרנו לגדולה פרימט שהיא חייבת לשמור על הילדים. לא לגשת אל החלונות ולא לדבר. ועליה להשגיח במיוחד על שרוליק, לשרוליק היה קול דק כזה, ותמיד אהב לשיר ולזמזם, והיה צריך השגחה מיוחדת שיהיה בשקט.

לפרימט עדיין לא מלאו שש שנים, ועליה הוטלה האחריות לאחיה הקטנים. היא היתה חייבת להשגיח ולטפל בהם כל היום. היא קיבלה את התפקיד בגבורה. היא נצבה זקופה, עיניה נוצצות מדמעות עצורות. היא יישרה מבט והנהנה בראשה כאדם מבוגר שמבין את רצינות המצב.

פרימט היתה "תוצר" הגיטו. הילדים בגיטו היו בעלי חושים מחודדים, כמו חיות מאולפות. הם "הריחו" מצבים מסוכנים, או להפך הזדמנויות מילוט, עוד טרם שהמבוגרים חשו בהן. וכזו היתה גם פרימט.

השארנו לילדים קופסה עם קוביות סוכר, קערית עם פתיתי לחם ובקבוק מים. לפני שנפרדנו אמרנו עם פרימט את תפלתו של יעקב אבינו: "המלאך הגואל... יברך את הנערים..." התנשקנו אתם, לא יכולנו לכלוא את דמעותינו. בלב קינן חשש: האם נראה אותם עוד, האם נזכה? יצאנו בלב כבד. נעלנו את הדלת, החזרנו את הפלומבה למקומה, ואמרנו בתחינה: "רבונו של עולם, הילדים הם שלך - שמור עליהם!"

לא רצינו להשאר עם הילדים, היות שחששנו שבמחיצתינו הם ידברו או יבכו. על כן שבנו אל עליית הגג שבבנין שלנו. את הפרצה שבקיר כיסינו והסתרנו בגרוטאות שונות שנמצאו שם, ולעצמנו הכנו מסתור בתוך מצבור הגרוטאות באחת מפינות עליית הגג, על יד אשנב תאורה, כדי שנוכל לעקוב דרכו אחר המתרחש בחצר למטה.

זה מתחיל

שחרית של שבת עולה על הגיטו. ואנו שכובים בעליה ליד האשנב בציפיה מתוחה. בשבת זו קוראים בתורה בכל תפוצות ישראל את פרשיות התורה "ניצבים-וילך", ואני נזכר בפסוק מן הפרשה "והותירך ה' אלקיך בכל מעשה ידיך בפרי בטנך..." ומנסה להתעודד.

מתקרבת השעה 8, בה אמורה להתחיל האקציה, שקט מתוח שורר בגיטו. כמונו ממתינים בדריכות אלפי משפחות שיש להם ילדים קטנים, בתקוה, בחרדה ובתפלה. האם זהו היום האחרון שבו אנו במחיצתם של גוזלינו? שואלים את עצמם ללא קול הורים רבים. בכל רחבי הגיטו מכינים את עצמם, כיעקב אבינו בשעתו, לדורון, לתפילה ולמלחמה.

שעה נוספת חולפת. ועוד שעה. מתקרבת השעה 10, ואנו מתחילים לשמוע רעש של שעטות סוסים, המושכים אחריהם עגלות. "זה התחיל", אנחנו אומרים לעצמנו בחרדה. מתברר שהפעולה התחילה בגיטו הקטן שלנו. הם בחרו את המתחם של הגיטו הקטן והמצומצם לשם "ניסוי כלים".

תוך זמן קצר אנו רואים את "החוטפים", אנשי המשטרה היהודית בכובעיהם הכחולים, צרים על הבית הסמוך ברח' ז'גרסקה 66, חוסמים את הכניסות.

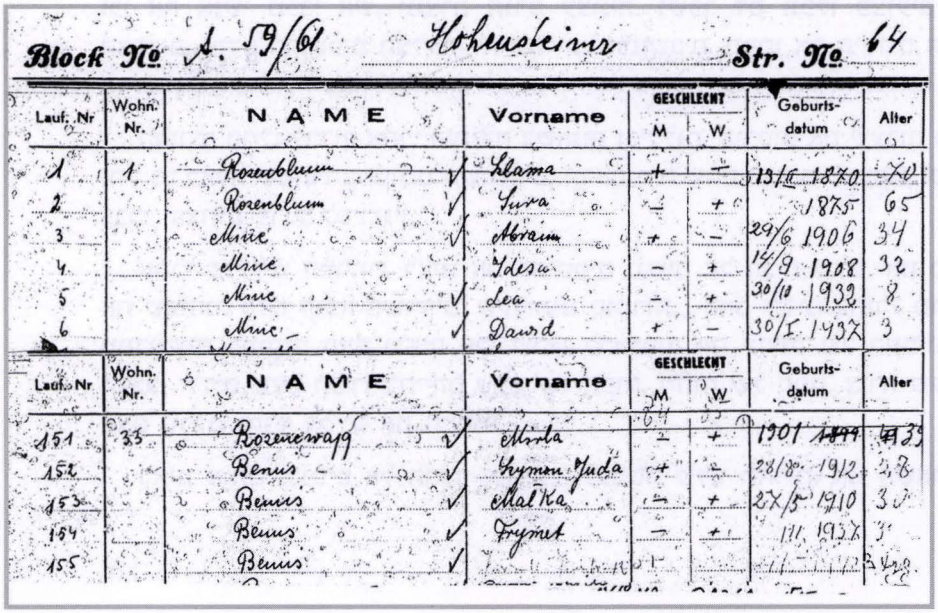

Block № A. 59/61 Hohensteinerstr. Str. № 64

Lauf. Nr	Wohn. Nr.	NAME	Vorname	GESCHLECHT M	GESCHLECHT W	Geburts-datum	Alter
1	1	Rozenblum	Lilama	+	–	13/6 1870	70
2		Rozenblum	Sura	–	+	1875	65
3		Minc	Abram	+	–	29/6 1906	34
4		Minc	Ydesa	–	+	14/9 1908	32
5		Minc	Lea	–	+	30/10 1932	8
6		Minc	Dawid	+	–	30/5 1937	3

Lauf. Nr	Wohn. Nr.	NAME	Vorname	GESCHLECHT M	GESCHLECHT W	Geburts-datum	Alter
151	33	Rozenwajg	Minla	–	+	1901	39
152		Benus	Szymon Juda	+	–	28/8 1912	28
153		Benus	Chaika	–	+	27/5 1910	30
154		Benus	Szymek	+	–	1/1 1937	3
155		Benus					

2 עמודים ממרשם התושבים של הגיטו לרחוב ז'גירסקה (ההונשטיינר בגרמנית) מספר 64. בקטע העליון דירה מס' 1 משפחת רוזנבלום ומינץ, ובקטע התחתון בדירה מס' 33 משפחת בניש ורוזנצויג

ילדים שנתפסו במצוד השפרה,
מובלים למקום האיסוף לקראת שילוחם להשמדה בחלמנו

"כל אחד חייב להימצא בדירתו", הם מכריזים. ואנו מביטים בעינים כלות מתוך חרדה.

השוטרים מחזיקים בידיהם את כרטיסי המשפחות שיש להם ילדים קטנים, כרטיסים שהוכנו מבעוד יום ע"פ מרשם התושבים של הגיטו. הם יודעים שיש כאן 32 ילדים, וזה היה אוצר בשבילם!

החוטפים החלו להכנס לדירות, ולא מצאו את הילדים. חיפשו במרתפים, בעליות הגג, החלו להקיש על הקירות, עד שגילו את מקום הסתר שבנו הדיירים והתחילו להוריד את הילדים. ופתאום כהר געש יורק אש שמתפרץ, יצאו כנגדם דיירי הבית - שהיו כנזכר בעלי-בתים באלוטיים, אנשים פשוטים מאד - עם גרזנים, מוטות ועצים, והתחילה מלחמה בינם לבין החוטפים.

מחזה אימים כזה לא ראינו מימינו. הם החלו להכות ולפצוע את השוטרים, בשאגות, ביללות ובצווחות היסטריות. "רוצחים, השיבו את הילדים", הם קראו, "קחו את הילדים שלכם". החוטפים הזעיקו תגבורת את אנשי "הגברדיה הלבנה" - סבלי שוק באלוטי לשעבר, שנקראו כך על שם אבקת הקמח שכסתה תמיד את בגדיהם, וכן את אנשי מכבי אש, ונוצרה תגרה עצומה. נשפך דם ונפלו פצועים משני הצדדים. אולם החוטפים הצליחו להתגבר על התושבים, תפסו את הילדים העמיסו אותם על העגלות ויצאו.

ההורים החלו לרדוף אחרי העגלות בשאגות וביללות, מורטים את שערות ראשם. והיו גם כאלה שנותרו במקומם משותקים, ונראה היה שהם יורדים מדעתם, ופורצים בבכי ובצחוק פרוע לסירוגין.

אחרי שנעלמו העגלות, ראינו את החוטפים נגשים אל הבית שלנו. אנו נושכים את שפתינו. הדם קופא בעורקים, שערותינו סומרות... האם ילדינו בתור? מחשבות מתרוצצות במוחנו: האם ילדים אלו שראו לראשונה את עולמו של הקב"ה בתוך הגיטו, ילדים שלא הכירו בחייהם טעם של תפוח, ניחוח של תפוז, צורה של פרח, האם גורלם נחרץ לסיים את חייהם?

ראינו אותם נכנסים אל החצר ופונים... לכניסה שלנו תחילה. אנו השארנו את

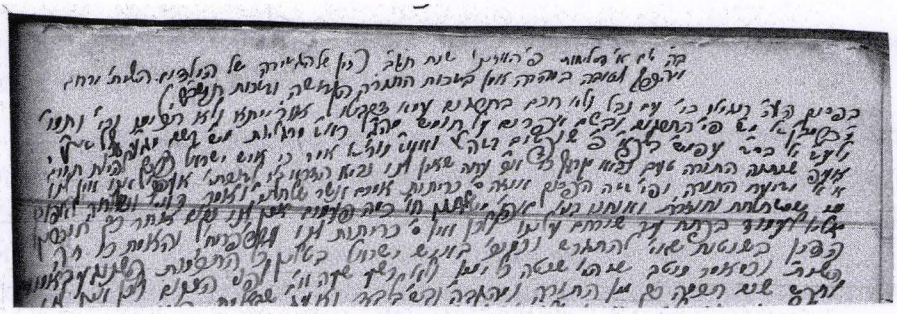

לולי תורתך שעשועי. דף חידושי תורה מאת הרב אפרים פישל רבינוביץ הי"ד, מו"צ בלודז'. שנכתב בעצם ימי ה"שפרה", כפי שמצויין בראשו: "יום א' דסליחות פ' האזינו שנת תש"ב, זמן הגזירה על הילדים השי"ת ירחם ויהפך לטובה במהרה אמן בזכות התורה הקדושה ובזכות תשב"ר". הרב רבינוביץ נשלח במהלך השפרה אל מותו במחנה חלמנו

הדלת פתוחה. הם נכנסו, סרקו את החדר ו...יצאו. הסתובבו בחצר, והלכו לכניסה הראשונה אל משפחת רוזנבלום. גם רוזנבלום עם הילדים לא היו בבית. הוא הלך עם משפחתו למקום אחר, כך שכל ימות השפרה לא ראינו אותם.

נראה היה שהחוטפים כבר שבעים ועייפים מהמלחמה הקודמת, והם ראו שסך הכל גרות כאן שתי משפחות, ולא ראו ענין גדול בזה, בעוד שבחצרות אחרות ממתין להם "שלל" גדול יותר, והם פנו ועזבו. "הודו לה' כי טוב", רווח לנו. אולם נותרנו במקומנו מחשש שמא יחזרו וישובו. אולם מדי פעם היה אחד מאתנו עוזב את המחבוא, נכנס אל ה"רסורט", ומטה אוזן אל הדלת - היה שקט. הנחנו שהילדים נרדמו, חזרנו למקומנו.

השמש נטתה ככתם דם מערבה. היום נאבק עדיין עם הערב. הוא עוד לא מסתלק, כאילו לא די לו במה שהיה היום. קולות זעקה עולים ונשמעים מהחצרות הסמוכות אליהן הלכו החוטפים. הזמן זוחל באיטיות. אולם לבסוף נגמר הסיוט. השעה 5 הגיעה. האקציה היומית הסתיימה. דממת מות נופלת על הגיטו. מי שיקיריו נלקחו ממנו מתכנס בכאבו. ומי שהצליח להחביאם, ממהר לראות את שלומם.

מיהרנו אל ה"רסורט", ברגלים כושלות ובידים רועדות פתחנו את הפלומבה ונכנסנו. מצאנו את הילדים במצב של עלפון. הם שכבו מקופלים בתוך הר של פוך שהיה מפוזר על הרצפה, והיו נראים כמו שלש חתולות לבנות. מיהרנו לקחת אותם חזרה הביתה, רחצנו והשקינו אותם במים חמים והערנו אותם. האכלנו אותם במה שהיה והחיינו אותם קצת.

למחרת - שוב אותו הדבר. הגם שחשבנו שהחוטפים לא יבואו יותר לכאן, לא לקחנו על עצמנו סיכון. כל שמונת ימות השפרה עשינו כך עם הילדים.

הגרמנים נוטלים את הביצוע לידיהם

בתום היום הראשון נערך סיכום: כמאתיים ילדים וקשישים נתפסו. הגרמנים לא

היו מרוצים מקצב העבודה. הם קבעו כי בקצב כזה ובשיטות "הומאניות" כאלו, לא תימלא המכסה (3,000 נפש ליום) והפעולה לא תושלם בזמן.

עד מהרה נטלו הגרמנים את הביצוע לידיהם. הם אינם נוקטים בשיטות הפורמליות, אינם בודקים במרשם התושבים, בפנקס הבית וכדו'. אנשי חוליה גרמנית של שני אנשי ס"ס במדים מופיעים ברחוב, יחד עם אנשי המשטרה היהודית או אנשי מכבי אש, נכנסים לחצר. יריות אחדות באויר מזעיקות את כל התושבים. "כולם מתבקשים לרדת לחצר, הכל החוצה, אסור לאיש להישאר בדירה. הדלתות תשארנה פתוחות", מכריזים אנשי המשטרה. זוג שוטרים עולה לבדוק.

הם גוררים למטה אנשים זקנים שאינם יכולים ללכת, ילדים קטנים שהוצאו מאיזה מחבוא. כמעט שלא מנסים להתנגד. אמו של ילד שהוצא מאיזה מחבוא מתפרצת ומתנפלת על השוטרים. החיילים שולפים אקדח ויורים בה.

ובחצר, בדממת מות, עומדים דום בשורות, כמו בשוק עבדים, כל התושבים. הגרמני מסמן בתנועת יד ומוציא ללא ערעור את החולים, הזקנים והילדים. איש אינו מוציא הגה, איש אינו זע. כן תעודות, לא תעודות. "הסחורה" מועמסת על העגלות והן נעות אל תחנות האיסוף.

כך נמשכו מראות הטירוף, שמונה ימים, החל משבת סליחות, כ"ג באלול (5 בספטמבר) עד שבת שאחריה, יום ראשון של ראש השנה. כל יום עם בוקר, נחסם גוש בתים. כל התושבים מגדול ועד קטן נאלצו לרדת ולהתייצב בחצר, והרוצחים "ביררו" מי לחיים ומי למות. מי שנראה בעיניהם ילד, או מצומק, בעל מראה חולני וכדומה - הועמד בצד.

ברחוב עמדו מוכנות עגלות משא בהם הובלו המבוררים.

עם כל האימה שבדבר, היה באופן זה של ה"אקציה" פתח להצלה, שכן החוטפים לא השתמשו ברשימות התושבים של הגיטו. ומי שהסתתר, או הסתיר את ילדיו - הצליח להנצל.

כל ימי ה"שפרה" היתה אצלנו, ברובע שלנו (הגיטו הקטן), הרגשת בטחון. הרי כאן כבר "עבדה" המשטרה היהודית ביום הראשון לשפרה. אולם כמו שהזכרתי, אני ואשתי לא היינו רגועים, והמשכנו להחביא את הילדים ברסורט לפוך. ואכן את אשר יגורנו בא. בשבת, יום ראשון של ראש השנה, עובר לפתע הכרוז ברובע שלנו - כולם לצאת לרחוב מסרסקה. הגרמנים חוזרים על המבצע. אולם עתה אינם עושים זאת בכל חצר בנפרד, אלא מקהילים את כל הרובע כדי לעבור ביקורת.

אלף איש יצאו לרחוב מסרסקה. שני קציני ס"ס עומדים וסוקרים את כולם

"אני ומשפחתי התגוררנו באגף הפנימי שבחצר, בכניסה האחרונה בקומת הקרקע". אבא בביקורו בבית מגוריו בגיטו, בשנת תשמ"ד

כבשוק עבדים, ואנשי המשטרה מטעינים את העגלות. בתום המפקד מסתלקים אנשי הס"ס, ואנשי המשטרה מכריזים לחזור לבתים.

כאן התחילה ה"שפרה" וכאן היא הסתיימה.

ה"שפרה" מסתיימת

למחרת ביום ראשון (יום טוב שני של ראש השנה) עברה השמועה - נסתיימה האקציה. איש אינו מאמין לבשורה, אך עד מהרה מתפרסמות מודעות מטעם הנהלת הגיטו, כי ביום שני ה-14 בספטמבר 1942, נפתחים מחדש כל בתי החרושת והמלאכה. המודעות נושאות אופי ציני: "מתבקשים להתמסר לעבודה בשקידה מיוחדת, כדי להדביק את הפער שנוצר במהלך היצור".

היה זה חג עגום. מעטים מתאספים במנינים מאולתרים. כמו אחרי רעידת אדמה, יוצאים הבריות לתור אחרי

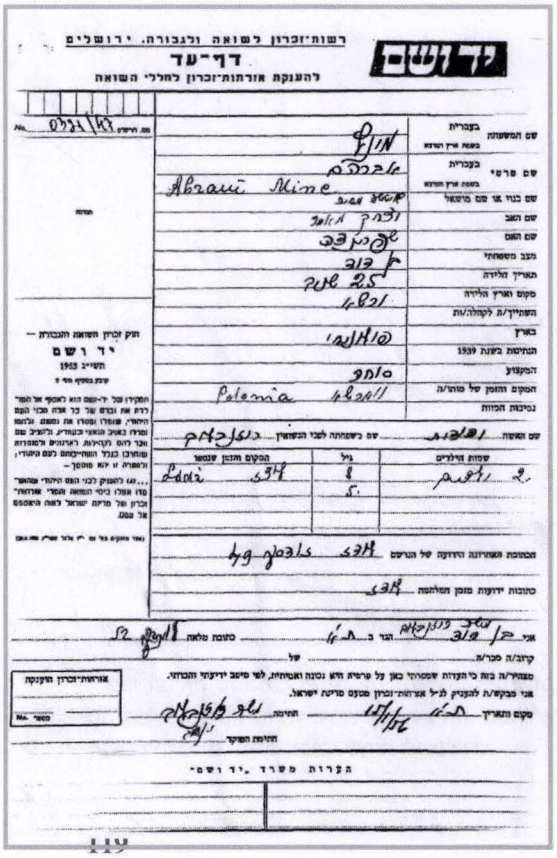

דף עד על מותם בשואה של משפחות רוזנבלום מינץ וילדיהם

קרובים ובני משפחה. במקום "מי יחיה ומי ימות" שואלים: מי נלקח ומי נותר? והחורבן היה גדול. כמעט שלא נותרו ילדים בגיטו. ואני, היות ונשארתי עם 3 ילדים, הייתי חייב להסתירם מפני אנשים אחרים. שלא ילשינו, שלא יקנאו*.

עמדתי בפני בעיה נוספת. אחרי ה"שפרה" הודיעה הנהלת הגיטו כי כל אלו שהיו מיועדים לגירוש - לא מקבלים יותר קצבת מזון. הם נמחקו מהרשימה. כך שמעתה ואילך הייתי חייב לדאוג למזונם של הילדים, לברוא יש מאין.

* כפי הנראה ממסמכי הגיטו, גם משפחת רוזנבלום, בתו וחתנו אברהם ויהודית מינץ וילדיהם ניצלו מהשפרה. אולם הם לא שרדו את השואה. במחלקת "דפי עד" ביד ושם, קיימת עדות מאת בן דודו משה רוזנבלום, מתל אביב, שהם לא שרדו.

פרק יב
לאחר ה"שפרה"

לאחר ה"שפרה" חזרתי לעבודתי במגרש הירקות. כבר ביום הראשון חשתי את תוצאות השפרה. ילדים לא עמדו יותר בתור לקבלת קצבת הירקות המשפחתית. העמידה בתורים הוטלה בדרך כלל על הילדים, שכן ההורים שהו במשך היום בעבודה. היה זה זן מיוחד של ילדים שהתפתח בגיטו, ילדים בני 10-6, שלא בוחלים בשום תעסוקה כדי לתרום לכלכלת הבית, החל מנשיאת משאות וכלה במסחר זעיר ברחובות הגיטו, של עוגיות, סוכריות, סבונים וכדומה, מייצור ביתי. הם היו פיקחים, עירניים וממולחים מאד. כאשר נטלו לידם את הקצבה השבועית של הירקות, ידעו בדיוק את המשקל העודף או החסר בגבולות של גרמים בודדים.

רק עתה התבררה עוצמת הטרגדיה. למעלה מ-16,000 נפש נשלחו מן הגיטו. שליש מהם לפחות היו ילדים. הגיטו לבש פנים חדשות. פרצופו - ריק, דמותו - שממה. מה יכול להיות חמור יותר מכריתת אבר מן החי?

אולם באורח פראדוכסלי, הגירוש נטע תקוה שהנותרים ישארו. שהם לא מתכוונים אלינו - לכח העבודה. שהם "חסים" עלינו, שיש לנו סיכוי. הלא הם לקחו את אלו שאין להם תועלת בהם. היתה זו אשליה מתוקה.

אולם אני כנזכר, לדאבוני, או אולי לשמחתי, הייתי חייב לדאוג לפת לחמם של ילדי, שנמחקו בעקבות השפרה מרשימות הגיטו. כתוצאה מכך הייתי חייב לנקוט בצעד שלא הסכנתי לו מעודי - לשלוח יד. אינני אומר לגנוב, כי לא חשתי שזו גניבה, שכן הכלל חייב לדאוג גם לילדים.

כאמור, עבדתי במחלקת הירקות. לכל

"היה זה זן מיוחד של ילדים שהתפתח בגיטו".
ילדים מעתיקים ממודעות הנהלת הגיטו את הקצבה השבועית

ילד בגיטו מוכר ירקות מגינת חצרו

אדם היתה קצבה. אי אפשר היה לקחת יותר. גם על העובדים הוטל פיקוח. בשערי המגרש עמדו שומרים, והם היו שוקלים את קצבת הירקות שהיו העובדים מוציאים, ומשוים אותה לכתוב בכרטיס המזון.

מלבד זה, השומרים היו ממששים את העובדים ביציאתם. התחלנו לשים לב לשיטות הבדיקה של השומרים, וידענו איך להסתדר.

לפעמים בחרנו לנו תפוחי אדמה או קישואים, פרסנו אותם לחצאים, והשתמשנו בהם ככריות הכתפים של המעיל, כך שאם הוא ימשש אותנו הוא לא ירגיש בזה. גם פרסנו את תפוחי האדמה כסוליות שטוחות ושמנו אותם בתוך הנעליים. והשיטות השתכללו. לא היה גבול להמצאות. לדוגמא: כל אחד שבא לעבודה הביא עמו איזה בקבוק עם תה, קפה או מים. גם אני הבאתי בקבוק, אולם היה זה בקבוק ריק שהסרתי ממנו את התחתית. בשעת פנאי במגרש, ירדתי למרתף וגירדתי תפוח אדמה בפומפיה ודחסתי לתוך הבקבוק. עטפתי את הבקבוק בתוך עיתון או סמרטוט, והלכתי עם הבקבוק בכיס כמו כולם. זו היתה ממש המצאה פלאית, וזה "עבד" זמן רב.

פעם אירעה תקלה. ביום מסויים אני עומד בתור לפני הבדיקה, וכולם מתבוננים מרחוק על הבודק לראות איך הוא בודק ואיך הוא ממשש. אני מתקרב ורואה שיש בודק חדש, והוא עורך בדיקה קפדנית. לכל אחד הוא מורה להוציא מהכיסים את כל תכולתם ולהעמיד על השולחן, ואני אומר לעצמי - אני אבוד. עמדתי לפני המדרגה לעלות לביתן הבדיקה של השומר, וראשי הסתחרר. וכך כאשר אני מנסה לעלות, החלקתי ונפלתי מלא קומתי ונותרתי שוכב. האנשים שעמדו בתור החלו לצעוק: "שמעון... שמעון נפל". היה לי חבר טוב, איטשה וולף, הוא מתגורר כיום במלבורן, שחש במהירות לעברי, התכופף, הרים אותי בזריזות ונשא אותי על כתפו החוצה, כאשר הוא קורא בקול: "פנו דרך - עזרה ראשונה, עזרה ראשונה". כך הוא נשא אותי כמה עשרות מטרים, עד שאמרתי לו: הנח לי - אני יכול ללכת. הוא הוריד אותי, ואז תפסתי אותו ונתתי לו נשיקה ואמרתי לו: "איטשה, הצלת אותי!" והוא עונה לי: שמעון, אתה לא יודע - אתה הצלת אותי! הוא היה גם כן "מלא", והוא בא להציל אותי וכך הציל את עצמו.

כך זה נמשך כששה שבועות. אחר כך הגיעה הודעה שיש לרשום את הילדים

בדיקה קפדנית בשערי מגרש הירקות

שנשארו בגיטו. בתחלה לא נגשנו לרשום כי פחדנו, אבל היות ולא היתה אפשרות להחזיק את הילדים ללא אוכל, והאוכל שחסכנו מפינו לא היה מספיק, כי היה אוכל מיוחד לילדים, כמו אבקת חלב, וכן "ויגנטול" (שם מסחרי של ויטמין D), שהיתה תרופה פלאית בגיטו בשביל ילדים חולים, וגם בשביל חולים בכלל. על כן חזרנו ורשמנו את הילדים.

וכך, ככל שניתן לומר, חזרנו לחיי השגרה של הגיטו.

חוזרים "הביתה"

בשנת תשס"א, בתום טקס הקמת המצבה לסבינו ר' חיים פנחס ה"ד, שמנו פעמינו אל הגיטו. כאן הזמן כמו עמד מלכת. הלכנו בתחנות חייו של אבא: ביקרנו בתחנה לחלוקת ירקות בשוק יונה פיליצר, שמול הכנסיה. חצינו את רחוב ז'גרסקה, היכן שעמד הגשר. צעדנו לעבר ככר הכבאים, בה נשא "הנשיא" את נאומו הידוע. ומשם - לעבר הבית ברחוב ז'גרסקה.

דומה היה לנו כאילו היינו כבר כאן פעם. אבא בכח הציור הנפלא שלו תיאר את המבנה והכניסות בצורה חיה. נכנסנו אל החצר: ניסינו לקלוט את אווירת הימים. את הזמזום המונוטוני של מכונות התפירה שנישא תדיר מן הרסורט לשמיכות פוך; את פלומת האווזים שכיסתה את החצר במעטה דק; את העובדים יורדים לחצר בהפסקת הצהרים לקבל את מנת המרק היומית.

לודמילה מייבסקה פתחה לנו את הדלת. היא גרה בדירה מספר 33. כאן גר אבא. היא בכתה וצחקה חליפות. "אתם הילדים של היהודים שגרו כאן בגיטו?" אמרה בהפתעה "הדבר מרנין אותי, כאן יודעים שהרגו ליהודים את כל הילדים. להתגורר בבית כזה היה פחד. פעם לא רצו לגור כאן. בשנות החמישים ארעו כמה מקרי מות מסתוריים, והדיירים תלו זאת ברצח של הילדים. בדירה הזאת גרה אחרי המלחמה משפחת נובק, עד שמת להם תינוק. "מות בעריסה" קוראים לזה היום, והמשפחה עזבה מיד. אני הייתי אלמנה עם ילדים קטנים ולא היתה לי אפשרות אחרת..."

"ניסינו לקלוט את אווירת הימים". חודש אב תשס"א. כאן בחלון השמאלי התגורר אבא ומשפחתו

לודמילה, אשה קטנת קומה, אחות במקצועה, מתגוררת בדירה באותו אופן כמו שהתגוררו כאן בעבר. אין בדירה חדרי שירותים ומקלחת, והיא מבשלת עדיין על גבי פתיליה. היא מזמינה אותנו פנימה. כל שטח הדירה אינו עולה על 20 מ"ר. כאן גרו שתי משפחות!

עלינו לעליית הגג. כיום היא ריקה מחפצים. בכותל המשותף עם האגף החזיתי, ניכרים עדיין סימני הפריצה. הפירצה תוקנה בצורה שטחית ללא שטויחה מחדש. אנו נשכבים ליד אשנב התאורה ומנסים לאמוד את שדה הראיה הנשקף. בית העץ השכן, ממנו "לקחו" 32 ילדים, אינו קיים עוד.

החדר בו גר אבא ומשפחתו בגיטו, כיום

אנו יורדים. לודמילה ממתינה לנו. אנו שואלים: אולי נותר כאן

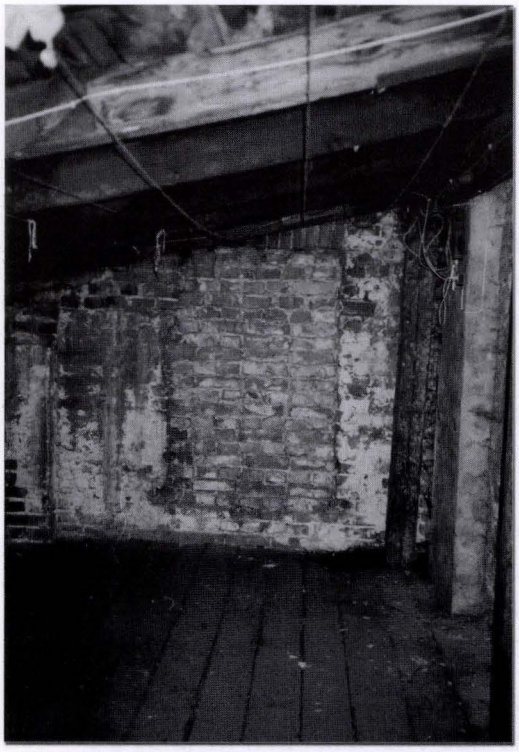

הפירצה בעליית הגג שהוליכה לעליית הגג של ה"רסורט" לשיחזור שמיכות פוך

משהו מלפני המלחמה, כפית או מזלג? (אולי הגרזן? זורק מישהו). לודמילה עונה: "המוסקיטים (היתושים) נשארו". פתאום נופל מבטה על משקוף העץ. דיסקית מתכת מוצמדת אליה ובה חרות המספר 33 - מספר הדירה.

"זה מלפני המלחמה", היא אומרת. היא מביאה כסא, מברג וצבת. בתנועה מיומנת היא שולפת את המסמרים, ומגישה לנו את הדיסקית.

אודה ולא אבוש. אינני אספן מזכרות, אולם דיסקית זו הצמודה היום למשקוף הכניסה של חדר הספרים בביתנו "עושה" לי משהו.

התקופה השקטה

לאחר ה"שפרה", החל מתחילת שנת תש"ג, השתנו פני הגיטו. נותרו בו פחות מ-90,000 יהודים, מרביתם צעירים ובגיל הביניים, שרובם ככולם הועסקו במפעלי הגיטו. הגיטו הפך למעשה למחנה עבודה, אולם בהבדל מהותי: היהודים המשיכו לגור במסגרות המשפחתיות שלהם.

תקופה זו, של השנים תש"ג-תש"ד, מכונה התקופה השקטה. חל שיפור באספקת המזון, הגירושים פסקו, וכל זה תרם להרגשה ולאשליה כי הגרמנים חסים על הגיטו, על כח העבודה שבו. ואנו נשאר כאן עד... השחרור.

במקביל התחדשה הפעילות הפוליטית האירגונית של המפלגות, שנפסקה בשנות הגיטו הראשונות, ובתוכן גם הפעילות במסגרת פא"י. אחד משרידי הגיטו, ר' נתנאל רדזינר, זוכר את אבא ז"ל מקים בגיטו ארגון לעזרה הדדית. את חברי הארגון הוא מגייס מבין עסקני פא"י לפני המלחמה, ביניהם: אברהם רדזינר, יעקב מיליונר, יעקב ברלינר, משה גירשט, ר' דוד באומץ ועוד. הם מתנדבים בין היתר להיות עזר לזקנים בגיטו

ברחצה ובנקיון הבית. הוא זוכר את הסיסמא שאבא טבע, והיתה שגורה בקרב רבים בגיטו: "אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים - מלעשות רחמים עם זולתו".

לחוש את 'אתה בחרתנו'

על עצרת חג שהתקיימה בחג השבועות של שנת תש"ג מוסיף ומספר ר' יהושע אייבשיץ: בגיטו היה שטח חקלאי שנקרא מרישין. רומקובסקי שחש את עצמו כאבי המפלגות, חילק שטח זה למפלגות, והן הקימו בו בתי יתומים והכשרות חקלאיות.

גם לפא"י היה בית, ובשנת תש"ג שהיתה כאמור שנה רגועה, החליטו לארגן בחג השבועות עצרת חג לכל חברי המפלגה ששרדו. מעין כינוס חיזוק וחישוק. היה גם כיבוד: האחים גרינפלד היו בקשר עם ארתור (אהרן) יעקובוביץ. הם הכירו אותו באמצעות אביו - יהודי חסידי, דומני חסיד סטריקוב, ומתוקף היותו אחד משליטי הגיטו היה באפשרותו להעניק תשורות. התשורה היתה... שק תפוחי אדמה וכמה חבילות סוכריות. באחד המטבחים שהיה בשליטת אנשי פא"י בישלו את תפוחי האדמה, וכל חבר שבא קיבל חצי תפוח אדמה בקליפתו ושתי סוכריות.

הבית היה מקושט במגזרות נייר ירוק, שהכרתי בהן את טביעת ידיו של שמעון. ירק כמובן לא היה. זכורני שהיו כמה מאות איש. רוב האנשים ישבו סביב הבית, כי אי אפשר היה לאכלס את כולם.

את העצרת פתח ר' ליבל גרינפלד, שקידם בברכה את הבאים בדברי פתיחה שגרתיים. לאחריו הזמין את ר' משה רבינוביץ הי"ד, שהיה נכד בעל התפארת שלמה מראדומסק, ומהאידיאולוגים של השכבה הצעירה.

ר' משה פתח בזעקה בלשון העבדים המוכים במצרים: "תבן לא ניתן לעבדיך - רבונו של עולם תן לנו תבונה לדעת על מה אנו סובלים", ופרץ בבכי. רבים מהנוכחים פרצו בבכי יחד עמו. כל מה שהפנימו והדחיקו במשך שלשת השנים האחרונות - פרץ החוצה.

השתררה מבוכה. היה חשש שעצרת החג תהפוך לעצרת קינה. ואז עלה ר' שמעון על הבמה, ופנה אל הקהל ואמר: אתם שואלים על מה אנו סובלים?! התשובה לכך טמונה בחג הזה שבו ניתנה התורה על הר סיני, ואמרו חז"ל למה נקרא שמו סיני? ששם ירדה שנאה לעולם. השנאה היא על היותנו שונים, על היותנו העם הנבחר, על "אתה בחרתנו"... על שבחר בנו כדי שלא נהפוך לְחַיות בדומה לאלה שרודים בנו. וכאשר אנו סובלים, אנו חייבים לחוש את 'אתה בחרתנו'.

אמנם סבלנו כרוך בכאב, אולם זה סימן שעדיין נותרנו בני אדם. ברגע שלא נחוש בכאב נהיה בבעיה.

כאשר סיים - פתח בשירה בניגון הידוע: אתה בחרתנו מכל העמים... כאשר כל הקהל מצטרף אליו. רק בסיום השירה המשיכה העצרת כפי שתוכננה.

ומסיים ר' נתנאל רדזינר, כאשר פגשתי את ר' שמעון בארץ לאחר השואה, סיפרתי לו כי אימרה זו "כאשר אנו סובלים - אנו חייבים לחוש את אתה בחרתנו", נסכה בי כח עד השחרור.

היה זה אופייני לר' שמעון - אומר ר' נתנאל, על הבמה הוא לא ישב מעולם, למרות שהיה ממנהיגי הדור הצעיר של פא"י. אולם כאשר חש שנזקקים לו - התייצב בשער.

פרק יג
מחנה ההשמדה חֶלְמְנוֹ

אבא ממשיך ומספר:

בשנת תש"ד כבר לא היו גיטאות ברחבי פולין, מלבד גיטו לודז'. "מבצע ריינהרד" - הכינוי למבצע השמדת יהודי פולין - הסתיים רשמית ב-3 לנובמבר 1943 (-ה' במרחשון תש"ד), במה שנקרא בציניות ע"י הגרמנים "חג הקציר", ביום זה נרצחו 43,000 יהודים, במחנות העבודה שבסביבות לובלין. היו אלו שרידי יהודי וארשה, שהועברו לשם אחרי דיכוי מרד הגיטו באביב של שנת תש"ג.

גיטו לודז' - אחרון הגיטאות על אדמת פולין, המשיך להתקיים "בזכות" תפוקתו הכלכלית. מתוך 80,000 יהודים ששרדו בו אחרי המשלוחים לחלמנו ואחרי המגיפות - הועסקו במערך העבודה והיצור 60,000 יהודים. הממונים הגרמניים של הגיטו, לא רצו להוציא מתחת ידם מערכת ייצור של רבבות פועלי חינם, למרות הנסיונות של ראשי הס.ס. לשים את ידם על הגיטו. אולם בראשית קיץ תש"ד החל הצבא האדום להתקדם לעבר פולין, והצבא הגרמני פתח בנסיגה. הגרמנים חששו שגיטו לודז' על יהודיו יפול בידי הרוסים והחלו בהכנות לחיסולו של הגיטו.

בחודש אייר החלו הגרמנים להכשיר מחדש את מחנה ההשמדה חלמנו. כ-260 גברים יהודים נשלחו מגיטו לודז' כדי להכין את השטח ליעדו. המתקנים ששמשו שנתיים קודם לכן לרציחת יהודי האיזור נהרסו מכבר, ועתה החלו לבנות מתקנים חדשים. העבודה נמשכה עד סוף חודש סיון.

בסוף חודש סיון פרסם רומקובסקי לפי הוראת הגרמנים כרוז, בו הוא פונה לתושבי הגיטו להרשם לעבודה מחוץ לגיטו. ליוצאים הובטחה כלכלה, שתנתן עוד בגיטו. במקביל פורסמה הוראה לכל הרסורטים להרכיב רשימות מתוכם. הואיל ו-25-20 אחוז מעובדי הרסורטים חייבים לעזוב את הגיטו. מעטים נרשמו, התושבים לא נתנו אמון בהבטחות ה"נשיא". אולם המשטרה היהודית החלה לכפות את הגירוש בכח, ע"י חיפוש בבתים ועל ידי חטיפות ברחובות.

"כל יומיים נשלחה רכבת ובה 700 איש". הגירוש לחלמנו

הגירוש החל ב-23 ביוני (-ב' תמוז). כל יומיים נשלחה רכבת ובה 700 איש. האוירה בגיטו היתה כבדה. אולם תוך ימים אחדים החלו להגיע גלויות דואר מהמשולחים כי הם קבלו עבודה טובה ושהם מרוצים. אחד מהם הוסיף: "אנחנו כאן מלגלגים על המרקים שלכם". בדיעבד התברר כי לפני שהחל תהליך הרצח חולקו להם גלויות דואר והם נדרשו לכתוב אל הגיטו ממצבם הטוב. לאחר מכן נרצחו כולם. שלושה שבועות בדיוק נמשך הגירוש. ב-15 ביולי (-כ"ד בתמוז), הופסק הגירוש. עשרה טרנספורטים נשלחו מן הגיטו ובהם 7,196 איש.

הידיעה על הפסקת הגירוש באה בהפתעה. פרצי שמחה נשמעו בגיטו המתוח. אנשים התחבקו ברחובות. כולם האמינו וקיוו שהגרמנים ויתרו על הרעיון של חיסול הגיטו, ואנו נשאר כאן עד השחרור המיוחל.

עבורי ועבור משפחתנו, השמחה לא היתה שלמה. בגירוש זה נשלחו שני אחי הצעירים: שמואל יחזקאל בן ה-18, ואריה לייב בן ה-16. הם עבדו בבית חרושת למתכת ושם עשו רשימה, הם היו כלולים בה והם יצאו.

אפשר היה אולי לדחות את זה, אולם הגדול - שמואל יחזקאל אמר שרצונו ללכת, נמאס לו כבר, הוא סבל מאד מהרעב. אני השתדלתי לעזור לו כמיטב יכולתי,

תחנת הרכבת ברדוגושץ - מכאן יצאו המשלוחים

מדי פעם הגנבתי לו קצת תפוחי אדמה וגזר, אולם הוא אמר שרצונו כבר לברוח מהגיטו, נמאס לו.

אני זוכר את זה כמו היום, אמא תפרה להם תרמילים, עם כיס לשקית התפילין וכך הם הלכו.

הם לא ידעו לקראת מה הם הולכים, ובפועל גם אנו לא ידענו. אבל בכל זאת היתה איזו תקוה, איזה רצון נסתר קינן בלב של כולנו. אולי אולי אולי...

תוך שעה ניתן להגיע לשם

אמר הכותב: בשנת תשס"ה ביקרתי בלודז'. מארחי מר אלכסנדר הרשקוביץ ז"ל, מזכיר הקהלה, הציע לי לבקר בתחנת הרכבת ברדגושץ, שבפאתי הגיטו, ממנה נשלחו יושביה אל מותם בחלמנו, ובתקופה מאוחרת לאושוויץ.

המקום היה בתהליך הכנה לקראת הפיכתו למוזיאון. על הקירות נתלו תמונות וכרוזים מחיי הגיטו.

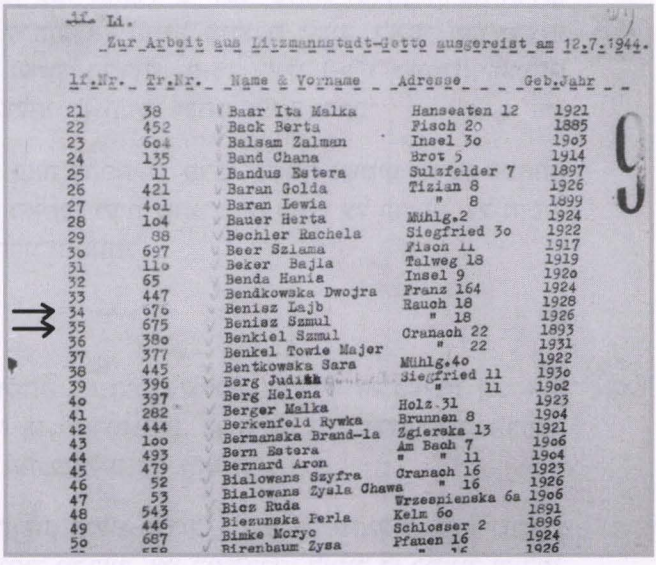

Lf. Li.

Zur Arbeit aus Litzmannstadt-Getto ausgereist am 12.7.1944.

lf.Nr.	Tr.Nr.	Name & Vorname	Adresse	Geb.Jahr
21	38	Baar Ita Malka	Hanseaten 12	1921
22	452	Back Berta	Fisch 20	1885
23	604	Balsam Zalman	Insel 30	1903
24	135	Band Chana	Brot 5	1914
25	11	Bandus Estera	Sulzfelder 7	1897
26	421	Baran Golda	Tizian 8	1926
27	401	Baran Lewia	" 8	1899
28	104	Bauer Herta	Mühlg.2	1924
29	88	Bechler Rachela	Siegfried 30	1922
30	697	Beer Sziama	Fison 11	1917
31	110	Beker Bajla	Talweg 18	1919
32	65	Benda Hania	Insel 9	1920
33	447	Bendkowska Dwojra	Franz 164	1924
34	676	Benisz Lajb	Rauch 18	1928
35	675	Benisz Szmul	" 18	1926
36	380	Benkiel Szmul	Cranach 22	1893
37	377	Benkel Towie Majer	" 22	1931
38	445	Bentkowska Sara	Mühlg.40	1922
39	396	Berg Judith	Siegfried 11	1930
40	397	Berg Helena	" 11	1902
41	282	Berger Malka	Holz 31	1923
42	444	Berkenfeld Rywka	Brunnen 8	1904
43	100	Bermanska Brand-la	Zgierska 13	1921
44	493	Bern Estera	Am Bach 7	1906
45	479	Bernard Aron	" " 11	1904
46	52	Bialowans Szyfra	Cranach 16	1923
47	53	Bialowans Zysla Chawa	" 16	1926
48	543	Bicz Ruda	Brzesnienska 6a	1906
49	446	Biezunska Perla	Kelm 60	1891
50	687	Bimke Moryc	Schlosser 2	1896
50	687	Birenbaum Zysa	Pfauen 16	1924
			" 16	1926

"והנה אנחנו מגלים במספרים הסידוריים 34 ו-35 את שמות שני האחים".
רשימת הטרנספורט התשיעי מלודז' לחלמנו

והנה בעוד אנו מתבוננים במלאכת הפועלים אנו רואים אותם תולים תצלום של רשימת הנשלחים מיום 12 ביולי 1944 (כ"א בתמוז תש"ד).

אנו נגשים ומתבוננים ברשימה, והנה אנו מגלים במספרים הסידוריים 34 ו-35 את שמות שני האחים. היה זה כמצויין - הטרנספורט התשיעי מתוך העשרה שנשלחו... הכל היה מתועד.

אז עוד לא ידעו את היעד, אולם כיום יודעים הכל את התרמית, שהיתה זו דרכם האחרונה אל מותם במחנה ההשמדה הנורא הסמוך ללודז' - חלמנו.

זה לא רחוק, תוך שעה ניתן להגיע לשם, אומר לי מארחי, מר הרשקוביץ. תוך שעה היינו שם.

כאן היתה ההתחלה

הוא לא נמצא בתוך המסלול המוכר של הנוסעים, הוא כמעט מחוץ לתחום. שום מיתוס לא נקשר בשמו. זהו האתר הראשון לרצח המונים בפולין - מחנה ההשמדה הראשון - חלמנו.

70 ק"מ צפונית-מערבית לעיר לודז', על גדת נהר נר, בכפר איכרים קטן ונידח שוכן מחנה השמדה הנשכח - חלמנו, כשם הכפר שבו הוקם. כאן היתה ההתחלה.

את פולין כבשו הגרמנים בחודש אלול שנת תרצ"ט. במהלך שנות ת"ש-תש"א הם הקימו את הגיטאות וכלאו בהם את יהודיה. הם עדיין לא ידעו כיצד ליישם ולהוציא לפועל את תכניתם השטנית שנקראה "הפתרון הסופי של הבעיה היהודית". את יהדות רוסיה הם החלו להשמיד בעריהם עם כיבושה בקיץ תש"א (1941), שם לא היו מחנות השמדה. בכל מקום ומקום בו הגיעו הגרמנים הוציאו יחידות האייזנצגרופן, שהתלוו לכובשים, את יהודי המקום לאתר פנוי מחוץ לעיר, ורצחו אותם במכונות יריה. אלו הם אתרי הרצח שבמילון האימה ברחבי ברית המועצות: באבי יאר, פונאר, הפורט התשיעי וכו'.

שיטת רצח ידנית זו "משחיתה את נפש חיילינו", טען אייכמן. וכך חיפשו הגרמנים שיטה חדשה, "סטרילית" יותר, לטבח המונים מהיר, והחלו להשתמש במשאיות גז.

לאחר שצברו נסיון, החליטו הגרמנים על "שיפור" בפעולות רצח אלו, ובמקום לנוע ממקום למקום במשאיות גז, ולהריץ אליהן את הנידונים למות, הוחלט על הקמת "מחנות השמדה" קבועים לרצח והבאת המועמדים למוות - קבוצות קבוצות מכל המקומות, הקרובים והרחוקים.

מחנה חלמנו היה הראשון. לכאן הובאו יהודים מכל רחבי נפת ורטאגו (חבל ארץ שלודז' היא בירתה), והוצאו להורג באמצעות משאיות גז. זהו האתר הראשון לרצח

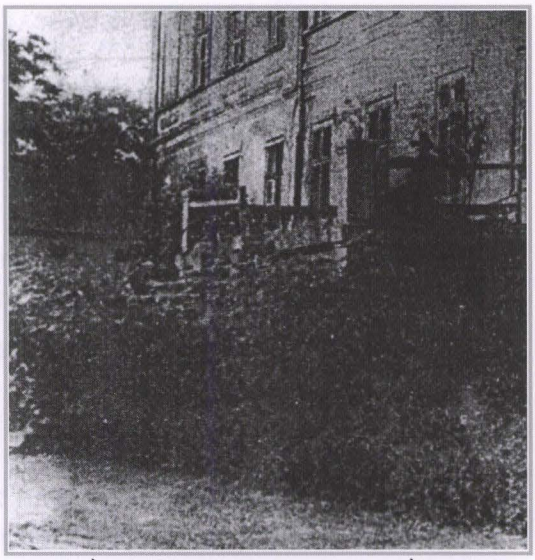

הארמון בחלמנו, בה רוכזו הקורבנות וממנה הוסעו להשמדה במכוניות גז. התצלום נעשה לפני המלחמה

המונים מזורז במתקני גז. מחנה ההשמדה הראשון שהוקם במסגרת "מבצע ריינהרד" להשמדת יהודי פולין, שעליה הוחלט ב"ועידת ואנזה" בינואר 1942.

ביום י"ח בכסלו תש"ב (9.12.41), שנתיים ורבע מיום שכבשו הגרמנים את פולין, "חנכו" הגרמנים את מתקני המחנה, באמצעות רצח יהודי עיר המחוז הסמוכה קולו - 10 ק"מ מחלמנו.

בעקבות מחנה זה, ובעקבות הנסיון שנצבר והלקח שנלמד, באו המחנות "המשוכללים" לרצח המוני במתקני גז: טרבלינקה, בלז'ץ, סוביבור ואושוויץ.

ארמון הרצח

חלמנו - כפר חקלאי קטן בסמוך לעיר קולו. ספק אם יש כאן כיום יותר מ-100 בתי איכרים. עד היום ניכרת כאן הראשוניות. כאן לא התבצע הרצח בצורה "תעשייתית" כבאלו שבאו בעקבותיו.

מחנה ההשמדה בנוי משלושה אתרים שהיוו שלושה שלבים בתהליך הרצח: הכנסיה, הארמון והיער. למרות הפסטוראליות שבדבר - כך היתה המציאות האכזרית.

לכאן הובאו היהודים מערי וכפרי האיזור במשאיות וברכבת הפסים הצרה - "הקוליקה", שהילכה בין כפרי הסביבה. תחילה הופנו לכנסיה, ששימשה מקום "איכסון" וויסות הבאים.

הארמון היה האתר השני. היה זה ארמון ישן שנפגע במלחמת העולם הראשונה וננטש, שהגרמנים שיפצוהו עתה למטרות הרצח.

בחצר הארמון קיבל את פניהם "קומנדו ארמון". אחד מבכירי הסגל, בעל חזות פנים מרגיעה, השמיע באזניהם דברי הרגעה. במתק שפתיים ובלשון חלקלקות, בעוד הוא מלטף את ראשי הילדים, אמר להם כי הם יובלו למחנה עבודה בגרמניה או באוסטריה. אולם עליהם להתרחץ תחילה ובגדיהם יחוטאו. הדברים נשמעכו הגיוניים, והבאים נטו להאמין לדברי ההרגעה.

לאחר מכן נצטוו הבאים להניח את מטלטליהם בחצר ולהכנס לאולם שבקומת הקרקע של הארמון. כאן נצטוו להתפשט, ומשם הופנו למסדרון ארוך שעליו היה תלוי שלט "למרחץ".

בקצהו של המסדרון היתה דלת היציאה האחורית של הארמון, שם עמדה משאית גז כשדלתותיה האחוריות פתוחות. בין דלת הארמון למשאית היה מדרון עץ חלק ומשופע. לאנשים העירומים לא היתה כל אפשרות אלא להתגלגל אל המשאיות. כאן חשו האנשים כבר את התרמית, אולם לא היתה כבר כל דרך לנסיגה.

לתוך כל משאית נדחסו כ-70-90 איש. לאחר נעילת הדלתות, חיבר הנהג את צינור גז הפליטה לתוך המשאית, הפעיל את המנוע, ונסע לאתר השלישי, אל מחנה היער... שם פורקה המשאית והגויות הושלכו לתוך הבורות....

שלושה רכבי גז עמדו לרשות המחנה. היו אלו משאיות גדולות מדגם רנו. בעלות ארגז אחורי, בדומה למשאיות קירור. אורך כל ארגז 4 מטרים ורוחבו 2.20 מטרים.

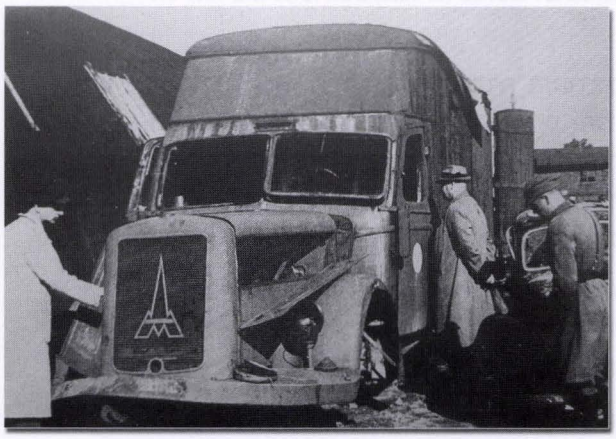

"מכונית המות" שבה נחנקו המגורשים מגיטו לודז'.
התמונה צולמה אחרי שיחרור מחנה חלמנו

הארמון פוצץ ונהרס על ידי הגרמנים ביום ב' בניסן תש"ג (7.4.1943), במסגרת פעולות הטשטוש שנערכו במקום עם סיום פעולות הרצח, שנסתיימו בטבח ילדי גיטו לודז' בסתיו תש"ג. (פעולות הרצח חודשו לאחר מכן שוב במבנה דומה מעץ שהוקם באתר היער, בקיץ תש"ד).

אנו עומדים כרגע על חורבות הארמון שנחשפו. עושים את המסלול בו צעדו הנידונים למוות במסדרון הארוך של קומת המרתף. רצפת בטון חשופה מתחתינו וקירות לבנים אדומות מצידינו - זו היתה דרכם האחרונה. אנו יוצאים מהיציאה האחורית. כאן עמדה המכונית - אולם עתה מכים בפנינו ריחות חריש טריים של השדות המעובדים. בינתיים מתאספים סביבנו תושבים מהכפר. מבקרים רבים לא באים לכאן. דבר כמעט לא השתנה מאז. הם מגדלים חזירים וזורעים שעורה ושחת. ישנם כאן גם אנשים מלפני המלחמה. הם אומרים שזה היה זמן טראגי. "הגרמנים היו שיכורים וגם התושבים פחדו מהם". הכל בגוף שלישי, זה לא הם.

350 אלף יהודים נרצחו במקום הזה. מתוכם שרדו רק שלושה. שרדו כדי לספר.

"אנו עומדים כרגע על חורבות הארמון שנחשפו". ברקע האסם ששימש למגורי האסירים היהודיים

היו אלו שלושה מתוך פלוגות העבודה היהודיים. מן המגורשים שהובאו לחלמנו, בחרו הגרמנים כ-60 גברים בריאים וחזקים. הם שוכנו באסם שבסמיכות לארמון. חציים הועסקו באתר הארמון וחציים באתר היער. עובדי הארמון הועסקו בתחזוקת האתר, מיון ותיקון חפצי הנרצחים. ואילו על עובדי אתר היער נכפה לחפור את קברי ההמונים, להוציא את הגופות מן המשאיות ולקברן.

עובדי כפייה אלו היו אומללים שבאומללים. הם היו כבולים ברגליהם באזיקים כך שיוכלו ללכת אבל לא לרוץ. הם ידעו שהם חיים על זמן שאול, וברגע שיגמרו פעולות האתר הם ילכו בעקבות אחיהם ואחיותיהם.

הראשון שנמלט היה אסיר מפלוגת הקברנים שביער. יעקב גרינובסקי, שנמלט כבר בחודש הראשון לתפעול המקום. בכסלו תש"ב. הוא חתך את הברזנט במכונית שהובילה אותו לאסם בתום עבודתו ונמלט.

יעקב הצליח להגיע לעיירה גרבוב, שם נפגש עם הרב המקומי וסיפר לו על המחנה. מאוחר יותר הגיע לוורשה, חדר לגיטו ויצר קשר עם אנשי ציבור וראשי המחתרת. הן הרב והן אנשי המחתרת הפיצו את המידע על קיומו של המחנה ועל רצח ההמונים המתבצע בו. בתוך חודשים אחדים הגיע מידע זה גם לעולם החופשי, ונתפרסם בעיתונות העולם. אולם ככל הידיעות על פשעי הגרמנים, גם ידיעה זו נתקלה בחוסר אמון. השכל לא היה בנוי לתפוס זוועות כאלו.

שני הניצולים האחרים, נמלטו ביום האחרון לקיום המחנה בחודש ינואר 1945. עם התקרבות הצבא האדום, כאשר החלו הגרמנים לחסל את קבוצת עובדי הכפייה

היהודיים, ניצלו שני יהודים את המהומה ונמלטו. אחד מהם, שמעון סרברניק, עלה לישראל, והעיד במשפט אייכמן.

הממצאים מהבור

את האתר מנהל כיום מר מפרסלב לורק (45) המתחזק גם מוזיאון קטן, בו מוצגים בין היתר גם חפצים של הנרצחים שלקחו עמם כצידה לדרך הארוכה ונותרו באתר. החפצים שהיו כשרים למיחזור, כמו נעליים ובגדים, תוקנו על ידי קבוצה של כ-40 יהודים שהוחזקו באסם סמוך. הם הסירו את הטלאי הצהוב מהבגדים, ערכו תיקונים שונים וארזו אותם למשלוח לגרמניה.

את שאר החפצים: קדרות, כלי אוכל, סכו"ם וכד', היה הצוות קובר בבורות ענק שנחפרו באתר. לורק מפנה אותי אל אחד הבורות שנחשפו לאחרונה, מגיש לי כף חפירה ידני, "פלוטקה" בפולנית, ומציע לי לחפור... אני שולף בקבוק תרופות, שעליו שם המפעל בהמבורג, חלק של משקפיים, שבר של צלחת חרסינה, ספל שתיה, כפתור משן פיל וכפתור מחרסינה. לורק מסביר כי טרם עידן הפלסטיק היו הכפתורים עשויים מחומרים אלו בעיקר. "קח אותם" הוא מציע, "ותראה לאנשים שם בישראל".

אני שולף בקבוק תרופות חלק של משקפיים...

לורק מתגורר בחלמנו. בעבר עבד במוזיאון בעיר קונין הסמוכה. הוא נולד באולקוש, נפת קעלץ. לדבריו היו למשפחתו בעבר קשרים טובים עם יהודים. וכאשר התרחש הפוגרום בקעלצה, בשנת 1945, כאשר המון פולני התנפל על היהודים שארית הפליטה שחזרו מהמחנות, סבא שלו מיהר לשם, הטעין יהודים במכוניתו, והסיעם לקרקוב. אשתו זיאולוגית ולהם שלשה ילדים.

ועכשיו הוא מציע לי לקחת עמי את החפצים מהבור. נדהמתי, אם כל אחד יטול מזכרת מאתר זה, ממצאים אלו עשויים להיאבד להיסטוריה. אולם לורק כאילו קורא

"יש כאן ממצאים שיכולים למלאת את כל המוזיאונים שבעולם". הכלים והחפצים של היהודים שנרצחו בחלמנו

את מחשבותי ואומר: "אין לך מושג... יש כאן ממצאים שיכולים למלאות את כל המוזיאונים שבעולם. האם אתה יודע מה זה חפצים של 350 אלף נרצחים?... האם אתה מעלה בדעתך מהו היקף הדברים...? אין לך מושג!"

אני מחזיק בידי את בקבוק התרופות. הופך אותו מצד אל צד, ומנסה לחוש את הסיפור שעומד מאחוריו. את מי ליווה בקבוק זה - ילד או זקן, כמה מאמצים עשו יקיריו בגיטו כדי להשיג עבורו את המצרך היקר, כדי שיוכל ליטול זאת עמו לדרך הארוכה, לאוקראינה, גרמניה או סרביה, שם יעבדו בחקלאות באוירה כפרית, ויתגוררו בחווה. וכיצד בתום שעת נסיעה מהגיטו הובא לכאן, הוקהל בחצר הארמון ושמע את דרשתו של "הגרמני הטוב" כאשר סיגר נעוץ בפיו: "אני יודע את סבלכם בגיטאות. עתה הגיע הקץ ליסוריכם. ניישב אתכם בכפרים, במקום שעבודתכם נחוצה, נקים בתי ספר לילדיכם..." אולם כיון שהגיטאות מלוכלכים והטיפוס השתולל, מציע הוא לכל אחד להכנס למרחץ ולצרור את חפציו במטפחת. "לרשום עליה את שמו, כדי שיוכל למצוא אותם אחר כך בקלות..." רק המחשבה על כך מטריפה את הדעת. והנה לורק מציע לי לקחת זאת עמי.

אל אתר היער

אנו עוזבים את מתחם הארמון ופונים אל אתר היער. המרחק ביניהם כ-4-3 ק"מ. אנו נוסעים על כביש דו מסלולי המוביל בין הכפרים. ואז עולה בדעתי המחשבה, שכאן ממש - על הדרך - הוא אתר הפשע. כאן בוצע הרצח המזעזע. כאן נחנקו היהודים שבתוך המשאיות האטומות.

אני שולף תוך כדי נסיעה ספר תהילים ופותח באקראי וקורא: "למה פרצת גדריה וארוה כל עוברי דרך. יכרסמנה חזיר מיער..." (פרק פ'). כמה אקטואלי. והנה אנחנו ביער.

קרחת יער קטנה, 80 מטר על 80 מטר. כאן פרקו המשאיות את מטענן. כאן הוכנו קברי ענק בידי קבוצת יהודים שהופרדו מאחיהם שנרצחו, כאן הם עשו את מלאכתם האיומה, כאשר אזיקים לרגליהם, קבורת אחיהם ואחיותיהם.

כאשר סיימו הנאצים את פעולות הרצח באתר בחודש תשרי תש"ג, הגיעה לכאן פלוגת 2005 של בלובל - המפקד הגרמני שהתמחה בטשטוש עקבות הרצח שבוצעו

"קרחת יער קטנה, כאן פרקו המשאיות את מטענן". אתר היער בחלמנו כיום
בתמונה - אנדרטה לזכר הקדושים

במחנות ההשמדה. היהודים אולצו לחשוף את בורות הקבורה, להקים מוקדי אש מגזרי עצים שכרתו ביערות הסביבה, וכך בעבודת פרך שרפו את גוויות הנרצחים. רבים לא עמדו בכך וביקשו מהגרמנים להצטרף אל אחיהם המתים.

למקום הובאה גם מטחנת ענק, שטחנה וגרסה עד דק את שאריות העצמות שנותרו ממוקדי האש.

בלובל זה, רכש כאן נסיון במלאכה זו, ואחר כך נדד לכל מחנות ההשמדה, וחזר וביצע עבודות טשטוש גם בטרבלינקה, סוביבור ועוד.

אולם מלווי אומר, שכל האדמה כאן זרועה שיירי עצמות. הוא מתכופף ומרים חופן עפר ומראה לי רקמות עצם קטנות חרוכות...

הערב יורד. קרחת היער מפחידה בריק שבה. העצים שמסביב מטילים צללים ארוכים, ארוכים כקברים הארוכים שנחפרו כאן לשם הטמנת הרבבות. לאורו האחרון של היום אני מצליח עוד לקרוא על אחת המצבות שהוקמו כאן ביוזמת הקהילות שיקיריהן נרצחו ונקברו במקום זה: "לעדי עד תעלה הזעקה מן המקום הנורא הזה..."

פרק יד
ההכנות לחיסול הגיטו

ואנו שבים לסיפור חייו של אבא ז"ל, כפי ששמענו מפיו:

אם חשבנו שהגירוש מהגיטו התבטל ואנו נשאר כאן, באה המציאות וטפחה על פנינו: הגירוש רק נדחה לשבועות אחדים. לימים התברר כי היתה זו הפסקה לצורך היערכות. הגירוש לחלמנו נפסק היות וקצב "הקיבולת" של מחנה השמדה זה לא השביע את רצון המרצחים. הם העריכו שבקצב זה תארך השמדת יהודי לודז' חודשים אחדים.

מאידך גיסא, מחנה ההשמדה אושוויץ "התפנה" לקליטת יהודים. בחודשיים האחרונים, מ-כ"ב באייר עד י"ח בתמוז (מה-15 במאי עד ה-9 ביולי 1944), היה המחנה "עסוק" ברציחת יהודי הונגריה. בתוך חודשיים הובאו לשם 450,000 יהודים מהונגריה, חלקם הארי נרצח. ב-7 ביולי (ט"ז בתמוז) הורה הורטי, עוצר הונגריה, על הפסקת גירוש היהודים. כעבור יומיים נפסקו הגירושים. תוך ימים אחדים שבתו המשרפות והכבשנים התפנו, ובחלונות הגבוהים הוחלט להעביר את מערך הרצח מחלמנו לאושוויץ. נדרשו שבועיים להכנת מערך הרכבות לשם הובלת יהודי לודז' לאושוויץ.

בדיעבד התברר שהגירוש לאושוויץ הציל את יהודי לודז' מהשמדה טוטאלית, שכן באושוויץ היתה נערכת ליהודים שהגיעו אל המחנה "סלקציה", ואלו שהיו "כשרים" לעבודה לא הופנו אל תאי הגאזים אלא נשלחו למחנות עבודה. בכך היה שונה מחנה זה מכל חמשת מחנות ההשמדה שברחבי פולין, ששימשו להשמדה בלבד.

בשבועיים אלו נפל דבר בפולין - הצבא האדום חדר לתוך פולין, כבש את לובלין והגיע עד פאתי וארשה, שם נעצר. ההנחה היתה שתוך זמן קצר פולין כולה תהיה בידיים סובייטיות. עוד זינוק אחד ורבבות יהודי לודז' היו אולי זוכים להנצל. אך לא כך היה. הצבא הסובייטי נעצר במקומו, ורק בחודש ינואר חידש את התקפתו. לאחר המלחמה התברר הסיבה - סטאלין לא רצה לכבוש את פולין מחשש שישתלטו עליה כוחות פולניים נאמנים לממשלה הפרו-מערבית שישבה בלונדון. הבוגדנות

הצינית של סטאלין גרמה שהגרמנים יסיימו את מלאכתם בפולין, ובכלל זה חיסול גיטו לודז'.

הפינוי מהגיטו

הכל התחיל ביום שלישי, הראשון באוגוסט, י"ב באב תש"ד. ביום זה נקרא "הנשיא" לתחנת המשטרה בגיטו, שם הודיעו לו רשמית, שבגלל התקרבות החזית אל העיר הוחלט על פינוי הגיטו והעברת יושביו לגרמניה. נמסר לו כי הגיטו ימשיך לעבוד גם בגרמניה, ולכן יועברו יחד עמו גם מפעלי הגיטו, כולל המכונות וחמרי הגלם.

הידיעה על כך פשטה בגיטו כאש בשדה קוצים, וגרמה לבהלה ולהלם. היהודים ידעו כבר שהגרמנים נמצאים במנוסה מהצבא האדום הנמצא על שפת הויסלה - 100 ק"מ מלודז'. והאנשים שאלו את עצמם האם כדאי היה לעבור ארבע וחצי שנים של עבודת פרך וסבל כה רב - כדי שברגע האחרון לפני השחרור ישלחו אותם ליעד בלתי ידוע.

למחרת הודבקו על קירות הגיטו מודעות מאירות עיניים, שהואיל והחזית

Bekanntmachung Nr. 422.

Betr.:

Verlagerung des Gettos.

Auf Weisung des Oberbürgermeisters haben sich die Arbeiter **nebst Angehörigen** von **der Schneiderei-Hanseatenstrasse 53 (Betrieb III)** und **der Schneiderei-Froschweg 13 (Betrieb IV)**

HEUTE

in der Zeit von 16–19 Uhr 30 im Zentralgefängnis zu stellen.

Für Unterkunft und Verpflegung wird in jedem Falle gesorgt. Nach der Ansprache des Herrn **Amtsleiter BIEBOW** wird erwartet, dass sich nunmehr diesem Transport auch die Arbeiter der **Betriebe I und II** (Hanseatenstr. 34-36 u. Hanseatenstr. 45) anschliessen.

Pünktliches Erscheinen ist Pflicht!

(-) Ch. Rumkowski
Der Aeltaste der Juden
in Litzmannstadt.

Der Oberbürgermeister
Gettoverwaltung
gez.: BIEBOW.

Litzmannstadt, den 7. August 1944.

באקאנטמאכונג נר. 422

וועגן

איבערטראגן דאס געטא

אויף דעם אנווייז פון אייבערבירגערמייסטער דארפן די ארבעטער פון

באטריב 3, שניידעריי, לאנעוויצקע 53 אוו

באטריב 4, שניידעריי, זשאביע 3

צוזאמען מיט זייערע פאמיליע-מיטגלידער זיך צו שטעלן

היינט, אין די שעהן פון 4 ביז 7.30,

אין דער צענטראלער תפיסה.

פאר פלאץ און דערנערונג ווערט געזארגט.

נאך דער רעדע פון אמטסלייטער **הער ביבאוו** ווערט ערווארט, או אויך די באשעפטיקטע אין די שניידער-באטריבן נר. 1. לאנעוויצקע 34/36 אין נר. 2. לאנעוויצקע 45. וועלן זיך אנשליסן אן דעם דאזיקו טראנספארט.

עס איז דער חוב פינקטלעך צו קומען!

דער אייבערבירגערמייסטער
נעמצא-פארוואלטונג
נעז.: ביבאוו

(—) מרדכי חיים רומקאווסקי
דער עלטסטער פון די יידן אין לידזשמענשט

לידזשמענשט-נעמץ, דעם 7. אויגוסט 1944

מודעה מטעם הנהלת גיטו לודז' על "העברת" הגיטו.
7 באוגוסט 1944 - י"ח באב תש"ד

מתקרבת ללודז', כל הגיטו - לרבות מפעלי התעשייה יועברו לתוך גרמניה. ההעברה תתבצע לפי שלבים, והראשונים שיצאו לדרך הם מפעלי החייטות.

בתאריך המצויין התייצבו מעטים בלבד לגירוש. דבר נפל בגיטו - זו הפעם הראשונה שהיהודים מסרבים לפקודות. אוכלוסיית הגיטו נכנסה לעמדת המתנה. צריך להרויח זמן. הגרמנים חששו שמא יפרצו מהומות או מרד, כמו בעת פינוי הגיטו בוארשה לפני כשנתיים ומחצה, והם החלו בפעולות הסברה.

ביום שני, 7 באוגוסט, עבר מנהל הגיטו מטעם הגרמנים, האנס ביבוב בכבודו ובעצמו בין המפעלים ונשא נאומים חוצבי להבות:

"יהודים יקרים שלי! ארבע וחצי שנים עבדנו יחדיו. עתה כאשר גרמניה נאבקת על חייה ואלפי גרמנים נשלחים מהמפעלים אל החזית - אנו זקוקים לכם. ואני אומר זאת לטובתכם, אתם הרי רוצים לחיות ולאכול, וזה יהיה לכם. קחו עמכם את כל הציוד שלכם, כולל כלי בית, שכן בגרמניה, מפאת המלחמה, קיים מחסור".

אך בסוף דבריו הוסיף איום: "אל תכריחו אותנו להשתמש בכח. אם נאלץ להשתמש בכח, אין ספק שיהיו הרוגים ופצועים..."

הקריאה לא הועילה, מעטים בלבד התייצבו. הגיטו נכנס לסחרור, כולם מתרוצצים, מדברים על נושא אחד: לנסוע או לא לנסוע. רבים החלו להכין מחבואים ולהצטייד במזון.

למחרת ביום שלישי התפרסמה מודעה על סגירת המפעלים, וכן על פינוי החלק המערבי של הגיטו, בו גרנו. המודעה הוסיפה כי הגשרים בין חלק זה לשאר הגיטו ייסגרו. מי שימצא החל ממחר בחלק זה - דינו מות.

אך הגרמנים לא הותירו זמן למחשבה. כבר באותו יום פרצה אל הגיטו במפתיע יחידת משטרה גרמנית ובמהירות הבזק ביצעה "אקציה" - הם עברו מבית לבית וריכזו כמה אלפי יהודים והעבירו אותם ישירות למסוף הרכבת שבפאתי הגיטו. למחרת ערכו "אקציה" גם במתחם שלנו - הגיטו הקטן.

מקום מגורינו הפך להיות מסוכן. מהיום הוא מחוץ לתחום. עזבנו את דירתנו, ועברנו מהגיטו הקטן אל הגיטו הגדול. הלכנו להתגורר אצל אמי, ברחוב וולבורסקה 18. מאז שנשלחו שני אחי, היא התגוררה שם לבדה עם אחותי גיטל. הצטרף אלינו גיס אחד עם שני ילדים, גרנו כולנו יחד.

היה קשה לעזוב את מקום מגורינו, מקום שבו התגוררנו ארבע וחצי שנים. הילדים גדלו: פרימט היא בת שבע, ישראל-יצחק - בן ארבע וחצי, וחיים-פנחס בן שנתיים ומחצה.

אולם גם מקום מגורינו החדש לא היה מוגן. מדי כמה ימים הודבקו מודעות על

"צעדנו בדומיה, לא ידענו שכל מה שעברנו הוא כאין וכאפס לעומת מה שאנו עומדים לפניו עוד".
הולכים לכיון תחנת הרכבת

כתלי הגיטו כי רחובות אלו ואלו הם "מחוץ לתחום". אלפים החלו לנדוד עם צרורותיהם מאזור לאזור. אולם הגרמנים השתדלו להפתיע: פעם ערכו אקציות ברובע זה, ופעם ברובע אחר. פעם בשעות הבוקר ופעם אחרי הצהרים.

מכונת הגירוש נכנסה להילוך גבוה. יום יום ערכו הגרמנים, בעזרת המשטרה היהודית, מצוד. תפסו אלפיים-שלשת אלפים יהודים ושלחו אותם לרכבות. כל יום נשלחה רכבת עמוסה בתושבי הגיטו. רחובות הגיטו שהיו תמיד מלאים אדם התרוקנו כמעט כליל. האנדרלמוסיה שלטה. הפסיקו לחלק מזון. השירותים קרסו. אנשים בזזו את התחנות לחלוקת מזון.

כל תושבי הגיטו היו עכשיו בעלי ערך שווה. חסל סדר הפרוטקציות והחלונות הגבוהים. כולם מועמדים שוים לגירוש. "הנשיא" הסתתר בביתו ולא הופיע עוד בציבור. תהליך הגסיסה של הגיטו החל.

באותו זמן שמעתי שנבחרה קבוצה בת כ-600 איש שאמורה להשאר כדי "לנקות" את הגיטו, כלומר לארוז את שארית רכוש חומרי הגלם והמכונות שנותרו וכו'. הם שוכנו ברח' יעקובה 16. נגשתי לשם ופניתי למי שהיה פעם המנהל שלי - קולסקי, שהייתי איתו ביחסים טובים מאד, ושאלתי אותו: מה אתי? והוא ענה לי:

אתה לבד? אמרתי לו: אתה יודע - אני עם המשפחה. וכתגובה הוא אמר, שהוא מצטער מאד, נשארים פה רק כמה מאות איש. בחפץ לב הייתי מוכן לצרף אותך אבל את המשפחה לא. נפרדתי ממנו וחזרתי הביתה. במאמר מוסגר: קבוצה זו נותרה בגיטו עד לשיחרור. ימים אחדים לפני השיחרור, בראשית ינואר 1945, הצטוו יהודים אלו לחפור בבית הקברות תשעה בורות גדולים. היהודים הבינו לאיזו תכלית נחפרו הבורות, והם התפזרו בשטח הגיטו שהיה מוכר להם וניצלו. לאחר המלחמה נקברו בבורות אלו ספרי תורה מחוללים שנותרו בשטח הגיטו.

חושבים על מחבוא

התחלנו לחשוב על מחבוא. התאספנו כל הדיירים שנותרו ולא יצאו, אני לא זוכר כמה היינו, ובנינו בעליית הגג מסתור באמצעות קרשים. בשעות היום עלינו עם הילדים ושמרנו עליהם שלא ירעישו.

היתה זו עליית גג מחניקה. כל היום שרר כאן חום בלתי נסבל. הגובה נמוך, הולכים כפופים, דרוכים לכל רחש. מצפים שהרוסים יגיעו ללודז' במהרה.

אולם הגרמנים גילו אותנו. הם פרצו לחצר, ירו בכל החלונות. יחידת משטרה עלתה לרוקן את הבית. ירדנו והלכנו הלאה בעקבות הגיטו המצטמצם, ונכנסנו לחצר אחרת.

שוב הסתתרנו איזה יום יומיים, עד שגם הרחוב הזה התרוקן. עברנו למקום אחר. כך נמשך הדבר כשבוע ימים. הגיטו הצטמצם מאד, ואנו התקרבנו יותר ויותר לנקודת האיסוף ברחוב צ'רנייצ'קגו.

חשנו שכבר אין מנוס, והתחלנו צועדים עם התרמילים לעבר נקודת האיסוף. היה זה ביום ראשון, ראש חודש אלול, לעת ערב. והנה ראינו שוב בית שומם. ירדנו בזריזות למרתף והסתתרנו. אחותי גיטל והגיס נכנסו לבית דומה מעבר לרחוב. נדברנו בינינו, שבמקרה והאחד יתפס - נצא כולנו ונלך יחד.

עם שחר, עליתי לקומות העליונות של הבית ונכנסתי לדירות. הכל היה זרוק והכל היה הפוך. על השולחן היו שיירי מאכל שהותירו הדיירים בשעה שהופתעו על ידי הגרמנים. מצאתי גם תפוחי אדמה, הורדתי הכל למרתף, והתחלנו להתארגן. אולי נצליח לשרוד כאן, עלתה המחשבה.

מרחוק שמענו את הכרוז ברמקולים, פונה לכל אלה שמתחבאים עדיין, שהמועד להתייצבות פג. למאחרים צפוי עונש מוות מידי. אולם התחושה הפנימית אמרה: יש להחזיק מעמד - לא לעזוב ולא לנסוע. כל פתרון נשמע טוב יותר מאשר גירוש.

לעבר נקודת הפינוי

היינו שם לילה ויום. ביום שני בלילה שמענו את גיטל צועקת מהרחוב. הבנו

אסירי גיטו לודז' בדרכם אל הרכבות

שתפסו אותה. יצאנו גם אנו. ראינו את גיטל עם הגיס וילדיו, שוטרים אחזו בהם. הצטרפנו אליהם והלכנו למגרש האיסוף, אשר שימש בימי הגיטו כבית סוהר.

זה היה בלילה. עם בואנו חילקו לכל אחד לחם, נקניק ועוד משהו. יצאנו אל המגרש. אלפי אנשים היו רבוצים על פני הקרקע חסרי אונים. כל צרות עם ישראל התקבצו יחדיו. תפסנו מקום באחת מפינות המגרש, ונפנינו לשינה חטופה, מכורבלים מחוסר מקום, תרמילים תחת ראשינו.

לפנות בוקר נשמע הכרוז ברמקול: כולם חייבים לצאת מהמקום ולצעוד בצורה מסודרת אל תחנת הרכבת. הקריאה לא הועילה. האנשים לא רצו לצאת. השוטרים החלו להקים את הציבור ולדחוף אותם לעבר היציאה. וגם שם ברחו לצדדים, כמו שרואים עכבר שבורח מהחתול. השוטרים הניפו אלות וקראו: קדימה, קדימה. התחלנו להתקדם. הכיון היה תחנת הרכבת ברדוגש שבפאתי הגיטו. צעדנו בדומיה. לא ידענו שכל מה שעברנו הוא כאין וכאפס לעומת מה שאנו עומדים לפניו עוד. לא ידענו שמכאן ואילך אנו ניתקים מכל שורשינו, מכל הידוע לנו. אנו נכנסים לעולם אחר, על כל מושגיו וערכיו.

גטו לודז' - כרוניקה של רצח

בכל שנות קיומו היו בגטו כ-204,000 יהודים מארצות שונות

למעלה מ-77,000 גורשו למחנה המוות בחלמנו.
למעלה מ-43,500 מתו מרעב ומחלות.
למעלה מ-11,000 גורשו למחנות עבודה שונים ורובם נספו שם.
כל היתר נשארו בגטו עד לחיסולו.

באוגוסט 1944 גורשו כ-65,000 יהודים לאושוויץ, ורובם נרצחו עם הגעתם.

הנותרים הועברו לעבודת כפייה במחנה או בתת-מחנות של אושוויץ או למחנות ריכוז שונים ברחבי גרמניה, ורובם נספו במחנות אלו או במצעדי המוות בחודשיה האחרונים של המלחמה.

כ-10,000 יהודים מגטו לודז' שרדו, אודים מוצלים מאש של קהילה תוססת ומפוארת.

מתוך "הגיטו האחרון" שבהוצאת יד ושם

פרק טו

ברכבת
אל הגיהנום

עם בוקר הגענו לתחנת הרכבת. אלפי איש גדשו את הרחבה, יושבים על מטלטליהם וממתינים לגירוש. ראשם שמוט, עיניהם בוהות, המחשבות נודדות למרחקים. פה ושם מתרכזים קבוצות ומשפחות, כולם נתונים בהלם ובתחושת השלמה עם הגורל.

על המסילה ממתינים קרונות מוכנים להובלת המטען האנושי. קרונות סגורים להובלת... בקר. מתחת לגג - אשנב קטן לאוורור ורשתות ברזל על האשנב.

המקום היה בשליטה גרמנית. קציני ס.ס. עם סמלי הגולגולת המאיימת על רקע כובעיהם, בלווי כלבים גדולים, מתרוצצים בכל מקום. פניהם חתומות, מבטם קשה. מגפיהם גבוהים, שחורים ומבריקים, מחלקים פקודות קצרות לחברי המשטרה היהודית. מטילים אימת מות.

ניתן האות לעלייה לקרונות: אין מדרגות. לפני הפתח הונח לוח עץ בשיפוע, מחובר בסרגלים לרוחבו, למניעת החלקה. כמו שמעמיסים בקר. החיילים הגרמנים החלו לדחוף ולדחוס אותנו פנימה בצעקות ובמכות. מצופפים אותנו בעמידה עד גבול היכולת.

מעמיסים את הקרונות לקראת הגירוש

תחנת הרכבת "ראדוגושץ" בגיטו לודז'. מכאן יצאו הרכבות

כאן לראשונה אנו מתחילים לחוש שנפלנו למלכודת. מה שונה היה יחס הגרמנים מול ההבטחות נוטפות הדבש של ביבוב. לא עוד הסוואות מדומות. החיה הנאצית הסירה את הכפפות.

הקרון מלא, והחיילים ממשיכים וקוראים לאנשים להצטופף ולפנות מקום לעוד יהודים. רק כאשר הם נוכחים שאין מקום נוסף - מגיפים את הדלת. נשמעת נקישת בריח, והלוח מועבר לקרון השני וכן הלאה.

העמסת הקרונות אורכת שעות אחדות. אנו בתוך הקרונות עומדים צפופים. הזריזים תופסים מקום ליד הקירות, האחרים נותרים לעמוד באמצע הקרון.

שעת צהרים מתקרבת, השמש מטפסת לרום הרקיע, ולפתע נשמעת שריקה קצרה, שקשוק גלגלים, תנודות קרונות, ואנו מתנודדים, נזרקים מצד אל צד, נופלים האחד על השני. מפליגים ליעד בלתי נודע... לאן? אף אחד לא יודע. מישהו אומר את המלה אושוויץ, אולם מה זה - לא ידענו. הגם שהיינו כבר בשלהי שנת 1944, לקראת סוף המלחמה, אנחנו תושבי לודז' את השם הזה לא שמענו, ולא ידענו מה הוא מסמל. למרות שכל פולניה, וכל הפרטיזנים ידעו - אבל אנחנו לא. שום ידיעה על כך לא הצליחה לחדור לגיטו לודז' המבודד. רק כעת עם המשלוחים הראשונים, החלו להשמיע שם זה. אמרו שהמגורשים הראשונים השאירו פתק ברכבת שמקום היעד הוא אושוויץ. אולם, כנזכר, מה מבטא שם זה לא ידענו. הרעיון של "הפתרון הסופי" לא עלה על דעת איש מאתנו.

קיים קושי לתאר את החוויה הזו של הנסיעה לאושוויץ בקרון בקר. אפילו

לצרכים המינימאליים של "הנוסעים", כמו שירותים, הם לא דאגו. או דאגו שלא יהיה. הלא לבקר אין דרישות כאלה, ואנו איננו עדיפים מהם. הדבר המינימאלי שעשו לצורך זה היה הכנסת דלי לתוך כל קרון. במשך היום נמנענו מחמת הבושה לגשת אל הדלי, והמתנו ללילה. אולם בשעות הלילה היה קשה לנוע בקרון הצפוף, הואיל ורבים נרדמו על עמדם או על מושבם. ביום השני מישהו תלה שמיכה בפינת הקרון ומיקם את הדלי מאחוריה.

המרחק מלודז' עד אושוויץ אינו יותר מ-300 ק"מ, כלומר משך נסיעה של כשלש-ארבע שעות, אולם אנו עשינו דרך זו במשך יומיים, בנסיעה איטית מתמשכת, בהפסקות שונות.

ערב ראשון יורד. עשן הקטר ממלא את הקרון, הכל משתעלים. לאנשים קשה העמידה, והם מתחילים להתיישב תחתם. המקום אינו מספיק, ומתחילה מריבה. האחד מתיישב על רגלי חבירו. אי אפשר להרדם, כולם מעולפים ורדומים למחצה איש על רעהו.

האיר הבוקר - הילדים מתחילים לבכות, מבקשים מים, אוכל. אוכל ושתיה היה רק מה שלקחנו עמנו, בקבוקים או קומקום עם מים. נשמעות דעות בין הנוסעים. היו שהציעו להשאיר חלק מהלחם והמים, הואיל ואיננו יודעים את מחוז חפצנו, כמה זמן אנו אמורים לנסוע.

גם המריבה על מרחב המקום התחדשה. זכורני שלידי היתה אשה עם עגלה וילד בתוכה. היא רצתה שהעגלה תעמוד במקום מסוים. ליד העגלה עמד יהודי אחד, דוידוביץ שמו (בנו ניצל וגר בבני ברק), שהניח תפילין ועמד להתפלל. האשה בקשה ממנו שיזוז, אולם לא היה לו להיכן לזוז, לא היה מקום לא לשבת ולא לעמוד. אז אני לקחתי אותו לידי, כדי שיעזבו אותו.

הגיע הלילה, דלי הצרכים כבר מלא. אנו דופקים בכח על קירות הקרון, אין קול ואין קשב. אנשים החלו עושים את צרכיהם בפינות. ריח רע מתפשט בקרון.

בוקר שני מגיע ואחריו הצהרים. הרכבת מאיטה את מהלכה, כאילו התעייפה מריצתה... ונעצרת. הבלמים חורקים. הקטר דומם. כנראה הגענו למקום המיועד. שקט משתרר בקרון. כורים אוזן למתרחש בחוץ. הכל דרוכים.

לאחר המתנה שאורכת כשעה, הקטר דוחף את הקרונות קדימה ואחורה, ואנו חשים שהוא מתנתק מהקרונות, וקטר אחר נרתם לקרונות, שורק שריקה חדה ומוביל את הקרונות אל תוך המחנה. שם הוא עוצר. מסתבר שרק לקטר אחד היתה הזכות לחצות את השער המוביל לגיהנום - תחנתם האחרונה של מיליוני יהודים.

פרק טז

אושוויץ

זהו, אנחנו בתוך אושוויץ. היה זה יום חמישי ה' באלול תש"ד, בצהרי היום. שקט שורר. ופתאום אנו שומעים כי מזיזים את הבריח מעל הדלת, ושני כנפי הדלת נפתחות כאחת. אור הצהרים מסנוור את עינינו ופרץ צעקות מקדם אותנו: "לרדת, לרדת". לא ברוכים הבאים או שלום עליכם, אלא "מהר מהר לרדת". היו אלו יהודים בבגדי פסים ("פאשיקס" קראו להם) הדומים לפיז'מות. הם קפצו לקרונות והחלו לדחוף את כולם החוצה, בצעקות ובקריאות זירוז. מאוחר יותר בהיותנו בתוך המחנה התבררה לנו זהותם: "קומנדו קנדה" כפי שנהגו לכנותם, שהיו ממונים על פינוי הקרונות ומיון הרכוש. ומדוע נקראו בשם זה: משום שנהנו מחיי שפע כמו במדינת קנדה העשירה.

כדרכם של אנשים, היו שביקשו לרדת בצורה מסודרת, ללבוש מעיל, לארגן את

השער של הגיהנום. הכניסה הראשית של מחנה אושויץ - בירקנאו

אושוויץ - יודים מהרכבת

הילדים, למצוא את התרמיל, ואנשי הקומנדו בצעקות: "רדו, רדו, אל תעצרו". אשתי בקשה לקחת מעט סוכר בשביל הילדים, ואנשי הקומנדו בבהילות ובצעקות: "תעזבו את השטויות, תעזבו את הילדים, לכו לכו".

נשמעות זעקות הורים המחפשים את ילדיהם, וקולות ילדים המנסים למצוא את הוריהם. אך אנשי הקומנדו אינם מניחים להתעכב. הם מכים ודוחפים תוך צעקות "קדימה, קדימה". אנשים מועדים, כושלים, מוותרים על פריטים יקרי ערך שאיבדו, לא מעיזים לאוספם מפחד המכות שהנחיתו המפוספסים על המסכנים שניסו להתכופף ולהרים חפצים שנפלו מכיסם.

- היכן אנחנו? אני מנסה לשאול את אחד מהם.

- תלכו תלכו הלאה, את הכל תראו כבר, הם עונים.

מכל הקרונות שנפתחים קופצים המונים החוצה, נופלים דורכים האחד על השני, נזקפים וממהרים להשתלב עם הזרם הגואה. הכל מתרחש במהירות עצומה עד שלא הספקנו אפילו להבין לאן אנו זורמים. הרגשנו שאנו נופלים בקול שאון לתוך תהום פעורה במהירות מסחררת.

השורות הצועדות קדימה הולכות ומתעצמות, מכל הקרונות "נשפכים" עוד ועוד אנשים. בני משפחה מנסים להיות ביחד בשעה זו, אולם בשלב מסויים מופרדים

השורות. גברים בצד אחד ונשים בצד שני. וכל זה במהירות עצומה. אפילו לא הספקתי להפרד מאמי, אשתי וילדי. לומר מלה. והנה אנו צועדים בשני טורים נפרדים, מתקדמים במהירות לעבר נקודת המיון.

בקצה הרמפה, ליד שולחן קטן יושבים שני חיילים או קצינים גרמניים. ולידם עומד ברגלים פסוקות, השטן בכבודו ובעצמו - מנגלה הידוע לשמצה. בעיני נץ הוא סוקר כל עובר, כממיין עדר שנועד לשחיטה. פניו קפואות, רק אצבעו זזה - ימינה או שמאלה, לחיים או למות.

התור מתקדם במהירות. עמדתי מול המפלצת, לא חשתי בסכנה האורבת לי. לא ידעתי שכאן במחי יד נחרץ גורלו של האדם. הוא מביט בעיני ומסמן - ימינה. אני פונה עם המבוררים לימין, מתעכב מעט, בולש בעיני, תר אחרי אשתי וילדי שחלפו על פני השטן והופנו על ידו שמאלה - לעבר מה שנראה כמפעלי תעשייה... בנינים עם ארובות. ראיתי אותם מרחוק. אמי נושאת ילד אחד, אשתי - ילד אחד ואחותי גיטל ילד אחד. אני מבקש לצעוק אבל אנשי הקומנדו מזרזים אותנו... להתקדם, לא להסתובב.

התברר כי מי שנשא ילד - הופנה ישירות אל הכבשנים, ללא התחשבות בגיל או בבריאות. שכן מי ימשיך ללוות את הילד...?! עתה הבנתי את קריאתם של אנשי קנדה: "תנו את הילדים לסבתות".

לעיתים אני מהרהר... לולא הילדים, היו עשויים להנצל גם אשתי ואחותי. הן היו צעירות ובריאות. וכי ניתן לומר כי כל מה שטרחנו בשמירת הילדים בגיטו היה לשוא, ואולי גרוע מזה...?! האם בידינו לחשוב חשבונו של עולם. לולי האמונה כי הכל מכוון מאת ה', לא הייתי יכול לעמוד בנטל זה. נטל של מחשבות טורדניות שמלוות אותי עד עצם היום הזה...

באותם רגעים לא חשבנו מה צפוי לאנשים שהופנו לצד השני. רק לאחר שעות אחדות בגיהנום, החל לחדור להכרתנו גודל האסון שפקד אותנו. התחלנו להבין שהם צעדו להלויה של עצמם.

קליטה ומיון

לאחר הסלקציה, מצאתי את עצמי בתוך קבוצה של כמה מאות איש. נצטווינו להסתדר בחמישיות ולצעוד פנימה לתוך המחנה. היה זה שביל בטון שמשני צידיו, מימין ומשמאל, גדרות תיל גבוהות. המשכנו עד שהגענו למבנה מוארך עשוי עץ ששימש לקליטה ראשונית.

כשנכנסנו ראינו אולם עצום בגדלו, מחולק לשניים. בחציו האחד כעין מלתחה. אנו מצווים להתפשט לגמרי, לחלוץ נעלים, לא לשאת בידים דבר ולעבור לחצי האולם השני. שם יושבים על כסאות אנשי קומנדו מפוספסים כדוגמת אלו שקבלו את פנינו ברציף, ובידיהם כלי ספרות.

אנשים בקשו לקחת עמם מזכרות שונות, גם לי היו תמונות שלקחתי עמי. אולם הצטווינו להותיר את כל החפצים ולעבור לחצי האולם השני. נפרדתי מכל זכר ושריד למשפחתי. בעצם כאן כל דבר איבד את ערכו. איבדנו גם כל ערך כאנשים - מחיקה כללית.

הספרים גילחו אותנו מכף רגל ועד ראש. כל שער הראש, בית השחי, הכל הכל, נותרנו כמו תינוקות. זו לא היתה תספורת רגילה, אלא חלק מתהליך ההשפלה. לערטל אותנו מכל הצורה הקודמת שלנו, להפוך אותנו לחיות.

הספרים, למרות האיסור, דיברו עמנו וסיפרו קצת. הם ענו לשאלותינו. בקשנו לדעת על המקום החדש הזה. עם מי שהכירו דברו בצורה שקטה ואינטימית, ועם מי שלא - בציניות ובלעג. אנו שואלים: היכן הילדים? ושומעים משפטים כמו: באושוויץ של מטה לא קיימים ילדים - הם עולים לאושוויץ של מעלה. ומחווים באצבע כלפי מעלה - ככה בשוויון נפש.

אנשים אלו הם ותיקים כאן. הם הגיעו ב-1942-1941, כאשר הקימו את אושוויץ. הם כבר ראו את הכל. הכל היה שרוט אצלם בפנים.

במאמר מוסגר: עכשיו אני נזכר שכאשר עמדנו שם בפתח האולם לפני שנכנסנו, ראינו אנשים שנגשו הצידה אל הקאפוס והציגו מכתב. היו אלו משתפי פעולה שעבדו בגיטו עבור הגרמנים, ומסרו להם שמות של יהודים בעלי רכוש. הם קיבלו מכתב ברזל בו כתוב שנושא מכתב זה שירת בנאמנות את הגרמנים ולכן יש להתייחס אליהם בכבוד הראוי.

הקאפוס התלהבו: בואו אתנו, אמרו להם, ויותר לא ראינו אותם. הקאפוס התנקמו בהם. הם היו האחראים לשילוחם מהגיטו עוד בשנת תש"ב-תש"ג, ורצו לנקום בהם ולשלם להם על כך.

כפי שמספרים, זה היה גם סופו של "הנשיא" מ"ח רומקובסקי. הוא הגיע ברכבת האחרונה שיצאה מלודז', ב-30 באוגוסט. הוא כנראה ידע לאן נוסעות הרכבות, וכאשר ביקש להשאר בלודז' אמר לו ביבוב: "היית מלך הגיטו, תהיה גם מלך באושוויץ", וצייד אותו במכתב ברזל. קומנדו קנדה המתין לו על הרציף, וכאשר הגיע נשלח ישירות לתאי הגאזים בעקבות נתיניו.

נסתיימה מלאכת הַסַּפָּרות. אנו עומדים לא רק עירומים אלא גם אובדי עצות, לא יודעים מה לפנינו. הכל זר, מפחיד, לא מובן. על אוכל אפילו לא חלמנו.

לאחר הגילוח הועברנו לבית מרחץ. התקלחנו במים קרים. משם הוצאנו לאולם גדול. כל אחד קיבל חולצה, מכנסיים, נעלים וכובע. המפוספסים לא חילקו את הבגדים לפי המימדים, אלא בשרירות: קח את זה וזהו. מי שניסה להחליף התכבד במכות ובקללות.

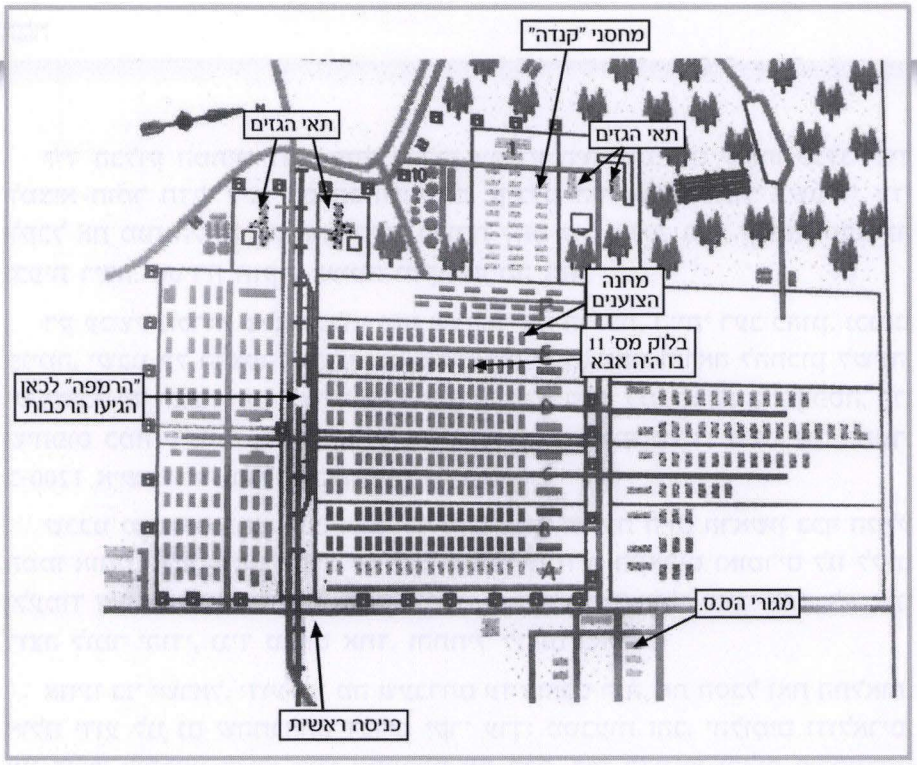

מפה של מחנה אושוויץ - בירקנאו

בינתיים ירד הערב, הוציאו אותנו החוצה אל הרחבה שבין הבלוקים. שכבנו שם חסרי אונים. ירד הלילה ונהיה קר. עד שאמרו לנו לקום ולהסתדר בחמישיות.

במחנה הצוענים

בלילה אספו אותנו והוליכו אותנו ל"מחנה הצוענים". גם הצוענים היו כלולים ב"פתרון הסופי". הגרמנים החשיבו אותם לגזע נחות, והועידו אותם להשמדה. הם ריכזו באושוויץ במחנה מיוחד כ-20,000 צוענים. רובם מתו מרעב וממחלות, ויתרם נשלחו לתאי הגאזים, ביום י"ג באב תש"ד, במסגרת ההכנות ל"קליטת" יהודי לודז'.

הובלנו לשם בסך דרך שבילים מפותלים. החושך היה סמיך, רצוף עשן עבה ודחוס שהיתמר בשפע מארובות הכבשנים, והכניסו אותנו לצריף מאורך, שנקרא "בלוק", שמספרו 11.

בלוק זה שימש בעבר כאורווה לסוסי הצבא הפולני. אורכו היה כ-40־50 מטר. באמצעו לכל אורכו היתה הגבהה בנויה מלבנים אדומות, בגובה וברוחב של 70 ס"מ. היה זה תנור חימום לבלוק, שאצלנו מעולם לא פעל.

משני הצדדים של הכניסה לבלוק היו שני חדרים קטנים, האחד - חדרו של ה"בלוק פירר" הפולני, והשני של משרתיו ה"קאפוס" היהודיים. בחדרים אלו היו מיטות ברזל, שולחן וספסל, ואילו האולם הגדול היה ריק לגמרי.

ליד הבלוק המתינו לנו מפקד הבלוק ועוזריו היהודיים. הם שמחו ככלבי ציד למצוא חומר חדש ליצריהם הסאדיסטיים. קיבלנו הוראה "להסתדר בשורה", כדי לקבל את מנת הלחם. כל אחד קיבל פרוסת לחם של כ-200 גרם, קוביות מרגרינה וכפית ריבה. סטירה חזקה, בעיטה חזקה פנימה וזהו.

רק עכשיו נזכרתי שלא אכלתי מאז שעזבתי את הרכבת. הייתי רעב כהוגן. נכנסנו פנימה, ישבנו על הרצפה ואכלנו. עד שהקאפוס עברו ונתנו הוראה להתכונן לשינה. יש לשכב על רצפת העץ בצורה שכל אחד משולב בשני כמו סרדינים בקופסה, כדי שיתפוס כמה שפחות מקום. בסדר זה סודרו גם השורות מצידו השני של התנור. כ-1200 איש נדחסו בבלוק כזה.

שכבנו מדממים כחצי שעה. לא יכולנו להרדם. תלאות היום הראשון בכף הקלע הממו אותנו. ולפתע אנו רואים שלאורך התנור עומדים הקאפוס ואומרים לנו לקום ולעמוד דום. נחלצנו משכיבת החנק ועמדנו, ואל ה"בימה" עולה יהודי אחד, לא, איני רוצה לומר יהודי, נגיד טיפוס אחד, והתחיל לנאום באידיש:

אחינו בני ישראל, ידוע לנו מה שעברתם עד בואכם הנה, את הסבל ואת התלאות. אולם ידוע לנו גם שהחבאתם דברים יקרי ערך: מטבעות זהב, יהלומים ודולארים. אני דורש שתבואו ותגלו היכן הסתרתם את הכל. כמו לדוגמא יהלום שהסתרתם בתוך השינים, או מטבע זהב שבלעתם. אנו נוציא אותם בדרך קלה במקום ומיד! דעו לכם, שאין כל סיכוי שמישהו יחביא דבר-ערך כלשהו בלי שיתפס על ידי הגרמנים. יש להם מכונות רנטגן לשיקוף אנשים, ומחר תעברו בהן והם יראו מה שכל אחד מסתיר. ומי שיתפס - רע ומר יהיה גורלו. אתמול תלו כאן כמה יהודים שמצאו אצלם דולרים, ובאמרו זאת הצביע על התקרה ממנה השתלשלו חבלים אחדים, אותם לא ראינו עד כה. תדעו מה מצפה לכם אם לא תגלו!

לבושתנו ולחרפתנו, אנשים אלו היו מאחינו. הם נמצאים כאן כבר שנתיים ושלוש, והם ידעו שזה סוף העולם. פה זו פלנטה אחרת עם מונחים אחרים. כוכב לכת אחר עם כללים לא מקובלים. חיים אחרים. בעלי חיים לא היו בעלי חיים, אנשים לא היו אנשים, והמפקדים לא היו אנשים אלא חיות טרף, והאסירים היו רמשים ונמלים. הם ידעו כי מפה לא יוצאים, אז חטוף ואכול. מה שיהיה מחר אינו חשוב.

ואכן היו בינינו אנשים שמלבד צידה לדרך נשאו עמהם כסף, זהב ויהלומים. הם האמינו לדובר, וניגשו ומסרו את דברי הערך. זו היתה ה"קבלת פנים" הראשונה שלנו באושוויץ.

היום הראשון באושוויץ

בבוקר מוקדם מאד, עוד לפני זריחת החמה, דומני בשעה 4 לפנות בוקר, העירו

שארית המבנה של תאי המוות באושוויץ לאחר הפצצת בנות הברית. בקצה השמאלי ניתן לראות את המדרגות שהובילו למטה אל תאי הגזים

אותנו עוזרי ראש הבלוק, בצעקות: לקום, לקום - אופשטיין. חבר'ה - ממזרים, באתם לישון באושוויץ?! לצאת! לצאת! הם זירזו אותנו. מי שהתמהמה, חש מיד על ראשו או על גבו את האלה שבידיהם. אתה מופקר לחלוטין בידי שלטונם האבסולוטי. לעיניהם עומדת משימה אחת - להוציא את האנשים מהבלוק במהירות מקסימלית ולהעמידם בשורות ישרות כסרגל, כדי להקל על ראש הבלוק הבא למנות ולסקור את השורות.

כולם מיהרו אל הפתחים, מתפרצים החוצה כמו עדר. היה קר בחוץ ויצאנו למגרש. אפילה מעורפלת אפפה את המחנה כולו. עוזר ראש הבלוק נטל לידיו את הפיקוד, והכריז: לעמוד בשורות ישרות של חמישיות חמישיות, בעמידה זקופה.

אחר כך התחיל לעשות איתנו תרגילי סדר. "אסירים, דום!" הוא הכריז. אח"כ "כובעים הורד!". בקריאת "כובעים" היה על כל אחד להצמיד את ידו הימנית לכובע, וב"הורד" להורידו בבת אחת ובמכה אחת. כן הם דרשו שכולם יעשו זאת בבת אחת. אח"כ - תרגילי כיפוף על הברכיים ועל הידיים. מעטים בינינו שירתו במסגרת צבאית והיו רגילים בתרגילי סדר, וכאן בבת אחת ניסו לאלף אותנו.

כך זה נמשך כשעתיים. אז יצא מפקד הבלוק בכבודו ובעצמו, פולני גבוה עם פמליה. למראה פרצופו נתקפתי אימה. הוא עבר בין השורות. לזה נתן דחיפה ולזה בעיטה, סתם כך. לזה כי עמד מדי קדימה, ולזה כי לא עמד מספיק ישר. לאחר זאת החל לספור את השורות בקפדנות, משל הוא מונה פנינים או תכשיטים. סיכם ורשם את מספרם בפנקסו.

אחר כך התחיל לנאום בקללות עסיסיות שלא שמענו מעודנו. קללות וביטויים שלא שומעים בשום שוק רחובי. וכך אמר-צעק: "אתם, עם הגיעכם למחנה הריכוז הזה ששמו אושוויץ, נכנסתם לעולם אחר, ומהיום והלאה חדלתם להיות אנשים. אצלנו מתחשבים בסוס אחד יותר מבאלף אסירים. לכן עצתי לכם: התאימו את עצמכם לא רק לעבודה ולמשמעת, אלא גם למסירות נפש למשטר הגרמני. אחרת סופכם קרוב...!"

כאשר סיים את נאומו, נשמעה הקריאה "עמוד נוח" והוא הסתלק. אחר כך קיבלנו רשות להתפזר. אסור היה להכנס לבלוק אלא רק לעמוד ברחבה.

לקראת הצהרים הביאו את הארוחה. ארבעה אסירים הגיעו, נושאים חבית מרק ריחני. הם צעדו כמו פלוגה מסודרת, כאשר הקאפו מלוה אותם בקריאות קצובות: לינקס צווי דריי - שמאל שתים שלש. הם העמידו את החבית ברוב חשיבות במרכז הרחבה, והקאפו הראשי התייצב לידה ומצקת גדולה בידו. לידו ארגז עץ גדול גדוש סירים וכלים שונים, אותם אספו אנשי קנדה מהרכבות.

עמדנו בשורה. הקאפו מוציא סיר מהארגז, אומד אותו בעיניו ומכריז: שלוש מנות. ומנגד - הקאפו השני מונה שלש אסירים ומוציא אותם מהשורה, לשלישי הוא נותן את הסיר המלא ואומר לו: תתחלקו ותאכלו. והם הולכים עם ה"מנה".

הגיע תורנו: הקאפו מוציא סיר גדול אומד אותו ומכריז "אחת עשרה". והקאפו השני מונה: אחד, שתים וה-11 קיבל את הסיר. היה זה אוכל טוב - שנים שלא ראינו כזה אוכל טוב. דייסה סמיכה. התברר שבימים אלו שהרכבות מגיעות, אוספים את כל הצידה לדרך שאנשים אגרו ונשאו עמם, ומייצרים מהם מרק.

"הזוכה" בסיר החל ללכת, וכולנו רצים סביבו. הוא הלך באמצע, כאשר אנו מקיפים אותו. עד שמצאנו מקום פנוי לשבת ולאכול. התיישבנו וחשבנו איך מחלקים? אין לנו לא צלחות ולא כפות. מישהו אמר: הנה אלו שם גמרו כבר, ניקח מהם את הסיר הקטן ונחלק איתו. אחר אמר: הנה שם יש קופסא, אלך ואביא. בינתיים היו כאלו שלא עמדו בפיתוי, הכניסו את האצבעות פנימה לתוך המרק והוציאו חתיכות אחדות.

התחילו מריבות, צעקות ודחיפות. עד שכל המרק נשפך על הקרקע. השתטחנו כולנו על הקרקע והתחלנו ללקק בשפתיים ובלשון. פתאום באמצע הלקיקה, אנו שמים לב שמישהו שאינו שייך לחבורה שלנו גם כן מלקק. התחילו לצעוק עליו ובינתיים הוא ליקק וליקק. כאשר סיימנו ראינו שמישהו נמלט עם הקערה שבה נותרו תפוחי אדמה אחדים, החלו לרדוף אחריו, ועד שתפסו אותו הוא סיים.

זו היתה הארוחה הראשונה באושוויץ. וזו היתה המטרה - לאבד מאתנו את צלם האנוש, ולהפוך אותנו לחיות טרף.

"זו היתה המטרה לאבד מאתנו את צלם האנוש"

עוזבים את הגיהנום

כך זה נמשך שלושה ימים. ביום הרביעי החלו "לדאוג לעתידנו". אושוויץ היתה "צומת". את הכשרים לעבודה מיינו, חלקם נותרו באושוויץ ו"בנותיה" - מחנות העבודה המסופחים לה. אלו "קיבלו מספר", כלומר על זרועם צרבו בכתובת קעקע את מספרם הסידורי. אולם רבים נשלחו מכאן לעבודה במחנות עבודה מרוחקים בגרמניה, אותם לא "מספרו".

היום לאחר מפקד הבוקר בא קאפו שהיה "מנהל עבודה", קאפו שהיה סמל של סאדיזם ואכזריות. עם אלת גומי ביד, שהשתעשע בה כמו בצעצוע, הוא הסתובב והכריז: חשמלאים, נגרים, מסגרים, צבעים - שיעמדו ליד הקיר. אנשים מבינינו החלו לצאת, איזה יהודי הוא לא צבע, או מסגר, או חשמלאי?! באושוויץ פגשתי חבר טוב מהעבר, שהיה אברך חסידי מיוחד במינו. השתדלנו להיות ביחד. לכל הפחות איזה קשר עם ידיד לאחר שאיבדנו את המשפחה. הוא עמד לידי, והחזקנו בידיים אחד את השני. הרגשתי שהוא מתחיל לרעוד, והוא פונה אלי ואומר: שמעון מה אתה אומר, אתה הלא גם כן צבע?! הוא זכר את כישורי מלודז' כצייר לעת מצוא. עניתי לו: אני מצטער, אני לא הולך. בכל תחנות חיי עד אושוויץ הייתי מארגן, מתנדב, הלכתי על גחלים בוערות. כאן נהייתי סטאטי. חשתי משולל אנרגיה. חברי, שהיה במקצועו צבע מעולה, חש בהזדמנות זו פתח הצלה. הם זקוקים לעובדים, על בעלי מקצוע הם "חסים", וחזר וביקש: הבה נלך. הוא רצה שנלך יחדיו. התלבטנו, לא רצינו להפסיד האחד את השני. אולם אני חזרתי ואמרתי: אני לא הולך. נפרדנו בצער. לוויתי אותו אל קבוצת בעלי המלאכה. היו שם כבר 100 איש, ואני חזרתי. הם היו בטוחים שלוקחים אותם לעבודה מסויימת... יותר לא שמענו מהם דבר.

באותו ערב, היה זה יום שני או שלישי בשבוע, אני לא זוכר בדיוק, אספו חלק גדול מיושבי הבלוק שלנו, והודיעו לנו שמעבירים אותנו. לאן? אף אחד לא שאל ואף אחד לא ידע. העמיסו אותנו על מכוניות משא, והסיעו אותנו עד לרכבת. שם נתנו לכל אחד מנת לחם וחתיכת נקניק, העמיסו אותנו על קרונות משא - טרנספורט שלם, למקום לא נודע. אבל עוזבים את הגיהנום. הייתי "בר מזל", שהציץ

הצצה חטופה לתוך אושוויץ. ארבעה ימים בלבד שהיתי שם. אפילו לא הספקתי להשתכנע, שהעשן העולה מהארובות הוא עשן של יקירי.

אושוויץ כאמור היתה צומת. אבל יותר מהיותה צומת פיזי היא היתה צומת נפשי - ציון דרך. כל החיים של האדם נמנים עד אושוויץ, ומאושוויץ - מנין חדש.

הנסיעה הפעם היתה נוחה יותר, ללא מטלטלים ומשא אישי. גם היחס היה קצת שונה. פעמיים עצרה הרכבת והכניסו לנו מים, ואפילו הרשו לרדת ולקחת מתחנת הרכבת. נסענו יומיים - שני ימים ושני לילות, נסענו דרך צ'כיה, אוסטריה, ביום חמישי י"ב באלול (31 באוגוסט) לעת ערב, עצרה הרכבת בתחנה הנושאת את השם קאופרינג... תחנה חדשה בגלותו של עם ישראל, ובגלות הפרטית שלי.

הושיבני במחשכים
- מחנות קאופרינג

פרק יז

הפירמידות של המאה ה-20

אמר הכותב:

אם קיים עדיין ויכוח בין ההיסטוריונים על זהותם של בוני הפירמידות בגיזה שבמצרים, האם נבנו על ידי העבדים העבריים מבני ישראל, או על ידי עובדי כפיה אחרים, הרי שאין ויכוח על זהותם של בוני הבונקרים האימתניים ("הפירמידות" בלשון הקצטניקים) בעמק הבכא, שבין קאופרינג ללנדסברג שבגרמניה. השלט שבכניסה אל הבונקר המרכזי מאשר בשלוש שפות:

> בשלהי מלחמת העולם השניה נבנה במקום זה בונקר שעמד לשמש כבית חרושת למטוסים. בנו אותו אסירי דאכאו. כתוצאה מתנאים אכזריים ותת אנושיים, גוועו, נרצחו ונקברו במקום זה ובמחנות שבסביבה 15,000 איש ואשה. רובם ככולם יהודים.

השלט בכניסה לבונקר

אנו עומדים בפתחו של בונקר "וינגוט 2", אחד משלושת הבונקרים, שנבנו בזעת אפם ובדם תמציתם של עשרות אלפי יהודים, ובתוכם אבא ז"ל, שהובאו לכאן בשלהי שנת תש"ד, השנה האחרונה למלחמת העולם השניה, בנסיון נואש להציל את חיל האויר הגרמני המתמוטט, ולמנוע את המפלה הצבאית הצפויה.

המבנה התת-קרקעי העצום, המשמש גם כיום את חיל האויר הגרמני, אליו אנו עומדים להכנס, הוא אחד העדויות האילמות לאכזריות הנאצית.

לכאן באתי כדי להתרשם ולהבין באופן מוחשי ובלתי אמצעי את סיפורו של אבא ז"ל על הבונקרים שבנה במו ידיו בשנה האחרונה למלחמה, כאשר הובא לכאן מפולין יחד עם טרנספורט שלם מיהודי לודז' עיר מולדתו.

תצלום למזכרת עם אלוף משנה רוצלך גרהרד בכניסה לבונקר. אנו עומדים בפתחו של בונקר "וינגוט 2" אחד משלשת הבונקרים שנבנו בזעת אפם ובדם תמציתם של עשרות אלפי יהודים

לפני הכניסה אל הבונקר אני מקבל ממארחי, מפקד המחנה לויטטנט קולונל ("זה שלוש דרגות מתחת לגנרל" הוא אומר) רוצלך גרהרד, הקדמה קצרה על הרקע לבניית הבונקרים בשלהי המלחמה.

הגורמים הצבאיים להקמת הבונקרים

כדי להבין את מהות ומטרות התכנית, פותח גרהרד, יש להכיר את המצב הצבאי הגרמני בשלהי המלחמה, ערב הקמת התכנית. בראשית שנת 1944 מיקד חיל האויר האמריקאי את התקפותיו הקטלניות על מרכזי התעשיה האוירית הגרמנית. הנזק היה כבד כל כך עד שהתפוקה בייצור המטוסים ירדה עד לשליש מן התפוקה הרגילה, ונתנה לאמריקאים עליונות בשמי גרמניה.

חיל האויר האמריקאי מפציץ בשמי גרמניה

לדוגמא: מינואר 1944 עד מאי 1944, עלה מספר ההפצצות מ- 7000 ל- 15,000 התקפות. התוצאות היו

הרסניות. בתוך בתי החרושת נהרגו המוני עובדים, נהרסו מטוסים שהיו באמצע ייצורם, מבני חרושת ומפעלים תעשייתיים עלו באש.

ההנהגה הנאצית הבינה, שכדי לשנות את המצב יש צורך להגדיל באופן דרסטי את ייצור מטוסי הקרב, שתחזיר להם את השליטה באויר.

לשם כך הגה היטלר את הרעיון להעביר את התעשיה הצבאית אל מתחת לקרקע, באמצעות הקמת מספר מרכזים תעשייתיים תת-קרקעיים ענקיים, חסיני פצצות, שיוכלו לשמש גם כמפעלים להקמת ולבניית מטוסים.

היטלר היה מעורב אישית בתוכניות המפעל, ומינה לצורך כך, ביום 21 באפריל 1944, את השר דורש לראש "מבצע בונקרי הענק לתעשייה". דורש קיבל את המינוי והבטיח "כי בנובמבר 1944 (כסליו תש"ה) כולם יהיו מוכנים".

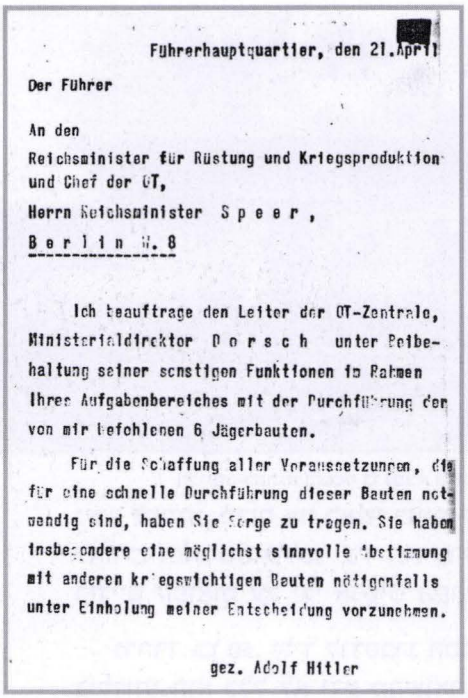

Führerhauptquartier, den 21.April

Der Führer

An den
Reichsminister für Rüstung und Kriegsproduktion
und Chef der OT,
Herrn Reichsminister S p e e r ,
B e r l i n W. 8

Ich beauftrage den Leiter der OT-Zentrale,
Ministerialdirektor D o r s c h unter Beibehaltung seiner sonstigen Funktionen im Rahmen
ihres Aufgabenbereiches mit der Durchführung der
von mir befohlenen 6 Jägerbauten.

Für die Schaffung aller Voraussetzungen, die
für eine schnelle Durchführung dieser Bauten not-
wendig sind, haben Sie Sorge zu tragen. Sie haben
insbesondere eine möglichst sinnvolle Abstimmung
mit anderen kriegswichtigen Bauten nötigenfalls
unter Einholung meiner Entscheidung vorzunehmen.

gez. Adolf Hitler

מכתבו של היטלר אל שר החימוש אלברט שפאר, מיום 21 באפריל 1944, בו כתוב: הנני ממנה בזאת את מנהל מרכז ה-OT את השר דורש לבצע את הקמתם של ששה מבני הייגר שהמלצתי עליהם

דורש הציע באותו מעמד "כמקום נוח ומתאים ביותר את האזור שליד העיר לנדסברג".

אזור לנדסברג הצטיין בתנאים גיאולוגיים וסביבתיים נוחים ומתאימים לחפירת הבונקרים: האזור עשיר במכרות חצץ עד לעומק 25-20 מטר, שהינו גם נוח לחפירה, וממנו קל להכין בטון. כמו כן המקום מוקף יערות שהיו נחוצים לצורך הסוואה, ומספיק רחוק מהחזית.

לנדסברג היא עיר מחוז, כ-55 ק"מ מערבית למינכן, וקאופרינג היא כפר קטן השוכן 4 ק"מ צפונית ללנדסברג. אולם שמם של המחנות נקרא על שם הכפר, הואיל ובו ממוקמת תחנת הרכבת הבין-עירונית, ולכאן הגיעו הכמויות העצומות של חומרי הבניה: מלט וברזל, וכן הטרנספורטים של עובדי הכפייה היהודיים מכל רחבי אירופה.

כאן בבקעה, מערבית לערים אלו, נקבע מקומם של שלושת הבונקרים, במרחק של שני ק"מ האחד מהשני. שתי חברות בניה אזרחיות ממינכן קיבלו את משימת הבניה: חברת "מול" וחברת "הולצמן".

וכאן בכניסה למחנה הצבאי אני מציג את האישור שהונפק עבורי, מקבל תג

הכניסה למחנה הצבאי בו נמצא הבונקר

מזהה, וכלי רכב של המחנה מוביל אותי אל הבונקר, שם מקבל את פני כאמור מפקד המחנה, רוצלך גרהרד, ומלווה אותי בתוך הבונקר.

מיליון קוב עפר

כל מה שקראתי ושמעתי על הבונקר ומימדיו מתגמד לנוכח הרושם וההלם, כאשר אני ניצב לפתחו, מרים את ראשי בזוית של 90 מעלות כדי לראות את קצה הכיפה, הולך לאורכו ומתרשם שלפני עיר תת קרקעית עצומה, ממשש את הבטון החשוף, שנבנה בידיים קפואות על ידי אנשים הקרובים לי, וחש דרכה את האימה והפחד.

גרהרד, בן 50, יליד לנדסברג הסמוכה. הוריו היו בני 16 כאשר התרחשה השואה. בילדותו הוא כלל לא ידע מהשואה, ומה שהתרחש כאן בפרט. "אני זוכר כי בתור ילד שיחקנו בין הביתנים של לאגר מספר 7 הנטוש, ולא ידענו שזה קאצט-לאגר", הוא אומר כמתנצל.

משלושת הבונקרים שנבנו על ידי היהודים רק בונקר זה הושלם, אומר גרהרד, והוא משמש כיום את חיל האויר הגרמני ליצור ותיקון חלקי מטוסים, כפי המטרה המקורית של בנייתו. ואילו שני הבונקרים האחרים לא הושלמו, מפאת חוסר בחומרי בנין וברזל, בשלהי המלחמה, לכן הוזנחו, והנם משמשים לפסולת מחצבה.

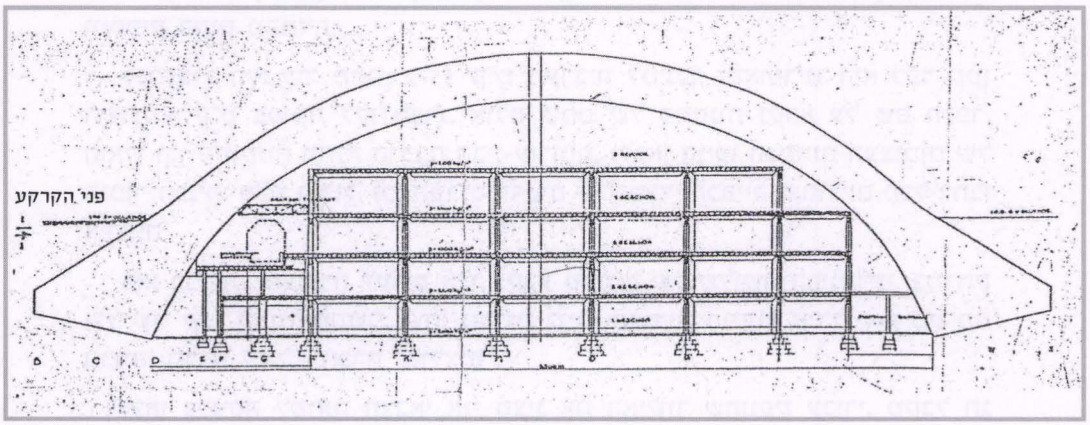

תכנית הנדסית של הבונקר בקאופרינג שנבנה ע"י עובדי הכפיה היהודיים בחורף שנת תש"ה

עד שנת 1960 היה גם בונקר זה ריק. הוא היה בשליטת הצבא האמריקאי, שכבש את האיזור בסוף מלחמת העולם השניה, והם השתמשו בו לצורך ניסוי פצצות טרם שנשלחו לקוריאה. בשנת 1960 הוא נמסר לצבא הגרמני.

אורך
גובה פנימי
רוחב פנימי
שטח שימושי
עובי בטון

נתוני הבונקר - בשלט זכרון שבמוזיאון הבונקר:
אורך, גובה, רוחב, שטח, עובי בטון

בתוך הבונקר הקדיש הצבא אולם המשמש כתערוכה, בו מוצגים ממצאים וחפצים של עובדי הכפיה היהודיים, וכן תכניות ותמונות משלבי בניית הבונקרים. לכאן מוליך אותי מר גרהרד.

בדייקנות גרמנית מתאר לפני מארחי את ממדי הבונקר שתחת פיקודו:

עבור הבונקר הזה בלבד נזקקו ל- 310,000 קוב בטון. נחפרו מיליון קוב אדמה. אורכו: 283 מטר, רחבו 80 מטר, וגבהו - ממרכז הכיפה עד לתחתית - 25 מטר. עובי הבטון בבסיס הבונקר - 18 מטר, וברום שיאו - 3 מטר.

הנתונים מדהימים: כמות הבטון מספיקה לבניית כ- 600 בנינים בני ברקיים טיפוסיים. מיליון קוב אדמה - כמחצית מחלל הפירמידות הגדולות שבמצרים (לשם השוואה: צלע הפירמידה הגדולה - 233 מטר). והוא מניף את אצבעו: "וכל זאת בעבודת כפיים"!

מהירות הבניה היתה מדהימה "בונקר זה נבנה במשך חצי שנה בלבד". ועוד נתון הוא מוסיף - "ללא פיגומים". "הכיצד ?" הוא ממשיך, "למרות שלא למדתי הנדסה, מרוב התחקות אחר אופן הבניה נעשיתי מומחה לדבר: בתחילה חפרו עובדי הכפיה שתי תעלות מקבילות באורך 250 מטר, ובעומק 25 מטר, במרחק ממוצע של כ-85 מטר אחת מחברתה. את העפר שהוצא מהאדמה ערמו בין שתי התעלות ככיפה. בתוך התעלות הרכיבו קונסטרוקציות של עמודי ברזל, ועליהם יצקו, שכבה אחר שכבה, אלפי טונות בטון.

לאחר יציקת דפנות הבונקר בתוך הבורות, יצקו את הכיפה. וכאשר כל זה הסתיים, רוקנו את חלל הבונקר מהעפר.

הבונקר - כקבר

גרהרד מתאר בצורה מדוייקת את הטכניקה של הבניה. אולם את סבלם של הבנאים - היהודים עובדי הכפיה - אין הוא יכול לתאר. "לעולם לא תבינו זאת", היה אומר אבא ז"ל , "הם שיעבדו אותנו עד קצה גבול היכולת". "זו היתה עבודת פרך בצירוף רמיסת כבוד האדם. היינו גרועים מבהמות משא".

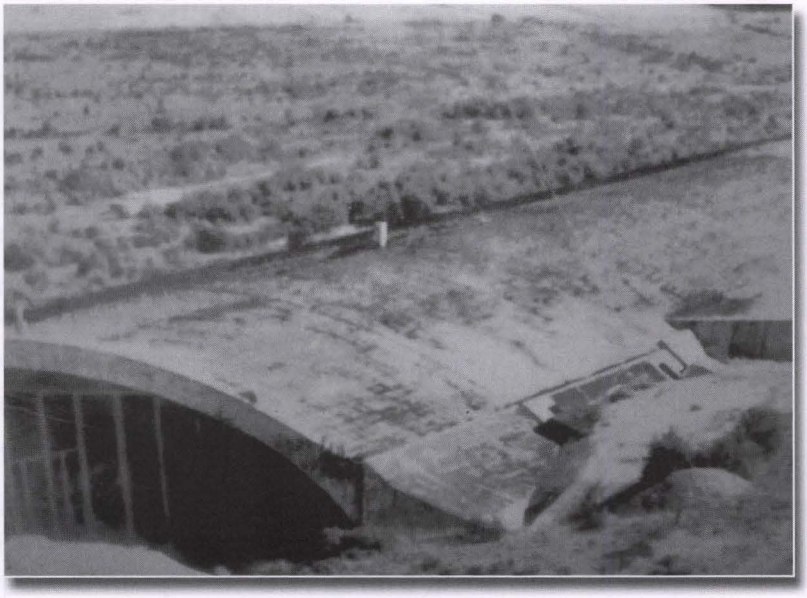

הבונקר עם תום יציקת הגג

"העבודה נמשכה בכל שעות היממה, במשמרות של 12 שעות. נורות חשמל האירו את משטחי העבודה, שדמה לקן נמלים. אלפי אסירים הועסקו בצלע הכיפה, על הפיגומים, ועל תמוכות הברזל שבמעמקי הבורות, תוך רעב מתמיד ורדייה גסה של מנהלי העבודה, בצעקות, בגידופים, מכות וחבטות.

"היו ימים בהם עבדנו במעבה התעלות, והיו ימים שעבדנו במרומי הכיפה. לאורך הקיר התלול של הכיפה היו תלויות מדרגות עץ ארעיות. ביד אחת היינו נאחזים בווי הברזל המזדקרים מן הבטון וביד השניה מובילים קורות ברזל שאורכם שנים עשר מטר, בידים חשופות, ללא כפפות. מי יכול לתאר לעצמו כיום עבודה כזו ?!

"למעלה בקצה התעלות עמדו מערבלי בטון ענקיים, לשם היתה מובילה קבוצה אחת מלט, וקבוצה אחרת - חצץ ומים. מצידם השני של המערבלים היינו מעמידים קרוניות. את הקרוניות היינו דוחפים על פסי ברזל לאתר העבודה, ושם שופכים אותן על פניהן. קבוצה אחרת היתה מחליקה את הבטון שולפת את פסי הברזל ומניחה אותם על השכבה החדשה.

"משטחי הבטון היו חלקלקים ותלולים. רבים מן העובדים קרסו והחליקו ממרומי הר הבטון וצנחו אל התהום. מרוסקי איברים הם התגלגלו מקורת ברזל אחת אל רעותה עד שהפכו לכדורי בשר שותתי דם. רבים מן העובדים קבורים שם בתוך הבטון, ואנו נאלצנו ליטול על עצמנו גם את מתכונת עבודתם. לגופו של

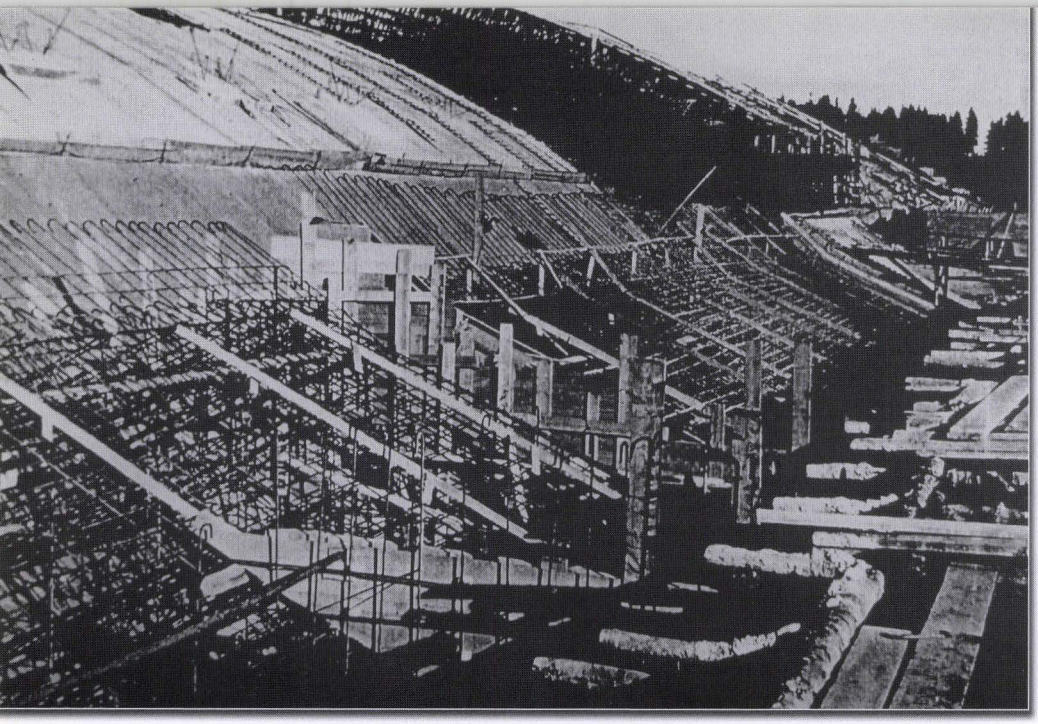

הבונקר במהלך בנייתו בחורף תש"ה (1944-1945)

היהודי לא היה ערך. את הברזל שנפל היו מחלצים, את הגוף היו משאירים בתוך הבטון..."

"אנשי ס.ס. לא התירו לנו לנוח לשניה. עיניהם המאיימות, הבולשות ומחפשות ללא הרף את הקרבן התורן שניסה לנוח למשך שניה או שתים, להתאושש מעבודת הפרך".

תאור זה חוזר ונשמע מכל שרידי מחנות קאופרינג, והוא מצטלצל באזני כאשר אני צועד באולם התערוכה שבתוך הבונקר. ו... הנה סיר המרק של האסירים. נערים מצאו אותו באחד המחנות הנטושים שסביב הבונקר. אולם המוצג המרשים ביותר לדעתי הוא קוביית בטון בגודל של 20X20X20 ס"מ, שנמצאה בשטח הבונקר ע"י בנות הברית.

היתה זו יציקת נסיון שנערכה בכל יום, טרם יציקת הבטון למשטחי הבונקר, ונועדה לבדוק אם היהודים אינם מזייפים בכמות וביחס המלט והחול. על כל קוביה נחרץ התאריך בו נערכה יציקת הנסיון. שלוש קוביות שרדו.

על אחת מצויין התאריך 18.4.45 (ה' באייר תש"ה), כלומר, 10 ימים בדיוק טרם כיבוש המקום ע"י הצבא האמריקאי.

כן! הבניה כאן התנהלה עד הרגע האחרון ממש. כאשר הגיעו יחידות אמריקאיות אל אתר הבניה, בסוף אפריל 1945, עוד ניצבו ליד הבונקר הכמעט מושלם המוני מערבלי בטון וכלי חפירה. המומחים של בנות הברית התרשמו מאוד מן המבנים, והעירו בקשר לכך, כי אילו הושלמו המבנים והיו מתחילים לייצר בהם מטוסי קרב כמתוכנן, היה הדבר מביא לתפנית במלחמה לטובת גרמניה.

קוביית בטון - יציקת נסיון. התאריך נחרץ על הבטון
18 באפריל (1945) יום רביעי - ה' באייר תש"ה תשע ימים לפני השחרור

המועד שנקבע להשלמת הבונקרים ע"י השר דורש - נובמבר 1944 (כסלו תש"ה), לא נשמר. ולא באשמתו (וגם לא באשמת הפועלים). אספקת חומרי הגלם צומצמה בגלל פגיעת בנות הברית בעורקי התחבורה. הדבר גרם גם שבנייתם של שני הבונקרים האחרים צומצמה מאד והופסקה בסוף שנת 1944.

"הבאים מצרימה"

לקראת סוף הביקור, מזמין אותי מר גרהרד למשרדו. הוא הכין עבורי הפתעה: תצלום מתוך "ספר האסירים", בו נרשם אבא ז"ל ביום בואו לקאופרינג: הראשון לספטמבר 1944, י"ג באלול תש"ד. היה זה טרנספורט שלם - כ-3,000 יהודים, שרידי גיטו לודז', שהובאו לכאן, כדי "להשתתף" במאמץ המלחמתי.

אני מחזיק את המסמך בידיים רועדות. בטור ישר באותיות רהוטות, רשומים בזה אחר זה "הבאים מצרימה". בכל עמוד 28 יהודים. בטור הראשון מספר האסיר שהוענק להם, שבהזדמנות זו נרשם גם על גבי הבגד. מכאן ואילך הוכר כל אדם על פי מספרו. בטור השני - שמו. בטור השלישי - תאריך הלידה. הטור הרביעי נותר ריק. נרשם בו... תאריך הפטירה. אני מונה - 13 מתים. קרוב ל-50 אחוז לא שרדו כאן.

אני מוסיף להתבונן, ומנסה לדמיין: הנה היהודים יורדים מהרכבות, ועומדים בטור ערפי לפני שולחן הקאפו. כל אחד חייב להכריז את שמו ותאריך הולדתו, שכן באו מאושוויץ ללא תעודות. (מעניין, עד כמה שבדקתי שמות המוכרים לי - כולם נתנו תאריך לידה מדוייק ולא ניסו להצעיר את עצמם. יתכן שזהו תוצאה של משטר הפחד). רובם בני 20-30 שנים, אולם קיימים גם בני 62 (נדיר) ובני 17 שנים.

אני מתאר לעצמי כי כל אחד מ"הבאים מצרימה" השתדל להיות יחד עם חבר או קרוב וכד', ואני בודק את השכנים של אבא ז"ל: מכטיגל אברהם, ווירזצקי יחזקאל. (בטור הרביעי מצויין ששניהם נפטרו ב- 17 בפברואר 1945, כלומר בעיצומה של מגיפת הטיפוס). שמות לא מוכרים. מי יודע מי הם? האם הותירו קרוב או גואל, או שמסמך זה הוא טביעת אצבע אחרונה שלהם ביקום...

גרהרד מושיט לי מסמך נוסף. צילום מתוך ספר האסירים של מחנה מספר 4. שם "התגורר" אבא ז"ל. זהו מסמך מפורט יותר. רשום בו גם המקצוע של האסיר, ומה הוא עבד בפועל.

היכן הוא מחנה מספר 4 ? אני שואל. גרהרד מתרומם ממקום מושבו, ניגש אל החלון ומצביע לכיוון האופק. אתה רואה את החורשה ההיא, זה בדיוק שם.

אנו עושים את דרכנו לשם.

צילום מתוך: אסירים יהודיים במחנות קאופרינג - לנדסברג. מאת: ש' דאובר

פרק יה
מחנות קאופרינג

מסביב לאתרי הבניה, הוקמו בקיץ תש"ד, 11 מחנות, לאגר'ס בגרמנית, לשיכונם של עובדי הכפיה היהודיים. המחנות הוקמו במרחק של 3-10 ק"מ מאתר הבניה. בכל מחנה נדחסו כ-3,000 יהודים. המחנה הראשון הוקם בסמוך לתחנת הרכבת של קאופרינג, ואסיריו שימשו לרוב כ"קומנדו הובלה". לכאן הובאו ברכבות אין-סופיות שקי מלט וקורות ברזל. על היהודים הוטל לפרק את ה"סחורה" ולהובילה אל אתרי הבניה. שמו של מחנה זה היה תחילה "קאופרינג 1" ותאריך הקמתו 1.5.44 (ח' באייר תש"ד). אולם כחודשיים אחריו, ב- 26.6.44 (א' בתמוז תש"ד), הוקם המחנה המרכזי בפאתי העיר לנדסברג, ונקרא "מחנה 1", והמחנה שבפאתי תחנת הרכבת הוסב ל"מחנה 3".

תוך חודש חודשיים הוקמו תשעה מחנות נוספים. מדי שבוע הגיעו טרנספורטים מכל רחבי אירופה, ונצרכו מחנות לשיכונם. מחנה מס' 4 נפתח ב- 25.4.44 (ו' באלול תש"ד), ואבא ז"ל הגיע אליו כשבוע לאחר מכן, בראשון לספטמבר.

...מבור תחתיות

הצריפים של מחנות קאופרינג היו שונים. לא היו אלו צריפי עץ על פני האדמה, כבכל המחנות, אלא בורות בתוך האדמה. כינו אותם "צריפי אדמה" (בלוקים או בארקים בגרמנית), אולם מתאים יותר היה לכנותם מחפורות.

מס' המחנה	כינוי המחנה	מיקום גיאוגרפי	תאריך הקמה גברים/נשים	תאריך פינוי
1	קאופרינג I	צפונית לעיר לנדסברג	גברים – 22.6.44 נשים – 1.8.44	27.4.45
2	קאופרינג II	מזרחית לעיירה שטופרסברג (Stoffersberg)	גברים – 24.8.44 נשים – 24.8.44	25.4.45
3	קאופרינג III	7 ק"מ צפונית לעיר לנדסברג בדרום העיר קאופרינג	גברים – 1.5.44 נשים – פברואר 44	25.4.45
4	קאופרינג IV	3 ק"מ צפונית מערבית לקאופרינג	גברים – 25.8.44 נשים – ספטמבר 44	25.4.45 25.4.45
5	קאופרינג V אוטינג	20 ק"מ מזרחית ללנדסברג, 1 ק"מ דרומית לאוטינג (Utting) ע"י אגם אמרזי (Ammersee)	גברים – 21.8.44	22.4.45
6	קאופרינג VI טרקהיים	20 ק"מ מערבית ללנדסברג ע"י העיר טרקהיים (Turkeim)	גברים – 1.10.44 נשים – ינואר 44	22.4.45
7	קאופרינג VII ארפטינג	2 ק"מ דרומית מערבית ללנדסברג על הדרך המוליכה לעיר ארפטינג (Erpfting)	גברים – 11.9.44 נשים – 11.9.44	מרץ 45
8	קאופרינג VIII	או 2 ק"מ מזרחית להורלך (Hurlach) או 10 ק"מ דרומית ללנדסברג ע"י העיירה זישטל (Seestall)	גברים – 22.11.44	25.4.45
9	קאופרינג IX	או 8 ק"מ צפונית לקאופרינג ע"י העיירה אוברמיטינגן (Obermeitingen) או 2 ק"מ מזרחית להורלך (Hurlach)	גברים – 14.10.44	25.4.45
10	קאופרינג X אוטינג	20 ק"מ מזרחית ללנדסברג ע"י העיר אוטינג (Utting) ע"י אגם אמרזי (Ammersee)	גברים – 26.9.44	26.4.45
11	קאופרינג XI שטטוולדהוף	5 ק"מ מערבית ללנדסברג, מזרחית לעיירה שטטוולדהוף (Stadtwaldholf)	גברים – אוקטובר 44	27.4.45

טבלת מחנות קאופרינג. מתוך: אסירים יהודים במחנות קאופרינג - לנדסברג, מאת ש' דאובר

"לא ראינו צריפים, אלא גגות קטנים שהזדקרו מן האדמה". בור תחתיות - צריפי האדמה במחנה קאופרינג 4

היו אלו מחפורות באורך של 20 מטר, ברוחב - 5 מטר ובעומק - 1 מטר. מלמעלה הן היו מכוסות בגגות עץ בצורת משולש, שהיו בפועל מסגרות עץ עטופות בנייר זפת, מכוסות עפר.

כדי להכנס אליהם היו חייבים לרדת שלוש מדרגות, לתוך מעבר - חפירה עמוקה בעומק של מטר לאורך כל הצריף. משני צידיו - "הדרגשים" שהיו בעומק של חצי מטר בלבד. היו צריפים שהאסירים שכבו על לוחות עץ בלתי מוקצעים או על שקים מקש קלוע, אולם ברוב המקומות האדמה היתה מכוסה קש בלבד.

כדי להתגונן מפני הקור קיבל כל אסיר שמיכה מרופטת. במקום כרית הניחו את קבקבי העץ או את הנעליים על ה"מזרון".

לשיטת "בניה" זו היה יתרון גדול, משום שלא שררה בו צינה עזה מדי, היות והאדמה ממתנת את הקור. אך לעומת זאת - כאשר ירד גשם היו המים מחלחלים פנימה עד ששלוליות היו נקוות במעבר שבין הדרגשים. מספר יהודה גראי: "לעיתים היינו מרוקנים את המים בדליים, ולעיתים היינו מניחים להם לחלחל לתוך האדמה, ובינתיים היינו מבוססים בבוץ בגובה של 10 ס"מ, והיה זה לגמרי לא נעים ולא נוח".

בכל מחנה היו 70-60 צריפי אדמה, כאשר בכל צריף נדחקים 70-50 איש. למשל במחנה מספר 4, שהיה מבחינת היקפו הגדול ביותר מבין כל המחנות, היו 72 צריפי אדמה.

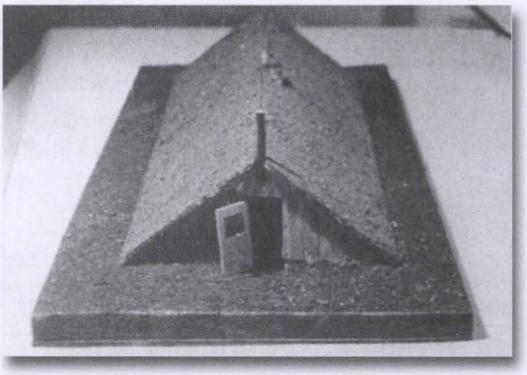

דגם של צריף אדמה שנבנה אחר המלחמה על ידי אחד האסירים

הבאים מצרימה

בשלב זה של המלחמה, כאשר רוב רובה של יהדות אירופה הכבושה כבר נכחד, נותרו שלשה ריכוזי יהודים מהם ניתן היה לשלוח יהודים לקאופרינג.

הראשונים היו יהודי הונגריה, שהובאו לכאן בחדשים תמוז - אב תש"ד, אחרי סלקציה ושהות קצרה באושוויץ. אחריהם בחודש אב - יהודי ליטא מגיטאות שאבלי וקובנה, ובחודש אלול - יהודי גיטו לודז'.

את המחנות חפרו ובנו היהודים ההונגרים, מספרת הרבנית רוטנר תחי'. "יצאנו מאושוויץ בתשעה באב שנת תש"ד. אני זוכרת היטב את התאריך הואיל ובדרך אחזנו בידינו את מנת הלחם שקבלנו, ונזהרנו שלא לאכלו עד סיום התענית. כאשר הגענו לקאופרינג הועסקנו בבנית הבארקים. את הבורות חפרו הגברים. את גגות העץ המשולשים בנו נגרים בעלי מקצוע, שעטפו אותם גם בנייר זפת, ועלינו הבנות הוטל לכסות את הגגות בעפר.

"ליד כל בארק היתה ערימת עפר שהוצאה מהבור, ואנו באתי חפירה, פזרנו אותה על הגגות".

זה היה ה"נוף" שקבל את פני היהודים שהגיעו למחנות, כמו שמספר יהודה גראי: "לא ראינו צריפים, אלא גגות קטנים שהזדקרו מן האדמה. המראה דמה לבנין של קלפים. הגגות נראו מכוסים עשבים. סבורים היינו כי אלה מקלטים אנטי אוריים".

על כל מחפורת מגורים היה ממונה קאפו יהודי. במחנה 4 היו שבעים ושתים מחפורות, וכמספר הזה של קאפו'ס. תפקידם היה להוציא אותנו כאיש אחד לעבודה ולפקח על חלוקת האוכל. אולם הם לא הסתפקו בזה, כפי שכותב מרדכי ברום ב"פרקי חיים", הם השתלטו על כל מהלך חיינו ורדו בנו. נקל היה להבחין בהם - תמיד לבושים בגדי אסירים נקיים ומגוהצים, נעולים נעלי עור, מצוחצחים וממורקים, פרצופיהם מפוטמים ושוט בידיהם. השוט לא מש מידיהם אף לא לרגע. ראית שוט - ראית קאפו. הם הסתובבו במחנה מקרינים סמכות נפוחה. עליהם היה ממונה קאפו ראשי. ובראש ההיראכיה היו שלושה קאפו'ס גרמנים, פושעים פליליים ששוחררו מכלאם כדי לשרת במחנות הריכוז.

פרק יט
גלות חדשה

כאן מתחיל סיפורו של אבא ז"ל:

"בראשון לספטמבר 1944 (=י"ג באלול תש"ד) באתי בשערי קאופרינג. ביום זה בדיוק מלאו חמש שנים לפרוץ מלחמת העולם השניה. לפני חמש שנים, בחודש אלול תרצ"ט, פרצו הגרמנים לפולניה, והתחילה שואת עם ישראל.

כאשר פרצה המלחמה חשבנו כי זו תהיה מלחמה ככל המלחמות. אולי נסבול קצת יותר בגלל האידיאולוגיה הנאצית החדשה. אולם מי האמין שימלאו חמש שנים למלחמה ועדיין לא נראה את קיצה?!

הובאנו לקאופרינג בתוך טרנספורט ("משלוח" בעברית מדוברת) של כ-3,000 יהודים שרידי גיטו לודז'. עדיין נותר מעט בשר על עצמנו, מעט כח בגופינו. עדיין ניתן להפיק מאתנו תועלת.

"השלטים בתחנה הכריזו 'קאופרינג' אולם אף אחד מאתנו לא שמע מעולם על מקום זה".
תחנת הרכבת בקאופרינג כיום

קרון רכב שבו הובאו האסירים לקאופרינג. מוצב למזכרת בתחנת הרכבת בקאופרינג

עוד לפני עשרה ימים ישבנו בביתנו בגיטו לודז', אני אשתי וילדי, ואז הגיעה פקודה לפנות את הגיטו. הוליכו אותנו לרכבות תוך סיפורי בדים, שמסיעים אותנו לגרמניה, כדי שלא להיות קרובים לחזית, והגענו ל...אושוויץ.

באושוויץ עברנו סלקציה, הנשים והילדים נשלחו אל תאי הגאזים, ואילו אותנו הגברים ריכזו, ואחר ימים אחדים העמיסו אותנו על רכבת משא. נסענו יומיים - שני ימים ושני לילות. במשך היומיים האלו היה יחס קצת שונה, כי פעמיים עצרו את הרכבת, פתחו את דלתות הקרון והכניסו לנו מים, או שהרשו לנו לרדת לתחנה לקחת מים. ביום השני עם ערב הרכבת עצרה בתחנה קטנה.

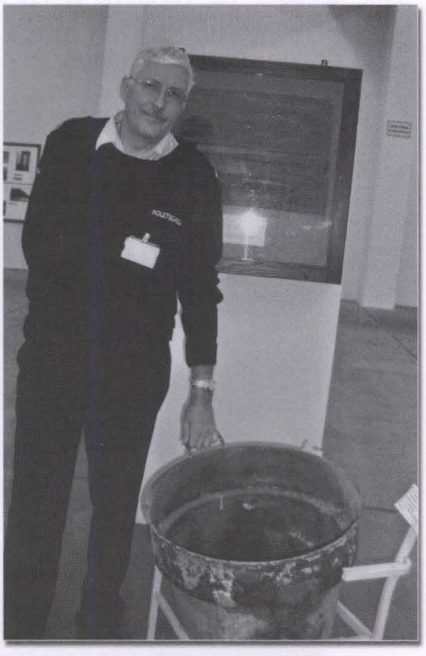

אלוף משנה רודלך גרהרד
מציג את סיר המרק של האסירים

חיילי וורמאכט קשישים, שהיו מופקדים על תחנת הרכבת, נגשו לקרונות וקראו: "רבותי, אנא רדו מהקרונות והתייצבו בחמישיות". היתה זו "מנגינה" שלא היינו רגילים לה. החילונו להאמין שבאנו למקום שונה. לא עוד צעקות וקללות, לא עוד רעב ודיכוי. אולם היכן אנו? השלטים בתחנה הכריזו "קאופרינג", אולם אף אחד מאתנו לא שמע מעולם על מקום זה. לימים התברר כי אנו במרכזה של בווריה, כ-60 ק"מ מערבית לעיר מינכן.

באותו ערב הובילו אותנו למחנה קטן בקרבת התחנה, נתנו לנו דיסה והוכנסנו ללינה בצריפים החדשים שהוקמו לא מכבר. למחרת בבקר הגיעה פקודה - להתייצב למפקד, ואח"כ - ללכת. צעדנו מרחק לא גדול, קילומטרים אחדים, ונכנסנו למחנה

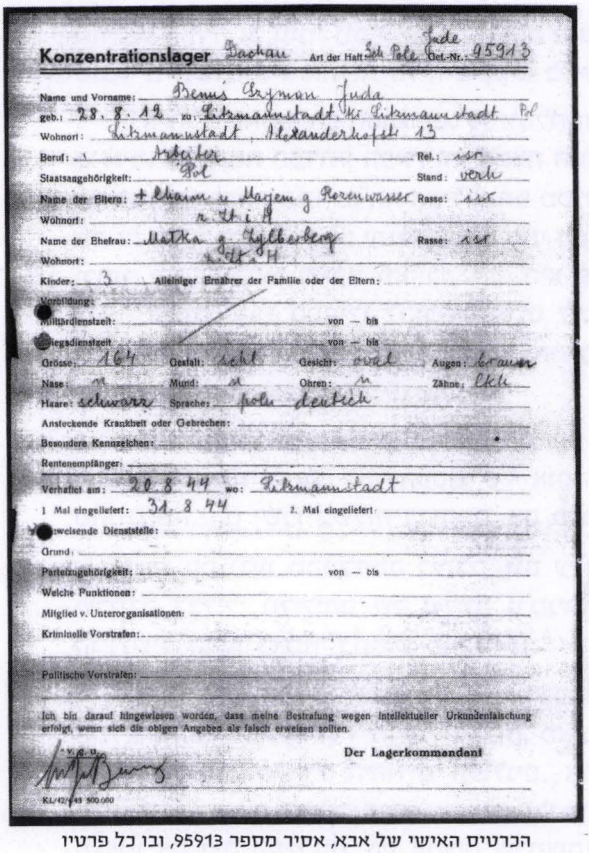

Konzentrationslager Dachau Art der Haft: Sch. Pole Jude Oct.-Nr. 95913

Name und Vorname: Bernis Chajman Juda
geb.: 28.8.12 wo: Pitrmannstadt Kr. Pitrmannstadt Pol
Wohnort: Pitrmannstadt, Alexanderhofstr. 13
Beruf: Arbeiter Rel.: isr
Staatsangehörigkeit: Pol Stand: verh
Name der Eltern: + Chaim u. Marjem g. Bernwasser Rasse: isr
Wohnort: r. Yt. i. P.
Name der Ehefrau: Matka g. Tylberberg Rasse: isr
Wohnort: Jekaterinoslaw
Kinder: 3 Alleiniger Ernährer der Familie oder der Eltern:
Vorbildung:
Militärdienstzeit: von — bis
Wiegadienstzeit: von — bis
Grösse: 164 Gestalt: schl Gesicht: oval Augen: braun
Nase: n Mund: n Ohren: n Zähne: lückig
Haare: schwarz Sprache: poln deutsch
Ansteckende Krankheit oder Gebrechen:
Besondere Kennzeichen:
Rentenempfänger:
Verhaftet am: 20.8.44 wo: Pitrmannstadt
1. Mai eingeliefert: 31.8.44 2. Mai eingeliefert:
Zuletzt bekleidete Dienststelle:
Grund:
Parteizugehörigkeit: von — bis
Welche Funktionen:
Mitglied v. Unterorganisationen:
Kriminelle Vorstrafen:
Politische Vorstrafen:

Ich bin darauf hingewiesen worden, dass meine Bestrafung wegen intellektueller Urkundenfälschung erfolgt, wenn sich die obigen Angaben als falsch erweisen sollten.

Der Lagerkommandant

KL/42/44 500.000

הכרטיס האישי של אבא, אסיר מספר 95913, ובו כל פרטיו

חדש, בערך באותה מתכונת של המחנה מאתמול. הבלוקים היו בצורת בונקרים בתוך האדמה, ולמעלה מעליהם - אדמה ודשא. היה זה מחנה מספר 4.

עדיין לא ידענו מה טיבה של גלות חדשה זו. רבים מאיתנו ראו במחנות אלו מקום מפלט והצלה מן התופת. הם סרקו את האופק ההררי הנפלא "וגילו" שאין כאן ארובות, אלא ביתני עץ - "צימרים" בחיק הטבע, וקיוו כי הנורא מכל כבר מאחוריהם. הלא המה כחות עבודה חיוניים המשתלבים במאמץ המלחמה האחרון של הרייך. הלא הם הובלו עד לכאן, למחנות עבודה אלו, כדי להשתלב בפרוייקט בניית בונקרים תת-קרקעיים.

אולם מה שקרה בפועל היה הפוך מההגיון - הגרמנים המשיכו את משטר הרעב והדיכוי, לקראת השמדתנו הסופית במות איטי ואכזרי.

כאן גילינו, כי גם בחודשים האחרונים של המלחמה לא הצליחו הגרמנים לחרוג ממעגל הטרור והדיכוי. על אף הצורך החיוני בכוחות עבודה, לא עשו הגרמנים דבר כדי להטיב את תנאי חייהם של האסירים.

מחנות קאופרינג היו מחנות "להשמדה איטית". מחצית מתוך 35,000 היהודים שהובאו הנה סיימו את חייהם. "מוות קר" קראו לזה, משום שהיה זה מוות ללא קרימטוריום.

קיבוץ גלויות

מוסיף אבא ז"ל ומספר: כאן בבארקים שבקאופרינג התרחש קיבוץ גלויות מפתיע - קבוצות יהודים מארצות שונות, בעלי אופי ומנטליות שונה, קובצו בכח הזרוע למחנה אחד, והוטל עליהם, כלומר עלינו, לחיות בכפיפה אחת. הדבר לא סייע,

ואדרבה - היה זה עינוי נוסף, שכן במצוקה נפשית ופיזית הניגודים מתבלטים, ואֵלו מגבירים חשדנות, והאחדות אליה נזקקים בשעות קשות נעלמת.

הראשונים כאמור היו ההונגרים. עד למלחמה לא היה להם כמעט מגע עם יהדות פולניה, הן מפאת המרחק הפיזי, והן מפאת המנטליות. יהדות הונגריה היתה סגורה, הם התחנכו להיות סגורים, וזה הציל אותם מטמיעה והשכלה, כך שלא היה להם ידע מה זה יהודי פולני ומה זה יהודי ליטאי. מתי הם הכירו אותם לראשונה? - באושוויץ! ובתור מה? - בתור קאפו! והסיבה לכך היא פשוטה. השואה החלה בפולין בשנת 1939. בשנת 1942 התחילו להוביל יהודים למחנות ההשמדה, וביניהם גם למחנה ההשמדה באושוויץ. במשך הזמן "הגיעו" יהודים אלו לתפקידי מפתח במחנה, נעשו קאפו'ס, וטיפלו בטרנספורטים שהגיעו.

בחודשים אייר-סיון תש"ד (מאי- יוני 1944) החלו להגיע טרנספורטים של יהודי הונגריה לאושוויץ. עד לחג הפסח של אותה שנה לא ידעו יהודים אלו כמעט מהמלחמה. הם ישבו בשלוה בבתיהם, עם משפחותיהם, ועסקו בפרנסתם כבעבר.

אמנם הם ידעו מהמלחמה בעולם, וגם עליהם הוטלו גזירות מטעם ממשלתם, שרקדה לצלילי חליליהם של שליטי גרמניה, אבל בכל זאת הם ישבו בבתיהם. הגירושים החלו כאמור בחודש מאי 1944.

יהודים אלו הגיעו לאושוויץ עם משפחותיהם, שבעים ללא סבל, במיטב מחלצותיהם, ובבת אחת - נזרקו לגיהנום. מאיגרא רמא לבירא עמיקתא. ומי "קיבל את פניהם" באושוויץ? היהודים הפולנים. אלו שנמצאו כאן כבר שנים אחדות ושאיבדו מזמן את משפחותיהם. יהודים אלו ש"עבדו" שנים אחדות בצל המשרפות ושאפו את ריח הקרבנות, היו אנשים שרגשותיהם כבו מכבר והפכו לרובוטים.

מפגש זה היכה בתדהמה את יהודי הונגריה, והם אמרו האחד למשנהו: הבט, ראה! זהו יהודי פולני. כך הם נראים!

וחודש מאוחר יותר - כאשר הגרמנים נזקקו לידיים עובדות לצורך בניית המחנות בבקעת קאופרינג, נשלחו ראשונים - היהודים ההונגרים. כח העבודה ה"טרי" שהיה ברייך השלישי. אנחנו הפולנים - שרידי גיטו לודז' - הגענו לאושוויץ, וממנה לקאופרינג - חודשיים מאוחר יותר - בחודש אלול תש"ד.

כך קרה, שכאשר אנחנו הגענו לקאופרינג היו כל העמדות תפוסות. הקאפו'ס שלנו היו הונגרים, והם התייחסו לפולנים בזלזול מעט. זה לא היה בגלוי, אבל אנחנו חשנו את זה. אנחנו הבנו שזה מתוך נקמה, היות והפולנים קבלו את פניהם באושוויץ בצורה... (כאן נעצר אבא ומחפש את המילה המתאימה...) בצורה... נקרא לזה מחוספסת.

באגף נפרד של המחנה היו ביתנים אחדים עבור נשים. היו אלו נשים מהונגריה

אשר ניהלו את המטבח, וכן עבודות בית שונות עבור הגרמנים. לגברים ההונגריים היו שם מעט בנות משפחה, בת עיר או שכנה, ואלו תמכו בהם מעט, עזרו במשהו. זרקו דרך הגדר תפוח אדמה או חתיכת לחם. לנו לא היה שום קרוב או גואל. עמדנו וראינו הנה זה מקבל... וזה קיבל... עמדנו וראינו ונפשנו יצאה.

אולם הבחורים הפולנים המתוחכמים מצאו עצה. היתה בקאופרינג קבוצה קטנה של בחורים חסידי גור מלודז', וביניהם בחור בשם איצ'ה יוסקוביץ. הלכו אלו לקאפו הראשי של המחנה, ואמרו לו כי איצ'ה זה הוא נכדו של האדמו"ר מגור (לרבי מגור היה חתן בשם יוסקוביץ), וכדאי לו לשמור איתו על קשר טוב, כי המלחמה מתקרבת לקיצה, וחסידי גור יתגמלו אותו... והקאפו הזה אכן מינה את איצ'ה לסגנו, והוא עזר רבות לבחורים הפולנים במחנה.

קבוצה זו "התגוררה" שלושה בלוקים אחרי הבלוק שלנו. לימים הם ארגנו, או מצאו, רצועה של תפילין ללא בית. דומני שהם קנו את זה מההונגרים. זה נודע לנו, וכל בוקר עם שחר חמקנו לשם, כרכנו את הרצועה על היד קראנו קריאת שמע בזריזות, ויצאנו לסבלותינו.

אנושיות בגיא צלמות

אבא ז"ל ממשיך ומספר: ...אבל היו הונגרים רבים שהיו יוצאים מן הכלל. ברצוני לציין את "זקן הבלוק" שלנו, יהודי חרדי מהונגריה. בדרך כלל ניתן לומר כי הקאפו'ס לא היו משלומי אמוני ישראל. לצורך זה נזקקו הגרמנים לאנשים גברתנים, חזקים, והיהודים הדתיים לא התאימו לכך. כך שאחוז היהודים המאמינים בין נושאי המשרות בגיטאות ובמחנות היה קטן.

לזקן הבלוק שלנו קראו... נדמה לי וייסבלום. הם היו שני אחים ממונקטש שבהונגריה, ואחד מהם היה האחראי על הבלוק שלנו. והעוזר שלו היה ג"כ יהודי חרדי בשם פייבל פישהוף, מקהילת החרדים בפראג.

וייסבלום הזה, יש לציין, נהג בהגינות וביושר. בניגוד לזקני בלוק רבים, שנהגו לחתוך את הלחם כך שישאר להם ולעוזריהם הרבה. וכן את המרק הדליל העליון חילקו לכולם, ואת המרק הסמיך, שהכיל מוצקים רבים ששקעו למטה, הותירו לעצמם ולכל מלחכי הפינכה שלהם.

פעם אירע מקרה לא נעים בבלוק שלנו: לאסיר אחד גנבו את הנעליים. הוא התחיל לצעוק: גנבו לי את הנעליים. הנעליים היו לאנשי המחנה חשובות כמו המזון. זה היה אוצרם הגדול ביותר. מי שנגנבו נעליו היה מועמד למיתה, כי ללא נעלים אי אפשר היה לצאת לעבודה. ובעקרון אי אפשר היה להשיג נעליים אחרות. היתה אפשרות אחת - לשים עין על אלו שנטו למות כדי ליטול מהם את מה שלא יוכל לשמש אותם עוד. אולם היו כאלו שניסו מתוך יאוש לבצע מעשה פלילי ולגנוב מאחרים.

בערב נודע מי הגנב. היה זה יהודי טוב, בן עיר שלי שלא עמד בנסיון... כאשר זקן הבלוק גילה את זה - ניגש אליו ונתן לו סטירת לחי מצלצלת. כולנו עמדנו לצידו של זקן הבלוק והצדקנו את מעשהו.

למחרת בבוקר ראינו את זקן הבלוק כשעיניו נפוחות וטרוטות. לא ישנתי כל הלילה, אמר, כל הלילה ישבתי ובכיתי, על המקרה הזה שאונה לידי, שנזקקתי להרים יד על יהודי. זהו המקרה הראשון בחיי שהרמתי יד על בן אדם בכלל ועל יהודי בפרט... אמר.

וייסבלום הזה זכה לדבר שמעטים זכו לו. נערכה לו לויה. הוא נדבק כמו כל יושבי הבלוק במחלת הטיפוס, התייסר שבועיים ימים ונפטר. את גופתו לא אספה "קומנדו קברנים" מהבלוק כמו את כל הגופות. אלא כל יושבי הבלוק יצאו וליוו אותו עד שער המחנה. מחזה לא שכיח במחנות ההשמדה.

חיי יום יום במחנה

הכותרת "חיי יום יום במחנה" היא קצת מקאברית (בדיחה עצובה), כאילו המדובר באיזה מחנה נופש שסדריו מתנהלים בסדר מסויים. עבור האסירים כל יום היה יום נפרד של סבל, ולא היינו בטוחים ביום ההוה ולא ביום המחר.

היום נפתח בשעה 4 לפנות בוקר. עוד לפני עלות השחר היה נשמע צילצול פעמון כעין גונג, ותוך עשר דקות היינו חייבים להיות על ה"אפל פלאץ"- מגרש המסדרים. הקאפו'ס היו משמיעים קריאת קצובות: "אן-טריטן" - להתייצב. זכור לי כי יום אחד אמר לי שכני לבלוק, כי למד בחיידר שבשבת אפילו הרשעים שובתים מהגיהנום, ובמוצאי שבת קוראים להם "שובו רשעים לשאולה". תמיד תמהתי, אמר, באיזה ניגון מכריזים את זה. עכשיו אני יודע, הנה כך (בניגון של אן-טריטן) שובו רשעים לשאולה... שובו רשעים לשאולה. ומאז כאשר הקאפו'ס היו מכריזים אן-טריטן היה מצטלצל באזני הפסוק...שובו...

במגרש המסדרים היינו עומדים, אלפיים איש, למעלה משעה, בטורים ישרים של חמישה חמישה. אסור היה שאיש יבלוט מן השורה. ואז החלו תרגילי הסדר: להוריד כומתה, להלביש כומתה. "מיצן אפ! מיצן אאוף!". כולם כאחד, בתנועות קצובות. ואחר כך ספירה ומנייה חוזרת ונשנית. תרגילים אלו חזרו ונשנו ללא הרף, ובינתיים היו מכים ומגדפים אותנו בכל כינויי הגנאי, עד שהיה שגור על פינו: מתיחסים אלינו כמו אל זבל, וסופרים אותנו כמו זהב.

יום אחד התארך המפקד יותר מכרגיל. הבנו שקיימת איזושהי בעיה. הקאפו'ס התרוצצו ומנו, וחזרו ומנו את האסירים. לאחר שעה ארוכה התבררה לנו הבעיה: היה אדם אחד מיותר, ולא הבינו כיצד? עד שפוענחה התעלומה: מוזלמן אחד שלא התעורר נרשם ע"י חבריו כמת. לאחר שיצאו חבריו מן הצריף, התעורר ושרך את

"מתייחסים אלינו כמו זבל וסופרים אותנו כמו זהב". מפקד האסירים במחנה

רגליו למגרש המסדרים, והתייצב במקומו. כאשר התבררה הטעות כעס עליו איש הס.ס. עד שהניף עליו את אלתו והרגו. "עכשיו מתאים החשבון", סיכם ביבושת.

כאשר הסתיימה הספירה - ניתן האות, וכל הטור היה יוצא לעבר אתר הבניה. עם רב, כאלפיים איש, עוטים סמרטוטים, צועדים בחמישיות בקצב, בנעלי עץ. נהר אדם מתפתל כנחש שחור על רקע השלג הלבן. צעדנו בדממה מוחלטת, רק המגע הקצוב של סוליות הנעליים העיד על נוכחותנו.

הקאפו'ס היו צועדים מלפנים ומאחור, קובעים את קצב ההליכה בהנפת אלה. ומאחור מלווה אותנו כמאסף... עגלת מתים. אף פעם היא לא שבה ריקם.

באתר העבודה היתה מתחלפת המשמרת בשעה 6 בבוקר.

חורף תש"ה היה חורף קשה מאד. הקור והרעב עשו בנו שמות, אנחנו היינו לבושים רק במדי האסירים - כתונת הפסים. גם הנעליים היו בלויות מרוב הליכה ולא היו בהן סוליות. אז אנשים המציאו המצאה: לקחו שק מלט, עשו בו חור כמו בטלית קטן, לבשו את זה

"אתר העבודה" יסודות הבונקר

הבונקר במהלך בנייתו בחורף תש"ה (1944-1945)

על הגוף, ועל זה הלבישו את החולצה. גם את הרגליים עטפנו בסמרטוטים, בשקיות מלט או בניירות וקשרנו סביב בחוטי ברזל.

פעם עמד ליד שער המחנה גרמני עם מקל, וכאשר שבנו מהעבודה נתן לכל אחד מכה על הכתף. כאשר הוא הרגיש נייר - הוא הוציא את האיש הצידה, ולמחרת תלו 4 יהודים עבור זה.

או היתה עבירה אחרת - אנשים שלא יכלו להחזיק מעמד מרוב קור קרעו חלק מהשמיכה ושמו תחת החולצה. גם על זה תלו, כי הם השמידו רכוש.

גם אני נתפשתי פעם. היה זה ערב סתוי אחד, סיימנו כבר את יום העבודה, שבנו מאתר העבודה ואנו ממתינים לבוא הרכבת. היה זה בכפר ציורי עם גגות אדומים ונחל עם גשר עובר עליו. ליד הבתים רואים ערימות שחת שנאספו מהשדה. הגרמני ששמר עלינו עשה רושם של אדם סולידי, והשני היה עסוק בעישון מקטרת. ניצלתי שעה זו של היסח הדעת והתחלתי לשוטט בין הבתים, ואני נתקל בערימה של קולרבי - גדולים כראש של תינוק. לקחתי אחד, ושברתי אותו לשניים, והכנסתי במכנסיים, חצי בצד ימין וחצי בצד שמאל. ואני חוזר. כאשר התקרבתי לקבוצה אני רואה שאיש ס.ס. עומד על הגשר ומסתכל עלי. עשיתי את עצמי כאיני מבחין. הגעתי לקבוצה והתערבתי ביניהם. אך אז התקרב ובא איש הס.ס. הסתכל על המספר שלי ורשם אותו... הבנתי שדיני נחרץ.

מריצת בטון ששמשה את בוני הבונקר, מוצגת במתחם מחנה מס' 7

החבר'ה אמרו לי: שמעון, אתה גמור. תיכף באופן אינסטנקטיבי פתחתי את שולי המכנסיים כדי להפטר מן הסחורה. החבר'ה עטו על השלל, וחיסלו אותו בבת אחת. אחרי שסיימו התחילו לדבר אלי ולהטיף לי מוסר: בשבילך כולנו נסבול! כולנו נשלם בשבילך! למה עשית את זה? לא עניתי שום דבר.

התחלנו לחזור בחמישיות למחנה. החבר'ה שלי הכניסו אותי באמצע החמישיה וכך התקדמנו. אולם איש הס.ס. לא הרפה, הוא התקרב והלך בסמוך לחמישיה שלי, מתוך מחשבה שכאשר נגיע למחנה - הוא יוציא אותי. החבר'ה החלו לדבר איתו ולבקש על נפשי: "אתה לא רואה שהוא לא בסדר, שהוא לא יודע מה שהוא עושה?! הנח לו". אולם הוא החל לצעוק, הוציא אותי מהחמישיה והחל להכות ולבעוט בי. אני בליבי חשבתי אולי זה טוב ככה. ידעתי שזה מגיע לי, וחשבתי שזה יהיה כפרה בשבילי. כך הוא הוסיף להכות אותי, עד שנתן לי סנוקרת בפנים, ואז הרפה ממני.

הגענו לשער. הקאפו'ס החלו לקרוא: מספר זה וזה לצאת ולעמוד בצד... וכך מתוך כל כמה שורות שעוברות קוראים מספר מסויים. והנה החמישיה שלנו קרבה והולכת אל השער... לבי הומה בחזקה, הנה עוד מעט יקריאו את המספר שלי... אני מתבונן בקאפו ממתין בצפייה מתוחה, מקוה לנס שיתרחש, בדומה לחיה ניצודה העומדת ליפול טרף ביד הציידים... והנה השורה שלי עוברת בשער... ועוד שורה ועוד שורה... אההה - - - נשמתי לרווחה. חשתי שחיי ניתנו לי כשלל.

פרק כ

מחנה 4 הופך ל"מחנה חולים"

ממשיך אבא ז"ל ומספר:

כנזכר, התחלנו בעבודת הבנייה במתחם הבונקרים בעיצומו של חודש אלול תש"ד. העבודה במשמרות של 12 שעות, בתזונה לקויה, התישה והחלישה אותנו. אולם עודדנו האחד את חבירו. היינו קבוצה של חמשה חברים מלודז': ישראל יצחק נייפלד, יעקב לייב ויסקול, ... אקרמן, מוטל גרינולד ואנכי. שמרנו על קיום "החמישיה", וכשהלכנו לעבודה, הלכנו יחד. החזקנו יד, האחד עודד את השני להמשיך הלאה, ואם מישהו נחלש - הכנסנו אותו לאמצע, כדי שהגרמנים לא יראו אותו סוחב רגליים, הולך בצד לאט - ויירו בו.

היה זה אחרי חנוכה. לקראת סוף דצמבר, נחלשתי מאד ולא יכולתי ללכת יותר. רגלי היו נפוחות מאד ולא יכולתי לצאת לעבודה. בבלוק לא יכולתי להשאר, שכן אם מישהו לא היה יוצא בבוקר למפקד, כשחזרנו מהעבודה לא מצאנו אותו.

היתה ברירה - ללכת לרופא. היה שם רופא ובלוק של חולים. הרופא נתן לפעמים איזשהו כדור, במקרה חמור הוא אישר יום אחד, או לכל היותר שלושה ימים של מנוחה. אך פחדו ללכת לשם, שכן אם הבלוק היה מתמלא - היתה מגיעה מכונית משא, והיו מעמיסים עליה את החולים, ולא היו רואים אותם יותר. אחרי המלחמה התברר שהחולים היו נשלחים חזרה לאושוויץ באותה רכבת שהביאה משלוחים חדשים. לקראת בואה של כל רכבת היתה מכונית משא עוברת בין המחנות ואוספת את כל החולים, והיו מעמיסים אותם לדרכם האחרונה. לכן אף אחד לא רצה ללכת לרופא.

אולם יום אחד חשתי שאינני מסוגל יותר. החברים שידלו אותי: בוא לעבודה, נתמוך בך. הלכתי עוד יום. עד שבוקר אחד אמרתי: חבר'ה - זהו, איני יכול יותר.

ניגשתי בלב כבד לצריף החולים, והנה ליד הדלת עומד קאפו ובפנים אין רופא. מי שנכנס - לא הורשה לצאת. הפעם לא נתנו לצאת אלא להכנס. לאט לאט התמלא הבלוק.

אח"כ ראינו דרך החרכים שממלאים בלוק נוסף עם חולים, שנאספו מכל

הבראקים. הבנו שזהו, הגרמנים אינם מתכוננים הפעם לתת לחולים טיפול כל שהוא, או לחילופין יום יומים של מנוחה, אלא מתכוננים לחסל אותנו.

בערב כאשר חזרו החברים מן העבודה, באו לבקר, אולם לא הורשו להכנס. שמעתי אותם צועקים: שמעון! שמעון! והצליחו להכניס לי שמיכה. האנשים בחוץ היו מודאגים מגורלנו, הסתובבו בחוץ וצעקו כל אחד לחבריו או לאחיו שבפנים קריאות עידוד. הרגשנו את עצמנו בכף הקלע.

למחרת בבוקר שמענו טרטור של מכוניות משא וצעקות. הבנו שהולכים להעמיס אותנו. נמלאנו חרדה, התכוננו לגרוע מכל. אולם אחר כך השתרר שקט. לא באו אלינו. אחר שעות אחדות שמענו שוב טרטור של מכוניות משא וצעקות. הבנו שעכשיו הם באים אלינו, אולם לאחר שעה קלה השתרר שוב שקט.

אחרי הצהרים פתחו את הפתח והורשינו לצאת. ואז ראינו שאנחנו במציאות חדשה. הגרמנים אספו את החולים מכל המחנות שבסביבה, הביאו אותם לכאן ו"אשפזו" אותם בבלוקים שלנו, והכריזו עליו כ"מחנה חולים". מכאן לא יצאו יותר לעבודה, אלא הניחו אותנו לגורלנו.

התברר, שעקב התקדמות החזית הרוסית לעבר דרום פולין, שם נמצאת אושוויץ,

'סכנת טיפוס' מכריז השלט בכניסה למחנה מס' 4. צולם על ידי הצבא האמריקאי המשחרר

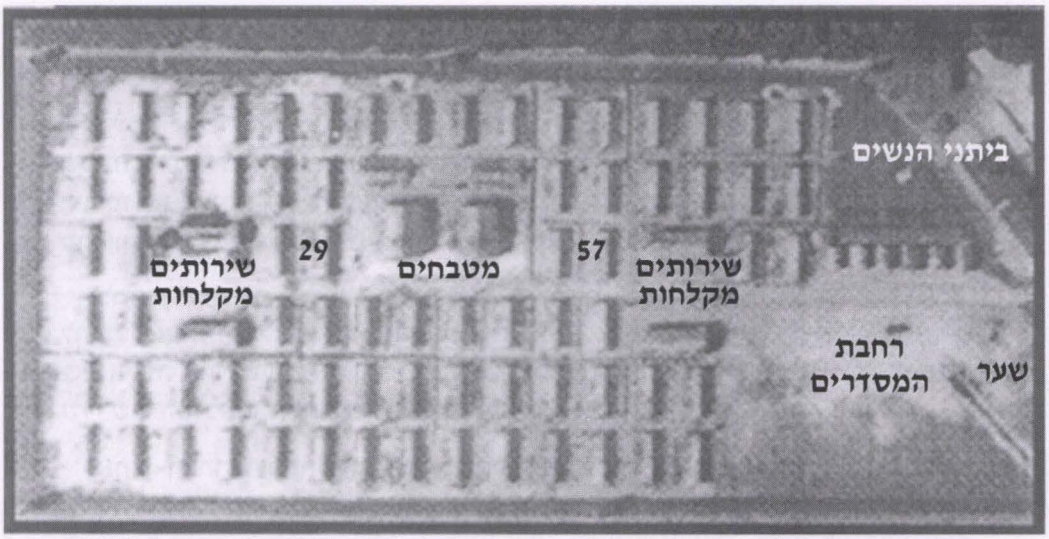

מחנה מספר 4. צילום אוירי שנעשה על ידי חיל האויר האמריקאי. בצריף מס' 29 התגורר אבא, ובמס' 57 - הרב מהידלמאש

נטשו הגרמנים בחפזה את אושוויץ. את היהודים העבירו בצעדות מות לתוך גרמניה. וכך פסקו המשלוחים של היהודים "החדשים" מאושוויץ. ובמקביל נפסקו גם המשלוחים החוזרים של החולים והמוזלמנים מקאופרינג לאושוויץ. לגרמנים לא היה מה לעשות בחולים, וכך החל מספר החולים לעלות עד שהיה צורך בריכוזם במחנה אחד, בעיקר מפאת חששם של הגרמנים מהתדבקות.

עבור הגרמנים, יהודים חולים אינם "סחורה" כבר. הם אינם יכולים למלא עוד את תפקידם ככחות עבודה זולים עבור מפעלי הבניה הגרמניים. תועלתם לרייך הגרמני הסתיימה וחייהם הפכו הפקר. התנאים במחנות לא אפשרו ריפוי, מכיון שלא היו תרופות ולא מיכשור רפואי, לכן החליטו לרכז אותם כאן. הם קיבלו תזונה מינימאלית, וכך קיוו הגרמנים תפתר הבעיה בצורה "טבעית".

לאחר המלחמה נודע, כי השטן ד"ר מנגלה ביקר במחנות אלו כאשר חזר מאושוויץ, והוא שנתן את הרעיון להפוך את מחנה 4 למחנה חולים.

על כל פנים, אני "מתגורר" מעתה בבלוק מס' 29, חברה חדשה, חברים חדשים. את חברי מ"החמישיה" לא ראיתי יותר.

מחנה טיפוס

בחודש ינואר (1945) פרצה מגפת טיפוס במחנה. זו מחלה מדבקת הנקראת "טיפוס הבהרות", המתאפיינת בחום גבוה ובהזיות. החולה היה נתקף חום פתע שהגיע ל-39 מעלות ומעלה. בעקבותיו הופיעו תופעות של אובדן הכרה או הזיות.

הדרך אל קברי האחים של מחנות מס' 3 ו-4 על שפת הנהר לך, צפונית לקאופרינג

עיני החולה היו מפלבלות, הוא היה מאבד כל תיאבון, ולא היה מסוגל לאכול דבר פרט לסוכר או דבש, ולגמוא אי אלה נוזלים.

בלילות היו נודדים במחנה שלדי אדם שדמו לרוחות רפאים, מְדמדמים ומדברים מתוך קדחת החום. מחפשים את קרובי משפחתם או ידידים שהלכו לעולמם. רבים מביניהם אף קפאו למות.

בתחילה ניסו לבודד את חולי הטיפוס בצריפים מיוחדים. בהם שכבו כשהם קודחים בקדחת החום אך לאחר מכן נואשו מכל תקוה לעצור את התפשטות המחלה.

בתוך הצריפים היה המצב מחריד, ממשיך ומספר אבא ז"ל: מרוב רעב תלשנו ואכלנו את גבעולי העשב המאובקים והמרופשים שגדלו לצד הצריף, אכלנו את הקש ואת העצים של הדרגש. אנשים עשו צרכיהם תחתם, והיתה צחנה נוראה, ותמותה כמו זבובים. בכל בוקר הוציאו מהבלוקים כ- 70 איש, זו היתה התמותה. אבל בכל יום הביאו חולים חדשים מהמחנות שבסביבה. למעלה מ-7000 איש מתו כאן בחדשי המגפה.

בנוסף לכך היתה מכה איומה ונוראה - מכת כינים. הם מצצו את דמינו. רבים נפחו את נפשם מחמת אבדן דם. הכינים היו גם מעבירות את מחלת הטיפוס מאדם לאדם. הכל היו מכונמים עד לזוועה.

יהודה גראי, שהיה מיושבי מחנה זה, מספר, כי כאשר הבריא התנדב לעבודה בקבורת המתים. לקבוצה זו קראו "קומנדו מתים". בקאופרינג 4 לא עבדו, והחולים

המצבה על קבר האחים של חללי מחנה 4, על גדות הנהר לך

שהבריאו קיבלו תפקידי תחזוקה ונקיון, כמו "קומנדו עצים" - חטיבת עצים מהיער הסמוך לצורך חימום ועוד.

"את המתים הובלנו בעגלות אל שפת הנהר לך. היו שם מחפורות של תפוחי אדמה שהכינו הגרמנים כאספקה עבור המחנות לכל חדשי החורף. בגרמניה קר, וכאשר אתה רוצה שהתפוחי אדמה לא יקפאו וירקיבו, אתה חייב לקבור אותם באדמה, שכן האדמה ממתנת את הקור. היינו מפנים בור מתפוחי אדמה וקוברים שם את המתים.

"את המתים הובלנו מהמחנה בעגלות. היו אלו עגלות עץ, "ריקשות", בני שלשה גלגלים - שנים מהצדדים ואחד גדול באמצע מלפנים. עגלות אלו שמשו כלי הובלה חקלאי - כפרי, על כל עגלה העמסנו יותר מ-10 מתים. הם לא שקלו יותר מ- 20 ק"ג, כל אחד.

"כך צעדנו כל בוקר. היתה זו הלוויה דוממת. הלכנו בדרך עפר עד לכביש הראשי, שם היינו עולים על הכביש, וממשיכים צפונה עוד כקילומטר, ויורדים מצידו השני אל דרך עפר שנמשכה עד שפת הנהר לך."

האם נראה את המחר?

אבא ממשיך ומספר: תוך שבועות אחדים הגיעה המגיפה הנוראה גם אל הבלוק שלנו. המחלה עשתה שמות, התמותה הייתה נוראה. רק יחידים שרדו. בלילה היה האחד אומר לחבירו: האם מחר נתראה? האם נראה את המחר? אני זוכר את שכני לדרגש, דוקטור ז'ק מצכיה. הוא היה כמדומני מהנדס. התידדנו והשתדלתי לעזור לו. לילה אחד חש כי קיצו קרב, הוא נפרד ממני: סיימון, הוא מלמל, הֱיֵה שלום.. הוא גם העניק לי את משקפיו, שלי היו שבורים מכבר, וכן את ארוחת הבוקר שלו - חתיכת לחם. בבוקר הוא כבר לא היה.

והנורא מכל הגיע ... גם אני חליתי בטיפוס. שבועיים התייסרתי ללא יכולת להכניס מאכל לפי. אחרי שבועיים המחלה חלפה. אולם היא הותירה אותי רזה וחלש מאד. יום אחד חשתי כי כוחי אוזל וקצי קרב. אמרתי לעצמי: אני מוכרח לצאת. לא חפצתי לסיים את חיי בתוך הסחי והמאוס של הבארקים.

עטפתי את עצמי בשמיכה ויצאתי. לא יכולתי לעמוד על רגלי. את שלוש המדרגות אל הפתח זחלתי על ברכי, עד שהצלחתי לצאת החוצה. בחוץ היתה שמש זורחת ומחממת, השמש האירה את השלג והשלג החזיר נגוהות אל עצי היער שסביב המחנה, ומשחק צללים ריצד בחללו של עולם.

התעודדתי וקמתי, אולם נפלתי. חזרתי וקמתי ושוב נפלתי. ראיתי שאני במרחק קטן מהבלוק של המטבח, הריח עלה באפי והשיב את רוחי. אמרתי לעצמי שאני מוכרח לגשת לשם. דחפתי את עצמי בבוץ עד שהגעתי לרחבה שלפני המטבח. היה זה מגרש ריק עם בלוקים ומרצפות. דממה שררה מסביב, לא ראו אדם ולא שוטר. תמיד היתה ניצבת כאן שמירה, אולם עתה לא היה צורך בכך - מחלת הטיפוס השכיבה את כולם. לא היה אדם בריא בנמצא ש"יסכן" את המטבח. התיישבתי על אחד הבלוקים האלה כאשר פני פונים אל השמש, כך ישבתי - שכבתי ונימנמתי מתוך חולשה. קורות חיי עלו וצפו לנגד עיני.

...זה לי שנה שישית תחת השלטון הנאצי. בעבדות, בסבל, ברעב ובעינויים... איזה ערך יש עוד לחיים שכאלה? מי נותר לי עוד בעולם? איבדתי כבר את כל בני משפחתי: הורי, אשתי, ילדיי, אחיי ואחיותיי, כולם עלו על מוקדה. גם אני הפכתי גל של עצמות. בכל יום אני מאבד חברי ילדות שעשו עמי את הדרך הארוכה מהגיטו דרך אושוויץ. יחד בנינו את הבונקרים, יחד סבלנו ויחד חלינו, ועתה כל המחנה הזה הולך וכלה. האם אני יכול להמלט מגורלם, האם אני שונה מהם? כך מתוך תחושה זו חשתי שעיני נעצמות לנצח.

פתאום אני חש שמישהו מלטף אותי, ליטוף רך ונעים. אני פותח את עיני ואני רואה חתולה שלוקקת אותי. היא עברה וראתה אותי שוכב, וחשבה שזו גוויה, ובקשה ליהנות מן השלל. היתה זו תחושה נעימה שכזו, תחושת החיים. חשבתי לעצמי: יש יצור חי בעולם שיש לו ענין בי. מישהו נוגע בי. אני עוד חי. שמעון, אמרתי לעצמי: יש לך עדיין ערך בעולם הזה. אתה עדיין שווה... כך בהרגשת עידוד ונעימות שבתי והתיישבתי.

ופתאום אני שומע קול נשי רך הפונה אלי: "זיסער ברידער (אח מתוק), מה אתה עושה כאן"?!

אני פותח את עיני ורואה אשה יהודיה, יוצאת הונגריה, שיצאה מהמטבח בו עבדה, וראתה אותי יושב בודד בבוקרו של יום, נים ולא נים, ופנתה אלי.

נמלאתי תקוה: שואלים עלי, מתענינים בי.

עניתי לה באותו מבטא: "גיטרייע שוועסטער (אחות מסורה), הצילי אותי..."

קולי נשנק, יותר לא יכולתי להוציא מפי.

היא התכופפה ולחשה לי: "חכה, חכה כאן..." ונכנסה חזרה למטבח.

המתנתי דקות אחדות מלא ציפיה... והנה היא שבה.

היא עברה לפני הלוך וחזור כמה פעמים, מסתכלת לכל עבר, וכאשר ראתה שאין רואה, נגשה בזריזות, והשליכה לעברי חבילה קטנה עטופה נייר, כאשר היא לוחשת: "חזור מהר לבלוק שלך, אל תהיה כאן".

אספתי בזריזות את החבילה אל מתחת לשמיכה בה הייתי עטוף. זחלתי חזרה אל הבלוק, נכנסתי ועליתי חזרה אל הדרגש. פתחתי בזהירות את החבילה והוצאתי את המטמון. אי אפשר לתאר איזה אוצר היה זה: היו שם שני תפוחי אדמה גדולים, מבושלים בקליפתם. זה היה עדיין חם. ומשהו חשוב נוסף, מצרך נדיר ביותר בימי המלחמה: בתוך חתיכת נייר מצורף היה... קורט מלח*.

לקחתי תפוח אדמה אחד, פרסתי ממנו לשכני בדרגש, חבר מפאבניץ, מוטל שוארץ, ואכלנו. את התפוח השני שמתי למראשותי.

אין מילים לתאר ואין דימויים להמשיל, איזה אוצר יקר ערך היה זה. ואיזה חסד שעשתה עמי אשה אצילה זו. חשתי את סם החיים נמסך בתוכי, חשתי את רוחי שבה... אין לי ספק... אני בטוח, שהיא הצילה אותי... היא הצילה את חיי...

כאן נשבר קולו של אבא ז"ל ולא יכול היה יותר להמשיך. בכל הימים והשעות הרבות בהם סיפר את קורותיו בשנות השואה, רק פעמיים חנקו הדמעות את גרונו.

הפעם הקודמת היתה כאשר תיאר את המעמד בבית הוריו בגיטו לודז'. בשנת 1942. אחרי שקיבלו את גזירת השילוח מן הגיטו. אחותו פערל הלכה להשתדל אצל שלטונות הגיטו להעביר את רוע הגזירה. השעות נקפו, הערב ירד, ואביו ז"ל אמר: אתם רואים היא כנראה איננה מצליחה. וירד מביתו אל הרחוב כדי לגלח את זקנו. עד אז שמר על הדיקנא קדישא. וכך ישבו על הצרורות והמתינו.

ופתאום פרצה פערל בסערה אל החדר כשהיא מנופפת באישור המיוחל, וכאשר ראתה את האבא - התעלפה...

---

* לימים הטעים אבא באוזנינו את לקח המעשה. שבאותם רגעים רבי סיכון, לא רק נתנה את תפוחי האדמה, אלא גם ביקשה שיהיה טעם במאכל. ונתנה את לבה החם במעט מלח...

הכניסה למחנה מספר 4. "מחנה חולים הכניסה אסורה". צולם ביום השחרור, על ידי כחות הצבא האמריקאי

כאשר סיימתי לעלות על גבי הכתב סיפור אנושי מרגש זה מחייו של אבא ז"ל, אמרתי לעצמי כי כדאי לתכנן ביקור במקום זה, שאירע בו נס לאבא ז"ל, ולו כדי לברך, כנפסק בשו"ע (או"ח סימן ריח, ד) "שעשה לאבי נס במקום הזה", ואולי גם לקרוא "נשמת כל חי...".

בכל ההודאות שקבעו חז"ל, תופס ה"מקום" מקום מרכזי. אין חיוב הודאה באותו יום שאירע הנס, אלא במקום. כנראה קיימת סגולה או תכונה מסוימת במקום, לאותו אדם שאירע לו הנס, וליוצאי חלציו.

אולם היכן הם אותם מחנות? היכן היא קאופרינג? ב"יד ושם" הפנו אותי אל עמותה העוסקת בשימור זכרון המחנות. העמותה נוסדה כתוצאה מפעילותו של... גרמני, מורה להסטוריה בשם אנטון פוסט (סמך בסגול), המתגורר בלנדסברג. והדברים נשמעים כמו הסיפורים מהאגדות.

המחנות הנשכחים

פליטי וניצולי השואה עזבו את לנדסברג בראשית שנות החמישים, רובם - לארץ ישראל וחלקם לארצות הברית, והמחנות עמדו לשקוע בתהום הנשיה. אף אחד לא ידע מה אירע כאן בשנות השואה. המהפך אירע בשנות ה-70.

בשנת 1975 הגיע ללנדסברג אנטון פוסט, כדי לשמש מורה להיסטוריה. סיורים מקריים באזור העלו אותו על שרידי המחנות, הנעלמים לאיטם תחת מעטה הצמחיה. הוא נתקל בשרידי מבנים, שלדי מתכת. הוא החליט לחקור, ונתקל בקשר של שתיקה. האנשים מילאו את פיהם מים. לא שמענו, לא יודעים.

כתב העת לנדסברג במאה ה-20, שבהוצאתו של פוסט

בשיתוף תלמידיו החל פוסט לערוך חפירות בשטחי המחנות הנטושים. הוא העלה על השטח את שרידי הבארקים, חפצים של האסירים ושל הסוהרים.

בשנת 1982 פרסם פוסט בשיתוף תלמידיו עבודת מחקר בשם "המחנות הנשכחים", ועניינה - מחנות הריכוז של קאופרינג. כמו כן הקים עמותה מורכבת מ-20 מתושבי לנדסברג לשימור הזיכרון. הוא גם מוציא כתב עת בשם "לנדסברג במאה ה-20", על נושא זה.

פעילותו של פוסט לא מצאה חן בעיני רבים מתושבי לנדסברג. הוא נחשף לאלימות מילולית, פוטר ממשרתו בבית ספר, כרזות גראפיטי נמרחו על ביתו. "פוסט זבל" היה כתוב בהם. "איננו מעונינים להפוך את לנדסברג לדכאו, טענו נגדו. הדבר יוציא שם רע לעירנו."

לפני שנים אחדות העיר החלה להתרחב, וממשלת בוואריה החלה למכור את האדמות שעליהן ישבו המחנות. מחנה מס' 1 נבלע בתוך העיר לנדסברג. נבנו עליו מבנים בסגנון "בנה ביתך" וכן מבני תעשיה. נותר ממנו רק קבר אחים מגודר ומשומר. ניכרת כאן יד מטפחת הדואגת לגיזום הצמחים ולנקיון המקום. את מה שהיה נקרא רחבת מחנה מספר 1 חוצה היום רחוב רוברט בוש, ומשני צידיו מבני תעשיה. אנטון פוסט מראה לנו בתוך חצר מפעל "אסנר" את המקום המדוייק שבו היתה רחבת המסדרים וביתני הנשים.

גם מחנה מספר 7 הוצע למכירה, המחנה נמצא כ-2 ק"מ דרומית ללנדסברג. אנטון פוסט מיהר לגייס את הכסף - כ- 80000 מרק, ולרכוש אותו עבור העמותה. איש אינו יכול לנשלו משם יותר.

המחנה מגודר ומשומר, ולצידו קבר האחים של מחנה זה. מחנה מספר 7 הוא המחנה היחידי בכל בוואריה בו נותרו המבנים האורגינליים בהם חיו האסירים. בדכאו לדוגמא קיימים רק צריפים משוחזרים. כאן היו שני סוגי מבנים: "צריפי אדמה" אשר

על שרידי מחנה מס 7. המחנה שנרכש על ידי אנטון פוסט

שמשו למגורי אסירים, ואלו לא שרדו. ו"צריפי חרס", שחציים שקועים באדמה, ושמשו למגורי הנשים -מבנים אלו שרדו. בשטח המחנה ניצבת כאנדרטה, על גבי מסילה, מריצת ברזל, אשר שמשה את האסירים להובלת בטון בעת בניית הבונקרים.

שאלי שרופה באש

עכשיו אני עושה את דרכי אל מחנה מספר 4. על הכביש, 2 ק"מ צפונית לקאופרינג, קיים שלט בגרמנית המצביע לשמאל, לכוון היער: "כאן היה קצט לאגר". אנו פונים שמאלה בשביל אל תוך השדות, ואחרי 500 מטר אנו מגיעים אל האתר.

כאן היה מחנה מס' 4, כאן היתה ממלכתו של השטן, המחנה הנורא מכל, מחנה הטיפוס. מן המחנה לא נותר דבר. יומיים לפני שחרורו ע"י הצבא האמריקאי, ביום רביעי 25 באפריל, נשמעה הקריאה: "מי שיכול לעמוד על רגליו חייב לצאת למגרש המסדרים." רבים התיצבו במגרש. אך רבים נותרו בבלוקים היות ולא היו מסוגלים ללכת.

במגרש המסדרים, הכריז המפקד לפני האסירים, כי הם עומדים לפנות את המחנה מיושביו. האסירים יועברו אל מחנה מרכזי. וממנו יישלחו לשוויץ תוך ארבעים ושמונה שעות, על מנת להחליפם בשבויי מלחמה אחרים.

"צחנת מות שררה במקום, זה היה מחריד מכל צילום". מחנה מס' 4. צולם ביום השחרור ע"י כוחות הצבא האמריקאי

רבים מן האסירים הוצעדו ברגל ב"צעדת המוות" בדרכם לדכאו. וחלקם ובהם אבא ז"ל הועברו למחנה מס' 1 הסמוך.

במחנה נותרו כ-300 אסירים חולים שלא יכלו לצאת לדרך. ביום שישי בבוקר - זמן קצר לפני שהאמריקאים הגיעו, פקד רופא המחנה, איש אס. אס. ד"ר בלנקה, להעלות את המחנה באש על יושביו. הגיעה מכונית עם בנזין, ממנה התיזו בנזין על כל צריפי האדמה ואחר כך הציתו את הכל.

שנים אחר כך נזכר האלוף-משנה האמריקאי יוליוס ברנשטיין: "השתייכתי ליחידת הצבא שכבשה את קאופרינג. נכנסנו למחנה כ- 30 עד 35 דקות לאחר שמפקד האס. אס. הורה להצית אותו על יושביו. האסירים נכלאו בצריפיהם המכוסים נייר זפת. הדלתות ננעלו. העמודים רוססו בחומר דליק והוצתו.

"האסירים נשרפו חיים. רק שנים עשר נשארו בחיים. צחנת מוות שררה בכל מקום. זה היה מחריד מכל צילום. צילומים לא יכולים להעלות את הריח... היינו לוחמים הרגילים למוות ולהרס, אבל המראה הזה היה כה מזעזע שניטל מאתנו הדיבור".

ביתני הנשים במחנה מס' 7, המחנה שנרכש על ידי א' פוסט

אני ניצב כרגע על שרידיו של מחנה מס' 4. האתר הדומם מסתיר יותר מאשר הוא מגלה. השטח נמכר לחברה שהפיקה משם חצץ. בדיוק במקום זה נתגלה מרבץ של חלוקי נחל, והחברה שרכשה את השטח חפרה מכרה ענקי בעומק של 25 מטר, שבתחתיתו נוצר אגם מים מלאכותי.

מסביב, נוף מסביר פנים בגווני הסתיו. צעדי משמיעים רעש צורם בשעה שהנני דורך על אבני החצץ תוצר המכרה. הדמיון לא מתקשה לצייר את מה שהתרחש כאן לפני למעלה משישים שנה. אלפי חלוקי הנחל נראים כעינים מיוסרות המביטות בך באלם.

שלט הכוונה אל המחנה

ליד מתחם המחנה - קבר האחים של שרופי המחנה. כאשר הגיע הצבא האמריקאי לאתר ונוכח בזוועה, קיבץ את תושבי לנדסברג הסמוכה, וחייב אותם להביא את החללים לקבורה במתחם הסמוך. הם גם הציבו מצבה על קבר האחים, ועליה כתוב בגרמנית: "עברתם ים של זוועות, עכשיו נוחו בחיק האלקים לנצח".

באותו מתחם קיימת מצבה נוספת. והיא מצבה

כאן היה מחנה מס' 4. כיום מחצבת חצץ וחלוקי נחל שבתחתיתה נוצר אגם מלאכותי

חופרים חצץ מהאתר בו היה מחנה מספר 4

"עברתם ים של זוועות". קבר האחים של שרופי המחנה

פרטית, אותה הקים בנו של יהודי בשם ר' עמרם ב"ר נחום הירש מנייטרא, שנשרף חיים בשריפה ביום שחרור המחנה. מצבה מלאה רגש וכאב, וכדאי להעתיק ממנה שורות אחדות:

מן תהום הגוויות אל שמי הנשמות
קול מר בוקע - קורע עולמות
לבושי בשרכם בארץ רצח
ואין קבר להשתטח
. . .
זכור נשמת אבי מורי ומחמדי
אשר בין רבבות רבבה
נרצחו למען קדושת שמו
בלבת אש אשר הציתו הרשעים
את מחנה ארבע
ביום י"ד באייר שנת תש"ה
ונטמן עם אחיו הקדושים במקום זה.

"מן תהום הגויות אל שמי הנשמות".
מצבת ר' עמרם מנייטרא

ואני עומד מול מצבה זו ומנסה לגרש מחשבות טורדניות הצפות ועולות בראשי: לו... לא היה אבא ז"ל מחלים ממחלת הטיפוס. לו... לא היתה אותה אשה הונגריה מצילה את חייו...

מי היה שורד לו בעולם?

מי היה זוכר אותו?

מי היה בא להקים מצבה על קברו?

ואז אני נזכר כי אבא ז"ל היה אומר: אף אחד מתוך אלו ששרדו לא יודע להסביר את השאלה הבלתי נמנעת, מדוע הוא דוקא שרד ולא אחר? לא היתה שיטה לחמוק מהמות, לא הגיון ולא שכל ישר. איש לא היה יכול לנחש מה נכון לעשות בשניה המתאימה. לא אנו קבענו את מהלך האירועים שלתוכם נקלענו. לא ההגיון ניצח את השטן ותחבולותיו. רק מי שחי מתוך אמונה ידע את התשובה: ההשגחה העליונה היא שהותירה אותו בחיים.

ואני מברך בשם ובמלכות: שעשה לאבי נס במקום הזה.

"האתר הדומם מסתיר יותר מאשר הוא מגלה". שרידי מחנה מספר 4.
מימין: אחי הרב גימפל, משמאל: אנטון פוסט

פרק כא

הזעקה שהמשיכה להדהד 70 שנה

כל אדם - שורה

חשון תש"ע.

אני במטוס בקו מינכן-תל אביב. אני חוזר מביקור במחנות העבודה הגרמניים בקאופרינג, הסמוכה ללנדסברג, בהן היה אבא ז"ל בחורף תש"ה.

עומס החויה כבד, כל מה ששמעתי וקראתי על מחנות אלו מתגמד לנוכח הביקור עצמו. הבונקרים העצומים שהקימו עובדי הכפיה היהודיים בעבודת כפיהם, בלשד עצמותם, מתוך רדייה ורעב; מחנות ה"מגורים" - המחפורות מתחת לאדמה, שבהם נדחסו לאחר עמל יומם - הפיחו חיים בתוך הסיפורים והתיאורים ששמעתי מאבא ז"ל על אותה חצי שנה איומה בה שהה כאן. החל מאמצעו של חודש אלול תש"ד, התאריך בו "נפרק" כאן טרנספורט של 3,000 יהודים מגיטו לודז', לצורך בניית בונקרים תת-קרקעיים עבור חיל האויר הגרמני. היה זה נסיון אחרון של היטלר להציל את חיל האויר המתמוטט בפני ההפצצות האויריות של הצבא האמריקאי.

אני שולף מתוך תיק היד את הדף למזכרת שנתן לי מפקד הבסיס הצבאי בו נמצא הבונקר, שנבנה על ידי היהודים. בונקר זה משמש עד היום את הצבא הגרמני, ונזקקתי לרשיון כדי לבקר בו. בתום הביקור הכין לי המפקד "הפתעה", דף צילום מתוך "ספר האסירים", שבו רשום שמו של אבא ז"ל. זהו הספר שבו נרשמו ביום בואם אל המחנה. בשורות ישרות מצויין כל אסיר, מספרו, שמו ותאריך לידתו.

אני מתבונן בדף זה, בשורה אחת מצטמצם כל חייו של אסיר. כאן אין כתובת, אין פרטים משפחתיים: אשה, ילדים וכו'. מלבד גילו של האסיר כל פרט אחר לא חשוב כאן.

מעניין מי מבין 27 האסירים הרשומים בעמוד זה נמצאים עוד עמנו כיום בין החיים? אני מהרהר לעצמי. אולי באמצעותו אוכל לדעת פרטים נוספים על חיי המחנה בכלל, ועל אבא ז"ל בפרט. כדאי להתחיל את הבירור מן הצעירים שברשימה, אני מסכם לעצמי. כן, יש כאן יליד 1927 - אריה גולדשטיין... נתחיל בו.

את כתובתו של אריה קיבלתי ממשרד הפנים. תאריך הלידה - תואם. הכתובת: קרית אתא, רח' רמז 12. הכתובת הפליאה אותי במקצת, קרית אתא?! הלא זו עיר הולדתי, בה

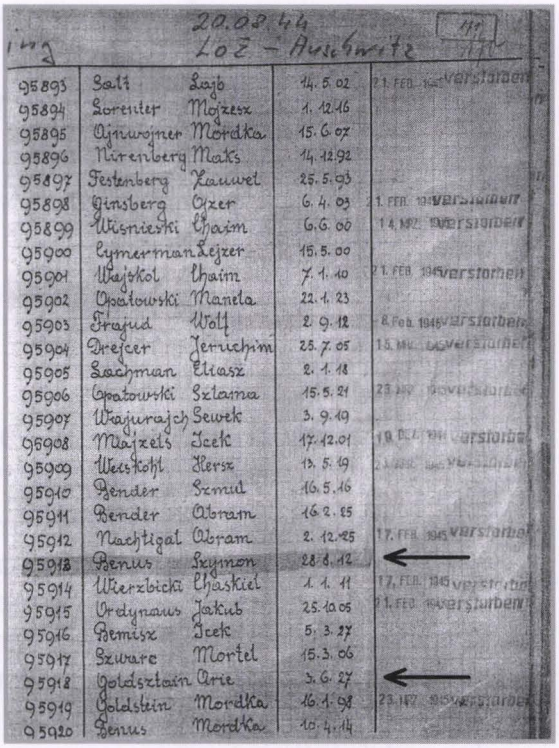
20.02.44
LOZ – Auschwitz

95893	Salt	Lajb	14. 5. 02	verstorben
95894	Lorenter	Mojzesz	1. 12. 16	
95895	Ajnwojner	Mordka	15. 6. 07	
95896	Nirenberg	Maks	14. 12. 92	
95897	Festenberg	Lauwel	25. 5. 93	
95898	Ginsberg	Ozer	6. 4. 03	verstorben
95899	Wisnieski	Chaim	6. 6. 00	verstorben
95900	Lymerman	Lejzer	15. 5. 00	
95901	Wajskol	Chaim	7. 1. 10	verstorben
95902	Opatowski	Manela	22. 1. 23	
95903	Frajud	Wolf	2. 9. 12	verstorben
95904	Drejcer	Jeruchim	25. 7. 05	verstorben
95905	Lachman	Eliasz	2. 1. 18	
95906	Opatowski	Szlama	15. 5. 21	
95907	Wajzurajch	Sewek	3. 9. 19	
95908	Majzels	Icek	17. 12. 01	verstorben
95909	Weistoh	Hersz	13. 5. 19	
95910	Bender	Szmul	16. 5. 16	
95911	Bender	Abram	16. 2. 15	
95912	Nachtigal	Abram	2. 12. 25	verstorben
95913	Benus	Szymon	28. 8. 12	←
95914	Wierzbicki	Chaskiel	1. 1. 11	verstorben
95915	Ordynaus	Jakub	25. 10. 05	verstorben
95916	Remisz	Icek	5. 3. 27	
95917	Szware	Mortel	15. 3. 06	
95918	Goldsztain	Arie	3. 6. 27	←
95919	Goldstein	Mordka	16. 1. 98	verstorben
95920	Benus	Mordka	10. 4. 14	

דף מתוך ספר האסירים של מחנות קאופרינג. אבא במספר אסיר 95918, ואריה גולדשטיין במספר 95918. בטור הרביעי מצויינים האסירים שנפטרו (13 מתוך 28 = 46 אחוזים)

התגוררו הורי ז"ל. אם נכון הדבר שאבא היה במחנה אחד עם אריה זה, כיצד לא שמרו על קשר? ואולי לא ידעו האחד על חבירו? ואולי ברחו מקשר...

החלטתי לטלפן. קול במבטא פולני לודז'אי ענה לי מעברו השני של הקו.

- "אריה גולדשטיין?" שאלתי.

- "כן. מי אתה?"

- "תראה", גמגמתי, "אני בנו של שמעון בניש ז"ל. אינני יודע אם הכרת אותו... אולם ידוע לי שבשנות השואה הייתם יחד במחנה עבודה בגרמניה... בקאופרינג..."

- "כן, אני הייתי שם!" קטע אריה בחדות את דברי, "אבל אבא שלך, אני מצטער, לא היה שם".

- "מה, אבא לא היה במחנה קאופרינג?" תמהתי.

- "איש צעיר. אתה יודע בכלל מה זה מחנה קאופרינג שאתה מדבר עליו?" עונה אריה "ואתה יודע מה זה 'להיות' ומה זה 'שם'? אני וחברי היינו שם, עמוק עמוק, אבל אבא שלך? ובכן הוא לא לגמרי היה שם, הוא נשאר האברך החסידי מלודז'... הוא החזיק את הראש מעל הענינים השחורים אתה מבין? טוב, זה לא בשביל שיחת טלפון".

וזה עבר באנשים כזרם חשמל...

נפגשנו ביום סתוי בביתו של אריה בקרית אתא. בית מרוהט בפשטות. בסלון עמודון ספרים מצופה פורמייקה בסגנון שנות השבעים. ניכר בו שבן תרבות הוא. אריה הכין כיבוד. "עם הכשר", הוא מוסיף, "כאן זו סביבה של דתיים, וניתן להשיג מצרכים עם כל סוגי ההכשרים".

הוא ניגש לענין: "רצית לשמוע על אבא שלך.

"מסופקני אם הכרת אותו. ואיך שלא יהיה אני וחברי הכרנו אותו טוב הרבה יותר. דע לך כי מהותו של האדם מתגלה ברגעים הקשים, דוקא ברגעים הכי קשים, כיצד הוא

מתנהג, כיצד הוא מגיב וכדומה, וכל זה ראינו אנו, וכל זה התבטא במחנה העבדים הנורא ששמו קאופרינג.

"מחנות קאופרינג בכלל ומחנה מספר 4 בפרט, היו מהמחנות הנוראים ביותר שבתולדות השואה. מחנה מספר 4, הפך החל מחודש ינואר 1945 למחנה חולים, או ליתר דיוק מחנה מוות. לכאן ריכזו את כל החולים מכל 10 המחנות שבסביבה, והניחו אותם לגורלם. כח העבודה שלהם מוצה, ועתה הניחו הגרמנים לנשמה לפרוח לה מעבר לגדרות התיל ברגע שתרצה. ואכן יום יום נפחו את נשמתם 70-80 חולים. הרעב היה נורא. אי אפשר לתאר במילים את הכמיהה ואת התשוקה לאוכל, למזון. כל המחשבות סבבו סביב זה, עד שכל הדאגות והצרכים הטבעיים האחרים כהו.

"אני נזכר במקרה מזעזע. הגרמנים תפסו בחור ש"גנב" חוט ברזל כדי לקשור את מכנסיו. העונש היה מיידי. אספו את כל יושבי המחנה ותלו אותו בפניהם. בין הצופים היה גם אביו של הבחור, שהביט בהתרחשות באדישות, ורק הטרידה אותו המחשבה היכן היא מנת הלחם היומית של בנו.

אריה גולדשטיין ליד המצבה על קבר האחים
של מחנה מס' 4 על גדת הנהר לך

"אתה מבין, הפכנו לחיות. אביך שמעון ז"ל היה היחיד שדבק באמונה. עודד וסייע לאחרים. הוא גם זכר מתי שבת, ואין לי שמץ של מושג איך, והשתדל להפוך אותה לנקודת אור ותקוה במנהרת החושך. היינו מתאספים סביבו ומצטרפים לשירתו. גם אסירים רחוקים מאמונה, שהגיעו מוינא ומפראג התקרבו דרכו לאמונה.

"גם הפסיכולוג הנודע ויקטור פראנקל מוינא, שהיה אתנו בבלוק הושפע ממנו רבות. פראנקל זה כתב אחרי השואה ספר בשם 'האדם מחפש משמעות' ובו מפתח על פי חוויותיו במחנה שיטה לטיפול פסיכולוגי הנקראת לוגותרפיה, והוא מזכיר שם דברים שראה אצל אביך והתרשם מהם.

אריה עוצר לרגע, לוגם ואוסף אויר, קמטי פניו מתמלאים באודם, והוא ממשיך: "זכורני יום אחד הגיע לשדה התעופה הסמוך משלוח גדול של אבקת פחם, והיה גשם סוער מאד, על כן הטילו עלינו להעביר את הכל לתוך המחסנים.

"בערב בתום יום העבודה, היינו עיסה דביקה - בצק שחור, מתערובת האבקה, הגשם והבגדים הרטובים. וכך צעדנו אל הרכבת שהיתה אמורה להוביל אותנו אל מחנה המגורים.

"לא היתה זו רכבת כפי שאנו מכירים, אלא קרוניות משא ללא גג. לכל קרונית נדחסו כסרדינים כ-80 איש. עמדנו שם אדישים, חלולים, עייפים ורעבים. אף אחד לא דיבר, לא נותר כח באיש להניע שפתיים. ופתאום לפתע ממעמקי הקרון נשמעה קריאה: 'אוי יידן! סאיז היינט כל נדרי נאכט' - 'הוי יהודים! זה עכשיו ליל כל נדרי'. זה היה אביך שמעון! וזה עבר באנשים כזרם חשמל.

"אי אפשר לתאר במלים את מה שאירע. תפלה כזו לא שמעתי מעודי. כולם התעוררו לחיים. שמעון התחיל לומר: שיר המעלות ממעמקים, וכולם המשיכו, החרו אחריו בזעקה עצומה.

"מחוץ לקרונות, מתחת למחסה עמדו זקיפים. וכאשר שמעו את התסיסה באו מיד בריצה, כי חשבו שפרץ איזשהו מרד וכדומה, והחלו להרגיע את הרוחות. אולם לאף אחד לא היה איכפת. ה' שמעה בקולי... המשיכו בזעקה בשרידי הקול שנותרו להם.

"הקול עבר בכל הקרונות, וגם שם החלו להתפלל ברגש. וכאשר ראו הזקיפים כי זו רק תפלה הניחו לנו.

"כאשר חזרנו אל המחנה, רבים מאתנו לא נגשו אל המטבח כדי לקחת את מנת הדייסה היומית. אלא כמו שהיינו - סחוטים ורטובים מלאים בוץ ומים, עלינו על הדרגשים שלנו ושכבנו. זה היה יום כיפור שלנו".

אמר הכותב: הסיפור היה מוכר לי מאיזשהו מקום, שמעתי אותו כבר פעם ולא זכרתי ממי ומתי. כאשר התחלתי לעלות אותו על הכתב נזכרתי. אבא ז"ל בזכרונותיו על השואה סיפר זאת ממש באותו לשון. אולם הוא תיאר זאת כצופה מן הצד: "קם יהודי אחד וקרא: אוי יידן!..." היה זה כדרכו, מעולם לא סיפר על עצמו ועל מעשיו, וכאשר היה צורך - היה מספר זאת כדברים שראו עיניו.

אריה ג', כיום בן 84, הוא יליד העיירה וידאבה, כ-60 ק"מ דרומית ללודז'. אביו היה חסיד אלכסנדר, וגם הוא בילדותו היה מצטרף לאביו בנסיעותיו לרבו. עם פרוץ השואה, כאשר הגיעו הגרמנים אל העיירה, היהודים היו הקרבנות הראשונים. אריה מספר שהיה נוכח כאשר הוציאו את רב העיירה, רבי אברהם מרדכי מארוקו, אל

הכיכר המרכזית, שם היתה מונחת ערימה של ספרי תורה שהוציאו מבית הכנסת, וצוו עליו לשרוף אותם. הרב ביקש רחמים, התחנן, הסביר, כי אינו מסוגל בתור רב בישראל לעשות זאת. אולם הגרמנים הביאו נפט, שפכו על ספרי הקודש, והטילו את הרב לתוך המדורה...

אריה משתתק... הדברים קשים. אריה עבר את כל מאורעות השואה, הוריו, אחיו ואחיותיו נרצחו. והוא נותר בודד. הוא איבד גם את אמונתו...

שוחררתי, ונשלחתי חזרה לקאופרינג

"את מחנה קאופרינג 4 פינו בשבוע האחרון של חודש אפריל 1945", ממשיך אריה ומספר. "החזית האמריקאית התקרבה, והגרמנים לא רצו להשאיר "עדות" למעשיהם הנפשעים. הפינוי התבצע בכמה שלבים. בשלב ראשון יצאו אל הדרך האסירים הבריאים. זה היה נקרא "צעדת המוות".

"בשלב שני החלו לפנות ברכבות את הבריאים למחצה, ובהם הייתי אני. דחסו אותנו כ-80 איש לקרונות חסרי גג, והרכבת יצאה במסעה לכיוון טירול. אולם לאחר כמה עשרות קילומטרים, ליד הכפר שואבהאוסן, עצרה הרכבת. במקביל אלינו נעצרה רכבת של חיל האויר הגרמני, עם קרונות שטוחים ועליהם תותחים נגד מטוסים, וכן חיילים. הגרמנים השתמשו בנו כמגן. הם העריכו שאם טייסי האוייב יזהו את רכבת האסירים הלבושים במדי פסים, לא יפציצו גם את הרכבת הצבאית הסמוכה"

"אולם המטוסים האמריקאיים הפציצו את הרכבת. רבים ובהם החלשים נהרגו. אני טיפסתי על קיר הקרון וקפצתי החוצה. הגעתי לבית גרמני בודד, שם בעליית גג של רפת הסתתרתי. למחרת הגיע רץ מהכפר הסמוך שהצבא האמריקאי מתקרב ועליו להניף דגל לבן"

"שוחררתי! זכיתי למפלתה ולתבוסתה של גרמניה הנאצית. אולם הייתי תשוש, שלד אדם. לא הייתי מסוגל אפילו לשבת. האמריקאים העבירו אותי יחד עם עוד יהודים שנמלטו מהרכבת והיו זקוקים לשיקום ולהבראה, אל הכפר... קאופרינג. שם שיכנו אותנו בין הכפריים, והטילו עליהם לדאוג לנו".

"את הכפר הזה הייתי רואה מהמחנה. גם נשלחנו אליו לעתים להביא מצרכי מזון. אולם כעת חזרתי אליו כאדם חפשי".

"קבלתי מגורים אצל מי שהיה ראש הכפר בזמנו של היטלר. קראו לו פריגל. עבדתי אצלו במשק. חלבתי פרות אספתי ביצים, לאחר תקופה כה ארוכה שכל מזוננו היה מרק דלוח ומעט לחם, נראה היה שהגענו לגן עדן. הבראתי פיזית אבל לא נפשית".

"מהכפר קאופרינג שבו התגוררתי רואים את מחנה מס' 4 בו הייתי בחודשים האחרונים. אחרי שיצאנו נותרו במקום כ-270 אסירים, חולים ותשושים, שלא יכלו, או

שלא רצו לצאת אל הרכבות. ביניהם היה שמעון. לקחתי ממנו ברכת הדרך טרם שיצאתי".

"ב-27 באפריל, בשעות הבוקר המוקדמות, שעות ספורות לפני שהצבא האמריקאי הגיע לשם, הציתו הגרמנים את כל הצריפים על יושביהם. 12 אנשים בלבד הצליחו להנצל. שמעון כנראה לא היה ביניהם..."

"הייתי נוכח כאשר האמריקאים הביאו אזרחים גרמניים מלנדסברג הסמוכה, וכפו עליהם לחפור קברים עבור הנספים. באתי להתייחד עם זכרם של החברים, ובפרט עם זכרו של שמעון".

יום כיפור בלנדסברג

"יום כיפור תש"ו. בחווה של פריגל, אני חולב את הפרות. המונוטוניות השקטה השרתה עלי אוירה רגועה. אני שב בזכרוני ליום כיפור בעיירתי וידאבה בחברת ההורים, האחים והאחיות, אני נזכר בסעודה המפסקת, ואני רואה את אימי מגישה מרק וקרפלך, ובסיומה אבי שם את ידיו על ראשנו ומברך אותנו, ואחר כך אנו צועדים לבית הכנסת. ופתאום אני שומע את הקול של שמעון ממעמקי הקרונית: "אוי יידן! עכשיו זה ליל כל נדרי", ונזכר בתפלה מעומקא דליבא שהתפללנו בשנה שעברה במעמקי התופת, וחש צביטה בלב.

"עכשיו, אני אומר לעצמי, ביום כיפור כאדם חפשי, אני חולב פרות בחווה של גוי?! ומצד שני, טוען הקול שכנגד, מה משמעות היא ליום כיפור בשבילי, אחרי מה שעברתי? נקרעתי בין חיבוטי הנפש.

"בעיר הסמוכה לנדסברג, התארגן מחנה שארית הפליטה, ומתקיימת שם תפלה. אלך אמרתי לעצמי, אם לא לשם קיום מצות הדת, בכל זאת כדי לומר 'יזכור' לזכרו של שמעון, שחיזק אותנו בתוך התופת.

"סיימתי את מלאכת יומי, ובקשתי מפריגל חולצה לבנה.

- "מה יום מיומיים"? שאל פריגל.

- "יש לנו היום חג דתי, אמרתי, ואני הולך לסינגוגה שבעיר הקרובה".

"היה זה יום יפה. רכבתי על האופניים כארבעה ק"מ, והגעתי למחנה הצבאי לשעבר, אשר משמש כיום מחנה לשארית הפליטה. מודעות שנתלו מבעוד מועד ברחבי המחנה הכריזו כי מתקיימת תפלה באולם הקולנוע לשעבר. פניתי לשם.

"אני מגיע לאולם, נכנס פנימה, והנה לפני... שמעון. עיניו בוערות כתמיד, מלאות חיוניות. הוא נותר איתן באמונתו למרות סבלו האישי. הוא שכל את אשתו וילדיו באושוויץ, וכעת הוא עומד בבית הכנסת המאולתר הזה, ומקבל את פני הבאים. מגיש מחזור... טלית.

בית הכנסת המאולתר במחנה העקורים לנדסברג

"הוא שמח לקראתי כאילו הוא פוגש את אחיו האובד. תפסתי את מקומי. התפלה היתה בעיצומה. ישבתי מעט, עלעלתי במחזור, אולם לבי לא היה עמי. באופן אינסטינקטיבי הפניתי את מבטי לאחור, אל עזרת הנשים, כדי לראות את אמי, כפי שהייתי רגיל בוידאבה, בעודי ילד. אולם אין עזרת נשים. הנשים נרצחו באושוויץ. ואני מביט אל הרחבה שלפני ארון הקדש, כדי לראות את מקהלת הילדים, את אחי הקטנים. בכל שנה, כמה שבועות לפני החגים הכינו מקהלה... גם אני בהיותי ילד השתתפתי בה. כאשר בגרתי, אחיי השתתפו בה. ועתה עומד כאן החזן בודד.

"היכן הילדים? אני שואל את עצמי ביאוש.

"הילדים נרצחו באושוויץ, יחד עם אמותיהם! עונה לי הקול שכנגד.

"רק עתה חשתי במלא חריפותה את השואה שאירעה לנו. לא יכולתי לשאת זאת. הנחתי את המחזור, הורדתי את הטלית, ויצאתי. פניתי אל האופניים כדי לנסוע חזרה. והנה שמעון דולק אחרי.

"אריה..." הוא קורא.

"איפה ההורים שלי? אני קורא אליו. תחזיר לי קודם את האחים והאחיות שלי..." כאילו שהוא אשם בכל.

"אנחנו נבנה את העולם מחדש", הוא קורא אלי מרחוק, וקולו מתגלגל במורד הדרך.

"חזרתי לביתו של פריגל. נכנסתי לחדרי, כבשתי את ראשי בכר ופרצתי בבכי. לא אכלתי באותו יום מרוב אכזבה ויאוש.

"מאז מיעטתי להגיע ללנדסברג. השתדלתי לא לפגוש את שמעון. הפכנו להיות שני עולמות. בעוד שבקאופרינג חיפשתי את קרבתו, עכשיו אני ברחתי ממנו. תבין אותי, אני נזרקתי אל השואה בגיל 13, שמעון היה מבוגר ממני ב-15 שנים. החינוך החסידי ששמעון ספג בחצרות החסידים בלודז' גרם לו לראות את האלוקים באושוויץ, בקאופרינג ובכל מקום. אולם אני...? הוא פורס את זרועותיו לצדדים ביאוש ובחוסר אונים.

"ותאמין לי", הוא מוסיף כממתיק סוד, "בכל יום כיפור כאשר אני רואה את הגברים ממהרים לבית הכנסת כשהם לבושים בקיטל, אני שומע את הקריאה-זעקה ממעמקי הקרונית מתוך השחור, "אוי יידן. זה עכשיו ליל כל נדרי". והקריאה הזאת מצלצלת באזני וטורדת את מנוחתי, כאילו אני שומע אותה כעת. אולם תבין, מהצד השני עומדת השואה. זו כמו מלחמה בין שמעון לבין... היטלר. בין האמונה לבין החידלון. ומלחמה זו מתנהלת כאן בקרבי" הוא אומר, כאשר הוא מקיש באצבעו על חזהו. "אינני יודע עד מתי אעמוד בזה".

חברות שנצרבה באש ובדם

אריה ממשיך ומספר.

"משאת נפשי היתה לארץ ישראל. זה היה החלום של אבא שלי ואני זכיתי. הצטרפתי לקיבוץ של תנועת "דרור" ובמסגרתה עליתי בקיץ 1948 לארץ ישראל. עם עלייתי גוייסתי לפלמ"ח ונשלחתי לנגב. השתתפתי בכיבוש באר שבע. התחתנתי, וחיפשתי מקום לבנות בו את חיי. הציעו לי ללכת לכפר אתא (כך קראו לה אז). היה בה מפעל טקסטיל גדול בשם "אתא", והיה מדובר שהיא תהפוך למנצ'סטר של המזרח התיכון.

"נסעתי לכפר אתא. שכרתי חדר. ואני יוצא לרחוב, והנה... שמעון לקראתי. לבבי מחסיר פעימה... זה הוא? אני תוהה? הוא הצמיח זקן, אולם העינים מסגירות אותו. אותם העינים הבוערות. אותה חיוניות.

"הוא זיהה אותי, ניגש אלי ומחבק אותי. שואל לשלומי, ומתעניין האם... יש לי מקום לגור בו? האם אני זקוק להלואה? כן אני אומר. והוא שולף מכיסו פתק, כותב בו. ואומר לי תפנה לכאן, ותאמר להם שאני ערב. וכך היה.

"עברו כחמש שנים, בשנת 1955 בערך, שמעון בא להזמין אותי לחנוכת בית

פרי חברות שנצרבה באש. בית הכנסת "היכל שלמה" בקרית אתא

הכנסת "היכל שלמה". היה זה בית כנסת מפואר שבנה לזכרו של שלמה הלהולץ, אחד מהחברים שהיו כלואים עמנו במחנה קאופרינג 4.

"הלהולץ היה יליד לודז', כבן 40, ונחלש מאד. הוא גם חלה בטיפוס, ושמעון תמך וסייע לו רבות. היה מביא לו מים חמים לבלוק, מוציא אותו לאויר. ממש החיה אותו. ובסופו של דבר הצליח הלהולץ לשרוד את המחנה. אולם אחר שנים אחדות נפטר ערירי. הוא זכר את שמעון ובצוואתו הוריש לו את רכושו, ובכסף זה בנה שמעון את בית הכנסת.

"הלכתי לחגיגה. עמדתי בחוץ. שמעתי את הנואמים. הם לא הכירו לא את הלהולץ ולא את קאופרינג. סתם דברו. רק כאשר דיבר שמעון קולו נשבר. וכך אמר: "בית כנסת זה הוא פרי חברות שנצרבה באש... פרי מסירות ואהבת חברים... וכך הוא ישמש לנו". רק אני שהייתי שם הבנתי".

המלחמה הוכרעה...

השיחה עם אריה הותירה בי רושם עז. במשך השנה התקשרתי אליו פעמים נוספות, כדי לברר פרטים שונים, ונוצר בינינו קשר. לקראת ראש השנה תשע"א טלפן אריה כדי לאחל לי שנה טובה, וכרגיל הפלגנו שוב לקאופרינג. חזרנו לשוחח גם על קורות בית הכנסת, ואריה התעניין האם בית הכנסת עדיין פעיל, והיכן

כתובתו. ואני עונה: כן בית הכנסת פעיל, מתקיימות בו שלש תפלות ביום ושיעורי תורה, וכתובתו - רחוב יהודה הלוי 9. ואנו נפרדים באיחולי שנה טובה.

יום כיפור תשע"א. בהפסקה שבין תפלת מוסף לתפלת מנחה, אני פורש למנוחה קצרה. אולם אינני מסוגל להרדם. בדימדומי עירנות ושינה צפים ועולים בזכרוני מאורעות שונים שארעו במהלך השנה האחרונה. אני חוזר גם אל הפגישה עם אריה, ואל הזכרונות ממחנה קאופרינג. והנה לפתע אני נזכר בשיחת הטלפון האחרונה, מלפני שבועיים, לקראת ראש השנה. והיא צפה, עולה וחוזרת: ואני שואל את עצמי: מדוע התעניין אריה על בית הכנסת של אבא, ומהי כתובתו? אולי תמו אצלו חיבוטי הנפש. נזכרתי במשפט שאמר לי "אינני יודע עד מתי אעמוד בזה".

תחושה של החמצה פשטה בי. הייתי חייב ליידע מבעוד מועד את רב בית הכנסת, הרב יעקב ברמן, אשר מנהיג את בית הכנסת מאז שאבא פרש מניהולו, כי אולי יגיע ביום כיפור לבית כנסת אדם זר, ושיראה לקרב אותו בסבר פנים יפות. אולם אחר חשבתי שאולי פניה זו היתה מיותרת, שכן הרב ברמן מנהל את בית כנסת ברוחו של אבא ז"ל, זה קרוב לארבעים שנה, וכל אדם שפוקד את בית הכנסת מתקבל על ידו בסבר פנים יפות, ובכח אישיותו הפך בית הכנסת לאבן שואבת לכל הסביבה.

במוצאי החג, לאחר הבדלה, חייגתי לרב ברמן. לאחר איחולי 'פתקא טבא' הדדיים, ושתפלותינו יתקבלו ברצון, שאלתי ישירות:

"תגיד, אולי שמת לב, האם ביום כיפור בא לבית הכנסת אדם שאינו מוכר?"

"תראה", ענה הרב ברמן, "בכל יום כיפור באים לבית הכנסת אנשים שאינם פוקדים את בית הכנסת בכל השנה. אתה מתעניין על אדם מסויים"?

"אינני יודע", גמגמתי, "חשבתי על מישהו, מישהו יוצא דופן"

לאחר הרהור קצר, אמר הרב ברמן: "אני נזכר במשהו. בליל כל נדרי בא אדם מבוגר, בידו אחז מחזור חדש. הוא לא היה מרוכז בתפלה. פניתי אליו והצעתי עזרה, אולם הוא דחה אותה באדיבות: 'לי אינך צריך לעזור, עוד לפנים שבעים-שמונים שנה הייתי נער מקהלה בווידאבה...' או משהו כזה. כך הוא אמר. אליו אתה מתכוון"?

"כן זה האיש", אמרתי.

השבתי לאט לאט את השפופרת אל כנה. ואמרתי לעצמי בסגנון של אריה: במלחמה שבין שמעון להיטלר - שמעון ניצח.

פרק כב
ליל פסח במחנה העבדים בקאופרינג

ליל ניסן ירד על מחנה העבדים היהודי בבקעת קאופרינג בגרמניה. לכאן הובאו מכל רחבי אירופה בשלהי מלחמת העולם השניה עשרות אלפי יהודים כדי לבנות עבור חיל האויר הגרמני המתמוטט בונקרים תת קרקעיים, ולשמר את קיומו. במתחם הבונקרים עבודת הבניה אינה שובתת בכל שעות היממה, כאן עובדים במשמרות "מסביב לשעון". אולם במחנה מספר 4, "לאגר פיר" השלווה שוררת. זהו מחנה חולים, לכאן מובאים החולים מכל 10 המחנות שבבקעת קאופרינג. כאן הם "ממתינים" לקיצם. מאותה שעה שהצבא הרוסי התקרב לאושוויץ בפולין, בחודש כסלו תש"ה, לא ניתן יותר לשלוח את החולים והמוזלמנים חזרה ל"מחוז מוצאם", והם מרוכזים כאן, מצפים לחסדי שמים.

בחודשים טבת-שבט היתה תמותה נוראה במחנה, מגיפת טיפוס פשטה במחנה והכתה ללא רחם. בכל בוקר פינו מכאן 80־70 אסירים שנפחו את נשמתם. היום בחודש האביב המצב התייצב. נותרו כ-3000 אסירים ששרדו את המגיפה. מכאן לא מוחזרים האנשים לעבודת הבניה בבונקרים, אלא מועסקים בעבודות שירות ואחזקה שונות.

בין האסירים בבלוק מס' 29 נמצא אבי מורי, ששרד את המחלה, ועתה הוא מקדיש את זמנו בעידוד ובטיפול באסירים חולים, שאינם יכולים להתייצב בשעת חלוקת המזון הדל במגרש המסדרים. הוא מביא להם מזון ושתיה חמה. "כאן פגשתי גם את שלמה הלהולץ, בן עירי, ששכב בבלוק אחר, חסר אונים, והייתי מביא לו מים חמים, תפוחי אדמה, או לחם". כך סיפר אבא לימים, על ההיכרות שהולידה אחרי עשר שנים את הקמת בית הכנסת "היכל שלמה" בקרית אתא, מעזבונו של ר' שלמה, שנפטר בגרמניה בשנת תשי"ג.

"במשך הזמן החלו האסירים לחשוב על קיום מצוות, שנמנעו מהם עד כה, כמו שמירת שבת וכו'. והנה מתקרב חג הפסח. לא ידענו מה לעשות. אכילת מצה לא העלינו בדעתנו. אולם השתדלנו שלא לאכול חמץ. עשינו קנוניות, מכרנו מראש את מנות הלחם של כל הפסח, ותמורתם קיבלנו מנת מרק כפולה ליום. אמנם המרק היה ג"כ חמץ, אבל לא היה זה לחם ממש. ובזה עשינו זכר לפסח.

"היה זה רב הונגרי שהגיע לאחרונה..."

"בליל התקדש החג שררה בבלוק אוירה כבדה. רבים זכרו את עריכת הסדר בביתם, בחיק משפחתם. רק חצי שנה עברה מאז שנקרענו מחיק משפחותינו. בשנה שעברה אמנם היינו בגיטו, אולם חגגנו עם המשפחה תחת קורת גג אחת. ועתה... היכן הם? "זקן הבלוק" פייבל פישהוף שהיה יהודי חם, ניסה להכניס אוירה חגיגית כל שהיא. פייבל היה לפני השואה גבאי בבית הכנסת אלטנוי שול, שבו התפלל המהר"ל. כאן הכרתי אותו והתיידדנו. ועתה כיבד אותי "לעבור לפני התיבה" להתפלל ערבית ולומר הלל.

"בבלוק בו התגוררנו לא היה מקום לעמידה, לכן שכבנו על הדרגשים, והתפללתי מעריב והלל בניגון של פסח. אח"כ כיבו את האור והשתררה חשיכה.

"והנה בחשיכה אני חש שמישהו נוגע ברגלי. אני חוזר ומכסה את רגלי בשמיכה, אבל הנ"ל חוזר ומושך בשמיכה וקורא בלחש: שמעון, שמעון! זיהיתי את קולו. היה זה פישהוף, החוזר ולוחש נרגש: שמעון קום בוא עמי! ירדתי ממשכבי, התעטפתי בשמיכה ויצאתי בעקבותיו מהבלוק.

"זקן הבלוק" ר' פייבל פישהוף

"היה זה לאחר כיבוי האורות, בחוץ שרר עוצר, והשוטטות מחוץ לבלוקים היתה אסורה בתכלית האיסור. אולם מאחורי הבלוקים היתה תעלת ניקוז. התכופפנו ונכנסנו לתעלה. התקדמנו מרחק של אחד עשר בלוקים, כאשר פישהוף צועד מלפנים, עד שראינו בלוק אשר על דלתו היתה פרושה שמיכה. היה זה כדי שהאור הדולק בבלוק לא יבקע החוצה. נכנסנו פנימה והוכינו בתדהמה.

"על הדרגשים לכל אורכו של הבלוק ישבו צפופים כ-50 יהודים לבושי סחבות כשעיניהם נוצצות. בקצה הבלוק ישב יהודי עטוף בחלק של טלית ולפניו מונחות שתי מציות קטנות. היה זה רב שהגיע לאחרונה למחנה זה ממחנה מספר שלש. קראו לו "הידלמאשר רב" כלומר הרב של הידלמאש, כנראה עיירה בהונגריה. והיהודים יוצאי הונגריה הסתירו אותו ושמרו עליו שלא יצא לעבודה, אפילו לא לעבודות שירות. והוא היווה עבורם מקור עידוד וחיזוק - מגדלור בחושך.

"לא ראיתי אותו בעבר. כנראה שהגיע לכאן רק לאחרונה. לפני הפסח 'ארגנו' היהודים ההונגרים קצת קמח והצליחו לאפות את שתי המציות שעכשיו הם לפניו. את הידיעה על עריכת הסדר העבירו האחד לשני בסוד, וכך התכנסו כאן כולם.

"אינני יודע אם שרד מישהו ממשתתפי סדר זה עד היום, שיוכל לספר ולתאר את

האוירה המיוחדת ששררה במקום. אוירה של "וגילו ברעדה" שמחה מהולה בפחד ואימה, עצב מהול בציפיה. עצב על המשפחות: ההורים, הרעיות והילדים שאיבדו, וצפיה לישועה, שכן הכל חשו כבר את משב רוח הגאולה".

אבא ז"ל היה חוזר ומספר את קורות ליל סדר זה, בכל שנה ושנה, לקיים מה שנאמר - בכל דור ודור חייב... לראות את עצמו כאילו "הוא" יצא ממצרים. וכמו שפירש האר"י ז"ל, שכל הגאולות בכל הדורות צפונות ביציאת מצרים. וכך שכל הגאולות הן אופנים של יציאת מצרים.

חג הפסח בזמן הכיבוש הגרמני

פסח תש"ה — דאכאו — מחנה ריכוז קאופערינג מחנה מס. 4

מיוחד ל"קול ישראל" מאת ס. פישהוף

פסח זה הי' העצום והאיום ביותר בכל ימי חיי. יום יום מתו כ-50 איש מרעב וטיפוס. השתדלנו בכל כחותינו להשיג לפחות כזית מצה, אם אפילו המטבע היקרה ביותר במחנה - לחם וסיגריות - לא יכלה לחולל פלאות, ואפילו תפוחי אדמה אי אפשר הי' להשיג רק קליפות תפוחי אדמה (אולם אותן לא יכלנו לקחת כי הרי קליפות אלה גרמו למותם של רוב האנשים מסיבת שלשול), בעת ההיא היתה מנת האוכל הרגילה במחנה אך ורק כדלקמן: קילו ו-200 גרם לחם על שמנה אנשים ומזה החצי רקוב לגמרי - וזה למשך 24 שעות, כמו"כ "מרק מים", ומי ששחק לו מזלו קבל עוד 3-1 חתיכות תפוחי אדמה קטנות, ובבוקר, "ספל רגיל" מלא תת-עשבים על כל שלשה אנשים. אפילו הרופא הראשי ואישים אחרים במחנה לא יכלו להשיג שיקבלו תפוחי אדמה מעטים תמורת הלחם היקר.

במחנה הי' אז גדול בתורה, גאב"ד הידאלמאש, נכד החת"ס. בביתו התפללנו במנין יום יום והוא הי' עוסק בתורה יומם ולילה על אף חולשתו הרבה, ואליו פנינו בשאלת חכם, והוא יעץ לנו לאכול פחות מכזית בכדי אכילת פרס. את ליל הסדר לא בלינו כלנו יחד. בצריפי, בלוק 29 ערכתי את הסדר והסברתי את ערך הפסח, וקראנו את ההלל בתקוה כי את הפסח הבא נחוג כבר בחירות, אח"כ הלכתי לצריף 57 אשר שם ערך את הסדר גאב"ד הידאלמאש בחוג של 20 איש מיוצאי אונגארן, פולין סלובקיא וכו'.

ההגדה הוקראה מלה במלה לאור הירח, וכשהגענו לפיסקא "כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח" התיפחו כולם בבכי כתינוקות, לא הי' לנו פסח - ובכ"ז הרגשנו כי ישועת ד' קרובה, ואכן חדש אחד לאח"כ - בפסח שני (27.4.45) אחרי שעברו עלינו ימים איומים של טלטולים ונידודים, שוחררנו בחסדי ד' ממחנה דאכאו קאופערינג, מ-80 תושבי המחנה שוחררו רק 21 ולדאבוננו מתו חלק מהם לאחר השחרור, כשבאו האמריקאים - יכלנו להביע את רגשות תודתנו להשי"ת רק בצורה זו. שקראנו כלנו יחד בקול רם "שמע ישראל". בכינו מרוב שמחה וחיבקנו איש את רעהו. מיד עברנו אל צריף קציני ס"ס, הסתדרנו שם. החלפנו את בגדינו, קראנו את ההלל, ואפינו אז, בפסח שני, שלש טבלאות מצות...

גם פייבל פישהוף תיאר את קורות ליל הסדר בקאופרינג במחיצת הרב מהידלמאש.
מתוך "קול ישראל" ירושלים י' בניסן תש"ו

"מעלה עליו הכתוב... הרי זה קיום מעולה"

"את הסדר פתח הרב באימרה של רבי בונם מפשיסחא, על חשיבותה וגדולתה של מצות סוכה, אליה נכנס האדם עם כל מהותו, בכל אבריו, במלבושו ובמגפיו. בעוד שבפסח אנו מכניסים את המצוה לתוכנו. ואז קרא הרב: סדר הזה שאנו עורכים כאן, תוך סכנה על קידוש ה', גדול הוא מכל הסדרים שעורכים יהודים בשעה זו בכל העולם. שכן קידוש ה' היא מצוה שהאדם נכנס בתוכה ומקיימה עם כל מהותו. בעוד שבכל הסדרים רק מכניסים את המצוה לתוכנו.

"כך קרא ופירש כל קטע וקטע מההגדה בצורה אקטואלית בהתאם למצבנו הנוכחי. כאשר הגיע לקטע, רבן גמליאל אומר... נשא את ידיו וקרא בתחינה: מרור זה על שום מה? רבונו של עולם, על שום מה? על שום מה? הוא כביכול "טען" עם הקב"ה על מצבנו.

"כאשר הגענו ל'שולחן עורך' בו אומרים: יהי רצון... שקיימנו בכל פרטיה ודקדוקיה, אמר: יהודים! אני בטוח שליל סדר כזה, בכאלו כוונות ודקדוקים, לא

ערכו יהודים אף פעם. ועל כך אמרו חז"ל: חישב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה, מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה. (ברכות ו, א). והנה יש להקשות, מדוע כתוב 'מעלה עליו', היה צריך לומר: הרי זה כאילו קיימו. אלא הרים את קולו בנעימה "מעלה עליו" הרי זה קיום מעולה! כי קיום במעשה גשמי אינו יכול להיות שלם, מה שאין כן הרצון - עשוי להיות שלם... ועד היום מצלצלת באזני הנגינה בה הדגיש 'מעלה עליו'.

"אולם הקטע המרגש ביותר היה כאשר הגיע לפיסקת "שפוך חמתך", ואז קרא: איפה הם הילדים שילכו לפתוח את הדלת?! וכל הקהל געה בבכי. כל אחד נזכר בביתו, בילדיו, באחיו ובמשפחתו.

"כך ישבנו שעות רבות טבולים בבכי ובדמעות כאשר הרב מהידלמאש מעלה אותנו לפסגות רוחניות מתוך השיעבוד והעבדות".

מיהו הרב מהידלמאש?

אמר הכותב: בשעה שהעליתי על הכתב את סיפור "סדרו" של הרב מהידלמאש, ביקשתי לציין גם את שמו, ואז להפתעתי התברר לי שאיני יודע את שמו, וכל שכן את הרקע של חייו ותולדותיו. וסקרנותי גברה: מיהו הרב מהידלמאש אשר "ביקר" בביתנו בכל שנה ושנה בליל הסדר?

ב"פנקס קהילות רומניה" שבהוצאת יד ושם (כרך שני עמ' 129-128) מצאתי פרטים על העיירה הידלמאש. ושם מצויין כי היה זה כפר במחוז קלויזנבורג. הכפר שימש מרכז נפתי ומסחרי לכל הסביבה. מספר היהודים בעיירה זו בשנת 1944 היה 338 נפשות, שהיוו כ-20 אחוז מהאוכלוסיה הכללית. היה בה: תלמוד תורה, ישיבה קטנה, ואפילו בית דפוס יהודי. ביום י"א בסיון תש"ד, גורשו יהודי הכפר לאושוויץ, כפי שאירע ליתר יהודי הישובים במחוז. ובתוכם הרב האחרון: רבי חיים אהרן וייס, אשר נפטר במחנה בגרמניה.

אחרי שהיה בידי שמו של הרב, פירסמתי מכתב בעתון המודיע, במדור "מבקשים עזרה", של יום שלישי ה' בטבת תש"ע, בו אני מבקש פרטים על רבי חיים אהרן וייס מהידלמאש.

הַיְדָה (ברומנית: Hida, בהונגרית: Hidalmás), וב־ספרות הרבנית: הידאלמאש), כפר במחוז קלוז' (Cluj), בקירבת עיר־המחוז, ומאז שנות ה־60 במחוז סאלאז' (Sălaj).

ההתיישבות היהודית במחוז קלוז' החלה במאה ה־17, אולם במספרים מצומצמים. רק לקראת סוף המאה ה־18 גדל במקצת מספר היהודים במחוז, ויש לשער שאז התיישבו גם ב־הי'.

מלבד ביהכ"נ נמנו בין מוסדות הקהילה חברה קדישא, מקוה טהרה ובית עלמין. דירת הרב היתה בבניין שבבעלות הקהילה. בסוף המאה ה־19 פעל במשך שנים אחדות בית ספר עממי יהודי, אשר נסגר ב־1890. לאחר מכן למדו הילדים היהודיים בביה"ס העממי הכללי, תחילה בשפה ההונגרית ובתקופת השלטון הרומני — בשפה הרומנית. ב־1900 נפתח "תלמוד תורה" עם שני מורים. ב־1925 הוקמה ישיבה קטנה, אשר התקיימה עד לשואה. בין שתי מלה"ע נפתחה אכסניה קטנה, בה מצאו מחסה עוברי אורח יהודיים עניים. באותה תקופה גוסד בית דפוס יהודי, שהיו בו גם אותיות עבריות.

הרב הראשון עליו ידוע לנו הוא ר' אברהם שטיין (1820—1837 בערך). אחריו כיהנו ר' ישכר אברהם לייכ־טאג (1837—1859 בערך), ר' נטע שאלאמאן (1859—1881 בערך) ור' אשר שמואל פאנט (1881—1909). בנו, ר' יחיאל מאיר פאנט (1909—1944), נפטר שבועיים לפני גירוש בני הקהילה לאושוויץ. הרב האחרון של הקהילה היה ר' חיים אהרן וייס (1944), אשר נפטר במחנה בגרמניה.

פרטים על העיירה הידלמאש מתוך "פנקס קהלות רומניה"

והתגובות לא אחרו להגיע. למחרת, ביום רביעי היה על קו הטלפון... אחיו של הרב. ולמחרתו... אחותו, אשר שרדו את השואה, ועלו לארץ ישראל. והם נושאים בקרבם את זכרון אחיהם ודמותו המאירה. אולם המפתיע מכל הוא סיפור המשפחה המיוחדת, הגן אשר בקרבו גדל אילן זה.

שני אבות ושלש אמהות

"היינו בבית 21 אחים ואחיות משלש אמהות ושני אבות" מספרת אחותו גב' פנינה חפר, בת הזקונים של המשפחה, אשר שרדה את השואה ומתגוררת כיום בבני ברק. "זהו סיפור אחת המשפחות המופלאות מהונגריה". אביה רבי אשר אנשיל וייס, מחבר ספר "שמן למנחה" על סוגיות הש"ס, מגדולי התורה בהונגריה, היה אלמן צעיר, אב לשלושה יתומים, כאשר נשא לאשה את רחל שווארץ, אלמנה צעירה, בת 26, אם לעשרה יתומים! חלק מהם ילדי בעלה מזיווג ראשון. לרב ולרעיתו נולדו עוד שמונה ילדים. "הבכור של השמיניה, היה חיים אהרן. הוא נולד בשנת תרע"ד (1914) בנאדיפאלו המקום בו שימש אביו ברבנות, וכפי שאומרים: מילדותו נועד לגדולות. הוא היה התגשמות המאוויים של ההורים. תלמיד חכם, חרוץ וטוב לב. כאשר בגר למד בטושנאד, אצל מהר"ם בריסק, וגם בקאשוי.

הר"ר חיים אהרן וייס הי"ד
רבה של קהילת הידאלמאש

כאשר הגיע לפרקו, התפרסם כלמדן מופלג ונואם מוכשר, שעדיו לגאון, ונלקח אחר כבוד להיות חתנו של רבי יחיאל מאיר פנט, הרב וראש הישיבה של הידלמאש. כאן בהידלמאש נתמנה ל"רב הצעיר" וכן מילא את מקום חותנו בראשות הישיבה.

ביום ד' באדר שנת תש"ד נפטר חותנו הישיש. והרב הצעיר נבחר פה אחד למלא את מקומו. היו אלו כנראה הבחירות האחרונות לרב בהונגריה, שכן כעבור חודש אחד בלבד נכנסו הגרמנים להונגריה, ורבי חיים אהרן עם קהלתו הועברו לגיטו, ומשם לאושוויץ. חיים אהרן הנמרץ בעל התושיה הציע למשפחתו 'הבה נברח ליערות'. אולם חמותו סירבה להכנס להרפתקה זו, ואמרה שברצונה ללכת עם כל היהודים. כמובן שרבי חיים אהרן לא יכל ולא רצה להניח לה לנסוע לבדה, והצטרף אליה עם אשתו ושני ילדיו הפעוטים.

באושוויץ נשלחה אשתו מרת שרה, ושני ילדיהם משה-שלמה ושמואל-בנימין, לתאי הגאזים. ואילו הרב נשלח לגרמניה, למחנה הכפיה בקאופרינג. תחילה היה

בלאגר 3, שם היו רבים מבני קלויזנבורג, ביניהם גם בנו של האדמו"ר, חיים צבי הי"ד, אולם כאשר חלה הרב נשלח ללאגר 4, אשר שימש כמחנה חולים.

בני משפחתו לא ידעו את קורות חייו של הרב במחנה, הם היו כמובן מופתעים לשמוע מפינו את סיפור ליל הסדר אשר ערך בתוככי מחנה הריכוז. "הוא היה אמיץ ללא חת" אומרת אחותו. אולם יותר מכל הופתעו לשמוע מאתנו את קורות "יומו האחרון", פסח שני יום השיחרור, וכפי שאבא ז"ל המשיך וסיפר.

פינוי המחנה

"רק חודש אחד, רק חודש אחד חלף מאותו ליל סדר מרגש, ואני פוגש שוב את הרב מהידלמאש. היה זה ביום חמישי בלילה, אור ליום שישי - פסח שני, תש"ה. יום השיחרור.

"היה זה במחנה המרכזי, מחנה מס' 1. לכאן הועברו חלק מאסירי מחנה החולים, מחנה מס' 4. במחנה שרר תוהו ובוהו. הגרמנים הסתובבו שם במחנה בחוסר שלטון. לא היה סדר ולא היתה חלוקת אוכל, אלא חטיפות. סחבנו תפוחי אדמה מהמטבח, הבערנו אש וצלינו אותם.

"לעת ערב אספו את כל האסירים אל מגרש המסדרים, והכריזו: "הננו להודיעכם כי המלחמה עומדת להסתיים, ואתם אמורים להמסר לידי הצלב האדום, לשם כך נסיע אתכם אל הגבול השויצרי, ומשם יוכל כל אחד לשוב לארצו ולביתו. על כולם להתייצב ליד השער, למלא בקפדנות את הוראות השומרים, ולהקפיד על צעדה מסודרת ובחמישיות. שימו לב: אחרי שאנו עוזבים יעלה כל המחנה באש".

אנו האסירים פקפקנו בלבנו למשמע הכרזה זו. לא האמנו שיהיה סוף לסיוט זה. לא האמנו שמישהו יזכה לשחרור. האנשים החלו להתחבא מאחורי הבלוקים, מתחת לשמיכות. אולם במאמץ רב הם הצליחו לרכז אותנו ליד השער.

כאן בררו מאיתנו את ה"בריאים" והטילו עליהם לפנות את החולים שאינם יכולים לעמוד על רגליהם, מה"שונונג" - בלוק החולים, בעגלות אל הרכבת, שהמתינה בשדה הפתוח, ליד לנדסברג, במרחק של קרוב לק"מ מהמחנה. משם היא היתה אמורה להובילם, כפי שהתברר אחר כך, אל מחנה הריכוז דכאו.

הם תפסו גם אותי ואת ידידי מוטל שוארץ, ושלחו אותנו להעמיס חולים מה"שונונג", ולהוביל אותם אל הרכבת.

כאשר הגענו עם העגלה לפני השער, ראיתי ערימה גדולה של שלדים שפינו הגרמנים מכל הבלוקים. יש לי קושי לתאר ערימה זו, בכל פעם כאשר אני רואה בסופרמרקט דגי בקלה, מונחים בערימה, אחד על גבי השני, כאשר השדרה בולטת

ומשני צידיה הצלעות, אני נזכר בערימה זו של גופות ליד השער, והיא ניצבת ועומדת לנגד עיני.

עצרתי ליד הערימה ואמרתי למוטל, אין לי כבר כח ללכת יותר. הרגלים שלי נפוחות מרוב הליכה. אני נשאר כאן עם המתים. לא נראיתי שונה מהם. לפני חצי שעה הם נראו כמוני. עזבתי את העגלה ונשכבתי בזריזות לצד הערימה. כאשר ראה זאת מוטל ידידי, עזב גם כן את העגלה, ונשכב בצד אחר של הערימה.

אתה מוביל אותי לירושלים

בינתיים עוברות עגלות נוספות לכוון תחנת הרכבת. ואנו עדים לאי סדר שמשתלט. נושאי עגלות נמלטים ובורחים לתוך המחנה וחסרים נושאי עגלות. ופתאום הזקיף שם לב שלצד הערימה שוכב אדם חי. ללא שהות ניגש אלי, תפס אותי, נתן לי בעיטה, תוך קריאה: אתה חושב שאינני רואה שאתה חי? והצמיד אותי ליצול של עגלה ובה חולים כדי לשאת אותה. כאשר ראה זאת מוטל, קם גם הוא מהקרקע ונגש לדחוף יחד עמי.

לפתע, כאשר אני דוחף את העגלה, אני רואה שבעגלה זו שוכב הרב של הידלמאש. והוא כתמיד מרחף בעולמות עליונים. הוא אינו במחנה השמדה גרמני, הוא אינו מודע למצב התוהו ובוהו השורר מסביב. "היום פסח שני" הוא אומר-לוחש לי ממעמקי העגלה. "בחבלי משיח שבו אנו נמצאים אנו עשויים עוד להקריב מחר פסח שני בירושלים. אתה מוביל אותי לירושלים...".

איש הס.ס. שפיקח על הובלת החולים, היה כבר מודע למצב, שהחזית מתקרבת והשחרור קרב. על כן נהג בנו רוחב לב. זכור לי שהלך לצד העגלה ואכל לחם, ואת ה"קשה" של הלחם השליך לתוך העגלה. "תן להם, שיאכלו" אמר "תראה איך שהם נראים"!?

אולם הרב אחז את הלחם בידו, ודרש: האם כדין בן פסח שני העולה עתה לירושלים מותר הוא לאכול חמץ. הוא הזכיר את דברי רש"י בפרשת בהעלותך (במדבר ט, י): "פסח שני - מצה וחמץ עמו בבית, ואין איסור חמץ אלא עמו באכילתו".

כך המשכנו לדחוף עגלה זו, עד מקום חניית הרכבת, ממנה יצאו המשלוחים לעבר דכאו. בדרך המשיך הרב ואמר: בפסח שני כתוב בתורה (פרשת בהעלותך) "על מצות ומרורים יאכלוהו". ואילו בפסח ראשון (פרשת בא) "ואכלו את הבשר בלילה הזה, צלי אש ומצות, על מרורים יאכלוהו". ויש להבין א"כ מדוע ב"כורך" שבהגדה אנו אומרים את הפסוק שבפסח שני. אלא תירץ הרב: בפסוק האמור בפסח ראשון, יש פסיק בין המצות והמרורים, משא"כ בפסח שני שאנו בו היום המרירות איננה דבר נפרד מהגאולה. אלא צורך הגאולה...

כך צעדנו עד תחנת הרכבת, כאשר הרב אינו פוסק מלהשמיע דברי חיזוק ופסוקי גאולה. הוא להט כולו באש הגאולה. "אנו עוד נהיה היום בירושלים" מלמל.

בתחנת הרכבת שררה חשיכה, מחמת האפלה. אולם הפגזות של הצבא האמריקאי האירו את החשיכה. הבאנו את העגלה ובה הרב למגרש הענק מול התחנה. היו שם צעקות כל הזמן, העמיסו את החולים לרכבות, אנשים לא רצו לעלות, והגרמנים השתמשו בכח ובצעקות.

על כל פנים, מרגע שהבאתי את העגלה, חשתי את עצמי חופשי. התלבטתי האם להתחבא, או לעלות ג"כ לרכבת, ומה שיהיה איתם יהיה גם איתי. ובעודי תוהה מה לעשות, נגש אלי זקיף אחד, תופס אותי ומורה לי לדחוף את העגלה חזרה אל המחנה. ואני תמה מדוע חזרה למחנה, אני כבר כאן כמו כולם. מה רוצים הם ממני. אינני יודע אם כוחותי יעמדו לי לדחוף את העגלה חזרה למחנה? אולם עבור הגרמנים עגלה חשובה יותר מיהודי.

מחוסר ברירה דחפנו את העגלה בחזרה למחנה. שם פקדו עלינו למלא אותה בחולים אחרים ולהעביר גם אותם לרכבות. אולם מצאנו מסתור מאחורי בלוק אחד, ולא הלכנו יותר.

למחרת עם שחר, יום שישי י"ד באייר תש"ה, בשעה 9 בבוקר, הגיע טור טנקים של הצבא האמריקאי אל המחנה ושיחרר אותנו. ונתקיים בנו "יוציאם מחושך וצלמות ומוסרותיהם ינתק". היה זה "פסח שני".

לאחר ימים אחדים החלו להגיע חזרה למחנה (המשוחרר) שרידי רכבת החולים. מפיהם שמענו את קורותיה: הרכבת יצאה לדרכה בשעה שלוש בלילה לכיוון מחנה דכאו. אולם היא לא הרחיקה ביותר. בתחנת הרכבת שוובהאוזן, 15 ק"מ מקאופרינג, היא עצרה. לידה חנתה רכבת נושאת תותחים, וחיל האויר האמריקאי ירה על רכבת הנשק, ופגע בטעות גם ברכבת האסירים. וכתוצאה מכך נפגעו מאות יהודים. ובתוכם גם הרב מהידלמאש.

בתוך האבל הכבד על כל הרוגי השואה, ובתוכם הורי, אחי ואחיותי, אשתי וילדי, נתוסף נטף דמעה על האדם הגדול בתורה, ששימש מגדל אור לאסירי עני וברזל במחנה קאופרינג, הרב מהידלמאש הי"ד, שנהרג על סף השיחרור, ולא זכה לראות בגאולה.

עד כאן - סיפורו של אבא ז"ל.

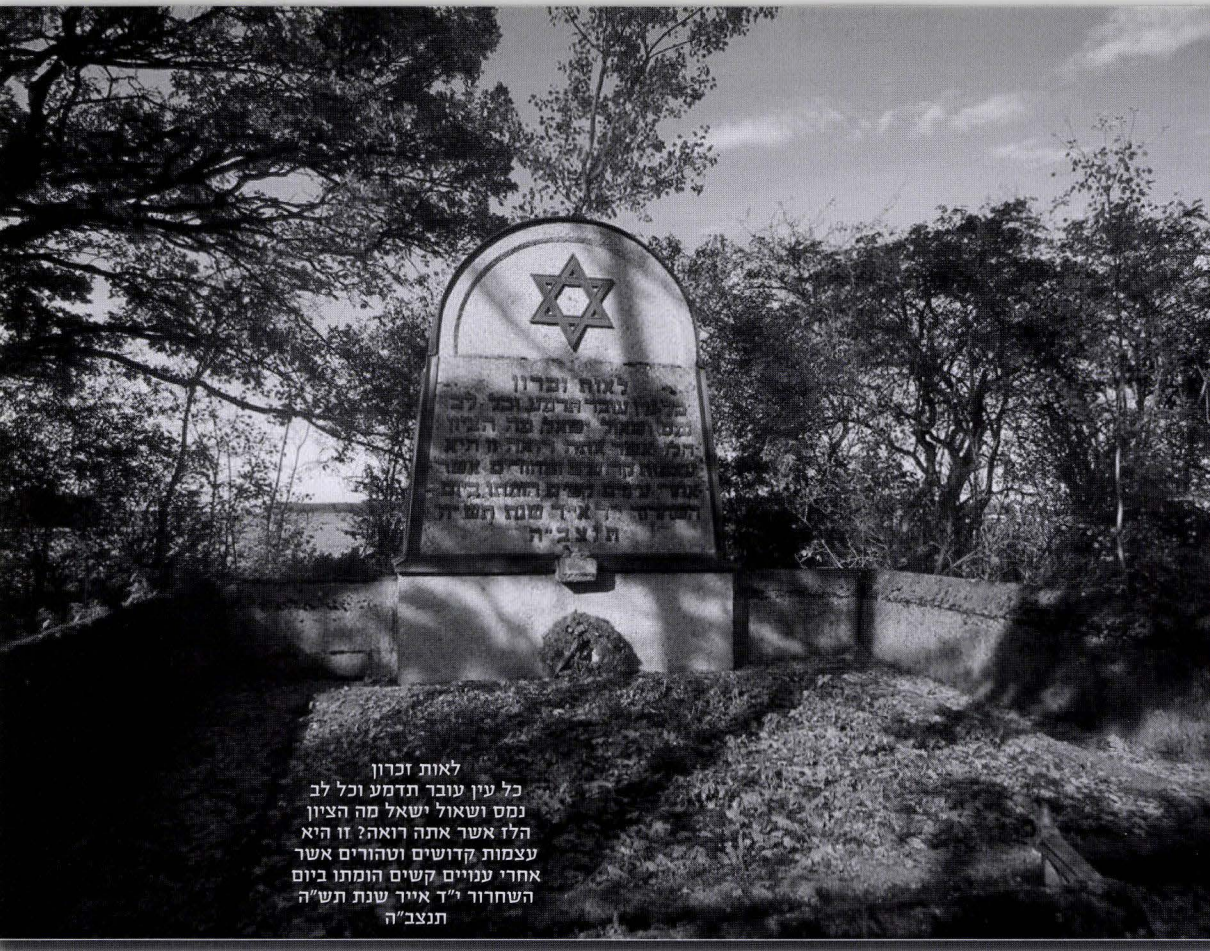

מתחם הקברים בשוובהאוזן בו נקברו חללי התקפת המטוסים האמריקאיים
על רכבת האסירים שיצאה מקאופרינג בליל השחרור

נופפנו בבגדי האסירים

על קורות רכבת זו שמענו גם ממר אורי חנוך, יו"ר אגודת הזכרון לנספי קאופרינג, שהיה גם כן בין "נוסעי" הרכבת.

"היתה זו רכבת האסירים האחרונה, שיצאה מתחנת הרכבת קאופרינג. היא יצאה בשעה שלוש בלילה. אולם אחרי נסיעה של כעשר דקות נעצרה הרכבת. הקרונות שבהם היינו היו חשופים, ללא גג, וראינו את הרמזורים מכריזים על איסור התקדמות. מנגד באה רכבת עם קרונות שטוחים ועליהם תותחים נגד אוירונים. ובסופה קרונות משא מכוסים. כנראה קרונות תחמושת".

"ולפתע התקרבו מלמעלה מטוסים אמריקאיים. אנשי הס.ס. נתקפו בהלה ונמלטו לתוך החורשות שמסביב. אולם לפני כן פקדו עלינו "מי שימלט - יירה". המטוסים המשיכו ושבו, והחלו להפגיז את רכבת התחמושת במקלעים. קליעים אחדים פגעו גם ברכבת שלנו הם נשמעו באוזנינו כברד נוקב והקרון התמלא רסיסים. בין "יושבי" הקרונות פרץ ויכוח: האם לקפוץ מן הקרון ולנוס, או להשאר

מצבה פרטית במתחם הקברים בשוובהאוזן

ולנסות להחזיק מעמד? הראשונים נימקו - הנה בחוץ ממתין לנו יער ירוק ויפה, ואילו בפנים - דם, אבק ואנחות. הסיכוי שאם נקפוץ מהקרון נשאר בחיים הוא גדול. ואילו האחרים טענו: אם נקפוץ אנו עלולים להתפס ע"י אנשי ס.ס. עדיף להשאר בקרונות ולאותת למטוסים כי אנו אסירים. וכן עשו: הסירו את חולצות הפסים, ונופפו בהם באויר. אולם יד הסוברים כי כדאי לקפוץ שכנעה אותי יותר, והחלטתי יחד עם שני חברים לקפוץ. היה צריך מדרגות, ועשינו ערימה של גויות, טפסנו עליהן וקפצנו. ומיהרנו להכנס לתוך החורשה.

לפנות בוקר ראינו מחנה נטוש של חיל האויר ובתוכו בונקר. מיהרנו להסתתר בתוכו. היינו בו שלשה ימים, ולא ידענו האם עכשיו יום או לילה. וכל כמה שעות יצא אחד מאתנו לבדוק. עד שביום השלישי ראינו טנקים אמריקאיים.

אורי חנוך ממשיך ומספר: לפני כשנתיים חזרתי לבקר באותו מקום. הייתי באותו מחנה צבאי, והבונקר בו הסתתרתי עדיין קיים. ביקרתי גם במתחם תחנת הרכבת וקימים בו שלשה קברי אחים ל-139 מהרוגי ההפגזה האמריקאית. הי"ד.

עוד פעם לא יוליכו אותי שולל

לפנינה חפר, אחותו של הרב מהידלמאש, יש גירסא מתקנת על פטירתו של אחיה ז"ל: כפי שהתברר לה, אחיה הרב חיים אהרן לא נהרג בהפגזת הרכבת על ידי האמריקאים, אלא הצליח להמלט ממנה. קרון הרכבת בו היה לא נפגע, לידו עמד בן דודו משה שלמה וייס, וחיים אהרן אמר לו: "זה הזמן להמלט, אין כאן שמירה". אולם משה שלמה סירב. וחיים אהרן חזר ואמר לו: "וכי אינך מבין להיכן ממשיכה הרכבת?! אני בשום אופן אינני ממשיך איתה, עוד פעם לא יוליכו אותי שולל". וכאשר סיים משפט זה, טיפס בשארית כוחותיו על דופן הרכבת וקפץ למטה.

הצבא האמריקאי הגיע לאזור אחרי שלשה ימים. ואז ביקש משה שלמה וייס את עזרתם לחיפוש בן דודו. אחרי חיפושים הוא נמצא נחבא תחת גשר, חצי קפוא. הוא

נלקח לאישפוז בבית חולים והתברר שלקה בדלקת ריאות. ממנה לא התאושש. לאחר כשלשה חדשים ביום כ"ז אב תש"ה נפטר, והובא לקבורה בבית החיים בעיר מינכן.

אחרי שלושים ושבע שנים, בשנת תשמ"ב, הועלו עצמותיו ארצה ונטמן בהר הזיתים, חלקת זיבנבירגן, ליד קבר חותנו, רבי יחיאל מאיר פנט, שגם עצמותיו הועלו ארצה לאחר השואה.

מקום קברו משמש לכל בני המשפחה המורחבת מקום התייחדות עם קדושי השואה. שכן זהו החלל היחיד מכל קדושי השואה, מקרובי המשפחה, שהובא לקבר ישראל.

לסיום, מספרת אחותו מרת פנינה, כי הפעם האחרונה בו ראתה את אחיה, היה בליל הסדר של שנת תש"ג. אחיה הרב, רעיתו והילדים, באו לנאדיפאלו אל ההורים להתארח בחג הפסח. את הדלת ל"שפוך חמתך" פתח הבן הקטן של אחיה, משה שלמה, כאשר חזר נשאל ע"י המסובים:

"ראית את אליהו הנביא"?

"כן!" ענה הילד

"איך הוא נראה?" נשאל.

הילד סקר בזריזות את כל המסובים, ואחר הצביע על סבו, וענה - "כמוהו". מסיימת מרת פנינה, ומוחה דמעה סוררת מעיניה.

מצבת הר"ר חיים אהרן וויס הי"ד
רבה של קהילת הידאלמאש

ליוצאי הידאלאמאש, נאדיפאלו והגליל
ארונו בא
עצמות
הרב ר' **חיים אהרון ווויס** זצ"ל
בהגה"צ **מנאדיפאלו** הי"ו
שהיה אב"ד ור"מ דהידאלמאש עד השואה
יובאו לקבורה בהר הזיתים בחלקת כולל
זיבנבערגן ליד חמיו הגאון שלשלת
היוחסין
ר' **יחיאל מאיר פנט** זצ"ל
ביום חמישי כ"ז באייר תשמ"ב (20.5.92)
בשעה 3.30 אחה"צ
בשם המשפחות: **אפרתי, חפר, פנט**

המודעה על העלאת עצמותיו של הרב מהידלמאש

פרק כג
מעבדות לחרות
- יום השחרור

ואנו חוזרים לקורות יום השחרור, כפי שמספר אבא ז"ל בזכרונותיו:

לאחר חג הפסח (תש"ה), הורגשה תכונה באויר כי המלחמה קרובה לסיומה. בשמים חגו ללא הרף מטוסים של בעלות הברית, והגרמנים הפסיקו לירות בהם מהקרקע. קאופרינג סמוכה למינכן, מושב ה"פירר" וחבר מרעיו, והמטוסים פניהם היו מועדות לשם. נמלאנו ציפיה. החלו להתהלך סיפורים על אנשי ס.ס. המחניפים לאסירים כדי להכין לעצמם אליבי לכשיעמדו לדין אחרי השחרור. הרגשת בטחון שהשחרור קרוב מלאה את ליבנו, אולם סימן שאלה גדול ריחף באויר: מה ילד יום? האם יותירו אותנו בחיים לראות את השחר, או ינסו להרוג אותנו ולמחוק את זכר המחנה?

בשבוע השני של חודש אייר (שבוע אחרון של חודש אפריל) במסדר הבוקר, הכריזו הגרמנים בכל מחנות קאופרינג: "הנהלת המחנה מודיעה כי המלחמה עומדת להסתיים, והוחלט להוביל אתכם לכיון שוייץ, שם תוחלפו בשבויי מלחמה גרמניים ותשובו למולדתכם. מחר עם שחר תצאו לדרך. כל אסיר יקבל צידה לדרך חצי ככר לחם. אנו מבקשים לשמור על הסדר, ולהתייצב בזמן ליד השער. אנו נצעד רגלית ובחמישיות".

פתאום חבל לך לעזוב את המקום המקולל הזה

גם במחנה החולים "קאופרינג 4" בו הייתי, התקיימה הכרזה: בוקר אחד, היה זה כמדומני יום רביעי בשבוע, הופיעו במחנה המון חיילים. ומפקד המחנה איש ס.ס. הכריז שכולם ללא יוצא מן הכלל יצאו למגרש המסדרים כולל החולים והחלשים. ואז הכריז קצין ס.ס. אורח: היננו להודיעכם כי המלחמה מתקרבת לקיצה, ואתם אמורים להמסר לידי הצלב האדום. לשם כך אנו נוליך אתכם אל הגבול השויצרי, ומשם יוכל כל אחד לשוב למדינתו ולביתו. מי שמרגיש שבכוחו ללכת כ-שישים ק"מ עד מחנה דכאו, יתייצב בצד השער הפונה אל היציאה. ומי שחושב ומרגיש שאין ביכולתו - ישאר כאן במחנה ויסיעו אותו באמצעות משאיות או רכבות.

היעד היה כאמור מחנה דכאו. היה זה מחנה הריכוז הראשון שהוקם ע"י הנאצים בראשית שלטונם, בפאתי מינכן בירת המפלגה, בשנת 1933. ועתה שימש מחנה

ריכוז לכל האסירים ממחנות הסביבה, שהופנו אליו. ומשם יצאו האסירים לכיון דרום, אל הגבול השויצרי.

אם מכל שאר עשרת מחנות קאופרינג, החלו עם בוקר "צעדות המות" כפי שכונו בפינו, הרי שממחנה ארבע לא יצאו אל הדרך אלא כ-500 איש, שהוגדרו כבריאים, או חשו את עצמם כבריאים. רוב המחנה היו אנשים חולים, בשלב זה או אחר של המחלה. ויתרם היו "מוזלמנים", כינוי לאסירים בתנאי תת-תזונה, שמשקלם היה בין 25 ל-30 קילו, ורגליהם בקושי החזיקו את גופם.

פתאום חבל לך לעזוב את המקום המקולל הזה, שתבע מאתנו אלפי קרבנות. הלא האמריקאים עלולים לבוא בכל רגע ולשחרר אותנו. מאידך גיסא גם פחדנו מהשחרור, כבר איבדנו את אישיותנו העצמית, מה נעשה כאשר נשוחרר, מי יגיד לנו מה לעשות?

לא ידענו מה לעשות: לצאת לדרך או להשאר?!

לרוצחים לא יהיה זמן להרוג אותנו

אחד מהאסירים שיצא לדרך הוא ר' יצחק אייזנר שיחי', כיום תושב קרני שומרון. ר' יצחק ("תקרא לי איצ'ו, כמו כולם" הוא אומר בלבביות), יליד העיירה סוימי שבהונגריה. היה זה כפר קטן כ-6 ק"מ מהעיר חוסט. "נולדתי בשנת 1930, ועם כניסת הגרמנים להונגריה באביב שנת תש"ד - 1944 נשלחתי עם כל המשפחה לאושוויץ. ואחרי גילגולים שונים מצאתי את עצמי, במחנה חולים - קאופרינג 4. אחוזים בודדים מאסירי מחנה זה שרדו. היה זה מחנה מות, לכאן ריכזו את כל החולים מכל מחנות הסביבה, וכאן הוחזקו בתנאי רעב. אני שנולדתי וגדלתי בכפר קטן, והיה לנו משק של סוסים פרות וצאן, הכרתי צמחים ועשב, וידעתי מה ראוי לאכילה ואינו מורעל, הייתי יוצא כל בוקר ואוכל עשב, וכך החזקתי מעמד במחנה נורא זה. עד אותו בוקר שהכרוז הודיע: מי שיכול לצאת לדרך, יעמוד על רגליו ויצא.

"מהומה פרצה במחנה, לא ידענו מה לעשות: לצאת לדרך או להשאר. הותיקים שבינינו, ובינם אני, זכרנו את מצעד המות, לפני שנה, כאשר פינו אותנו מוארשה לקוטנא, כאשר היינו עוד בריאים, והפעם כאשר כולנו מזי רעב, האם נחזיק מעמד בדרך?"

איצ'ו היה בוארשה בקיץ 1944, במחנה עבודה שהוקם על חורבות גיטו וארשה, ותפקידם היה לפנות את הריסות הגיטו. עם התקרבות הצבא הרוסי לפאתי וארשה, פינו הגרמנים את 5,000 תושבי המחנה לכיון קוטנא, בצעדה של 120 ק"מ. הם יצאו לדרך ביום ז' באב, ואחר צעדה של ארבע ימים הגיעו לקוטנה, ומשם ברכבת לדכאו. מ-5000 שיצאו לדרך - כאלפיים הגיעו. בדרך ירו הגרמנים בכל מי שכוחם לא עמד

צעדת המוות של מחנות קאופרינג חולפת ב"דרך היער החדשה" שבפאתי העיר לנדסברג

להם ופיגרו אחר האחרים. גם לא סיפקו להם אוכל ומים במשך כל הדרך ורבים מתו מרעב ומקור.

"בוארשה לא שאלו אותנו אם ברצוננו לצאת לדרך", אומר איצ'ו, "אולם כאן הם שאלו לדעתנו. והדעות היו שקולות: ההגיון אמר שמי שלא יצא לדרך יסיים כאן את חייו. מאין יהיו לגרמנים, במצב של תוהו ובוהו של סיום המלחמה, כלי רכב להסיע אותנו. הם לא יעשו זאת הם יהרגו כאן את שאר הנותרים. להשאר ולהמתין במחנה היא אפשרות מסוכנת ביותר, כי החולים היו הראשונים להשמדה. ואילו ליוצאים לדרך יש סיכויים לשרוד.

"הייתי צעיר בן 15 שנה" מספר איצ'ו, "והלכתי להתיעץ עם מבוגרים ממני. היו במחנה יהודים מבוגרים מחוסט, שהיו בגיל 40־30, יהודים יקרים בעלי אמונה ומסורת, שהייתי קורא להם עוד בחוסט "באצי", שפירושו "דוד" בעברית, והם ניתבו את דרכי בתופת שהייתי בה ללא קרוב או גואל. רק לפני שבועיים הייתי במשבר, לא יכולתי יותר לסבול, הייתי קרוב להכנע להרים ידי וגמרנו. ניגשתי אל מכירי ואמרתי להם שרצוני לגמור עם הסבל הזה. והם אמרו לי: יצחק קיצ'י (־ילדי), לא אל תתיאש! אסור לך להכנע! אתה תראה שבקרוב יבא יום שלא יהיה לרוצחים זמן להרוג אותנו. הם יהיו עסוקים בעצמם, להמלט על נפשם.

"ועתה הסתובבתי בין מכירי וביקשתי מהם עצה מה לעשות, אולם גם הם לא ידעו מה לענות לי, הלא גם הם לא יודעים מה מחכה לנו. אף אחד לא ידע מה הנכון לעשות.

"ופתאום אני רואה שמחלקים מחוץ לשער לכל אחד שמצטרף לצעדה - ככר לחם, מרגרינה ומים. ביקשתי מאת בורא עולם כשמשון בשעתו 'חזקני נא אך הפעם', והשתחלתי אחרון מהמחנה לפני שסגרו את השער. האוכל הוא שהכריע וגרם להחלטתי הפתאומית, או אולי מלאכי הטוב הדריכני לכך. 500 איש יצאנו לדרך ביום 25 באפריל, לכיון דכאו. הגענו לשם אחרי צעדה של יומיים, ושוחררנו במחנה ארלאך ליד דכאו, ביום הכניעה 8 במאי. והתקיים בנו: כי חלצת נפשי ממות".

ברגשות מעורבים עזבנו את המחנה

ואנו חוזרים לסיפורו של אבא ז"ל:

יחד עם הקבוצה שיצאה לדרך יצאו גם חלק מאנשי הס.ס. וכן "הקאפו'אים" ו"זקני הבלוק" שבדרך כלל היו במצב בריאותי טוב. אחרי שעזבו ה"שולטים" אין מלך בישראל, השמירה במחנה התרופפה. ולא להאמין - האסירים התנפלו על המטבח ועל המחסנים ושדדו את כל מלאי תפוחי האדמה ומצרכי המזון.

עד מהרה נראו ברחבי המחנה מדורות קטנות שמסביבם יושבים אסירים ומבשלים את תפוחי האדמה שהשיגו לעצמם. אולם ה"קומזיץ" הזה לא נמשך זמן רב. הגרמנים שבו אל המחנה, והפעם הם הביאו אתם תגבורת של אסירים פולניים ורוסיים שהיו כלואים במחנות השבויים הסמוכים, על מנת שיעזרו להם להשלים את מלאכת פינוי המחנה מיושביו.

כדי להקל על הפינוי חתכו הגרמנים את הגדר האחורית של המחנה, לעבר פסי הרכבת שהיו מאחורי המחנה.

במקביל כינס מפקד המחנה את האסירים והכריז: "מחנה זה עומד לעלות באש כדי למנוע התפשטות מחלות. אנו נעביר אתכם לעת עתה ברכבת למחנה המרכזי - מחנה מס' 1, משם תצאו בצורה מסודרת עם אסירי מחנות נוספים ברכבות אל עבר הגבול. תקבלו אספקה לדרך. ועליכם למלא בקפדנות את הוראות השומרים..."

אנו האסירים פקפקנו בלבנו לשמע הכרזה זו. לא האמנו להם. האנשים החלו להמלט ולהתחבא מאחורי הבלוקים ומתחת לשמיכות. אולם אנשי הס.ס. ועוזריהם סרקו את כל הבלוקים ופינו מתוכם את כל האסירים. הפינוי היה קשה ביותר, מכיון שרבים מן האסירים לא היו מסוגלים לעמוד על רגליהם ולהגיע אל הרכבת. לצורך כך הם "החרימו" מכפרי הסביבה עגלות משא, עליהם הטעינו את האסירים, כאשר היהודים אמורים לשאת אותם.

גם אני התחבאתי בתוך אחד הצריפים, אולם הדלת נפתחה בבעיטה, ואיש ס.ס.

ירה צרור כדורים פנימה כאשר הוא שואג: כלבים החוצה. אתם מחכים כאן לאמריקאים?!

אחרי שריכזו אותנו התחלנו לצעוד אט אט לעבר פסי הרכבת, היינו כ-1500 איש, שיירי המחנה הגדול. ה"בריאים" נשאו עגלות. וכך צעדנו עוזבים את מחנה המות.

ברגשות מעורבים עזבנו את המחנה, ממשיך ומספר אבא ז"ל, חשתי כי אני עוזב את הגיהנום. כאן חויתי את החיים והמות במלא תוקפם. כאן נפחו את נשמתם אלפי אסירים, ביניהם חברים קרובים. אולם מאידך גיסא חשנו כבר את השחר העולה. את קץ העבדות, האם נזכה לו?! ניקר החשש בלבבות. האם אין טומנים לנו מלכודת חדשה?... לא ידענו מה מתרחש במוחם המושחת של הגרמנים. הם ידעו שהפסידו כבר במלחמה. וזהו סוף דרכם. אולם בהתקף שנאה של הרגע האחרון הם עלולים לחסל את כולנו.

התיישבנו על האדמה ליד המסילה וחיכינו לבא הרכבת, לפנות ערב הגיעה הרכבת, כ-800 איש עלו עליה. מחצית מן האנשים נותרו על יד המסילה מחוסר מקום, הרכבת הבאה היתה אמורה לבא למחרת בבוקר ביום חמישי.

עד מהרה אירגנו אנשי ס.ס. קבוצת אסירים "בריאים" והחלו להצעיד אותנו לעבר מחנה מספר 1, שנמצא במרחק של כחמש ק"מ. העדפנו את ההליכה הרגלית על פני הנסיעה ברכבת לעבר הלא נודע. הלכנו לאט לאט, שעות על שעות, והם דחפו וירו כל הזמן. אבל הם עצמם היו גם כן כבר עייפים. באמצע הלילה הגענו למחנה מספר 1. שם פגשנו את נוסעי הרכבת.

האסירים שקפאו אל מותם בהמתנה לבוא הרכבת. מצילומי הצבא האמריקאי ביום השחרור

כ-600 איש נותרו ללון ליד המסילה, קופאים מקור באפיסת כוחות עד הבוקר. רבים מהם נפחו את נשמתם באמצע הלילה. קיימת תמונה שהאמריקאים צילמו ביום השחרור, ובה רואים עשרות גויות מוטלות ליד המסילה. מי שהחזיק מעמד ונותר בחיים עלה על הרכבת שהגיעה בבוקר. רכבת זו הותקפה מן האויר על ידי מטוסי קרב אמריקאיים, שחשבוה בטעות לרכבת צבאית, רבים נהרגו או נפצעו. חלק מן הניצולים הובאו בשעות שלפני הצהרים למחנה מספר 1 בעגלות ובמכוניות.

מחנה מספר 1 היה מאוכלס ברובו על ידי יהודים יוצאי ליטא, שפונו משם ברגל יום לפני שהגענו אליו. נותרו בו קאפו'ס אחדים ושבויים רוסיים.

בצהרים חילקו עוד ארוחת צהרים, מרק אפונה - מין דייסה סמיכה משובחת ביותר. בשבילי ובשביל רבים ארוחה זו היתה "הסעודה האחרונה" מידיו של השלטון הגרמני.

בשולי הגליון: כפי שנזכר בפרקים הקודמים, במחנה מספר 4 נותרו קרוב לשלוש מאות חולים, שלא יכלו או לא רצו להתפנות. בבוקר יום ששי, לפני שהגיעו כוחות הצבא האמריקאי, פקד רופא הס.ס. ד"ר בלנקה, להעלות באש את מחנה 4. הגיעה מכונית בנזין וממנה התיזו בנזין על כל צריפי האדמה ואחר כך הציתו הכל. "השריפה היתה גדולה, כמו בית איכרים שעולה באש" העידו תושבי הכפר הסמוך "כל המחנה עלה באש... 268 אסירים נספו בשריפה זו". רופא הס.ס. ד"ר בלנקה הרעיל את עצמו ואת אשתו באותו יום בעיירה הורלך הסמוכה. רק 12 אסירים נותרו בחיים. כוחות הצבא האמריקאי שהגיעו בשעות הצהרים למקום, צילמו את הזוועה, ותמונות אלו הן מתמונות השואה הקשות ביותר.

הלהבות מתמרות עדיין בצריפי מחנה מספר 4. מצילומי הצבא האמריקאי ביום השחרור

אם לא תצאו לדרך הכל יעלה בלהבות

ממשיך אבא ומספר:

ביום חמישי אחרי הצהרים ניסו להעמיד אותנו במגרש המסדרים כדי לארגן יציאה מסודרת לדרך. אולם אנו חשנו כבר את חוסר השלטון של הגרמנים. אנשים הסתתרו מאחורי הבלוקים, וכל היום היתה כזאת ריצה ממקום למקום.

הגרמנים גייסו את כל הקאפו'ס שהיו פולקס דויטשע - ממוצא גרמני, והם נצטוו לגרש את כל המחנה לעבר השער. וממנו לרכבת שעמדה על המסילה, בתחנת הרכבת של קאופרינג.

הערב ירד, ואנחנו המשכנו להסתתר, רדפו אחרינו, בכל פעם הסתתרנו במקום אחר. בסוף נתפסנו ונצטוינו לקחת עגלות לאסוף חולים מהבלוקים ולהביא אותם אל השער, וממנו לרכבת. התחלנו במלאכת האיסוף, היתה זו עבודה קשה. היה עלינו להוציא אותם מתוך הצריפים להניח אותם בעגלות, ולשאת אותם אל הרכבת. הבאתי עגלת חולים אחת עד השער, שם ראיתי ערימת גוויות והסתתרתי בתוכה. אולם נתפסתי, והוטל עלי להוביל עגלה אחרת שהגיעה אל השער אל הרכבת. (ראה בפרק הקודם. בעגלה זו היה הרב מהידלמאש) כאשר חזרתי עם העגלה, השלכתי אותה בקצה המחנה והסתתרתי באחד הצריפים.

אסירים בצריפי האדמה במחנה מס' 1. צילום של הצבא האמריקאי ביום השחרור

ככר המסדרים במחנה מספר 1 לשעבר. כיום רחבת בית חרושת "אסנר"

לקראת השעה 10 בלילה, בא מפקד המחנה הקצין טמפל, והכריז ברמקול:

"כל מי שיכול ללכת שיצא לדרך, כי אנו עומדים לשרוף את המחנה, והכל יעלה בלהבות".

אני זוכר בבהירות את המשפט האחרון של מפקד המחנה, והוא עדיין מצטלצל באזני כלשונו: "...און אלעס וועלן פאברנט ווערן". אחרי שאמר זאת יצאה לדרך יחד עמו קבוצה אחרונה של יהודים. ואילו אני, עם עוד כמה יהודים, התחבאנו באחד הבארקים, מתוך תקוה שכאשר ישרפו את המחנה נימלט החוצה.

כאשר יצאה הקבוצה האחרונה אל הדרך, כיבו הגרמנים את הפרוזקטורים וסגרו את השער. הרגשנו כלכודים בכלוב. אולם פיעמה בנו התקוה לעבור לילה זה בשלום. וכי נזכה אחרי חמש וחצי שנות דיכוי, שיעבוד ועבודת פרך - אל אור השחר.

באותו הלילה היו הפצצות עצומות, הכל רעד. זה התחיל בסביבות 11-12 בלילה, שמענו מרחוק תותחים ומרגמות. לא ישנו. ההרעשה גברה והלכה. זכורני כי בשעה 2 בלילה, אמר לי יהודי הונגרי מבוגר שהיה עוד במלחמת העולם הראשונה, ועתה שכב לצידי מחופר בבלוק: "ילדים! אנו נמצאים עכשיו קרוב לחזית. עכשיו יתרחש אחד משני הדברים: או שיהרגו אותנו או שנשתחרר". "נשתחרר" נשמע באוזנינו כמו בדיחה, מי חשב על שחרור.

שחר הגאולה

והנה עלה השחר על יום שישי, י"ד באייר "פסח שני", יום שחרורנו ויום פדות נפשנו.

עם בוקר החלו הגרמנים לשרוף את המשרדים והמחסנים, כדי שלא להשאיר ראיות לפשעים שבצעו. היו אלו צריפים שוודיים, מחוץ לשטח המחנה, על הכביש המוליך אל העיר לנדסברג, מימין ומשמאל. היו אלו צריפים של הצבא הגרמני - הפיקוד הראשי ששלט על כל מחנות קאופרינג. הם הציתו את הצריפים בצד השמאלי, והחלו להשמע מהם פיצוצים.

תקפה אותנו בהלה. חששנו שהשריפה תתפשט ותשיג אותנו. קמה בהלה, אנשים נגשו לשער וניסו לפרוץ אותו, אולם לא יכלו. היו אנשים שהחלו לחפור מתחת לגדר כמו תעלה או מנהרה, אולם הם התיאשו עד מהרה. הסתובבנו כמו חתולים על אוניה בוערת. חסרי אונים הבטנו באש המתקרבת אלינו.

ולפתע הגיעה האש אל מחסן הלחם שמחוץ למחנה. ריח של לחם קלוי נישא באויר. היה זה כמו ריח של מאפיה. הריח הוציא אותנו מדעתנו. אחד האסירים החל לצעוק: "הבה אחים בכוחות משותפים, נפרוץ את השער, נצא החוצה ונציל לחם". הריח שימש אדרנלין לאסירים, ופרצנו את השער.

כולם יצאו החוצה, חופש! יצאנו החוצה וראינו שמים חפשיים, אנו בחוץ בלי שוטרים, בלי קאפו'ס, בלי נאצים! יצאנו לחפשי.

היתה שם בסמוך חורשה, יצאנו אליה. לא רצינו לברוח, כי לא היינו בטוחים עדיין שהמלחמה הוכרעה, וחששנו שמא הגרמנים ישובו. אולם החילונו לפשוט על צריפי הגרמנים. פרצנו את המטבחים וחטפנו דברים, פה לחם, פה קופסת שימורים, ופה נקניק. הכל היה הפקר.

זכור לי שנכנסתי למטבח של הנאצים, האוכל היה מוכן על התנור בסירים גדולים. ירדתי למרתף ראיתי שלחן ועליו שלשה ספלי קפה, הקפה היה עדיין חם. על מוט היתה תלויה מגבת - מגבת כחולה. שתיתי ספל קפה, והורדתי את המגבת. אינני יודע כיצד לתאר את האושר: יש לי מגבת! היא סימלה לי את החיים השפויים. חזרתי אל חברי עם מגבת כחולה על הכתף.

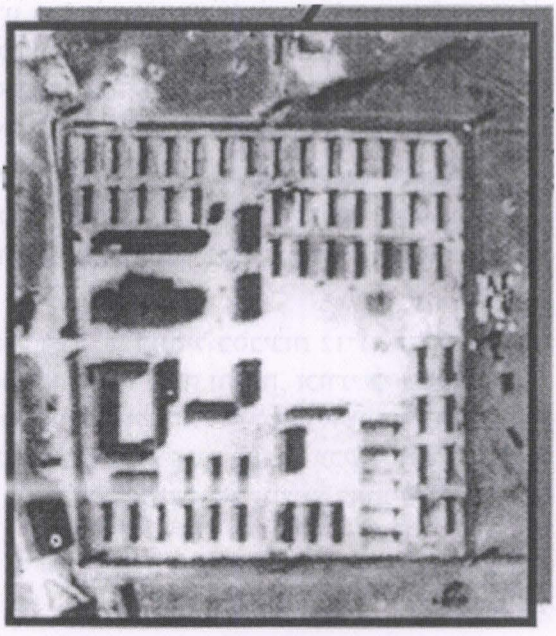

כאן שוחרר אבא. תצלום אוירי של מחנה מספר 1
מתוך צילומי חיל האויר האמריקאי

מצבת זכרון על קבר האחים של חללי מחנה מספר 1

הבאתי מהמטבח גם סיר עם תפוחי אדמה וקופסת שימורים של בשר טחון. נגשתי לקרשים הבוערים של הצריפים, שלפתי עצים אחדים ושמתי תחת הסיר, וכך ישבנו מסביב הצ'ולנט אני, מוטל שוארץ ושלמה הלהולץ, כאשר מסביב המולה, רעם תותחים ופיצוצים.

ואז כאשר אנו יושבים סביב הצ'ולנט הזה, פתאום אני רואה את פייבל פישהוף "משרת הבלוק" שלנו, ממחנה מספר 4, וידיד קרוב מאד שלי, רץ עם תרנגולת ביד. הוא תפס תרנגולת מאיזשהו מקום. אני קורא לו: פייבל, פייבל, אולם הוא עונה בקוצר רוח: היום ערב שבת, ואני מחפש שוחט שישחט לי את התרנגולת לכבוד שבת... אפשר לומר שהיה זה הלם השיחרור.

בינתיים התחילו מריבות. האנשים היו מתוחים. היו שהתנקמו בקאפו'ס היכו אותם ועשו בהם שפטים. והיו שהעלו באש רכוש גרמני. ואז בא ראש העיר של לנדסברג, העיר הקרובה, ואמר לאנשים שירגעו, כי הצבא הגרמני נסוג והאמריקאים כבר לא הרחק מכאן, ועוד מעט יכנס הצלב האדום. להיות רגועים כי עוד מעט משתחררים...

האמריקאים באים...

זה נמשך כך עד השעה 9 בבוקר בערך. פתאום הכל רעד וזז. לא ידעו מה זה. נמלטנו חזרה למחנה, כי פחדנו שמא הגרמנים באים חזרה. ובעוד אנו עומדים במחנה, אנו רואים טנקים על הכביש המחבר שבין לנדסברג לקאופרינג. עדיין לא ידענו מי הם ומה הם, עד שבא אחד וצעק: "הנה הם האמריקאים באים"!

הטנקים התקרבו עד לשער המחנה ועצרו. וכולנו פרצנו החוצה לקראתם בצעקות, יללות ובכיות. ממש בשיגעון.

אולם החיילים האמריקאים עמדו על הטנקים דוממים, והסתכלו עלינו כמו על

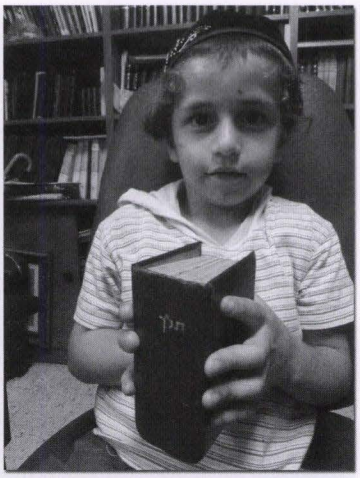

התנ"ך מלנדסברג
בידי הנין שמעון יהודה הופמן

יצורים מעולם אחר. היו ביניהם גם יהודים והפגישה הראשונה היתה מזעזעת בשבילם. הם קיבלו הלם מהשחרור הזה. הם עמדו והסתכלו בדממה על שלדי האדם האלו, האנשים חצאי מתים, שברי עצמות, מצורעים, אשר בקושי שולחים רגלים. אשר מטפסים על הטנקים, מנשקים ומחבקים אותם.

הם זרקו מהטנקים תפוזים, שוקולד, אבל מי לקח?! אנחנו דרכנו על זה. לא ידענו מה עושים עם דברים כאלה.

אולם אפשר לומר, שגם אנו לא היינו שפויים בדעתנו. היינו כמו אדם שנמצא בחדר חשוך ופתאום בא אור גדול פתאומי ומסנוור אותו. כך גם היינו אנו. לפני דקות אחדות היינו בסכנת מות ממש, כאשר ידענו בבירור שהולכים להצית את כל המחנה יחד אתנו, ופתאום בבת אחת הם ברחו ונפתחו השערים ויצאנו לחפשי.

יורשה לי הכותב להוסיף אפיזודה, שכאן אבא ז"ל לא סיפר אותה, אולם היא זכורה לי כחווית ילדות. בביתנו היה ספר תנ"ך בלה. יום אחד מסר אותו אבא לכריכה. כאשר חזר הספר מן הכורך ראיתי כי אבא ז"ל מדפדף ומחפש משהו. שמתי לב שקרה משהו. הוא לא היה מרוצה. כאשר שאלתי סיפר: "כאשר שוחררנו ממחנות הכפיה, זרקו החיילים האמרקאיים לעברנו מן הטנקים שוקולד ודברי מתיקה, ראיתי שיש ביניהם יהודים דוברי אידיש. נגשתי לטנק וקראתי לעברם מה אתם זורקים לנו שוקולדים וסוכריות, כבר חדשים שלא הנחתי תפילין, לא החזקתי ספר יהודי! אולי יש לכם תפילין? אחד החיילים הוציא מהתרמיל את התנ"ך הזה, חתם את שמו "ברנשטיין" וזרק לעברי. תפסתי את הספר וחבקתי אותו, זה היה הספר הראשון שקבלתי בזמן השחרור. עכשיו הדף הזה לא נמצא. הכורך כנראה לא היה מודע לחשיבותו" אמר בצער.

שארית הפליטה בלנדסברג

אבא ז"ל ממשיך ומספר: "ימים אחדים אחרי השחרור, בערך שלשה ימים, נותרנו עוד במחנה. הביאו שבויי מלחמה שניקו את הדרגשים, החליפו את הקש המצחין בקש חדש, והביאו מהמחסנים של הגרמנים סדינים נקיים, וכן בגדי אסירים נקיים. כמו כן האמריקאים דאגו לנו למים חמים. התרחצנו, לא ידענו את הטעם של מים חמים כבר שנים. במיוחד כאן במחנות העבודה. כולנו היינו, אי אפשר לתאר את זה, מלאים כינים.

אחר כך הביאו לנו אוכל מיוחד. זה היה נקרא אוכל קל - אורז עם חלב, או

אסיר משוחרר אוכל את ארוחתו הראשונה
משימורי הצבא האמריקאי

אטריות עם חלב. אולם האנשים החלו לאכול הרבה והיו שסבלו כתוצאה מכך. הקיבה לא היתה מסוגלת לקלוט את כל האוכל הזה.

למי שהיה כח, החל לצאת מן המחנה ולהכנס לעיירה לנדסברג הסמוכה. נכנסנו לעיר פשוט כדי לראות איך אנשים חיים. כמו אנשים מן היער הבאים לראשונה לעיר לראות כיצד מתגוררים אנשים. חפצנו לנשום את אויר החופש ולהמחיש לעצמנו את ההרגשה הנפלאה של היותנו בני חורין. קשה היה לתפוס את גודל השינוי, אני זוכר שכמה פעמים הפניתי את ראשי לצדדים ולאחור שמא יצוץ איזה איש ס.ס. מהמסתור. התפיסה שאנו בני אדם חופשיים היתה מעבר ליכולתנו. אף אחד לא יצא מכליו מרוב שמחה. היה מוקדם להשתחרר מתחושת הנרדפות. לקח לנו זמן להתרגל למציאות החדשה.

בעיר הסתובבו חיילים אמריקאים רבים, היתה אוירה של הפקר. במרכז העיר ראיתי בית בירה כאשר החיילים שותים שמפניה, משיקים ביניהם את הכוסות ושוברים אותם. כאשר החיילים ראו אותנו בבגדי אסירים, אחזו בידינו, נגשו לבית גרמני, דפקו עם הרובה על הדלת, עד שפתחו. בדרך כלל פתחו הנשים.

אזרחים גרמנים מלנדסברג מפנים בהוראת הצבא האמריקאי את חללי המחנה לקבורה

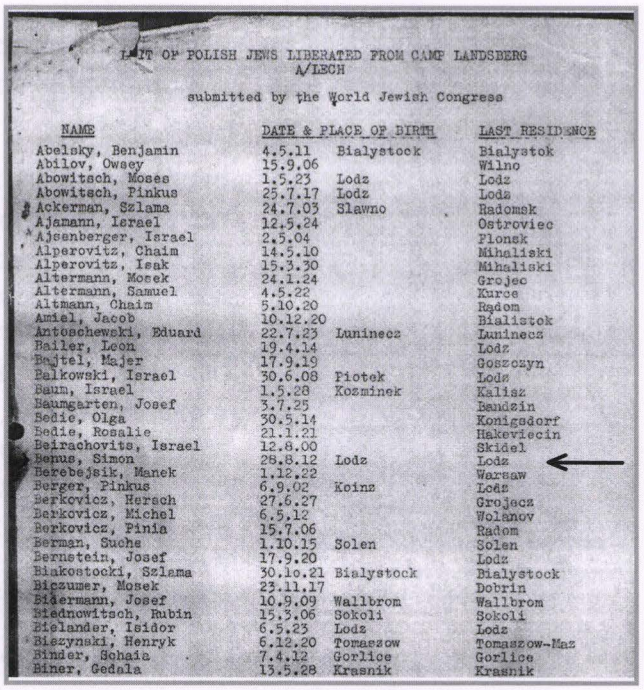

LIST OF POLISH JEWS LIBERATED FROM CAMP LANDSBERG A/LECH

submitted by the World Jewish Congress

NAME	DATE & PLACE OF BIRTH		LAST RESIDENCE
Abelsky, Benjamin	4.5.11	Bialystock	Bialystok
Abilov, Owsey	15.9.06		Wilno
Abowitsch, Moses	1.5.23	Lodz	Lodz
Abowitsch, Pinkus	25.7.17	Lodz	Lodz
Ackerman, Szlama	24.7.03	Slawno	Radomsk
Ajamann, Israel	12.5.24		Ostroviec
Ajsenberger, Israel	2.5.04		Plonsk
Alperovitz, Chaim	14.5.10		Mihaliski
Alperovitz, Isak	15.3.30		Mihaliski
Altermann, Mosek	24.1.24		Grojec
Altermann, Samuel	4.5.22		Kurce
Altmann, Chaim	5.10.20		Radom
Amiel, Jacob	10.12.20		Bialistok
Antoschewski, Eduard	22.7.23	Luninecz	Luninecz
Bailer, Leon	19.4.14		Lodz
Bajtel, Majer	17.9.19		Goszczyn
Balkowski, Israel	30.6.08	Piotek	Lodz
Baum, Israel	1.5.28	Kozminek	Kalisz
Baumgarten, Josef	3.7.25		Bendzin
Bedie, Olga	30.5.14		Konigsdorf
Bedie, Rosalie	21.1.21		Hakeviecin
Beirachovits, Israel	12.8.00		Skidel
Benus, Simon	28.8.12	Lodz	Lodz
Berebejsik, Manek	1.12.22		Warsaw
Berger, Pinkus	6.9.02	Koinz	Lodz
Berkovicz, Hersch	27.6.27		Grojecz
Berkovicz, Michel	6.5.12		Wolanov
Berkovicz, Pinia	15.7.06		Radom
Berman, Suchs	1.10.15	Solen	Solen
Bernstein, Josef	17.9.20		Lodz
Bialcostocki, Szlama	30.10.21	Bialystock	Bialystock
Bipzumer, Mosek	23.11.17		Dobrin
Blaermann, Josef	10.9.09	Wallbrom	Wallbrom
Blednowitsch, Rubin	15.3.06	Sokoli	Sokoli
Blelander, Isidor	6.5.23	Lodz	Lodz
Blezynski, Henryk	6.12.20	Tomaszow	Tomaszow-Maz
Binder, Sohaia	7.4.12	Gorlice	Gorlice
Biner, Gedala	13.5.28	Krasnik	Krasnik

רשימת העקורים היהודיים ממוצא פולני בלנדסברג, שנערכה
על ידי שלטונות הצבא האמריקאי במטרה להחזירם לארץ מוצאם
שמו של אבא מסומן בחץ

הגברים על פי רוב לא היו בבית, יתכן והיו מגוייסים לצבא והיו במלחמה עדיין. החיילים נכנסו לבית יחד אתנו, ואמרו: "תנו להם להתלבש!" או שנגשו בעצמם לארונות הבגדים ושלפו חולצות, מכנסים, חליפות. הנשים הגרמניות פחדו פחד מות, אף אחת לא עלה בדעתה להתנגד. אנשי "הגזע העליון" נראו מוכים, מפוחדים ומיואשים. הגאוה הגרמנית, היהירות והבטחון שהפגינו התרופפה לנגד עינינו.

זכור לי עדיין אחד האסירים, זישא גרינפלד, יצא לעיר, וחזר אחרי שעה מלובש בחליפה ומגבעת, חולצה לבנה עם עניבה. כולנו הסתכלנו והתחלנו לצחוק ולבכות חליפות. הוא נראה כמו בן אדם שבא מעולם אחר.

היינו חפשיים והסתובבנו כרצוננו. במשך הזמן התחלנו "לתפוס" דירות בעיר. והיו גם מקרים של נקמה. והתחילו להגיע תלונות שאנחנו גורמים נזקים לבתים ולאנשים. על כן הצבא העמיד לרשות האסירים קסרקטין צבאי ענקי של הצבא הגרמני, בפאתי העיר לנדסברג, מחנה גדול כמו עיירה שלמה. ושם שיכנו אותנו. היה זה ב-9 במאי 1945.

במשך הזמן החלו לזרום לכאן יהודים פליטים משוחררי מחנות עבודה שונים מכל רחבי גרמניה. והחלו להרקם חיים יהודיים. רבים התקבצו ובאו לכאן מתוך תקוה כי במחנה עקורים מאוכלס יהודים ונשלט על ידי הצבא האמריקאי ניתן יהיה למצוא בטחון אישי רב יותר. וכך הפכה לנדסברג לאחת מעיירות "שארית הפליטה" המרכזיות ברחבי גרמניה.

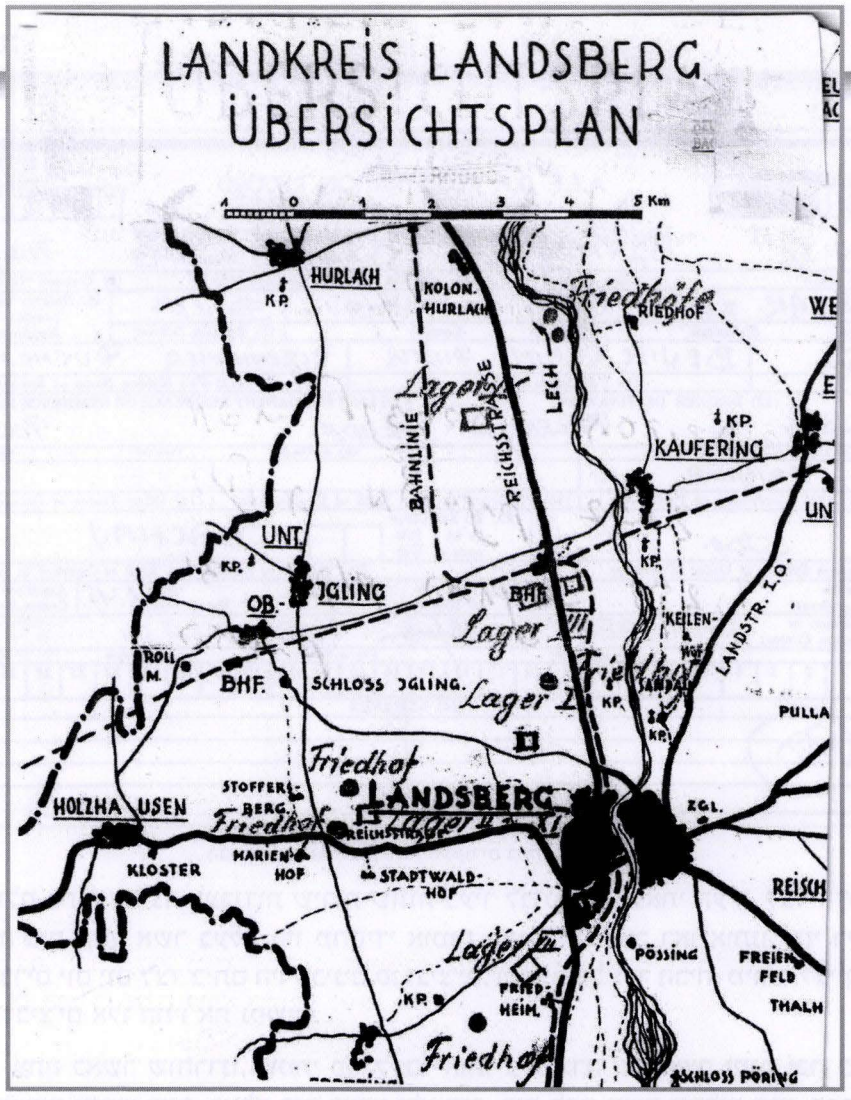

מפת לנדסברג והסביבה ועליה מצויינים בכתב יד מקום המחנות (-קוביה) וקברי האחים (-עיגול)

אילו לא הייתי שם לא הייתי מאמין

נסיים בסיפורו של נט (=נפתלי) רוזנווסר, המתגורר כיום בקרני שומרון. נט שמוצאו מחוסט שבהונגריה, היה באותם ימים בחור בן 14 - אולי צעיר האסירים במחנה קאופרינג. נט השתחרר עם אבא באותו יום שישי "פסח שני" ברחבת מחנה מס' 1. לקראת כתיבת פרק זה נפגשתי אתו, כדי לשמוע ממקור ראשון, ולהשלים פרטים על אותו יום הסטורי וגורלי בחייהם. והנה סיפוריהם תואמים באופן מפליא.

והוא ממשיך ומספר:

את העיר לנדסברג הכרתי מכבר, מכיון שבמסגרת עבודתינו במחנה מספר 3, הייתי

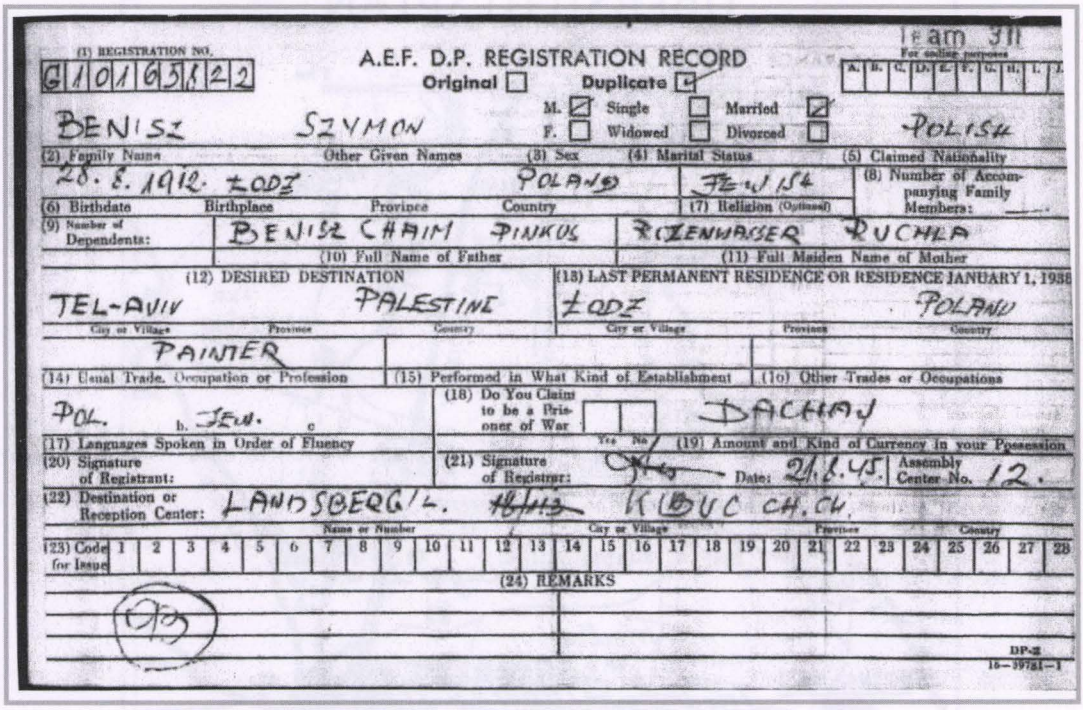

A.E.F. D.P. REGISTRATION RECORD

(1) REGISTRATION NO. G 1 0 1 6 5 1 2 2

Original ☐ Duplicate ☑

Team 311 — For coding purposes: A. B. C. D. E. F. G. H. I. J.

M. ☒ Single ☐ Married ☒
F. ☐ Widowed ☐ Divorced ☐

(2) Family Name	Other Given Names	(3) Sex	(4) Marital Status	(5) Claimed Nationality
BENISZ	SZYMON			POLISH

(6) Birthdate	Birthplace	Province	Country	(7) Religion (Optional)	(8) Number of Accompanying Family Members:
28.8.1912.	ŁODZ		POLAND	JEWISH	

(9) Number of Dependents:	(10) Full Name of Father	(11) Full Maiden Name of Mother
	BENISZ CHAIM PINKUS	ROZENWASSER RUCHLA

(12) DESIRED DESTINATION			(13) LAST PERMANENT RESIDENCE OR RESIDENCE JANUARY 1, 1938		
City or Village	Province	Country	City or Village	Province	Country
TEL-AVIV	PALESTINE		ŁODZ		POLAND

(14) Usual Trade, Occupation or Profession	(15) Performed in What Kind of Establishment	(16) Other Trades or Occupations
PAINTER		

(17) Languages Spoken in Order of Fluency	(18) Do You Claim to be a Prisoner of War (Yes / No)	(19) Amount and Kind of Currency in your Possession
POL. b. JEW. c		DACHAU

(20) Signature of Registrant:	(21) Signature of Registrar:	Date: 21.8.45.	Assembly Center No. 12.

(22) Destination or Reception Center: LANDSBERG/L. 16/113 KIBUC CH.CH.
Name or Number — City or Village — Province — Country

(23) Code for Issue: 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28

(24) REMARKS

DP-2
16—39781—1

הכרטיס של אבא בכרטסת העקורים במחנה לנדסברג

נשלח בתוך קבוצה לעבודות שירות שונות בעיר לנדסברג. בפאתי העיר, לצד הדרך, היה בית קטן, אשר בעליו היו מחסידי אומות העולם. וכאשר ראו אותנו, מזי רעב, עוברים יום יום לצד ביתם היו מכינים סנדביצ'ים, ושמים על גדר הבית. מיותר לציין כי סנדביצ'ים אלו החיו את נפשינו.

עתה כאשר שוחררנו, שמתי פני לעבר אותו בית. גרה שם אשה זקנה ובת כבת שלושים וחמש שנה. בעלה היה בצבא ולא חזר. היה להם משק חקלאי קטן. דפקתי על הדלת והזדהיתי כאסיר אשר נעזר על ידן, ובא להודות להן. הן כמובן פחדו מאד מהכיבוש האמריקאי, והדברים העלולים לבא בעקבותיו, והופעתי נסכה בהן בטחון. נראיתי רע, משקלי היה 27 ק"ג, והן הזמינו אותי להתאכסן ולהשתקם בביתן. הן הקצו לי אגף נפרד בחצר, ודאגו לי.

ביום ראשון יצאתי אל העיר לנדסברג. העיר היתה מלאה חיילים ואסירים. היתה אוירה של הפקר. אחד החיילים ראה אותי ואמר: תעלה למעלה (בקומה שניה היה בית מגורים) תעבור על כל הדירה, ותקח מה שאתה רוצה.

עליתי למעלה, ובאחת המגירות מצאתי 13 מטבעות זהב. לקחתי אותם.

בדרך חזרה פגשתי את הרב אברהם דוד הורויץ, שהיה קרוב משפחתי. לפני

השואה הוא היה דיין בגרוסוורדין. ועתה השתחרר כאן בסביבה, ובא לעיר. הצעתי לו לבא לגור אתי במשק "זה מקום שקט בלי רעש", והוא נענה לי.

כאשר ראה את ה"מטמון" של מטבעות הזהב שבידי, סנט בי. וכי בשביל זה השתחררנו. אחרי שבועיים חליתי בטיפוס ולקחו אותי לבי"ח. ויותר לא חזרתי ללנדסברג. ואילו הרב הורויץ, עבר להתגורר בתוך המחנה של שארית הפליטה, שם שימש ברבנות לצידו של הרב הלל ליכטנשטיין, הרב מקראסנה.

נט חוגג בכל שנה ושנה את "פסח שני" כיום שחרורו. והוא מספר: בכל שנה בשבת הסמוכה לפסח שני, אני עורך בבית הכנסת בו אני מתפלל סעודת הודיה, ונותן סעודה שלישית. במהלך הסעודה אני מספר לקהל על מחנות קאופרינג בכלל ועל מחנה מספר 4 הנורא בפרט, על התלאות ועל הישועות. פעם ישב בתוך הקהל והאזין תושב חדש בשם איצ'ו אייזנר, אותו לא הכרתי בעבר, שהיה גם כן בין האסירים באותו מחנה (ראה עליו לעיל). הציבור לא האמין או לא עיכל את הסיפורים. אז קם איצ'ו ואמר: הכל אמת ויציב. גם אני הייתי שם, ואילו לא הייתי - גם אני כמותכם - לא הייתי מאמין.

לא יום חג הוא לנו

עשרים וחמש שנים עברו מיום השחרור ממחנות המות שהנאצים קראו להם מחנות עבודה. ברחבי העולם הגדול נערכות עצרות וחגיגות לציון יום השחרור, אולם אצלנו לא יום חג הוא לנו, אלא יום קינה, אֵבל ושואה. יום של התייחדות עם עצמינו, התייחדות עם קדושינו, יום של התבוננות ביחסינו עם העולם הנאור כביכול - עם העולם שעמד על דמנו, עולם שראה, ידע מה שמתרחש שם, עולם שיכול היה להציל והחריש באכזריות.

הננו זוכרים את אותו יום - יום השחרור, עצורי כל העמים חזרו למולדתם, לביתם, לאדמתם, ואנחנו... לפנינו נתגלתה אז השואה בכל אימתה הטרגית. אחרי קרן האור הראשונה מצאנו את עצמנו שרידים, שכולים וגלמודים, כאברים מדולדלים, בלי בית ומשפחה, נעמדנו לפני קבר אחים ענקי פתוח, בית קברות שהשתרע מבאבי-יאר עד ברגן בלזן.

אי אפשר למצוא ביטוי הולם לגודל צערינו, אין מילים לתאר את חורבנו של עם ישראל על אבדן ששת המליונים, יהודים קדושים וטהורים שעלו על המוקד בתקופת החורבן הנורא של יהודי אירופה. אין איש שיוכל לקונן את קינת החורבן.

מצבה על קברם לא יכולנו להקים, הזדים הארורים שרפו את גופותיהם ולא נודע אנא הלך עפרם, אדמת מזרח אירופה עוד היום פוריה ודשנה משלדי ודם יקירנו.

נעשה הכל לא לתת לשכוח, נעביר את תחושת השואה לדורות הבאים. רק דור שעמד על סף הכליון יכול לקיים את הצו העליון וצוואת הקדושים: **זכור את אשר עשה לך עמלק!**

נאום מרגש שנשא אבא בעצרת לציון 25 שנים לשחרור.
אייר תש"ל

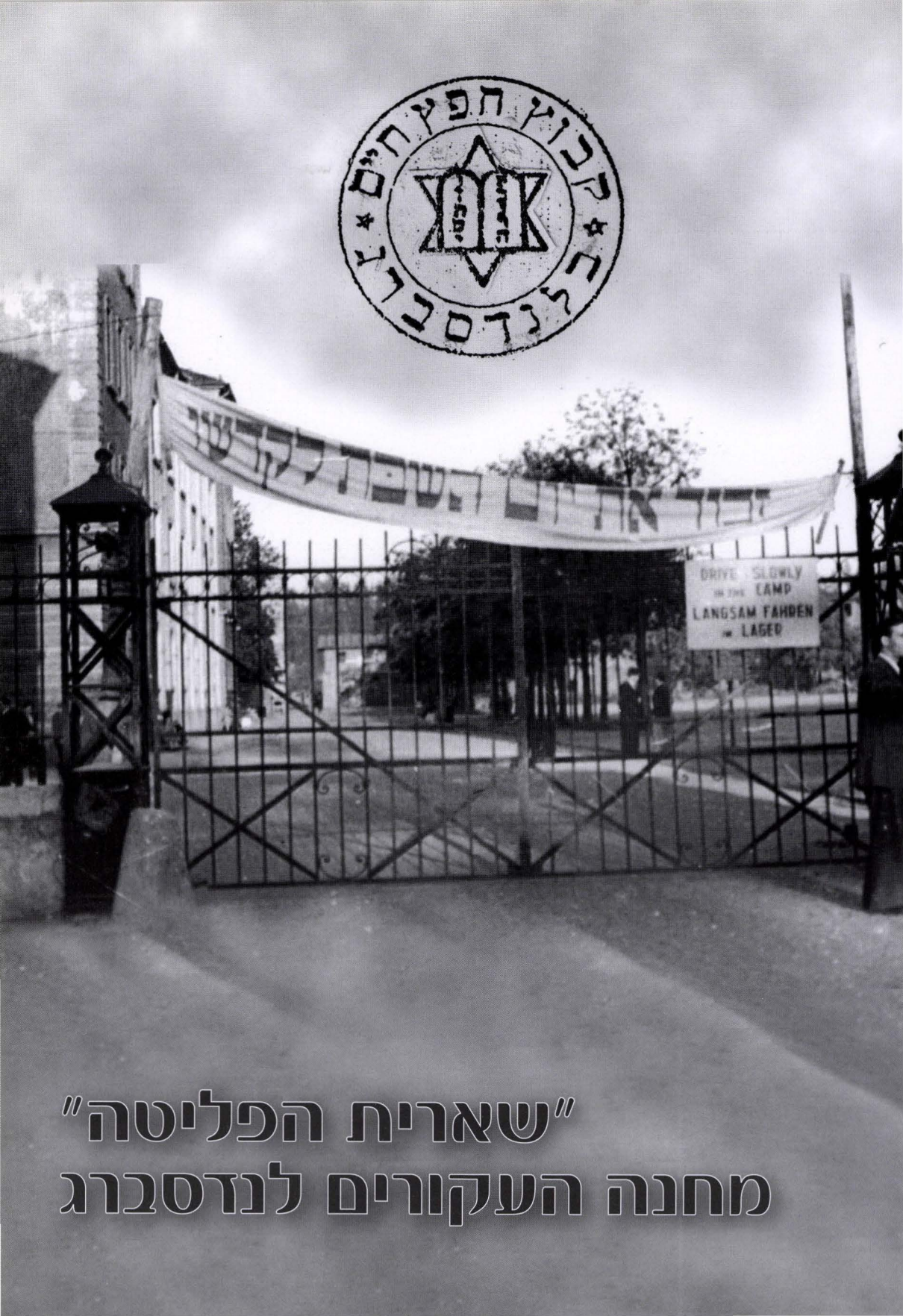

"שארית הפליטה"
מחנה העקורים לנזסברג

פרק כד
לנדסברג

לנדסברג שבחבל בוואריה שבגרמניה - עיר קטנה בת 10,000 תושבים, 55 ק"מ צפונית למינכן, הפכה כאבסורד של ההיסטוריה למקום הריכוז והשיקום הגדול ביותר של "שארית הפליטה" המוכה ושותתת הדם, שבאזור האמריקאי הכבוש.

בלנדסברג נזרע זרע הפורענות. בבית הסוהר השוכן בפאתי העיר נכלא הצורר היטלר ימ"ש, בשנת 1924, לחמש שנות מאסר, בעוון "פוטש" - נסיון לתפוס את השלטון בכח. הוא שוחרר בשלהי אותה שנה, במסגרת חנינה כללית. אולם בינתיים הוא הספיק לכתוב כאן את ספרו "מיין קמפף", בו תיאר את היהדות העולמית כאויב ראשון במעלה של האנושות. כאן החל הצורר את הקריירה האפילה שלו, מכאן פיזר את רעלו לכל אירופה, ועתה דוקא כאן נזרע זרע השיקום והקימום.

כיכר העיר בלנדסברג

בית הסוהר בלנדסברג בו היה כלוא היטלר אחרי ה"פוטש" בשנת 1923
ומכאן פיזר את רעלו על פני כל אירופה

על התהליך של הקמת מחנה העקורים לנדסברג מספר לנו אבא ז"ל בזכרונותיו: אנו שוחררנו כאמור במחנה קאופרינג מספר 1 שבפאתי העיר לנדסברג. בשבוע הראשון לשחרורנו המשכנו להתגורר במחנה זה. היינו חפשיים והסתובבנו כרצוננו. רבים מהאסירים המשוחררים פשטו על העיר, נכנסו לבתים וחיפשו דברים להשביע את נפשם. האסירים נכנסו בעיקר לחדרי המזווה שהיו בכל בית, שלמרות שנות המלחמה הארוכה, היו מלאים כל טוב. רבים שלחו את ידם בארונות הבגדים, בחיפוש אחר לבוש הולם. היו שנטלו חפצי ערך, והיו שגם גרמו נזקים.

למרבה האבסורד, היו משפחות גרמניות ש"אימצו" להן אסיר משוחרר וטיפלו בו במסירות, כדי שאסיר זה "יגן" עליהן מפני אסירים אחרים שאיימו לבזוז את בתיהן.

החלו להגיע תלונות מהשלטון העירוני לשלטונות הצבא האמריקאי, ושלטונות הצבא החליטו לחסל את המחנה. היה זה ביום כ"ו באייר - 9 במאי (יומיים לאחר הכניעה הרשמית של גרמניה), החיילים אספו למרכז המחנה מכל המחסנים את בגדי האסירים, שהיו ארוזים בחבילות, וגם כל מיני חפצים שהיו במחנה - והעלו את הכל באש. כל החיילים עמדו שם מסביב וצילמו, עשו מזה טקס שלם. ואנחנו הועברנו למחנה "שרבורג קסרנה". היה זה מחנה צבאי גרמני בפאתי העיר לנדסברג. קסרקטין ענק, ובו גושי בנינים גדולים. מחנה גדול כמו עיירה שלמה.

הכניסה למחנה שארית הפליטה. בתמונה - הפגנה נגד שלטונות הצבא האמריקאי

בשלב הראשון היה המחנה מוקף, והכניסה והיציאה ממנו התאפשרו באמצעות אישור מיוחד. אולם בעקבות תלונות היהודים, שוגרה ע"י הנשיא הארי טרומן ועדה אמריקאית למחנות שארית הפליטה, והוחלט על הסרת הגדרות ומתן אוטונומיה לעקורים לניהול ענייניהם באמצעות ועד נבחר*.

---

* כדאי להרחיב את הרקע של הדברים. בשלב ראשון היו מחנות העקורים כעין מחנות מעצר. צבאות הברית המערביים לא היו מוכנים וערוכים למה שיפגשו חייליהם במחנות הריכוז. הדיווחים שסיפקו זרועות המודיעין שלהם היו מיושנים ומנותקים מהמציאות. לשלטונות הצבא הכובש לא היתה גם כל תכנית לקליטה מסודרת של הניצולים היהודיים. הוא לא הכיר כלל בקיומה של חטיבה מיוחדת כזאת. כתוצאה מכך היתה הפגישה הראשונה של חיילי צבאות הברית עם מחנות הריכוז אירוע מזעזע ומהמם.

בשלב הראשון, ראה הצבא את בעיית העקורים ככללית וכמשותפת לכל עקורי העמים שהובאו לגרמניה על כרחם. שכן מלבד אסירי המחנות נמצאו בגרמניה בני עמים שונים, שהובאו כעובדי כפיה או כשבויי מלחמה. שלטונות הצבא הורו להחזיר את כל העקורים במהירות האפשרית לארצות מוצאם. לצורך כך הוקמו מחנות העקורים בו הושמו כולם יחד - יהודים, רוסים ופולנים - במעין הסגר, עד להשבתם לארצם. קו הפעולה שננקט אסר את הפרדת היהודים מן העקורים האחרים. ההפרדה הוצגה כאימוץ ההשקפה הנאצית בדבר הפרדת היהודים. במחנה לנדסברג לדוגמא נכלאו כ־800 יהודים וכ־6000 נכרים.

היחס ליהודים מצד שכניהם למחנה, שרבים מהם היו פרו נאצים ואנטישמיים "משוחררים" היה

הכניסה למחנה שארית הפליטה בלנדסברג כיום

במחנה שיכנו אותנו באולמות מרווחים, עשרה בחדר גדול אחד. היו גם חדרים קטנים של ארבעה-חמשה מטות. אני הייתי בחדר אחד של 14 אנשים - כולם דתיים. וכולנו היינו תשושים. זכורני, היה אתנו בחדר בחור צעיר מהונגריה, בן חמש עשרה בסך הכל. ממש ילד. מעכיל קראו לו. הוא היה זריז וממולח, והוא ארגן הכל. יום יום הלך למחסני הצבא הגרמני שנותרו שם, ומביא עבורינו אוכל. יום אחד הביא ארגז

גרוע. היהודים היו חשופים לפגיעות מצד שכניהם למחנה ולצריף. גם היחס מצד שלטונות הצבא היה נוקשה. החיילים האמריקאיים ציפו לפגוש את הגרמני המרושע והחייתי, כפי שהציגה אותו התעמולה האמריקאית, בעוד המציאות שנגלתה להם היתה שונה. הגרמנים הצטיירו כחברותיים, נקיים ומסודרים, ואילו הפליטים היהודיים כנטולי כל סממן תרבותי או עידון חברתי.

מפח הנפש של היהודים היה גדול. העובדה כי נכלאו מאחורי גדרי תיל בעוד הגרמנים מסתובבים חפשי עוררה תרעומת. זאת מלבד כל ההגבלות שהוטלו עליהם, כמו איסור שירותי דואר לחו"ל. גם הכוונה להחזירם לארצות מוצאם יחד עם "בני ארצם" עוררה זעם רב. "אין לנו לאן לחזור" טענו "ארצות מוצאנו הקיאו אותנו מתוכם". רק היהודים ילידי הולנד, בלגיה וצרפת הסכימו לחזור לארצות מוצאם.

מפח הנפש והזעם מצא לו פתח אל העולם היהודי שמעבר לים, ומכאן באה התמורה. טרומן - נשיא ארצות הברית, שיגר לגרמניה בחודש יולי (אב) ועדת בדיקה, שבראשה עמד ארל הריסון. וכתוצאה מהמלצותיו שונתה המדיניות כלפי היהודים. הוכר בקיומה של בעיית העקורים היהודיים כבעיה נפרדת ומיוחדת מזו של כלל העקורים. וכתוצאה מכך הוחלט לקיים מחנות נפרדים ליהודים, הוסרו גדרות התיל וניתן להם חופש תנועה ואוטונומיה פנימית.

כמו כן שוכנע הריסון שהפתרון היחיד לבעיה הוא עליה לארץ ישראל. והמליץ לדרוש מן הבריטים להקצות מיד רשיונות עליה לעקורים.

בעקבות ההמלצות הפך מחנה לנדסברג למחנה עקורים יהודי. למפקד המחנה מונה קצין יהודי אמריקאי בשם היימונט. אשר תחת פיקודו השתפרו מאד תנאי החיים. בעקבות ההמלצות החלה גם נהירה של עשרות אלפי יהודים מפולין (מה שנקרא "הבריחה"), עד שבשיאו עמד מחנה לנדסברג על 5,500 יהודים.

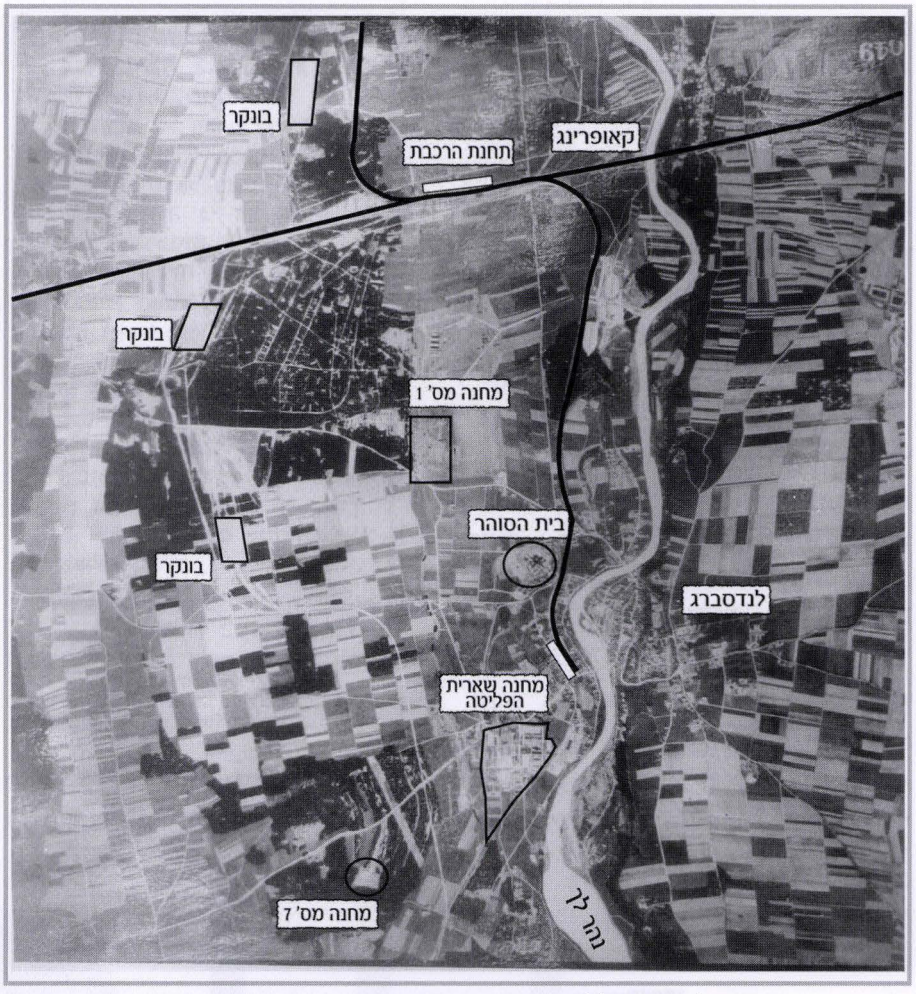

תצלום אוירי של לנדסברג - קאופרינג מיום 21.4.45 - ח' באייר תש"ה

של שזיפים מיובשים. ויום אחר - שימורי דגים וכו'. עד שהחלו לסדר מטבח בתוך המחנה.

אנו הפליטים הדתיים דרשנו שיספקו אוכל כשר. אולם לא היה עם מי לדבר. אז התארגנו קבוצה של בחורים מחסידי גור ומחסידי בובוב, וקיבלנו מטבח. הכשרנו אותו, והתחלנו לאכול אוכל חלבי. כך נמשך הדבר שבועיים. אולם הרופאים אמרו שאנו חייבים גם לאכול בשר. ולא ידענו מהיכן לוקחים בשר כשר. שני בחורים בעלי יוזמה, אינני זוכר את שמם, יצאו למחנה אחר והביאו שוחט.

ארגנו עגל מהסביבה, ובטקס שלם התבצעה שחיטה. היתה זו שמחה גדולה, שמחת התחדשות החיים היהודיים.

התארגנות ראשונה

בימים הראשונים שאחרי השחרור שררה התרוממות רוח, אבל לאחר זמן קצר באה ההתפכחות. כל אחד שקע בעולמו הפנימי. משפחה אין לי, בית אין לי, אין לי לאן לשוב ואני חסר כל, פליט בארץ האויב לשעבר.

היינו נתונים בערפול. המות שכך - אבל החיים טרם נולדו. ההלם הראשוני לווה באפתיה. במקום שמחת השחרור חוו הניצולים זרות, ריקנות ומועקה כבדה. לרבים היתה אובדן זהות. מי אני, מה אעשה? מה הלאה, לאן?

והנה כעבור שבועיים - שלשה, בליל שבת אחד, אני הולך לטייל. ואני רואה דרך החלון בדירה אחת, בקומת קרקע, מחזה שלא מהעולם הזה: בית יהודי של פעם - על השולחן נרות שבת דולקים, ומסביב יושבת משפחה ושרים זמירות שבת. עמדתי

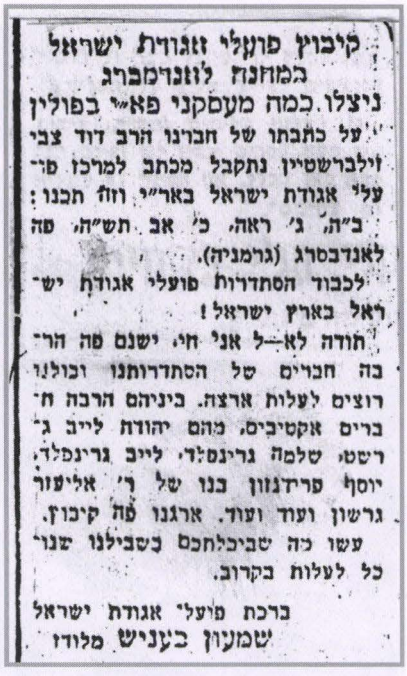

קיבוץ פרעלי זגורת ישראל
המחנה לוזנרמבורג
ניצלו. כמה מעסקני פא"י בפולין
על כתבתו של חברנו הרב דוד צבי
וילברשטיין נתקבל מכתב למרכז סי־
עלי אגודת ישראל באר"י, וזה תכנו:
ב"ה, ג' ראה, כ' אב תש"ה, פה
לאנדבסרג (גרמניה).
לכבוד הסתדרות פועלי אגודת יש־
ראל בארץ ישראל!
תודה לא-ל אני חי, ישנם פה הר־
בה חברים של הסתדרותנו וכולנו
רוצים לעלות ארצה. ביניהם הרבה ח־
ברים אקטיבים, מהם יהודה לייב ג־
רשט, שלמה גרינפלד, לייב גרינפלד,
יוסף פרידנזון בנו של ר' אליעזר
גרשון ועוד ועוד. ארגנו פה קיבוץ.
עשו כה שביכלתכם כשבילנו שנו־
כל לעלות בקרוב.
ברכת פועלי אגודת ישראל
שמעון בעניש מלודז

'תודה לא-ל אני חי'.
מכתבו של אבא ז"ל אל הרב זילברשטיין בת"א, בו מבשר לו על הצלתו. "שערים" כ"א באלול תש"ה

"הביאו שוחט, ארגנו עגל, ובטקס שלם התבצעה שחיטה". השחיטה על חורבות מחנה קאופרינג

"היתה זו משפחת אמכם המנוחה מרת גולדה ע"ה לבית רובינשטיין". משמאל: אחיה הר"ר יהושע השיל ז"ל, ומימין: יבל"א אחיה הר"ר גימפל רובינשטיין. בלנדסברג

כמסומר למקומי, לא יכולתי לנתק את עצמי ממחזה זה. עד שנקטתי יוזמה. נכנסתי לחצר, הקשתי על הדלת, הדלת נפתחה והזמינו אותי פנימה. נכנסתי, התיישבתי והצטרפתי אליהם. לא שאלו אותי מי אני, ומהיכן אני, אלא קבלו אותי מיד כחלק מהמשפחה. ישבתי ואכלתי אתם את סעודת השבת, שרנו יחד את הזמירות. ואחר כך אמרו לי: אתה מוזמן גם למחר.

היתה זו משפחת אמכם המנוחה, רעייתי לעתיד - מרת גולדה ע"ה לבית רובינשטיין. שחלק גדול ממשפחתה ניצל ממחנות המות. היתה שם גם אחותה מרת עטל תחי', ושלשת אחיה: ר' גימפל שיחי', ר' יהושע השיל ז"ל , ור' אשר ירמיה שיחי'. כולם עברו, כל אחד "במסלול" שונה, את שנות האימה במחנות העבודה השונים בפולין, ולאחריהם את מחנה המות באושוויץ ואת המחנות לעבודת כפיה על אדמת גרמניה. וכעת אחרי השחרור מצאו האחד את אחיו ואת אחיותיו והתקבצו כאן, תפסו דירה, והחלו לנהל את חייהם באופן עצמאי.

לא ישנתי כל הלילה. חשתי את דופק החיים חוזר ופועם בעורקי. למחרת לעת סעודת השבת הצעתי לחבר מהבלוק שיצטרף אלי. בשבת הבאה הבאתי ארבעה חברים נוספים, ובילינו יחד עד שעה מאוחרת בדברי תורה, זמירות וריקודים*.

* את הדברים כתבנו כפי שאבא סיפר, אולם ממשפחתה של אמא שמענו להפך - שאבא הוא שנתן להם את הדחף הראשוני והצית בהם את רוח החיים. וכך סיפרו: בשבת הראשונה שבה נפגשנו כולנו בלנדסברג, שרידים ממשפחתנו הגדולה, התאספנו מסביב לשולחן השבת והתחלנו לשיר "שלום עליכם" בניגון בית אבא. שרנו ובכינו... ולא יכולנו להרגע. והנה לפתע שמענו נקישה בדלת. פתחנו וראינו פליט עומד בדלת. חשבנו לעצמנו: זה רק מה שחסר לנו בשעה קשה זו. אולם התעשתנו והזמנו אותו פנימה. וכאשר ראה את מצבינו קרא "מה זה כאן, תשעה באב?" תפס את הפיקוד והחל לשיר "שלום עליכם" וסחף את כולנו.

גם ר' דוד אדלר, שהיה מזכירו ויד ימינו בניהול קיבוץ חפץ חיים כתב לימים בירחון "דאס אידישע וארט" (גליון שארית הפליטה, אדר א' תשנ"ז, עמ' 123) כי כבר ביום הראשון לאחר השחרור, החל אבא לאסוף סביבו בחורים והחל להדריכם בצעדים ראשונים לחיי תורה.

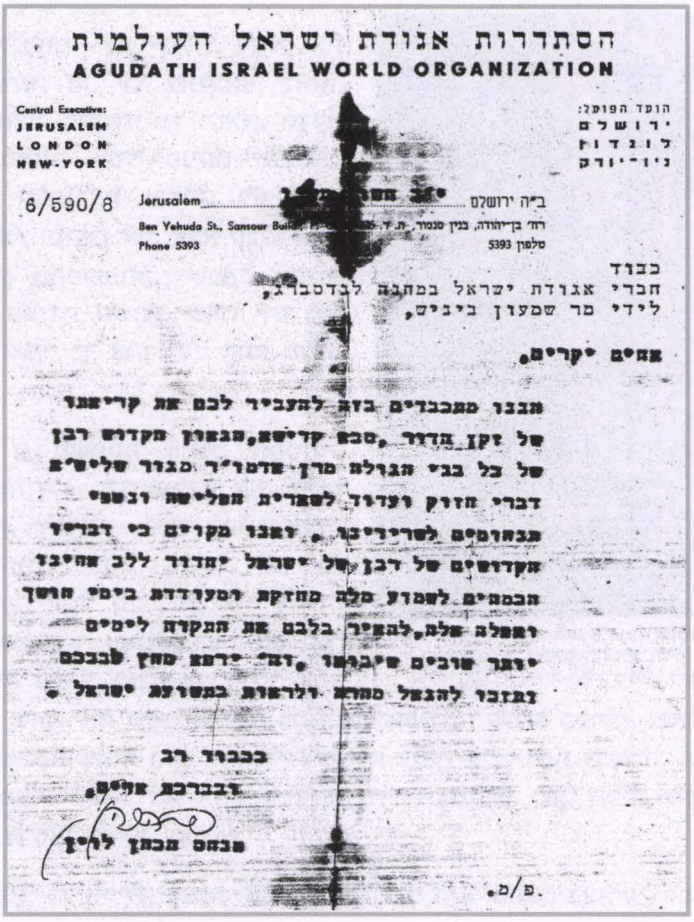

הסתדרות אגודת ישראל העולמית
AGUDATH ISRAEL WORLD ORGANIZATION

Central Executive:
JERUSALEM
LONDON
NEW-YORK

הועד הפועל:
ירושלם
לונדון
ניו־יורק

6/590/8 Jerusalem ... ב"ה ירושלם

Ben Yehuda St., Sansour Buildi... רח' בן־יהודה, בנין סנסור, ת. ד. ...
Phone 5393 טלפון 5393

כבוד
חברי אגודת ישראל במחנה לבדסברג,
לידי מר שמעון ביבים,

אחים יקרים,

אנו מתכבדים בזה להעביר לכם את קריאתו של זקן הדור, סבם הקדוש, מאור התורה רבן של כל בני הגולה מרן אדמו"ר מגור שליט"א דברי חזוק ועידוד לשארית פליטה ונפשי מאומים לשריריכם. ואנו מקוים כי דבריו הקדושים של רבן של ישראל יעודד ללב אחיכם הכמהים לשמוע מלה מחזקת המעודדת ביפי חדש ותשלה שלה, להאיר בלבם את התקוה לימים יותר טובים שיבואו, ואז ירפא מחץ לבבכם ונזכה להגאל ממרת הגלות במהרה בימינו אמן.

בכבוד רב
ובברכת אחים,

מנחם מנדל לוין

פ/מ.

לאט לאט החלה לחלחל בתוכי המחשבה, לאנשים כאן חסרה אידיליה של בית. נחוץ לארגן אותם לקבוצה אחת, היא תתן להם תוכן, שייכות, הווי. התחלנו לעשות תעמולה בבלוקים השונים שמתארגנת קבוצה דתית. אספנו כשלושים בחורים צעירים, בגילאי 15, 16, 17, כולם היו מבתים דתיים, אולם כבר חלפו שנים אחדות מאז שיצאו מהבית ונפרדו מההורים, והיו מנותקים משבת, כשרות, תפלה, ממש מכל דבר. אולם פתאום כאשר שמעו שמתארגנת קבוצה, ניצת משהו בקרבם. הם התאספו ובאו, ואנו דאגנו ללבות את הניצוץ, להפוך אותו לשלהבת.

היינו חייבים להתחיל את החינוך מהיסוד. החיים במחנות הריכוז לימדו אותם שחוקי התרבות והמוסר של החברה האנושית רופפים למדי.

דאגנו למקום כינוס, וקיבלנו את אולם מכבי אש. באסיפה הראשונה החלטנו

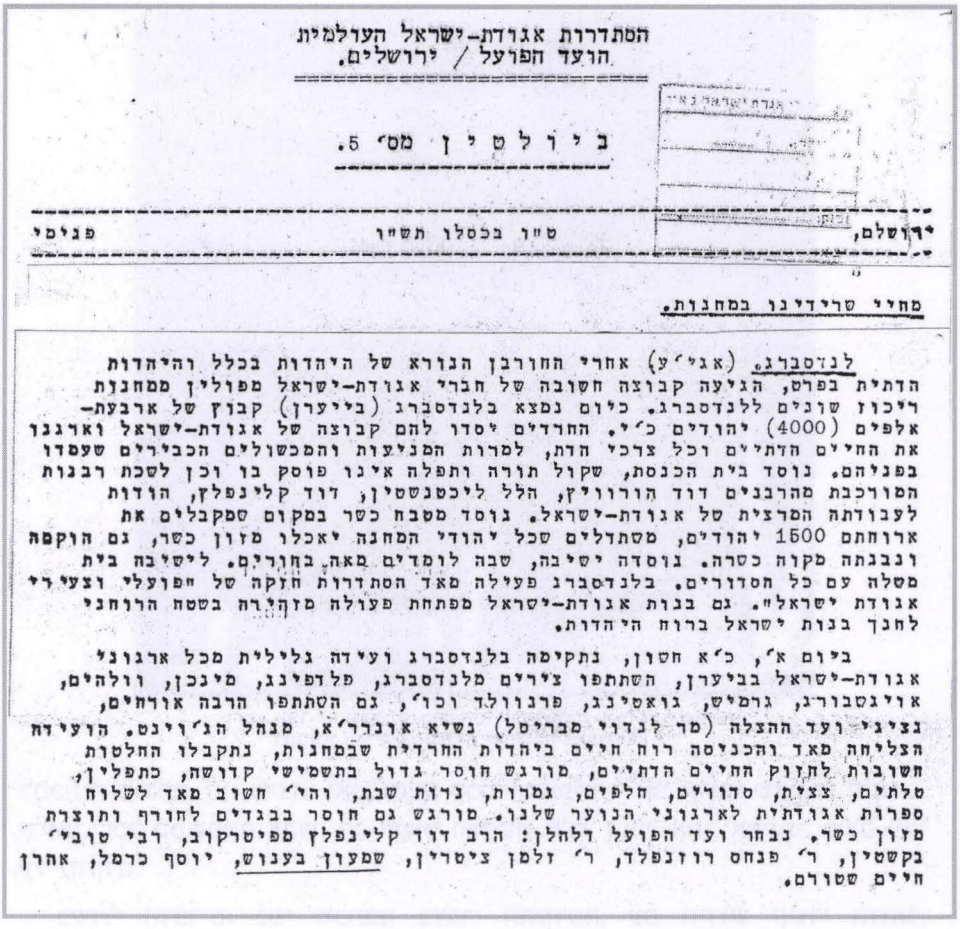

הסתדרות אגודת-ישראל העולמית
הועד הפועל / ירושלים.

בולטין מס' 5.

ירושלם, ט"ו בכסלו תשי"ו פנימי

מחיי שרידינו במחנות.

לנדסברג. (אג"ע) אחרי החורבן הנורא של היהדות בכלל והיהדות הדתית בפרט, הגיעה קבוצה חשובה של חברי אגודת-ישראל מפולין ממחנות ריכוז שונים ללנדסברג. כיום נמצא בלנדסברג (בייערן) קבוץ של ארבעת-אלפים (4000) יהודים כ"י. החרדים יסדו להם קבוצה של אגודת-ישראל וארגנו את החיים הדתיים וכל צרכי הדת, למרות המניעות והמכשולים הכבירים שעמדו בפניהם. נוסד בית הכנסת, שקול תורה ותפלה אינו פוסק בו וכן לשכת רבנות המורכבת מהרבנים דוד הורוויץ, הלל ליכטנשטיין, דוד קליינפלן, הודות לעבודתה הסרצית של אגודת-ישראל. נוסד מטבח כשר במקום שמקבלים את ארוחתם 1500 יהודים, מסתדלים שכל יהודי המחנה יאכלו מזון כשר, גם הוקמה ונבנתה מקוה כשרה. נוסדה ישיבה, שבה לומדים מאה בחורים. לישיבה בית משלה עם כל הסדורים. בלנדסברג פעילה מאד הסתדרות חזקה של "פועלי וצעירי אגודת ישראל". גם בנות אגודת-ישראל מפתחת פעולה מזהירה בשטח הרוחני לחנך בנות ישראל ברוח היהדות.

ביום א', כ"א חשון, נתקיימה בלנדסברג ועידה גלילית מכל ארגוני אגודת-ישראל בבייערן, השתתפו צירים מלנדסברג, פלדפינג, מינכן, וולהיים, אוינסבורג, גרמיש, גואסינג, פרנוולד וכו', גם הסתתפו הרבה אורחים, נציגי ועד ההצלה (מר לנדוי סבריסל) נשיא אונרר"א, מנהל הג'וינט. הועידה הצליחה מאד והכניסה רוח חיים ביהדות החרדית שבמחנות, נתקבלו החלטות חשובות לחזוק החיים הדתיים, מורגש חוסר גדול בתשמישי קדושה, כתפלין, טלתים, ציצית, סדורים, חלפים, גמרות, נרות שבת, והי' חשוב מאד לשלוח ספרות אגודתית לארגוני הנוער שלנו. מורגש גם חוסר בבגדים לחורף ותוצרת מזון כשר. נבחר ועד הפועל דלהלן: הרב דוד קליינפלן ספיטרקוב, רבי טובי' בקשטין, ר' פנחס רוזנפלד, ר' זלמן ציטרין, שמעון בענוש, יוסף כרמל, אהרן חיים שטורם.

ללמוד יחד. אבל לא היו לנו ספרים. פניתי לרב אברהם דוד הורויץ, והוא נתן לי מסכת ברכות אחת. חשמל לא היה. התכנסנו באותו ערב לאור הנר. היה בינינו בחור מקרקוב, שהיה תלמיד חכם גדול, קראו לו פנחס, והוא פתח בהתרגשות: מאימתי קורין את שמע...

לאט לאט החלו החיים להתארגן. בתקופה הראשונה הציבור לא היה יציב. החלה נדידה רבתי. יצאו לחפש שרידים. אנשים גררו את עצמם מעיר לעיר בחיפוש אחרי קרובי משפחה. נסעו חזרה לפולניה, להונגריה, נסעו למחנות העקורים האחרים, בתקוה שאולי ימצאו מישהו - נפש קרובה: אח, אחות, אולי אשה. התרוצצו שמועות, האחד סיפר: שם ראיתי בן-דוד שלך, אח שלך, החלו לנסוע ולנדוד. תחבורה מסודרת לא היתה אז, כל הכבישים היו הרוסים. המתינו לאוטובוס או

"ראות פניך לא פיללתי". הרב ד"צ זילברשטיין נואם לפני החופה
בחתונת אחי הרב אביגדור שיחי'. משמאל אבא ז"ל

למכונית חולפת. היו שיצאו ואכן מצאו קרובי משפחה - אני ידעתי שאין לי תקוה... ידעתי שכל המשפחה אבדה לי. אשתי ושלשת ילדי, הורי, אחי ואחיותי. כולם עלו על מוקדה.

בשולי הדברים: כפי שכתבנו בדברי ההקדמה, עם חידוש קשרי הדואר, בחודש אב תש"ה שיגר אבא למורו ורבו, הרב דוד צבי זילברשטיין שעלה לארץ והתגורר בתל אביב, איגרת בו הוא מבשר לו כי הוא חי. הרב זילברשטיין פירסם אגרת זו בעמוד ראשון בעתון "שערים". ולימים ביום חתונת אחי הגדול הרב אביגדור שליט"א, סיפר זאת בנאום נרגש טרם החופה. כאשר הוא מסיים: ר' שמעון - ראות פניך לא פיללתי...

פרק כה

הקמת קיבוץ חפץ חיים

ממשיך אבא ומספר:

במשך הזמן החלו לבא שליחים של המפלגות מארץ ישראל, ולעשות תעמולה להצטרף לקבוצות נוער כאלו ואחרות, הם גם הקימו קיבוצי עליה לארץ ישראל. והחלה התעוררות לארץ ישראל, ראינו שהשעה כשרה לכך ואמרנו: נקים גם כן קיבוץ.

הקמנו "קיבוץ חפץ חיים" תחת השם של פא"י. ואחרי לחצים על הנהלת המחנה קבלנו אולם גדול, וכן חדרים אחדים בקומה השניה של בלוק מספר ארבע. באולם הגדול עשינו בית כנסת אשר שימש גם כחדר אוכל ומקום התכנסות. את הרהיטים בנינו במו ידינו. ארון קודש, שולחנות וספסלים. בנינו גם את המטבח וכן את המיטות בחדרים. וזה היה ממש בית לנוער הזה. אכלנו יחד, ישנו יחד, התפללנו יחד. עשינו פעילות יחד. היו שיעורי קודש, גמ' ומוסר, וכן שיעורים בעברית. המנהל הרוחני היה ר' ישראל יצחק פודולסקי, שגם לימד את השיעורים.

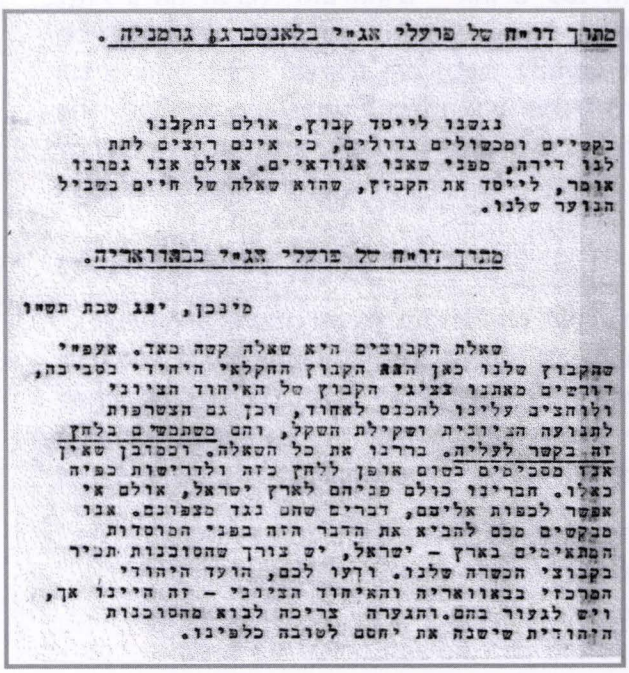
מתוך דו"ח של פרקלי אגו"י בלאנסברג, גרמניה.

נגשנו לייסד קבוץ. אולם נתקלנו
בקשיים ומכשולים גדולים, כי אינם רוצים לתת
לנו דירה, מפני שאנו אגודאיים. אולם אנו נפרנו
אופר, לייסד את הקבוץ, שהוא שאלת של חיים בשביל
הנוער שלנו.

מתוך דו"ח של פרקלי אגו"י בבוקוראריה.

מינכן, יום שבת תשו

שאלת הקבוצים היא שאלה קשה מאד. אעפו"י
שהקבוץ שלנו כאן הוא הקבוץ החקלאי היחידי בסביבה,
דורשים מאתנו בציבי הקבוץ של האיחוד הציוני
ולוחצים עלינו להכנס לאחוד, וכן גם הצטרפות
לתנועה הציונית ושקילת השקל, והם משתמשים בלחץ
זה בקשר לעליה. בררנו את כל השאלה. וכסיכון שאין
אנו מסכימים בשום אופן ללחץ כזה ולדרישות כפיה
כאלו. חברינו כולם פניהם לארץ ישראל, אולם אי
אפשר לכפות עליהם, דברים שהם נגד מצפונם. אנו
מבקשים מכם להביא את הדבר הזה בפני הסוסדות
המתאימים בארץ - ישראל, יש צורך שהסוכנות תציר
בקבוצי הכשרה שלנו. ודעו לכם, הועד היהודי
המרכזי בבאוואריה והאיחוד הציוני - זה היינו אך,
ויש לנעור בהם. והנערה צריכה לבוא מהסוכנות
היהודית שישנה את יחסם לשובה כלפינו.

הקשיים של הקיבוץ בתקופה הראשונה. המקור: הארכיון הציוני

והשמועה עשתה לה כנפיים. החלו להתקבץ בחורים שרידי חרב. היו אלו בחורים אשר הנאצים כמעט הצליחו להפכם לתת-אדם. היה צורך לרפא את הפצעים והצלקות הגופניים והנפשיים ולזקוף את קומתם. היה צריך

"מחנה גדול כמו עיירה שלמה" צילום אווירי של מחנה שארית הפליטה. מסומן בחץ קיבוץ "חפץ חיים"

להדליק את הניצוץ, ואם אחרנו - אחרים עשו זאת. אני הכרתי אישית בחורים חסידיים מפולין שבכל ימי המלחמה השתדלו לשמור על המורשת אולם השחרור הוציא אותם משווי משקלם והם נסחפו לתנועות אחרות. כל הענין הזה של דת אחרי המלחמה היה תלוי על בלימה. היו פעמים ששלחנו בחורים מהקיבוץ שלנו לקיבוצים חילוניים כדי לשכנע מישהו, להשיב אותו לכור מחצבתו. והיו לנו גם הצלחות בסייעתא דשמיא.

בלי שליחים, פקידים וממונים

אמר הכותב: הקמת הקיבוץ עוררה הדים רבים. רבים הביעו השתאות איך הרעיון של פא"י, תנועה פועלית חרדית הדוגלת בהשקפה ארצי ישראלית ברורה, קם לתחיה אחרי החורבן הגדול. בלי שליחים, פקידים וממונים. כפי שמצאתי בעיתוני התקופה. ונפתח בדברי ר' משה מונק (ראה עליו לפנינו) במאמרו "שנה לפועלי אגודת ישראל בגרמניה" (פא"י אלמנך, מינכן תש"ז):

> בהיסח הדעת נוסדה תנועת פא"י בגרמניה ובאירופה אחרי השחרור. לא היתה תכנית ברורה, לא היתה כונה מחושבת... החברים החלוצים הראשונים שעוד גששו באפילה... לא מצאו אוריינטציה ברורה בתוך הישוב של שארית הפליטה... רק בלנדסברג נוסד מיד סניף פא"י על פי החינוך שאחד מותיקי פא"י... נתן לחבריו.

"עברתי במחנות גרמניה אספתי שרידים גלמודים לחנכם, לחזקם ולהפיח בהם זיק של תקוה ואמונה" (מתוך מכתב של אבא). אבא במרכז קבוצת הבחורים (מסומן בחץ)

לא האמנתי שעוד אראה בחיי מחזה כזה

גם ר' דוד אדלר המתגורר היום בניו יורק, מספר בזכרונותיו על ההפתעה של הפגישה הראשונה עם הקיבוץ ("דאס אידישע וארט", תמוז תשנ"ה, עמ' 18).

זכורני את סוף הקיץ של שנת תש"ה, מיד לאחר הימים הנוראים, זה עתה חזרתי מפולין והגעתי ללנדסברג, אחד ממחנות העקורים הגדולים ביותר בשטח הכיבוש האמריקאי. אחר-צהרים אחד אני מטייל בינות הבלוקים של המחנה והנה לפתע מרחוק מגיעים אלי קולות מוכרים. בתחילה לא ידעתי להחליט מה הם. אולם הם משכו אותי כמגנט. ככל שהתקרבתי הם הפכו למתוקים ומחממים את הלב. רק כאשר פתחתי את הדלת של החדר מהם הגיעו הקולות התגלה לעיני המחזה שלא האמנתי שעוד אזכה לראות. על ספסלים מסביב לשולחן ישבו כעשרים בחורים ודנו בסוגיא תלמודית. היתה זו הסוגיא "כבתה זקוק לה" ממסכת שבת.

עמדתי בפתח דקות אחדות, נושם לקרבי את האטמוספירה ואת הקולות. חש כאילו אני נמצא חזרה בעיירת מכורתי, שנים אחדות אחורה - שנים אחדות שנראות כנצח - בבית המדרש בו למדתי עם חברי דף גמרא. ללא שהות נגש אלי ראש הקבוצה והזמין אותי להצטרף. קיבלתי את ההזמנה ובשמחה התיישבתי ליד השולחן.

למען האמת, בדקות הראשונות מוחי לא קלט את השקלא וטריא. אולם

דקות אחדות לאחר מכן הפכתי לחלק אורגני מהקבוצה שהחזירה אותי לעולם שנראה היה שנותקתי ממנו.

אחרי הלימוד נגש אלי ראש החבורה ותפס איתי שיחה. כאשר נודע לו שהיה לי קשר עם "פועלי אגודת ישראל" ו"צעירי אגודת ישראל" חיוך רחב האיר את פניו. הוא הציג את עצמו בשם שמעון בניש, חבר הנהלת פועלי אגודת ישראל בעיר לודז' בעבר, והמיסד של הקיבוץ כאן שמטרתו עליה לארץ ישראל במהרה. מיותר להגיד שהוא לא "שחרר" אותי מנגד עיניו. וזמן קצר לאחר מכן הזמין אותי להיות לו לעזר בעבודתו.

תודות למסירות נפשו, ושאר העסקנים המסורים במחנה העקורים לנדסברג... עם הסניף הגדול של אגודת ישראל; קיבוץ "חפץ חיים" הפעלתני של פא"י; וקבוצת הבנות הפעילות הקוראות לעצמן "אהל שרה" - הפך המחנה למבצר תורני של שארית הפליטה.

שמע הקיבוץ התפרסם בכל העולם ומשלחות מישראל ומאמריקה באו לחזות בפלא - כיצד פרצה להבה מאודים כבויים?!

בשולי הדברים: ר' דוד אדלר הצטרף לאבא ז"ל בניהול הקיבוץ, וכן מלא את מקומו כאשר עלה אבא לארץ ישראל.

"החלו להתקבץ בחורים שרידי חרב". תמונה קבוצתית של חברי הקיבוץ בשנת תש"ו - אבא קיצוני משמאל

ממלכה של חסידים בלנדסברג

ונסיים ברשמיו של ר' משה פוקס, מעסקניה הבולטים של פא"י בפולין שטרם השואה, המתאר בספר זכרונותיו "משברי חיים" (בשמו הספרותי: משה בן אפרים) עמ' 252-251, את החויה בפגישתו עם אבא ז"ל במחנה לנדסברג. ואנו מעתיקים את הדברים בלשונם:

חוויה מיוחדת במינה היתה לי בעת שהגענו ללנדסברג. פגשתי שם ידיד נעורים ר' שמעון בניש שמו, חבר מסור שהייתי מבקר אצלו לעתים קרובות עוד בלודז', לפני המלחמה. הייתי ידיד משפחתו, משפחה חשובה שחיה מיגיע כפיה, וביתם תמיד שרוי בשמחה גדולה. וידידי הוא עד עצם היום הזה. אמת, כדי להרחיב את הדברים עליו יותר זקוק הייתי לפרק שלם, ואכן ראוי הוא לכך, אלא שאני הוא זה שאיני יכול לעשות זאת.

אמת, ברגע שראיתיו לראשונה לא הכרתיו, אודה ואל אבוש. בבית, לפני המלחמה הכרתיו כבחור אלגנטי, מקפיד בלבושו, נעים הליכות ומחושב בדיבור ובמעשה, והנה כאן עומד לפני יהודי חסידי... וסביבו חסידים ומעריצים ותלמידים השותים בצמא את דבריו. והוא מנהל ממלכה של חסידים בלנדסברג, מחנה של לומדי תורה ואוהבי ארץ ישראל המתכוננים לעלות אליה בהקדם האפשרי. אוהו! כמה מאושר הייתי לראות זאת, וביותר משום שסוף סוף מצאתי מישהו - אפשר לומר חבר יחידי - מהגוורדיה הישנה.

מאושר הייתי.

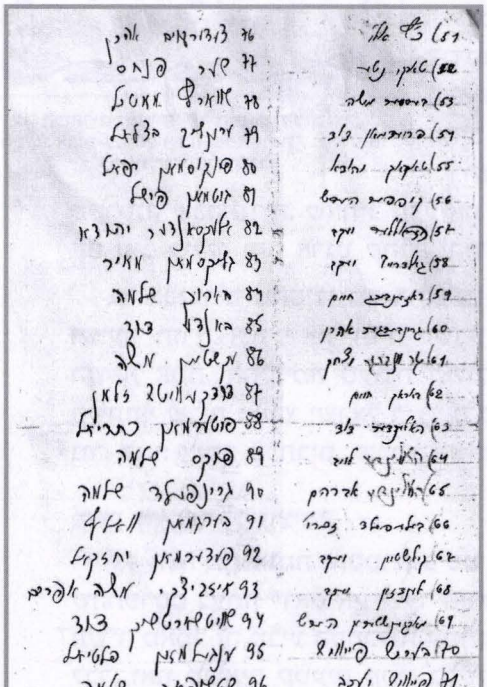

"ממלכה של חסידים בלנדסברג"
רשימה של חלק מחברי הקיבוץ - על
החתום אבא וד' דוד אדלר

מסכת אבות
עם פירוש
שפת אמת
מאת כבוד קדושת אדוננו מורינו ורבינו קדוש ישראל ותפארתו
רשכבה"ג מרן יהודה אריי ליב צבקללה"ה מגור יצ"ו.
אשר השאיר אחריו ברכה כתוב בעצם כתב יד הקדושה.
[איסור השגת גבול קדוש]
לנדסברג
יצחק מאיר יסקאוויטש מלודז
בדפוס
יצחק שרגא פערעלמאן מקאליש
שנת תש"ח לפ"ק

"גם הבחורים מחסידי גור התארגנו כקבוצה...". מסכת אבות עם פירוש ה"שפת אמת", שהדפיסו חסידי גור בלנדסברג

התאגרנות החיים הדתיים

ואנו חוזרים לסיפורו של אבא:

עד מהרה החלו להתארגן ברחבי גרמניה, קבוצות נוספות של פא"י, כמו בפלדפינג, פרנולד, אולם ועוד. שלקחו את הדוגמא של לנדסברג.

הוקם "מרכז" של המפלגה במינכן, וכן הגיע שליח מארץ ישראל - ר' משה מונק ז"ל. הוא היה כח עצום. יהודי חם הגם שהיה ממוצא ייקי. עבד ממש במסירות נפש. נסע ממחנה אחד לשני וארגן את הנוער הדתי. הוא נשא עמו תיק קטן, בתוכו היו תפילין, גמרא, חבילה בסקויטים וצנצנת של ריבה. הוא לא אכל בשום מקום. ממש יהודי מסור בלב ונפש.

במקביל החלו להתארגן החיים הדתיים במחנה לנדסברג: באו רבנים, ניצולי מחנות ההשמדה: הראשון היה הרב אברהם דוד הורוויץ. ששימש אח"כ כרב בשטרסבורג ובסוף ימיו כחבר הבד"ץ בירושלים. אחריו בא הרב הלל ליכטנשטיין הרב מקרסנה שבהונגריה, שאח"כ קבע את מושבו בברוקלין (ראה עליו לפנינו). וכן הרב יום טוב פולק. והם ארגנו קהלה יהודית למופת.

גם הבחורים מחסידי גור התארגנו כקבוצה. הקימו שטיבל בו התקיימו תפלות ושיעור תורה. זכורני את יום ה' בשבט הראשון שאחר המלחמה - יום הזכרון לבעל השפת אמת, התקיימה סעודת הילולא גדולה, בהשתתפות ציבור גדול. בסעודה השתתף שליח מארץ ישראל ר' חיים מאנדל. קבוצה זו הדפיסה גם מספרי אדמו"רי גור, כמו: אוסף מכתבים, פירוש השפת אמת למסכת אבות ועוד.

מדוע זקוקים לקיבוצים?

על הצורך, המגמה והמטרה ביסוד הקיבוץ הרחיב אבא ז"ל במאמרו "קיבוצים", שהתפרסם בעתון "דאס אידישער וארט" של אגודת ישראל בגרמניה. גליון ר"ח ניסן תש"ו. מאמר זה מביע הסתכלות עמוקה על הנוער ומצבו אחרי השחרור, והפתרונות לכך. ואנו מביאים קטעים ממנו בלשונו (בתרגום מאידיש):

כאשר נזרק לראשונה הרעיון של יסוד קיבוצים אגודאיים, רבים מאתנו שאלו: מדוע זקוקים אנו היום לקיבוצים? האם זקוקים אנו עדיין היום להכשיר את עצמנו? האם שש שנות הכשרה שעברנו אינן מספיקות? ולכאורה טענתם צודקת. שכן האם ניתן לעלות על הדמיון האנושי חיים קשים ממה שעברנו בששת שנות הדמים?

שמעון בעניש

קבוצים

מאמרו של אבא "קיבוצים" בעיתון "דאס אידישער וארט" פעלדפינג, ר"ח ניסן תש"ו

אולם מי שעושה הכרה עם הנוער היהודי אחרי השחרור, עומד על המצב הנפשי שבו הנוער נתון. אימתי שמדברים עמו על עבודה, הוא פותח עליך זוג עינים בבהלה: מה? עבודה? עבדנו כבר מספיק! הם עונים. ואין זה פלא, כי כשנזכרים במלה עבודה רואים הם בדמיונם את איש הס"ס או הקאפו עם המגלב ביד...

על כן באנו לידי מחשבה, שחייבים לשנות את הלך החשיבה של הדור הצעיר; חייבים להביא אותם לידי יחס רציני בקשר לעבודה.

יש צורך ליצור תנועה שתשא בתוכה את הרעיון של אורח חיים ישן-חדש. תנועה אשר תוביל לדרך של עיצוב יהודי מסוג ישן-חדש. יהודי משוחרר מכל החסרונות והחולשות של המחנות. יהודי שיעצב את חייו לפי מוסר התורה האמיתי. על יסודות היושר החברתי... יהודי שיאהב כאבותינו את אמא אדמה...

אנו חייבים לחנך גורם אשר יהיה חלוץ של היהדות הדתית למען שלטון התורה בארץ ישראל:

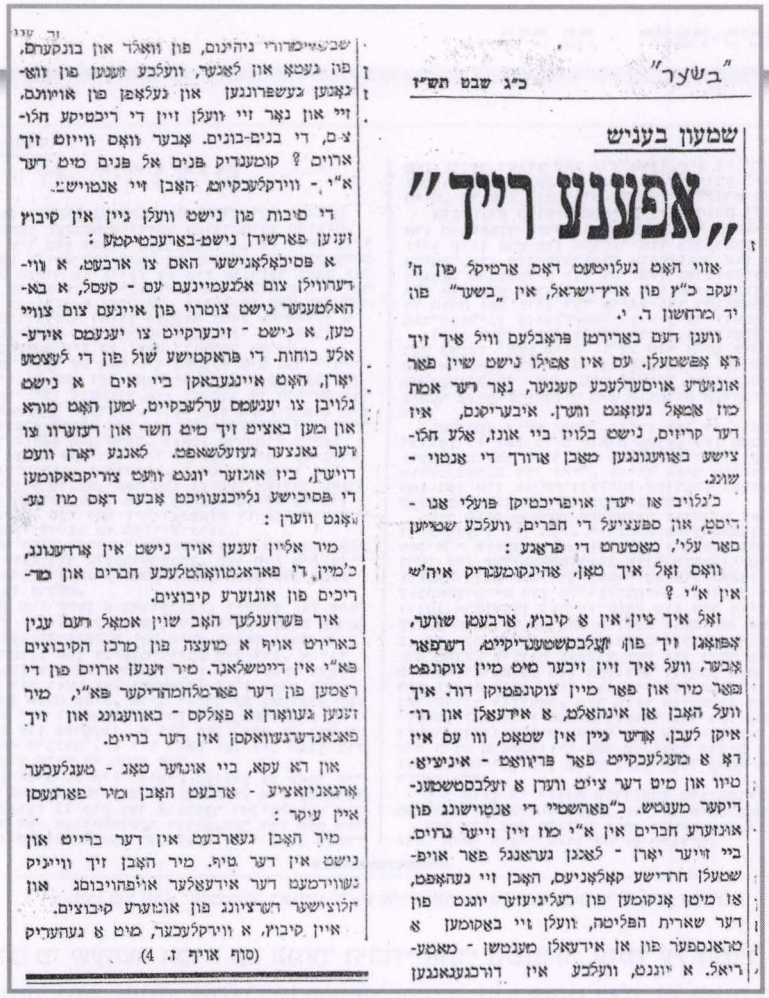

"בשער" כ"ג שבט תש"ז

שמעון בענש

„אפענע רייד"

אזוי האט געלויטעט דאס ארטיקל פון ח' יעקב כ"ץ פון ארץ-ישראל, אין „בשער" פון יד מרחשון ד. י.

וועגן דעם בארירטן פראבלעם וויל איך זיך דא אפשטעלן. עס איז אפילו נישט שיין פאר אונזערע אויסערלעכע קענגער, נאר דער אמת כמו אמאל געזאגט ווערן. איבעריקעס, איז דער קריזיס, נישט בלויז ביי אונז, אלע חלוצישע באוועגונגען מאכן ארורך די אנטוי - שונג.

כ'גלויב אז יעדן אויפריכטיקן פועלי אנו - הייסט, און ספעציעל די חברים, וועלכע שטייען פאר עלי', מאטערט די פראגע :

וואס זאל איך טאן, אהינקומענדיק איה"ש אין א"י ?

זאל איך זיין א קיבוץ, ארבעטן שווער, אפאגאן זיך פון יעלבשטענדיקייט, דערפאר אבער, וועל איך זיין זיכער מיט מיין צוקונפט מער מיר און פאר מיין צוקונפטיקן דור. איך וועל האבן אן אינהאלט, א אידעאל און רו - איקן לעבן. אדער נישן אין שמאט, ווו עס איז רא א מעגלעכקייט פאר פריוואט - איניציא - טיוו און מיט דער ציט ווערן א זעלבסטשטענ - דיקער מענטש. כ"פאהשטי די אנטוישונג פון אונזערע חברים אין א"י מוז זיין ייער גרויס. ביי זייער יאר - לאנגן גראנג פאר אויפ - שטעלן חרדישע קאלאניעס, האבן זיי נעהאפט, אז מיטן אנקומען פון רעליגיעזער יוגנט פון דער שארית הפליטה, וועלן זיי באקומען א טראנספוזר פון אן אידעאלן מענטשן - מאטע - ריאל. א יוגנט, וועלכע איז דורכגענאנגען שבע"שיכורי ניהיגום, פון וואלד און בונקערס, פון געטא און לאגער, וועלכע זעצען פון וואנ - דאנען בעשפרונגען און געלאפן פון אויוונס, זיי און נאר זיי וועלן זיין די ריכטיקע חלו - צים, די בנים-בונים. אבער וואס וווייסט זיך ארויס ? קומענדיק פנים אל פנים מיט דער א"י - ווירקלעכקייט האבן זיי אנטוויש:.

די סיבות פון נישט וועלן גיין אין קיבוץ זענען פארשידן נישט-בארעכטיקט :

א פסיכאלאגישער האס צו ארבעט, א ווי - דערווילן צום אלגעמיינעם עם - קעפל, א בא - האלטענער נישט צוטרוי פון איינעם צום צווי טען, א נישט - זיכערקייט צו יענעמס אידע - אלע כוחות. די פראקטישע שוי פון די לעצטע יארן, האט איינגעבאקן ביי אים א נישט גלויבן צו יענעמס ערלעכקייט, ממן האט מורא און ממן באציט זיך מיט חשד און רעזערוו צו דער גאנצער געזעלשאפט. לאנגע יארן וועט דויערן, ביז אוזער יוגנט וועט צוריקבאקומען די פסיכישע גלייכגעווויכט אבער דאס מוז גע - שאגט ווערן :

מיר אליין זענען אויך נישט אין ארדענונג, כ'מיין, די פראגטוואהטלעבע חברים און מר - ריכים פון אונזערע קיבוצים.

איך פשרזענלעך האב שוין אמאל חעם ענין באריירט אויף א מועצה פון מרכז הקיבוצים פא"י אין דייטשלאנד. מיר זענען ארויס פון די ראמען פון דער פאלקס - באוועגונג און זיך זענען געווארן א פאלקס - באוועגונג און זיך פאנאנדערגעוואקסן אין דער בריט.

און דא עקא, ביי אונזער טאג - טעגלעבער ארגאניזאציע - ארבעט האבן מיר פארגעסן אין עיקר :

מיר האבן געארבעט אין דער בריט און נישט אין דער טיף. מיר האבן זיך וויניג געווידמעט דער אידעאלער אויפהויבונג און יזלוצישער השראזונג פון אונזערע קיבוצים.

אין קיבוץ, א ווירקלעכער, מיט א געהעריק

(סוף אויף ז. 4)

מאמרו של אבא "אפענע רייד" (נדבר גלויות) בעתון "בשער" כ"ג בשבט תש"ז

נוער - שישליך את עצמו בכל הלהט בהקרבה עצמית לתהליך הבניה.

נוער - שישחרר את עצמו מצרות המוחין ומקטנוניות.

נוער - שיעריך את צו השעה של תקופה היסטורית זו.

נוער - שלא יהיה עסוק בפוליטיקה ובבטלנות...

אנו חייבים לרומם את הנוער שלנו, לתת לו הזדמנויות ותנופה למעשים הירואיים. כל זה אפשרי באמצעות יסוד קיבוצים ברוח פא"י מה שיותר.

במאמר נוסף, ששמו "נדבר גלויות" ("אפענע רייד" עתון "בשער", כ"ג בשבט תש"ז). מגיב אבא ז"ל על מאמר מאת החבר יעקב כ"ץ מארץ ישראל. יעקב כ"ץ במאמרו מבטא את מפח הנפש של הנהגת פא"י בארץ ישראל, שנאבקו ממושכות כדי להקים מושבות חרדיים, ועתה עם בואו של נוער דתי משארית הפליטה הם קיוו, שיקבלו "עירוי דם" של אנשי חזון והגשמה, נוער ללא חת; נוער שעבר את

"חייבים להביא אותם לידי יחס רציני בקשר לעבודה".
תמונה של חברי הקיבוץ בהכשרה לעבודת קרקע. במרכז: אבא (מסומן בחץ). ברקע משמאל בית הקיבוץ

שבעת מדורי הגיהנום; נוער שקפץ מהרכבות ונמלט מהתנורים, אבל מה מתברר? כי כאשר נוער זה נפגש עם המציאות בארץ ישראל הוא משנה את עמדתו.

אבא ז"ל בדברי תגובתו מפרט את הסיבות שהנוער מסרב ללכת לקיבוץ:

א. שנאה פסיכולוגית לעבודה.

ב. סירוב לאבדן הפרטיות.

ג. חוסר בטחון באידיאלים של הזולת.

ד. חוסר אמון ביושרו של הזולת, כתוצאה של ההתנהלות של השנים האחרונות.

והוא מתריע: מאימת עלינו הסכנה להכרת חלילה עם הזמן מאדמת ארץ ישראל, אם לא נקים שרשרת של כפרים וקיבוצים חרדיים. האם מבקשים אנו לחזור על החסרון הגלותי (ויש להודות - אין זה חסרון שאנו יצרנו) ולצמצם את עצמנו בכמה ענפי פרנסה ידועים. מקצועות שהתפתחו בהתאם לנסיבות ולצרכים?! האם ניתן לבנות מדינה רק עם בוקעי ולוטשי יהלומים...?!

והוא מסיים את מאמרו גם בפניה לחברים מארץ ישראל, לנקוט מחשבה חדשה, ולשנות את תבנית הקיבוץ ולהתאימו למנטליות של העולים החדשים הבאים ממזרח אירופה. להפוך אותו לבית ידידותי יותר וחם יותר. צרכים שהעולים כה משתוקקים להם.

ב"ה לנדסברג ח' לחודש אדר א' תש"ו לפ"ק

כבוד הסתדרות פועלי אגודת ישראל בשויץ

שלום וברכה.

כבר פעמים אחדות ניסינו ליצור אתכם קשר. אולם לצערינו עד עתה לא צלחו הדברים. אנו מנסים עתה שוב, אולי...

זה כששה חדשים שיסדנו כאן ארגון של פועלי אגודת ישראל. התחלנו עם 16 חברים, ועתה מונים אנו למעלה מ-150 חברים. אנו מבצעים עבודה רוחנית ותרבותית, כמו שיעורים בתנ"ך, גמרא, דינים, קורסים לעברית ואנגלית. החברים שלנו משתלמים ורוכשים מקצוע בבתי ספר מקצועיים, כמו: נגרות, מסגרות, חשמלאות, טכנאות רכב ורדיו.

לפני כחמשה חדשים יסדנו קיבוץ "חפץ חיים" עם 60 חברים. היו לנו הפרעות מבחוץ, ולדאבוננו גם מבפנים... החילוניים ניסו להפריע לנו ככל יכולתם, אולם בע"ה גברנו על הכל. למרות רצונם הקיבוץ שלנו הוא הקיבוץ המוצלח ביותר בלנדסברג (כדי להבין: לנדסברג הוא המעוז החזק ביותר של הציונים בבאווריה. כל הנהגת המחנה היא בידים שלהם) ובכל הזדמנות הם מציינים זאת.

הקיבוץ מתנהל באופן רוחני מופתי, וזה פשוט קידוש השם לראות את השיעורים, כאשר אלינו מצטרפים נוער מקיבוצים אחרים ולומדים יחד.

שום תמיכה חיצונית לא קבלנו עד היום. רק לאחרונה, לפני שבועות אחדים הגיע לכאן החבר טרעס מאמריקה ועזר לנו מעט. אולם לא זאת ביקשנו לכתוב... הדבר היחיד שאנו דורשים מכם הוא: שתעשו ככל שביכלתכם להוציא אותנו מעמק הבכא, כי כל רקע שאנו נמצאים כאן הוא יותר מדאי. אנו רוצים להיות מהר ככל האפשר בארץ האבות והאמהות, ולשפוך את ליבנו בכותל המערבי.

חברים: השתדלו להיות אתנו בקשר תמידי, אנו כאן חשים את עצמנו עזובים. אנו זקוקים למלה חברית חמה של התחזקות.

אנו זקוקים באופן דחוף ל: מכונות גילוח, היתה לנו אחת והיא נשברה. כמו כן עתונות וספרות דתית לקריאה ולימוד. אנו "מופגזים" כאן בעיתונות וספרות חילונית מכל העולם.

תודיעו בעולם על קיומנו. ותדרשו בשלום כל חברינו לדעה בשמנו. במיוחד לפועלי אגודת ישראל בארץ ישראל, ולקיבוץ חפץ חיים בגדרה.

הועד מורכב מ:

שמעון בניש - ראש הקיבוץ

דוד אדלר
יוסף רוזנפלד } מזכירות
משה וינקמין

ישראל פודולסקי - מנהל רוחני

שמחה אפלגרד - מנהל עבודה

שלמה קרונה - מנהל נקיון

בברכת התורה ואגודה

קבוץ חפץ חיים לנדסברג

הסתדרות אגודת פועלי רבעיה/ אגודת ישראל לנדסברג

ב"ה לנדסברג ח' לחודש אדר א' ש"ו לפ"ק

כבוד הסתדרות פועלי אגודת ישראל בטוויין.

שלום וברכה.

שוין עשליכע מאהל ווי מיר האבען געפריווט אנקניפען מיט איין א קאנשאקט נור לייזער ביז יעצט אהן ערפאלג. מיר פרילוען נאך אמאהל אפטר.....

שוין 6 חדשים ווי עס עקזיסטיערט דא א פועלי אגודת ישראל גרופע.אנגעהויבען האבען מיר מיט 16 חברים אין הייגט ציילען מיר ב"ה איבער 150 חברים. מיר פיהרען א גייסטיג יגע אין אקולטורעלע ארבייט.ווי שעורים תנך.גמרא,ריבים העברעאישע-ענגעלישע-קורסען. אונזערע חברים לערנען זיך אין די פאך-טולען אלס שישלער,שלאסער,עלעקטריקער,אוישא אין ראדיא-שעכניקער.

שוין 5 וואכען ווי מיר האבען געגרינדעט א קבוץ חפץ-חיים פין 60 חברים. מיר האבען בעהאפט פיעל שטרונגען מבחוץ אין לייזער אוין מבפנים.... די חופשים האבען אונז בעפריווט ששערען מיט אללע מישלען נור בעז"ה האבען מיא אלץ איבערגעקעמפפט.למרות-רצונם איז אונזער קבוץ דער שענסטער קבוץ אין לאנדסבערג(כדי צו בעמערקען אז לאנדסבערג איז די פעסטונג פין די ציונים אין בייערן, דער גאנצער לאגער אפאראט איז אין זייערע הענד) ביי יעדער געלעגענהייט שיקאניערט מען אונז.

פין די 60 חברים אין קבוץ בעקימען בלויז 23 חברים פערפלעגונג. מיט פערשיידענע תרוצים ווייל מען די איבריגע חברים נישט איינסעלדען. אבער מיר שיילען זיך מיט אונזערע חברים,בעקומענע פין פוילען אין אנדערע לענדער. דער קבוץ פיהרט א שענע יבקייט,עס איז פשוט א קדוש השם ביי די שעורים,ווי עס קימען ארויף יוגענדליכע פין אנדערע קבוצים אין לערנען מיט.

קיין ששיצע פין דער פרעמד האבען מיר נאך ביז יעצט נישט בעקומען. ערשט מיט עשליכע וואכען צוריק איז אהער געקומען חבר שרעטס פין אמעריקא אין האס אונז אביסעל גשהאלפען. אבער נישט דאס זענען מיר אויסען, מיר וואלשען שוין ווי עס איז דורך בעקומען אין צרות אין לייד, דאס אייגציג וואס מיר פערלאנגען פין אייך איז: איהר זאלט שיען אלעס וואס מעגליך אין אונז ארויס בעמען פין דעם עסק-הבכא,וויייל יעדער מינוט איז אונז דא צופיעל. מיר ווילען וואס שנעלער זיין ביי אונזערע וואריטע מושפער אין אויסטוויינען זיך ביי דער כותל-המערבי.

חברים; בעמיהס זיך צו ששיין מיט אונז אין א אפשען קאנשאקט, מיר פיהלען זיך אייגזאס אין פארלאזען. מיר ברויכען א וואריס חבריש ווארט פין התחזקות.

אין וואס מיר נוישיגען זיך אונבערוגגס איז:מאשינקעס צו דער בארד, מיר האבען בעהאפט איין מאשינקע איז-עס צבראכען געווארען. אוין רעליגיעזע פרעסטע,אין לישעראשור צום לערנען אין לעזען, מיר ווערען דא פערפלייצט פין פרייער פרעסטע אין לישעראשור פין דער גאנצער וועלט.

זייס מודיע די וועלט וועגען אונז אין גרויס אללע חברים אין אונזער נאמען, טפעציעל פועלי אגודת ישראל אין ארץ-ישראל,אין דעם קבוץ חפץ-חיים אין גדרה.

דער ועד בעשעהטס פין :

שמעון בעניש	ראש הקבוץ
דוד אדלער	מזכירות
יוסף ראזענפעלד	מזכירות
משה ווילניקאמיין	מזכירות
ישראל פאדאלסקי	מנהל רוחני
שמחה עפעלגראד	מנהל עבודה
שלמה קראאנע	מנהל נקיון

מיט תורה ואגודה גרוס.

קבוץ חפץ-חיים לנדסברג.

Mrs.Gefan
U.N.R.R.A.
Team 311 A.P.O.U.A.P.O.757
Wahdsberg/Deutschland

פרק כו

כל זה נבנה מעסקנים

בשלב זה אנו עושים הפסקה מסיפורו של אבא ז"ל, ופונים לר' יוסף פרידנזון מניו יורק, כדי לקבל רקע על התקופה ועל פעילותו של אבא.

ר' יוסף - ממנהיגי אגודת ישראל בגרמניה שאחרי השואה, מתגורר כיום בניו יורק, והינו עורכו של הירחון "דאס יידישע וארט" העוסק רבות בעניני השואה והתקומה. ר' יוסף נחשב כהסטוריון וכמתעד של תקופה זו. והוא מעניק לנו פרספקטיבה היסטורית על תנועת "שארית הפליטה" בכלל, ועל פעילותו של אבא ז"ל בתחום זה בפרט.

ר' יוסף פותח בתיאור התקופה:

התקופה שאחרי השואה, הנקראת "שארית הפליטה", היא אחת התקופות ההירואיות בהסטוריה של עם ישראל בדורות האחרונים. אך עקב משך זמנה הקצר יחסית (ואולי בגלל שלא התמסדה) לא נכתב אודותיה כמעט כלום.

במרכז אבא.
מימין אשר גולדשניידר משמאל יוסף פרידנזון

התחיה המחודשת של "שארית הפליטה" אחרי השואה היא תופעה המעוררת פליאה. היהדות שאיבדה את רוב מנינה ורוב בנינה; את סלתה ואת שמנה, אדמורי"ם, רבנים וראשי ישיבות - השתקמה בצורה מופלאה, ששום בעל דמיון וחזיון לא העז להעלותו אז על דעתו. וכל זאת על ידי אודים מוצלים מאש שנותרו וניצלו ברחמי שמים אחד מעיר ושנים ממשפחה, דלים מכל ורקים מהכל, שנקבצו יחד והקימו גרעינים קטנים מיהודים נאמנים לה' ולתורתו, והתחילו את החיים מחדש.

ושרידי חרב אלו הם עצמם היו זקוקים לשיקום. פליטי מחנות ההשמדה אלו הגיחו

חברי קיבוץ חפץ חיים - לנדסברג שנת תש"ו 1946. במרכז: אבא (מסומן בחץ)

ממחנות הכפיה שבורים בגופם ובנפשם, והחלו לחפש את... עצמם ואת זהותם. השחרור שכולם כמהו לו התברר כחלל ריק. היה להם עצמם קושי לחזור אל כללי התנהגות חברתית מקובלת.

היתה זו תקופה קריטית בחייהם. היה צורך לבנות את החורבות. אחרי חמש וחצי שנים של רדיפה אחרי הקיום הפיסי, אחרי פרוסת הלחם וקערת המרק - היה מן הצורך לשנות כיוון לעבר עולם של ערכים רוחניים שנשלל מהם בכח. והיתה זו משימה לא קלה, בפרט לנוכח כל מערך השליחים המאורגן של הסוכנות היהודית ושאר ארגונים אמריקאיים שהציעו שלל של פיתויים זולים וקורצים.

הקושי העיקרי היה העדר מנהיגות דתית וחברתית. היעד הראשון של הרוצחים הגרמניים עם הכנסם לערים ולעיירות היו הרבנים ועסקני הציבור. הם ביקשו למנוע מההמון מנהיגות אמיתית כדי להגביר את התוהו ובוהו.

וקרה לנו נס, אומר ר' יוסף, שמהחורבן הגדול נותרה לנו קבוצה קטנה מאד של עסקנים. קבוצה קטנה שאפשר לספור אותה על כף היד. קבוצה שהשליכה נפשה מנגד ונרתמה במסירות נפש לחידוש החיים היהודיים. אחד הבולטים בהם היה אביך ר' שמעון, שהקים את הקיבוץ בלנדסברג, היה זה הקיבוץ הראשון בגרמניה ואח"כ בסיועו ובהדרכתו הלכו רבים בעקבותיו. ובכך היה ממניחי היסוד לשיקום שארית הפליטה בגרמניה.

השואה לא שברה את רוחו, אדרבה לנוכח מבחני הזמן גילה מאגרים עצורים של

צעיר יהודי!

אליך מיועדות המילים שלנו. אנו רואים אותך במצבך האמיתי, כפי שהנך עומד בו, לאחר שעברת צרות וסבל רבים כל כך. כל אלו שבטחת בהם הוליכו אותך שולל. כל העבודות הזרות המודרניות למיניהם לא הועילו לנו.

נותרת לבד, ללא אבא ואמא וללא קרובים. איבדת את הבית האהוב והחם ועתה הנך עומד בפרשת דרכים ומחפש דרך.

את הכל איבדת אולם אל תאבד את האמונה את הבטחון בהקב"ה, בעם היהודי. אחוז באמונה שנתנה כח וחזוק לעם היהודי והצעידה אותו במשך אלפי שנים. אחוז באמונה שחישלה דורות רבים בדם ובאש, ושלמענה הלכו אבותינו על קידוש ה' עם שמע ישראל על שפתותיהם. מה היתה אז צואתם האילמת?

שהענפים שישארו מהם יאמרו קדיש עבורם. שיהיו בנים גאים לאלוקיהם ולעמם, וילכו בדרכים שסללו עבורם.

אח יקר! תן יד לדרך שאנו נוביל אותך. אמנם קשה היא הדרך, מלאה אבנים וחתחתים, אולם אמיתית וקדושה.

הצטרף למחנה שלנו ונצעד יחדיו!

אנו חייבים לצאת מכאן. אירופה אינה מקומינו. שם! ממתינה עלינו אמא ציון עם זרועות פרושות, ושם נבנה את עתידנו.

הכשר עצמך לכך!

אל תבלה את זמנך בהבלים. השלך מעליך את עגל הזהב. אל תתן את יהבך בממון. אתה עצמך נוכחת לדעת שברגע המכריע הוא לא עזר לך במאומה.

רכוש מקצוע והיה אדם נחוץ ופרודוקטיבי לעמך בארצך.

רכוש את השפה החיה של ארץ ישראל, שפת הנביאים.

העמק חקר באוצרות התרבות של אומתנו, ותגלה בהם אמונה ובטחון.

הכל שונאים אותנו היהודים, הבה נאהב האחד את חבירו כפי שהתורה מלמדת אותנו. ראה בכל יהודי את אחיך שאותו איבדת

צעיר יהודי!

בוא תן יד ושא לבנין המחודש של אומתינו בארצנו ברוח היושר הסוציאלי של תורתינו הקדושה.

פועלי אגודת ישראל

ייִדישער יוגנטלעבער!

צו דיר ווינען נעוועלדעם אונדזערע ווערטער. מיר זעען דיך אין דיין איינזאַמקייט, ווי דו שמייסט אין אַנטוישמער נאַכן אַדורכמאַכן אַוויפיל צרות אוּן לייִדן. אַלע אויף וועלכע דו האַסט זיך פֿאַרלאָזן, האָבן דיך אָפּגענאַרט.

אַלע מאַרערע עבודה זרה ס האָבן אונדז נאָרנים נעמאַלפֿן.

דו ביסט נעפֿליבן אַליין, אין מאַמע־מאַמע אין נאַנטע. דו האָסט פֿאַרלוירן די ווערמע ליבע היים אוּן איצט שטייסט אויף פֿרשת דרכים אוּן זוכסט אַ וועג.

אַלעס האָסטו פֿאַרלוירן. פֿאַרליר אָבער נים דעם גלויבן. דעם בטחון אין גאָט. אין יידישן פֿאָלק. אָט דער גלויבן, וועלכער האָט נעזעגנט דעם יידישן פֿאָלק כוח אוּן אויסדויער־קראַפֿט אין פֿאַרלויף פֿון טויזנטער יאָרן. אָט די אמונה. וועלכע איז געקרעפֿטיקט נעווואָרן דורות־לאַנג דורך בלוט אוּן פייער אוּן צוליב וועלכער אונדזערע עלטערן ווינען נענאַנגען אויף קידוש השם מיט דעם שמע ישראל אויף די ליפּן.

אָפֿ איז דאָמאָלס זייער ניט־ארויסגעזאָגטע ציוואה נעווען?

זאָלן די צוויגן, וועלכע וועלן פֿאַרבליבן פֿון אונדזער שטאַם, קדיש זאָגן נאָך אונדז. זאָלן זי זיין שטאָלצע זין פֿון יידישן ג־ט אוּן יידישן פֿאָלק אוּן זאָלן זיי ניין אויף די וועגן. וועלכע מיר האָבן פֿאָר זיי אויסגעמאַסן.

ברודער! ניט דיין האַנט. אויף דעם וועג וועלן מיר דיך פֿירן. אמת, דער וועג איז א שווערער, פֿול שמיינער אוּן דערנער. לערפֿאָר אָבער אַ זי־ בערער אוּן הייליגדער.

שלעפּ דיך אָן אין אונדזער מחנה. לאָמיר נעמינוסאָם מאַרשירן.

מיר מוזן אַרויס פֿון דאָנען. ניט אין איראָפּע איז־אונדזער פֿרעם. דאָרט! ווארט אויף אונדז אונדזער מאַמע ציון מיט אויסגעשטרעקטע פֿרעמס אוּן דאָרט ווילן מיר אונדזער צוקונפט בויען.

זיי זיך מכשיר דערצו!

פֿאַרבראַנג ניט די צייט אויף נאַרישקייטן, ווארף אַוועק דעם עגל הזהב. האָב ניט קין גלויבן אין נעלט, דו אַליין האָסט זיך שוין איבערצייגט. אַז אין בימערע מאַמענטן האָסט דיר גאָרנים געקענט העלפֿן.

לערן זיך אַ פּאַק אוּן זיי אַ נוצל־כער פֿראַדוקטיווער אוּן פֿאַר דיין פֿאָלק אוּן לאַנד.

לערן די לעבעדיקע שפּראַך פֿון א"י, די שפּראַך פֿון אונדזערע נביאים. פֿאַרטיף דיך אין די ניסטיקע קולטורעלע אוצרות פֿון דיין אומה. אין זיי וועסטו אַ מרייסט נעפֿינען.

אַלע האָבן אונדז, יידן, פיינט. לאָמיר זיך אַליין ליב־האָבן, ווי די תורת לערנט אונדז.

זע אין יעדן יד דיינם אַ ברודער, וואָס דו האָסט פֿאַרלוירן.

יידישער יוגנטלעבער!

קום צו מיר אַ האנט אוּן מראַך ציגל צום ווידער־אויפֿבוי פֿון אונדזער פֿאָלק אוּן אונדזער לאַנד אין ס׳ייִסט פֿון סאָציאַלן יושר פֿון אונדזער תורה.

פּועלי אַגודת ישראל.

כרוז שכתב אבא והפיץ במחנות "שארית הפליטה" ובו קריאה נרגשת אל הנוער לחזור למקורות

יזמה וכח יצירה. הוא היה מן הדמויות הבולטות במפעל ההשתקמות של שארית הפליטה, אשר בגבורה על אנושית פנה לעתיד בתחושת שליחות, בידעו כי על שכמו הוטלה משימת שיקום עולמות.

בשעתו קבלתי בפני ר' בנימין מינץ ז"ל, מדוע פא"י איננה משגרת שליחים מארץ

לאנדסבערג

אינם ערשטן טאָג חנוכה האָט די לאַנדס־בערגער אנודת־ישראל אייגנגעאָרדנט אַ נשף חנוכה פֿאַרבונדן מיט די יערלעכע נענעראַלע. פֿאַרזאַמלונג פון סניף.

די פּייערונג האָט נעעפֿנט ח' יודל אייזן, וועלכער זאָגט צוי, אַנדז די חנוכה, טאָג זענען תמיד נעווען מסוגל צו התעוררות און התחדשות, און אויך מיר דאַרפן אויסנוצן די דאָזיקע טעג צו פֿארשטאַרקן און פֿארפעסטיקן דעם רעיון פון אגו"י.

עס האָלט דאָן אַן אינהאַלטסרייכן רעפֿעראַט דער דעלעגאַט פון מרכז אגו"י ח' דוד קליין, וועל־כער מאַכט צוי, אַנד, אַ פֿאַראַלעל צווישן די עפֿאָכע פון די חשמונאים און די היינטיקע ציים, נעמני וויי דאָמאָלט זענען די חשמונאים ארוים אין קאַמף מים די מתיונים. אָזוי דאַרפן אויך אין דער היינט־קער הסתר־דיקער ציים, די חברים פון אגודת־ישראל זיין די. וועלכע זאָלן דערפירן צום זיג פון אַריגינעלן יידישן נייסם.

ביי דער סעודת־חנוכה נעם ח' שמעון בעניש אָפּ אַ מעמיקיים־באַריכט פון ביז יעצטיקן וועג, און רופֿט די חברים צו ווייטן אויפֿ הנהגה, וואָס זאָל זיין ראוי אָנצופֿירן מים דער אגודה־טעמיקיים.

עס קומען דאָן פֿאָר די וואָלן. וועלכע גיבן פֿאָלגנדן רעזולטאַט: ח' יודל אייזן־פֿרעזעס, ח' יוסף כרמל, י. לעווי־וויצ. פֿאַרזיצנדער, מ. פֿאָלעש־ניצקי־סעקרעטאַר, ה' טובי' בוקמשין־קאַסירער, אָלס מיטגלידער־שמעון בעניש. יודקעוויטש. נאָלד־שניידער, ישראל דעמבסקי, מ. מאַנדלבוים און אַן ערן־פֿרעזעס—הרב דוד קליינפֿלאַץ.

זאת חנוכה איז אין קבוץ „חפץ־חיים" פֿאַר־נעקומען אַ גראַנדיעזע חנוכה־פּייערונג, נערופן דורך פא"י אין לאַנדסבערג. אין וועלכע עס האָט זיך באַמיליקט אַ גרויסער עולם.

ביי אַ שלּ געפֿאַקטן זאָל און שיין־סערווירטע מישן עפֿנט די פּייערונג ח' שמעון בעניש און פֿאַר־בעט צום פֿרעזידיום דעם אויבערגער רב הרב הורוויץ שליט"א. ערן־פֿרעזעס פון אגו"י אין לאַנדס־בערג הרב קליינפֿלאַץ. ר' בנציון אָפּטער. ר' אשר נאָלדשניידער. ח' יחיאל לעווי. ח' ישראל יצחק פֿאַראָלסקי. ח' ישראל דעמבסקי. ח' טובי' בוקמשין. ח' משה פאלעשניצקי. ח' יוסף כרמל און ח' בעריש ערליך.

דער אויבערגער רב האָלט אַ לאַנגען רעפֿע־ראַט אי־בער די באַדייטונג פון חנוכה פֿאַרן היינטיקן דור, דער רעדנער האָט אויף אַנווענדונג געמאַכט אַ שמאַרקן רושם.

אויף דער איניציאַטיוו פון דעם פֿרעזעס פון פא"י ה' שמעון בעניש און דעם סעק. פון אגו"י ח' משה פאַלעשניצקי וועלכע אויפֿן אָרט אַרגאַניזירט אַ זאַמל־קייס פאַר־ן אגודה־אַרגאַן „דאָס יידישע וואָרט" וועלכע איז אַדורך מים גרויס דערפאָלג. דאָן באַקומט דאָס וואָרט ח' ישראל דעמבסקי. וועלכער רעדט אָרום וועגן די באַפֿאַרשטעענדע וואָלן צום לאַנער־קאָמיטעט און רופט די פאַריניקונג פון אַלע רעליגיעזע כוחות אין לאַנדסבערג.

אַ וואָרימען חסידישן מאמר האָלט ר' בן־ציון אָפּטער משרידי חסידי אומאן, נאָך וועלכע די חברים לאָזן זיך אָוועק אין אַ פייערדיקן חסידישן ריקוד ביז שפּעט אין דער נאַכט.

באַד רייכענהאַל

דאָנערשטיק ג' חנוכה איז פּיי אונדז פֿאָרגע־קומען אַ גרויסע חנוכה־אָקאַדעמיע מים דער באַמע־ליקונג פון די פֿאַרשמייער פון מרכז ח' יוסף פרידנזאָן און ח' שמעון בעניש.

אין דער חגיגה האָט זיך באַמיליקט כמעט דאָס גאַנצע רעליגיעזע יידנטום פון לאַגער.

די פּייערונג עפֿנט הרב אליעזר פּעלדבערגער מים אַן אינהאַלטסרייכן רעפֿעראַט אויבער די באַ־דייטונג פון חנוכה און גיט איבער דאָס וואָרט ח' יוסף פרידנזאָן.

אין א שעהדיק'ן רעפֿעראַט רעדט ח' פרידנזאָן אָרום דעם אמתן מהות פון נס חנוכה, וועלכער איז נישט נעווען, וויי מען וויל עס היינט פארשטעלן, אַ זיג פון פיושעשער גבורה, נאר א נצחון פון די מחזרים איבער די ממאים. פון אַריגינעלן יידישן נייסט איבער דער פאלשער העלעניסטישער קולטור, אויך מיר היינט האָבן דעם דאָזיקן קאַמף צו פירן. האָבן נעזען די פאַלשקייט און דעם דורכפאל פון דער מאדערנער קולטור; דאַרפן עפֿנען די אויגן פון די פאַרבלענדטע און צוריקבערעגנען זיי צום אמת.

ח' שמעון בעניש האָלט אַ פּייערדיקע רעדע איבער די אויפֿנאָבן פון דער יוגנט, וועמען עס שמייס פאַר אַ גרויס נעראַנגל פאַר אַ תורה־דיק ארץ־ישראל. דאָרט, אינם אויסגעפֿענקטן לאַנד, איז עס נישט נאָר אַ קאַמף פון עוסקי תורה קעגן זיידים, עס איז אויך אַ קאַמף פון מעמים קעגן אַ איבערוועלטיקן רבים. דער יום־טוב חנוכה; דער זיג פון. דעם קליינעם הייפל מרי־נעבליבענע חשמונאים. דאָרף אונד אויפמונטערן. שטאַרק און געבן אונדז דעם במחון אינם זין פון אונדזער תורה־אמת.

מים גרויס באַגייסטערונג איז זיך דער עולם פונאַנדערגענאַנגען.

משה בריים

וועטצלזאר

שבת פ' וואַרא האָט אונדז דא באַזוכט דער חבר המרכז משה גרינשטיין. וועלכער איז אַרויס־נעפֿארען מים אַ רעפֿעראַט איבער די צילן און אויפֿנאָבן פון אגודת־ישראל אין יעצטיקן מאָמענט.

זיין באַזוך און רעפֿעראַט האָט אַריינגענפֿרעגנט אַן אויפלעבונג, אין דער אגודה־פֿרעם.

נאומים של אבא בכנסי חנוכה של שנת תש"ז במחנות "שארית הפליטה"
מתוך "דאס יידישער וואָרט", י"ד בטבת תש"ז

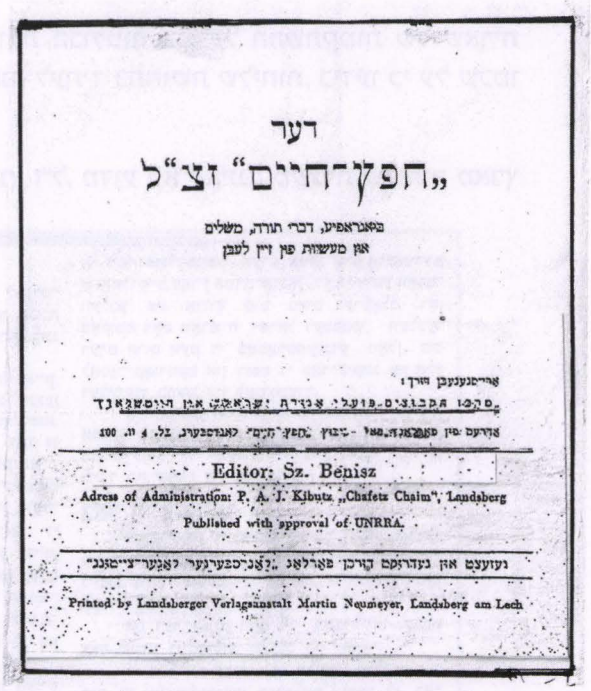

דער
„חפץ־חיים" זצ"ל

Editor: Sz. Benisz

Adress of Administration: P. A. J. Kibutz „Chafetz Chaim", Landsberg

Published with approval of UNRRA

Printed by Landsberger Verlagsanstalt Martin Neumeyer, Landsberg am Lech

ספרון על דמותו של ה"חפץ חיים" שנכתב ונערך על ידי אבא בלנדסברג במטרה לתת לנוער חומר קריאה מתאים

ישראל למחנות העקורים? בכל איזור הכיבוש האמריקאי היה שליח אחד ויחיד - ר' משה מונק, בעוד שלשאר המפלגות היו כמאה שליחים! והוא ענה לי: שמעון בניש שקול ככמה שליחים.

הייתי פעמים אחדות בלנדסברג, וראיתי את הפעילות הכבירה שהוא יצר, את רוח החיים שהפיח באודים העשנים. גם שמעתי את קולו השקול בכל הכנסים והועידות. ואני אומר לך - בלי אנשים כאלה האידישקייט לא היתה. נכון היו בלנדסברג הרב מקראסנה והיו... אבל בלי העסקנים שבנו את המסגרת, כל זה לא היה.

אני מסתכל היום על כל היכלי התורה והחסידות, ואני חושב - הם משם. כולם צמחו מהאודים האלו. מהעדר השבור והמוכה הזה של שארית הפליטה, שתעה ללא צורה ואחיזה. יהודים רבים שאני מכיר בנו בתים, גידלו ילדים ונכדים תודות לאביך. הוא הפך אותם ליהודים אקטיביים. זה לא היה פשוט לאחר שעברו חמש שנים כאלה...

הדור השני והשלישי של הניצולים לא מעלה בדעתו שהיתה קיימת בעיה או קושי כל שהוא בנושא. דומה בעיניהם כי עם השחרור ממחנות העבודה וההשמדה התארגנו כולם ועלו לציון ברינה. אין להם מושג באיזה מצב היו הוריהם נתונים, איזה נסיונות עמדו בפניהם עם השחרור דוקא. אילו כוחות ארבו להם. והקיבוצים היו לא רק מקום ארגון לפליטים, אלא מנוף להרמת קרן הדת, מגדלור של תורה ששאבו ממנו כח.

אנשים לא יבינו ולא יאמינו

דברים דומים אומרת לנו הרבנית דבורה שפירא תחי', אלמנתו של הרב שלום שפירא זצ"ל, מגולי שנחאי, הרבנית שפירא - היא ניצולת שואה, שהתגוררה בלנדסברג והיא מספרת:

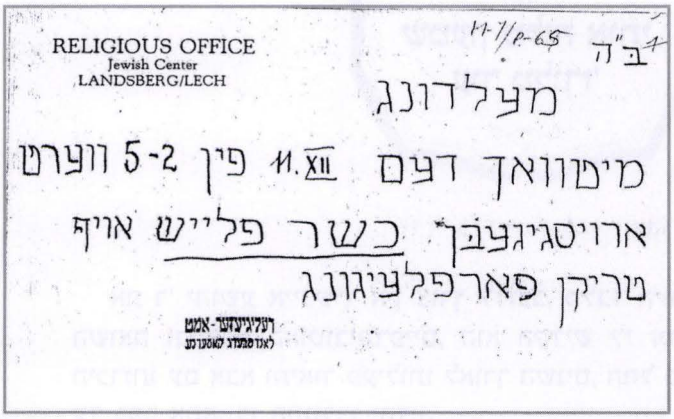
RELIGIOUS OFFICE
Jewish Center
LANDSBERG/LECH

ב"ה 11-1/P-65

מעלדונג

מיטוואך דעם XII פין 2-5 ווערט

ארויסגיגעבן כשר פלייש אויף

טריקן פארפלעגונג

מודעה מטעם הועד הדתי בלנדסברג על חלוקת בשר כשר

"קיים קושי לתאר את המצב שאחרי המלחמה. אנשים לא יבינו ולא יאמינו. האנשים פחדו להראות כמו יהודים. התביישו שהם יהודים. היום, היא אומרת באירוניה, הילדים מתביישים בתמונות ההורים שלהם שהצטלמו במחנות שארית הפליטה ללא זקנים. אני נזכרת, כי כאשר הוריך - ר' שמעון ומרת גולדה ז"ל - ביקשו להקים מטבח ציבורי כשר בלנדסברג, היו רבים ואפילו דתיים שהתנגדו. אמרו שכל אחד ישמור כשרות לעצמו, מדוע לעשות זאת ברבים. רבים מאנ"ש התנהגו כמו אנוסים".

הרבנית שפירא, חדת ביטוי ורהוטת לשון מכנה זאת "פשיטת רגל של היהדות. התביישו שניצלו, התביישו ששרדו, התביישו להאמין. כל אחד העמיד פנים כלפי חברו. ובזה היה שונה אביך ר' שמעון, שהחל לפעול ולעשות תעמולה למען קיום היהדות בפרהסיה ללא בושה. הוא קרא להסיר את המסכות ולשאת את דגל היהדות ברמה".

והרבנית שפירא מסיימת: "אני לא יודעת אם צריך לכתוב את זה היום - אנשים לא יבינו ולא יאמינו".

ועתה נפנה לזכרונותיו של ר' יהושע אייבשיץ שיחי'.

פרק כז

שמעון מלוה אותי עוד מלודז'

את ר' יהושע אייבשיץ אין צורך לדובב, מלבד היותו ספרא רבא, בחיבוריו על השואה ובספריו האוטוביוגרפיים, הוא הקדיש לי זמן רב בראיונות אישיים על היכרותו עם אבא ותיאור פעילותו לאורך השנים, החל מלודז', דרך גרמניה וקפריסין עד כפר אתא, בו התגוררו יחדיו.

"את אביך ר' שמעון, הכרתי לראשונה - בקיץ 1931 בסניף של 'פועלי אגודת ישראל' בלודז', ברח' ווסכודניה 66, ומאז דמותו מלוה אותי כ"צל". אני הייתי בן 15, ממש ילד, שבא מהפריפריה, מהעיירה ויילון, לעיר הגדולה. ואילו שמעון היה כבר "מנהיג". בכושרו הכריזמטי משך אחריו את הנוער. הסתכלתי אז על שמעון כאיש 'חכם הרזים', שנהירים לו כל שבילי דארעא. איש מתוחכם המתמצא בכל נושא

כרזה בכתב ידו של אבא לעידוד שמירת שבת בשער מחנה העקורים בלנדסברג

ומוצא פתרון לכל בעיה סבוכה. הוא היה גם נואם מעולה, לא מתלהם, תמיד באסיפות חברים דיבר לענין ואל ההגיון הפשוט, ודבריו נקלטו בדרך כלל, שכן נאמרו בטעם, בשכל ובהגיון מוצק.

"בתום המלחמה, בשלהי שנת 1945 נקלעתי לגרמניה בחיפוש נואש אחרי קרובי משפחה, שאולי שרדו, והנה נקלעתי למחנה העקורים לנדסברג שבבוואריה. ראש המחנה היה ידידי ובן עירי, ברוך הרמנוביץ, (בארץ עיברת את שמו לחרמוני), והוא שואל אותי: האם בקרת כבר בקיבוץ פא"י? כדאי לך לעשות זאת, תתפעל מהעשיה. והנה בקיבוץ מקדם את פני, ידידי משכבר הימים שמעון בניש. שוב הוא שופע חיוכים ורעיונות מקוריים ומדהימים. למרות כל המכות והמכאובים שהנחית עליו החורבן לא נשבר ולא השתנה.

"מה שצד את עיני: בקיבוץ הזה היתה תלויה כרזה ענקית, מקיר אל קיר, שהכריזה - 'רב לך שבת בעמק הבכא'. ציור הכרזה היה מעשה ידיו של שמעון. שמעון לקח את הקטע מהפזמון לכה דודי, והפך אותו לסיסמת תעמולה בקרב שרידי החורבן למען עליה לארץ ישראל. ידידי הרמנוביץ נדהם מעוצמת תוכן הכרזה, והקדיש אח"כ מאמר מיוחד לשמעון ולרעיונותיו בעתון שערך. ("יידישע צייטונג" מיום כ"ב בשבט תש"ז. קטעים ממאמר זה ראה לפנינו בפרק לד).

לאשה היהודיה

אחות יקרה! בידיך מונח חידוש צביונו היהודי של הבית באמצעות שמירת שבת.

תני כבוד למותם הטראגי של הוריך על קדושת השם באמצעות הנהגת השבת בביתך.

זכרי כי כאשר את עומדת בכיסוי ראשך ומדליקה נרות לכבוד שבת, ביתך מתעטף בקדושת שבת.

הצטרפי לחברותיך אשר מקפידים על שמירת השבת.

רק את יכולה להשפיע על בעלך להתמיד בשמירת השבת.

היכוני לבנות את נחת ביתך בארץ ישראל בזכות שמירת שבת.

לנדסברג י"ט תמוז תש"ו

ועד למען השבת

ב"ה

אין דער אקציע למען השבת!
צו דער יידישער פרוי!

ט"ערע שוועסטער: אין דיין האנט ליגט דאס פאר־יידישן די שטוב דורך שמירת שבת.

ג'יב אפ כבוד דיינע טראגיש אומגעקומענע עלטערן אויף קדושת השם מיט אירע נפשות אין דיין שטוב דעם שבת.

געדענק אז ווען דו שטעלסט דיך אוועק מיט דיין צוגעדעקטן קאפ און צינדסט אן די ליכט לכבוד שבת, ווערט דיין שטוב דורכגענומען מיט דער קדושה פונם שבת.

שטעל דיך אין די ריינען פון דיינע חברות, וועלכע האלטן העלדיש אויס ביי היטן דעם שבת.

נאר דו קענסט ווירקן אויף דיין מאן איינצוהאלטן וויי געהעריג דעם שבת.

גרייט זיך צו צו בויען דיין נחת'דיק הויז אין ארץ־ישראל נאר אין זכות פון היטן דעם שבת.

לנדסברג י"ט תמוז תש"ו

ועד למען השבת.

כרוז למען שמירת שבת. בכתב ידו של אבא שפורסם בחוצות לנדסברג (מימין תרגום מאידיש)

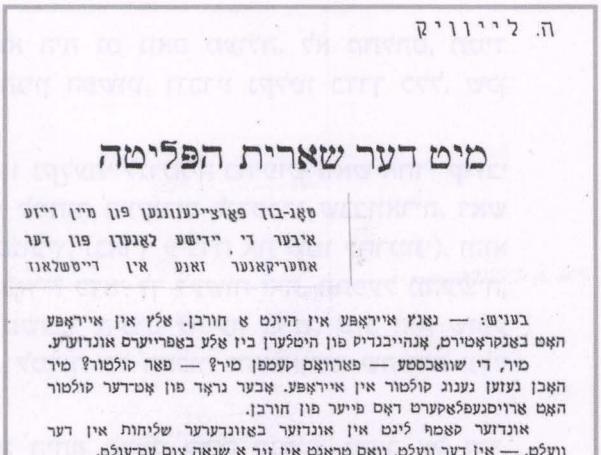

ה. לייוויק

מיט דער שארית הפליטה

סאָג-בוך פֿאַרצייכענונגען פון מײַן רײַזע
איבער די ייִדישע לאַגערן פון דער
אמעריקאַנער זאָנע אין רײַסלאַנד

בעניש: — נאָענט אײַראָפּע איז היינט א חורבן. אָבער אין אײַראָפּע האָט באַקראָטירט, אָנהייבנדיק פון היטלערן ביז אָבער באַפרײַערס אונדזערע.

מיר, די שוואַכסטע — פֿאַרוואָס קעמפֿן מיר? — פֿאַר קולטור? מיר האָבן נעזען נענוג קולטור אין אײַראָפּע. אָבער נראָר פון אָט־דער קולטור האָט אַרויסגעפֿאַלערט דאָס פּייער פון חורבן.

אונדזער קאַמף לינט אין אונדזער באַזונדערער שליחות אין דער וועלט, — אין דער וועלט, וואָס טראַגט אין זיך א שנאה צום עם־עולם.

פֿאַרוואָס ייִדן, וואָס וויל מער נישט זיין קיין ייִדן. אויך טיילן פון די היינטיקע קולטור־ייִדן וויל מער קיין ייִדן נישט זיין.

די לינקע פון דער ייִדישער קולטור און ליטעראַטור דאַרף זיין: איבער־רייסן מיט אַלע ביז־איצטיקע פֿאַרמעס, מיט אַלע ביז־איצטיקע צונאַנגען.

אפֿילו אין די וועגן פון שלום עליכמען טאַר די ליטעראַטור נישט גיין. שטרייכער האָט טאַקע אָנגעצילט זיין נאָנצע מלחמה נישט אַזוי קעגן נלאָטן, היינוועלטיקן קולטור־ייִדן, ווי קעגן דעם באַרד־ און פּאות־ייִד, קעגן דעם אמתן פֿרומען ייִד, וויל ער האָט געוואוסט, דער בלוטיקער רשע, אז דער הויפּט ייִדישער כוח לינט אין דעם אמתן פֿרומען ייִד.

וואָס האָט די ייִדישע ליטעראַטור נעשען? — זי האָט מערסטנס נאָר נעשען דערט דעם וועלטלעכן, דעם נעגאַטיוון ייִד און נישט דעם פּאָזי־טיוון — דעם פֿרומען.

נאומו של אבא ז"ל, על עתידה של "שארית הפליטה", כפי שנרשם בידי הסופר הלל לוויק ונדפס בספרו (עמ' 94)

"פעם נוספת הזדמנתי ללנדסברג באביב 1946 כדי להשתתף ברב-שיח רבתי על הנושא 'פני שארית הפליטה לאן? שהתנהל על ידי הסופר האידישאי האמריקאי הנודע הלל לוויק.

"לוויק הגיע לגרמניה במסגרת משלחת של 'אנשי רוח' שמטרתה היתה לעודד את הניצולים, ולעמוד על הלך הרוח ששורר בקרבם. לוויק פתח את הרב-שיח וביקש מנציגי המפלגות להתייחס ללקחים שיש להסיק מהתנהגותו של 'העולם הדמוקרטי הנאור' כלפי הטרגדיה של יהדות אירופה.

"אני השתתפתי כחלק ממשלחת פא"י. בראש המשלחת עמד שמעון שייצג אותנו בכשרון רב. דבריו עוררו הדים רבים והביאו לנו כבוד ופרסום.

"הרב שיח ארך שעות רבות ונטלו בו חלק כל המפלגות והארגונים מכל גווני הקשת הפוליטית ששיגרו את הטובים שבאנשיהם.

"הוויכוח היה סוער, הדעות היו חלוקות ביחס ללקחים שיש ל"שארית הפליטה" להסיק. כך למשל, שאל אחד הנואמים: היכולים אנו, עם כל הסלידה שיש לנו כלפי הגויים הדו-פרצופיים, להבדל מהם? לומר אין לנו כל מגע אתכם? גישה זו אינה ריאלית. נציג אחר טען העולם מתחלק לשנים: הגרמנים שהשמידו אותנו - והרוסים שנלחמו בגרמנים, ולכן יש לנו שותפות גורל עם ברית המועצות.

"שמעון בנאום מזהיר סתר את דברי קודמיו הוא צידד ברעיון של שיבה אל המקורות. וכך אמר בין היתר:

במלחמה הזאת שאותה חוינו על בשרינו הוכח שכל ה"איזמים" למיניהם, כל הדעות הנשענות על מקורות זרים - פשטו את הרגל. יש לנו בן-ברית אחד אמין והוא עם ישראל ותורת ישראל. ועלינו לטפח ברית זו ולהתבסס

רק עליו. רק התרבות היונקת את השראתה מתורת ישראל היא תרבותינו ורק ארץ ישראל היא מקומנו...

אנחנו המוכים על מה אנו נלחמים? עבור תרבות? כבר ראינו מספיק תרבות באירופה. ודוקא מתוך ה"תרבות" הזאת פרצה אש הגיהנום של החורבן. אנו נלחמים על הזכות שלנו להיות שונים, זו השליחות שלנו בעולם!

-יוליוס שטרייכר, הצורר הנאצי ימ"ש, ניהל מלחמת-חורמה נגד מגודלי הזקן והפיאות. משום שהרשע צמא-הדם ראה בהם, ובצדק, את היהודי האותנטי. הצוררים ידעו שהכוח וההשפעה המכריעים ביהדות, טמון ביהדות המקורית'.

אולם לדאבוננו, למרות כל המכות שהוכינו מידי הגויים עדיין ישנם יהודים שמשתדלים להשכיח את תרבותם המקורית המפוארת. ומבקשים לבנות את עתידם על הקומוניזם מחד גיסא או התרבות המערבית מאידך גיסא. אך אנו סבורים שכל זאת לא יועיל להם בים השנאה הסובב אותנו. הקו המנחה שלנו - צריך להיות שונים, שונים מכל הסובב.

דבריו היו מכוונים בעיקר כלפי אלה שהציעו להשען על "בת בריתנו" בריה"מ, אתה יש לנו שותפות גורל. ולעבר אלו שהציעו להשען על המערב אתו יש לנו שותפות תרבותית כביכול.

"דבריו של ר' שמעון נתקבלו על ידי אוהדי השמאל בקריאות בוז ולעג. כל הציבור החילוני קם עליו לבלוע אותו חיים. ורבים מהם אף הטיחו נגדו "כמה שילם לך הארי גודמן" (המזכ"ל של "אגודת ישראל" העולמית בלונדון). אך ליויק הבונדאי כשסיכם - בסוף הרב שיח - את הדעות השונות שהושמעו, שיבח להפתעת כולם את דבריו של בניש, כנכונים ביותר והגן עליהם בלהט. והוא אף הזדהה עמם בספרו הנ"ל. ואייבשיץ מסכם (בספרו: כערער בערבה עמ' 509-508): דבריו של חברנו שמעון בניש גרמו לנו - מעט הדתיים - קורת רוח רבה.

במאמר מוסגר: בעקבות השואה חל בלוויק מפנה והוא החל להתקרב ולחזור אל המקורות מהם שאב בינקותו. וגם נתן למפנה זה ביטוי ביצירותיו.

"לא ארכו הימים, והנה הוזמנתי לועידה ראשונה של פועלי אגודת ישראל אחרי החורבן. בעיר הגרמנית 'אולם'. היה זה בחדש טבת של שנת תש"ז (1946). לועידה זו באו חברים מכל חלקי גרמניה, ואף מחוצה לה. אני למשל יצגתי את החברים באזור הכיבוש הצרפתי בגרמניה.

"מאחורי הרעיון עמד שמעון, הוא אף פעם לא הסתפק ב'קערה' שלו, והסתכל על הכל במבט של כלל ישראל. הוא רתם את כל ראשי הסניפים לועידה ראוותנית 'כמו אצל כל הגדולים'.

הועידה הראשונה של פא"י אחרי החורבן - טבת תש"ז. מימין לשמאל: משה פוקס, י"ל גירשט, ש. קורניצר, יהושע אייבשיץ, מ"ב קליינמן, אבא, דוד קליין, יוסף בוים

"על נחיצות הועידה אני מבקש להקדים רקע: היהדות הדתית שקמה מן האפר, היתה בעמדה נחיתית. מימין ומשמאל הפנו אליה אצבע מאשימה 'אמרנו לכם', כאילו היא אשמה בכל מה שהתרחש. היו זקוקים לכוחות איתנים כדי לאסוף את השברים ולהתחיל לחשוב על תקומה.

"בכל מקום התייסדו גרעינים קטנים של קיבוצים בהם התארגנו חברים. אולם היו זקוקים לכח מרכזי שיכריז ויפגין בפני כל העולם: הנה אנחנו קיימים. שמעון העלה את הרעיון של ועידה. ועידה זו תשמש בריח תיכון שתאחד את כל הגרעינים, תגלה כוחות חדשים, כאשר כל קיבוץ משגר את מיטב אנשיו. הועידה תתן גאוה ותחושת שייכות שאיננו איזה ארגון קיקיוני, אלא כלל ארצי, ואפילו עולמי.

"הציבור שבא ל'ועידה', היה ציבור 'צבעוני', מין 'מיש-מאש', של לבוש וסגנון. לא היה זה ציבור 'אחיד' שיצא מבית מדרש אחד, כפי שהיינו רגילים לראות ב'פועלי אגודת-ישראל' בפולין שלפני המלחמה. אפילו צורת הלבוש של הבאים, הבליטה את המוצא והרקע ואת הניגודים השונים ביניהם. במיוחד בולטת היתה התופעה אצל אלה ששהו בימי המלחמה בבריה"מ. וכעת - בשנת 1946, הגיעו משם, בדרכים שונות, גלים-גלים. קל היה לזהות אותם, את ה'ריאפאטריאנטים' [החוזרים לפולין מבריה"מ], לפי לבוש ה'שעטנז'-הססגוני שלבשו: חלקם לבשו סגינים צבאיים, חלקם: מעילי-עור, מכנסי-עור, כובעי-עור ומגפיים גבוהים עד הברכיים. חלקם לבושים במעילים קצרים 'מרופדים' בצמר-גפן, מכונים 'סיביריאקים'.

"היו אלו שלשה ימים של דיונים ונאומים, גם הפעם הטיתי אוזן קשבת לנאומו של שמעון בניש, דבריו לא היו בומבסטיים כשאר הנואמים, הוא דיבר אל ההגיון ובין היתר אמר: לאור נסיוננו מחורבנו המר של דורינו עלינו להסיק את הלקחים והמסקנות המתבקשים. מקומנו - מקומם של שארית הפליטה מהחורבן, אינו בארגנטינה, ולא בצ'ילה, ולא באמריקה אלא בארץ ישראל. אנו השרידים לא נמצא מקום- מנוחה באף מקום אחר! דבריו היו פשוטים אך כנים ואמיתיים.

"למרות שמלכתחילה הייתי ספקן בתועלתן של ועידות וכינוסים, לא שערתי עד כמה שזו תשפיע עלי. אחר "ועידת אולם", כאילו אחזה בי רוח-תזזית. לא היה לי "ראש" לטפל בשום דבר שתכננתי קודם. כל מחשבותי היו נתונות לדבר אחד - עליה.

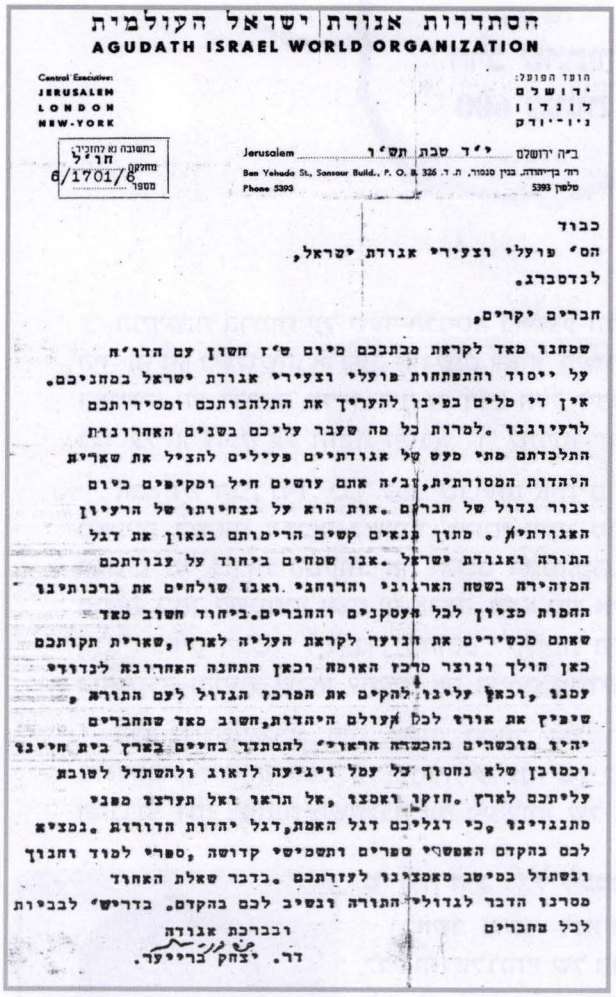

הסתדרות אגודת ישראל העולמית
AGUDATH ISRAEL WORLD ORGANIZATION

Central Executive:
JERUSALEM
LONDON
NEW-YORK

הועד הפועל:
ירושלים
לונדון
ניו-יורק

בתשובה נא לחזור:
מחלקה חוץ
מספר 6/1701/8

Jerusalem ירושלים, י"ד שבט תש"ו

Ben Yehuda St., Sansour Build., P. O. B. 326
רח' בן-יהודה, בנין סנסור, ת. ד.
Phone 5393
טלפון 5393

כבוד
הס' פועלי וצעירי אגודת ישראל,
לנדסברג.

חברים יקרים,

שמחנו מאד לקראת מכתבכם מיום ש"ז חשון עם הדו"ח על ייסוד והתפתחות פועלי וצעירי אגודת ישראל במחניכם. אין די מלים בפינו להעריך את התלהבותכם ומסירותכם לרעיוננו. למרות כל מה שעבר עליכם בשנים האחרונות התלכדתם פתי פעם של אגודתיים פעילים להציל את שארית היהדות המסורתית, וב"ה אתם עושים חיל ומקיפים כיום צבור גדול של חברים. אות הוא על בחיותו של הרעיון האגודתי. מתוך בנאים קשים הריסותם בגאון את דגל התורה ואגודת ישראל. אנו שמחים ביחוד על עבודתכם המזהירה בשטח הארגוני והרוחני. ואנו שולחים את ברכותינו החמות מציון לכל העסקנים והחברים. ביחוד חשוב מאד שאתם מכשירים את הנוער לקראת העליה לארץ, שארית תקותכם כאן הולך ונוצר מרכז האומה וכאן התחנה האחרונה לנדודי עכנו, וכאן עלינו להקים את המרכז הגדול לעם התורה, שיפיץ את אורו לכל עולם היהדות. חשוב מאד שהחברים יהיו מוכשרים בהכשרה מראש, להסתדר בחיים בארץ בית חיינו וכמובן שלא נחסוך כל עמל ויגיעה לדאוג ולהשתדל לסובב עליתכם לארץ. חזקו ואמצו, אל תראו ואל תערצו ממני מתנגדינו, כי דגליכם דגל האמת, דגל יהדות הדורות. נמציא לכם בהקדם האפשרי ספרים ותשכישי קדושה, ספרי למוד וחנוך ונשתדל בכיסוי מאמצינו לעזרתכם. בדבר שאלת האחוד פסרנו הדבר לגדולי התורה ונשיב לכם בהקדם. בדרישי לבביות לכל מחברים

וברכת אגודה
דר. יצחק בריימר.

מכתב עידוד מהסתדרות אגודת ישראל העולמית

וכך באחד מימי חודש אדר תש"ז, אני עושה את דרכי יחד עם רעייתי במשאית יחד עם קבוצת נוער פא"י אל מקום הריכוז בעיר אולם, והנה את פנינו מקדם... שמעון בניש. הוא עמד בראש "קיבוץ" של כשלושים חברים שהעלה עמו מלאנדסברג. הם הקדימו אותנו ועתה היו בין מקבלי פנינו. נסענו יחד לצרפת, עלינו יחדיו לאנית המעפילים "תאודור הרצל", יחדיו הטלטלנו שבועיים על מי הים התיכון, יחדיו הגענו לארץ ישראל, ויחדיו נלכדנו ע"י הבריטים ונשלחנו לקפריסין. אולם זה כבר פרק בפני עצמו. (ראה לפנינו פרק לט).

ואנו חוזרים לתיאור החיים היהודיים המתרקמים בלנדסברג.

פרק כח

הרב שהתיר 600 עגונות

הנקישות הרמות על שער הכניסה באמצע הלילה החרידו את כל יושבי הבלוק. היה זה רק כשלושה, ארבעה חודשים לאחר השיחרור ממחנות הריכוז, ועצביהם של האנשים היו דרוכים עדיין. היה זה הרב הלל ליכטנשטיין שעמד מחוץ לשער, ללא בגד עליון, דופק על הדלת וקורא: "ר' שמעון יורד גשם..."

אבא ז"ל הבין מיד. כבר לפני שבועות אחדים התקין בגג של בלוק מספר שלש, מאפיית המחנה הצבאי לשעבר, פתחי ניקוז מיוחדים, שהיו אמורים להזרים מי גשמים אל בורות המקוה. אך הגשם התמהמה. רק הלילה, בשלהי חודש אלול תש"ה, ניתך לשמחתו גשם עז ארצה, והוא חש אל מבנה המקוה המאולתר, שהוקם בלב הבסיס הצבאי לשעבר, שהוסב לקליטת היהודים, שארית הפליטה, ממחנות ההשמדה והמות, שבאו להקים את חייהם מחדש.

הרב ליכטנשטיין היה עמוד התווך של החיים הדתיים במחנה העקורים בלנדסברג, ושימש כסמכות רוחנית עליונה של כל יושבי המחנה. ופעילותו בארגון החברתי דתי במחנה השתלבה עם פעילותו של אבא ז"ל.

מי היה הרב הלל ליכטנשטיין?

כאשר נגשנו לכתיבת פרק זה, ערכנו תחקיר קצר, לבירור תולדותיו של הרב הלל ליכטנשטיין זצ"ל, והתברר לנו כי בברוקלין, בשדרה ה-16, מתקיימים עד היום מוסדות הנושאים את שמו. גם קיים מכון המוציא לאור את כתביו. הפנו אותנו אל הרב יחיאל משה ליברמן, המשמש כמגיד שיעור בישיבה. הוא גם מתעד וכותב את תולדות הרב זצ"ל, ומתעתד להוציאם לאור. הרב הלל ליכטנשטיין נולד ביום י"ב בתמוז שנת תר"ס, לאביו רבי ברוך, רב ואב"ד קרסנה, שבהונגריה. עם הגיעו לפרקו נשא את בתו של רש"ז ערנרייך רבה של שימלוי, ושימש בה ראש ישיבה. בשנת תרצ"ג נתמנה כרב בקרסנה לצדו של אביו. עד שנת תש"ד, בה נשלחו האב (בן ה-85) והבן

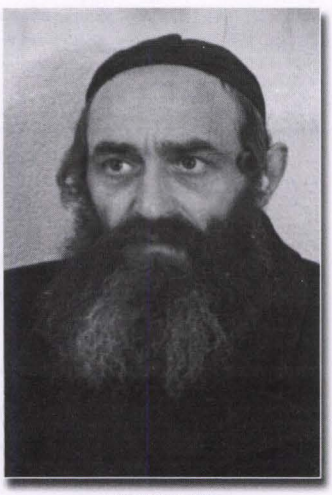

מתיר העגונות
רבי הלל ליכטנשטיין זצ"ל

(בן ה-44) לאושוויץ, שם שיכל הרב את אשתו וכל משפחתו.

עד כאן מכתיב לנו הרב ליברמן את תולדותיו בצורה כרונולוגית יבשה. אך כאשר הוא מגיע לפעילות הרב בלנדסברג, עוצם הוא את עיניו, ומתבטא באופן פיוטי תוך התרגשות: "ויהי אחר החורבן הנורא... כאשר היה העולם שמם... קם מתוך העדה... והתאזר חיל..."

הרב ליברמן חש כי ההיסטוריה עשתה עוול לרב ליכטנשטיין, דמותו ופעלו נשכחו ברבות הימים. הוא אוסף מסמכים, תעודות, עדויות. הנה מציג הוא לפני "מכתב היסטורי" "קיבלתי אותו מארכיון אגודת ישראל בניו יורק". זהו המכתב הראשון שהרב כתב אחר השואה. ונושא את התאריך ט"ו באלול תש"ה, ובו הוא מספר על התארגנות ניצני החיים הדתיים: "זה שלושה שבועות שבאנו לכאן, יסדנו בית תבשיל כשרה... גם יסדנו בית תפלה... אלא שאין לנו טליתות ותפילין וכו' ומחזורים על הימים הנוראים. והחגים מתקרבים..." וחתומים ראשי הקהל, וביניהם אבא ז"ל.

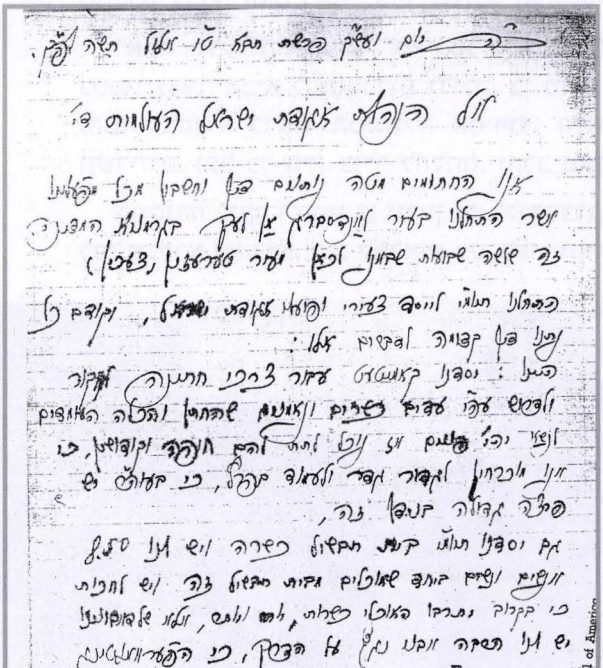

המכתב הראשון שכתב הרב מלנדסברג ביום ט"ו באלול תש"ה, ובו דיווח על התארגנות נצני החיים הדתיים

הרב ליברמן מספר את חווית ראש השנה הראשון: הקהל התאסף בבית הכנסת המאולתר. והרב ליכטנשטיין שם לב שהלבבות אטומים. הלבבות נותרו באושוויץ. הרב עולה על הבמה לפני תקיעת שופר ונושא דרשה. דרשה קצרה. וכה אמר: "תמיד מכריזים לפני תקיעת שופר שכל אחד ישגיח על הילדים הקטנים שלא יפריעו. לייד'ער (=לדאבונינו) איפה הם היום הילדים ההם?" קרא כשהוא נושא את כפיו למרום, "עתה מצפים אנו מהם שהם כן ירעימו"! וכל הקהל פרץ בבכי. וזו היתה כל הדרשה.

ביום השני של ראש השנה, אמר בדרשה: כתוב: וזכות עקידת יצחק לזרעו ברחמים תזכור, כותב המגן אברהם: לזרעו - פירושו -

לזרעו של אברהם. והסביר הרב: מסירות הנפש של יצחק אבינו לא היתה דבר גדול - רק רגע אחד וגמרנו. מסירות הנפש של אברהם אבינו היתה ניסיון גדול יותר. שכן אילו היה מקריב לבסוף את בנו - הוא היה צריך אח"כ לחיות עם זה כל הימים.

וכאן הוסיף הרב ליכטנשטיין בפאתוס: כאשר אבותינו הלכו על קידוש ה', בודאי זכותם גדולה היא עד מאד. אבל אנחנו הננו בבחינת "אברהם", אנחנו הם אלו שצריכים לחיות עם העקדה כל החיים. ובידינו להמשיך זכות זו גם לדורות, אם ננהג ע"פ דרך התורה כמו שאבותינו בקשו - ונקים את החיים היהודיים כמקדם - אז יהיו אלו בבחינת לזרעו של אברהם.

בן גוריון "גורם" להדפסת הש"ס

בן שיחנו. הרב ליברמן, אברך צעיר בשנות ה-40, חי ונושם את רוחה של שארית הפליטה. והוא מספר על המאורעות שהתרחשו לפני למעלה מ-60 שנה כאילו היה נוכח בהן, כאשר הוא מגיע לסיפור פגישתו של הרב מקרסנה עם בן גוריון, הוא מתלבט לרגע, האם ראוי לספר ולתעד זאת, אולם הוא נסחף עם הסיפור וממשיך:

"אתה יודע" הוא אומר "מי היה בן גוריון?" ביקורו במחנות שארית הפליטה, בסתיו 1945, הביא להתעוררות גדולה. בן גוריון סימל את ארץ ישראל המתעוררת, והוא עצמו - כראש הממשלה המיועד, הלהיב את דמיונם של עשרות אלפי השרידים. ועל כך היה צריך להלחם. והרב מקרסנה היה האיש המתאים.

במסגרת ביקורו הגיע בן גוריון גם ללנדסברג, וה"הועד הדתי" - "רעליגעזע אמט" כפי שנקרא באידיש, יצא לקראתו עם ספרי תורה חבוקים בזרועותיהם. אחרי קבלת

רבי הלל ליכטנשטיין זצ"ל שלישי משמאל בחוצות לנדסברג לידו (הרביעי משמאל)
הרב שלמה יו"ט פולאק

הפנים הרשמית על ידי ועד המחנה, בא בן גוריון לבקר את הרב, ונכנס דרך הישיבה. הוא הביט בבחורים הלומדים בדפים בודדים. שכן מחוסר גמרות חלקו את הספרים לקונטרסים ולדפים יחידים, והצהיר: "כאשר תבואו לארץ ישראל יהיה לכם די גמרות... לכל אחד גמרא... אולם גם כאשר אחזור לארץ, אתן הוראה לשלוח לכאן גמרות...". אח"כ נכנס אל הרב.

וכך סיפר הרב: "בן גוריון אמר לי: כל החורבן התרחש מפני שלא היתה מדינה... לכן אני מבקש ממך לעזור לשליחי העליה שלנו, במשימתם להעלות את שרידי השואה ארצה.

"עניתי לו: אנו מאמינים שכל מה שהיה - היה בהשגחה עליונה. אין לנו קושיות על הקב"ה. ובענין עליה: כל זמן שלא יובטחו החיים הדתיים בארץ ישראל - אני לא אעזור, אלא דוקא אשתדל למנוע ואנחנו נמתין עד שיבוא משיח צדקנו".

ביקור זה של בן גוריון, הוליד למרבה האירוניה, את הדפסת הש"ס בגרמניה. הרב אשר שמע את הבטחת בן גוריון לשלוח מסכתות ש"ס לפליטים, נחרד מן המחשבה שמא יקיים הלה את הבטחתו, "ויהיה לו אחיזה וכח בתורתינו הקדושה וזה דרכם כסל למו לחבל כרמים ע"י הושטת עזרה לפרוש מצודה להפילם בנבכי מצולה", ופנה בבקשה אל ועד ההצלה שבמינכן שידפיס את הש"ס. וזהו הש"ס המפורסם שנדפס ברוב פאר והדר. ובראשו מתנוססת ברכתו של הרב מקרסנה.

הש"ס הראשון שנדפס בגרמניה אחרי השואה - מינכן תש"ט.
בציור בתחתית העמוד: דגם מחנות קאופרינג

לימים נפגש בן גוריון בשדה בוקר עם יהודי אמריקאי, שהזכיר לו את ביקורו בלנדסברג. וכתשובה התעניין בן גוריון: האם הרב ליכטנשטיין עדיין חי? והוסיף: זכורני שהתפעלתי איך אדם מחזיק בעמדותיו ללא חת, ומבטא אותן בתקיפות, ללא התפעלות ממני, והוא בערום

ובחוסר כל. התפעלתי אז מגאוה יהודית זאת, שלא כבתה בכבשני אושוויץ ומיידאנק. וזו היתה לי הוכחה כי נצח ישראל חי - למרות הכל.

למעלה מ-600 עגונות

פעילותו הגדולה, בה הטביע את חותמו וקנה את שמו לדורות, היתה היתר עגונות השואה. ובעיקר העגונות שבאו מפולין, כי בעוד שיהודי הונגריה הגיעו במרוכז ברכבות לאושוויץ, וכאשר בוצעה הסלקציה, וחלקם נשלחו לצד שמאל אל הכבשנים, נותרו בדרך כלל עדים וקרובים שיעידו על כך. אולם העגונות ששרדו מפולין היוו פרשה קשה וכואבת. כי לרובן לא נותרו עדים.

הדרך הארוכה שעשו יהודי פולין במשך למעלה מחמש שנות השואה, בגיטאות, מחנות עבודה וריכוז, יערות, פרטיזנים וכו' מחקה את כל העקבות. והיה קושי לשחזר את דרכו של הבעל. היכן נעלם? מי היה עמו? וכאשר כבר נמצאה עדות על מותו של הבעל, נדרשו עדויות נוספות, שמא נותרו לבעל אחים החייבים בחליצה. שכן לרוב גם לא נותרו ילדים לעגונה.

"לתוך חלל זה נכנס הרב מקרסנה". מספר הרב ליברמן "הכל היה שטח הפקר, ובכל מחנות הפליטים לא היה מי שיטפל בזה. הרבנים הצעירים שבין הניצולים פחדו להיכנס לנושא כבד זה. היה זה כבר בערב הראשון כאשר הגיע הרב ללנדסברג, נועדה להיות חופה במחנה. ובאו לקרוא לו לערוך חופה וקידושין.

"שאל הרב: האם האשה היתה נשואה בעבר, האם קבלה היתר מבית דין מוסמך?

"ענו לו: "מה מצפה הרב, להחיות את העבר...?" אולם הרב עיכב את החתונה.

משמאל רבי הלל ליכטנשטיין זצ"ל

הלכו להלשין לגנרל האמריקאי קליי, משלטונות הכיבוש, שהרב מונע נישואין. ענה הרב - לאמריקאים אסור להתערב בעניני דת. באמריקה יש הפרדה בין הדת למדינה, ואסור למדינה להתערב בעניני דת. ובאותו ערב הקים בית-דין לעניני עגונות".

ער מהרה למד הרב את כל מבנה הגיטאות ומחנות הריכוז בפולין, ובנה סולם הסתברות של 18 סעיפים,

שנדפס בספרו "רני עקרה", בלנדסברג ובוהצאה שניה בברוקלין. הסולם נערך בהתאם לסוג הגיטו: "כי מקצת געטא'ס בפולין היה מסובב במחיצת ברזל, ומקצתן לא היה מסוגרים... רק על ידי אנשי חיל כידוע". וכן בהתאם לסוג המחנה, האם היה שם "בית המוקד" (=תאי גזים וקריימטוריום) בלבד, או גם מחנה עבודה? והאם ברכבות שהובילו לשם היו סיכויי בריחה, והאם יש לנו לחשוש שמא קפץ הבעל מהרכבת ונמלט?

כאשר השלים את הקונטרס, עשה הרב את הדרך הארוכה לרומניה, אל הגאון הישיש רבי חיים מרדכי רולר מניאמיץ. שהיה מומחה בהיתר עגונות, ואשר עליו סמך רבי מאיר אריק בהיתר עגונות של מלחמת העולם הראשונה. כפי שהתבאר בספר "באר חיים מרדכי" על תקנת עגונות.

אחרי הסכמתו של הרב מניאמיץ, חזר הרב ליכטנשטיין ללנדסברג, והרחיב את תחום פעולתו. כעת היו לו את הכלים לכך!

בן שיחי מציג לפני ידיעה עיתונאית, מחודש ניסן תש"ו (כשנה לאחר סיום המלחמה) ואומר: קרא!: "לדאבוננו עד היום בגרמניה, כמעט שלא נעשה מאומה בענין בעיית העגונות, מלבד הרב מקראסנה בלנדסברג. אבל גם בענין גבית עדות שיכולה להתבצע בכל המקומות, לא נעשה מאומה. לא ימלט, שכל ניצול, ראה או שמע על הריגתם של מכרים או ידידים, שיודע את שמם. לכן מרכז אגודת-ישראל לוקח על עצמו את המשימה לארגן ועד שיאסוף עדויות, שמות וכו'".

למעלה מ-600 עגונות התיר הרב. ומוסיף ומציין בן שיחי, כאשר הוא מניף באצבעו: "ולא יצא מכשול מתחת ידו".

בעזהי"ת

ספר

רני עקרה

מבאר הלכה ברורה, כדת של תורה,
תקנת העגונות אחר כלות מלחמת העולם השניי
תרצ"ח - תש"ח

ספר

כונת הלב

חידושים על הש"ס

ספר

כונת הלב

ליקוטי תשובות

אשר השאיר אחריו ברכה, איש חי רב פעלים, שמו נודע בשערים, צדיק תמים, לוחם מלחמות ה' בגבורים, הרב הגאון הצדיק המפורסם, כקש"ת,

מרן רבי **הילל ליכטענשטיין** צוקללה"ה
אבד"ק ורים דק"ק קראסנא יצ"א

בעמח"ם שו"ת כונת הלב, ועה"ת, וספר חותמי ברכה על שו"ת חת"ם סופר.

ברוקלין יצ"ו
שנת תשנ"ג לפ"ק

ספרו של הרב ליכטנשטיין על פתרון לעגונות השואה. נדפס לראשונה בלנדסברג, ובהוצאה שניה בברוקלין

שע וואכנ נר. 3

ועד לעניני עגונות.

עס איז זקהר באדויערנסווערט, אז דא איז דיימשלאנד איז ביז היינט כמעט בארנישט געטהן נעווארן צו לינדערן עסווארס, דעם זקהר שווערן עגונה פראבלעם. שוין נישט רעדעדיק וועגן החרים ד' וואס איז אויסשלילין נאר אזעלכע וואס זיינען מאר רבנים און וואס ווערט ליידער אויך זקהר פערנאכלעסיגט; אויסער פון קראסנא נער רב שליט"א - נאר אויך אין בעצוג פון גביית עדות ווערט כמעט גאר נישט נערעדט.

עס איז לא ימלט, אז יעדער איינער ווועלכער האט מיט געמאכט דעם קאנצעם, זאל נישט האבן בייגעווינען דאס אומקומען פון זיינע בעקאנטע, אדער אפילו נישט בעקאנטע, ווארס ער נעדענקט זייערע נעמען. עס איז ביז היינט נישט נעווארן דאס צוזאמראלע אראפ, וואס זאל אונפנעמען און פאדערן פון יעדערן שארית הפלטה מה"ד, ער זאל אויפגעבן די נעמען, ווועלכע ער האט נעזוכן אומקומען הי"ד.

דער מרכז אגודה ישראל נעמט אויף זיך די איניציא מיוו, צו שאפן אוער, ווארס זאל קומט כל אויפפאדערן יעדן שאריה הפלטה יי"ד-ווארער זאל נישט זיין "ער זאל אויפגעבן די נעמען פון די מענטשן, ווועלכע ער האט בייגעווינט זייער פסירה, און ווען דאס ווערט דורך א ביה דין אויסגעפארשט, ווען דאס פערפעקטליכט ווערן אין אונזער ציימונג. בלייבט פיקן קען יעדע יידישע פרוי, ווארס האט קיינע שפורען פון איר מאן, ארויסגיקן זיין נאמען אין אונזער ציימונג, ווועלכעס ווען אויך פערפעקטליכט ווערן.

אנניער קונטרס אויפן נעביט פון הער עגונות

דער קראסנער רב הרב הלל ליכטענשטיין שליט"א האט פערטיק אקונטרס אויפן נעביט פון היתר עגונות א.נ. רנו עקרה. דער מרכז אגודה ישראל בעמהם זיך דאס ארויסגעבן אין דרוק.

"כמעט שלא נעשה מאומה בענין בעיית העגונות, מלבד הרב מקרסנה בלנדסברג" עתון "דאס יידישע ווארט" גליון 3, ניסן תש"ו

הוא מצביע על קטע בהקדמת ספרו של הרב, בו מסופר על אסיפת רבנים שבה נמתחה ביקורת על האחריות הכבדה שהרב נוטל על עצמו. ואז קם הרב וקרא בהתרגשות: "אני נשבע, שלא לכבודי וכבוד בית אבא אני דורש, אלא למען כבוד שמו ית' - חשש איבוד הדורות הבאים ח"ו. ואני מוכן ליטול על עצמי סיכון בגלל זה, כמו שנטלו על עצמם הגדולים בכל הדורות".

אבל אתה כן הבנת!

ואנו חוזרים לבניית המקוה. אבא ז"ל רתם את כל חברי הקיבוץ לבניית המקוה. בבלוק מספר שלוש, שבו היתה המאפיה לשעבר של המחנה הצבאי החלו בעבודה. התנורים השקועים בקרקע נעקרו, והוכנה תשתית לבורות המקוה. אולם כאשר נגשו להסדיר את האינסטלציה התברר שאין אדם בעל נסיון היודע כיצד בונים מקוה מבחינה טכנית. לאיזה דודים זקוקים לחימום המים, ואיך מוליכים את המים למקוה וכו' וכו'. והיה כאן כעין מופת של האדמו"ר רבי בן ציון מבאבוב זי"ע הי"ד. כמו שאומרים: אילולי שמענו לא האמנו.

בין הפליטים היה בחור, חסיד באבוב, אברהם לנגזם, שהתגלה כמומחה בבניית מקואות. בחור זה הסתופף טרם השואה במחיצתו של האדמו"ר ר' בן ציון מבאבוב זי"ע. באותה עת בנו מקוה חדש בחצר הקודש, והאדמו"ר המציא רעיון הנדסי, גאוני, משהו חדשני, תכנית שלמה כיצד לשאוב את המים ולהוליכם אל המקוה וכו'. הרבי גם שרטט בעצמו את התכנית והדריך את הבנאים.

בתשעה באב של שנת תרצ"ז, או תרצ"ח, התקיימה ברית בחצר הקודש בבאבוב. המוהל היה 'ר' זימל מוהל', דמות ידועה וחשובה, שבא ממרחקים. אחר הברית כיבד הרבי את האורח בסיור במקוה החדש. ובעצמו הדריך אותו והסביר לו את ההמצאה "איך שזה עובד". ומן הצד עמד הבחור אברהם שהסתנן למקום.

הרבי הסביר והסביר, אולם שם לב כי ר' זימל שנעדר חוש טכני אינו יחד אתו. ובכל זאת המשיך והסביר עד תום את כל התכנית. וכאשר סיים פנה אל הבחור אברהם ואמר "אבל אתה כן הבנת"! ויצא לביתו.

כעת לאחר השואה היה הפליט אברהם היחידי מבין השרידים אשר ידע כיצד בונים ומפעילים מקוה. הוא הדריך את המהנדסים הגרמניים בפרטי התכנית. אלו לא האמינו בתחילה שהדבר יעבוד. אולם אח"כ כאשר המים החלו לזרום בצינורות, הצמידו את אזנם אל הדודים ואמרו "לא יאמן, זה זורם, יש כאן פלא יהודי".

מוסיף ומספר הרב ליברמן "במחנות הפליטים התנקזו פליטים מכל הארצות והחוגים. וחכמתו הגדולה של הרב ליכטנשטיין היתה - שהתקרב בדעתו ליוצאי כל הארצות: הונגרים, פולנים, ליטאים... אגודת ישראל, פועלי אגודת ישראל. לימים פנה

אליו האדמו"ר מקלויזנבורג זי"ע, שהיה ג"כ פליט, והתגורר אז בפרנולד, ואמר: הלא בהונגריה, לא גרסו את הפעילות המפלגתית?!

"ענה הרב: כאן לא המקום ולא הזמן, כאשר נגיע למקום מנוחה, ונקים את חיינו, ישוב כל אחד ויבנה את צורת חייו לפי היסודות שלו...

כהוכחה לדבריו מציג בן שיחי לפני, "קויטל" אשר שלח הרב ליכטנשטיין בתחילת שנת תש"ו אל כ"ק האדמו"ר האמרי אמת מגור זי"ע, בו מדווח הוא על התרקמות החיים הדתיים במחנה, ומסיים "מרהיב עוז בנפשנו לבקש להתפלל לבנות הנהרסות ולעשות חיל בישראל". וחתומים לצדו כל הבחורים מחסידי גור שבלנדסברג...

הרב מקרסנה הגיע כנזכר לארצות הברית בשנת תשי"ב. התיישב תחילה בוילימסבורג ואח"כ בבורו פארק. ייסד את "קהל עדת קרסנה" הכולל בית מדרש, תלמוד תורה וישיבה, הקיימים עד היום בנשיאות בני משפחתו.

הרב נפטר בן 79 שנה, במוצש"ק כ' בתמוז שנת תשל"ט.

הקויטל ששלח הרב ליכטנשטיין מלנדסברג אל האדמו"ר בעל ה'אמרי אמת' מגור, בחודש מרחשון תש"ו.
ועליו חתומים כל הבחורים מחסידי גור בלנדסברג

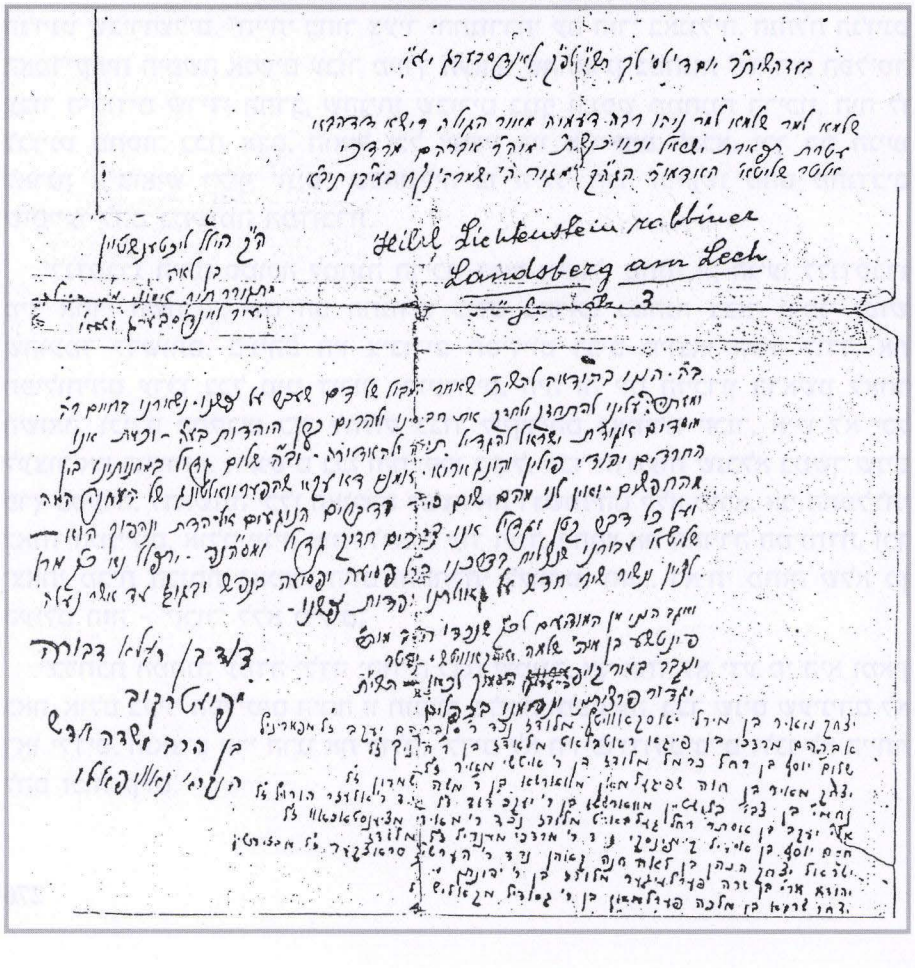

פרק כט
'יזכור'
ללא מילים

יום הכיפורים שנת תש"ו.

אווירה כבדה עמדה באוויר. היה זה יום הכיפורים הראשון אחרי השואה. במחנה הפליטים לנדסברג שבגרמניה התקבצו השרידים לתפילה. היו אלו בתי כנסת מאולתרים, "מנינים" כפי שכינו אותם.

"ללנדסברג באתי בשליחות הג'וינט, כדי לסייע בארגון תשתית החיים היהודיים החדשים המתרקמים", מספר יהושע (סטנלי) אברמוביץ, כיום מנהל אגף במשרדי הג'וינט שבירושלים. "הייתי בחור צעיר והתגוררתי עם הורי באנגליה. הנהלת הג'וינט האמריקאית חיפשה אנשים עבור מערך העזרה שהתארגן במחנות "שארית הפליטה עבור היהודים שרידי החרב, שהגיחו שבורים בגוף ובנפש ממחנות הריכוז. היה לו לג'וינט מחסור בכח אדם, הואיל וכל אנשיו היו מגוייסים לצבא. וכך הם הגיעו לארגון ה"ג'ואיש רליף יוניט" שבאנגליה בו הייתי חבר וביקשו מהם מתנדבים שיסייעו להם במשימה המדוברת.

"לנדסברג היתה סמוכה למחנה הריכוז דכאו וניצולי מחנה זה הגיעו ללנדסברג מיד אחרי השחרור, שם הם התגוררו כולם במרוכז במחנה צבאי גרמני נטוש שהועמד לרשותם. ביניהם היו ציבורים חסידיים רבים מיוצאי העיר לודז'. את תפילותיהם ערכו בכל מיני דירות ומועדונים. היה זה יום הזיכרון הראשון לאחר השואה, וכולם התקבצו כדי לחלוק כבוד ליקיריהם באמירת יזכור. איש לא יכל לעצור את רגשותיו. האנשים בכו והתייפכו בקול. סכר הדמעות שנכלא במשך שנים פרץ בסערה. לראשונה יכלו האנשים לבטא את רגשותיהם ללא מורא. אני התפללתי באחד המניינים. אולם עניין אותי לראות עוד ועוד. לחוש את האוירה המיוחדת. וכך יצאתי מבית הכנסת באמצע היום והתחלתי לשוטט. ואז... ראיתי מחזה שלא מן העולם הזה - 'יזכור' ללא מילים.

"ברחבת המחנה עמדה ילדה יהודיה כבת שמונה. אף אחד לא ידע מי היא ומאין באה. אולם בעיני הפליטים היתה זו תופעה פלאית ומפתיעה. כבר שנים שעיניהם לא ראו ילדים. הנאצים הרי הרגו את כולם. ילדים לא היו פרודוקטיביים ולכן לא הייתה להם זכות קיום.

תמונה נדירה, מוצאי יום כיפורים תש"ו. בבית הכנסת המאולתר במחנה שארית הפליטה בלנדסברג
מסומן בחץ - משה ויניקמין מחברי הקיבוץ (התמונה באדיבות אלמנתו)

"רבים החלו להתאסף ולהתגודד סביבה. כמאה יהודים עמדו שם, אף אחד לא הוציא הגה מפיו, אף אחד לא דיבר מילה. שתיקה גדולה עמדה באויר. כולם עמדו מהורהרים. כל אחד חשב לעצמו: איפה הילדה שלי?... גם לי היתה אחות בגילה... בת בגילה... היה זה 'זכור' ללא מחזורים, ללא מילים...

להצית את הניצוץ היהודי

"השמש עמדה ברום הרקיע, רוחות סתיו גלגלו עלי שלכת זהובים מן האילנות, והאנשים המשיכו לעמוד בדממה. היו אלו אנשים שהגרמנים בילו מהם כל זיק של אמונה. היו ביניהם גם בחורי ישיבה לשעבר, שסרבו להכנס למנינים. היה בהם באותה עת כעס בלתי נשלט - הרי הם חזו במו עיניהם במה שמתרחש בגיהנום מבפנים. אף פעם לא דיברתי על זה... זה קרע לי את הלב.

"אולם באותם רגעים, אף אחד לא ניסה להפריע לשני. השואה בכל זאת עשתה משהו לכולם. הכל חשו שותפות גורל. כולם נרדפו רק בגלל היותם יהודים, והם לא יכלו להתכחש לכך עתה. דרך ארוכה עברו כולם - ובכללם אני - בשנים האחרונות.

"נולדתי בעיר קאליש שבפולין ובתור ילד הגרו הורי לאנגליה. בקאליש התגוררנו בחצר גדולה. בדירה שמולנו היה שטיבל של חסידי אלכסנדר, כל ערב התקיים שם שיעור בגמרא. מגיד השיעור שגם היה הרב שלהם, היה חסיד שהתפרנס מייצור קבקבים. הוא היה קונה לוחות עץ, מנסר אותם לגדלים שונים, כתבנית כף-רגל, מחבר להם רצועות עור ומוכרם לחנויות ולבתי עסק בקאליש.

"מעל השטיבל היה מועדון של ה'בונד' היהודי. ביום הכיפורים בליל 'כל נדרי' הם ארגנו שם מפגש, ולעיני באי השטיבל אכלו ושתו. הגישו שם סנדוויצ'ים שהכילו בשר לא כשר. כמובן, פרצה אז תגרה בין מתפללי השטיבל לבין באי המועדון וזכור לי שה'קבקבאי' שהיה גבוה וחסון, תפס בגרונו של אחד ה'בונדיסטים' וכמעט שחנק אותו למוות. עד שבאה המשטרה הפולנית להפריד בין הניצים. הבושה, כמובן, הייתה גדולה.

"רק עשר שנים חלפו מאז, עשר שנים-בהם שטף גל הרצח והסאדיזם הנאצי את כולם, ולא הבדיל בין חסידים לבין 'בונדיסטים'. רק מעטים שרדו. אני מזהה אחדים מהם עתה ברחבת המחנה, כמו בתוככי המניינים, ואין האחד מפריע לחבירו. כפי שאמרנו: דרך ארוכה עברו כולם, וביחד.

"בעוד שאני עומד וצופה בקהל, אני שם לב לאברך מתוך אחד המניינים, העובר ומנסה 'לצוד' אחדים מתוך הקהל, אני חש שהוא מכיר רבים מהם. עם האחד הוא ממתיק סוד, למשנהו טופח על השכם. אני מתוודע אליו, והוא מספר לי שהוא הקים כאן קיבוץ דתי, ומנסה להצית את הניצוץ היהודי שהתעמעם במשך שנות המלחמה הרבות. 'אני מנסה לקרב אותם בדרכים שונות', הוא אומר. קודם כל אני מבקש מהם להיכנס לבית הכנסת, אולי האווירה תתפוס אותם. רבים אומרים לי 'אני לא מסוגל להתפלל'. לחלק מהם אני אומר: תכנסו בשביל לשיר, חסרים לנו משוררים. לאחד שהיה חבר במקהלה בחצר חסידית לפני השואה, אמרתי: 'בודאי אתה זוכר את הניגונים טוב מכולם, היכנס ותסייע לנו בכך'.

"השם שלו היה שמעון בניש ושם הקיבוץ שהקים - 'חפץ חיים', ופגישה זו של יום כיפור ברחבה שבמרכז המחנה, הביאה לשיתוף פעולה פורה בינינו לבינו. בין הג'וינט לבין הקיבוץ".

פרק ל

טרנספורט הילדים

אחרי ההתגבשות הראשונית של הקיבוץ החל הקיבוץ לשמש כמגדל אור - כתובת לכל עניני הצלה ופדות. מספר אבא: אני נזכר במקרה מיוחד: היה זה בחודש סיון תש"ו, בנימין מינץ ז"ל בא מארץ ישראל לביקור במחנות שארית הפליטה. היתה זו שליחות של חיזוק ועידוד. כמו כוכב שביט עבר ממחנה למחנה, נאם, ארגן, תמך, זירז וכו'. ערב אחד, ללא הודעה מוקדמת הוא בא ללנדסברג. הגיע לקיבוץ וביקש להפגש אתי ביחידות. ואמר לי: שמע! מחר או מחרתיים אמור להגיע לכאן מפראג טרנספורט גדול של ילדים יתומים שנפדו מהגויים בפולניה. אני מבקש שתקלטו אותם בקיבוץ ותשמרו עליהם כעל בבת עינכם. ובעיקר לא להוציא אותם מרשותכם. דע! רבים לוטשים עין על ילדים אלו, כדי להביאם לאנגליה או לשוויץ. הילדים האלה שייכים לארץ ישראל. ועליך לשמור אותם ולא להניח להעביר אותם למקום אחר!

אחרי יום יומיים הגיעו פתאום שלשה אוטובוסים גדולים, כשהם נושאים כ-120

ר' בנימין מינץ בחוצות לנדסברג, כשמסביבו חברי הקיבוץ

"כאשר הגיעו הילדים התגייס כל הקיבוץ". חלק מקבוצת הילדים הניצולים בקיבוץ. במרכז אבא (מסומן בחץ).
מימינו משה ויניקמין משמאלו חיים יוחנן בנקר

ילדים, מגיל חמש, שש - עד ארבע עשרה. היו אלה ילדים שנמסרו על ידי הוריהם לפני שנשלחו למחנות המות, למנזרים, או לשכנים גויים תמורת כסף, זהב ותכשיטים. ואחרי המלחמה החלו עסקנים שונים לפדות ילדים אלו מהגויים, תמורת תשלום, או איומים.

אחת מהפעילות המרכזיות בשטח זה היתה אשה צדקנית משוויץ, גב' רעכה שטרנבוך, אשה אינטליגנטית ומלאת מרץ, אשר במסירות נפש הסתכנה ונסעה פעמים רבות לפולין, כאשר בכל פעם היא מצליחה לחלץ קבוצה גדולה של ילדים. גם הפעם נסעה לפולין והצליחה לשחד במבצע נועז מנהלי מוסד לילדים יהודים יתומים, שנוהל על ידי קומוניסטים, להתיר לה לערוך טיול לילדים. לילדים המתינו אוטובוסים גדולים שהבריחו את הגבול לצכיה. ועתה הם היו אמורים להגיע אלינו ללנדסברג.

כאשר הגיעו הילדים התגייס כל הקיבוץ. כל החברים יצאו אליהם ונשאו אותם על כפים לבית הקיבוץ. האכילו אותם, פינו את חדריהם והשכיבו אותם לישון. אולם לפני שנשכבו הילדים לישון צפינו במחזה הזוי, הילדים כרעו כשהם משלבים ידים ואמרו את התפלה הנוצרית לפני השינה.

אי אפשר היה לומר להם מיד שזה אסור. היינו חייבים לשתוק מתוך מחשבה שהזמן יעשה את שלו, והתכנים החדשים ידחקו את התכנים הפסולים שקלטו בשנות השואה.

עם בוקר פשטה השמועה במחנה על בוא הילדים, הידיעה התפשטה במהירות הבזק בקרב הפליטים, והחלה התקהלות המונית סביב הבנין שלנו. אנשים הגיעו בתקוה לזהות פנים מוכרות, הם ביקשו לראות את הילדים, אולי יזהו מישהו מבני משפחתם: ילד, ילדה, אח או אחות. תנו לנו רק להסתכל קראו. אולם השומרים שהעמדנו מבעוד מועד מנעו זאת בעדם. אמנם היתה לנו רשימה שמית של הילדים, אולם לא היה לה כל ערך. כי הילדים בעצמם לא ידעו את שמם המקורי, האמיתי. בסוף התרנו ליחידים להכנס, נכנסו שנים, שנים, ויצאו מאוכזבים בעינים דומעות. היו אלו מחזות מרגשים.

אחרי שלושה ימים באה גב' שטרנבוך ודרשה את הילדים. לא הגבנו, התעלמנו. היא התקוממה והתחילה לצעוק: אני מסרתי את נפשי בשביל הילדים! תנו לי את הילדים!

היא ביקשה, לפי מה שנמסר לנו, להעביר אותם לאנגליה, באמצעות הרב שלמה שונפלד מאנגליה, שהעביר כבר קבוצות ילדים אחדות לשם. היו שתלו זאת באישיותו של הרב שונפלד שהיה אנטי-ציוני בהשקפתו, והיו שטענו בשמו, שנוכח המצב הפוליטי הקיים, שהבריטים מתנגדים לפתיחת שערי ארץ ישראל לפליטים - העברת הילדים לאנגליה היא רק לתקופת בינים עד שיפתחו שערי העליה.

אולם בנימין מינץ נלחם כארי נגד מגמה זו של נטיעת חיים חדשה בארצות הגויים. הילדים אינם רכושה הפרטי של גב' שטרנבוך, טען, שכן פעולותיה מומנו באמצעות ועד הרבנים של אגודת ישראל בארצות הברית. וסיבה נוספת: זו היתה מלחמה על ארץ ישראל. היום אולי לא מבינים את זה, אולם הודות לנו יוצאי המחנות הוקמה המדינה. הציבור הגדול של שארית הפליטה שישבו במחנות העקורים הפעיל לחץ גדול על אנגליה לפתוח את שערי הארץ. וכל המדינות תמכו בזה.

בסופו של דבר התערבו בענין רבנים אחדים, והוחלט להשאיר את הילדים בגרמניה. חלקם הגדול הועבר לבית ילדים מפואר בעיר אולם, שנוהל בידי הגברת זלאטה גבהרד ע"ה. מורה ומחנכת בחסד עליון, שנמנתה על המחזור הראשון של מורות בית יעקב מ"סמינר בית יעקב" בקראקוב. היה זה מוסד חינוכי לתפארת, והילדים מצאו שם בית חם. לימים אפילו הזמינו אותי לחזות בהצגה שביצעו ילדים אלו.

בסופו של דבר הם עלו כולם לארץ ישראל. הקבוצה הראשונה בראשותו של יהושע אייבשיץ עלתה יחד עמנו באונית המעפילים תיאודור הרצל, ונשלחה לקפריסין, ואחר כך לארץ ישראל. כאן בנו בתים יהודיים לתפארת.

אמר הכותב: בשנות בחרותי למדתי בישיבת "אור ישראל" בפתח תקוה. בשכנות לישיבה התגורר הרב משה מונק, אשר שימש כשליח בגרמניה באותם ימים, והייתי פוגש אותו מידי פעם. פעם סיפר לי: השתתפתי בחתונת הוריך שנערכה בלנדסברג בחודש סיון תש"ו, וזכורני את כל המוזמנים ממתינים בשעה היעודה ו"החתן" איננו מופיע. לאחר המתנה ארוכה הוא הגיע, והתנצל שהיה חייב לנסוע בדחיפות כדי לסדר קבוצת ילדים בקיבוץ אחר.

עם נישואיו של אבא לאמנו מרת גולדה ז"ל, נפתחה תקופה חדשה בחייו. אמא עמדה לימינו בכל פעולותיו הברוכות, כשותפה נאמנה, ואבא היה מעריך את חכמתה ושיקול דעתה בכל דבר וענין.

אמנו נולדה בל"ג בעומר של שנת תרע"ב, לאביה הרב אביגדור, ולאמה מרת רייזל, רובינשטיין, בכפר סנדישוב הסמוך לואדיסלב שבפולין. היא נישאה לבן דודה ר' יחיאל ויסברוט. את ביתם בנו בעיר אוסטרובצה, ונולדו להם חמשה ילדים.

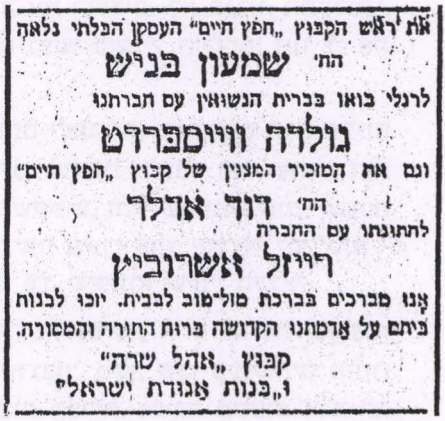
את ראש הקבוץ „חפץ חיים" העסקן הפלתי נלאה
הח' שמעון בניש
לרגלי בואו בברית הנשואין עם חברתנו
גולדה וויספרדט
ונם את הסוכיר המעוין של קבוץ „חפץ חיים"
הח' דוד אדלר
לחתונתו עם החברה
רויזל זשרובין
אנו מברכים בברכת מול־טוב לבבית. יוכו לבנות
ביתם על אדמתנו הקדושה ברוח התורה והמסורה.
קבוץ „זהל שרה"
ו„בנות אגודת ישראל"

ברכות להורינו לרגל נישואיהם

בשנות השואה נרצח בעלה וחמשת ילדיה הובלו למחנה ההשמדה בטרבלינקה. היא נשלחה למחנה הריכוז באושוויץ, ושוחררה בגרמניה בחודש אייר תש"ה.

למרות המכות שניחתו עליה, היתה מהראשונות שהתנערו מהאפר, ומהפעילות הראשיות לקימום החיים היהודיים בגרמניה שאחר השואה.

את קורות חייה ופעלה אנו מתעתדים אי"ה להעלות על הכתב בספר מיוחד, שחלקו כבר עמנו בכתובים.

פרק לא
סיפורם של חברי הקיבוץ

בארץ ובתפוצות מתגוררות למעלה ממאה משפחות, שראשיהן הם "בוגריו" של הקיבוץ, והם זוקפים לזכותו של אבא ז"ל את השתקמותם לאחר השואה. כאן אנו מביאים את סיפורם של ארבעה חברים מהקיבוץ החיים עמנו לאו"ט והסכימו בשמחה לחלוק את קורותיהם עם הקוראים. ונפתח בסיפורו של יחיאל סנקביץ מרמת גן, שהיה בין החברים הראשונים בקיבוץ.

הקיבוץ כחצר חסידית

"מוצאי ממשפחה חשובה של חסידי גור בלודז'". פותח יחיאל ומספר, "אבי הי"ד היה תלמיד מובהק לאדמו"ר רבי יחיאל הלשטוק זצ"ל מאוסטרובצה, ואני נקראתי יחיאל על שמו. אבי גם שימש ברבנות הרובע העתיק של לודז'. מגיל 8 הצטרפתי אליו בנסיעותיו לאדמו"ר מגור, הרבי הערין מאד את אבי, כת"ח וכאיש מעשה. היו רבנים שבקושי קבלו טיש, ואילו אבא שלי בכל נסיעה הוזמן לטיש. אני זוכר את כל ה'גיבורים' הלודז'אים, כמו מתס מורגנשטרן, עומדים כחומה בצורה מסביב לטיש, לחזות בפניו המאירים של הרבי ולשמוע את דברי תורתו. והכל הכל התנפץ באחת בשלהי שנת תרצ"ט, עם פרוץ המלחמה.

"התגלגלתי למעלה מחמש שנים בגיטאות ובמחנות עבודה שונים. ושרדתי את צעדת המוות האחרונה בשארית כוחותי. שוחררתי בסביבות מינכן, וחיפשתי היכן להניח את הראש. יחד עם שני חברים הגענו למינכן ותרנו אחר דירה. היתה ועדה והיא הפנתה אותנו: ברחוב זה וזה קיימת דירה פנויה. נכנסנו לשם והתגוררנו יחד. התהוללנו, היינו בעננים, כמעט שלא זכרנו שהננו ממשפחה של חסידי גור. הרי חיינו חמש וחצי שנים בגיהנום.

"יום אחד פוגש אותנו ברחוב... אינני זוכר כרגע את שמו (בגילי אומרים 'זכרונו לברכה') ואומר לנו: אתם בחורים חסידיים מפולין, מה אתם מסתובבים כך ברחובות,

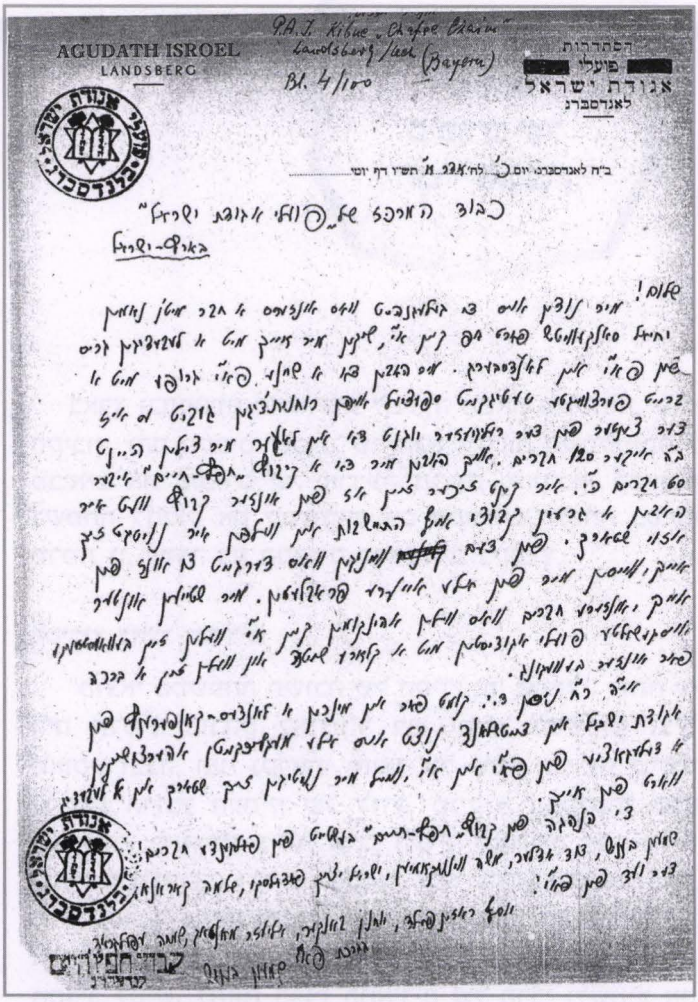

ב"ה לנדסברג, יום כ' לח' אדר א' תש"ו

שלום!

אנו מנצלים הזדמנות זו של עליית חבירנו יחיאל סנקביץ לארץ ישראל, ומשגרים לכם דרישת שלום חיה מאת פא"י בלנדסברג. יש לנו כאן קבוצה יפה של פא"י, עם רמה רוחנית גבוהה במיוחד, שהיא חוט השדרה של הנוער החרדי כאן במחנה.

אנו מונים כיום למעלה מ-120 חברים. גם יש לנו כאן קיבוץ "חפץ חיים" המונה למעלה מ-60 חברים כן ירבו. הנכם יכולים להיות בטוחים שמהקיבוץ שלנו יהיה לכם גרעין קיבוצי להתיישבות היכן שנחוץ לכם ביותר.

מהמעט שמגיע אלינו מכם, ידוע לנו מכל הקשיים אתם אתם מתמודדים, ואנו עומדים מאחוריכם. החברים שלנו שמעונינים לעלות לארץ ישראל הם בעלי תודעה פועלי אגודאית מוצקת, ויהיו ברכה לדרך שלנו.

בברכת פא"י

שמעון בניש

מכתב ששיגר אבא לפועלי אגודת ישראל בארץ ישראל בידי העולה הראשון מהקיבוץ - יחיאל סנקביץ

זה לא מתאים לכם! בלנדסברג יש קיבוץ של פא"י לבחורים כמותכם, משהו לאנשי שלומנו. מנהל את זה אחד משלנו... שמעון בניש מלודז'. אני חושב שיתאים לכם.

"עלינו לרכבת... זכורני שלא העזו לדרוש מאתנו כסף... רק הצגנו את המספר שעל זרוע היד. אחרי שלשת רבעי שעה נסיעה היינו בלנדסברג.

"הקיבוץ היה בקסרנה (=מחנה) של גדוד ארטילריה גרמני. מה אומר ומה אדבר: אחרי חמש וחצי שנים של ריקנות המקום החל למלא אותי. לא חנכו אותי, לא הטיפו לי. המקום, החברים, האוירה השמחה, מלאו אותי תוכן של קדושה.

"כל יום התפללנו, סעדנו, למדנו, טיילנו יחד. ובשבת התנהל הקיבוץ כחצר

חסידית. ר' שמעון ישב עם כולם כשוה בין שוים, כאשר הוא מכבד חבר זה או אחר בקידוש, בדברי תורה, בניגון. כך עמוק לתוך הלילה. השעות הללו קילפו מאתנו כגלדי בצל את שנות הגיהנום.

"רק חצי שנה ארכה שהותי בקיבוץ. היה לי דוד בארץ ישראל, הרב יעקב חנוך סנקביץ, ראש ישיבת "שפת אמת" בירושלים, ששמח לשמוע כי נותר נצר מהמשפחה ושלח לי סרטיפיקט. הייתי הראשון מבין חברי הקיבוץ שעלה לארץ ישראל. נערכה מסיבת פרידה רבת משתתפים, נישאו נאומים ותוך איחולים להתראות בקרוב בארץ ישראל נפרדתי מחברי ומאוהבי שאתם התקשרתי בקשר כה אמיץ והפלגתי לדרכי.

בשלהי חורף תש"ו הגעתי לארץ ישראל. דודי המתין לי בנמל חיפה והסיע אותי לביתו. ביום שישי לפני שהלכנו לקבלת שבת בישיבה, אמר לי שיש לו הפתעה עבורי. הוא פתח את הארון והציג לפני קפוטה שהזמין על פי מידותי, וכן מגבעת חסידית.

באותה שבת קיבלתי עליה בבית מדרשו של ה"אמרי אמת" מגור, שבישיבת שפת אמת. הלב נצבט, היתה זו מיניאטורה של חצר גור שבפולין. מהאלפים שגדשו את בית המדרש בפולין נותרו מאות בודדות.

הייתי אחד הניצולים הראשונים מחסידי גור שהגיע לארץ, ומשכתי תשומת לב רבה. רבים ביקשו לשמוע את קורותי. כאן כמעט ולא ידעו מה שהתרחש, את עומק החורבן.

התקבלתי כבחור מן המנין בישיבה. אולם לאחר שנות האימה לא יכולתי לחזור ללימודים מלאים, ופניתי לחיי המעשה. אולם הזרעים שנטע בי אביך, ששילב בנו תורה עם דרך ארץ, נטועים בי עד היום הזה וגם עשו פרי.

מ"השומר הצעיר" לקיבוץ חפץ חיים

גם ר' שלום הרשלג היה בין חברי הקיבוץ חפץ חיים בלנדסברג. ר' שלום הוא יליד העיירה רדומישלה שבגליציה שבפולין, וכיום הוא מתגורר בניו יורק. לקיבוץ הגיע אחרי שהות כושלת בקיבוץ של השומר הצעיר. וכפי שהוא מספר:

"אחרי השואה הצטרפתי לתומי לקיבוץ 'השומר הצעיר' על שמו של יוסף קפלן, בעיירה יורנבאד שבשטח הכיבוש הצרפתי. בראש הקיבוץ עמד בן עירי רדומישלה, שניצל מהשואה. ובמכוון אינני אומר את שמו, הואיל ובסוף ימיו חזר בתשובה שלימה.

"והנה בוקר אחד רואה אותי ראש הקיבוץ מניח תפילין, ואומר לי: כאן לא מניחים תפילין.

- "מדוע"? אני שואל.

- והוא עונה: "כי כאן זה השומר הצעיר"!

- "ואני בתומי אומר לו: "ומה בכך, אני מסכים להיות השומר הצעיר, אבל מדוע זה נוגד את הנחת תפילין"?!

אחרי דין ודברים עמו פרצתי בבכי, לא האמנתי כי בן עירי שלמד עמי בשטיבל, ימנע בעדי להניח תפילין. כאשר ראה אותי ראש הקיבוץ בצרתי, קרא לי לצד ולחש לי: ברצוני להגיד לך את האמת כאן זה לא מקום עבורך. סע ללנדסברג שם יש קיבוץ לבחורים כמוך, קיבוץ חפץ חיים של ר' שמעון בניש, ואני מציע לך לפנות אליו.

"בלנדסברג חזרתי לחיים יהודיים מלאים. היתה זו קבוצה תוססת של בחורים שחיו בצוותא, שהזכירה לי את החיים בשטיבל בשנות בחרותי, לפני המבול.

"אני מספר זאת" מסיים ר' שלום "כדי שהדור הצעיר ידע על הקשיים והנסיונות שאתם התמודד הצעיר היהודי אחרי השחרור דוקא... הקשיים שלנו לא הסתיימו עם השיחרור. ועבודת השיקום שאותה הטיל על עצמו אביך היתה חיונית מאין כמוה.

מבנדין עד לנדסברג

צבי איכנוולד היה גם כן בין חברי הקיבוץ. צבי יליד העיר בנדין בפולין ומשם מתחיל סיפורו. לשם הוזמנתי על ידו, ושם כתבתי את הדברים:

אודה ולא אבוש, לא ידעתי מראש מה שמצפה לי, כאשר הזמין אותי ר' צבי שיחי' להצטרף עמו לביקור בעיר מולדתו בנדין במערבה של פולין. "בנדין היתה עיר של תורה וחסידות, עד שנקראה "ירושלים של זגלמביה". אומר צבי. הסיור החל ברח' ברק יוסלביץ, "כאן" אומר צבי ומצביע על מגרש ריק, "כאן בבית מס' 14 היה הגערר שטיבל המרכזי. כאן עשיתי את ראשית צעדי. קול התורה בקע יומם ולילה. כל בחור גדול אמר שיעור ל-2 בחורים קטנים. אולם אבי הי"ד רצה שאכנס לישיבה. והיתה רק ישיבה אחת בבנדין, ישיבת 'כתר תורה' של חסידי ראדומסק, שהתקיימה בככר הדגים - 'פלץ ריבנה' (ריבה= דג בפולנית) מספר 4 "כאן בקומה שניה אומר ר' צבי ("כאן קראו לי הרשל") ומצביע לשמאל הבית, "בקומה שניה, בדירה מס' 3, היה השטיבל של ראדומסק. רק בעלי יכולת שלחו לישיבה. אני זוכר שהורים הגיעו לישיבה ושאלו - אמרו: 'קדיש בני יוכל להגיד?! אז קדימה לעבודה'. זה היה המצב - אתה לא מסוגל לתפוס את זה כיום".

ואז מוליך אותי ר' צבי אל רחוב מנדז'יובסקה. ועוצר מול השוק העירוני. "כאן נפרדתי מהורי הי"ד בראש חודש אלול תש"ב. ביום זה נערכה סלקציה. הורי הוכרזו כבלתי כשירים לעבודה. ואילו אני ושמונת אחי ואחיותי הצלחנו לחמוק. "את הורי עצרו במבנה זה שמעל השוק" הוא מצביע על מבנה הקיים עד היום, "יחד עם עוד אלף יהודים, עד שתגיע הרכבת שתוביל אותם לאושוויץ. ואני עם עוד ילדים עמדנו כאן ממש על מדרכה זו, דומני שגם על אותם מרצפות" אומר, ורוכן לעבר המרצפות "וניסינו לטכס עצה. תאר לך, הורי הגניבו פתק באמצעות שוטר יהודי, ובו כתוב

צבי איכנולד (מימין) עם כותב הספר, בככר הדגים בבנדין. ברקע: ישיבת "כתר תורה" של חסידי ראדומסק

'הצילו אותנו'! ואנו היינו אובדי עצות. אתה מכיר את השיר על ילדי דייגים הנותרים על החוף בשעה שאביהם מפליג אל מרחבי האין-סוף. גם שיר זה אינו מביע את עומק רגשותינו.

"למחרת הגיעה הרכבת, ואנשי ס.ס. הצעידו את כל העצורים. ואנו - תשעת הילדים שבנו 'הביתה' וניהלנו את הבית לבדינו, משך שנה תמימה עד האקציה הבאה בחודש אלול תש"ג. בו נשלחנו כולנו - 50 ק"מ דרומה - בסך-הכל, לאושוויץ - בירקנאו..

אנו עומדים על המדרכה ברחוב מנדז'יובסקה, ממול השוק העירוני. וצבי בקול רוטט אומר: "כאן החלה יתמותי. מכאן שבנו הביתה, תשעה ילדים... מסרבים לחשוב על האפשרות שלא נראה את הורינו לעד. וניהלנו את הבית לבדינו משך שנה תמימה, ללא הורים, ללא חמימות אמהית וללא סמכות אבהית. הגעגועים קרעו את לבנו, אולם היה אסור להתמכר להם, היינו חייבים להיות בוגרים, להשקיע מאמצים כדי לשרוד. הלב נקרע מכאב ממאן לגזור על עצמו פרידה, אולם החיים הפכו אותנו בוגרים.

"כאן חויתי את הריקנות של היתמות, ובלנדסברג השלתי אותה מעלי. ר' שמעון הכניס בנו רוח חיים. אנחנו כולנו היינו תלושים בעולמו של הקב"ה, ילדים ללא בית בשנות הבגרות, ור' שמעון מילא את חיינו תוכן". אומר צבי, כאשר הוא עדיין עומד על אבני המרצפת במדרכה שברח' מנדז'יובסקי "לא תבין זאת אם לא תעמוד כאן במקום זה" הוא אומר בפנים שטופי דמעות.

"השחרור הטיל אותי לתוך ריקנות חלולה. שוחררתי בגרמניה בחודש אייר תש"ה בודד בעולמו של הקב"ה לא ידעתי אפילו אם נותרו יהודים נוספים בעולם. פתאום שמעתי כי בעיר הסמוכה פוקינג יש בית כנסת. נסעתי לשם. נכנסתי, לקחתי סידור והתיישבתי להתפלל. ואני חושב לעצמי, אני הולך להתפלל ולהודות לה' שנותרתי בחיים. ואז צצה בליבי המחשבה, האם אין בהודאה זו משום אנוכיות? ומה עם הורי, ואיפה הם שמונת אחי ואחיותי? האם אין זה אגואיזם אכזרי? אני תוהה. ואני יושב אולי חצי שעה אולי שעה ולא יכולתי להתפלל. ובקשתי לקום ולא יכלתי. וכך נותרתי לשבת, וישבתי זמן רב שאיני זוכר...

"ואני יושב ושואל את עצמי, איך הצלחתי לעבוד את הקב"ה בכל המחנות בהם עברתי. ואני נזכר ביום הכיפורים האחרון במפעל הנשק במחנה פינפטייכן (בתרגום: חמש הנהרות). מכרתי את מנת הלחם היומית שלי לאזרחים עובדי המפעל עבור... בקבוק בירה. והמתנתי לצאת היום. הזמן חלף, היום פנה וננעלו שעריו, בחלונות המפעל החשיך הרקיע ואני אספתי מנין אנשים, בקבוק הבירה בידי, ואני אומר: חברים: אין השנים כתיקונן, לא היה ביכולתינו לפקוד את בית כנסת ולשפוך נפשינו בתפילה. גם לצום כמעט ולא יכולנו. למרות הכל יודעים אנו שעבר עלינו יום קדוש. על כן הבה נכבד את היום שעבר עלינו ונקיים עכשיו מצוות 'הבדלה'! לרגע עצרתי, ואז ראיתי את העינים הנוצצות והלחות של חברי, ובקול רועד פתחתי: 'הנה א-ל ישועתי אבטח ולא אפחד' המלים היכו בי, פחד מעורב בתשועה, מילים שנשמעות פתאום אחרת ממשיכות ונושאות על גבן משאלה רחוקה 'ליהודים היתה אורה... כן תהיה לנו...'.

"ואני כאן בפוקינג שואל את עצמי, איך הצלחתי בכל גילגולי לדבוק באמונה?! כנראה שהחינוך שלנו שנטעו בנו הורינו ורבותינו היה טעון ומלא...

"הקיבוץ התנהל כחצר חסידית". התועדות בחצר הקיבוץ. במרכז אבא (מסומן בחץ)

ולמחרת, כאילו בתזמון מדויק, נוסע אני ברכבת, ופוגש להפתעתי בחור חובש כיפה. היה זה ישראל גלברד ז"ל. ואני שואל אותו:

- איפה אתה גר?

- והוא עונה:

תמונה קבוצתית של חלק מחברי קיבוץ חפץ חיים בלנדסברג.
מימין לשמאל: שורה עליונה: 1. מוטל אורזל 2. חיים רוזנברג 3. שלום הרשלג 4. דוד אדלר 5. אבא 6. משה ויניקמין 7. צבי אייכנולד
שורה שניה: 1. ישראל גלברד 2. שמעון שרקובסקי 3. שמחה אפלגרד 4. שלמה קרונה 5. חיים יוחנן בוקר 6. בעריש זולטי

קיבוץ חפץ חיים בלנדסברג.

- מה זה? אני שואל.

- והוא מספר: אנו קבוצה של בחורים שרידים, פליטים, ובעיירה לנדסברג יש לנו קיבוץ שבראשו עומד מדריך מורם מעם, שמנתב את חיינו לתורה ולדרך ארץ...

- "תוך כדי דיבור החלטתי שאני משנה כיוון ונוסע לשם, ואני אומר לישראל, אני בא אתך לראות אם זה מתאים לי?!"

"הייתי בלי כובע, לא רציתי ללבוש כובע רק כדי למצוא חן, אתה יודע הייתי צעיר... עם אגו... ור' שמעון מקבל אותי בחיבוק ונישוק, ואני זוכר שכאשר התענינתי באופיו של המקום ובתוכניות לעתיד, הוא אמר: אל תדאג, אנחנו כאן גם הולכים לקולנוע.

"הוא חשב שיש לו פה ענין עם בחור שצריך לקרב אותו ליהדות. ואני אומר, אין לך צורך להרגיע אותי, אני חסיד גור, וחניך ישיבת ראדומסק, מכבשונה של פולין. זה מקומי. ונותרתי שם.

אותה שבת היתה המשמעותית ביותר בחיי.

דומה היה לי שאני חוזר לכור מחצבתי. על כך אומרים, כאשר האור נדלק - נעלמים הצללים. כל הספיקות וכל ההתלבטויות נמסו כאשר חויתי את האמונה הגדולה מתוך שמחה עם הבחורים פליטי השואה שעברו את כל מדורי הגיהנום והתאספו שם כדי להתכונן לעלות לארץ ישראל.

תמונה קבוצתית של חלק מחברי קיבוץ חפץ חיים בלנדסברג.
מימין לשמאל: שורה 1 עליונה: 1. פישל רוטנברג. 2. דוד ברגמן 3. ? 4. ח"י בנקר. 5. משה ויניקמין.
שורה 2: 1. חיים רוזנברג. 2. ? 3. ? 4. שלמה קרונה. 5. י' גרויסגליק. 6. בעריש זולטי. 7. פנחס המר.
שורה 3: 1. חיים ריזל. 2. ? 3. ? 4. שמחה אפלגרד. 5. יוסף רוזנפלד. 6. אליעזר מונטג.
שורה 4: 1. שמעון שרקוסקי. 2. י"י פודולסקי. 3. ישראל גלברד. 4. דוד ברגמן.
שורה 5: 1. משה אהרן שטארק (נהרג במלחמת השחרור) 2. שמואל סאניק. 3. ? 4. ? 5. חיים מאירוביץ

באותה שבת הורה ר' שמעון לכבד אותי ב"שישי". נדמה לי שכאן לראשונה בחיי זכיתי לשישי. בבנדין לא כבדו בחורים בשישי. כאן היה הבחור הפליט מלך. אולם השיא מבחינתי היה כאשר אחר העליה הכריז הגבאי 'מי שבירך... הוא יברך את מורינו ורבינו רבי אברהם מרדכי... בעבור שר' צבי ב"ר חיים מברך אותו'. וזרם חשמל עובר בגבי... הרי זה האדמו"ר מגור שליט"א... ואני צבי הרשל הפליט "מברך" אותו... יש אדמו"ר בירושלים, אם כן מה יש לך לדאוג?! נכון הורים אין לך, אבל אדמו"ר הצופה ודואג לך מרחוק - יש לך...

ר' צבי עלה לארץ ישראל, הקים משפחה לתפארת, וכיום מתגורר בבני ברק.

מקיבוץ חפץ חיים למכולת חפץ חיים

ר' חיים ריזל היה גם כן בין חברי קיבוץ חפץ חיים בלנדסברג. עלה עם הקיבוץ באניית מעפילים ונשלח לקפריסין. בארץ ישראל התגורר בלוד, ולעת זקנותו עבר לשיכון ויזניץ בבני ברק, שם הוא מתגורר כיום. ושם פגשנו אותו.

ר' חיים מוצאו מהעיירה בורשה שעל גבול הונגריה רומניה. "רוב החברים בקיבוץ היו מפולין" הוא אומר. "אולם התאקלמתי שם כאילו נולדתי בפולין, אף אחד לא שאל מאיפה אני?!" בבחרותו למד אצל הרב יהודה רוזנר בעיירה סקלהיד, ועד היום

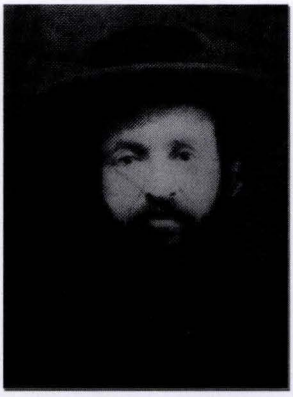

הרב ר' יהודה הלוי רוזנר הי"ד
מסקלהיד

מחשיבו ר' חיים לרבו המובהק. הוא קורא לו "דער רבי". "למדתי בישיבתו עד השואה ממש. הנאצים נכנסו להונגריה בחודש אדר תש"ד, וגם בפסח האחרון הייתי מהמסובים על שולחנו. זכור לי עוד שלקח חבילה מצות (שהתברר לי אח"כ שהכין אותה כצידה לדרך) הפשילה על כתפיו, הלך סחור סחור סביב השולחן, בכה ואמר: הא לחמא עניא.

"הרב רוזנר היה מאשכנז, וכאשר הגיע לסקלהיד, בא עם כובע קש. והבחורים היו חסידיים. יום אחד קנו לו הבחורים שטריימל והחביאו את הכובע, ולא נותרה לו ברירה. הרבנית כעסה, אולם נקבעה עובדה. תתאר לך את ההפתעה כאשר נכנס בליל שבת לבית כנסת האשכנזי חבוש בשטריימל.

"אולם עטרה זו הלמה אותו, הוא היה אדמו"ר לתלמידים יותר מראש ישיבה. אלו התייעצו עמו בכל, ואפילו סמכו על ברכותיו כאשר הלכו להתייצב לבדיקות הצבא.

בחודש אייר תש"ד נשלחה כל הקהילה לאושוויץ. אני נסעתי עם הרב בקרון אחד. הרב אמר מי שיכול לחמוק שיברח, אולם לא יכלתי לעזוב את הרב - הייתי מאד קשור אליו. עלינו לרכבות ביום חמישי בבוקר והגענו לאושוויץ בליל שבת מאוחר באמצע הלילה. הרב לקח עמו את כתבי היד של חידושיו, וכרך אותם סביב לגופו, בתקוה שכך יעביר אותם למקום מבטחים. אולם הרב יחד עם בני משפחתו, חידושי תורתו ותלמידיו - נשלחו אל הכבשנים, הי"ד. ואני נותרתי לבדי בעולמו של הקב"ה.

בקיבוץ מצאתי את מקומי. מספר ר' חיים. אין לתאר את האחוה והחברות הבלתי רגילה ששררה בין הבחורים בקיבוץ. לדוגמא, הוא מספר: בזמן שהותי בקיבוץ נזקקתי לעבור ניתוח. ונשלחתי לבית חולים. והיו שעות ביקור מוגבלות. אולם הבחורים היו קשורים האחד לחבירו יותר מאחים, שלא הניחו אותי לבד, אלא עלו וטפסו דרך החלון האחורי. וכאשר באה ביקורת התחבאו בתוך הארון.

הקצין האמריקאי אומר שיעור

ר' חיים, בור סיד שאינו מאבד טיפה. הוא זוכר כל פרט מחיי הקיבוץ. בפיו סיפור מופלא ומפעים על קצין אמריקאי שאבא ז"ל הביא לקיבוץ.

"אני הייתי יד ימינו של ר' שמעון, ומלאתי בשליחותו משימות רבות עבור

ר' חיים ריזל באמצע

הקיבוץ. נסעתי רבות למינכן בירת בוואריה, לצורך סידורים שונים במשרדי הג'וינט, האונר"א וכדומה. יום אחד אני הולך ברחוב, ולפתע אני שומע קריאה:

"חיים..."

אני מסתובב ומנסה לדעת מי קורא לי, ואיני מזהה איש. והקול חוזר שנית וקורא:

"חיים..."

ואז מתרומם קצין מתוך חבורת חיילים היושבים בבית בירה, ונגש אלי, ומזדהה כחבר ילדות שלי מהעיירה בורשה. היה זה מאיר שטיין. משפחתו הגרה בראשית שנות השלושים לאמריקה, ועכשיו חזר לגרמניה בתור קצין. הסיפור הזה החזיר אותי לשנות ילדותי.

אבא שלו נסע לאמריקה תחילה לבדו, ואשתו ובנו נותרו בבורשה שנים רבות עד שהאב התבסס באמריקה. ואז חזר ולקח את אשתו ובנו. כל אותם שנים אשתו היתה כעגונה, קראו לה דער בייזערע (= הבלנית). ומאיר הסתובב כיתום, לא היה מי שידאג לחינוכו. התחבר עם שולי החברה וכו', וכך כאשר הגיע לאמריקה התגייס לצבא ומצא בו את מקומו. התקדם במהירות בשלבי הדרגות, עד שחזר לגרמניה עם הצבא האמריקאי המשחרר בתור קצין גבוה. בצבא קוראים לו מאיור סטון. ודומה ששם זה הולם אותו יותר.

הוא זיהה אותי כאשר עברתי ברחוב, וקרא בשמי. התחבקנו והתנשקנו, הוא התענין לדעת מי שרד מהעיירה בורשה. ואז כאשר שמע שהורי ז"ל הי"ד נרצחו באושוויץ ונותרתי לבדי, הציע לי לבוא לאמריקה. "אני אעזור לך להסתדר בחיים, למצוא פרנסה, תוכל להקים משפחה ולחיות בכבוד..." אמר ברוחב לב.

"סיפרתי לו על הקיבוץ בו אני מתגורר, והוספתי: פני מועדות לארץ ישראל. לאמיתו של דבר חרדתי לגורל המשפחה אותה אני מתעתד להקים, ולעתיד ילדי, אז עוד לא היה סאטמר באמריקה". מסכם ר' חיים.

"כאשר חזרתי ללנדסברג" ממשיך ר' חיים ומספר "דיווחתי לר' שמעון על המקרה עם הקצין. ר' שמעון הקשיב בתשומת לב, התענין היכן פגשתי בו, מה תפקידו, וכו'. ואחר הוציא את פנקסו ורשם בו שורות אחדות.

קבוצה מחברי קיבוץ "חפץ חיים" בלנדסברג.
למעלה מימין: חיים ריזל. ובשורה האמצעית, שני מימין: שלום הרשלג. חורף תש"ז

"באותו שבוע, ביום שישי, נסע ר' שמעון למינכן, וחזר לפנות ערב בג'יפ צבאי, יחד עם... מאיר שטיין. רבים באו לחזות במאורע. מאיר התאכסן במשרדי המושל הצבאי, ובא לתפלות ולסעודות השבת בקיבוץ חפץ חיים. הוא ישב עם כולם שר זמירות שבת. נותרה בו עוד לחלוחית של שנות הילדות. אולם ניכר היה שכבר שנים רבות לא פתח ספר יהודי וגם לא אכל אוכל יהודי.

בשבת אחרי הצהרים התקהלו סביבו רבים מתושבי המחנה, ומאיר סיפר להם את מאורעות המלחמה. כיצד פלש הצבא האמריקאי לצרפת. את המערכות הצבאיות עד נפילתה של גרמניה. את ההפתעה הגדולה שלהם כאשר פגשו את שרידי יהדות אירופה מגיחים מתוך מחנות ההשמדה. "אילו היינו יודעים שזה המצב" אמר "היינו מניעים את מכונת המלחמה במהירות!" אמר בהתרברבות.

כאשר הבדיל ר' שמעון במוצאי שבת על הנר, וקרא: הנה ... אבטח ולא אפחד. ראיתי כי מעיניו של מאיר נושרות שתי דמעות. ואז ידעתי כי השהות כאן בשבת "הזיזה" משהו אצלו.

"לא ידעתי כי נותרו שומרי תורה ומצות בקרב פליטי יהדות אירופה. הקיבוץ שלכם הוכיח לי כי נצח ישראל לא ישקר", אמר, כאשר נפרד מחברי הקיבוץ וטיפס על הג'יפ הצבאי ונסע לדרכו במוצאי שבת...

מאיר המשיך לבוא ולהתארח אצלנו בקיבוץ, לעיתים 'קפץ' לביקור באמצע השבוע, ולעיתים בא להתארח בשבת. ואז יום שישי אחד נשלחנו ע"י ר' שמעון

לתלות מודעות ברחבי המחנה. במודעות היה כתוב כי בשבת אחרי הצהריים יתקיים בקיבוץ 'חפץ חיים' שיעור בפרקי אבות ע"י... הקצין מאיר שטיין. כולם זקפו גבה... והסקרנות גברה.

הסקרנות אכן עשתה את שלה, וציבור גדול, דתיים וחילוניים, נהר מכל רחבי המחנה לשמוע את.. 'השיעור'. מאיר ידע לדקלם מכל פרקי אבות רק משפט אחד, משפט שלימדו ר' שמעון "איני דר אלא במקום תורה". ר' שמעון החליט לרתום את מאיר לתעמולה עבור עליה לארץ ישראל. אולם מאחר והדברים הוגדרו באותם ימים כפוליטיקה, היה איסור על חיילים וקצינים להשתתף בה, ובפרט חיילי הצבא האמריקאי. לכן החליט ר' שמעון לעטוף את הדברים כשיעור בפרקי אבות.

מאיר עמד על כסא באולם הגדול של הקיבוץ, וסיפר על החיים באמריקה. על השבתות המרוקנות מכל תוכן. על החינוך בבתי הספר הציבוריים ללא סממן דתי יהודי. "אמריקה איננה מקום להמשיך בה מורשת אבות!" קרא! "בפרט לא מורשת אבות ואמהות שנרצחו ונשרפו על המוקד באושוויץ..." סיים מאיר בפאתוס.

נאום זה של מאיר הותיר רושם רב והשפעה רבה, יותר מהרבה נאומי תעמולה של כל מיני שליחים וממונים פוליטיים מארץ ישראל, היה זה אחד הטריקים של ר' שמעון בפעילותו למען עליה לארץ אבות.

אחרי שבת זו חדל מאיר להופיע במחנה, התברר לנו, ש'שיעור' זה שימש כנאום פרידה ממנו.

שמועות רבות 'הסתובבו' על נסיבות העלמו. היו שאמרו כי ערק מהצבא והתנדב להבטחת אניות מעפילים בדרכן לארץ ישראל. בכל אופן אני לא שמעתי ממנו יותר. פעם התענינתי אצל יוצאי בורשה באמריקה, האם ידוע להם משהו אודותיו? והם אמרו לי ששמעו כי הינו מתגורר בקובה".

החברים מתגייסים

כאשר עליתי לארץ ישראל נשלחתי למעברת באר יעקב, ממשיך ומספר ר' חיים, מאוחר יותר קיבלתי 'דירה' ברכוש הנטוש בשכונת הרכבת בלוד. ולא היתה לי פרנסה. כאן בארץ נתקלנו בבעיה שמלכתחילה לא השקענו בה מחשבה. באנו בודדים, ללא משפחה, אין מי שיקלוט אותנו, אין לנו הורים שידאגו לנו. היינו חייבים לדאוג לקורת גג ולפרנסה בכוחות עצמנו. היתה לנו כתובת אחת - ר' שמעון שאליו פנינו. ור' שמעון המשיך לשמור על קשר עם החברים, התענין מה עושים כולם ואיך מסתדרים?! למרות שכפי שאתה יודע הוא עצמו היה מטופל בילדים קטנים ועבד לפרנסתו. והנה יום אחד בשנת 1956 בא ר' שמעון לבקר אותי בלוד והביא לי 250 לירות! שאסף עבורי בין החברים. היה זה הון גדול באותם ימים.

בכסף זה פתחתי מכולת. מרוב התרגשות והכרת טובה קראתי למכולת על שם

חיים ריזל במכולת "חפץ חיים" בשכונת הרכבת בלוד

הקיבוץ - 'חפץ חיים', וכך היה כתוב גם בשלט שנתלה בחוץ. היו שחשבו שזה על שמו של החפץ חיים ולא הבינו איך קוראים למכולת על שמו של צדיק. והשכנים מטורקיה חשבו שזה על שמי - חיים. אולם מי שידע את האחוה והאהבה שנטע בנו ר' שמעון, שהרים אותנו מהאשפתות מתוך הסחי והמאוס של מחנות הפליטים, ידע שהשם אינו בכדי.

לפני שאני נפרד, רוכן אלי ר' חיים ואומר: "אתה יודע, כאשר שוחררתי מהמחנות נותרתי לבדי, ללא הורים, אחים וכו'. ועכשיו בלי עין הרע נתברכתי בנכדים ובנכדות... ובחודש שבט הבא עלינו לטובה, נינה ראשונה שלי אמורה להכנס לחופה. מי האמין בימים ההם כאשר יצאנו מאושוויץ עור ועצמות, שעוד נזכה לחתן נינים. והכל בזכות ההורים שלך שאמצו אותי אחר השואה, וגם היו השדכנים שלי בגלות קפריסין. אני יודע שאתה 'בתוך השנה' אולם כבוד גדול יהיה לי אם תשתתף בשמחתי".

"אי"ה אבוא" עניתי "אולם אני בטוח שגם רוחם של אבא ואמא ז"ל תהיה שם".

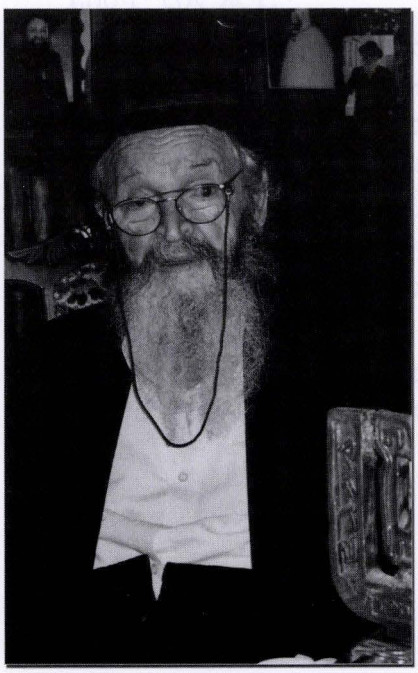

"ועכשיו בלי עין הרע נתברכתי בנכדים ובנכדות..."
ר' חיים ריזל בזקנותו

ותקרבון אלי...

את ר' יוסף דזאלובסקי פגשתי בשטיבל שממול ביתי. הוא עקר לבני ברק לעת זקנותו, כדי להתגורר בקרבת יוצאי חלציו. כאשר שמע שאני כותב כרגע על פעלו של אבא ביסוד קיבוץ "חפץ חיים", אמר לי "אני ראיתי את הקיבוץ בהתהוותו, ואני חייב לספר לך על כך.

"השתחררתי סמוך לעיר שטוטלאך שבגרמניה, יחד עמי היו עוד שני בחורים ממיטב הנוער החסידי שלפני השואה. והנה במקום להתחיל לבנות את הריסות חייהם, הפנו את מרצם להתהוללות, ולמעשי בריונות ילדותיים, לדוגמא: הלכו מבית לבית, דרשו את שמיכות הפוך, יצאו לרחוב ופרמו אותן עד ששלל נוצות מילא את כל רחובות העיירה. וכך מידי יום. במעשה זה מצאו הבחורים פורקן ליצר הנקמה. תבין, אחרי חמש שנים שבהם היו בסיר לחץ, הרי כעת כאילו השתחרר שסתום זה.

"שמעתי על הקיבוץ שמתארגן בלנדסברג, ונסעתי לשם. היה זה בקיץ תש"ה, חדשים אחדים אחרי השחרור, הקיבוץ היה בשלבי התארגנות ראשונים. פגשתי את ר' שמעון כאשר יחד עם הבחורים הוא מסייד את החדרים. הצעתי לפניו את הדברים, הוא הקשיב בתשומת לב, ואחר אמר שידאג להביאם. והפטיר ככה זה, להר סיני חייבים למשוך את האנשים. כסיוע לדבריו ציטט את דברי רש"י על פרשת השבוע (דברים א, כב) ותקרבון אלי כולכם, מפרש רש"י: בערבוביא, ילדים דוחפים את הזקנים וכו'. ואמר החידושי הרי"ם שזו היתה תוכחת מוסר: מדוע כאן (בשילוח המרגלים) נדחפתם לבא ולהר סיני לא נדחפתם...

"אחרי שבועות אחדים מצאו בחורים אלו את מקומם בקיבוץ. המשכתי לעקוב אחריהם, הם עלו לארץ ישראל, ומאוחר יותר היוו את חוט השדרה של הציבור החסידי בתל אביב.

"גם אני עליתי לארץ ישראל, ממשיך ומספר ר' יוסף, הקמתי משפחה ועברתי להתגורר בעיר חולון. לימים, לאחר עשרות שנים, בימי הנהגתו של האדמו"ר ה"פני מנחם" מגור, אני מבחין לפתע, בין האלפים הגודשים את בית המדרש בירושלים, בר' שמעון. לא פגשתי בו שנים רבות. נתתי לו 'שלום עליכם', ואז זיהה אותי...

"לא יכולנו לשוחח בגלל הדוחק, הרעש וההמולה שיצרו אלפי הבחורים והאברכים, אולם הוא הספיק לומר לי משפט אחד, כאשר הוא אוחז בדש הקפוטה שלי, ומצביע לעבר הבחורים והאברכים, ועיניו בורקות: הבט, כאן מתרחש "ותקרבון אלי כולכם" - להר סיני...!!!

"ואני בסתר לבי ידעתי, כי רבים מהספודיקים כאן הם ילדיהם ונכדיהם של אותם פליטים נידחים שמשך מתוך ההפיכה, העמידם על רגליהם ונתן להם את הכלים לחיים".

פרק לב
משמעות החיים של שארית הפליטה

את הרב יוסף קוטין פגשתי בניו יורק כאשר בא לבקר את אבא ז"ל. הרב קוטין הכיר את אבא ממחנות העקורים בגרמניה, וגם שהה משך תקופה קצרה בקיבוץ "חפץ חיים" בלנדסברג. הוא חד ביטוי, ומטען הזכרונות שלו עשיר, עד ירידה לפרטים.

"נולדתי בשנת תר"ץ (1930) לאבי ר' לייבש במונוסטריטש, ליד בוצאץ, בגליציה המזרחית" הוא פותח את סיפורו. "בזמן השואה נמלטו הורי ואני יחד עמם לרוסיה, ובתום השואה כאשר חזרנו לפולין, מצאנו בגליציה קרקע חרוכה, והתקדמנו יחד עם כל הפליטים לגרמניה. בגרמניה התמנה אבי לרב בעיירה דכאו ליד מינכן.

"הדברים הכנים שנאמרו מתוך הלב חילחלו ללבי... והחלטתי לבא בעקבות ר' שמעון ללנדסברג".
ר' יוסף קוטין (משמאל) בביקורו אצל אבא בזקנותו

לראשונה נתודעתי לאביך ר' שמעון בועידה הארצית הראשונה של פועלי אגודת ישראל במחנות שארית הפליטה שהתקיימה בעיר אולם בחודש טבת תש"ו. הוזמנו כל ראשי הגרעינים במחנות שארית הפליטה, וביניהם גם אבי ז"ל בתור נציג העיירה דכאו. ואני הצעיר, סקרן בן 16 שנה, הצטרפתי אליו.

הועידה נערכה באולם גדול שקושט בסיסמאות. וכמיטב המסורת והצרמוניה של המפלגות ניצבו משני צידי הבמה שני שוטרים במדים של המשטרה הפנימית, כשהם נושאים האחד דגל של ארצות הברית והשני - של ארץ ישראל. עד שאחד הקנאים מאנשי רוזנהיים מחה וקרא - "חוקות הגויים".

היו נאומים רבים, הכרזות בומבסטיות, אולם הנאום של ר' שמעון, נותר חרות בלבי

עד היום. המוטו שלו היה מאמרו של רבי שמעון בר יוחאי שבגמ' שבת (לג ב): 'הואיל ואיתרחיש ניסא - איזיל אתקין מילתא'. מי שמתרחש לו נס נהיה מודע למשמעות החיים - קרא בפאתוס - הוא אינו יכול לחיות כבר חיים סתמיים. הוא אינו יכול לתת לחיים לזרום מעצמם. הוא חייב לתת להם משמעות. לא נותרנו בחיים כדי לחיות חיים סתמיים, עלינו להעניק משמעות לחיים, לתת להם מטרה. והמטרה היא חיים של תורה בארץ ישראל!

הדברים הכנים שנאמרו מתוך הלב חילחלו ללבי, ומאז אותה ועידה חיפשתי משמעות לחיים. והחלטתי לבא בעקבות ר' שמעון ללנדסברג.

לר' שמעון היה קיבוץ גדול של בחורים שנקרא "קיבוץ חפץ חיים" שהאוריינטציה שלו היתה 'ארץ ישראל'. עדיין זכורים לי כמו היום השבתות שהתארחתי שם. הכל היה ספוג באוירה של ארץ ישראל. דברי התורה שנאמרו ליד השולחן, השירים והמנגינות וכו'. הוקסמתי והתחלתי לחשוב על עליה לארץ ישראל. תבין, ר' שמעון היה דמות כריזמטית משכמה ומעלה, ואני הייתי בחור צעיר בן 16 המחפש מקור השראה.

זכרונות מחצר ראדומסק

בהזדמנות נוספת שאנו יושבים עם ר' יוסף קוטין, נסבה השיחה על עניני חסידות פולין וקורותיה. ר' יוסף - בור סוד שאינו מאבד טיפה, ביקר בבחרותו בחצרות קודש רבים, וקלט אמרות, שמועות וסיפורים, ואותם נושא הוא עמו כיין המשומר.

"השתעשנו רבות בשעות הפנאי עם הילד - שעשועים...". ר' שלמה יעקב קוטין בחברת נכדו של האדמו"ר מראדומסק: אלימלך יחזקאל אהרן רבינוביץ

היכרות מיוחדת היתה לו עם חצר ראדומסק, שגם אבא נמנה על חסידיה. והם החליפו אמרות, סיפורים וחויות אודותיה. מוכרת התמונה הידועה (והיחידה) של נכדו יחידו של האדמו"ר, הינוקא אברהם אלימלך אהרן, שהיה בנו יחידו של הגאון רבי דוד משה רבינוביץ, חתנו של האדמו"ר מראדומסק. [הינוקא נולד לאחר שנים רבות של ציפיה. אולם לא האריך ימים ונפטר באבו בשנת תרצ"ז, בגיל שנתיים ומחצה. פטירתו השרתה אבל כבד בחצר ראדומסק, בהיותו נצר יחיד לאדמו"ר]. בתמונה נראה הילד בחברת אחיו התאום

של ר' יוסף ר' שלמה יעקב קוטין שליט"א. "הדבר אירע באתר הנופש ביסטרה שליד ביליץ, מספר ר' יוסף, שם נפשה משפחתו של האדמו"ר בקיץ.

"התגוררנו בבנין אחד עם משפחת האדמו"ר" מוסיף ומספר ר' יוסף, "אלא שבעוד שעבור משפחתנו שכר אבי ז"ל שני חדרים, הרי שמשפחת האדמו"ר שהיה מעשירי פולין שכרה קומה שלמה.

"אני ואחי שהיינו בחורים צעירים, השתעשענו רבות בשעות הפנאי עם הילד-שעשועים, שבלט ביופיו, שנינותו ופיקחותו. התמונה הידועה נעשתה על ידי אחות רפואית שנלוותה למשפחה. כמו כן נלוותה לילד מטפלת צמודה, וכן... שומר ראש, מחשש לחטיפה וסחטנות.

"האדמו"ר עצמו לא נפש במקום, אלא המשיך בעבודת הקודש שלו בחצר הקודש בסוסנובצה. ופעם בשבוע היה מגיע לשעות אחדות כדי להשתעשע עם נכדו. עדיין עומדת לנגד עיני תמונה זו, כאילו היא היום. האדמו"ר הסב, מנהיג ומורה דרך לאלפי חסידים, מבלה בחצר עם נכדו. האדמו"ר בעל הארשת הרצינית וכובד הראש היה משחק עם הנכד במחבואים, ואפילו בנדנדה, ככל סבא...

"מה אתה מתפלא"? הוא פונה אלי "בביתו הוא היה אבא וסבא לכל דבר. ללא גינוני אדמורו"ת. כפי שהוא עצמו היה רגיל לומר לסוחרים שעמדו עמו בקשרי מסחר, ופנו אליו בתואר 'הרבי' - כאן אינני הרבי מראדומסק, אלא שלמה רבינוביץ.... כן בפולין יכל אדם להיות גם אדמו"ר וגם סוחר ולא היה בכך כל סתירה. בניגוד לגאליציה והונגריה שלא קיבלו זאת כדבר מובן מאליו. שם 'דרשו' שהאדמו"ר יהיה איש-אלוקים ולא ידע צורת מטבע.

"בפולין, לעומת זאת, לא היו חסידים שוטים, הם ידעו שאיש אלוקים יכול להיות גם רוקח (כמו רבי בונים מפשיסחא) וגם סוחר, ולהביא את הקדושה בתוך החיים.

"האדמו"ר מראדומסק היה גם איש המעשה, והיה מאותם האדמורים שהבינו את המצב המשתנה ואת הזמנים החדשים שבאו על היהודים בפולין בין שתי המלחמות, והתאימו גם את ההנהגה למצב זה. כאדמו"ר מגור קלט גם הוא חיש מהר שקירוב הנוער ואירגונו הוא היעד המרכזי והעליון לנוכח ההתארגנות המפלגתית והלאומנית ששטפה את המדינה. וכך שמרד הנעורים פסח על שתי חסידויות אלו.

"הפתרון לדעתו של האדמו"ר מראדומסק היה אירגונו של הנוער בישיבות. לצורך זה הקים ומימן מכספו למעלה מ-30 ישיבות. בכל רחבי פולין וגאליציה יכולת לפגוש קאדרים של בחורים ראדומסקאים גאים בחסידותם ובתורתם.

"לעומת זאת זכורה לי חצר חסידית אחרת, שלא צעדה עם הזמן, וכמעט שאיבדה כליל את הנוער שלה. הייתי יוצא ונכנס בבתי החסידים של חסידות זו בסוסנובצה ובביליץ, וראו שם זקנים לבנים - פני שיבה - בלבד. לצער כולם - הנוער

נשר. חצר זו גם לא התארגנה ב'אגודת ישראל', בטענה "גם אבא וגם סבא שלי לא היו באגודת ישראל".

"האדמו"ר מסוקולוב שהיה ידוע בשנינותו ובחריפותו, המשיל עליהם את המשל: 'כאשר עמד הכורת לעלות על חיות היער בידי הציידים, התארגנו החיות לאסיפה. אמר האריה: מה מבקשים הציידים? הם זקוקים לזנבותינו לצורך יצור פרוות. הבה נסיר את זנבותינו, ונותיר את חיינו לשלל. הגיד הדוב: גם לאבא שלי וגם לסבא שלי היה זנב, וכך יהיה גם לי'. וכך איבד בסופו של דבר גם את גופו. והנמשל מובן..."

השפע שהשחית

ר' יוסף חוזר לסיפור קורותיו במחנות העקורים: "בסופו של דבר לא נותרתי בקיבוץ. חזרתי לדכאו. ובשנת תש"ט הגרנו לארצות הברית. איך ארע הדבר? ובכלל איך זה שאחרי השואה הנוראה יהודים במקום להגר לארץ ישראל פנו לגלות חדשה?! כדאי שאסביר את הרקע לכך: עם תום השואה המגמה הכללית היתה לארץ ישראל. היינו בטוחים שעברנו כבר את חבלי המשיח, והמשיח ממתין בארץ ישראל. אולם עם הזמן האוירה בגרמניה "קלקלה" אותם, האנשים נהיו חומרניים יותר, ואמריקה החלה לקסום להם.

"איך אירע הדבר? השפע החל לזרום, מהג'וינט מהאונר"א ומעוד אירגונים. ניתן לומר "זה היה, לא עליכם יותר מדי טוב". והאנשים החלו לסחור. במה סחרו? בהכל! בסיגריות, שימורים, שוקולד, סוודרים, וכדומה. גרמניה היתה מרוששת לאחר המלחמה, ונוצר מחסור במוצרי יסוד. והיהודים סיפקו זאת מתוך המשלוחים שהגיעו... ואני אומר זאת בכל האחריות - העזרה קילקלה אותם. הלב לא היה פנוי כבר ללמוד מקצוע, לעבוד ולהשתכר, אלא לרווחים הקלים. והחלה לחלחל מחשבה אל המוח, מדוע לנסוע לארץ ישראל, שם החיים קשים, גם יש מלחמה... ואמריקה בהישג יד...

"אולם ר' שמעון היה נאה דורש ונאה מקיים, עוד בשלהי חורף תש"ז הקדים, עם חלק ניכר מחברי הקיבוץ, ועלה לארץ ישראל לבנות ולהיבנות בה".

כאשר אומר ר' יוסף נאה דורש ונאה מקיים הוא עוצר, מהסס רגע ומוסיף: "אני רוצה לומר לך דבר נוסף. אביך היה היחיד מהצמרת של הנהגת פא"י בגרמניה שסיכן את עצמו והטלטל באניית מעפילים ונשלח לקפריסין. כל אלו "שתפסו עמדה" כפי שאומרים היום, המתינו ועלו בעליה ליגאלית בספינות נוסעים. זהו גם כן כלול בנאה דורש ונאה מקיים...".

פרק לג

לאנשים כמוך אני זקוק

הריקוד שלא הסתיים

את הריקוד הזה אי אפשר היה להפסיק, מספר הרב ראובן פודולסקי שיחי', מנהל בית הספר "סנהדרין" בירושלים. במרכז המעגל רקדו שני יהודים שעברו מזמן את גיל הגבורות, האחד - אבי ר' ישראל יצחק ז"ל, והשני - ידידו ר' שמעון בניש ז"ל. הם רקדו כשעיניהם עצומות, יד אל יד, כתף אל כתף. התזמורת נגנה בעוז והקהל עודד אותם במחיאות כפים.

היה זה בשנת תשנ"ד, בחתונה של אחד מיוצאי חלצי, ור' שמעון כידידו הקרוב של אבא השתתף בה, כפי שהשתתף בכל השמחות של אבא ז"ל.

הריקוד נמשך ונמשך, הם רקדו בדביקות כשני מחותנים. הם אפילו לא חשו במתרחש סביבם. החילותי לחשוש לבריאותם. אולם כעבור זמן מה פסקה התזמורת מנגינתה, והכל שבו למקומותיהם.

חשתי אל אבא ז"ל, ממשיך ומספר ראובן. אבא מטבעו היה אדם שקט ומופנם, וריקוד כזה לא היה מטבעו.

- מה קרה אבא? שאלתי.

- נו לך תספר להם, היבינו זאת?! ענה במקומו ר' שמעון ומשך בכובעי בשובבות.

באחד מימי ה"שבע ברכות" הסביר - סיפר לי אבא: אולי אינך יודע. אחרי השואה בלנדסברג שבגרמניה, התרכזו אלפי פליטים יהודיים במחנה צבאי גרמני לשעבר, וניסו לאסוף את שברי חייהם. ביניהם בחורים רבים מבתים חסידיים שהשואה קטעה את חייהם והותירה אותם יתומים בגוף וברוח. בחורים אלו היו כעלה נידף ברוח. רוח השיחרור והחופש, אחרי חמש וחצי שנים עבדות ודיכוי, הוציאה אותם משיווי משקלם, והם היו בסכנה רוחנית גדולה.

ר' שמעון היה אחד מהראשונים שהתעשת. הוא חש את הסכנה והמצוקה של אותם בחורים והקים עבורם מסגרת "קיבוץ חפץ חיים", בו מצאו מקלט חם ברוח ישראל סבא.

יום אחד בנדודי, בודד וגלמוד, נקלעתי ללנדסברג, חיפשתי דרך לעלות לארץ

ישראל, והופניתי אל הקיבוץ. את פני קיבל ר' שמעון. את סעודת הערב עשיתי על שולחנו. היתה לי הכרות מוקדמת עמו משנות בחרותי בלודז'. אחרי הארוחה אמר לי: שמע! לאנשים כמוך אני זקוק, אתה בוגר מכל הבחורים כאן בכעשר שנים. גם יש לך את הרקע התורני. אני מציע לך להשאר כאן ולשמש מנהל רוחני ומגיד שיעור.

ונותרתי.

קיים קושי לתאר את מצבם של הבחורים שהתלקטו לקיבוץ. הם באו מכל מחנות ההשמדה. הם ראו את הוריהם, אחיהם ואחיותיהם עולים בלהבות. כל עולמם קרס. היינו חייבים לתת להם תחילה תחושה של בית, ואח"כ להחזיר אותם אל הספר - פרשיות התורה ודפי הגמרא.

"עכשיו אנחנו משלימים את הריקוד שהתחלנו בו בלנדסברג".
ר' ישראל יצחק פודולסקי ז"ל בזקנותו

אכלנו אתם, רקדנו אתם ובילינו עמם. אולם אתה חייב להבין כי אנו בעצמינו היינו זקוקים לעידוד. גם אנו "עברנו" לא פחות מהם. גם אנו שכלנו את משפחותינו. כל הריקודים לא היו מתוך שמחה פנימית אלא מתוך אמונה, אמונה בעתיד. רקדנו ולבנו לא היה עמנו.

עכשיו בא רגע האמת, אמר אבא והכה באצבע צרידה על השולחן. עכשיו זה ריקוד 'על באמת'. אנו כעת משלימים את הריקוד שהתחלנו בו בלנדסברג. ואינני יודע אם נוכל בכלל לסיימו... אמר, ודמעה נשרה על זקנו הכסוף.

פגישה בשטיבל הפועלים

ר' ישראל יצחק פודולסקי נולד בשנת תרע"ו (1916) בעיר ואלברום שבפולין, למשפחה חסידית שורשית אשר נמנתה על חסידי אלכסנדר. עד הבר-מצוה למד בחדר, ומאז - בשטיבל החסידי. כאשר נפתחה בעיר ישיבת "כתר תורה" בנשיאותו של האדמו"ר רבי שלמה חנוך רבינוביץ הי"ד מראדומסק, הצטרף אליה, וחבש את ספסליה. היו בה מגידי שיעור מעולים ואוירה חסידית מלכדת.

אולם כפי שסיפר לימים: כאשר הייתי בן שמונה עשרה שנים, נאלצתי לצאת לשוק העבודה, הורי לא בקשו זאת ממני, אולם אני בראותי את המצב הכלכלי הקשה והדחוק שבבית, הבנתי בעצמי שאין ברירה.

נסעתי ללודז' עיר התעשיה, ולמדתי את מלאכת הסריגה. מדמי משכורתי

שער העיר בלנדסברג

שילמתי את שכר האכסניה בה לנתי, ואת היתר שלחתי להורי. אולם היות וכל הפועלים היו מאורגנים באירגוני עובדים, כמו: בונד, פועלי ציון וכד', ואני הייתי עצמאי, ניצל אותי מעבידי לרעה, ולא שילם לי אלא שכר זעום.

פניתי למשרדי פא"י, והם הפנו אותי למנהיג פועלים צעיר בשם שמעון בניש "לך לשטיבל של הפועלים בככר וולנושצה מספר 3, שם תפגוש אותו" אמרו. פניתי לשם. היה זה שטיבל שהתייסד ונוהל ע"י ר' שמעון. אולם בפועל היה זה בית למאות בחורים עובדים, מעין מועדון בו התאספו לאחר שעות העבודה, אכלו בצוותא וקבעו עיתים לתורה.

שם פגשתי לראשונה את ר' שמעון. הוא התענין במוצאי ובעברי, וכאשר שמע שלמדתי בישיבת 'כתר תורה' אמר: אם למדת בישיבת ראדומסק כנראה הנך יודע ללמוד, (גם הוא למד בישיבת 'כתר תורה'). א"כ אולי תאמר שיעור אצלנו בשטיבל. אולם היות והייתי צעיר מרוב הבחורים בשטיבל, העדפתי לעשות את הערבים אחרי שעות העבודה בשטיבל של אלכסנדר או גור. לא הרשתי לעצמי ללכת לישון בטרם אכנס לשטיבל ללמוד.

מחורבן לבנין

"בחודש אלול תרצ"ט פרצה המלחמה. כבר שבועות אחדים טרם המלחמה חשו ריח מלחמה באויר, והעבודה בלודז' נפסקה. שבתי לבית הורי ועמדתי לצידם בימים

"את הכל לקחו מאתנו... רק את דף הגמרא לא הצליחו לקחת". ר' ישראל יצחק פודולסקי בראש השלחן, אומר שיעור בלנדסברג. משמאל: 1. משה ויניקמין 3. ישראל גלברט 4. שמעון שירקובסקי. באמצע: ישראל יצחק פודולסקי, מעליו חיים מאירוביץ. מימין: 1. ליבל קילשטיין, 3. דוד ברגמן 5. ישראל גרויסגליק.

הקשים. בשלהי שנת תש"ב נשלחה כל המשפחה למחנה ההשמדה בלזץ, ואני נלקחתי למחנה עבודה. התגלגלתי ממחנה למחנה עד השחרור. בחודש אייר תש"ה שוחררתי והחלטתי לעזוב את אדמת הגולה ולעלות לארץ ישראל.

"פניתי למשרדי הסוכנות בגרמניה והם הפנו אותי למחנה לנדסברג, שם מתארגנים קיבוצים שמגמת פניהם לארץ ישראל. הם הוסיפו שיש שם גם התארגנות של אנשים חרדים. עשיתי את דרכי לשם. הגעתי ואני שואל היכן יש כאן התארגנות של אגודת ישראל, והראו לי על בנין שבחזותו שלט "קיבוץ חפץ חיים". אני עולה במדרגות והנה מולי יורד.. מנהיג הפועלים שמעון בניש מלודז'. הוא מיד זיהה אותי.

"הקיבוץ היה בשלבי התארגנות. הוא מנה אז כ-20 בחורים, עם הזמן התרחב עד שישים שבעים בחורים. הוטל עלי להיות המנהל הרוחני של הקיבוץ. למסור שיעורים בגמרא ובהלכה, ולהדריך את הבחורים בדרכי התורה.

"הייתי חייב להבעיר בהם את אש התורה, זכורני שהייתי מכריז בטרם השיעורים: את הכל לקחו מאתנו, את ההורים, האחים והאחיות, רק את דף הגמ' לא הצליחו לקחת. הבה נדבק בה!

"זכורני ביקור של נציגי 'ועד ההצלה' מארצות הברית. הקיבוצים בלנדסברג

נתמכו על ידם, והם שלחו משלחת לשם התרשמות וביקורת. בין הנציגים היה נציג אגודת ישראל הרב אברהם קלמנוביץ נשיא ישיבת מיר. שהיה תלמיד חכם גדול ועשיר גדול. הם סיירו בין הקיבוצים כדי להתרשם כיצד מתנהלים הקיבוצים הנתמכים על ידם. כאשר הגיעו אל המחנה שלנו נכנסו תחילה לבקר בשאר הקיבוצים ואחר באו לבקר בקיבוץ שלנו.

"היינו באמצע שיעור גמרא כאשר הגיעה המשלחת. זכורני את התדהמה שאחזה אותם. הם ידעו היטב שלפניהם יהודים פליטים שאיבדו את כל מה שהיה להם בחיים, וכעת יושבים בחבורה ולומדים גמרא בעיון.

"הדבר החמיא מאד לרב קלמנוביץ, שהיה כאמור 'משלנו', והוא פנה לחבריו ואמר להם: ראו מה רב ההבדל בין הקיבוץ הזה לקיבוצים האחרים.

"בתום השיעור פנה אלי הרב קלמנוביץ והצעה בפיו: הרב פודולסקי, אנחנו באמריקה זקוקים לאנשים כמוך. אני אסדר לך אישורי כניסה, משרה תורנית וכו'... תתפרנס בכבוד וכו'. אולם אני סירבתי להצעתו. אחרי שנות השואה נמאס לי להיות בין הגויים. עניתי לו: אני נוסע לארץ ישראל.

"שמעתי אח"כ שהרב קלמנוביץ הפטיר: מן הסתם מאורעות השואה נתנו בו את אותותם. על כן הוא מסרב להיענות להצעה כה נדיבה".

ר' ישראל יצחק עלה לארץ ישראל, הקים משפחה, זכה לדורות ישרים מבורכים,

מפגש של שרידי חברי הקיבוץ - בביתו של אבא בבני ברק. מימין לשמאל: צבי אייכנולד, חיים יוחנן בנקר, ישראל גרויסגליק, אבא. עומדים: ישראל יצחק פודולסקי, ואחי ר' יואל

פרק לד
לקראת עליה

הכל החל ביום סגרירי, באחד מימי חודש טבת תש"ז, פותח ומספר ר' חיים ריזל מחברי הקיבוץ, על לוח המודעות שבקיבוץ הופיעה מודעה: "הערב אחרי תפילת ערבית, תתקיים אסיפה כללית של חברי הקיבוץ. ההשתתפות חובה". על החתום שמעון בניש.

מידי פעם היה ר' שמעון מכנס את כל חברי הקיבוץ לדיון בענינים כלליים. אולם עתה חשנו כולנו כי זו איננה אמורה להיות אסיפה שגרתית. השולחן שבמרכז חדר האוכל היה ערוך, ועליו בקבוקי בירה אחדים. חברים אחדים ניסו מרוב סקרנות למשש את הדופק אצל רעייתו: צ'וצ'ה (דודה) גולדה, כפי שכינינו אותה בחיבה. גולדה מאז נישואיה לר' שמעון שמשה כאם הבית של הקיבוץ. דאגה לכל מחסורינו. ודלתה היתה פתוחה בפנינו תדיר לעצה ולעידוד.

אולם גולדה ענתה: הניחו, שמעון יֵדַע להסביר את הדברים טוב ממני.

בשעה היעודה הופיע ר' שמעון. מתוח מעט, שלא כדרכו. תפס את מקומו בראש השולחן, העביר מבט מהיר על פני הנוכחים, ופתח ואמר, כשקולו מחפה על התרגשותו:

חברים יקרים. בשורה טובה בפי: לאחרונה זומנתי ל'מרכז' במינכן, והודיעו לי כי בקרוב אמורה לצאת אניית מעפילים מצרפת. והקיבוץ שלנו כלול ברשימת המעפילים.

לצערנו ממשלת המנדט איננה פותחת את שערי הארץ לרווחה, כדי שנוכל לעלות בצורה חוקית. על כן אנו חייבים לנקוט בדרך זו.

לכולנו ברור שכל ההתארגנות שלנו כאן היתה לשם הגשמת שאיפת הדורות, הקמת מולדת בציון על פי תורתנו הקדושה. וכאן הרים ר' שמעון את קולו, כעת הגיעה השעה להגשים משאלה זו! ארץ ישראל ממתינה לנו בזרועות פתוחות כאם אל בניה! האם לא נענה לקריאה זו?!

על הפרטים ועל סדרי העליה נמסור בקרוב, אולם כצעד ראשוני אנו פותחים בהרשמה.

כאשר סיים ר' שמעון את דבריו, השתררה שתיקה. מישהו קם ובקול מהוסס שאל: מדוע דוקא עכשיו, אולי כדאי שנמתין ונעלה בעליה ליגאלית? חבר אחר קם ואמר: בארץ ישראל מתחוללת עתה מלחמה. האם זה רצוי שאנחנו ניצולי שואה נסכן את עצמנו?

ראיתי שהצבע אוזל מפניו של ר' שמעון. הוא הבין שלמרות כל האוירה והחינוך שהעניק הקיבוץ, לא הכל בשלים עדיין לעליה. הוא גם ידע שישנם מעטים שפניהם מועדות לארצות אחרות, כמו לאמריקה.

- הנפתי את ידי.

- כן חיים, מה ברצונך לומר? שאל ר' שמעון.

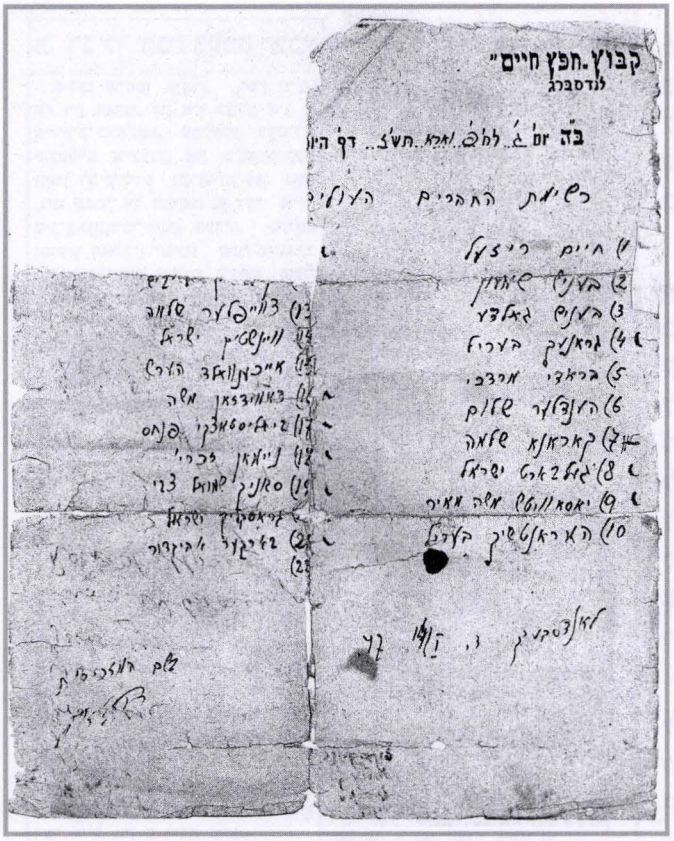

"ארץ ישראל ממתינה לנו בזרועות פתוחות כאם אל בניה". "רשימת החברים העולים". פורסמה על לוח המודעות של הקיבוץ ביום כ"ב בטבת שנת תש"ז

- אני נוסע אתך, עניתי בקול.

חיוך של שביעות רצון התפשט על פניו של ר' שמעון. הוא לקח דף נייר, כתב בראשו: רשימת העולים לארץ ישראל. ואחריו במספר אחד - את שמי. במספר שתים כתב את שמו. אח"כ פנה לרעייתו, שעמדה מן הצד וצפתה באסיפה, ושאל: נו, ואת נוסעת עמנו?

והיא ענתה בשנינות: מה תעשה שם בלעדי?

מיד הורמו ידים נוספות...

רוח תזזית אחזה את הקיבוץ, החלה התרוצצות פנימית. למרות שהמגמה והדרך של הקיבוץ היתה עליה לארץ ישראל חלק מהחברים לא היה מוכן. היו כאלו שביקשו להמתין עד שיסיימו לימוד מקצוע וכדומה, או עד שיצטרף אליהם בן

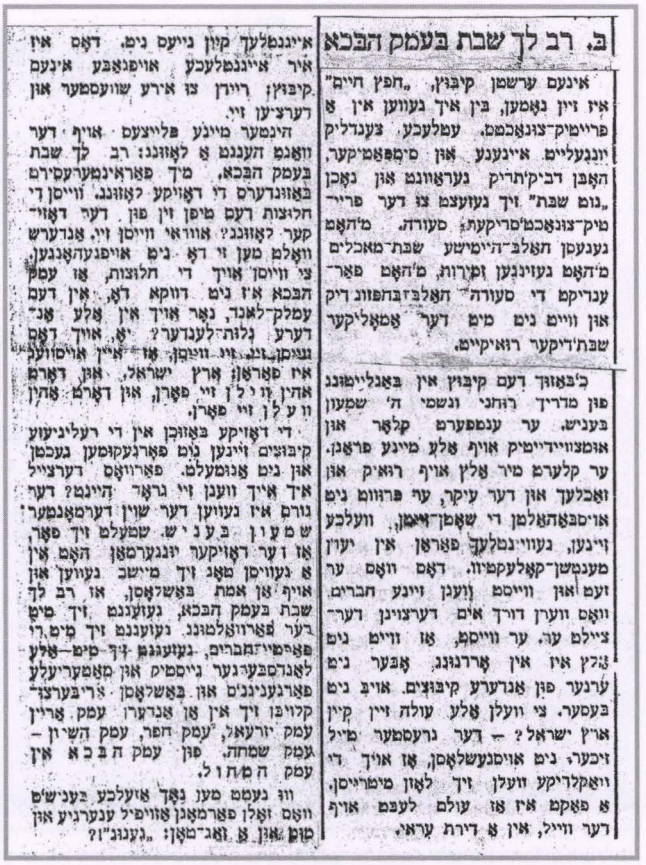

ב. רב לך שבת בעמק הבכא

אינעם ערשטן קיבוץ, „חפץ חיים" איז זיין נאָמען, בין איך נעווען אין א פריימיק־צוגאַמען. עטלעכע ווינטלעריק איינגעזעסן אין סאָפאַמיקער, האָבן רבי'תריק נערעוונט אין נאָכן „נום שבת" זיך נעזעצט צו דער פרייטיק־צוגאַמענקונפט. סעודה. מ'האָט נעגעסן חלב־היימישע שבת־מאכלים מ'האָט נעזונגען זמירות, מ'האָט פאַרענריקט די סעודה" האַלבע־חפוות ריק און ווייס נים מיט דער אמאליקער שבת'דיקער רואיקייט.

כ'באזוך דעם קיבוץ אין באַנגליימונג פון מדרך רחבי ונשמי ה' שמעון בענייש. ער ענטפערט קלאָר און אומצווייפליימיק אויף אַלע מיינע פראַגן. ער קלערט מיר אַלץ אויף רואיק און זאַלבעך און דער עיקר, ער פרווט נים אויסצוהאַלטן די שאָלן־ווענט, וועלכע זיינען נעווי־נעלעך פאַראַן אין יעדן מענטשן־קאַלעקטיוו. דאָס וואָס ער זעט אָון ווייסט ווענן זיינע חברים. וואָס וויערן דורך אים דערצוינן דער־ציילט ער. ער ווייסט, אז ווייס נים עץ איז אין אַרגנזנג, אָבער נים ערנער פון אַנדערע קיבוצים. אויב נים בעסער. צי וועלן אַלע עולה זיין קיין ארץ ישראל? – דער נרעסטער מייל זיכער. נים אויסנעשלאָסן, אז אויך די וואַקדריקע וועלן זיך לאָון מיטריסן, א פאַקט איז אז עולם לעצם אויף דער ווייל, אין א דירת עראַי.

איינגעלעך קוין נייעם נים. דאָס איז איר איינגעלעבע אויפנאָבע איבעם קיבוץ; ריידן זי אידיש שוועסטער און ברודער־ען זיי.

הינטער מיינע פליצעם אויף דער וואַנט הענגט א לאָזונג: רב לך שבת בעמק הבכא. מיך פאַראינטערעסירט באַזונדערס די דאָזיקע לאָזונג. וויסן די חלוצות דעם טיפן זין פון דער דאָזיקער לאָזונג? אוודאי וויסן זיי. אַנדערש וואָלט טען זי דאָ נים אויפגעהאַנגען, צי וויסן אויך די חלוצות, אז עמק הבכא איז נים דווקא דאָ, אין דעם עמעלק־לאנד, נאָר אויך אין אַלע אַנדערע ברעג גלות־לענדער? יא, אויך דאָס וויסן זיי. וויסן, אז איין אויסזועג איז פאַראַן: ארץ ישראל. און דאָרט אַהין זיי ליען זיי, פאָרן, און דאָרט אַהין וועלן זיי פאָרן.

די דאָזיקע באַזוכן אין די רעליגיעזע קיבוצים זיינען נים פאַרנעקומען בנכסין און נים אַנטמלט. פאַרוואָס דערצייל אים אייך וועלן זיי גראָד הינט? דער נורם איז נעווען דער שוין דערמאַנטער ש מ ע ו ן ב ע נ י ש. שמעלע זיך פאָר, אז דער דאָזיקער יונגערמאַן האָט אין א נעוויסן מאָג זיך מיושב נעווען און אויף אן אמת באַשלאָסן, או רב לך שבת בעמק הבכא, נעזעגנט זיך מיט רער פאַרוואַלטונג, נעזעגנט זיך מיט פאַמיליי־מחברים, נעזעגנט זיך מיט–אַלע לאַנדסבערגער נייסמיס און מאַטעריעלע פאַרנעגינגס און באַשלאָסן, צו־ריבערצוקלויבן זיך אין אן אנדערו עמק, ארץ עמק יזרעאל, עמק חפר, עמק השרון – עמק שמחה. פון עמק הבכא אין עמק המעול.

וווּ נעמט מען נאָך אזעלכע בעניש־מס וואָס זאָלן פאַרמאָנן אַוויסיל ענערגיע און מוט און א ואַב־טאָן: „נענוג"!?

משפחה ממקום אחר. והיו גם כאלו שכנזכר לא רצו להשתתף ב"הרפתקה" כלשונם, וביקשו לעלות רק בעליה ליגאלית.

ר' שמעון ניסה לשוחח ולהשפיע על כל אחד בנפרד. היתה זו משימה לא קלה להשפיע על אנשים לנסוע לארץ לא נודעת ללא כתובת, ללא יעד (בניגוד לנוסעים לאמריקה, שהובטח להם כי יאומצו על ידי משפחות יהודיות). ובסופו של דבר הצליח להרכיב רשימה של 21 חברים.

באותו שבוע, הופיעה על לוח המודעות של הקיבוץ, מודעה שכותרתה: "רשימת החברים העולים". התאריך יום ג' פרשת וארא - כ"ב בטבת תש"ז. ובה רשימה של 21 העולים. בראש הרשימה - שמי.

'היכן מוצאים עוד בניש'ים כאלו?'. קטעים מתוך מאמר המערכת של "דער יידישע צייטונג". כ"ה בטבת תש"ז, לרגל עליית הקיבוץ לארץ ישראל

ר' חיים מפסיק לרגע את סיפורו, נגש למגירה, שולף קלסר ישן, ומוציא דף נייר דהוי מיושן, את כפליו הוא חיזק מכבר בנייר דבק. הוא פורס אותו לפנינו בידים רועדות, ומספר: הדף הזה היה תלוי בלוח המודעות, ולפני יציאתינו לדרך הורדתי אותו ומאז הוא שמור אתי למזכרת...

הידיעה על עליית הקיבוץ הכתה גלים רבים. ובין היתר, התפרסמה בכותרת העמוד הראשון של גליון ערב שבת של העתון "ידישע צייטונג" של אותו שבוע, שיצא לאור בלנדסברג. במאמר על רובו של העמוד, מפרסם עורך העיתון: ברוך הרמנוביץ כתבה נלהבת אודות העליה הצפויה של הקיבוץ. במאמר מתאר הכותב את אופן התנהלות הקיבוץ, על האוירה ודרך החיים שבו. הכותב מביע את התרשמותו מכרזת הענק אשר היתה תלויה בקיבוץ "רב לך שבת בעמק הבכא" ומהעוצמה שבה. והכותב מסיים:

הביקור הנוכחי בקיבוץ לא נערך לאחרונה, אולם מדוע אני מדווח לכם אודות זה דוקא היום? הגורם לכך הוא שמעון בניש הנזכר. תתארו לכם, כי אברך זה, ביום מסויים אחד החליט, ועל באמת החליט, כי אכן: רב לך שבת בעמק הבכא (כסיסמת הקיבוץ), נפרד מחבריו למפלגה, נפרד מכל התנאים החומריים שמעניקה לנדסברג. ומחליט לעקור לעמק אחר: עמק יזראל, עמק חפר, עמק השרון - עמק שמחה. מעמק הבכא לעמק המחול.

היכן לוקחים עוד בניש'ים כאלו, אשר מכילים כל כך הרבה אנרגיה, פעילות ושמחה, ואשר גם מסוגלים להחליט: מספיק!?

במאמר מוסגר: ברוך הרמנוביץ זה פרסם שנה לפני כן (24.4.1946) בעתון זה מאמר חריף בשם "ביקורת ציונית", שפקפק באוריינטציה הארץ ישראלית של הקיבוץ בפרט ושל "אגודת ישראל" בכלל. מאמר שגרר תגובות נזעמות מאת חברי הקיבוץ, בגליון שאחריו.

ממשיך אבא ומספר: ההכנות לנסיעה נמשכו כל חודש שבט. לקראת סוף החודש קבלנו הודעה, כי עלינו להתייצב במקום הריכוז של כל הקיבוצים העולים מגרמניה, ב"מעון הילדים" שבעיר אולם. החברים בלנדסברג ערכו לנו מסיבת פרידה עצומה ומלאי תקוה ואמונה התחלנו בהכנות סופיות. (דיווח על כך מצאתי ב"דאס יידישער וארט" מערב פסח תש"ז, ראה תצלום. בה כתוב "הנואמים העלו על נס את פעליו הכבירים של הח' שמעון בבנין החיים הדתיים בלנדסברג ובשאר מחנות שארית הפליטה").

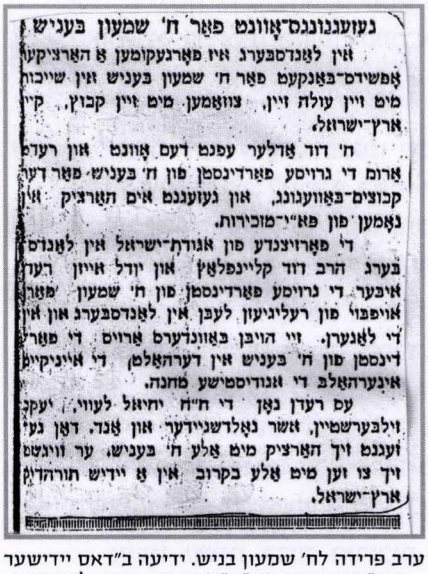
נעזענונגס־אָוונט פֿאַר ח' שמעון בעניש

ערב פרידה לח' שמעון בניש. ידיעה ב"דאס יידישער וארט" ערב פסח תש"ז "ר' שמעון מברך להתראות כולנו בקרוב בארץ ישראל יהודית ותורתית"

ביום שלישי ה' באדר יצאנו לדרך. אל הקבוצה מהקיבוץ הצטרפו משפחות אחדות שהתגוררו במחנה לנדסברג, כמו גיסי ר' יהושע השל רובינשטיין וזוגתו. כך שהיינו יחד כ-50 איש. יום עזיבתנו היה יום מרגש, משעת בוקר התקהלו רבים ברחבת הקיבוץ. באו להיפרד הרבנים, ובראשם הרב ליכטנשטיין מקרסנה, שגם העניק לנו כמתנת פרידה הגדה של פסח, עם פירוש החתם סופר. (הגדה זו נמצאת כיום בידינו. ובהקדשה שכתב הרב מקרסנה אנו קוראים:

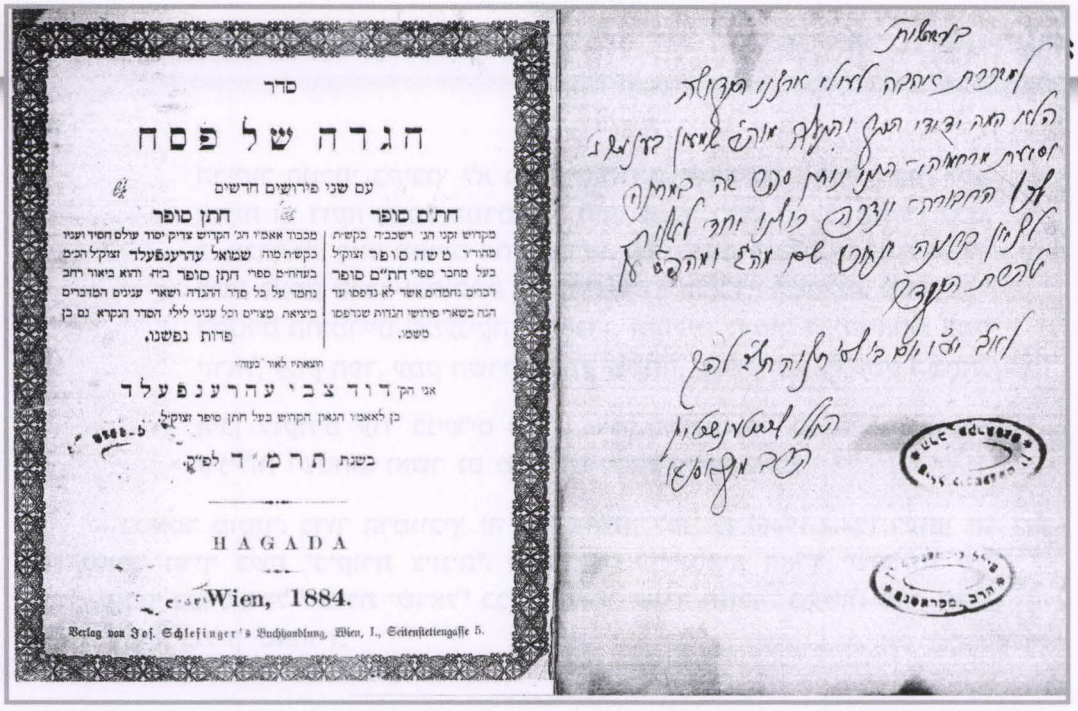

סדר

הגדה של פסח

עם שני פירושים חדשים

חת"ם סופר

מקדוש וקני הג' רשכב"ה בקש"ת מהורי"ר משה סופר זצוקל"ה בעל מחבר ספרי חת"ם סופר זי"ע דכרים נחמדים אשר לא נדפסו עד הנה בשארי פירושי הגדות שנדפסו כמשמ"ו.

חתן סופר

מכבוד אאמו"ר הג' הקדוש צדיק יסוד עולם חסיד ועניו בקש"ת מוה' **שמואל עהרענפעלד** זצוקל"ה הכ"מ בעהח"ס מספרי חתן סופר בז"ה, והוא ביאור רחב נחמד על כל סדר ההגדה ושארי ענינים המדברים בציאת מצרים וכל ענייני לילי הסדר הנקרא נם כן פרות נפשנו.

תצאתי לאור בעתו"ו

אני הק' **דוד צבי עהרענפעלד**

בן לאאמו"ר הגאון הקדוש בעל חתן סופר זצוקל"ה

בשנת **תרמ"ד** לפ"ק.

HAGADA

Wien, 1884.

Verlag von Jos. Schlesinger's Buchhandlung, Wien, I., Seitenstettengasse 5.

מזכרת פרידה מהרב הלל ליכטנשטיין מקראסנה

"למזכרת אהבה לעולי ארצנו הקדושה, הלא המה ידידי היקר והנעלה מוה"ר שמעון בעניש נ"י וסיעת מרחמוהי...").

עיקר הקושי היה הפרידה מחברי הקיבוץ שנותרו עדיין בלנדסברג, אשר אני ואמא ע"ה שימשנו להם כהורים ממש, והפרידה מהם היתה מרגשת ושטופת דמעות. את האוטובוס בו יצאנו הקיפו מאות אנשים אשר ליוו אותנו כברת דרך בשירה ובריקודים.

עוזבים את גרמניה

הגענו לעיר אולם. ופגשנו שם קבוצות מכל רחבי גרמניה שהגיעו לפנינו. שיכנו אותנו שם בלילה. למחרת הגיעו קבוצות נוספות ממחנות אחרים. החצר הענקית של המעון קלטה את ההמון הרב שנכנס לתחומה. בליל של שפות נשמע ברחבי המחנה: יידיש, פולנית, רוסית ואף עברית.

לפנות ערב הגיעו בזו אחר זו - משאיות צבאיות אמריקאיות, מכוסות בברזנטים עבים. לכל משאית הוצמד מספר, וכל קבוצה נעמדה ליד המשאית המיועדת לה. ואז החלה הספירה: ליד כל משאית נעמד מדריך והקריא מתוך רשימה שבידו את שמות העולים לתוכה. ספירה ובדיקה חוזרת נערכה לפני העליה על המשאיות, בנוכחות השליחים מן הארץ: הרב משה מונק וחיים יחיל (הופמן) מהסוכנות. לקראת חצות הלילה יצאה כל השיירה הארוכה לדרכה.

נסענו שעות רבות וארוכות, כמעט ללא חניה. הלילה היה קר מאד. למרות הצפיפות הרבה בתוך המשאית, חדר הקור עד לשד עצמותינו. כאשר הגענו קרוב

במשאיות אל הגבול

לגבול צרפת, המתינו לנו שליחים מיוחדים מאנשי ההגנה, אשר עלו על המשאיות ואמרו: אנחנו מתקרבים עכשו לגבול, אנו מבקשים שיהיה שקט. לא לדבר, לא לשוחח, לא להשתעל.

התקרבנו לגבול, עצרנו, כנראה שהתנהל שם משא ומתן, שהסתיים בגמול כספי. ועברנו ללא בדיקה. נסענו עוד שעה, והגענו לעיירה צרפתית במחוז אלזס, בשם מיהלהאוזן. עצרנו, ירדנו וקיבלנו שתיה חמה. משם התפצלו הקבוצות בהתאם להשתייכות המפלגתית, וכל קבוצה הוסעה למחנה העראי שיועד לה. בהם אמורים היו לשהות עד לעליה.

אנו, הקבוצות של פא"י, עלינו לרכבת שהביאה אותנו סמוך למקום שיועד לנו - טירה עתיקה בצפון צרפת בשם "פליסאן".

פליסאן

בתחנת הרכבת, כבר המתינו לנו משאיות מכוסות היטב בברזנטים, לאחר נסיעה של שעה בערך, הגענו לפליסאן. היינו שם יותר ממאה איש, כמעט כולם חברי "פועלי אגודת ישראל". בהמשך באה גם קבוצה דתית מבלגיה, שהתקרבה אלינו. הקבוצה שלנו קבלה שני ביתנים. לא ידענו כמה זמן נשהה שם, ואף אחד לא ידע לומר לנו זאת. היינו חייבים להתארגן שוב בחיים קהילתיים חדשים.

ממשיך ומספר אהרן פרומר, שהגיע עם קבוצת פא"י מפלדפינג: עד מהרה, כאשר הבין אביך ר' שמעון, כי אנו אמורים לשהות כאן תקופה ממושכת, החל לארגן את החיים הקהילתיים. קבע שיעורי תורה, וכן רתם את חברי קבוצתו לשיפוץ הטירה, שהיתה עלובה ומוזנחת. אחד החברים נשלח להביא סיד וצבע. אחרי הסיוד הראשוני צייר ר' שמעון על הכתלים ציורים מנופי הארץ, והטירה קיבלה מראה חדש. לקראת פורים נשלחנו אל העיירה הסמוכה כדי להביא משקאות חריפים, ור' שמעון ארגן את החבורה לסעודת פורים. הוא עצמו אמר קידוש לפורים והחבורה מהקיבוץ ארגנו הצגה מענינא דיומא. על היטלר "המתחנן על נפשו" ומבקש מהיהודים שיסלחו לו*.

* אמר הכותב: בכתיבת פרק זה נעזרתי בספרו של יהושע אייבשיץ "כערער בערבה" עמ' 521 ואילך, שעמד בראש קבוצת ילדים מאולם. את מיקומה של פליסאן לא הצלחתי למצא במפה של צרפת. ויתכן שלא היה זה שמה האמיתי אלא שם פיקטיבי, כדי לשמור על חשאיות.

לחברי, ידידי ומכירי, שלא התראתי אתם באופן אישי - כדי להפרד טרם נסיעתי לארץ הקודש, אני משגר להם מן הדרך אחולי בריאות לבביים, עם ברכת:

בואו בעקבותינו, להתראות!

שמעון וגולדה בניש

מיינע חברים באקאנטע און פריינם, וועלכע איך האָב בישט באזוכט פערשטנדליך צו נעזעגענען, מאַר מיין אומקערך אין היילין לאנד, שיק איך זיי איבער אויף דעם וועג א הארציקן וויים נעזונם פון מיר וואוגסט:

קומט נאָך, להתראות

4291 שמעון און נאלדע בעניש

ברכת פרידה מהדרך, שפורסמה בעיתון בלנדסברג

המשטר במחנה פליסאן היה חמור וקפדני. חומת אבן גבוהה הקיפה את הטירה המבודדת. היינו סגורים - פשוטו כמשמעו - אסור היה בגלל החשאיות לצאת מן המחנה. לא היתה לנו כל אפשרות להתקשר עם החוץ - אפילו לאלה שהיו להם קרובי משפחה בצרפת. למרות שמנהל המחנה אשר וסרטייל (יהודי חרדי, שליח פא"י) היה מסביר פנים, אך עמד בתוקף על "הסגר" מוחלט ועל בידוד מן החוץ. במכתבים שלנו - שהועברו למשלוח לידי וסרטייל, וכנראה עברו צנזורה - אסור היה להזכיר היכן אנו נמצאים, ולאן פנינו מועדות.

כשבועיים לפני חג הפסח התחלנו לדאוג: מה ואיך יהיה בחג הפסח? לא תארנו לעצמנו שנוכל לחוג את חג הפסח כהלכתו בתנאים העלובים של פליסאן. ובפרט שבשטח לא ראינו שום הכנות לקראת החג, ואנחנו סגורים על בריח ומסגר, מנועים מכל יוזמה עצמית. שאלנו על כך את המנהל וסרטייל, והוא הרגיע אותנו בחיוכו: "אל דאגה, הכל יהיה בסדר". אך אנחנו לא נרגענו והיינו מודאגים.

כשבוע לפני החג החל המחנה שוקק תנועה של "מבקרים". היו אלה לא סתם מבקרים, אלא קיבוצניקים מגודלי גוף וצרובי שמש. הבינונו שאנו עומדים לפני עליה. כנראה שזה יהיה עוד לפני החג. מיד לאחר שהסתלקו ה"מבקרים" אסף אותנו מנהל המחנה ומסר לנו מספר הוראות "לפני העליה". בין היתר נצטווינו להשמיד כל מסמך העלול להעיד על זהותנו, ועל מקום מוצאינו, כדי שהאנגלים לא יוכלו מבחינה חוקית להחזיר אותנו לארץ המוצא. אם ישאלו אתכם: מי אתם? מה אתם? איזה אזרחים? מאיזה מדינה? עליכם לענות: אנחנו לא אזרחים, אנחנו די. פי. - ראשי תבות בן אדם עקור. אם ישאלו אתכם לשמכם ולזהותכם - אל לכם להזדהות בשמכם האמיתי, אתם יכולים לכנות את עצמכם באיזה שם שאתם רוצים, ואיזה גיל שאתם רוצים.

כמו כן נצטווינו לארוז את תרמילי הגב ולצמצם את היקפם עד למינימום האפשרי. אך אסור שמשקלם יעלה על עשרה ק"ג.

יומיים לפני ערב פסח הגיעה הוראה דחופה אל מנהל המחנה: להיות מוכנים - הערב יוצאים.

עוזבים את פליסאן

בלילה בו עזבנו את פליסאן, דלקו כל האורות בחצר הגדולה, והאירו את החומות הגבוהות שהקיפו את הטירה. בניגוד למשטר האפלה החמור ששרר בשבועות האחרונים, בהם שלט חושך מסביב. בערב שעזבנו את פליסאן, הפכה החצר במחנה לכעין סימטה בגיטו אחר "אקציה". חפצים ופריטים אישיים, היו מושלכים באי סדר. במרכז החצר עמד חיל בריגדה מארץ ישראל, ולידו על שולחן - מאזניים. כל תרמיל הועלה על המאזניים, והיתרה מעשרה קילוגרם הוצאה מהתרמיל.

ניתן היה לראות שם דברים בעלי ערך שננטשו בידי אנשים ברגע האחרון. במיוחד בידי הטרנספורט שהגיע מבלגיה. הם באו עם ארגזים שלמים, מזוודות שהכילו דברים יקרים - פרוות, בגדים יקרים, חליפות ומעילים, והם נאלצו להפרד מהם.

קרוב לחצות הלילה החלו להגיע המשאיות הענקיות, וכולנו נקראנו לעלות עליהן. כעבור שעה קלה יצאו המכוניות לכיוון דרום, אל נמל ששמו לא היה ידוע לנו בשלב זה. שם המתינה לנו אוניית מעפילים.

פרק לה

באניית המעפילים

ההמון צעד בשקט ובדומיה אל עבר הספינה, כל אחד מכונס בעצמו, שקוע בהרהורים. הוא עומד להפרד מארץ הדמים, מהיבשת אשר בה התגוררו אבותיו ואבות אבותיו מאות ואלפי שנים. מהיבשת אשר כסתה את דם הוריו, אחיו ואחיותיו. הוא עומד להפליג אל ארץ חדשה, אל ארץ ישראל, לפתוח בה חיים חדשים.

בתוך ההמון צועד בחור צעיר, תרמיל על גבו, עוד לא מלאו לו עשרים שנה, אהרן פרומר מלודז'. הוא שכל את הוריו בגיטו, הוא עבר את הסלקציה באושוויץ, והתגלגל באין סוף מחנות עבודה, הוא צועד זקוף, מהורהר כמו כולם. "ולפתע" הוא מספר "אני חש שמישהו נוגע בגבי. 'אהרן' הוא לוחש לי" אני מסב את ראשי ואני רואה את ר' שמעון בניש, גם הוא פליט כמו כולם, גם הוא עבר את כל שבעת מדורי הגהינום.

הכרתי אותו מלודז'. כאשר הייתי עוד ילד הוא הוביל אחריו הפגנות פועלים למען תעסוקה הולמת לפועל הדתי. אש העשיה בערה בו. עכשיו גם הוא פליט כמו כולם, אולם אש העשיה לא כבתה בו. הוא עומד בראש קבוצה של כ-30 צעירים חניכיו מלנדסברג, ופניהם מועדות כמו כולם לארץ ישראל.

"אהרן! הוא חוזר ולוחש לי, אנחנו חייבים לתפוס את המטבח של האניה, אם יהיה לנו את המטבח יהיה לנו את הכל. יכירו בנו כקבוצה, יתחשבו בדרישותינו כחברה: אוכל כשר, מקומות לינה הולמים, מקום התכנסות. אם לא יהיה לנו את המטבח - לא 'יספרו' אותנו".

"אולם מהיכן יהיו לנו טבחים, עובדי מטבח וכו'?" אני מקשה, "אל תדאג, אתה תהיה הטבח, ואני אשלח לך כח עזר מהבחורים שלי. לך תעמוד ליד פתח המטבח ואני רץ אל הקפטן, כדי להביא את המפתחות..."

אניה מהדור החדש

היתה זו אניית המפעילים "תיאודור הרצל", אניית ברזל ישנה, מונעת בפחם, שנבנתה בתחילת המאה, ונרכשה בארצות הברית על ידי המוסד לעליה ב', (=זרוע של ארגון ההגנה ששימש כגוף המארגן מטעם הנהלת הישוב את ההעפלה לארץ

אניית המעפילים תיאודור הרצל

ישראל). בארצות הברית שמשה האניה בעבר להנחת כבלים תת ימיים לתקשורת. משם הובאה לצרפת, ובנמל מרסיי נערכו בה שיפוצים שהכינו אותה לקליטת שלושת אלפים מעפילים!

שלושת קומות האניה, רוקנו מכל התאים, ונבנו בהם דרגשי עץ בני ארבע קומות לכל אורכם. הגובה בין דרגש לדרגש היה חצי מטר, ועומקם 1.8 מטרים, לכל אדם הוקצב רוחב של חצי מטר.

זו היתה אניה מה"דור החדש" של אוניות המעפילים ש"הלכו בגדול", והובילו אלפי מעפילים, לעומת האוניות הקטנות בעבר, שהובילו 500-1000 מעפילים בלבד.

האניה חנתה בנמל סט, נמל דייג קטן, 150 ק"מ מזרחית למרסיי שבדרום צרפת. והמעפילים עלו עליה ביום שלישי - הראשון לאפריל 1947, י"א בניסן תש"ז - לאור היום, כביכול עומדים הם לצאת לדרום אמריקה, וכן במשך כל הלילה שלאחריו. ובבוקר יום רביעי יצאה האניה לדרכה.

צוות המלחים הישראלי היה בן שבעה אנשים, בתוספת צוות מלחים ספרדי. מפקד האניה היה מר מרדכי (מוקה) לימון, מי שלימים היה מפקד חיל הים הישראלי.

המטבח: מרכז החיים הדתיים

ר' אהרן ממשיך את סיפורו: "ר' שמעון השיג את מבוקשו, עליתי לאניה והצגתי את עצמי בפני הסדרנים כטבח הדתי של האניה, הם הפנו אותי למטבח הקטן שבסיפון התחתון, ואמרו "זה המטבח השני של האניה, כאן יכולים לעשות מטבח כשר". נוכחתי כמה צדק ר' שמעון באבחנתו - אף אחד מצוות ההכנה של האוניה לא חשב על מטבח כשר. אחרי שהות קצרה הופיע ר' שמעון עם חיים הג'ינגי, המפקד הפנימי, והמפתחות בידו.

"היינו חייבים להכשיר את המטבח. ר' שמעון שלח אלי שלשה מחניכיו: שלמה קרונה, ישראל גרוסגליק וישראל גלברד. ואחרי עבודה מאומצת הפך המטבח לכשר.

"ובאמת המטבח היה המוקד לכל החיים הדתיים. כמו שאומרים היום: מרכז העצבים. כאן התאספו לשמוע דבר תורה, לטקס עצה, לקבל עידוד, להחליט על הצעדים הבאים שלנו, כיחידים וכקבוצה, בתוך מערך הספינה. וגם לעשות חסד.

למשל היו שבקשו לישון בלילה על השולחן שבמטבח, או על הקרש התחתון של השולחן, ולא בצפיפות שבדרגשים שבבטן האוניה יחד עם שותפים מצד ימין ומצד שמאל. מי כיום כאשר כל אחד יש לו מזרון נוח - מבין את זה?!

עוד סיפור בפי ר' אהרן: "יום אחד מישהו ביקש ממני את המטבח כדי להתרחץ לכבוד יום טוב. לא הכינו מקלחות באניה. הוא התרחץ בשלושה ספלים מים. איך שהוא זה נודע לחיים הג'ינג'י, ולמחרת הוא בא לקראתי עם אקדח שלוף, כאשר הוא קורא: הפרת את משמעת המים! אמרתי לו: אל תשכח שיש לך ענין עם קצטניק (כינוי בגרמנית לאסירי מחנות הריכוז). אני כבר לא נבהל מכלי כזה. זה לא מה שיפחיד אותי.

"לבסוף התיידדנו, והפכנו חברים. וכאשר שמע שאני נוסע בגפי אל הארץ, ואין לי שם אף אחד, אמר: כאשר נרד מהאניה אתן לך את הכתובת שלי בארץ, תתקשר אלי ואעזור לך כמיטב יכולתי. אולם כאשר הגענו לחופי הארץ והבריטים השתלטו על האניה נעלם הצוות הישראלי, כאילו בלעו האדמה. וחידה זו מטרידה אותי עד עצם היום הזה".

מפקד אניית המעפילים מר מוקה לימון, בפגישה עם שלשת המעפילים בשנת תשס"ט. יושבים משמאל לימין: ר' אהרן פרומר, ר' שמואל קופמן ור' חיים ריזל. עומדים: מוקה והמחבר

פגישה לאחר שישים ושתים שנה

בשלב זה של כתיבת הפרק, נודע לי כי מפקד האניה מר מרדכי (מוקה) לימון, עדיין חי, ומתגורר בתל אביב. והועלתה הצעה מצד ידידי במערכת העיתון "שעה טובה" לארגן "פגישת מחזור" בין שרידי

המעפילים באניה, מקבוצתו של אבא ז"ל, החיים עמנו לאורך ימים ושנים, לבין המפקד מר לימון. ואכן ביזמתה המבורכת של מערכת העיתון התקיימה בחודש אדר של שנת תשס"ט, פגישה רוויית רגשות, שסגרה מעגל בין הקברניט לבין הנוסעים. מעגל שהחל בחג הפסח לפני שישים ושתים שנה...

ההתרגשות ניכרה על פניהם של "שלושת המעפילים" - ר' חיים ריזל, ר' שמואל קופמן, ור' אהרן פרומר, כאשר מוקה פותח לפניהם את הדלת בביתו שבצפון תל אביב. הם לוחצים את ידו, ופונים אליו ברשמיות: "אנו שמחים לפגוש אותך מר מרדכי לימון" - אולם הוא מגיב ישירות בחביבות ואומר: "תקראו לי מוקה". "לא השתנית" הם מחמיאים לו בתגובה "אותה חיוניות אותה זריזות, תמיד ראו אותך רץ, ממהר...

"אני רוצה להגיד לך" פותח אהרן פרומר וקולו נשבר, "כי אני חש עכשיו כאילו אתה עומד מולי על האוניה. אני אפילו שומע את קולות הים ומריח את ריח הגריז..." היתר מהנהנים בראשיהם.

ניכר, שלמרות שהשהות על האניה היתה פרק קצר בחייהם של הנוכחים, שבועיים בסך הכל, היא צרבה בהם את זכרונה. העליה, הציפיה, השהות על הים, המאבק עם הצי הבריטי, והגירוש לקפריסין, הם פרק חיים שלא ישכחוהו לעולם.

מוקה זוכר היטב את המטבח הכשר שניהלו המעפילים החרדים על האוניה. ואת אבא ז"ל אשר בא לבקש ממנו את המפתחות למטבח, והציג את עצמו כראש הקבוצות של פא"י, הוא אמר לי אז: "אמרו לי לפנות אליך כדי להפעיל מטבח כשר. בלי מטבח כשר, שליש מנוסעי האניה "ירעבו". ואני, אומר מוקה, הפניתי אותו לחיים הג'ינג'י, עם הוראה חיובית להקמתו של המטבח.

"אני זוכר גם את ליל הסדר ואת ההכנות שקדמו לו", אומר מוקה "כאשר בניש בא להזמין אותי. לא היה מקום באניה לערוך בו סדר ציבורי. וקבוצתו של בניש התאספה בחלל שתחת גרם המדרגות. אני זוכר את ר' שמעון פותח וקורא בקול: עבדים היינו לפרעה במצרים. ומפרש: אנחנו בנינו את מצרים, בנינו גם את וארשה ואת ברלין, פיתחנו את כל הארצות בהן ישבנו, אולם נותרנו עבדים. בארץ ישראל גם כן נעבוד קשה, אולם נהיה אדונים לעצמנו. עבדים לא נהיה עוד. לא עוד!

"כאן, ברגע ששמעתי אותו אומר את הדברים, האניה נטתה לפתע על צידה, ואני הוזעקתי אל גשר הפיקוד, כדי למצוא פתרון לבעיה. אולם פירוש זה מההגדה ששמעתי מבניש, מלוה אותי כל חיי, והשתמשתי בו רבות. תמיד לפני מבצעים קשים ומסוכנים הייתי אומר לפקודי בשמו של "המעפיל האלמוני": נעבוד קשה, אבל לא נהיה עבדים. נהיה אדונים לעצמנו".

אני מספר למוקה ולשלושת המעפילים על הקטע שמצאתי בזכרונותיו של אבא ז"ל ובו הוא מתאר את ליל השימורים על האניה. "אחרי הסדר שעשינו בדוחק ובצפיפות, מישהו מבינינו הציע בואו נעלה לחגוג על סיפון האוניה! התלבטנו מאד. שכן החילוניים הכריזו שתתקיים מסיבת חג על הסיפון בלווי אקורדיון. אולם החלטנו לעלות ולחגוג בפינה משלנו. ברגע שעלינו אמרו החילוניים, הבה נחגוג כולנו יחד, ובעבור זה אנו מוכנים אפילו לבטל את נגינת האקורדיון, ואכן כך היה. ואז אנחנו ארגנו שם שמחת חג חסידית אמיתית, בשירה ובריקודים, והשמחה ממש הרקיעה שחקים. זו היתה חוית חג אמיתית גם לנו וגם להם".

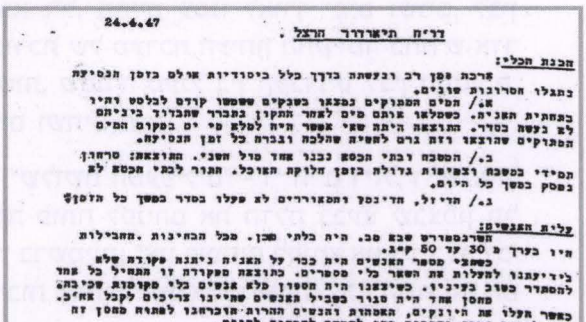

24.4.47

דו"ח תיאודור הרצל.

תכנת הכלי:

ברכת שפן רב ובשמה בדרך כלל ביסודיות אולם בזמן הנסיעה מתגלו חסרונות שונים.

א/ מרים המפוקים נמצאו בשבקים ששמשו קודם לכלכל ואחיו בתחית האניה. כשלאנו אותם מים לאחר התקון בעברו שהבדיל ביניהם לא בעשה בסדר. התוצאה היתה שני אשפר היה לפלא מי ים במקום המים המפוקים שהוצאו וזה גרם לאשיה שלמלה ובברה כל זמן הנסיעה.

ב./ המטבח ובתי האכל כבנו אחד מול השני. התוצאה: סרחון: תמידי במטבח ובשירות גדולה בזמן חלוקת האוכל. הצור לבתי האכל לא נסתם כמעט כל היום.

ג/ תריזל, תדיכל והמאוררים לא עלו בסדר כמעט כל הזמן!

עלית הנוסעים:

השרבטורים שבה סב. היה בלתי מכן. מכל הבחינות. מהבילות היו בערך ב 30 עד 50 קיב.

כשהבי מספר הנוסעים היה כבר על האניה ניתנה פקודה שלא ניירעתנו למעלות את השער כלי מספרים. כתוצאה מפקודה זו הצטיל כל אחד להסתדר כשהו בעיניו. כשיצאנו היה הסדר מלא אנשים כלי מקומות שכיבה. מחכן אחד היה מבוי בשביל הנוסעים שמיבנו צריכים לקבל את'כ. כאשר תלו את הניונים, האמהות והנשים התרוצו מוכרחנו לאחוז מחכן זה רוח להרוס הרבה משכבים כדי לאשר לאמהות לנוע.

תרכב הנוסעים:

3/4 בתורכיה ביניהן 42 הרות בחדשים 9-4 כ 60 תינוקות מבין ארבעה שבועות עד שנה. מביל המטבע היה 30 - 22 כ 20 זוגות בני למעלה מ 50. כ-500 נוער בגיל 19-16.

ארגון הנוסעים:

סיד שחרי התחלנה אספנו את ראשי המחנות ליישיבה ומסרנו להם את הוראות הראשוניים. ולקנו ביניהם את התפקידים.

תדרך:

בשפן הלילה מצאנו להם ריב הנוסעים מקום למטה. מובנילשנו תגדול צינו פועל ואחד מתפקידים שורף את המפקים.

24.47 המטבח התחיל לעבוד. מקימים מכבה על הסיפון שתכיל כמות גיש. רבים חלים במחלת הים. להמקת המים שבנו המכונאים מי מלח במקום מים מתוקים. היה צורך לרוקן ולשטוף מחדש. שם המים שפל. התחיה כ 12 לבד שמאל. המחנה למטה רב והיו כמה מקרי התעלפות. הערב היתה ישיבת מפקדי המחנות משתדלים להעביר את הענינים לידיהם. מזג האויר יפה, הרוח מאחור מוסיפה למהירות. קשר עם בניסין אין. למידבי מסרנו את מקומנו.

3.6.47 יום חמשי

החיים מקבלים צורה מסודרת. לפני המחרים ערכנו אזעקת נסיון. תורנית הסיפון לקחה 25 דקות תקפנו את קורסיקה תכונן - מסיבה. תופיעה אנית תורדת הנוסעים 15 דקות. שוב מלאו המכלים מים מלוחים. המכונאי אינו יודע להסביר את הסיבה. מסידבי נתקבל בברק אחרון שאינו מפסיקה. תודיעו לנו לשער את מסיבת לאי לאחר התיעצות הוחלטנו שאין אפשרות לבצע את תדבר. מסיבה המבירות במקום 9 קשר הינ 4/2 - 5. ד.א. עוד משעה יפה נסיעה מדרום אי-סלית עם הנוסעים התדשים על הסיפון כי למטה לא היתה יותר אפשרות להכניס בבלל המחנק.

תפקנו את תריזל למטר הלילה כדי שיוכל לעבוד ביום.

4.6.47 יום שני

מזג האויר יפה המהירות 5 קשר. רוב התינוקות חולים: הסיבה הזנה בלתי מספקת והמחנק למטה. תערב ערב-פסח התנוסעים עושים שמח על הסיפון.

בתמצע תקשר עם בניסין תתקלקל המכשיר שלנו.

"החסידים עושים שמח על הסיפון". יומן הספינה

אולם היו גם צללים. קיומם על האניה של קבוצות שונות, ביניהם גם קבוצות של אנשי "השומר הצעיר" גרם למעט מתח מול הקבוצה החרדית. ור' חיים ריזל מספר כי בעת ששמעה קבוצת השומר הצעיר כי על האוניה עומד להתקיים סדר-פסח יהודי, כמה מהם נטלו פירורי לחם ובאו וזרקו על השולחן.

מה נאכל?

מוסיף ומספר ר' אהרן פרומר: "הסוכנות ציידה את האניה במצרכים מכל חלקי תבל: מצות מתוצרת חברת מנישביץ מארצות הברית, שימורי אננס מדרום אמריקה, נקניקיות כשרות מבלגיה, שמן מארץ ישראל. תפוחי אדמה, בצל וביצים מצרפת. אולם רוב האנשים חלו במחלת ים ולא היה להם תיאבון.

"וכאשר לקראת סוף הנסיעה היה כבר תאבון, לא היה מים. נכנסנו למשטר מים. לכן בעיקר בישלנו תפוחי אדמה בקליפתם. מהסיבה הפשוטה, כך הם סופגים פחות מים. וגם ניתן לקחת את זה בידיים. היות וצלחות לא הצלחנו להכשיר עבור כל הנוסעים. אולם לפליטי שואה רבים היה בתוך הציוד האישי צלחת וכף, זה הלך איתם מן הימים בהם היו באושוויץ. והם גם הכשירו את זה.

"אולם דבר אחד שכחו להכין: יין לליל הסדר. כאן גילה תושיה אחד החברים שלנו - ר' משה ישעיה ברקוביץ, אשר מצא אצל אחד המלחים הספרדים קופסה של צימוקים. וכך בערב פסח עמד ובישל את הצימוקים והכין יין לליל הסדר".

כאן קוטע אותו שמואל קופמן ואומר לי "תכתוב, שאת עיקר העבודה במטבח ביצע ברקוביץ. זכורני אותו עומד במטבח מהבוקר עד הערב, ונותן לכל אחד את מבוקשו. מידי פעם היו מצטרפים כל מיני 'טרמפיסטים' שבאו לעבוד, אבל הוא היה איש עבודה מסור ואמיתי. אף פעם לא ישב בטל.

גם אח"כ בקפריסין, היה ברקוביץ אוסף ילדים ולומד איתם והכל מתוך התנדבות.

"יש לי תמונה ממנו" אומר שמואל ושולף מכיסו גלויה מצהיבה ומראה לנוכחים - בתמונה נראה ברקוביץ יושב ולומד עם שני ילדים.

"מישהו צילם תמונה זו בקפריסין, לשם הובלנו לאחר שהבריטים תפסו את האניה, ועשה ממנה אח"כ כרטיס 'שנה טובה'. ואני שומר זאת למזכרת מהאיש הטוב והחרוץ הזה" מסיים שמואל ברגש.

הקפטן מסביר

מוקה לימון גאה מאד על הזדמנות ראשונה זו להפגש עם המעפילים "שלו", והוא מוכן גם לשמוע תלונות על התנהלות האניה באותם ימים. ולהסביר זאת, אפילו שחלפו כבר למעלה משישים שנה.

"אם שמתם לב" אומר מוקה "כל הדרך נטתה האניה על צידה בזוית של 15-20

מעלות, ולא ידענו מדוע. רק לקראת סוף הנסיעה ביום שביעי של פסח, התברר הסיבה: בכל אנית משא יש תחתית כפולה, מחולקת למיכלים.

כאשר האניה ריקה, ממלאים את המיכלים במי ים כדי שתהיה שקועה במים. אחרת תצוף והפרופלורים יהיו מעל פני הים. במקרה שלנו מפאת הנוסעים הרבים נזקקנו להכין מי שתיה רבים ולכן מלאנו את המיכלים במי שתיה מתוקים. אולם לא דאגנו שיהיה מעבר בין המיכלים, באופן שהמים יעברו ממיכל למיכל. על כן כשהחלו להשתמש במים של מיכל אחד החלה האוניה לנטות על צדה השני.

"תחילה חשבנו שהסיבה בגלל משקל הנוסעים, לכן התחלנו לשנות את מיקומם באיזורי האניה השונים. עד שלבסוף, והיה זה בשביעי של פסח, הבנו שזה בגלל המים. העברנו את מי השתיה מלפנים לטנק שמאחור, ומלפנים מלאנו מי ים - והאוניה התיישרה.

שלושת המעפילים. מימין לשמאל: ר' חיים ריזל, ר' שמואל קופמן ור' אהרן פרומר

"כתוצאה מהתקלה שטה האוניה כל הדרך באיטיות. במהירות של כ-10 ק"מ לשעה, וכך במקום שבוע - נסענו שבועיים. ומי השתיה המתוקים הפכו אט אט לתפלים ומלוחים, תוצאה של המיכלים שהכילו תמיד מי ים.

"גם מערכת האוורור לא פעלה והמחנק בבטן האניה היה גדול. רבים מהנוסעים חלו במחלת הים. והיה הכרח להוציא את הנוסעים אל הסיפון, למרות הסכנה שכתוצאה מכך יתגלה לעיני ספינות שבאופק שזו ספינת מעפילים.

כאן מבקש ר' שמואל קופמן לספר אפיזודה משעשעת: בתחילת הנסיעה "הסתובבה" בין המעפילים שמועה כי קברניט הספינה הנו יהודי. רוב המעפילים הטילו ספק בדבר "איך יהודי יכול להיות קפטן? תמהו. הם פשוט לא האמינו כי יהודי מסוגל לכך, זה לא היה מהמקצועות היהודיות בגלות. והנה בתום היום הראשון שמענו ברמקולים קריאה באידיש: "כאן מדבר הקפטן - כל הנוסעים שעל הסיפון מתבקשים להתרכז בצד הימני של האניה". עכשיו הכל האמינו.

מתכוננים להתקפה בריטית

"בלילה האחרון של חול המועד חלפה ליד האוניה אנית מלחמה בריטית, ושאלה

לזהותנו, ולאן פנינו מועדות" ממשיך מוקה לשחזר, ואורחיו מאזינים בשקיקה לסיפורו - שהוא גם סיפורם, אך שעד היום הם לא ידעו עדיין את כל הפרטים בו. "ענינו שאנו ספינת סוחר העושה דרכה מאיטליה לפורט סעיד שבמצרים. למחרת, ליל שביעי של פסח, שוב הופיעה בקרבתנו אנית מלחמה בריטית הקיפה אותנו מספר פעמים, אולם נעלמה מבלי לשאול שאלות.

"היינו משוכנעים שהבריטים כבר גילו אותנו, על כן הפסקנו עם העמדת הפנים, והנפנו על גשר הפיקוד את השלט, בעברית ובאנגלית: "אניית ההגנה תאודור הרצל". והחילונו עם ההכנות למאבק עם הבריטים במידה וינסו להשתלט על האוניה.

"ארגון ההתגוננות לא הושאר ביד המקרה, כפי שהיה באניות המעפילים עד כה. אלא האוניה חולקה לגזרות, כאשר על כל גזרה הוצבה תנועת נוער אחרת. הקבוצה הדתית בראשותו של בניש קבלה את ההגנה על חרטום האוניה. (למרות שבישיבת ההכנה התנגד בניש למאבק אקטיבי, והציע מאבק פסיבי). אחרי הצבת האנשים לעמדות נערך תמרון, ונערכו חזרות יומיות. כך במשך שלשה ימים: שישי (שביעי של פסח), שבת ויום ראשון".

כאן מפסיק מוקה את שטף דיבורו, ומספר, "בסיור שעשיתי בין הגזרות, זכור לי החרטום, ובו הקבוצה הדתית, היה לה נשק שונה, במקום מקלות גומי הם החזיקו בידם מערוכים! גם היתה להם שם "תחמושת" - קופסאות שימורים - יותר מאשר לאחרים".

"הסיבה ברורה" אומר אהרן פרומר "האנשים הדתיים אינם אוכלים שימורים בפסח, על כן נותרה בידינו רוב הסחורה, ויכולנו לספק ממנה גם לאחרים. אולם את פשר המערוכים איני זוכר".

אולם כותב השורות נתודע לפשר הדבר כמעט באקראי. לפני כשנה ביקרתי את גב' לנגזם, בבני ברק. היא ובעלה אברהם ז"ל שהו אחר השואה במחנה שארית הפליטה בלנדסברג, ושם נישאו.

שמעתי ורשמתי מפיה זכרונות על המחנה והחיים בו. ואח"כ שאלתי: אולי נותרו לכם תמונות, מסמכים, או מזכרת כל שהיא מלנדסברג?

גב' לנגזם הרהרה קצרות ואמרה, "כן!" ניגשה אל הויטרינה שבסלון הוציאה מערוך (!). וכך סיפרה: "בשנה הראשונה אחר השחרור, אפינו במחנה העקורים מצות, בפיקוחו של הרב ליכטנשטיין מקראסנה. בתום האפייה כאשר ראה הרב את המערוכים מוטלים על השולחנות כאבן שאין לה הופכין, אמר: קחו עמכם מערוכים אלו לסגולה. שמרו עליהם בבתיכם כחפץ של מצוה. כי בהם אפיתם מצות בשנה הראשונה לגאולתכם..."

תאניה ואניה

האניה היתה אמורה להגיע לחוף הרצליה ביום ראשון כ"ג בניסן לקראת השעה 10 בלילה, ולנסות להוריד אנשים אל החוף בכחות עצמה. במשך כל יום ראשון התקדמה לעבר יעדה מבלי שתופרע. המתח על הסיפון היה רב. עם ערב החלו לנצנץ ממרחק אורות תל אביב. המחשבות החלו טורדות את הלב: נגיע או לא נגיע? כל האנשים התבקשו להכנס לבטן האוניה, על הסיפון נותרו רק אלו שנקבעו לתפקידי ההגנה על הספינה.

בשעה 8:30 בערב כאשר היא על גבול המים הטריטוריאליים של ארץ ישראל, הוטלה על האניה אלומת אור מתוך משחתת בריטית. זהותינו התבררה מיד.

בדיעבד התברר, אומר מוקה לימון, כי האניה התגלתה על מסכי המכ"ם של משחתת זו באקראי. הם לא ידעו עלינו מראש. וקציני הצי תהו אחר כך כיצד אוניית מעפילים גדולה שידעו עליה, הצליחה לחמוק מן המעקב אחריה, לחצות את קו הפטרולים של המשחתות ולהגיע סמוך לחוף תל אביב בלי שיורטה בדרך.

בשל קרבתה לחוף תל אביב, המאוכלס באוכלוסיה יהודית צפופה, החליט מפקד הצי הבריטי לא להשתהות בתרגילי ריכוך ולתקוף את האוניה מיד. המשחתת סגרה על האניה וקראה ברמקול אל הקברניט להיכנע ולהתיר עליית החיילים אל האוניה. הכרוז דיבר אנגלית: "אתם נכנסים לאיזור המים הטריטוריאליים של פלשתינה, הוטל עלי לאסור אתכם ולהביאכם לחיפה, מוטב שתכנעו ברצון, ולא - יאלצו אנשי להשתלט על האניה בכח".

המעפילים שעל הסיפון הגיבו בשירה אדירה. שהעבירה את המסר יותר מכל: אנחנו לא מתכוננים להכנע. עשינו את כל הדרך הזאת ממחנות המות עד העליה על האוניה, כדי להגיע לארץ ישראל. אחרי קריאות נוספות, החלה ההתקפה: בשעה 10:30 הסתערה המשחתת על האניה, נגחה בה בדופן שמאל, והחלה להמטיר עליה פצצות גז מדמיע. המעפילים הגיבו במטר בקבוקים וקופסאות שימורים. אך בחיפוי סילוני מי ים ופצצות גז מדמיע הצליחו לעלות על הסיפון האחורי שבעה חיילים בריטיים.

ברגע זה נאלצה המשחתת להינתק מהאניה בגלל תמרוני האניה. כך מצאו את עצמם שבעה חיילים בודדים מוקפים באלפי מעפילים זועמים.

תחילה התגוננו החיילים, אולם אח"כ החלו לחשוש שמא יוכרעו ע"י ההמון, וגורלם יהיה כגורל חבריהם באוניות מעפילים אחרות, שהושלכו אל הים. על כן פתחו באש מנשקם לתוך ההמון. והתוצאות היו: שני הרוגים ועוד עשרים וארבע פצועים, שאחד מהם נפטר כעבור ימים אחדים בבית חולים.

כשעתיים נמשך הקרב. רק אחרי חצות הלילה השתרר שקט. הפצועים הועברו

אחד מהרוגי התקפת הבריטים מורד מן האניה

למשחתת בריטית, והאניה שמנועיה נחבלו ע"י המעפילים, נגררה באיטיות כל הלילה, לנמל חיפה. "היה זה לילה של גיהנום". מספר אבא ז"ל. "האניה היתה כמו גרוטאה מעוכה, ללא מים וללא חשמל. היה חושך מצרים, לא ידענו היכן שאנחנו, חשבנו שאנו אבודים. פחדנו שעוד מעט האניה תטבע ותרד למצולות. כל התאים בבטן האניה היו מוצפים במים, וכולם עלו והצטופפו מפוחדים על הסיפון". רק לקראת שחר יום שני 14 באפריל, כ"ד בניסן, הגיעה הספינה לחיפה.

"כאשר הגענו לנמל חיפה" מספר שמואל "ציפינו לראות המוני יהודים מפגינים הבאים להזדהות עמנו. אך זה לא קרה. הם לא באו. האנגלים הכריזו בחיפה על עוצר, הם חששו להתלהטות הרוחות. ובפרט עקב הקרבנות שנפלו והפצועים הרבים.

"התקיים טקס קצר. אמרו קדיש. כל נוסעי האוניה עמדו דום כאשר הורידו את הקרבנות. בזה הסתכם כל הכבוד שיכלו הנוסעים להעניק לחללים. לפני הטקס" ממשיך שמואל ומספר "שמעתי קול קורא: איפה שמעון מפועלי אגודה? חיפש אותו מפקד 'גורדוניה' שאיני זוכר את שמו. היתה זו תנועת נוער שהיתה שייכת לתנועת העבודה. ובעת תליית הדגל על הספינה ארעה ביניהם תקרית, שנזכרת בספרו של

„תיאודור הרצל" נגררת באיטיות לחיפה

מחכים שתגיע בשעות הבוקר בעת ובעונה אחת עם אניות-הגירוש; — סברה ש-[illegible] העולים יועברו לכמה מאניות-המעפילים הישנות

15 מעפילים נפצעו בריות בהאבקותם הנואשת עם שוביהם

אניית המעפילים „תיאודור הרצל" שנתפסה ביום א׳ ספוך לחצות בקרבת חוף אביב עם מאות מעפילים על סיפונה עומדת כעת בשעות הבוקר המוקדמות לנוכל חיפה כשהיא נגררת ע״י שתי אניות מלחמת בריטיות עם סגירה הגיעה נפצעה ה אניה בהתרסת עזתית.

ניראה, כי האניה נגררת באיטיות רבה. כדי שבשעה לחי פה יחול בעת ובעונה אחת עם הגיען של אניות-הגירוש. שעוד אכן טרם נראו בנמל.

בינתים אושר כי .. מן המעפילים נפצעו בריות בהאבקו תם הכרה עם שוביהם שנמשכה כשלוש שעות. מהם נותרו ומ זאים בבה ח הכב שתי בחיפה, בקרוב אחד מהם נפצאת אשתו ו. הינקבני לבית החולים בעת׳ית.

פינוי המעפילים מהאניה תיאודור הרצל - לקראת הגלייתם לקפריסין. נמל חיפה, יום שני כ"ד בניסן תש"ז (14.4.1947) אבא - מסומן בחץ

יהושע אייבשיץ. כאשר עמדו להניף את הדגל כחול לבן על הספינה ביקש נציג גורדוניה להניף לצידו גם את הדגל האדום. ר' שמעון התנגד לכך באמרו שהדגל האדום אינו דגל יהודי ואינו מסמל את זהותנו הלאומית. על כך לגלג נציג גורדוניה: והטלית שלך כן מייצגת אותנו?

עתה חיפש אותו נציג גורדוניה. כאשר מצא אותו, פנה אליו ישירות ואמר: תראה, אחד החללים הוא בן דודי, אני יודע כי רצונו היה שתערך לו הלויה דתית, והדגל הזה בו עטפוהו חבריו אינו הולם רצון זה. לכן אולי יש לך טלית שנוכל לעטוף אותו...? ר' שמעון לא הסס, הוא שלף מתוך תרמיל הגב שלו את הטלית האישית שלו, ונתן אותה לנציג גורדוניה. ואכן מי שמתבונן היטב בתמונה של הטקס בו מורידים את ההרוגים מן הספינה, רואה שאחת הגופות מכוסה בטלית.

אבא ז"ל מספר בזכרונותיו על ההגעה לנמל חיפה: "את הספינה גררו כל הלילה. דכדוך שרר בקרב המעפילים, המפלה צרבה, ארץ ישראל היתה בהישג יד ועתה גוררים אותנו, להיכן? ולפתע לפנות בוקר ראינו מרחוק את הר הכרמל. עדיין היה חשוך אולם היה כבר אחרי עלות השחר, וצדודית ההר נראתה באופק. כל הנוסעים עלו על סיפון האוניה. ההתרגשות היתה גדולה. אלפי אנשים עמדו בצפיפות ובכו. הבכי התערב בשירה והשירה בבכי לסירוגין. הנה ארץ ישראל משאת כל הדורות מתקרבת אט אט. הנה רואים כבר את חיפה. את הבתים, את ארץ ישראל בבנינה. והנה נכנסים אל תחום הנמל".

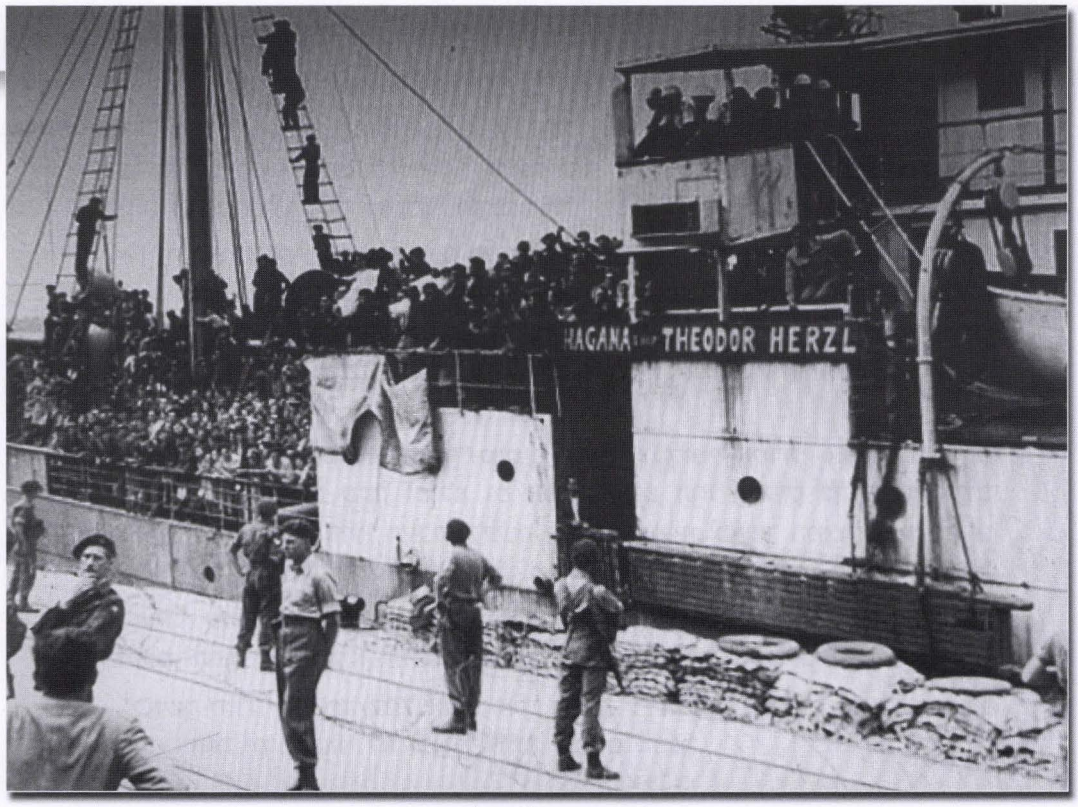

"תיאודור הרצל" בנמל חיפה

כאשר סיימתי להקריא קטע זה לפני הנאספים, ביקש שמואל קופמן את רשות הדיבור, כדי לספר את חוויתו האישית: "כל המעפילים עמדו ושרו, התחבקו ובכו, ואני לבי לא היה עמי. לא לקבלת פנים כזו ציפיתי מארץ ישראל. ולפתע ראיתי על הסיפון העליון עומד ילד כבן עשר, עד היום אינני יודע מיהו. זרועותיו נשואות אל על, והוא שר בדבקות, 'ותחזנה עינינו בשובך לציון...' קולו צלול עיניו עצומות... שירתו המלאכית העבירה רטט בגבי, כמעין זרם חשמל.

"הזדהיתי עם שירתו, ופתאום חשתי כי לא בגפי אני חוזר לארץ ישראל, אלא אני מייצג את הורי, זקני, את כל הדורות מאז שגלינו מכאן. הם לא זכו, והנה אני נצר יחיד, אוד מוצל מאש, נושא אני את התגלמות כל התפילות והתקוות. ראשי היה כגלגל. לא יכולתי לשאת את כובד המשא, והתעלפתי."

לאן נעלמתם?

הפגישה רווית הזכרונות עם מוקה לימון מתקרבת לסיומה, אולם את אהרן פרומר מטרידה כבר למעלה משישים שנה שאלה שהוא מבקש לברר: "לאן נעלמתם פתאום; לאן נעלם צוות המלחים הישראלי. לקפריסין לא הגעתם, גם לא נעצרתם ע"י הבריטים? בקרב המעפילים היתה שמועה כי אנשי ההגנה מבני הארץ שפיקדו על האניה חמקו בחסות הלילה, כנראה בסירת מנוע שהמתינה להם. עובדה,

בקפריסין אף אחד מהם לא היה. לעומת זאת היו בין המגורשים לקפריסין כמה מלחים מתנדבים, חלקם יהודים מארצות הברית, שנלקחו כמעפילים".

מוקה לא מופתע מהשאלה. והוא מסביר, כי ימאות לא היתה אף פעם מקצוע יהודי. וידענו כי יעבירו את המעפילים לקפריסין. והסוכנות היתה זקוקה לנו לשם הפעלת ספינות נוספות. על כן הכנו מבעוד מועד בתחתית הספינה, מיכל מים ריק אחד כסליק. הכנסנו בו מזון: מצות ושימורים. ועם תום הקרב ירדנו והסתתרנו בו. זו היתה הוראה.

"אולם אני אספר לך את הסוף" מוסיף מוקה "למכונאי אמרתי, את המיכל הזה אל תמלא מים, והוא טעה ומילא גם אותו. אמנם הוא הספיק להתרוקן, אולם כשבאנו להתחבא בו, היינו חייבים לשבת על מדף עליון, כאשר המצות והשימורים צפים על פני המים. בלית ברירה אכלנו מצות רטובות - "גיברוקס- שרויה", ואננס.

"אחרי שרוקנו את האניה מהמעפילים, עלו על האניה פועלי נמל. ובהתאם למוסכם, יצאנו מהמחבוא והתערבנו ביניהם, ויצאנו מנמל חיפה כפועלי נמל.

"כאשר חזרתי הביתה לתל אביב, אמי הכינה לי הפתעה... אננס. זה היה מצרך יוקרה באותם ימים. ואני לא יכולתי יותר לטעום ממנו".

כאמור ביום שני, כ"ד בניסן (24 באפריל) עם בוקר הגיעה "תיאודור הרצל" לנמל חיפה, כאשר היא נגררת ומוקפת במשחתות בריטיות. בנמל החל משא ומתן על "פינוי מרצון" לספינות הגירוש שיעדן האי קפריסין. אולם המעפילים סרבו. אולם לאחר שהחל פינוי בכח החלו המעפילים להתפנות מרצונם. הגירוש נמשך יומיים. ביום הראשון הועברו 1200 מעפילים, ויתרם למחרת.

ארץ גזירה
האי קפריסין

פרק לו
גלות חדשה - אתגר חדש

היה זה יום אביבי, כ"ה בניסן תש"ז, כאשר אלפיים ושבע מאות מעפילי האניה "תיאודור הרצל", הובלו על סיפונן של משחתות בריטיות, מנמל חיפה אל האי קפריסין.

האי קפריסין הרחוק כ-300 ק"מ מחופי ארץ ישראל שימש לשלטונות המנדט הבריטי, ששלט בארץ ישראל, כארץ גזירה, אליו נשלחו כל המעפילים הבלתי ליגאליים, כלשונם, שנפשם כספה לארץ ישראל*.

המחנות בקפריסין "נפתחו" בחודש אב תש"ו (13.8.1946) עם בוא ספינות המעפילים "יגור" ו"הנרייטה סולד", כשעל סיפונן לא פחות מ-1700 יהודים.

"תיאודור הרצל" שהגיעה באביב תש"ז היתה האניה ה-17 מ-39 אניות המעפילים שנתפסו על ידי הבריטים והופנו לקפריסין, אולם בדברי ימי תולדותיה הקצרים של גלות קפריסין היא שמשה כציון דרך. היא שינתה את פניה הרוחניים של מחנות קפריסין. באניה זו היה אבא ז"ל, שכנזכר עמד בראש קבוצה של חברים מהקיבוץ בלנדסברג שבגרמניה. אבא ז"ל לא ראה בקפריסין גלות חדשה, אלא משימה ואתגר חדשים. מחנות העקורים בקפריסין שהתנהלו ללא הנהגה של רבנים ועסקנים חרדיים, כאילו המתינו לו.

---

* לפי מדיניות "הספר הלבן" של שנת 1939, היתה עליית היהודים לארץ ישראל אמורה להסתיים בשנת 1945, אולם לאחר שלא עלה בידי האנגלים לבצע את הדבר, כהוראת שעה הותר שגם בשנים הבאות תותר עלייתם של 18,000 יהודים לשנה, כלומר 1,500 מידי חודש בחודשו. אולם המוסדות היהודיים החליטו לפרוץ מצור זה על ידי ספינות מעפילים בלתי ליגאליות.

בשנה הראשונה אחרי השואה, לא העזה ממשלת המנדט לגרש יהודים, מספר היהודים שהגיעו ארצה באופן "בלתי ליגאלי" לא היה גדול, והבריטים ריכזו את כל הבאים במחנה המעפילים בעתלית. תוך שהם משחררים מידי חודש 750 איש. מחצית המכסה שהותרה לפי מדיניות ה"ספר הלבן". (את המחצית השניה יעדו לשאר ארצות).

כעבור שנה החליט שר החוץ האנטישמי ארנסט בווין, לשים קץ ל"פלישת" היהודים והקים בקפריסין מחנות כליאה ל"פולשים". בווין סבר כנראה שזה רעיון גאוני לכלוא את ניצולי הכבשנים בתנאים קשים מאחורי גדרות תיל, הוא בודאי סבר שזה ירתיע את הניצולים. אך זה לא קרה.

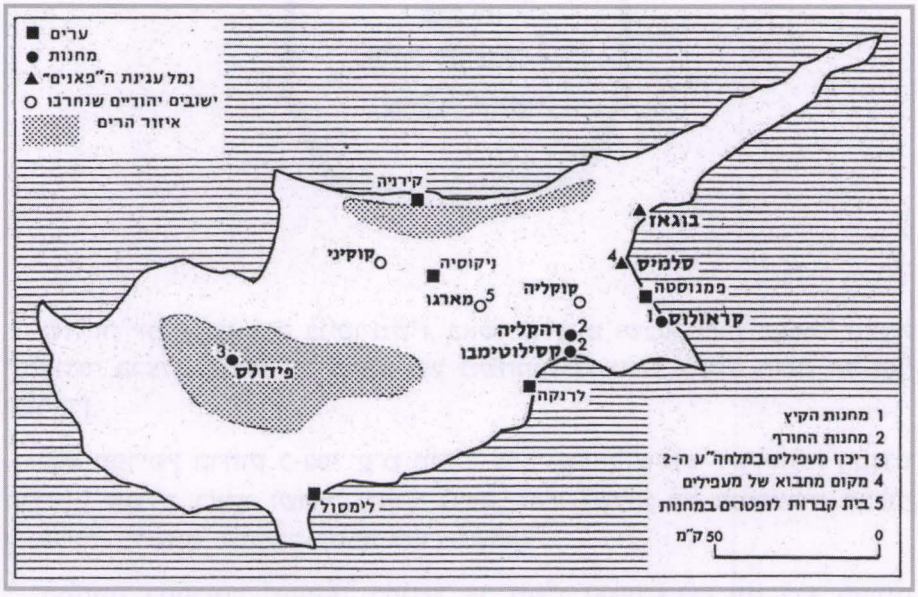

"ארץ גזירה" מפת קפריסין עם ציון המחנות מתוך: ד' שערי "גירוש קפריסין"

עבור מעפילי תיאודור הרצל נפתח מחנה חדש - מחנה 68. (היה זה המחנה העשירי במספר, והחמישי בקבוצות המחנות שנקראו "מחנות חורף", משום שהוקמו בחורף תש"ז). ואליו הופנו המעפילים אחרי רישום ומיון.

המיון היה מיון מפלגתי. היתה זו אחת ההפתעות בפניהן עמדו המעפילים. לפני כניסתו למחנות נדרש המעפיל לציין את התנועה שבה הוא חבר, או מבקש להסתפח אליה. ולאחר מכן דאגה התנועה לכל צרכיו: הוא גר בריכוז מפלגתי, סעד במטבח מפלגתי, קיבל תעסוקה על פי מפתח מפלגתי, נהנה מפעילות תרבות של תנועתו, ובאמצעות התנועה בחר נציגים לכל המוסדות שניהלו את המחנה. מעפיל בלתי מפלגתי התקשה מאד בסיפוק צרכיו היומיומים.

המעפילים מגיעים לשער המחנה

ביסודה של צורת חיים זו עמדה המחשבה, כי דפוס ארגון זה יקל על המעפילים את תנאי החיים. במציאות המדכאת של חיי המחנות היו המסגרות המפלגתיות

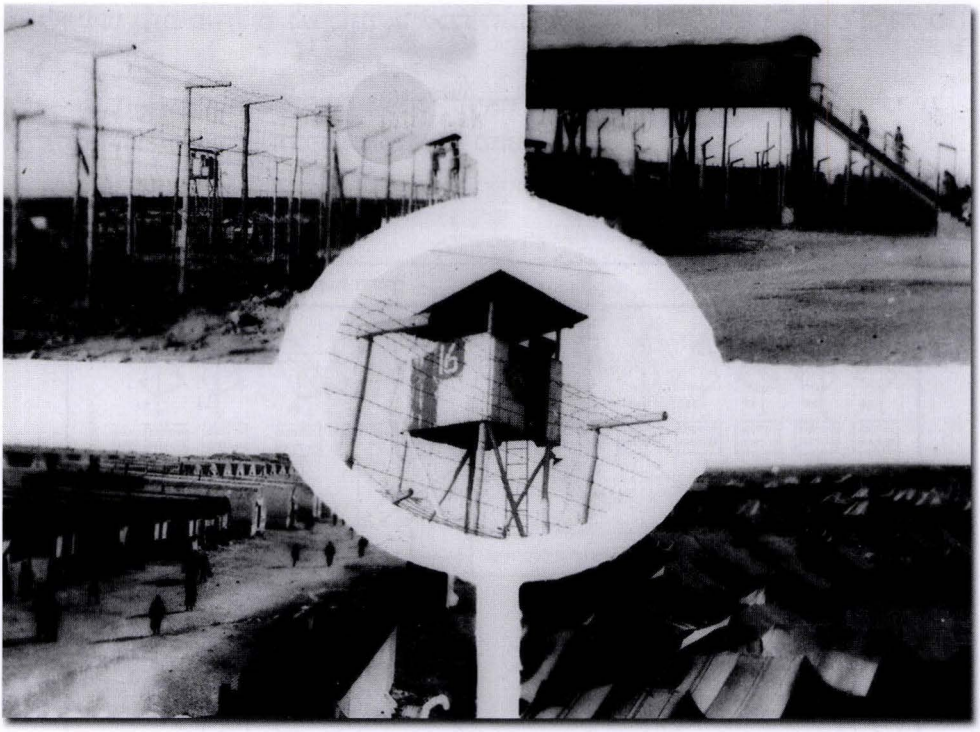

מראות נוף ממחנות האסירים בקפריסין

חישוקים ארגוניים חיוניים באמצעותם קוימה משמעת ציבורית, ואורגנו חיי היום-יום של ציבור מגוון של יוצאי ארצות שונות, ובעל הרגלי חיים שונים. ציבור זה היה אכול חרדות ולא נתן אימון באיש. ורק באמצעות המסגרות התנועתיות התנהלו החיים תוך פעילות תרבותית יחודית.

כל מחנה היה מחולק לגושים, וכל גוש שימש ריכוז תנועתי, אשר בטבורו היה המטבח התנועתי. בריכוזים הדתיים שימש המטבח גם כבית-כנסת. על המטבח התנוסס סמל או דגל התנועה. דפוס חיים זה אשר כיום עשוי לעורר תמיהה, אם לא למעלה מזה, היה כנזכר אמצעי יעיל ביותר לקיום הסדר והארגון.

את הפעילות המפלגתית ניהלו "השליחים" - שליחי המפלגות מארץ ישראל. את השליחים מינתה רשמית "הסוכנות היהודית", אשר גם שלמה את משכורתם. אולם בפועל פעלו השליחים כשליחי המפלגה, ולא כצוות מלוכד בהנחיית הסוכנות. לפי פניית הסוכנות העניקו להם השלטונות הבריטיים רשיונות להכנס אל המחנות. אך

לא עשו שום סידורים לשיכונם או לכלכלתם. לכן התגוררו כמו המעפילים באהלים או בצריפים.

אל תוך מציאות זו "נפלו" מעפילי "תיאודור הרצל" באותו יום אביבי בו דרכו על אדמת האי קפריסין. והופנו כאמור אל מחנה 68.

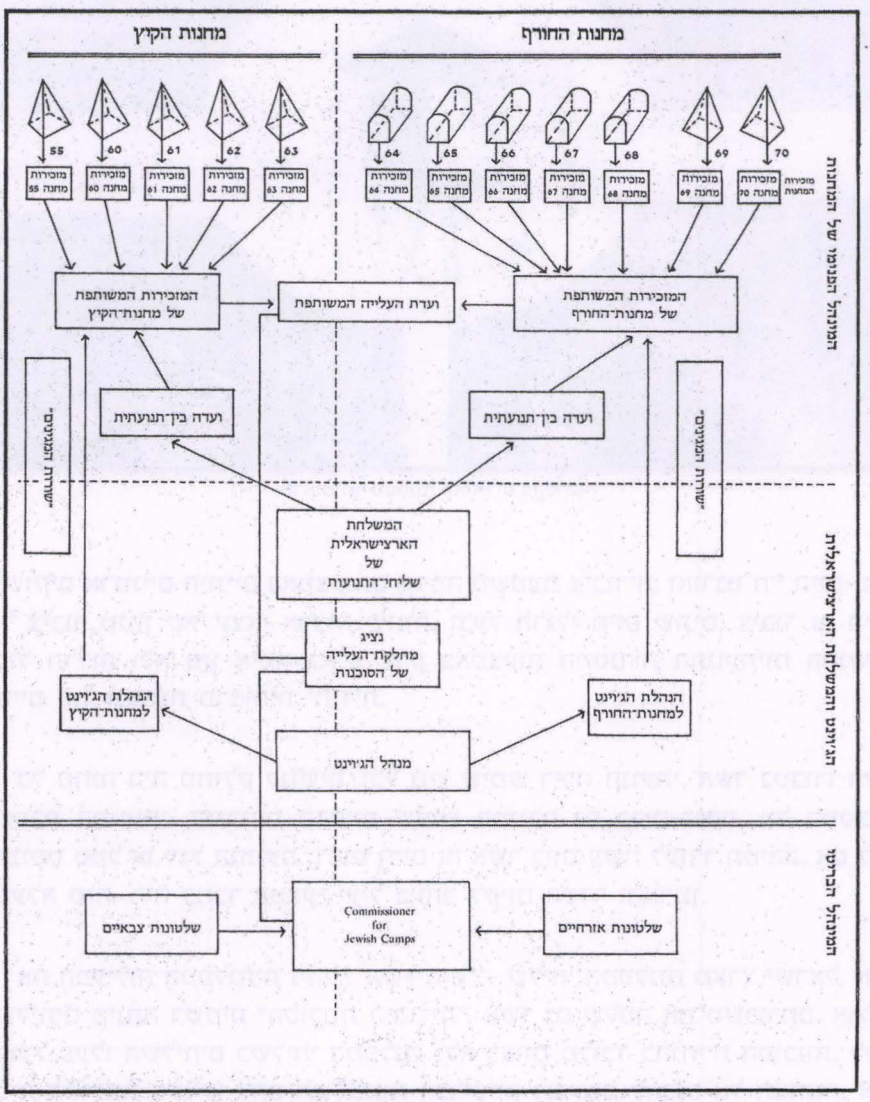

המבנה הכללי של המחנות. מתוך ד' שערי "גירוש קפריסין"

פרק לז
השליח הבודד

"את הדרך אל מחנה 68 עשינו בין המחנות הקיימים: 64, 65, 66, 67 (גוש זה נקרא כנזכר "מחנות חורף") כאשר המעפילים הקיימים משליכים לעברנו תפוזים וסיגריות", מספר שמואל קופמן, חניכו של אבא ז"ל עוד מתקופת לודז', "אולם האכזבה הגדולה קדמה את פנינו בהגיענו אל המחנה 'שלנו'. משני עברי הכניסה המתינו שליחי כל המפלגות אשר קדמו את פני חברי מפלגתם בחיבוקים ובטפיחות שכם, ונרתמו לשאת את צרורותיהם אל "המתחם המפלגתי". והנה אלינו נגש בחור צנום, גבוה, מושיט יד גרומה ואומר בקיצור באידיש במבטא ייקי כבד: 'אני השליח של פא"י בקפריסין, ברוך בואכם לשלום'",

היה זה צבי וולף, לימים מהמחנכים הבולטים בסמינר בית יעקב לבנות שבבני ברק, שבהנהלת אחיו הרב אברהם וולף. הרב צבי וולף נולד בגרמניה בשנת תר"פ (1920), לאביו רבי פנחס זצ"ל, רבם של קהלות הריינוס. ועם השתלטות הנאצים על השלטון, בשנת תרצ"ו, עלה עם הוריו לארץ ישראל. כאן למד בישיבת לומז'ה בפתח תקוה. אח"כ הצטרף לקיבוץ חפץ- חיים של פא"י ליד גדרה. בקיבוץ עסק בעניני חינוך והיה מדריך נוער.

לקפריסין הוא הגיע במקרה או בטעות. ביום כ' באדר תש"ז (12.3.47) הגיעה מאיטליה לחופי הארץ אניית המעפילים "שבתי לז'נסקי", ועל סיפונה 848 מעפילים. הספינה התקרבה אל מול קיבוץ ניצנים, שליד אשדוד, ובגלל גובה הגלים אי אפשר היה להוריד את המעפילים אל החוף בסירות. על כן התקרבה הספינה עד למרחק של 120 מטר מהחוף, כאן עלתה על שרטון. משם נקשר חבל אל החוף, ובאמצעותו עברו רוב המעפילים אל החוף. אולם בשעות הבוקר גילו הבריטים את האניה והצבא סגר את האיזור.

במקביל הזעיקה ה"הגנה" מאות יהודים מישובי הסביבה, בתוכם חברי קיבוץ חפץ חיים, כדי להפריע במעצר המעפילים שבחוף, הצבא שפעל בתקיפות עצר את כל היהודים שהיו בחוף. אולם לא הצליחו להפריד בין המעפילים לבין הארצי ישראלים, על כן הועברו 700 איש, וביניהם 170 מבני הארץ לאניית הגירוש והוגלו לקפריסין, ביניהם גם חבר קיבוץ חפץ חיים צבי וולף.

הרב צבי וולף - שני מימין, ואבא - שלישי מימין, בקפריסין

לצבי לא היו תעודות להוכיח כי הוא מבני ארץ ישראל, על כן נעצר, לעת עתה, ככל המעפילים במחנות המעצר, ונשלח לקפריסין. צבי החל לשוטט בין המחנות ונוכח במצב הרוחני והארגוני הירוד של המעפילים, ללא רבנים וללא שליחים, על כן הציע את עצמו להנהלת פא"י בתל אביב כשליח. לאמיתו של דבר הוא לא המתין לאישור המפלגה, אלא הציג את עצמו מיד כשליח המפלגה. כפי שעולה ממכתבו להסתדרות פא"י בתל אביב, מיום ב' בניסן תש"ז, כלומר כעשרה ימים אחר הגיעו. (מתוך ארכיון פא"י, ת"א):

לכבוד: הסתדרות פועלי אג"י בא"י

ראשית אבקש את סליחתכם על אשר הרשיתי לעצמי להופיע כאן בשמכם, על אף שאיש לא יפה את כוחי לזה. אולם הזדמנות זאת להרים את קרן התנועה - הרגשתי את החובה לנצלה. והיה כי תשלחו למטרה זאת מתאים וטוב ממני, אזי אהיה רשאי להפטר מעבודה זאת...

אי לזאת הריני מרגיש על עצמי את החובה למסור לכם על החיים של סניפי פא"י כאן. במחנות 60- 63 מצאתי קרוב ל- 400 אנשים הקוראים על עצמם פא"י, או אגו"י...

מאד מרגישים את עצמם החברים מקופחים בהעדר שליח רשמי של התנועה, עובדה בלתי מובנת מאד לכל מי שרואה את שלוחי שאר התנועות בעבודתם...

הריני מוכן ומזומן לקבל עלי תפקיד זה... בכל אופן נחוץ לשלוח עוד אדם מנוסה במו"מ פוליטי... אבקש להודיע לי מיד אם הנכם מסכימים לעבודתי ובאיזו צורה, כי אין לי שום אמביציות להסתובב בקפריסין להנאתי.

בברכת חברים נאמנה

צבי וולף

הנהלת פא"י במכתב מתל אביב מיום י"ב בניסן תש"ז, ממהרת להשיבו, כי הינה מסכימה שימשיך בפעולה בשם התנועה, והיא גם תנסה לקבוע לו מעמד רשמי. שמו שונה לצורך זה ל"בנימין". במכתבים הדבר אינו מנומק. אולם שמעתי שצבי נתן את הפספורט הארצי שלו למעפיל ששמו בנימין, לצורך עליה מיידית, וקיבל את שמו בתמורה.

פרק לח

במחנה 68 יסדנו את פא"י בקפריסין

ממשיך ומספר שמואל קופמן: "מתוך 2700 מעפילי "תיאודור הרצל" התפקדו כחברי פא"י ואגודת ישראל 170 איש, והם קיבלו במחנה 68 מתחם שבמרכזו צריף ששימש בחלקו כמטבח, וחלקו כחדר אוכל, בית כנסת ומועדון חברים.

"כל הימים הראשונים הוקדשו להתארגנות ולהתמקמות באהלים. מי שיכל - עזר לחבריו ולשכניו, ראינו את עצמנו אסורים בין גדרי תיל ומגדלים שבהם זרקורים. שמרו עלינו כמו על פושעים פליליים. לבנו נפל. מדוע אחרי השחרור מעול הנאצים אנחנו שוב תחת מסגר ובריח? שטח המחנה היה חשוף, אין בו כל ירק, עץ או פרח. אין כבישים, הכל מבוססים בחול ובאבק. המזון היה דל, המים היו במשורה.

"נקודת האור היחידה היתה הפעילות המפלגתית המאורגנת הנלהבת והתוססת שיצרו השליחים ונציגי המפלגות. הם ארגנו את החיים החברתיים, קורסים, שיעורים, הרצאות, מסיבות וכו'. אולם ב"צד שלנו" היתה כמעט דממה. פא"י בתור מפלגה לא היתה קיימת בקפריסין. היו חברי פא"י רבים, אבל לא היתה מפלגה שתאחד אותם. וגם השליח הטרי צבי וולף לא היה בעל כישורים ארגוניים, אלא חינוכיים.

המים היו במשורה.
פחי המים של הפליטים בהמתנה לבא מיכלית המים

"כולם ישבו על המזוודות, אף אחד לא רצה להשקיע. גם העסקנים הדתיים שהיו מכבר בקפריסין עם קבוצות חניכים שלהם, דאגו לקבוצתם. כך שהכל התנהל כאן בצורה פרטיזנית. בנות מגרעינים שונים של פא"י הסתובבו ללא מסגרת. בחורים ישבו בבית הכנסת ולמדו בכחות עצמם, ומעט עם אחרים. כאשר מנגד המפלגות הגדולות מנהלות פעילות מפלגתית

"מחנות הקיץ" בקפריסין

נרחבת ונוגסות בציבור שלנו בכל פה.

"בערב ראש חודש אייר קרא שמעון בניש את החברים לאסיפה במועדון.

"אינני יודע אם נותר עדיין מישהו בחיים ממשתתפי האסיפה ההיא" אומר שמואל קופמן "אולי יהושע אייבשיץ, כדאי לך לשאול גם אותו, הוא בודאי יוסיף לך פרטים. בפועל היתה אסיפה זו כנס יסוד של פא"י בקפריסין.

"ר' שמעון נשא באסיפה נאום של תפיסת חיים פוליטית דתית, של מסירות נפש למען הכלל. ובו לימד אותנו פרק בהלכות ציבור. וכה אמר: חברים מסתובבים עם האף למטה, במצב רוח ירוד, לא קבלו אותם כאן כראוי. המפלגה אינה שולחת שליחים במידה מספקת. המפלגה אינה דואגת לנו... תראו מה שנעשה במפלגה ההיא... (למזרחי יש 7 שליחים...).

"מה פירוש הדבר שהמפלגה איננה דואגת לנו, מהי ומיהי המפלגה? אנו המפלגה. אם אנחנו נשב פאסיביים ולא נדע לדאוג לעצמנו, אף אחד לא ידאג לנו!

"וכי אנו זקוקים לשליחים מבחוץ, למחנכים ולרבנים מבחוץ. וכי השנים שעברנו לא הכשירה אותנו לשליחות? האם רבנים ושליחים שלא "עשו" אתנו את כל השנים יבינו אותנו, יבינו את צרכינו?

"הנה למשל השבוע פגשתי במחנה אברך גדול בתורה, איש חמודות, קוראים לו

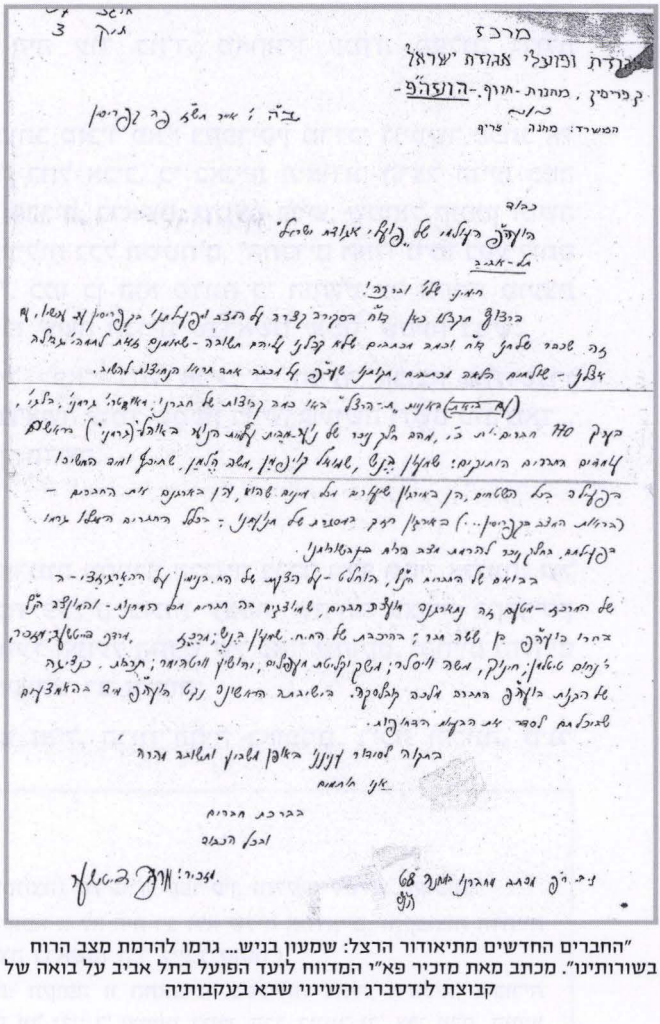

"החברים החדשים מתיאודור הרצל: שמעון בניש... גרמו להרמת מצב הרוח בשורותינו". מכתב מאת מזכיר פא"י המדווח לועד הפועל בתל אביב על בואה של קבוצת לנדסברג והשינוי שבא בעקבותיה

הרב בן ציון רוטנר, הוא הגיע באניית המעפילים שבתי ליז'ינסקי, בחודש שעבר, שוחחנו כשעה ארוכה ונשביתי בקסמו. האם חייבים לגרור מארץ ישראל רבנים שלא יבינו את אורח חיינו? האם רב זה אינו יכול לשמש כאן כרב?

"יש לנו רבנים, יש לנו מורים, יש לנו מגידי שיעורים, רק תנו להם את הסדן והם יוכיחו את עצמם.

"יש לנו גם עסקנים. ועלינו לייסד ולבסס את המפלגה, שתאחד תחת דגלה את החברים. ותיתן להם גב וגאוה.

"מפלגה פירושה סניפים, נציגים, עיתון... כנסים ועידות...

ואז מישהו זרק קריאת ביניים "אני רואה שאתה חושב להשתקע כאן".

ור' שמעון ענה מיידית:

"איננו יודעים כמה זמן נישאר כאן. אנו לא בונים כאן את קפריסין אלא את ארץ ישראל. כאן הוא הפרוזדור לארץ ישראל, מה שאנו נייסד ונציל כאן ימשיך בארץ ישראל בגדול. אולם אם נשב בחיבוק ידים כל הציבור יתפורר".

"עד מהרה התארגנה הקבוצה לפעילות בקפריסין. כל קבוצת לנדסברג הוטלה אל המערכה. הוקמו סניפים בכל מחנה ומחנה, הוקמו ועדות חינוך, סעד, בריאות, ומעל הכל הוקם "ועד הפועל" בראשות ר' שמעון שריכז את כל הפעילות, העלה את פא"י על המפה, והפך אותה לגורם דומיננטי בהנהלת

המחנה. המעפיל הדתי לא היה עוד בודד. מאחוריו עמדה מפלגה גדולה מאורגנת, חיה ותוססת*.

ביום רביעי י' באייר תש"ז, כותב מזכיר פא"י בקפריסין מרדכי דויטשר מכתב אל הועד הפועל העולמי של פא"י בתל אביב, כי באניית תיאודור הרצל הגיעו כמה קבוצות של פא"י שמונות 170 חברים, בראשם: שמעון בניש, שמואל קופמן ומשה הלמן, שתיכף ומיד המשיכו בפעילות בכל השטחים. "החברים האלו גרמו בפעילותם להרמת מצב הרוח בשורותינו". כמו כן הוא מדווח כי הוחלט על הקמת מועצת חברים, ואלו בחרו ועד פועל, בן ששה חברים שבראשם יעמוד שמעון בניש.

גם צבי וולף כותב במקביל לפא"י בתל אביב, כי הגיעה קבוצה מלנדסברג שמתקרבת אל כיוונו הברור, ובראשה עומד שמעון בניש, שעושה רושם טוב מאד... ואני צופה שאנו עולים על דרך חדשה.

שלוש צלעות

על מבנה החיים אחרי ההתארגנות מספרת הרבנית ברכה וולף תחי', אלמנתו של הרב צבי וולף, ועסקנית ברוכת פעלים בזכות עצמה, שהיתה עצורה בקפריסין באותה עת, ויצגה את הנשים בוועד הפועל החדש של פא"י שהוקם. "החיים הדתיים בקפריסין התנהלו באמצעות משולש רב זרועות:

עסקנות: הרב שמעון בניש זצ"ל, הרוח החיה באופנים. ריכוז והכוונה, מינוי

הערת העורך:

דברי ימיה הקצרים (שנתים ומחצה) של גולת קפריסין, נחלקים לשלש תקופות;

א. **אב תש"ו - ניסן תש"ז**: בתקופה זו לא היה רב ולא שליח אגודאיים. והקבוצות הדתיות פעלו כל אחת בנפרד (כמו הקבוצה בראשות ה"ר לייבל קוטנר).

ב. **ניסן תש"ז - כסלו תש"ח**: תקופה זו התאפיינה בפעילות דתית, חינוכית, ציבורית ופוליטית אינסטנטיבית שהתנהלה על ידי: ר' שמעון בניש, הרב רוטנר ור' צבי וולף. הופיע עיתון, התקיימה ועידה ונערכו כנסים.

בחודש כסלו תש"ח עלו ר' שמעון והרב רוטנר לארץ ישראל. (צבי וולף עלה בחודש תשרי). והסתיימה תקופה זו.

ג. **כסלו תש"ח - שבט תש"ט**: בתקופה זו השתנה הרכב המחנות, עקב בואם של 15,000 עולים מרומניה, בשתי אוניות המעפילים מרומניה: "פאן יורק" ו"פאן קרש" (שנקראו בקיצור "הפאנים"). העולים מרומניה שלא היו מורגלים בפעילות פוליטית, ניהלו את החיים הדתיים על אש קטנה.

מארץ ישראל נשלח רב: הרב יהושע מנדל ארנברג, ושליח: שמעון מאיר.

הדברים כאן בספר מתייחסים לתקופה השניה.

ר"ח סיון תש"ז

כבוד
מרכז אגודת ופועלי אגודת ישראל,
מחנות חורף,
ק פ ר י ס י ן.

ח.נ.

הננו מאשרים קבלת מכתבכם מיום י' אייר, והננו לציין בשביעת רצון שהח' שמעון בנש נכנס בפועל לעבודה במקום. הננו מקוים שתוספת הכוחות החדשו תוסיף חיזוק ועידוד לכם בעבודתכם המסורה.

בנוגע לעזרה שהנכם דורשים מאתנו, הננו חושבים שבמשך ימים מועטים נוכל בחלק להגשימה. מספר חוברות שלחנו כבר לכם ובדחיפתנו לשלוח בקרוב תשמ קדושה.

בנוגע לשליחים נוספים הננו רוצים שתדעו שאין אנו מזניחים את העניין בשום אופן. ישנם סיכויים שבזמן הקרוב יבואו שני שליחים ואולי גם חברות מספלות בילדים, שתוכלו להעזר בהם בעבודתכם הקשה. את מקומו של הרב שלז אי אפשר למלא. כאן הלך לאיבוד רשיון של התנועה בגלל מחלוקת פנימית. אין אנו רוצים לחוות דעה יותר בענין זה. איך שלא יהיה יש לנו הבטחה ברו שבקרוב יצא שליח נוסף, השני עוד בספק ואם לא תהיה איזה שהיא הפרעה בלתי צפויה מראש תפא השליחות הזאת לפועל משך 4 שבועות לכל היותר.

הדינים והחשבונות שלכם מעניינים מאד וכפי מה שבודאי נוכחתם הננו משתמשים בהם כחומר בשביל "השערים". נבקשכם להמשיך גם להבא בשיגור דינים וחשבונות אלה. אולי תוכלו להפעיל גם את החברים במחנה הקיץ שיכתבו לנו.

מה נשמע בנוגע לכפר הנוער? תכתבו לנו על כך בפרוטרוט.

אין בידנו אלה לצפות לחסדי שמים שבקרוב תחוסל גלות קפריסין ותזכו כולכם לעלות ארצה ולהצטרף לשורות הבונים הבונים ברוח תורתנו.

בברכת חברים נאמנה,

בנימין סינץ קלמן כהנא

מכתב מראשי פא"י בארץ ישראל בו הם מביעים את שביעות רצונם מכניסתו של אבא לפעילות בקפריסין

והטלת משימות ותפקידים. יסוד בתי כנסת, שיעורים, אסיפות ועצרות עם. וכן משא ומתן פוליטי ויצוג התנועה.

רבנות: הרב רוטנר זצ"ל היה הרב, וניהל את כל עניני הדת. נישואין, מקואות, כשרות, דרשות, שיעורים, השכנת שלום בית וניהול דיני תורה.

חינוך: הרב צבי וולף זצ"ל, היה ממונה על החינוך, שיעורים, הרצאות, סמינריונים.

מוסיפה ומספרת הרבנית וולף "לעיתים כאשר אני משחזרת את אותם ימים - אני חושבת על ההרמוניה ועל העבודה המשותפת בין שלשת צלעות אלו, שהיו מרקע

"ונקשרה ביניהם ידידות נפלאה שנמשכה כל ימיהם".
אבא והרב צבי וולף בשמחה משפחתית

וממוצא שונה, היה לנו כאן" היא אומרת בחיוך "רב הונגרי, מחנך יקה ועסקן פולני! והם עבדו יחדיו בהרמוניה נפלאה, ונקשרה ביניהם ידידות נפלאה שנמשכה כל שנות חייהם. אין זה אלא משום שכוונתם היתה לשם שמים. הם היו האנשים המתאימים במקום המתאים, וכל מה שעשו עשו לשם שמים".

הרבנית ברכה וולף, ילידת ויירשוב שבפולין, עברה את השואה בגיטו לודז', שרדה את אושוויץ, ועלתה לארץ ישראל בראש קבוצת בנות משודיה, באנית המעפילים חיים ארלוזורוב, ונשלחה לקפריסין. כאן היתה פעילת ציבור למען ציבור הבנות והנשים. וכאן התארסה עם השליח הרב צבי וולף. והיא ממשיכה ומספרת:

"צבי נתן שיעורים בכל המחנות מ-6 בבוקר עד 12 בלילה. ממחנה למחנה מקבוצה לקבוצה, ללא ליאות. בלילה כאשר רצה להתרחץ היה חייב לבא לבית התינוקות, שכן רק בית התינוקות היה פתוח כל הלילה.

"העבודה בקפריסין התישה אותו, ותתאר לך - מוסיפה הרבנית - כאשר חזר לארץ היו חייבים פועלי אגודה לשלוח אותו להבראה לשבועות אחדים.

"ר' שמעון העריך אותו כדמות של תלמיד חכם ומחנך בעל שאר רוח. וכאשר נולד בקפריסין בחודש אלול תש"ז בנו בכורו, כיבד ר' שמעון אותנו בקואטר בתור חתן וכלה. והרב רוטנר שימש כסנדק".

פרק לט
מעיתון לועידה

על פעילותו של אבא ז"ל בקפריסין מרחיב ומספר ר' יהושע אייבשיץ (ראה עליו בפרקי לנדסברג):

"עם ר' שמעון באתי יחד באניית המעפילים "תיאודור הרצל". הוא עמד בראש קבוצת חברים שהעלה עמו מלנדסברג, ואני - בראש קבוצת ילדים מהמוסד שבאולם.

"אנו מעפילי "תאודור הרצל" הופנינו למחנה 68 וליתר דיוק עם בוא מעפילי אניית תיאודור הרצל היו האנגלים חייבים לפתוח מחנה חדש, שנקרא מחנה 68.

"כאן במתחם פא"י מצאתי את עצמי גר בשכנות מקום לר' שמעון, אהל ליד אהל". אומר יהושע אייבשיץ.

"מהיום הראשון הוא בא אלי עם רעיונות, שחייבים לארגן את התנועה, לחבר את השברים. 'תראה מה שעושות כל המפלגות האחרות, אתה חייב ליטול על עצמך תפקיד'. ואילו אני טענתי בפניו שמעולם לא הייתי פעיל פוליטי, ואין לי ניסיון בכך. אולם הוא לא התוכח הרבה, ומינה אותי לנציג של פא"י במזכירות המחנה, ואח"כ לחבר במזכירות המשותפת. לכל מחנה היתה מזכירות אליה נשלחו נציגי המפלגות שבאותו המחנה, וכל מחנה שלח נציגות למזכירות המשותפת.

"אני התמניתי לנציג פא"י במזכירות מחנה 68. זה היה תפקידי הציבורי הראשון. מעולם לא חשבתי להיות איש ציבור או עסקן, אלמלא הדחף של ר' שמעון שממש

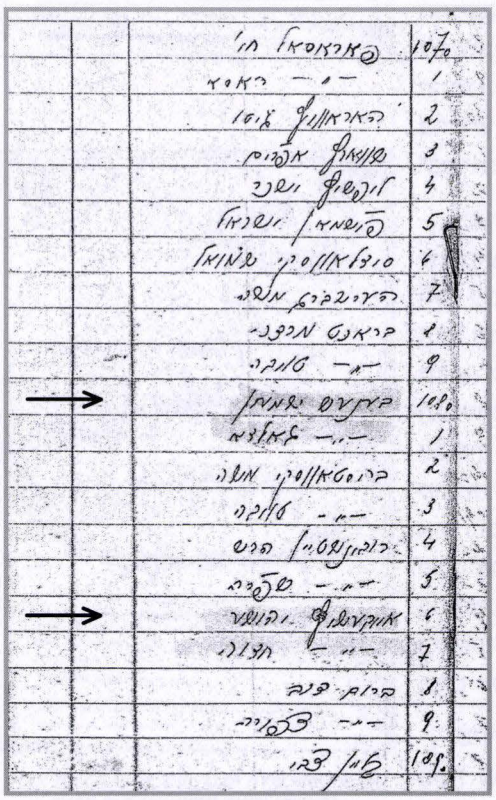

צילום מתוך מרשם התושבים של מחנה 68.
ברשימה - מתחם פא"י

כפה עלי את התפקיד..." אומר הוא בהצטנעות. "אינני יכול אפילו לנאום לפני קהל מאימתא דציבורא", טענתי לפניו, "אולם הוא העמיד אותי בפני עובדה קיימת...

"הוא דחף כל אחד מהחבורה, והוא עצמו נותר מאחור. אני לא הייתי זוכה להיות חבר במזכירות המשותפת, הוא פשוט דחף אותי. ותמיד בא עם רעיונות חדשים איך להרים את קרן פא"י. לדוגמא, יום אחד היה זה עוד בחודש הראשון לשהותנו באי הוא פונה אלי ואומר: "יהושע, צריך להוציא עיתון, אין דומה עיתון לדרשה או נאום. האנשים מתייחסים בכבוד למלה הנדפסת. העתון יטפטף השקפת חיים תורנית. עתון ישמיע את קולנו בכל המחנות, ויתן תחושה שאנו תנועה גדולה". הוא לא ציפה לתשובה, אסף מאמרים, השיג מכונת כתיבה, ודומני שהקליד בעצמו את כל העיתון. וכך בחודש אייר תש"ז החל להופיע בקפריסין עיתון "בפרוזדור" של פא"י".

בארכיון העבודה שרדו חמש חוברות 2- 6, שהופיעו כמעט מידי חודש. החל מחדש אייר תש"ז, ואכן טביעת אצבעותיו של אבא ז"ל ניכרת בכל העיתון. החל מהגרפיקה העשירה. לכל חוברת עיצב שער גרפי חדש שביטא את מצבם של העצורים בקפריסין וגעגועיהם לארץ ישראל. גם הכותרות המעוצבות שבתוך העיתון הן מעשי ידיו. אולם גם כאשר מתבוננים במאמרים נוצרת תחושה שהוא עצמו כתב את רובם. כותרות רבות נושאות שמות עט שונים שכנראה אינם אלא שמות עט שלו, כמו: בן שם, ש' לודז'אי, ש' ב' ועוד. מתברר שהוא כתב מאמרי עיון, השקפה, תולדות, שירים ורפורטז'ות. אנו נותנים חלק מהם לפנינו.

סקירה על העתון ועל תוכנו, ראה בספרו של יוסף פונד "מתווי דרכים - עיתונות אגודת ישראל" (תשע"ב) עמודים 247-242. המחבר מציין כי בעתון

"לכל חוברת עיצב שער גרפי חדש שביטא את מצבם ואת געגועיהם לארץ ישראל". שערי העיתון "הפרוזדור" שעיצב אבא

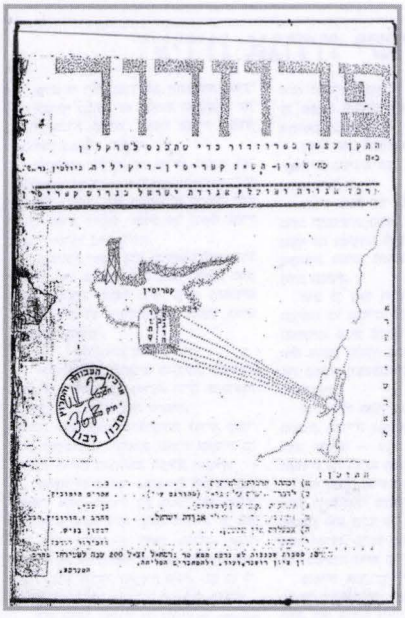

לא נרשם שם העורך, והוא מייחס אותו בטעות לבנימין מינץ. אולם אבא ז"ל שכנזכר היה העורך וכו', השתדל בכל פעולות עסקנותו לבצע את הכל בצנעה, ומאחורי הקלעים, ללא ציון שמו.

"חודש אחרי כן, אחרי ההתבססות הראשונה וגיבוש הסניפים, הוא החל לדבר על 'ועידה'. זקוקים לועידה ארצית שתרים את המוראל ותתן לחברים 'המתנדנדים' תחושה שתנועה כלל עולמית עומדת מאחריהם. חבר שנקרא להשתתפות בועידה מרגיש את עצמו 'משהו', ואם הוא פעיל הוא עשוי להביא עמו עוד עשרות חברים. הוא הסביר, שלהוציא את מעט המבוגרים וותיקי התנועות בעלי הכרה פוליטית מוגדרת, השתייכות רוב המעפילים היא מקרית, על בסיס קשרים חברתיים. וחייבים לעמול כדי לקרב אותם.

בראש חודש תמוז התכנסה במועדון הסניף במחנה 68 הועידה הראשונה של חברי אגודת ישראל ופועלי אגו"י בגירוש קפריסין. השתתפו בועידה 48 חברים כנציגי 800 חברי התנועה במחנות החורף.

בעיתון "הדרך" מיום ז' באב תש"ז, אנו קוראים תיאור מפורט על סדר היום ותוכן הדיונים. את הועידה פותח בשעה 10 בבוקר שמעון בניש. בדבריו הוא מדגיש שהועידה איננה ועידה חגיגית, אלא ועידת עבודה, כדי להוציא אל הפועל את עבודתינו הקדושה. וגם כן כדי לעורר ולגייס את החברים לפעולה מעשית. (ראה צילום של הכתבה בסמוך).

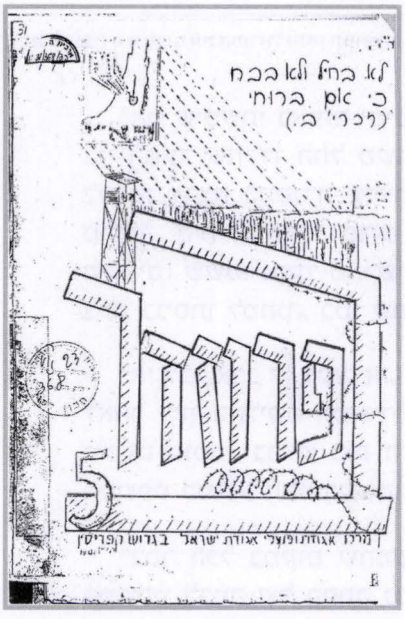

"לכל חוברת עיצב שער גרפי חדש שביטא את מצבם ואת געגועיהם לארץ ישראל".
שערי העיתון "הפרוזדור" שעיצב אבא

משפט החיות

"שמעון היה ידוע כאיש חכם" ממשיך ומספר יהושע אייבשיץ "ותמיד כאשר נוצרה בעיה היה שמעון מוזעק, היה לו כושר לנגוע בלב הבעיה, ולנקוב בבועה המדממת. אחד המקרים הידועים אותם פתר, היה המשפט הפומבי שנערך במחנה 68 בסתיו 1947.

ועידת אגודת ישראל ופועגי"י בקפריסין (במחנות חורף)

ביום א' ר"ח תמוז ש"ז. התקיימה במוע"ז הון הסניף במחנה 68 הצפידה הראשונה של חברי אגודת ישראל ופועלי אגו"י בברוש קפריסין במחנות המעוף.

השתתפו בועידה 48 חברים כנציגי 800 חברי התנועה במחנות השונים, והרבנים: הרב בן ציון רוזנר, הרב ישראל זה בריסק, הרב אדלר והרב פרלמן והנציב של מרכזי אגו"י באיץ ישראל הה"ר בנימין.

בנשיאות ישבו: הרב בן ציון רוזנר, הרב ישראל זה בריסק, הרב משה אדלר, הרב פרלמן והרב ישראל ברוך שו"ב והחברים בנימין, יהושע הערטהיימר, שמעון בניש ומרדכי דיישטער.

סדר היום של הועידה:

1. ישיבת לפני הצהרים מוקדשת לברכות, נאומים, דו"ח מרכז האגוד. דו"ח מהמועצה המרכזית ובחירת ועדה מכמדת.
2. ישיבת אחרי הצהרים מוקדשת לדו"ח הסניפים והקיבוצים, ויכוחים, בחירת מוסדות ה' תנועה קריאת ההחלטות וסגילת הועידה.

בשעה 10 בבוקר פותח את הועידה הה' שמעון בניש. בדבריו בין השאר הוא מדגיש שהועידה הזאת אינה ועידה חגיגית, זו היא —, הוא קורא — ועידת עבודה, שכדי להוציא אל הפועל את צו־הי הקדושה המר שלת עלינו נקראו הועידה הזאת. וגם כן לי עורר ולגיים את החברים לפעילות מעשית. הוא מראה בדבריו על הנחיצות בפעילות מעשית בכל שטחי העבודה בתנועה, מציין גם כן שאילו כל העבודה הנפרצת של ה' מזכירות, לא השגנו עוד את הקשר הדאוי עם מוסדותינו העליונים. הנאום ממשיך ר פרנה לחברים שבויכוח יצמצמו בדיבורם רק על שאלות הנוגעות קונקרטיות ולדון על כל הענינים בכובד ראש.

מברך את המשתתפים בועידה, הרבנים והחברים הנציגים מכל הסניפים בברוכים ה' באים בשם ה'.

אחריו נואם הה' בנימין שדבריו נשמעו ברוב התענינות. הנואם מאחר באופן מקיף את תפקידנו בקפריסין — את העבודה שעומדת לפנינו להגשם — אף מבלי שום עזרה מבחוץ.

הרב בן ציון רוזנר מברך את הועידה בברכת: כל כנסיה שהיא לשם שמים סופה להתקיים. מביע תקותו שהועידה תבה שוד שים חזקים בלבות חבריו, שיגרום לחרמת קרן התורה והגשמת רעיונו הקדוש — רע יון התורה.

הרב אדלר מברך את הועידה, חברי ה' נאספים, חבריה העסקנים שעוסקים במסירת נפש, ומסיים — נקוה שיעלה ביד הועידה להגשים את רצונם הטוב בעבודה הק'.

הה' שמעון בניש המרכז של הועד הפועל מוסד דו"ח כללי מעבודת הועד הפועל, בדין וחשבון הוא עומד על כל ענני העבודה של הועד הפועל. מודיע שחברי הועד הפועל יפ' סרו בפרטות דו"ח כל אחד מתפקידו.

מופרט אחר כך דיונים וחשבונות: הה' יהושע הערטהיימר מפעולות המרכז בידה. הה' מרדכי דיישטער בפעולות המוסד רות. הה' משה וויסלר מפשק כספיות. הה' בתום שישלמן חיזוק הדת והחנוך. הה' יוסף לב תרבות.

דו"ח מהתאחדות כפר הנוער מוסר הה' ליבל יוב. שבו הוא מדגיש הנחיצות בעזרה ממשית בכל השטחים.

לסיום ישיבת לפה"צ משלים הה' בנימין את הדין וחשבון שנשמע מהועד הפועל ר כפר הנוער בדברי בירור על כל הנעשה ועל מה שיש לעשות הוא עובר מנקודה לנקודה בעבודת התנועה בקפריסין, ומברר אותם ב והירות רבה.

בקריאה חמה פונה לחברים המסוגלים לי עבודת התנועה שיקבלו עליהם עבודה זאת בפעילות מעשית. אנו — ממשיך הנואם — עומדים רק משום גורם אחריות שמוטל ע לינו בעד התנועה ולא בשום פנים מגורם אחר. אנו מוכרחים לנצל לגמיס כל כוחותינו לעבודת התנועה בקפריסין. אין אנו רשאים להטיל את כל העבודה הזאת על הועד הפר על שהוא ממש לאפס כוחם, בקשר עם זה מצייע להחזר בכמה ועדות שיהי' נפתחים לי עבודת הועד הפועל. עם זה לועד הפועל ה' אפשרות להוציא אל הפועל את עבודת ה' תנועה.

הי"ר מקריא על בחירת ועדה מתמדת. נתנו כמה הצעות. ובחרו לועדה את הה"ה: בנימין, יוסף רוזנבלה, מרדכי דיישטער, יוסף רוזנבלה; מרדכי דיישטער, יוסף לב, יעקב אפרתי, יוסף פקטור והחברה נחה ויעבר.

הי"ר נועל את הישיבה מודיע שישיבת הועדה המתמדת תתקיים בשעה 4—2 אחה"צ וההמשך של הועידה בשעה 4 בדיוק.

הי"ר של ישיבת אחה"צ היה הה' יהושע הערטהיימר.

נשמעו דינים וחשבונות מכל הסניפים. מ סניף מחנה 68 מוסר דו"ח הה' משה הלמן. ממחנה 368 הה' ברוך כהן. מחנה 67 יוסף רוזנבלה. ממחנה 66 מנחם שקלובסקי. ממ חנה 64, ר' זלמן שכטר. הדו"ח היו מעניינים מאד. מפרשת כל ענני סניף וסניף בפני עצמו. יש לראות התוסר הגדול בספרי למוד מכל המינים, ובהיחוס אירגוני. נתנו הצעות ע"י הה' משה הלמן, בשפח התרבות: לחזק את לימוד הדף היומי אף על שאינו במסכת זו שהוא הלימוד דף היומי העולמי. וזה — המציע מסביר — יהי' הגורם לחיזוק גדול בשפח הרוחני. בשפח הקיבוציות: לארגן תפקיד מיוחד בשביל קבוציות, ומגוי ועדה מיוחדת לזה שישתתפו בה נציגי כל הקי בוצים.

אחרי הדו"ח מקריא הי"ר על וכות. הת' פתח ויכוח ער שהשתתפו בו: הרב בן ציון רוזנר הרב פלדמן החברים מנדיל שקלובסב קי אברהם ווייסקופף. אחרי מסורנץ דוד ברנר, בנימין, שמעון בניש, מרדכי דיישטער יוסף לב והחברה אהובה יחסקן.

הי"ר עונה על כל השאלות וההצעות של החברים ומגיש שכל הבעיות שהועלו כאן על שלחן הדיונים יסודרו ע"י הועד הפו על ההדש והמועצה בישיבתם הראשונה.

בדבר שתי ההצעות, חיזוק לימוד הדף היומי ותפקיד קיבוציות בועד הפועל — עונה ר' על התבטית בענייני לימוד תדון ועדה מיוחדת בישיבתה, ובקשר לתפקיד ה' קיבוציות כבר ועדת מתמדת סדרה.

הוא מודיע את הקראת ההחלטות ה' קנון שנפנדו ע"י ועדת הפתמדת בישיבתו היום ופונה לחברים לשמוע את ההחלטו

(חסוף בעמוד ד')

"זקוקים לועידה שתרים את המוראל ותתן תחושה שתנועה כלל עולמית עומדת מאחריהם". דיווח בעיתון "הדרך" ז' באב תש"ז על הועידה

"אני שימשתי באותם ימים כ"מרכז מחנה" 68, והוטל עלי להכין רשימה של כל בני הנוער שנולדו החל משנת 1932. כלומר בני נוער עד גיל 16 שיוכלו מיידית לעלות ארצה במסגרת עליית הנוער. מעפיל צעיר אחד בשם שפירא היה בלתי מרוצה. היה זה צעיר פרוע ממפלגת פח"ח - (ראשי תיבות: פרטיזנים, חיילים, חלוצים) ששמו נפקד מהרשימה. אך מה לעשות אם הצעיר מסר לאנגלים את גילו בעת כניסתו למחנה, כמי שנולד בשנת 1924.

"אי לכך ארב לי צעיר זה, התנפל עלי, שבר את משקפי וגרם לי פצעים רציניים. לאחר דיון החליטה המזכירות המשותפת להרכיב בית דין מיוחד ולערוך לצעיר משפט פומבי. בראש בית הדין עמד העו"ד הותיק מלבוב ד"ר פרנס, שניהל את המשפט כמופע תיאטרלי. הוא קיוה שהמשפט יבנה לו תהילת עולם.

"בסך הכל במקום שהמשפט יכניס תודעה ממלכתית של סדר ושלטון, הפך המשפט לבמה של הסתה נגד הנהלת המחנות. הוא הפגין רוחב-לב כנגד הנאשם וחבורתו הפרועים והצעקניים. המשפט נמשך שלשה ימים רצופים, כאשר הוא גורם להתלהטות יצרים ויוצר בילבול וכאוס במחנה.

"שמעון הוזעק אל המשפט ביום השלישי, וביקש את רשות הדיבור (שניתנה לכל אחד מהנוכחים במשפט) וכך פתח: אספר לכם סיפור עממי עתיק על משפט-חברים שנערך בין החיות:

"פעם, לפני שנים רבות, פרצה מגיפה נוראה בין החיות. הן מתו בהמוניהן. אי לכך החליטו להושיב 'בית דין' מיוחד כדי שיחקור בשל מי ובשל איזה חטא באה להן מגיפה זו. לראש בית הדין מינו את האריה מלך החיות, לצידו הושיבו את השועל הערמומי, וכנציג הבהמות הושיבו את הסוס.

"ראשון לוידוי היה אריה אחד שהתוודה, כי בחורף האחרון פרץ לרפת אחת, וכאשר עמד נגדו בעל הרפת - הקדים וטרף אותו. הרגיע אותו השועל: לא עשית כל עוול, הלא בסך הכל היה זה אקט של הגנה עצמית.

"אחרי האריה הופיע ובא הזאב, גם הוא התוודה: בחודש שעבר הייתי רעב, ונזדמן לי ילד קטן, ובלי לחשוב הרבה טרפתי את הילד. אולי בשל כך באה עלינו הרעה

על המרד והגבורה של הנוער הדתי בשואה

אנטק צוקרמן מפאריס, אשר לקח חלק במרד גיטו וארשה, מתאר בכתב עת שמתפרסם בארץ ישראל, את ההרואיקה של הנוער היהודי אשר לחם בגבורה במרד הגיטו. אולם הוא מותח ביקורת נגד הנוער הדתי אשר לא לקח חלק במרד נגד הגרמנים עם נשק ביד, רק הלך כצאן לטבח.

אינני רוצה להטיל ספק חלילה במסירות הנפש ובהרואיקה של הנוער היהודי במרד הגיטו. (ולדעתי גם הנוער שלנו לחם, כפי שנוכיח לפנינו) אולם חבר אנטק, היאך אתה מעיז, נישא על כנפי ההירואיזם, לחלל את החלק הדתי של הגיטו? האם לא היתה זו הרואיקה ומסירות נפש מצידם של היהודים הדתיים שקדשו שם שמים כאשר שמרו על הלבוש המסורתי והזקן והפיאות, והלכו לתליות עם שמע ישראל על שפתם. האין בזה גבורה מוראלית גבוהה?

חבר אנטק! דרך ארץ שיהיה לך כלפי יהודים דתיים. האם בזמן הכיבוש הגרמני ראית אותם בתור שוטרי הגיטו? בתוך קאפוס? בתוך זקני הבלוק? ועל כן הם באמת כה מעט נותרו... האם זוכר אתה, או נוטה יותר לשכוח, את הקריאה של גדולי ישראל בוארשה לקחת חלק במרד, כאשר ידעו כבר מהמתרחש בטרבליקה. ובטרם ידעו - הלא גם אתה המתנת בידים שלובות לעזרה מחבריך הפולנים פ.פ.ס.

האם אינך זוכר את קריאת הקודש של גאון עוזנו בגיטו וארשה, הרב הגאון ר' מנחם זמבה הי"ד, בו הוא הכריז במלא אחריותו, בחודש אפריל 1943, שכל מי שייענה לקריאת הגרמנים להצטרף למשלוחים מהגיטו הרי הוא בבחינת מאבד עצמו לדעת (ראה במאמרו של בן אחיו בעתון 'קול ישראל', ירושלים מחודש אייר תש"ז).

האם אינך זוכר גם את הרב זמלמן (הרב מפשייץ) שסיכן את עצמו, קשר קשרים עם פרטיזנים פולניים, והיה מתגנב אל הצד הארי, ומביא תחמושת אל הגיטו. ובשעת המרד נלחם בעצמו ונפל בקרב.

לא, לא נניח לבזות את זכר הקדושים, שעמדו בנסיונות גדולים אף יותר מהלחימה עצמה. ודי למבין.

מאמר של אבא (בתרגום מאידיש) שפורסם ב"פרוזדור" חוברת 2 סיון תש"ז

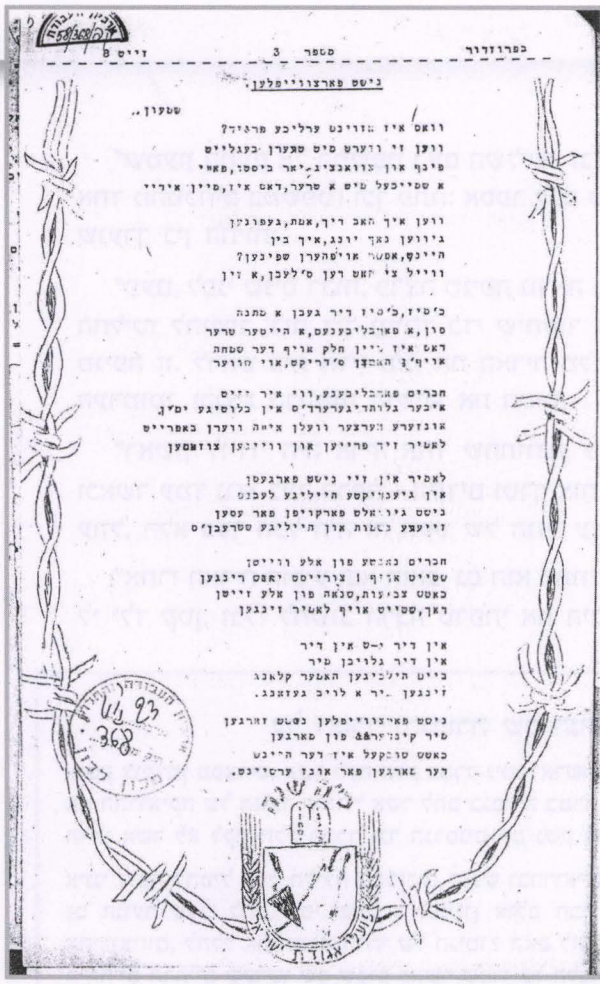

אל יאוש

מהי השמחה הנאמנה?
זו, שבדמעות היא מלווה,
עשרים וחמש שנה את היום - פא"י,
חיוך עם דמעה, אלו הם הגיגיי.

באמת, כאשר מצאתיך אני,
עוד צעיר לימים הייתי,
והיום האם נפסיק לקווות?
האם לכאב אין משמעות?

על הלב לוחצת כואבת
דמעה חמה של פליט
לך אתננה מתנה
זה חלקי בשמחה

חברים שרידים היכן שאתם שם
בארצות הניכר ובימות של דם
הלבבות ישוחררו אי"ה למרחב
נגיל נשמח נבכה יחדיו

לא נשכח אותם
את אחינו הקדושים
שלא המירו חיי קדושה
עבור מזון ופת חריבה

חברים קרובים מכל עבר
את כבלי היאוש נקרעה
מתוך ים היאוש והשנאה
נרימה ראש נשיר יחדיו

בך אלוקינו, בך,
בך אנו מאמינים,
עם קול דודי דופק
נשירה שיר הודיה מהדהד

אל יאוש אל דאגה
אנו ילדי המחר
אמנם אפל הוא היום
אולם המחר מאיר כיהלום

"אל יאוש" שיר שכתב אבא, מתוך "בפרוזדור" גליון 3, בתרגום מאידיש

הזאת? הרגיע אותו השועל: זו בעצם אשמת הורי הילד שלא שמרו עליו. הלא יודעים הם כי קיימים זאבים רעבים.

"כך עלו ובאו כל החיות. לבסוף באה בשפל ברך כיבשה קטנה וסיפרה: בחורף האחרון לא היה לבעל הבית שלי תבן כדי להאכיל אותי, לכן משכתי מעט תבן מתוך הגג של השכן כדי להשביע את רעבוני.

כאשר שמע בית הדין את דבריה, קמו כל החיות וצעקו קול אחד: את במעשיך הנפשעים הבאת עלינו את המגיפה הנוראה הזאת...".

דומיה השתררה באולם הדיונים, ושמעון סיים את דבריו ברגש: "התכנסנו כאן כדי לדון בענין פשוט וברור - איך למנוע בריונות, התפרעויות והשתוללות של בריונים. והנה להפתעתנו הגדולה במקום לדון כיצד להעניש את המתפרע גלשנו בשם הדמוקרטיה לדברים שאין להם כל זיקה וקשר...".

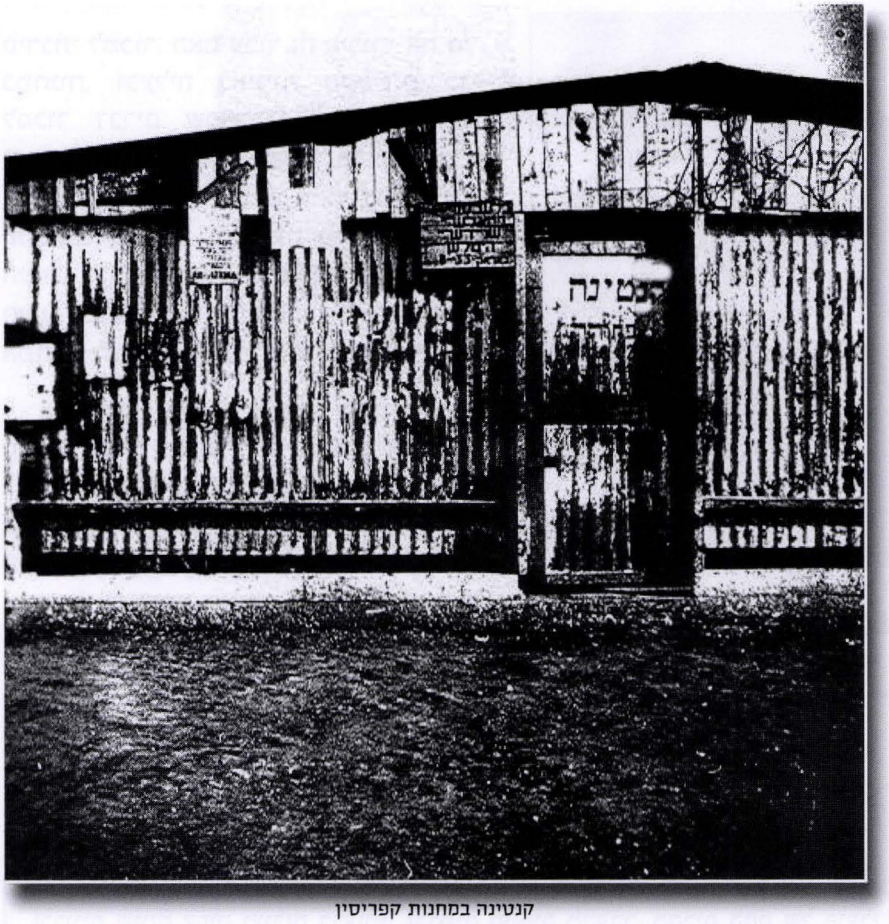

קנטינה במחנות קפריסין

"דבר אחר" בקנטינה

בדומה מספר ר' מיכאל דסקל שיחי', מראשי הציבור הדתי בקרית אתא. שהיה בין מעפילי קפריסין. "ר' שמעון היה יו"ר פא"י בקפריסין, והתבלט בכושרו האירגוני. הוא היה איש פיקח ורב תושיה, וכל בעיה אירגונית הופנתה אליו. אני הייתי בחור צעיר בן 22, חבר פא"י, ועבדתי בקנטינה של המחנה. בקנטינה נמכרו תוספי מזון שונים, כלי בית וכד'. למרות שלכל המעפילים חילקו אוכל כפי הצורך, בכל זאת הקימה הנהלת המחנה קנטינה כדי לגוון את החיים האפרוריים במחנות, וכדי לשוות לחיים צורה עירונית אנושית.

"והנה הספק של הקנטינה, יבואן קפריסאי מקומי, הביא בין שאר המצרכים שימורי 'דבר אחר'. ולבושתנו היו מעפילים שביקשו לקנות את זה. ואני כמובן

סירבתי למכור. האם עבור זה סיכנתי את חיי במחנות, ובעליה באוניות מעפילים כדי למכור דברים שכאלה?! נוצרה מהומה, ופרצו ויכוחים, ומרוב בושה פרצתי בבכי. מיד הזעיקו את ר' שמעון. והוא ביקש מכל הנוכחים להתאזר בסבלנות עד לבירור כל הענין. לקח קופסת שימורים אחת והלך. ואכן למחרת באה הוראה מטעם הנהלת המחנה להפסיק למכור שימורים אלו".

את המשך הסיפור מספר עוזרו שמואל קופמן, שנתלווה אליו. ר' שמעון אומר לי בדרך, צריכים למצא במהירות עצה, כדי שלא תתעורר מחלוקת חדשה. ובינתיים אנו הולכים לבקר חבר שנפל למשכב. והחבר אומר לו כי רופא המחנה עומד להגיע בכל רגע. מוציא ר' שמעון את קופסאת

בית הכנסת במתחם המפלגתי

נזכור אותם

אנו חוגגים בשנה זו את מחצית היובל ליסוד המפלגה הדתית - פועלית "פועלי אגודת ישראל" בפולין. רגשות שמחה מהולים בעצב עמוק אופפים אותי - חבר ותיק מפולין, שחונכתי והחזקתי מעמד בשנות האופל לאור רעיונותיה - כאשר אני מעלה על לבי שמחה זו.

זכרונות שונים צפים ועולים ברעיוני, זכרונות נעימים מהעבר, מהבית החם של פועלי אגודת ישראל. של חברים קרובים, חברים מסורים, נשמות טהורות, יקרות מפז. אני רואה אותם כולם מתנהלים בחיי קדושה בערבות סיביר, בגיטאות הרעב, ובמחנות העבודה, ומסיימים את חייהם בדרך הקדושה של כלל ישראל.

אוי! כמה אני חש אשמה כלפיכם שנותרתי חי. לכם חיים כאלו לא התאימו. אתם עם לבבכם הזך והנקי לא הייתם מסוגלים להתנהלות שכזו. לא יכלתם להתאים את עצמכם להתנהלות המלוכלכת שנקראה חיי מחנות. על כן באמת כה מעט נותרתם.

נזכור ונעלה על נס בשעה זו את אלפי חיילי פא"י שהעמידו את כל לבבם והוויתם לשירותה של התנועה, ובתוך החשיכה לחמו עבור חיי רוח ותקוה, ונגד היאוש והחדלון. זכרונם יחמם אותנו בסביבה הקרה הסובבת אותנו.

השם ינקום דמם.

מאמר שפרסם אבא ב"פרוזדור" גליון 3 (בתרגום מאידיש)

השימורים מכיסו ואומר לחבר, תגיד לרופא שאכלת בטעות קופסה כזו, ומאז אתה חש ברע. כאשר שמע זאת הרופא הגיב: כאלה דברים מוכרים כאן ליהודים, אין פלא שלא מרגישים טוב. אגיש תלונה להנהלה על כך. וכך הסתיימה הפרשה.

גם אברהם ברבר מפתח תקוה מספר, "אני הייתי במחנה 64, באתי באניה 'המעפיל האלמוני' בסתיו תש"ז, ופתחנו את מחנות החורף. היו אלו מחנות שהורכבו מפחונים, בניגוד למחנות הקיץ שהיו מאהלים. לפא"י היה מועדון ובית כנסת ששמש גם כמטבח. מרכז פא"י במחננו היה משה ויסלר. קבוצה של ביתרים שהיתה במחנה זה ביקשו לאכול גם כן כשר וצירפנו אותם אלינו. יום אחד הם ביקשו לערוך יארצייט לזבוטינסקי, והזמינו גם אותנו. לא ידענו מה לעשות. התלבטנו האם לחגוג אתם? בקפריסין ההגדרות המפלגתיות היו מחודדות והמפלגות לא התערבו. העברנו את השאלה לר' שמעון בניש, והוא ענה בחיוב, אולם ביקש שיקראו לו ג"כ.

פא"י בקפריסין – בהתפתחותה

הפעולה בסניפים

בכל סניפי התנועה בקפריסין מורגשת פעילות מוגברת. הפעולות הרוחניות מתגברות הודות לפעילות ועדות התרבות. מתקיימים שיעורים ללימודי קודש ולימודי חול, ושיחות קבועות, לפי התכנית שנקבעה ע"י המרכז. כל הח' בניסן, מתמסר הרבה לעבודה הרוחנית בסניפים הן בהרצאות והן בשיחות על נושאים שונים בסניפים, נוסף על עבודתו בכפר הנוער ובמשק מיכניה.

לפני זמן מה הרצה הח' בנימין במחנה 67 על „פועלי אגודת ישראל באר"י ופעולותיה", אחרי ההרצאה נתקיים וויכוח ער ונשאלו שאלות שונות. עליהן השיב המרצה.

בסניף מחנה 68 התקיימה שיחה כללית שהשתתף בה הח' שמעון בניש, אשר עורר את החברים לפעולות מעשיות. נבחרה מזכירות חדשה המורכבת מהח"ח: ברוך כהן, חיים אייכן ושידוור.

בסניף מחנה 67 נבחר הח' יוסף רוזנפלד למרכז הסניף.

החברה צפורה אדלר שעבדה כמתרגמת במשרד המאיור במחנה 67 התפטרה ממשרתה היות ונוכחה, שאין היא יכולה לפעול לטובת אחינו, התפטרותה עשתה רושם רב במחנות.

התקיימה ישיבת נציגות החברות מכל הסניפים. בה השתתפו 15 חברות. מטעם המרכז השתתפו הח"ח בניבין וורטהיימר. בישיבה הודגש החוסר במדריכות. נתקבלו החלטות ארגוניות מתאימות.

בישיבה בקפריסין.

בישיבה לומדים כעת 50 תלמידים בשתי כתות. בכתה ראשונה לומדים מסכת בבא בתרא. את השיעור נותן ר' מאיר קליניבסקי, ר' חיים סופר מלמד חומש רשי ומשנה ברורה.

בסמינריון למדריכים.

המחזור הראשון בסמינריון למדריכים הסתיים. התקיימו שעורים ע"י הח' בנימין על הנושאים: הוראת לימוד התנ"ך, עברית, ידיעת הארץ וספרות. הח' שמעון ביניש הרצה על נושאים אידיאולוגיים.

המחזור השני נפתח ביום א' ס' שלח. בשיעורים משתתפים הכוחות המעולים ביותר בין המדריכים בקפריסין.

בכפר הנוער „רמת חזקיהו"

בכפר הנוער „רמת חזקיהו" של פא"י מרוכזים כמאה נערים ונערות. מתקיימים יותר ממאה שיעורים בשבוע בלמודי קודש ולמודי חול. בכל ערב מתקיימות שיחות בהשתתפות הח' בנימין לחברי הועד הפועל. הילדים לומדים בהתענינות רבה ומראים התקדמות רבה בכל הלמודים. בכל שבת מתקיימות בחינות. אמנם מורגש מחסור רב בכוחות הדרכה ובספרי למוד.

כפר הנוער „רמת חזקיהו" הוא לשם ולתפארת בסדוריו המניעים והחיצוניים. הילדים מנצלים את כל זמנם לשם הכשרה גופנית ורוחנית. הודות לפעולות חבר העובדים מקבל כפר הנוער את הצורה המתאימה לשם פר עלי אגודת ישראל.

קיימות שתי ועדות המטפלות בכפר הנוער. הוועדה הרוחנית מורכבת מה' ח"ח: משה כ"ץ, ליבל רחנבלום, ישראל גרוס גליק ואהבה זוסמן. הוועדה הטכנית מורכבת מהח"ח: חנה גרסטלר, יצחק שטיין, יעקב פישר וישראל גלברד. המרכז קוא הח' שמואל קוים מן והאחראי הח' ליבל יוד

"בכל סניפי התנועה בקפריסין מורגשת פעילות מוגברת".
עתון "שערים" ז' באב תש"ז

"כאשר בא ר' שמעון אמר: באזכרה יהודית יש להדליק נרות. אח"כ, כמארח, פתח את האזכרה ולימד משניות. אח"כ המשיך ונאם ברגש על זכרון קדושי השואה ועל הגאוה היהודית וקידוש ה'. כאשר סיים עמדו כולם ואמרו קדיש. ושכחו מזבוטינסקי. דבריו נתנו את התחושה שהאבל על קדושי השואה מגמד את הכל, כולל את הניגודים המפלגתיים.

ביקורת לידידים

בואכם לשלום!

כפי שהתפרסם, הגיעה לארץ ישראל בצורה ליגאלית קבוצה של עולים מברגן בלזן, ובה קבוצה גדולה של חברים וחברות שלנו. אנו רואים שם שמות המוכרים לנו היטב ממחנות "שארית הפליטה" בגרמניה, כמו הסופר החרדי... ומורות בית יעקב, כמו...

אנו מברכים אותם מכל הלב, שיקלטו ויסתדרו היטב. אנו עדים שהם פעלו רבות בשנים האחרונות, ואנו מקוים שימשיכו בפעילותם החינוכית, ויהיו לעזר לחברי פא"י בארץ ישראל במאבקם להשלטת שלטון התורה בארץ הקודש.

אולם אנו חייבים למתוח ביקורת על המרכזים של פא"י בגרמניה. אנו מקוים שאיש לא יחשוד בנו בקנאה על העליה באופן נוח משלנו. אנו גם מברכים את כל החברים בגרמניה בעליה קרובה, ללא צורך ב"דריכה" ממושכת בקפריסין. אולם ברצוננו לשאול את מוסדות פא"י: "במאי קא זכו"?

כאן בקפריסין אנו בדעה אחרת. כי דוקא חברים בעלי כשרונות אשר לחמו ונאבקו על הנחלת הדרך שלנו במחנות, חייבים לעשות דרכם לכאן ללא ערעור. בספינות המגיעות אלינו בתדירות, נמצאים חברים וחברות שלנו במדה ניכרת, הזקוקים לכחות הדרכה. והדבר מתבטא על כל צעד ושעל. גם קיימת להם תחושה מרה שהצמרת הותירה אותם לבד, בשעה שמרכז פא"י בארץ ישראל למרות מאמציו, כפי שאנו מאמינים, אין לו את האפשרות לשגר אלינו שליחים במדה מספקת, חייבים המדריכים שלנו מגרמניה לא לדלג על קפריסין. האם יודעים שם בגרמניה, שקיימים כאן מאות חברות ללא מדריכה אחת, ומורת בית יעקב אחת? בטוחני שמורות בית יעקב ששרדו את התופת יודעות לוותר על הלוקסוס של... נסיעה בספינות נוסעים.

במאמר זה שפרסם אבא ב"בפרוזדור" (חוברת 3, תמוז-אב תש"ז, עמ' 9) הוא מבטא את מחאתו וכאב לבו על המגמה של הכחות החינוכיים שנותרו לפליטה מהשואה, "לעשות לביתם", בשעה שאלפי בני נוער תועים בנתיבי העליה ללא יד מכוונת

פרק מ

איש אשר רוח בו

הצלע הרבנית בהנהגת הציבור בקפריסין היתה כנזכר הרב בן ציון רוטנר, שלימים בארץ ישראל נודע כ"הרב מחליסה" שבחיפה.

הרב רוטנר, אברך צעיר, מעפיל ככל המעפילים, בן 25 שנה באותה עת, נולד בבערזיף, עיירה קטנה בהונגריה, לאביו ר' נחמן שהיה שוחט ומו"ץ. למד בפרשוב, נייטרא, באנייד ושם הוסמך להוראה. נשלח לאושוויץ, שם שכל את כל בני משפחתו. אחרי השחרור התחתן בעיירת העקורים פלדפינג, ולמרות שהפצירו בו לקבל משרת רבנות בגרמניה, כמו קהילת ליפהיים ששלחה אליו כתב רבנות, פניו היו נשואות לארץ ישראל, ובאניית המעפילים הראשונה שהזדמנה לו- שבתי לוז'נסקי, הגיע לארץ ישראל. הוא נתפס על החוף ונשלח עם רעייתו לקפריסין, ביום כ' באדר תש"ז. (כנזכר, עם מעפילי אניה זו הגיע לקפריסין גם צבי וולף).

באותה עת היה בקפריסין רב שליח מארץ ישראל, שנשלח מטעם הרבנות הראשית, הרב מרדכי שטיין, אולם ציבור הפליטים לא נקשר אליו. לימים סיפר אבא ז"ל: הרב רוטנר היה בשר מבשרינו, הוא עבר כמותינו את כל שבעת מדורי הגיהנום, הוא הבין לרוחינו ולצרכינו המיוחדים.

אבא (משמאל) והרב רוטנר בשמחה משפחתית

מספרת הרבנית רוטנר תחי', "מאותו רגע שעמד ר' שמעון על כישוריו ותכונותיו של הרב, הפך לנושא כליו. הוציאו מאלמוניותו, והחל לכנותו "הרב של קפריסין". תחילה מינה אותו לרבה של פא"י

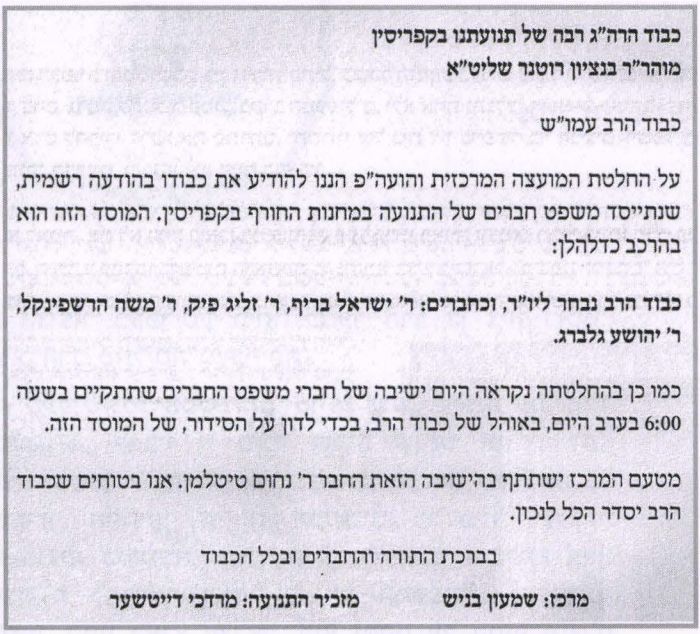

כבוד הרה"ג רבה של תנועתנו בקפריסין
מוהר"ר בנציון רוטנר שליט"א

כבוד הרב עמו"ש

על החלטת המועצה המרכזית והועה"פ הננו להודיע את כבודו בהודעה רשמית, שנתייסד משפט חברים של התנועה במחנות החורף בקפריסין. המוסד הזה הוא בהרכב כדלהלן:

כבוד הרב נבחר ליו"ר, וכחברים: ר' ישראל בריף, ר' זליג פיק, ר' משה הרשפינקל, ר' יהושע גלברג.

כמו כן בהחלטתה נקראה היום ישיבה של חברי משפט החברים שתתקיים בשעה 6:00 בערב היום, באוהל של כבוד הרב, בכדי לדון על הסידור, של המוסד הזה.

מטעם המרכז ישתתף בהישיבה הזאת החבר ר' נחום טיטלמן. אנו בטוחים שכבוד הרב יסדר הכל לנכון.

בברכת התורה והחברים ובכל הכבוד

מרכז: שמעון בניש **מזכיר התנועה: מרדכי דייטשער**

מכתב המינוי לרב בן ציון רוטנר לאב"ד בית הדין לפתרון סכסוכים

בגולת קפריסין. הקים בי"ד לעניני סכסוכים בין אדם לחבירו בראשות הרב, ואח"כ כבר המעפילים דרשו למנותו כרב ראשי.

בידי בנו של הרב, וממלא מקומו, הגאון ר' נחמן רוטנר, קיים עד היום מסמך נדיר - עצומה, בחתימת 1876 מעפילים, הממנים את הרב רוטנר "בתור רב שלנו לדבר בשמנו ולסדר את כל ענינינו הדתיים".

פטיציה זו היא מסמך הסטורי. במאות עמודים, רשומים בטורים קרוב לאלפיים המעפילים הדתיים שהיו כלואים באותה עת בקפריסין. ליד כל שם מצויינת כתובתו במחנה, ואניית המעפילים בה הגיע. ובטור שלישי - חתימת ידו. דפים אלו מקפלים את כל הדראמה של היהדות הדתית - חרדית בקפריסין שהוותה אח"כ את הבסיס של היהדות החרדית בארץ ישראל.

הם זקוקים יותר להתייחסות

"קיים קושי לתאר את היקף פעילותו של הרב רוטנר בקפריסין", ממשיכה ומספרת אלמנתו תחי'. "כל היום המה האהל שלו מאנשים ונשים שבאו לשאול שאלות. לא היה את מי לשאול שם. רבים באו רק לשפוך את לבם. אנשים היו שבורים, בודדים והיו זקוקים למלה חמה, עידוד, והם מצאו אותה אצל הרב זצ"ל.

"לימים השיג הרב בקבוק קוניאק, וכוסיות אחדות, והיה מכבד בהם את השואלים שלו. ואני תמהתי על כך, רב אמור לענות על שאלות ולא לחלק קוניאק. והוא הסביר לי: וכי את חושבת כי באמת הם זקוקים רק לפסקי? הם זקוקים יותר ליחס ולתשומת לב, למאור פנים ולשמחה. ובלגימה זו מספק אני את מבוקשם.

"אספר לך עוד" היא אומרת "היה שוחט של המחנה, ר' ישראל בריף, שהיה נוסע לבית מטבחים ליד ניקוסיה, והיה שוחט בקר עבור יושבי המחנות. משחיטתו אכלו

אפילו החרדים ביותר. יום אחד בחול המועד סוכות, ביקש הרב מהשוחט שיביא מבית המטבחיים קישקע (מעים), כדי לעשות קידוש לכל 'העולם', והייתי צעירה ולא ידעתי אפילו כיצד מכינים קישקע" היא מחייכת במבוכה. "הרב רצה שיהיה שמחת תורה כמו בבית... כאילו אין כאן מחנות...

מוסיף ומספר ר' שמואל קופמן, "הוא לא היה רק רב בשביל לפסוק הלכות. הוא היה יהודי חם ולבבי. יחד עם ר' שמעון הם הקימו מעין צוות הווי רוחני שהיה מורכב מחברי קבוצת לנדסברג, אשר שמשו כמקהלה. והיו עוברים בכל שבת בין המחנות, כמו בשמחת תורה, הלכו שרו ורקדו.

"בכל מחנה התכנסו ברחבת המחנה, המקהלה פתחה בשיר 'ברוכים הבאים' בלחנו של ר' שמעון, שחיבר עוד בלנדסברג. ר' שמעון פתח בנאום קצר, אחריו היה מדבר הרב, ואח"כ שרו כולם שירי שבת ומארשים.

בה
פת צרה ליעקב וממנה נושע
בזה אנו מודעים שביום א' פ' נחם
(שבת אשר בתמוז נדחה) בשעה 4 אחה"צ
תתקיים אמירת תהלים בציבור
במוסדון הכללי מחנה 66
דברי התעוררות ישא הרב ל' בן ציון רוטנר שליט"א
מרכז ז
אגודת הנוער הגלות - ישראל
בצרפת ובקפריסין
הועד להחזקת הגליות

כרוז בכתב ידו של אבא
על עצרת התעוררות בראשות הרב רוטנר

"זכור לי 'מסע התעוררות' בפרוס הימים הנוראים תש"ח, כאשר הרב עומד ומלמד סנגוריה על עם ישראל, ואומר: רבש"ע - אתה הבדלת אנוש מראש. מה שהגוף (אנוש) אינו הולך אחר השכל (הראש) אין זה באשמתנו, אלא משום הצרות שהבאת עלינו. בטל נא את הגזירות ואז האנוש ילך אחר הראש.

"והיו ההקפות של שמחת תורה, כאשר ברחבת המחנה עומד ר' שמעון על שולחן, חבוש בשטריימל של הרב רוטנר, ידו על אזנו, והוא שר באידיש 'האדרת והאמונה'.

"אלפים רקדו מסביב. אפילו הזקיפים האנגליים במגדלי השמירה הצטרפו לריקודים... איפוא הימים ההם?!" הוא מסיים בנוסטלגיה.

גלגולה של חוברת

הרב רוטנר חיבר בקפריסין יצירה תורנית מיוחדת בפני עצמה - קונטרס "טהרת המשפחה" על הלכות טהרת הבית. את הקונטרס כתב הרב בקפריסין ללא ספרי יסוד, כאשר חש את הצורך להחדיר הלכות טהרה בקרב הזוגות הצעירים הנישאים ללא הורים ומסורת הדורות.

את הקונטרס הקליד במכונת כתיבה אבא ז"ל, כפי שכותב הרב רוטנר זצ"ל בספר זכרונותיו "ואספר מעשי י-ה" (בני ברק תש"נ) עמ' קמד, והנה לשונו:

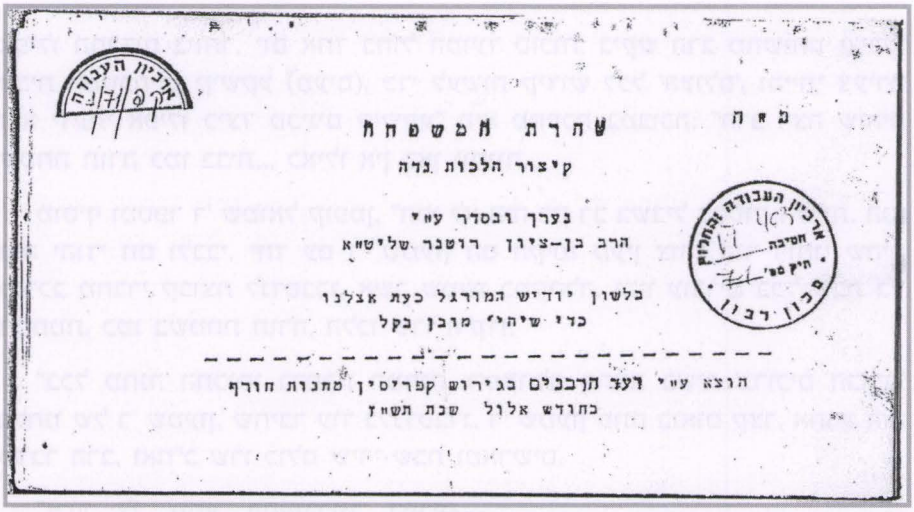

מ א ה

ש ח ר ת ה מ ש פ ח ה

קיצור הלכות נדה

נערך ונסדר ע"י

הרב בן-ציון רוטנר שליט"א

בלשון יודיש המורגל כעת אצלנו

כדי שיהיו מובן בקל

הוצא ע"י ועד תרבנים בגירוש קפריסין מחנות חורף

בחודש אלול שנת תש"ז

חובברת "טהרת המשפחה" שחיבר הרב רוטנר בקפריסין

"וזכור לטוב הר"ר שמעון בניש, מהעסקנים הגדולים שהיו שם, וגם היה נואם בחסד עליון והיה מארגן הכל... גם הקים "משפט חברים" (=שמו של בית הדין העצמאי לפתרון סכסוכים בראשות הרב רוטנר) אם ח"ו פרץ איזה סכסוך - עבודתם היה לפשר ולהעמיד השלום על מכונו. וגם הוצאתי חיבור "טהרת המשפחה" בלשון יידיש, ובו כל הלכות נדה בלשון צח ומבורר, והר"ר שמעון הנ"ל כתבם במכונת כתיבה, והדפיסם בסטנציל, והפיצו את הספר בכל המחנות".

יורשה לי הכותב לסטות לרגע מנושא זה לענין אישי. לאבא ז"ל היה חוש לציור, והוא השתמש בו לשם שמים. עוד בלודז' הכין כרזות לצורך קישוט מועדוני פא"י, כמו כן הכין ציורים שונים ושלח אותם לארץ ישראל כדי לקשט את קירות הועד הפועל של פא"י בתל אביב. וזכור לי שאחרי השואה התענין האם ציורים אלו עוד קיימים?

בקפריסין, הואיל והפליטים הסתובבו רוב הזמן ללא מעש, שלחו המוסדות מארץ ישראל מורים וכו' וכן אמנים לציור ופיסול, כדי להעסיק את הפליטים ולהצילם מבטלה, ניוון ושיעמום. וכן כדי לגלות ולעודד כשרונות חבויים. אבא ז"ל ניצל הזדמנות זו ולמד כמה טכניקות חדשות בציור.

בסיום אחד הקורסים התקיימה תחרות בין המשתתפים. ואבא ז"ל צייר יהודי קשיש מנגן בכינור על רקע חוטי התיל. היה זה "רבי יושע" יהודי מגליציה, שהביא עמו לקפריסין את כינורו, והיה מנגן בו לבטא את רחשי לבו. ערב ערב היו נישאים צלילי הכינור בין האהלים והצריפים.

ציור זה זכה למקום ראשון בתחרות הציורים, ולהערכה והוקרה רבה בין המורים

והמדריכים. (ראה בספר כערער בערבה, עמ' 535). אולם מסיבות שונות אבא לא יכל לקחת עמו ציור זה עמו כאשר עלה לארץ ישראל, בחודש כסלו של שנת תש"ח, ואנשי הסמינר הבטיחו שהציורים יובאו לארץ ישראל כאשר יחוסלו המחנות. אולם הציור לא הגיע לידיו של אבא בחזרה. ופעם התבטא: אני בטוח שציור זה נמצא באיזשהו מקום. לימים בא לידי ספר "אי הגרוש" של נחום בוגנר, על מחנות הפליטים בקפריסין, והוא כותב כי כאשר חוסלו המחנות בחודש שבט תש"ט, הועברו כל המסמכים של המפלגות והועדות שפעלו במחנות אל ארכיון העבודה בתל-אביב. בהזדמנות אחת, כאשר הייתי בתל אביב, פניתי לשם, ואכן קיימים בארכיון זה מאות תיקים של מחנות קפריסין, חומר רב ומגוון. מסמכים ותמונות. ובכללם כל התיקים של הועד הדתי ושל פועלי אגודת ישראל. אולם את הציור הנזכר לא מצאתי.

כאשר דפדפתי בתוך תיק הועד הדתי ראיתי בו בין היתר חוברת "טהרת המשפחה" שכתב הרב רוטנר. היתה זו חוברת בת כמה עשרות עמודים שהועתקה במכונת כתיבה ונדפסה בסטנציל. והיתה מונחת בין מאות המסמכים שבתיק הועד הדתי. לא מצאתי ענין מיוחד בחוברת זו, והדבר נשכח מלבי.

לאחר חדשים מספר, ביום כ' באדר שנת תשנ"ב, נפטר הרב רוטנר זצ"ל. אבא ז"ל שמר על קשר אישי עם הרב כל השנים, ביקר אותו ביומי דפגרא, וכן הרב זצ"ל השתתף בשמחותינו, כך שהיה מובן מאליו שאשתתף בהלויה, וכן באתי בימי ה'שבעה' לנחם את המשפחה. כאשר שוחחתי עם בניו שיחי' על קורות חייו של הרב, כנהוג בבית האבל, סיפרתי בדרך אגב שראיתי פעם חוברת על טהרת המשפחה שחיבר הרב בגלות קפריסין. ידיעה זו שסיפרתי עוררה מהומה בבית האבלים כאילו הטלתי פצצה. כולם מיהרו להתקבץ סביבי: היכן ראית? איפה זה? ולעומתם תמהתי אני: האם לא ידעתם. וכי ידיעה זו חדשה בעיניכם?

לא! אומרים לי בניו, כולנו ידענו מחוברת זו, אולם בידי הרב זצ"ל לא נותר שום עותק, והוא חיפש אחריה בכל הספריות. חוברת זו היתה חשובה מאד בעיניו בהיותה ראשית ביכוריו, "תורה שלמדתי באף". אוי חבל, אילו באת לספר על כך בחיים חיותו, הדבר היה משמח אותו מאד.

התברר איפוא שעותק זה בארכיון העבודה הוא עותק יחיד ששרד של חוברת יחודית זו. וכנזכר, כפי שכתב הרב ז"ל בספר זכרונותיו, היא פרי עמלו הטכני של אבא ז"ל, שהדפיסה במו ידיו במכונת כתיבה. וכן הפיץ אותה בכל המחנות. ובצירוף מקרים ובהשגחה פרטית נתגלגל הדבר שתתגלה על ידי...

פרק מא

מקרקוב לקפריסין
סיפור הישיבה

אחת המשימות הראשונות של אבא ז"ל בקפריסין היתה הקמת ישיבה לנוער, שכן בין המעפילים היו בחורים רבים, ואלו היו זקוקים למסגרת חינוכית, שחסרה להם בכל אותן שנות הדיכוי תחת השלטון הגרמני.

תפקיד זה הטיל אבא ז"ל על אחד הבחורים שבקבוצת לנדסברג, ישראל חיים וינשטיין. אבא התפעל תדיר מכושר התמדתו, הבנתו ותפיסתו. "למדת כנראה בישיבה טרם השואה" אמר לו פעם. ואכן אומר לנו ר' ישראל חיים וינשטיין, "הוא קלע למטרה. הייתי בין המעטים או היחידים שלמדו בישיבה".

"בניגוד לרוב הבחורים בני דורי בפולין, שלמדו בשטיבלך, אני למדתי בישיבה. אבי היה מחסידי פילוב, ואני נקראתי על שמו של האדמו"ר - חיים ישראל. אני נולדתי בוולברום, ולאחר הבר מצוה נשלחתי ללמוד בישיבת בית מאיר בקרקוב. ראש הישיבה היה הגאון רבי מנדל וקסלר, שהיה תלמיד מובהק של האבני נזר מסוכאטשוב."

ר' ישראל חיים, כיום בשנות הגבורות, מתגורר בבית דו קומתי צנוע, באחד מרחובות ירושלים, כל יומו גדוש בשיעורי תורה. הוא התפנה אלינו רק בשעות הערב. לא נוח לו בתארי כבוד, ובפרט לא בכינוי שפנינו אליו "ראש ישיבת קפריסין". והוא מספר על רקעו הישיבתי.

ישיבת "בית מאיר" בקרקוב, בקומה העליונה
מעל התלמוד תורה שבקומות התחתונות

"הישיבה בקרקוב היתה בקומה העליונה של התלמוד תורה שברחוב קרקובסקה, קומה זו היתה מוקדשת לישיבה. ולמדו בה 70- 75 בחורים, ללא צוות, אלא ר'

הישיבה בקפריסין עומד שני מימין: ראש הישיבה רח"י וינשטיין

מנדל וקסלר ניהל את כל הישיבה. היום, מוסיף ר' ישראל חיים בחיוך, ל- 20 בחורים זקוקים לצוות שלם.

"בעיר נעורי למדו חסידי גור בשטיבל, אולם כאן בקרקוב, גם חסידי גור למדו בישיבה. יתכן מפני שקרקוב היתה שונה באורח חייה מ'פולין הקונגרסאית', קרקוב היתה גליציה. בחורים אלו מחסידי גור גרו אותי לגור. ובחג השבועות של שנת תרצ"ו נסעתי לראשונה לגור. והנה במוצאי החג, הכריזו שכולם יכנסו להפרד. נכנסתי לרבי ואמרתי שאינני יכול להפרד, הואיל ואין לי כסף להוצאות הדרך חזרה לישיבה. על השולחן היתה קופת צדקה, והרבי הושיט ידו אליה ושאל: לכמה כסף אתה זקוק? התביישתי לענות, ואמרתי: יהיה לי.

נותרתי בגור. אחרי שבועיים ראיתי מכונית מוואלברום. שאלתי - האם אני יכול להצטרף? נענתי בחיוב, וחזרתי לוולברום. כאשר אבי ז"ל ראה אותי נבהל, באותם שבועיים בגור רזיתי מאד. כך נודע לאבא שאני נוסע לגור. והוא שלח אותי לפנסיון כדי לשוב לאיתני. אח"כ הבין שעדיף לתת לי כסף לנסוע לגור ולחזור, מאשר לשלם אח"כ לפנסיון...

על קורותיו בשנות השואה הוא מעדיף לדלג. והוא אומר: נותרתי יחיד מכל המשפחה. כאשר נגמרה המלחמה אושפזתי בבית חולים גאוטינג ליד מינכן במשך שנה. סבלתי על הריאות. וכאשר שוחררתי אמרו לי שאסבול מנכות זו כל ימי. ועד שהגעתי לארץ ישראל לא הייתי בריא. לכן גם על האניה לא נתנו לי תפקיד לחימה. וכן בקפריסין לא שובצתי לעבודה של תורנות וכדומה רק ישבתי ולמדתי.

"יום אחד, דומני שהיה זה ל"ג בעומר, שמעון פונה אלי ואומר: אנו פותחים היום ישיבה. ואני זקוק למגיד שיעור. ולדעתי אתה מתאים לכך ביותר. לכן תיגש מחר למחנה 64... ותתחיל ללמד. כך בפשטות, ללא גינונים.

"למחרת הלכתי. המתינו לי כ- 30 בחורים צמאי דעת. היתה זו תקופה מיוחדת בשבילי ובשבילם...

אחד התלמידים ששרד הוא הגאון הרב ר' אהרן ישעיה רוטר שליט"א, מחשובי תלמידי החכמים בבני ברק, ומחבר הספרים "שערי אהרן" על התורה. הרב רוטר נולד בעיירה סרט בשנת תרצ"א. בשנות השואה הוגלה עם משפחתו לטרנסניסטריה (אוקראינה), שם נפטר אביו. אמו שנותרה עם שלושה יתומים, החליטה לעלות לארץ ישראל. הם עלו באניית המעפילים "כנסת ישראל", ונשלחו לקפריסין.

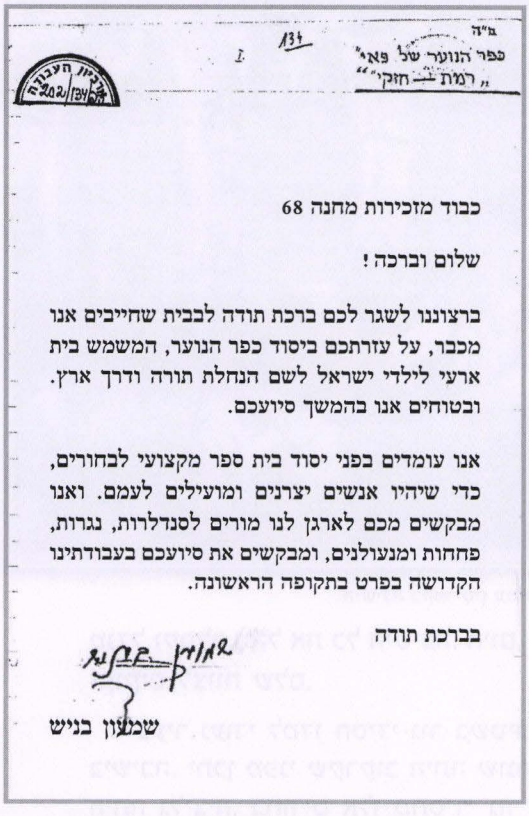

ב"ה

ספר הנוער של פאי"

"רמת חזקי"

כבוד מזכירות מחנה 68

שלום וברכה !

ברצוננו לשגר לכם ברכת תודה לבבית שחייבים אנו מכבר, על עזרתכם ביסוד כפר הנוער, המשמש בית ארעי לילדי ישראל לשם הנחלת תורה ודרך ארץ. ובטוחים אנו בהמשך סיועכם.

אנו עומדים בפני יסוד בית ספר מקצועי לבחורים, כדי שיהיו אנשים יצרנים ומועילים לעמם. ואנו מבקשים מכם לארגן לנו מורים לסנדלרות, נגרות, פחחות ומנעולנים, ומבקשים את סיועכם בעבודתינו הקדושה בפרט בתקופה הראשונה.

בברכת תודה

שמעון בניש

בקשה לסיוע בהקמת בית ספר מקצועי לבחורים

"הישיבה בקפריסין עיצבה אותי" אומר הרב רוטר, "ובפרט, ראש הישיבה ר' חיים ישראל, שהוא יקר שביקרים. בזמנו לא ידעתי להעריך את גדלותו בתורה, לדוגמא אם אתבקש היום לומר שיעור, אם לא יהיו לי ספרי יסוד: ראשונים ואחרונים לא אוכל להתחיל. אולם אז בקפריסין לא היו כל ספרי יסוד, רק גמ' וכמדומה גם ללא רי"ף. והרב וינשטיין לימד בבהירות ובהבנה. גמ', רש"י ותוס'. אז לא ידעתי את הרבותא שבדבר.

"רק חבל" אומר הרב רוטר לסיום "שבארץ ישראל לא המשיך הרב וינשטיין, להיות מגיד שיעור. לדעתי אם היה ממשיך - הוא היה כיום ראש ישיבה מפורסם. לא היה לו את המלאך שיכהו על קודקודו, בדמות ר' שמעון בניש, ויאמר לו: תהיה ראש ישיבה..."

מסרגות מחוטי תיל

במקביל להקמת הישיבה, הקים אבא בית ספר מקצועי ברוח התורה לבחורים

הוקם כפר הנוער „רמת חזקיהו" בקפריסין

ביוזמת מספר פעילים ובהתמסרותו המרובה של שליח פועלי אגודת ישראל הוקם כפר הנוער בשם „רמת־חזקיהו", „על שם הגאון רבי חזקיהו יוסף מיש־קובסקי, זצ"ל, בקפריסין. אחרי שהנוער הכללי סודר זה מספר חדשים בכפר נוער אחיד וחברינו לא יכלו להסכים למסגרת חינוכית משותפת זו, החלו בפעולות נמרצות למען הקמת כפר נוער עצמאי משלהם. שיתוף פעולה עם באי כוח חלשכה לעלית נוער בקפריסין, בכפר הנוער „רמת חזקיהו" נמצאים היום כ־100 ילדים.

באנית „הרצל" הגיעו בערך כ־170 חברים וחברות של פועלי אגודת ישראל לקפריסין. חלק ניכר מהם הנו מבית הילדים של פועלי אגודת ישראל באולם. בראש הקבוצה עומדים חבריינו החתי־קים שמעון בנש, שמואל קויפמן, ומשה הלמן, אשר נכנסו מיד לפעולות. עם בוא החברים החדשים התארגן מחדש המרכז של אגודת ישראל ופועלי אגו־דת ישראל חולקו התפקידים כדלקמן: הר' שמעון בניש מרכז, מר דכי דיטשר־מזכיר, ר' נחום טיטלמן־חינוך, משה וויסלר־משק וקליטת מע־פילים, יהושע וורטהיימר־תרבות. נציגת החברות בועד הפועל הנה החברה מל־כה קובלסקה.

ביוזמת שליח פועלי אגודת ישראל נתארגן סמינריון למדריכים ולמדריכות במחנות החורף, אשר מלבד למודי קו־דש מרצים בו על הנושאים: אידאו־לוגיה, קיבוציות, ספרות, ידיעות הארץ והדרכה מיוחדת לעברית.

"עם בוא החברים החדשים התארגן מחדש המרכז... וחולקו התפקידים כדלקמן: הח' שמעון בניש מרכז..."

(ראה תצלום מסמך), וכן הקים מסגרות חינוך לנערות. לדוגמא מספרת לנו גברת מרים פרידמן מבני ברק ("בקפריסין קראו לי שווארץ), "אני באתי בתוך קבוצה של 20 בנות מפרשוב שבצכוסלובקיה, נסענו לארץ ישראל דרך בלגיה. בבלגיה המתנו עשרה חודשים, ובתוך אותו זמן התארסה המדריכה שלנו דבורקה שפירא, וכך שהפלגנו לארץ ישראל לבדינו, קבוצת בנות. אמרו לנו שבארץ ישראל פא"י תקבל אותנו. נסענו באניית המעפילים 'תיאודור הרצל', ובמקום לארץ ישראל הגענו לקפריסין. באניה היתה הקבוצה שלנו מגובשת, השתדלנו להיות ביחד. אולם כאשר באנו לקפריסין היינו אובדי עצות. התפקדנו בתור חברות פא"י, אבל לא היתה פא"י שתקבל אותנו, וכל מיני מפלגות ניסו לנכס אותנו.

"לא הספקנו להרהר הרבה, כבר בימים הראשונים לשהותנו במחנה הקים ר' שמעון בניש את פא"י בקפריסין, ופרס את חסותו על הקבוצה. הוא מינה לנו מדריכה את איטה פוזנר (לימים גרוסגליק) מקבוצת לנדסברג. אולם עד מהרה הוקם ע"י פא"י "כפר הנוער" במחנה 65 ושובצנו אליו. בכפר הנוער לימדו שיעורים צבי וולף, שלימד היסטוריה, גיאוגרפיה של ארץ ישראל, דינים ועוד. ושמעון בניש שלימד השקפה ואידיאולוגיה. ואלו העניקו לנו להט ואידיאליזם.

"החינוך היום יומי המשיך להיות בידי איטה פוזנר. איטה היתה מקשאנוב שבגליציה, עברה את השואה ונותרה ללא הורים ומשפחה, ולמרות שהיתה בת גילנו ידעה להעניק לנו חום. ולמדה אותנו הכל, החל מעברית וכלה בתפירה וסריגה". לדוגמא היא מוסיפה, "בקפריסין לא היה לאנשים במה למלאות את היום, פשוט השתעממו. על כן הדז'וינט סיפק צמר לסריגה, אולם לא סיפק מסרגות. ואיטה ברוב תושיה, לימדה אותנו לפרק חוטי ברזל מגדרות התיל שהקיפו את המחנה, ולעשות מהם מסרגות. מסרגה כזו שמרתי שנים רבות כמזכרת".

פרק מב

בעקבות הצאן

"אתה חייב לכתוב על האיש הזה" אומר לי ר' שמואל קופמן כאשר הוא שולף מאלבומו תצלום ישן ומגיש לי. הוא היה אחד מטובי החברים הפעילים בקבוצה שלנו. אדם מיוחד במינו. יהודי הונגרי שהצטרף אלינו בנקודת הריכוז שבצרפת לקראת העליה לאניית המעפילים 'תאודור הרצל', קוראים לו: משה ישעיה ברקוביץ.

"עוד באניית המעפילים" ממשיך ר' שמואל ומספר "ר' ישעיה עמד כל היום במטבח ודאג שלא יחסר לאיש מאומה. הוא היה מתנדב לכל משימה ומבצע אותה בשלמות.

"כאן בתמונה רואים אותו מלמד ילדים קטנים במסגרת התלמוד תורה, שהקמנו בקפריסין. אחרי שהוקמה הישיבה לבחורים, אמר לי ר' שמעון, ישנם ילדים שמסתובבים ברחבי המחנה ללא מעש, ואין מי שדואג להם לחינוך מסודר. ראוי שנקים להם תלמוד תורה. היו אלו ילדי המשפחות מרומניה, שבאו בהרכב מלא. שכן מפולין לא באו ילדים.

ה"תלמוד תורה" בימיו הראשונים

"התחלתי לחרוש את המחנות, ובשלב ראשון אספתי כעשר ילדים ממשפחות דתיות. ועתה היה צריך למצוא מלמד שיתמסר אליהם וילמד אותם קריאה וכתיבה. הכתובת היתה: ישעיה ברקוביץ. שמלבד טוב לבו היה ניחון גם בסבלנות ברזל. והוא אכן ניאות ברצון. ר' שמעון ארגן מקום ועליו

נתלה שלט 'תלמוד תורה', וקול תינוקות של בית רבן נשמע ברמה בחוצות המחנה.

"ר' שמעון ראה בתלמוד תורה יצירה. אתה חייב להבין, שלא כימים אלו, שתלמודי תורה קיימים בכל ישוב יהודי, באותם ימים כמעט ולא היו ילדים. והקמת התלמוד תורה סימלה את נצח ישראל.

"ואכן בימים הראשונים להקמתו באו רבים לצריף התלמוד תורה לחזות בפלא - התחדשות החינוך היהודי לילדי ישראל.

"יום אחד עבר צלם, והנציח את הפלא, וכאשר עלה לארץ ישראל, יצר מהתצלום כרטיס ברכה לשנה החדשה. הכרטיס נמכר בדוכנים שבחוצות הערים, וכך הוא הגיע לידי". מסיים ר' שמואל.

"יום אחד עבר צלם והנציח את הפלא". ה"תלמוד תורה" בקפריסין. במרכז: ר' משה ישעיה ברקוביץ. מימין: דב פופוביץ

לקחתי את התמונה מר' שמואל, והתכוננתי לבצע ממנה העתק ולהחזיר את המקור. באותו ערב, בדרך אגב, הראיתי תצלום זה לידידי ר' צבי מונדרי, והנה הוא אומר לי: אני מכיר את הילד הזה מימין, הוא למד אתי בישיבת פוניבז' בשנים שלאחר קום המדינה, שמו דב פופוביץ, והוא משמש כיום כדיין בחיפה.

עוד באותו ערב שלחתי העתק מהתצלום לרב דב פופוביץ בחיפה, ובקשתי ממנו לזהות את עצמו. וכן להרחיב פרטים על התלמוד תורה שבקפריסין.

כעבור ימים אחדים אני מקבל טלפון מהרב פופוביץ, כולו נרגש. "אכן זו תמונה שלי" הוא אומר, "הילד השני שבתצלום היה ארל'ה, אולם אינני יודע היום מיהו. הייתי אז כבן שש-שבע, ואינני זוכר פרטים רבים".

הרב פופוביץ ממשיך ומספר: "הורי באו מרומניה לחופי הארץ באניית המעפילים 'כנסת ישראל' בשבוע הראשון של חודש כסלו תש"ז. האניה נגררה לנמל חיפה ושם החל מאבק עם החיילים הבריטיים שניסו לעלות על האניה ולגרש אותנו לקפריסין.

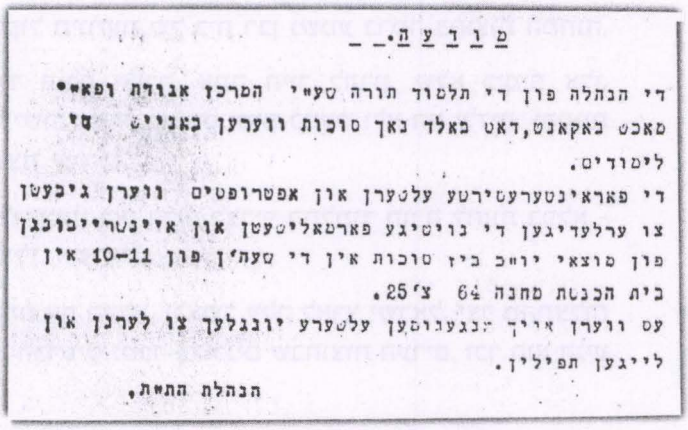

קריאה להורים, בתום חופשת החגים, לבא לרשום את ילדיהם לתלמוד תורה

במאבק נהרג בנו של האדמו"ר ר' חיים מרדכי מנדבורנא, שהיה על האניה. אולם לבסוף גברו הבריטים ונשלחנו לקפריסין.

"אבי היה יהודי חרדי וגם תלמיד חכם" אומר הרב פופוביץ בהערצה. "כבר בבחרותו היה מלמד שיעורי תורה. לדוגמא הוא מספר, כאשר חזר לקראת פסח מהישיבה, אמרה לו הסבתא, אתה בין כך רק לומד, אם כך תקח כסא ותשב בחוץ ותשים לב שהחולדות לא תאכלנה את התרנגולים. ומרוב שהיה שקוע בלימוד - לא שם לב שבאו חולדות ואכלו את התרנגולים.

"לפרנסתו למד אבא את מקצוע הפרוונות, וזה עזר לו בגלות טרנסניסטריה, לשם נשלחו יהודי רומניה בשנות השואה. עד היום הוא מוסיף, למרות שהייתי תינוק, אני זוכר את אבא עומד בלילות ליד פתיליה ותופר קוצמה עבור הגויים הכפריים.

אחר השואה החליטו הורי לעלות לארץ ישראל, וגורשנו כאמור לקפריסין. שיכנו אותנו בצריפי פח, והיה קור בחורף וחום אימים בקיץ. על כן תפרו לי הורי חולצה בלי שרוולים. כפי שאתה רואה בתצלום.

"משך חדשים אחדים הסתובבתי ללא מעש. אבי לימד אותי מעט. אולם לא היתה לי מסגרת מסודרת. עד הקיץ שבו הוקם התלמוד תורה.

"כאשר עלינו לארץ, הוא ממשיך, למדתי בישיבת ויזניץ בחיפה, ואח"כ בישיבת פוניבז', וחזרתי לחיפה כדיין", הוא מסיים.

ניסיתי לאתר גם את המלמד, ר' ישעיה ברקוביץ, ונתברר שכבר איננו בין החיים. כאשר עלה מקפריסין התיישב בירושלים, שם המשיך לשמש כמלמד דרדקי. הוא נפטר בשנת תשט"ו לערך, והותיר אלמנה וילדים קטנים. אשתו נשאה בשנית והם עזבו את הארץ.

שובה ישראל

שובה ישראל

אחים ואחיות!

בשעה רצינית זו כאשר אנו נפרדים מהשנה שחלפה - שנת תש"ז, שהיתה שנת סבל לכלל ישראל ולישוב היהודי בארץ ישראל במאבקו ההסטורי בפרט, הבה נתבונן עמוקות במילים אותם אומרים אנו בימי הרצון: **"נחפשה דרכינו ונחקורה".**

על סף השנה החדשה - שנת תש"ח, בה אמור להקבע גורלו של העולם כולו, ושל כל יחיד בפרט, הבה נערוך חשבון הנפש, הבה נעמיק בעברינו הטראגי והמר, כדי שממנו נלמד על עתידנו.

כל העולם נגדנו, אפילו אותם אלו שהצהירו על אחוות אחים, שויון זכויות ושחרור סוציאלי - אינם שונים. כל ההצהרות על יושר, צדק ושלום אינן יותר מאשר צביעות דפלומטית.

אנו שהננו הסובלים העיקריים יושבים כבר למעלה משנתיים אחרי סיום המלחמה מאחורי גדרות תיל, אנו שהחלטנו לעשות סוף לגלות המרה נשלחנו חזרה מהארץ הקדושה למחנות הסגר - והעולם שותק. אין לו זמן וסבלנות לסבלותינו.

הבה נגיע כבר להכרה שאין לנו להשען אלא על אבינו שבשמים.

השופר קורא, זועק ומעיר - שובה ישראל עד ה' אלוקיך. חזור לעצמך, למקורך, לעמך, לתורתך, לשבתותיך ולימים הטובים אשר האירו את אור הגלות הארוכה של עמינו.

אחים! את אירופה עזבנו כבר, הבה ננטוש גם את ההוי האירופאי המשוחת שדבק בנו.

עם ה' חזקו ונתחזקה - אל יאוש. בימים אלו נתאסף בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, נשפוך את לבנו לרבון כל העולמים, ונקוה שתפילותינו תתקבלנה, ותתקיים המשאלה: **וכל הרשעה כולה כעשן תכלה ותעביר ממשלת זדון מן הארץ.**

הבה נלך לקראת השנה החדשה בתקוה וברצון איתנים לבנות את ארצינו הקדושה על יסודות היושר של תורתינו.

שנת גאולה שלמה וקיבוץ גלויות לארצנו הקדושה.

כרוז התעוררות לרגל הימים הנוראים של שנת תש"ח שאבא כתב והפיץ במחנות קפריסין (בתרגום מאידיש)

פרק מג

עולים לארץ ישראל

במחנות קפריסין היה כלל "ראשון נכנס - ראשון יוצא". כ-750 איש שוחררו כל חודש מקפריסין ועלו ארצה לפי תורם.

עם התקרב חורף תש"ח, פנתה הנהלת הסוכנות היהודית לשלטונות הבריטיים בבקשה לאפשר העלאת תינוקות והוריהם במכסה מיוחדת שלא במסגרת התור. לבל יאלצו לשהות בצריפי המחנות בחורף הקשה. שכן האנשים התגוררו בצריפים של פח מגלוון של הצבא הבריטי, שבקיץ להטו מחום ובלילות החורף היו יושביהם צפויים לקור מחריד. ולתינוקות הרכים נשקפה סכנה של ממש.

היה זה סמוך להכרזה על סיום המנדט, והקמת מדינת ישראל, בעצרת האו"ם בכ"ט בנובמבר (ט"ז בכסלו תש"ח), והבריטים ביקשו לשפר במעט את תדמיתם הלקויה, והסכימו להצעה. אולם סירבו לסטות מן המכסה של 750 איש לחודש.

דיונים סוערים פרצו במחנה, כי פירוש הדבר היה כי העלאת משפחה עם תינוק תדחה את עלייתם של שלושה מעפילים שהגיע תורם לעלות. ועליהם יהיה לחכות לתורם החדש חודשים אחדים נוספים.

אולם לבסוף ויתרו הבריטים ואישרו מכסה מיוחדת של 1,500 תינוקות והוריהם, ובלבד שהמעפילים יוותרו על מכסה חדשית אחת. ההסכם התקבל בשמחה ע"י הנהלת המחנות, והחלה תכונה רבה בקרב המועמדים לעליה, וביניהם אבא ואמא ז"ל, שבחודש אלול תש"ז נולד בנם בכורם בקפריסין.

ביום שלישי י"ב בכסלו, נערכה מסיבת פרידה המונית, בה נשא אבא ז"ל דברי

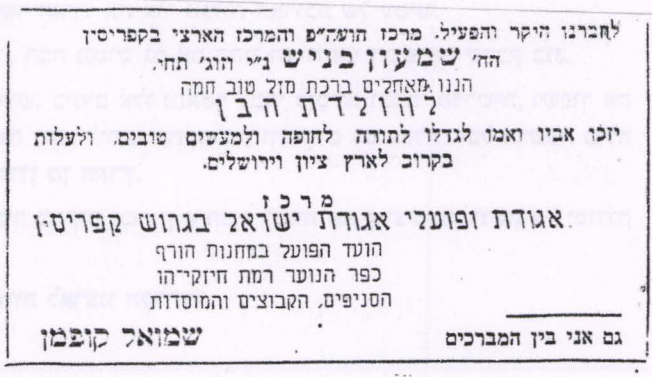
לחברנו היקר והפעיל, מרכז הועה"פ והמרכז הארצי בקפריסין
הה' שמעון בניש נ"י וזוגי תחי'
הננו מאחלים ברכת מזל טוב חמה
להולדת הבן
יזכו אביו ואמו לגדלו לתורה לחופה ולמעשים טובים, ולעלות בקרוב לארץ ציון וירושלים.
מרכז
אגודת ופועלי אגודת ישראל בגרוש קפריסין
הועד הפועל במחנות הורף
כפר הנוער רמת חיזקיהו
הסניפים, הקבוצים והמוסדות
גם אני בין המברכים
שמואל קופמן

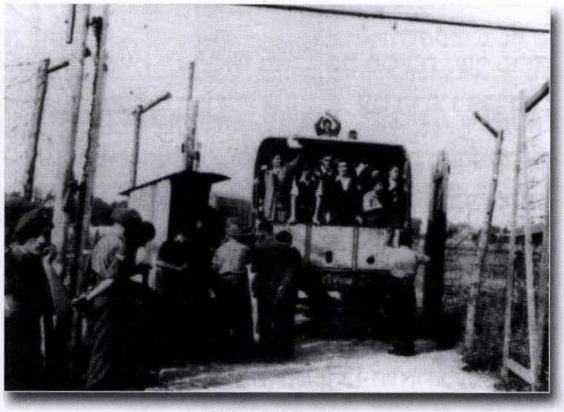

עוזבים את המחנה

פרידה, ותקוה להתראות בקרוב בארצנו הקדושה. וביום חמישי עלו 912 הורים, ו-690 תינוקות שבעי תלאה ומלאי ציפיה, על סיפון אניית מלחמה בריטית, בנמל פמגוסטה שבקפריסין, כאשר פניהם לארץ הקודש.

מספר ר' שמואל קופמן, שהיה גם כן בין העולים בזכות בנו שנולד בקפריסין. ר' שמעון ריגש את הציבור עד דמעות כאשר נשא את דברו לציבור: "הילדים עולים בזכות עצמם, ובזכות הילדים עולים אנו. הרי זה התגשמות דברי הנביא מלאכי על הגאולה העתידה: והשיב לב אבות על בנים... כי בעוד שבדור המדבר עלו הילדים וההורים נשארו במדבר, כאן הילדים מעלים אותנו עמהם. אנחנו דור המדבר שעבר את כל הגלות המרה, כנראה שכדי לעלות לארץ ישראל עדיין אנו זקוקים לזכותם של הילדים של דור העתיד. דור העתיד שעוד יחולל פלאות בארץ ישראל...".

"לא נשכחך קפריסין".
יצירת אומנות שנתנו חברי פא"י לאבא כמתנת פרידה

הסתדרות פועלי אגודת ישראל בארץ ישראל

ה ו ע ד ה פ ו ע ל

הועדה המרכזית לקליטת עולים

בי"ת י"ג כסלו תש"ח
26.11.47

ת ז כ ו ר ר ח ו ק

קריאה ואזעקה

לכל סניפי פועלי אגודת ישראל בארץ ישראל,
שלום רב!

חברים יקרים!

השבוע ביום חמישי יגיעו אלינו ארצה 600 משפחות עם תינוקות מקפריסין. ביניהם למעלה ממאה וחמישים משפחות מסניפי חבריגו.

מיותר להדגיש לכם שאנו מצווים לקבל את פני אחינו בקבלת פנים חמה ולבבית כיאות, בכל מקומות הקליטה שלהם, שיישלחו לשם במשך שבוע הבא.

לצורך קליטתם יש לנו"ם מיד סכומים גדולים, ואנו דורשים מכם מיד לבחור בועדת מיוחדת שתפקידה לעשות את התערכה לקרן הקליטה ולדאוג לכך שיגבו את הסכומים הנערכים בלי עיכוב. ועדת התערכה צריכה להתקשר מיד עם הועד המרכזי ולגשת במשותף למבולה.

זכרו חברים, כי האחריות הגדולה המושלת עלינו בעזרת לשארית פליטתנו איבה נותנת לעבר אף יום את המעולה מזאת כי בנמשגו הוא.

על כל מזכירי ומעילי הסניפים להתקשר מיד עם הועד מועל בתל-אביב, לשם קבלת ההוראות הנחוצות הקשורות בסידור המשפחות המגיעות אלינו - ממוץ לכל הפכסות הרגילות של העליות לארצנו הקדושה!

חברים! תזדרזו ותזרזו אחרים, גשו מיד לעבודה ומתן ד' בידנו יצליח!

בברכת חברים,

מכתב לסניפי פא"י בארץ ישראל להתכונן לקליטת עליית התינוקות מקפריסין

על אדמת הקודש

פרק מד

ושבו בנים לגבולם

ביום שישי, ט"ו בכסלו, ערב שבת קודש פרשת וישלח, תש"ח, הגיעו הורינו ז"ל לנמל חיפה. היה זה מאורע בעל חשיבות בציבוריות הדתית בארץ ישראל - קבוצה גדולה ומאורגנת של יהודים חרדים עולים לארץ ישראל.

בסערת רגשות ירדו המעפילים מן האוניה, והתרפקו בוכיים על רגבי אדמת הקודש. כל יגונות העבר ודאגות ההווה והעתיד נמוגו ונימוחו אל מול פסגותיהם של הרי הכרמל. הכל חשו את המיית הדורות המלחשת על אוזנם "ושבו בנים לגבולם".

אותה שעה המתינו על המזח המון אדם, שבאו להקביל את פני המעפילים. כיתובים וצבעים, שלטים ודגלים הונפו בהתלהבות, בידיהם של נציגי התנועות השונות. גם מקומם של אנשי הסוכנות לא נפקד. בתווך המתינה גם משלחת צנועה של עסקני 'פועלי אגודת ישראל'. הרב יעקב כץ זצ"ל - מי שלימים כיהן כחבר כנסת מטעם פא"י - עמד בראש המשלחת, וקיבל את פני הבאים בחום רב ובלבביות. כשוך ההתרגשות הראשונה ואחר שנרגעו קימעא עלו על אוטובוסים שהמתינו להם בנמל, ויצאו אל כביש החוף.

רעננה - מחנה העולים

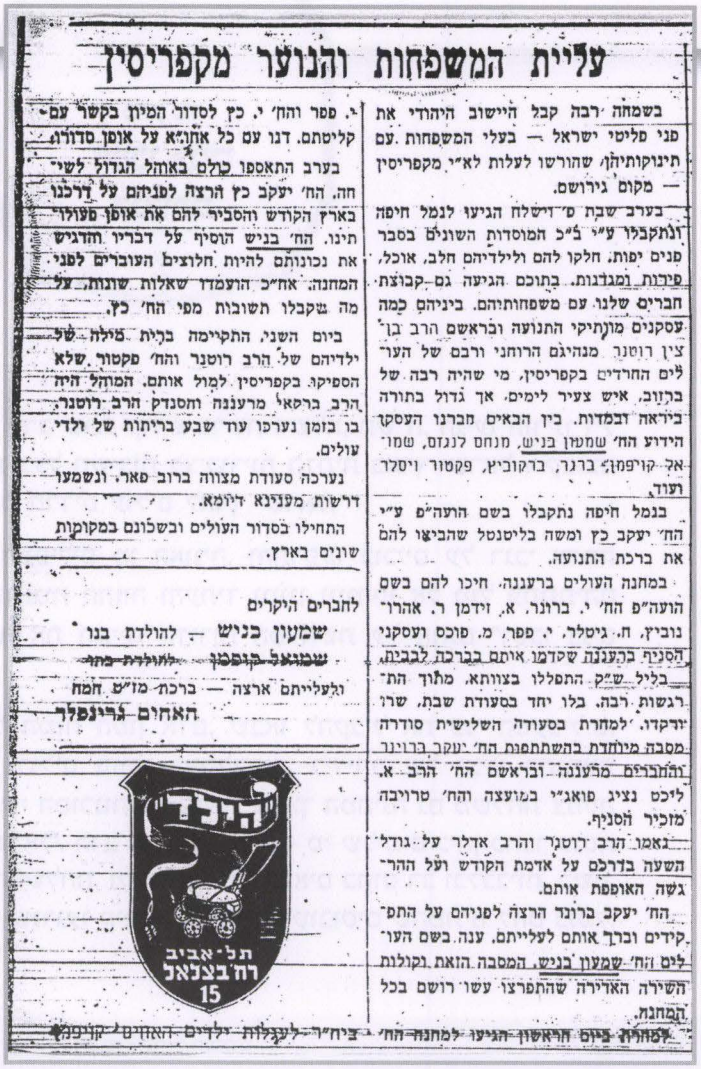

עליית המשפחות והנוער מקפריסין

בשמחה רבה קבל היישוב היהודי את פני פליטי ישראל — בעלי המשפחות עם תינוקותיהן, שהורשו לעלות לא"י מקפריסין — מקום גירושם.

בערב שבת פ' דישלח הגיעו לנמל חיפה נותקבלו ע"י ב"כ המוסדות השונים בסבר פנים יפות, חלקו להם ולילדיהם חלב, אוכל, פירות ומגדנות. בתוכם הגיעה גם קבוצת חברים שלנו עם משפחותיהם. ביניהם כמה עסקנים מותיקי התנועה ובראשם הרב בן ציון רוזנר מנהיגם הרוחני ורבם של הערים החרדים בקפריסין, מי שהיה רבה של ברזוב, איש צעיר לימים, אך גדול בתורה ביראה ובמדות. בין הבאים מברנו העסקן הידוע הח' שמעון בניש, מנחם לנגזם, שמו אל קופמן, ברגר, ברקוביץ, פקטור ויסלר ועוד.

בנמל חיפה נתקבלו בשם ההתע"ס ע"י הח' יעקב כץ ומשה בליסנגל שהביאו להם את ברכת התנועה.

במחנה העולים ברעננה, חיכו להם בשם הועה"ס הח' י. ברונר, א. זידמן ר. אהרוני נוברין, ח. גיטלר, י. ספר, מ. פוכס ועסקני הסניף בהעננה שקדמו אותם בברכת לברוכי.

בליל ש"ק התפללו בצותא, מתוך התרגשות רבה, בלו יחד בסעודת שבת, שרו יזדקדו, למחרת בסעודה השלישית סודרה מסבה מיוחדת בהשתתפות הח' יעקב ברונר והחברים מרעננה ובראשם הח' הרב א. ליכט נציג פואג"י במועצה והח' טרויבה מזכיר הסניף.

באמו הרב רוזנר והרב אדלר על גודל השעה בדרכם על אדמת הקודש ועל ההרגשה האופפת אותם.

הח' יעקב ברונר הרצה לפניהם על התפקידים וברך אותם לעלייתם. ענה בשם העולים הח' שמעון בניש. המסבה הזאת וקולות השירה האדירה שהתפרצו עשו רושם בכל המחנה.

למחרת ביום הראשון הגיעו למחנה הח' ציחי"ר לעגלות ילדים האחים קרינסקי י. ספר והח' י. כץ לסדור הסיוע בקשר עם קליטתם. דנו עם כל אחד"א על אופן סדורו.

בערב התאספו כולם באהל הגדול לשיחה. הח' יעקב כץ הרצה לפניהם על דרכנו בארץ הקודש והסביר להם את אופן פעולתינו. הח' בניש הוסיף על דבריו והדגיש את נכונותם להיות חלוצים העוברים לפני המחנה. אח"כ הועמדו שאלות שונות על מה שקבלו תשובות מפי הח' כץ.

ביום השני, התקיימה בקית מילה של ילדיהם של הרב רוזנר והח' פקטור שלא הספיקו בקפריסין למול אותם. המוהל היה הרב ברפאל מרעננה והסנדק הרב רוזנר. בו בזמן נערכו עוד שבע בריתות של ילדי עולים.

נערכה סעודת מצוה ברוב פאר, ונשמעו דרשות מענינא דיומא.

התחילו בסדור העולים ובשלונם במקומות שונים בארץ.

לחברים היקרים

שמעון בניש — להולדת בנו

שמואל קופסכו — להולדת בתו

ולעלייתם ארצה — ברכת מז"ש חמה

האחים קרינסקי

"הח' בניש הדגיש את נכונותם להיות חלוצים העוברים לפני המחנה". דיווח בעיתון "שערים", מיום כ"ב בכסליו תש"ח, על קבלת הפנים למשפחות העולים מקפריסין

האוטובוסים הדרימו לעבר המושבה רעננה, שם היה מחנה עולים. משהגיעו למחוז חפצם, כבר היתה חמה מנסרת במורדו של רקיע, כששעתיים בלבד נותרו עד לכניסת השבת.

על אדמת הקודש

גם ברעננה המתינו להם משלחת נכבדה של חברי 'פא"י'. היו אלו הר"ר יעקב ברונר ז"ל, הר"ר ראובן אהרונוביץ ז"ל ועוד. לא היה קץ לשמחתם משראו את אחיהם שהיו כלואים במחנות בקפריסין תקופה כה ממושכת, באים לקראתם בריאים ושלמים, ששים ושמחים.

מבעוד יום סודרו עבור חברי קבוצתם אש"ל כדבעי, כשהעסקנים דואגים לבל יחסר להם מאום. אחר שהתארגנו בחיפזון, פנו הכל לחדר האוכל הגדול, לתפילת מנחה של ערב שבת - ראשונה על אדמת ארץ ישראל.

רטט של התרגשות עבר בקהל עת פתח הש"ץ בתפילת "הודו לד' כי טוב כי לעולם חסדו". המילים הכה אקטואליות לדידם התפזמו בחלל בדבקות. "יאמרו גאולי ד' אשר גאלם מיד צר ומארצות קבצם... יוציאם מחשך וצלמות ומוסרותיהם ינתק"...

אחר התפילה הסבו הכל יחדיו לסעודת השבת, שנערכה כיד המלך.

האווירה היתה מלוכדת ומרוממת. תחושת החירות יחד עם 'אוירא דארץ ישראל'

אפפו את המסובים. יהודי המקום שבאו לבקרם ולעודדם, הצטרפו אליהם לסעודת 'חקל תפוחין' שנמשכה שעות ארוכות ברון שיר ושבח, מתוך הודיה לה' על כי הביאם הלום.

גם למחרת בסעודת צפרא דשבתא, נשנה המחזה המלבב ברעננות יתר. לסעודה שלישית הופיעו ובאו העסקנים שבמקום, ונישאו דרשות בגודל השעה. בשם העולים ענה אבא ז"ל, שהביע את התודה על קבלת הפנים. והביע את התקוה כי משברי חייהם ישארו מאחור ובנחלת אבות יבנו הנהרסות. היתה זו שבת נפלאה ומרוממת, אשר שימשה להם כפתיחה טובה לימי שבתם בארץ ישראל.

גם ביום ראשון באו מנהיגי התנועה, והח' יעקב כץ הרצה לפני העולים על דרכנו בארץ הקודש. אבא הוסיף על דבריו והדגיש את נכונותם להיות חלוצים העוברים לפני המחנה.

ביום שני התקיימה ברית מילה לבנו בכורו של הרב בן ציון רוטנר ז"ל, הוא הרב נחמן רוטנר שליט"א, הממלא כיום את מקום אביו ברבנות הקהילה בבני ברק. בסנדקאות כיבד הרב רוטנר את אבינו ז"ל, כאות הערכה והוקרה על פעילותו והעמידה לימינו בכל ימי גולת קפריסין.

לא האמנתי שאזכה לכך

את רשמיו, תחושותיו ורגשי לבו, מביע אבינו במכתב לידיד בשם יחיאל נ"י (כנראה - ר' יחיאל גרנטשטיין, ידידו מתקופת לודז'). המכתב נותר בין מסמכיו הפרטיים של אבא ז"ל, ולא נשלח משום מה ליעדו. במכתב בן שני עמודים גדולים הוא מתאר את תחושותיו ורגשי לבו ממראה עיניו בארץ ישראל שאליה כה כסף ואליה חתר עוד מנערותו בפולין. הוא מבטא את תוכניותיו, תקוותיו וגם את... אכזבותיו.

אנו מעתיקים כאן קטעים מהמכתב, שנכתב במקורו באידיש, בתרגום ללשון הקודש.

המכתב נושא את התאריך: עש"ק ויגש תש"ח - בדיוק שלשה שבועות מיום שדרכו רגליו על אדמת הקודש.

ב"ה, עש"ק ויגש, פה רעננה, ארץ הקדש

כבוד אהובי, ידידי וחברי יחיאל נ"י

כפי שהנך רואה, אני כבר כותב מכתב זה מארצנו הקדושה. לאט לאט הצלחתי לרכז את מחשבותי. מה אכתוב לך יחיאל, לא האמנתי שאני אזכה לראות עוד זאת בחיי. כזו נחת יהודית. העין איננה שבעה מלראות כל מה שהיהודים הצליחו כאן ליצור. זה לא ניתן להאמין שכל זאת היא

עבודה יהודית. מאידך גיסא תוקפת אותי הרגשה מיאשת, אתה חש שפלות כזו מההזדמנות שהיתה לנו והחמצנו אותה. אינך יכול לתאר מה שאחרנו כאן. אמת מאוחר מאד זה עדיין לא (על כך בהמשך...).

אני הגעתי לכאן מקפריסין עם רעייתי ועם ילדי, לפני שלשה שבועות, עם עליית התינוקות. ואני נמצא עדיין כאן במחנה העולים ברעננה...

יחיאל! ברצוני לשפוך את לבי. אני עובר מהפך מר... שקר אינני יכול לכתוב, אולם את האמת, אוי! את האמת כה מרה ובלתי פועלי אגודאית היא. אולם לשתוק גם כן אינני יכול. אני רק מבקש מהקב"ה שיתן לי כח שלא אתעייף, וארץ ישראל הפרקטית והמציאותית לא תאכל אותי... לא האמנתי שכך יהיה. למרות שהייתי מוכן לכך... אולם שבארץ ישראל החמה, ובפרט אצלנו - אפגוש קרירות כזו, זאת לא העלתי בדעתי.

תתאר לך. הגעתי עם רצון כביר למעשים הרואיים. כפי שאחרים עושים. היות ובדרכי ההעפלה ראיתי אצל אותם אחרים מסירות נפש עבור עם ישראל, ורציתי לחקות אותם. אולם הותירו אותי כאן לשבת במחנה... לא ביקשתי מאומה מאף אחד, אלא דבר אחד - לארגן קבוצה דתית להתיישבות, ומצאתי מכל הצדדים - וגם מהועד הפועל של פא"י - התייחסות כמו אל משוגע. אין לי באמת לאן ללכת.

אני ובעיקר אשתי סיכמנו בינינו להשתתף בבנין הארץ, לבנות מקום תורה חדש, מקום שיהיה נקודת אור לבאים אחרינו, וכאן דוחפים אותי להפוך לבעל בית בורגני קטן.

כן, היתה הצעה אחת - קיבוץ חפץ חיים. אולם מה אומר לך - שיהיו בריאים, זהו מקום יפה וטוב, אולם עבורי, אברך מפולין החסידית אין שם מקום. אין לי טענה נגדם, הם יצרו לעצמם פינה, ושם הם מוצאים את צורת חייהם. אולם עבורי זה קר, פשוט ייקי.

אני העליתי בדעתי אחרת (אולי היתה טעות בידי) שכאשר אבוא יכינו תכנית מעובדת, ואקבל משימה לביצוע. הנך יודע אינני מחכה לכבוד, ביכולתי למכור כבוד... אולם בכל אופן לא אנסה להדחק לקרירות הפועלי אגודאית הזו. ואשאר אי"ה אותו השמעון שהכרת.

בברכת פא"י

חברך עוז - **שמעון בניש**

פרק מה

כפר אתא - חבלי קליטה

כשלשה שבועות שהו הורינו בבית העולים שבפרדס חנה. במשך שהותם הם החלו להתענין באפשרויות מגורי קבע בארצנו הקדושה. בין שאר ההצעות היתה הצעתו של ידידו העסקן ר' דוד ישעיה שייקביץ ז"ל, שהכירו עוד מפולין, שם ניהל יחד עמו את קיבוץ ההכשרה שבעיירה אלכסנדר. ר' דוד ישעיה עלה לארץ בשנת תרצ"ה, והיה חבר המועצה המקומית בכפר אתא.

בכפר אתא התגבש ישוב חרדי, והיו בה גם אפשרויות תעסוקה בבתי החרושת ששכנו בה, כמו "אתא" ו"צבע". ובכלל מיקומה במפרץ חיפה, סמוך לנמל הימי העיקרי של ארץ ישראל ניבא לה עתיד כמנצ'סטר של מדינת ישראל האמורה לקום.

ר' דוד ישעיה הודיע לו שיש במקום סדן לפעילות ציבורית, ובפרט עתה עם פתיחת שערי הארץ. והוא גם הכין לו צריף מגורים שהתפנה במרכז הכפר.

היה זה הצריף של ר' ישראל דמבינסקי ז"ל, ששכן ליד בית הכנסת הגדול. ר' ישראל היה יליד וארשה, וחסידו של האדמו"ר ר' קלונימוס קלמיש מפיאסצנה הי"ד. לפני השואה עלתה לארץ קבוצה גדולה מחסידיו והתיישבה בכפר אתא, ואף הקימו

באירוע ציבורי בכפר אתא. מימין לשמאל: אבא, ראש העיר צבי הרר, ר' דוד ישעיה שייקביץ, הרב קלמן כהנא

בה שטיבל (הקיים עד היום). במקצועו היה ר' ישראל... סנדלר. מקצוע זה למד בוארשה בהיותו ילד יתום, ושימש כשוליה בבית מלאכה של סנדלר. תוך כדי כך התקרב לאדמו"ר מפיאסצנה, אשר קירב ואסף לבית מדרשו בחורים בעלי מלאכה, וארגן אותם בחבורות חסידיות.

עם תום השואה כאשר התברר לו כי רבו הנערץ נרצח, התקשר לדמותו המאירה של האדמו"ר רבי אהרן ראטה בעל "שומר אמונים", אשר ביקר ועשה תקופה קצרה בכפר אתא. עם פטירתו של רבי אהרן בשנת תש"ז, דבק בחתנו ממשיך דרכו, בעל "תולדות אהרן", והחליט לעבור להתגורר בירושלים בצל קורתו. ור' דוד ישעיה מיהר לשכור את הצריף אשר בו התגורר, עבור הורינו.

אולם כאשר הגיעו הורינו לכפר אתא, התברר כי ר' ישראל מבקש לחזור בו בטענת אונס, הואיל ובחודש זה פרצו מהומות בארץ ישראל עקב הכרזת האו"ם בכ"ט בנובמבר על הקמת המדינה. כתוצאה מכך הנסיעה בדרכים הפכה להיות מסוכנת, וירושלים נותקה מהשפלה. גם המגורים בירושלים לא היו ברורים עקב החלטת האו"ם על בנאום ירושלים.

מחוסר ברירה, או כתוצאה של פשרה, נכנסו הורינו להתגורר בצריף עם ר' ישראל דמבינסקי, עד שיתבהר המצב. כל משפחה התגוררה בחדר אחד, כאשר המטבח משותף לשתי המשפחות, כאשר על פתיליה אחת מתבשלים דגים ועל אחרת - חיתולים. וכך התגוררו יחד שנים אחדות. בצריף זה נולדתי אני הקטן, כותב השורות, בחודש מרחשון של שנת תש"ט*.

אבא בשנתו הראשונה בארץ ישראל

עד מהרה הפך הצריף כתובת להכנסת אורחים. היתה זו כתובתם הראשונה של פליטי שואה רבים שהגיעו לכפר אתא ללא קרוב וגואל כאשר כסותם לעורם בלבד, וכאן מצאו בית חם וארוחה חמה. לדוגמא מספרת לי גב' חסקלזון, כי נישואיהם של הוריה, ר' חיים ובלה בוים, שניהם פליטי שואה, נערכה בחודש טבת תש"ח בחדרם של הורינו בצריף. והיא מוסיפה, כי האגדה המשפחתית מספרת שלצורך סעודת החתונה הוציאו הורינו את כל תכולת החדר לחצר. וגשם זלעפות שניתך באותו יום הרטיב את כל הרהיטים הדלים.

---

* ר' ישראל דמבינסקי, שנותר להתגורר בכפר אתא, היה יהודי חם ותוסס לכל דבר שבקדושה, וגדול בצדקה ובגמ"ח. כל ימיו היו קודש לעזור לנצרכים ולמוסדות תורה וחסד. לימים הקים במגרש שעל יד צריפו בית כנסת לתפארת, בשם "מחזיקי הדת", והרב ממאקווה קבע שם מקום לתפילתו ובקומת הקרקע הקים בית הכנסת אורחים וכל מי שנקלע לעיר קיבל שם חדר ללא תשלום. ר' ישראל נפטר בשם טוב בחג הסוכות שנת תשל"ה.

"היה זה אביך ר' שמעון"

על החודשים הראשונים של אבא ז"ל בכפר אתא מספר ר' מיכאל הימלפרב. ר' מיכאל הימלפרב שיחי' הוא מהשרידים האחרונים של דור תש"ח בכפר אתא, ומהידידים הקרובים של אבינו ז"ל. ר' מיכאל יליד פולין עבר את השואה על כל מאורעותיה והגיע לכפר אתא בחודש שבט תש"ח. והוא מספר: אחרי תלאות מתלאות שונות עליתי לארץ ישראל ובאתי לכפר אתא. חשתי את עצמי זר ומנוכר. רוב התושבים באו לכאן לפני השואה, ולא הבינו אותנו ואת מה שעברנו. הם כינו אותנו "פליטים", וכך גם הסתכלו עלינו. והנה בליל שבת הראשון לבואי הלכתי לבית הכנסת הגדול לקבלת שבת, ואני שומע את בעל התפלה מתפלל בנעימה הפולנית "ארבעים שנה אקוט בדור..." היו אלו צלילים מוכרים, צלילים מתוקים, צלילים משכרים. עצמתי את עיני וחשתי כי אני חוזר לעיירתי, לבית אבא.

והנה מסתיימת התפלה, והבעל-תפלה מסב את פניו אל הציבור וקולט אותי. נגש אלי ונותן לי שלום-עליכם במאור פנים ובשמחה... היה זה אביך ר' שמעון, אבדל לחיים ארוכים, וההכרות הראשונה עמו, שנמשכה כידידות נפש למעלה מחמישים שנה.

הוא המשיך להתעניין האם יש לי היכן לסעוד את סעודות השבת וכו', ממש נתן לי הרגשה של מכר ותיק.

גם למחרת בסעודה שלישית, קם ר' שמעון ואמר: בשם כל התושבים אנו מקדמים בברכה את ר' מיכאל שבא להתיישב בקרבנו. אנו יודעים את מה שעבר... וכו' וכו'. מלים חמות שריככו את בדידותי. ובמאמר מוסגר אוסיף, שלקבלת פנים כזו לא זכיתי בכל תחנות חיי, החל מהרגע שיצאתי מבית הורי בפולין בבריחה מהצבא הגרמני המתקדם.

ר' מיכאל ממשיך ומספר: באותה שעה כמובן לא ידעתי מיהו, וחשבתי לעצמי כי ר' שמעון זה הוא "ראש הקהל" וכדומה, מותיקי המקום כאן.

והנה למחרת ביום ראשון, פניתי ללשכת העבודה שבבנין המועצה המקומית, ונשלחתי לעבודה בחפירות הבטחון שבוצעו במזרחה של כפר אתא, מול שפרעם הערבית, כהכנה לפרוץ המלחמה. והנה אני פוגש שם את ר' שמעון בבגדי עבודה, עם את חפירה ביד מתמודד עם הקרקע הסלעית. ואז התברר לי כי הוא "חדש" כמוני. סך הכל הוא בא חודש לפני.

בניגוד לעולים חדשים רבים, הוא ראה בעבודת כפים אידיאולוגיה. הוא ניסה להתמיד בעבודה זו למרות שלא היתה לפי כבודו ולפי גילו. אולם לא עלה בדעתו להתפרנס מעסקנות.

כעבור ימים אחדים נשלחנו לעבודה במפעל מצות "מצה זו" במפרץ חיפה, ובעבודה זו התמדנו עד קרוב לחג הפסח תש"ח.

לסיום פרק זה אוסיף אפיזודה אישית. בבין-הזמנים אחד של שנות בחרותי, עשיתי סדר במחסן הגרוטאות שבקומת הקרקע של ביתינו. צברתי חפצים שונים וישנים לערימה אחת והתכוננתי להשליכם. בין החפצים היה גם פמוט פח ישן. כאשר ראה אבא ז"ל את הפמוט בערימה, התכופף, הרים אותו ואמר: את זה אתה עומד להשליך? זה החפץ הראשון שקניתי בארצנו הקדושה! וכך סיפר: בחורף של שנת תש"ח כאשר עבדתי בבית חרושת 'מצה זו', ערכו הערבים התקפה על מפרץ חיפה. והשלטונות פינו בבהילות את כל העובדים לחיפה. היה זה בעיצומו של יום. והלכתי עם ידידי ר' לייבל רינדר לראות את העיר. עברנו ליד חנות כלים שהציגה את מרכולתה, והיות ואני ואמא ע"ה היינו מחוסרים כלי בית, חשבתי לקנות משהו. וקניתי פמוט זה לנרות שבת. לא היה לי כסף, ולייבל ידידי הלוה לי גרוש ומחצה, ובזה קניתי פמוט זה...

פרק מו
בלהט העשיה

כבר בתקופה הראשונה לבואו לכפר אתא נרתם אבא ז"ל לעבודה ציבורית. עדויות על כך נמצאות בארכיון פא"י בתל אביב. הפעילות הראשונה היתה חידוש פני הסניף. במסמך מחודש אדר א' תש"ח, קיים סיכום של ישיבת ארגון שהתקיימה "עם רבוי מספר חברינו, הלכו ורבו התפקידים העומדים בפנינו לביצוע פעולות שאינן סובלות דיחוי". הוקמו ועדות כאשר אבא ז"ל נמצא ברוב הועדות (ראה תצלום). המסמך מסתיים בקריאה: חבר! בידך להרים את קרן תנועתנו, החלץ לפעולות בכל כוחותיך בתפקיד הכבד העומד לפניך והקורא לך!

מסמך אחר מחודש אדר ב' תש"ח מדווח על משלוח של 151 פריטי לבוש לקיבוץ "יסודות" שע"י מגדיאל, לטובת נפגעי ההתקפה, "שביזמת חברינו שמעון בניש נאספו על ידו מבין חברינו".

על תקופה זו מספר ר' יהושע אייבשיץ: בפעילותו הצליח אביך להפוך את סניף פא"י הרדום למקום תוסס. ה"סניף" הפך למושג. כל היום הוא רחש פעילות. סביבו התרכזה כל הפעילות התרבותית, הארגונית והחברתית. בסניף היו מתפללים בציבור בוקר וערב, בסניף גם למדו שיעור ודף גמרא. בסניף ערכו סעודות וקידושים. שמעו חדשות וקבלו 'סידור עבודה'. כאשר על כל התזמורת מנצח אביך מאחורי הקלעים.

הסניף בניהולו של אביך, שימש לפליטי החרב שהגיעו מגיא ההריגה בלי כל קרוב או גואל, כתחליף למשפחה. כמעט כל אחד מאתנו היה בודד ועירי. קשה להסביר ולהמחיש זאת כיום למי שלא עבר את זה.

נוסף על כך, כל אחד שהיה צריך עצה טובה, הכוונה או שיקול דעת בכל תחום שהוא - ידע את הכתובת - ר' שמעון בניש. הוא היה ידוע כפיקח ונבון, המבין דבר מתוך דבר, בעל ראש ישר ובהיר. והיה איש סוד נאמן, שחזקה עליו שלא יוציא מפיו מה ששמע.

היה זה בליל שבת...

עדויות אישיות נמסרו לי גם על ידי ילדי כפר אתא של אותם ימים, הזוכרים היטב את העולה החדש שבער בלהט העשיה והכניס רוח חיים בחיים הציבוריים.

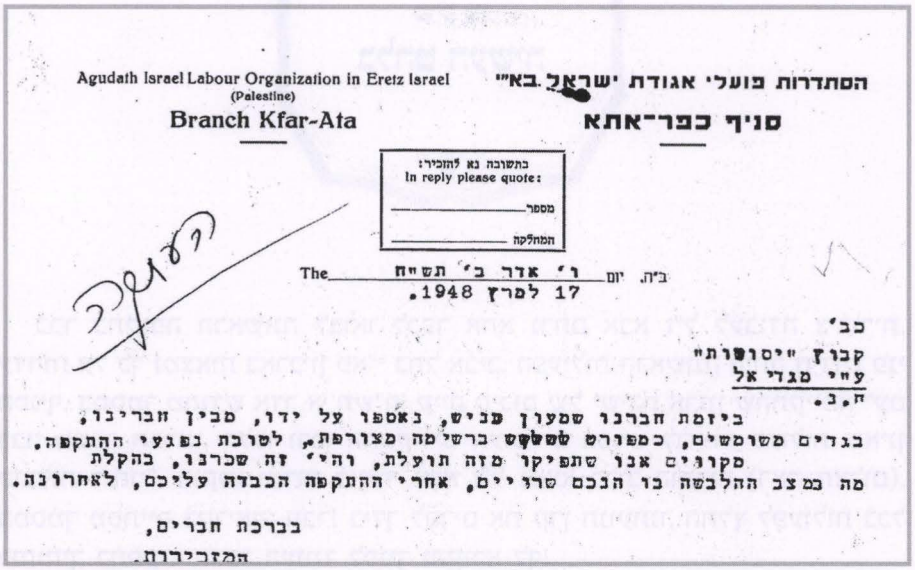

הסתדרות פועלי אגודת ישראל בא"י
סניף כפר־אתא
Agudath Israel Labour Organization in Eretz Israel (Palestine)
Branch Kfar-Ata

בתשובה נא לזכור:
In reply please quote:
מספר
המחלקה

The ביה. יום ו' אדר ב' תש"ח
17 למרץ 1948.

כבי'
קבוץ "יסודות"
עי"י מגדי אל
ח.נ.

ביזמת חברנו שמעון פניש, נאספו על ידו, מבין חבריו, בגדים משומשים, כספורש ששלש ברשימה מצורפת, לטובת נפגעי ההתקפה. מקוים אנו שתפיקו מזה תועלת, והיי' זה שכרנו, בהקלת מה במצב ההלבשה בו הנכם שרויים, אחרי ההתקפה הכבדה עליכם, לאחרונה.

בברכת חברים,
המזכירות.

מכתב מצורף למשלוח בגדים משומשים שנאספו על ידי אבא כעזרה לנפגעי ההתקפה הערבית נגד קיבוץ "יסודות" בחודש אדר תש"ח

מספרת מרת בת-עמי קפקה, בתו של ר' דוד ישעיה שייקביץ ז"ל: "אני זוכרת את כל פרטי האירוע שנחרט היטב בליבי, ושימש לי גם דוגמא וסמל שהשתדלתי לחקות, ולמרות השנים הרבות שחלפו מאז - זוכרת אני גם את התאריך המדוייק - שנת תש"ט, היות והייתי שותפה לו בגלל היותי אז לפני גיל בת מצוה.

היה זה בליל שבת, אמי ע"ה הדליקה כבר את הנרות ואבי יצא לבית הכנסת. על הבית נפלה שלוה. אבי היה חבר המועצה המקומית, וכל היום רחש הבית פעילות ובשעה רגועה זו היינו אני ואמי קוראות שיר השירים. והנה לפתע נשמעות נקישות על הדלת. פתחנו - ובפתח עומד אביך ר' שמעון ז"ל, דומני שעדיין היה לבוש בגדי חול, כשכולו מתנשף, ובידו סל... סל של בד, כמו הסלים של פעם, מלא מצרכים. לפליאתנו הסביר כי ממש בערב שבת הגיעה מנמל חיפה למעברה שבכביש שפרעם משפחה של עולים חדשים, שאין בידם מאומה לצרכי שבת. התרוצצתי בין המשפחות והצלחתי עד לכניסת השבת לאסוף מעט מצרכים. התחלתי לעשות את דרכי לעבר המעברה, וכשהגעתי לגבול הישוב, השמש שקעה מול עיני. בין הכפר למעברה אין עירוב. וכך כאשר אני עומד אובד עצות נזכרתי כי בת־עמי עדיין לא הגיעה למצות, ולבטח היא תסכים לשאת את הסל*.

* היה זה מקרה שגבל בפיקוח נפש, הואיל ולמשפחה היו שני תינוקים. ואין ללמוד מכאן להתיר טלטול בשבת על ידי קטן.

ז' פא"י, כפר אתא ב"ה אדר א', תש"ח.

מצע

לקראת חדוש פני הסניף

הרת המצב בפעולות הסניף:

עם רבוי(כ"י) מספר חבריגו, הלכו ורבו התפקידים העומדים בפנינו,לבצוע ולות שאינן סובלות דחוי. אי לזאת, יש לקבע בראש וראשונה, בקוים כלליים, את ון התפקידים, וחלוקתם לועדות מצומצמות, למען תושג כושר פעולה יעיל, בבצוע עולות. בפגישה מצומצמת לאחרונה, נקבעו התפקידים, בקוים כלליים, וחלוקתם ועדות, עם ציון שמות המועמדים לכך, ואלו הן:

א) ועדת המצב, לטפול: בגיוס, ופעולות מיוחדות הקשורות במצב המיוחד,וכד'
מועמדים: דוד שייקביץ,שמעון בנוש,יהושע סגל, יונה הייגריך.

ב) ועדה לקליטת עולים, שכון וכו'.(לקראת הקמת מחנה עבודה) וכו')
מועמדים: דוד שייקביץ,אלחנן מרגלית,ישראל פישמן,יוסף קליין, יהושע סגל.

ג) ועדת המימון, לשאלת המסים, בעיות כלכליות וכד'.
מועמדים: שמעון בנוש,דוד רוסנר,ישראל פישמן, יהושע סגל.

ד) ועדת בחירות למועצה מקומית, דוד שייקביץ,יהודה ווידסלבסקי,אלחנן מרגלית, דוד רוסנר, יהושע סגל.

ה) ועדה לקפת גמ"ח, xxxx ריאורגניזצי' של הקפה, והגדלת מספר חבריגו בה.
מועמדים: שמעון בנוש,מנחם שמרגהל,יוסף שיף,משה שטרן, יעקב פישמן,מרדכי ברגמן,צבי המבורג,א.יוסף וידר.

ו) ועד הרוחני, טפול בשמה הרוחני של חבריגו,שעורי ערב, התקנת בית-תפלה בצריף שלנו, הפיכת חדרי הצריף לכעין "מועדון", בזעיר-אנפין ארגון הבוער שלנו במקום,דאגה להדרכה מתאימה xxx , וכד'.
מועמדים: יוסף שיף,מנחם שמרגהל,יעקב גוטמן,שמעון בנוש, מרדכי ברגמן,משה שטרן,מיכאל הימלפרב,יצחק גרז'יצקי.

ז) ועדה לבעיות ארגוניות,תעמולה ופרסום, בציגות כלפי חוץ וכד', בין השאר, קביעת יחסינו עם מוסדות ורשויות מקומיות, ביצור עמדותינו במוסדות אלו, ובמוסדות דתיים כלליים.פרסום ב"שערים", וכו'.
מועמדים: דוד שייקביץ,שמעון בנוש,ישראל פישמן,יהושע סגל.

ח) ועדה לברור סכסוכים בין החברים, משפט חברים, וכד'.
מועמדים: xxxxxxxxxx, xxxxxxxxx,יוסף שיף,יהודה ווידסלבסקי

ט) ועדה לארגון נשי פא"י, ובנות אג"י. יצחק גרז'יצקי.
מועמדות: זלטה שנור,בלהה בוים,הימלפרב,גולדה רפופורט.

הערות כלליות:

א)על חברי הועד בפגישה הבאה,לקבע באורח סופי את חלוקת הועדות ומועמדיה, במסגרת החלוקה הנ"ל,ככל האפשר.הצעת חברים נוספים לועדות הנ"ל,רצויה.

ב)כל ועדה וועדה תמנה מתוכה מרכז, שעליו תהא מוטלת החובה לדאוג לבצוע מהיר ככל האפשר. המרכז יזמין,אם יהא צורך דחוף בכך,את חבריו לועדה, לעתים תכופות במשך השבוע,לפגישה, ועליהם xxxxx לקיים את הפגישה הזו,גם אם לא ישתתפו בה כולם.

ג)על כל ועדה וועדה לדאוג לכך שהמרכז או ממלא מקומו, לא יעדר מפגישות של כל חברי הועד יחד,או של כל הועדות, שתתקיימנה מזמן לזמן, לפי הצורך.

חבר !, בידך להרים את קרן תנועתנו,החלץ לפעולות בכל כחותיך,בתפקיד הכבד העומד לפניך, והקורא לך!!!
"מצוה שבאה לידך אל תחמיצנה" !!!

מרכזי הועדות :

א) ועדת המצב : xxxxxxxxxx.	דוד שייקביץ.
ב) ועדה לקליטת עולים, שכון וכו':	" "
ג) ועדת המימון, לפסים וכד' :	שמעון בנוש
ד) ועדת בחירות למועצה	יהודה ווידסלבסק
ה) ועדה לקפת גמ"ח :	שמעון בנוש.
ו) ועד הרוחני :	" "
ז) ועדה לבעיות ארגוניות וכו':	יהושע סגל.
ח) ועדה לברור סכסוכים וכו':	יוסף שיף.
ט) ועדה לארגון נשי פא"י וכו' :	זלטה שנור.

"פרוטוקול חידוש פני הסניף". סניף פא"י, כפר אתא, אדר א' תש"ח

בקושי החנקתי קריאת התפעלות... הכל הולכים עתה לקבל את השבת ואביך הולך לקבל... עולים חדשים.

הכרתי את אביך ז"ל, הוא לא היה אורח נדיר בביתנו, פעמים אחדות בשבוע היה מגיע אלינו, אפילו בשעות לא שגרתיות, והיה פונה לאבי שהיה כאמור חבר המועצה המקומית בבקשה עבור אחד התושבים, או העולים החדשים: לזה אין עבודה, להההוא אין מקום מגורים הולם, במשפחה ההיא יש בעיות בריאות וכדומה.

אביך היה עסקן ציבור מהזן הישן, שלא שכיח היום, לא 'מאכער' שמסדר ענינים, אלא הוא חש את המצוקה והקושי של האנשים הנזקקים כאילו היא הבעיה שלו. הוא לא חש שהוא עושה טובה למישהו, ושחייבים להכיר לו טובה. וגם כאשר פנה לאבי עשה זאת כאילו היא בעייתו האישית.

אבי ז"ל התבטא פעם שהוא זה שהשפיע עליו, בהיותו עדיין במחנה עולים במרכז הארץ, לבא ולהתיישב בכפר אתא. וזה לדעתו "הרכש" החשוב ביותר שעשה עבור

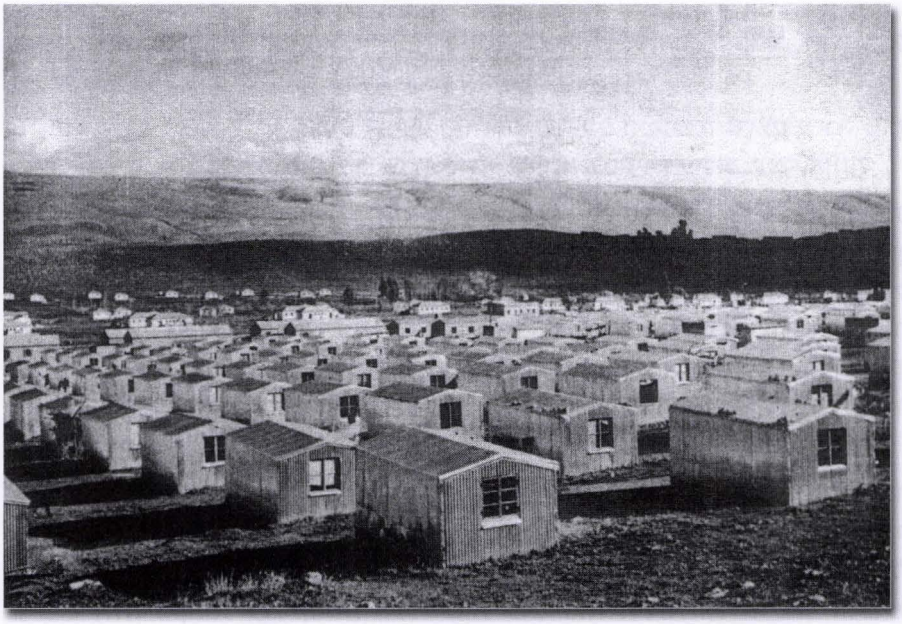

הכפר. ואכן אביך הכניס רוח חיים בציבוריות הדתית בכפר. ידו היתה בכל, בחינוך הנוער, הפצת תורה, קליטת עליה, ובפרט בדאגה לפרט - לאדם הבודד. והיו רבים כאלו ביחוד בין העולים החדשים שהגיעו בגפם, ללא בני משפחה וללא הכרת השפה. וכל זאת ללא שנשא משרה ציבורית.

עם פתיחת שערי הארץ לרווחה אחרי קום המדינה, הוצפה הארץ עולים, ולא היה מקום לשכנם. על כן הקימה המדינה בפאתי הערים "מעברות" לשיכונם. היו אלו מחנות של צריפים שנבנו בחפזה, ללא סידורי סניטציה וחשמל, ובהם שוכנו בצפיפות אלפי עולים מכל הגלויות, ממזרח וממערב, ערב רב ובליל של שפות.

עסקני הציבור החלו לטפל באנשי המעברות. אולם רבים מהם "נשרו" אחרי תקופה קצרה, העליה הביאה עמה מהגולה את קשייה. העליה מאירופה היתה של אנשים שעולמם חרב, שילדותם טבעה בדם. ורבים מהם נטשו את סולם הערכים המקובל, הם לא האמינו לאיש והיו מלאי חרדות, מורא העתיד היה גדול עליהם כמעט כמו פחדי העבר.

נוסף לכך, אנשים אלו "פונקו" על ידי ארגוני הסיוע במחנות העקורים שבארצות מוצאם שהכל עושים עבורם, וכך הורגלו מבלי משים לחיי בטלה ולתחושה כי "מעתה ואילך הכל מגיע לי בשל מה שעבר עלי". וכאן הם נזרקו בבת אחת למחנה צריפים, בארץ זרה, שאמנם היא ארץ מולדתו, אולם לפי שעה אין הוא מבין את

לשונה, אינו מכיר את מנהגיה וחי בה בתנאי דלות שלא הורגל בהם. והיתה גם העליה מארצות ערב שהיתה בעלת בעיות אחרות.

אביך שבא "משם" לא "הרים ידים", הוא הסתער על המעברה והשקיע בה מרץ וכוחות רבים. וגם בשַבָּת הוא לא שָבַת, אלא שעתה לפתע העירוב עצר אותו.

כמובן שנענית ברצון. לעולם לא אשכח את הדרך לשם. ריח השדות הכניס אותי למין שכרון חושים, חשתי כשותפה למצוה נשגבה. הכביש הרעוע היה חשוך ושומם, ונפש חיה לא נראתה בסביבתו. פסעתי לצידו של אביך כשהסל בידי, ורק קולות צעדינו הפרו את הדממה הסמיכה ששררה במרחב. מפעם לפעם חצו את הכביש בזריזות תנים ובעלי חיים שנבלעו בחשיכה העבותה. לא קלה היתה הדרך ואפילו פחד מה התגנב ללבי, אך משחשבתי על המשפחה המסכנה היושבת לבדה מבלי כל נעשו צעדי קלילים יותר והשתלבו בצעדיו הנמרצים של אביך.

כעבור זמן מה נראו באופק אורותיה הדלים של המעברה. נדהמתי. זו היתה הפעם הראשונה שראיתי מעברה. על מתחם שלם מחוץ לכפר נבנו בחופזה כמה מאות צריפים כדי לשכן שם את העולים החדשים. לא, היא מתקנת, לא היו אלו צריפים אלא בקתות עץ קטנות בעלי גגות פח, ללא חשמל וללא מים זורמים. המעברים בין הבקתות לא היו סלולים, ועשינו את דרכינו מתבוססים בבוץ. ראיתי שאביך הוא "בן בית" במקום. האנשים הגיחו מן הביתנים האלו, הקיפו אותו וברכו אותו בשמחה ב"שבת שלום" בבליל של שפות: רומנית, פולנית, אידיש ואפילו ערבית.

אחרי שיטוט קצר הגענו ל"מחוז חפצנו". בצריף אפלולי שהואר קלושות בפתליית נפט שהשתלשלה מן התקרה ישבו אב ואם ועמם שתי תינוקות קטנים כשהם שרויים באוירה של עגמימות. ההזנחה שלטה בכל. הגשם שחדר בימים האחרונים יצר בוץ והעלה צחנה סביב המטות. חיתולים לייבוש היו תלויים באמצע החדר וארגז תפוזים ריק שימש כשולחן.

היתה זו משפחתו של הרב מרדכי ארזון, לימים מהדמויות התורניות הבולטות בכפר אתא. ועד היום אני זוכרת כיצד אורו פניו של ראש המשפחה, והוא קם ממקומו והפטיר בהתרגשות:

- נו אפשר אם כן לומר: שלום עליכם מלאכי השרת.

הדברים החמיאו לי: הוא חש אותנו כמלאכים.

זהו אחד מזכרונות נעורי החשובים ביותר, מסיימת בת־עמי.

ספור נוסף שמעתי מפיו של הר' יוסף אלברשטיין מילדי כפר אתא בימים ההם:

היה זה בערב פסח של שנת תש"ח, בעיצומה של מלחמת השחרור. המצב המלחמתי השפיע גם על ההכנות לחג והאספקה לכפר היתה בכמות מינימאלית

ביותר: מצות, יין, תפוחי אדמה, בצל וזהו. על פירות לצורך הכנת חרוסת איש לא ניסה אפילו לחשוב, מלבד אביך ז"ל. בשעות אחר הצהריים שקודם התקדש החג הסתובב בין הפרדסים הערביים הנטושים שבפאתי הישוב וליקט אל תוך ציפית בד תפוזים, תפוחי בוסר ובננות. משנתמלאה הציפית הביאה לביתנו, וביקש את אמי ע"ה כי תכין מתכולתה חרוסת עבור הציבור.

בליל החג לאחר תפלת ערבית הכריז הגבאי: "חרוסת ניתן לקבל אצל משפחת אלברשטיין".

והציבור שקיבל את ההודעה בהתלהבות באו כל אחד עם צלוחית קטנה. במהלך החג הפליאו הכל את היוזמה המבורכת של הורי, כשאיש אינו מעלה בדעתו כי היה זה בעצם אביך ז"ל שטרח ואסף במו ידיו את הפירות למען יוכלו לקיים את מנהגי החג כהלכתם, מסיים ר' יוסף.

והיו גם אכזבות. אבא ז"ל שהשקיע כנזכר את מירב מרצו בקליטת עליה במעברת פא"י בכפר אתא. וכן הוא גם כותב (במכתב מחודש אלול תשי"א, לועד הפועל של פא"י, נמצא בארכיון פא"י בת"א): "השקענו במעברת פא"י במקומנו הרבה מרץ, כוחות ויזמה. וב"ה הצלחנו. כדאי לציין שמוסדות הסוכנות לא פעם לקחו את מעברתנו לדוגמא על החומר האנושי שבא מהטיפול הפעיל והיעיל ומכל הסידורים הפנימיים.

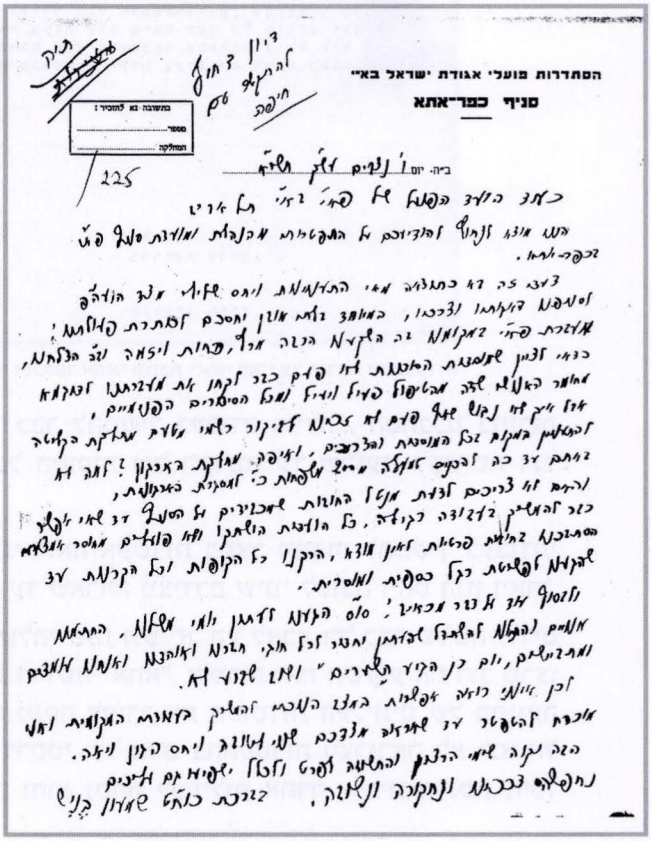
הסתדרות פועלי אגודת ישראל בא"י
סניף כפר־אתא

ההודעה על ההתפטרות מהנהלת הסניף

אולם הוא שואל בכאב: "איך לא נבוש שאף פעם לא זכינו לביקור רשמי מטעם מחלקת העליה... ואיפה מחלקת הארגון? למה לא באתם עד כה להכניס למעלה מ-200 משפחות כ"י למסגרת הארגונית?

"והאם לא צריכים לדעת

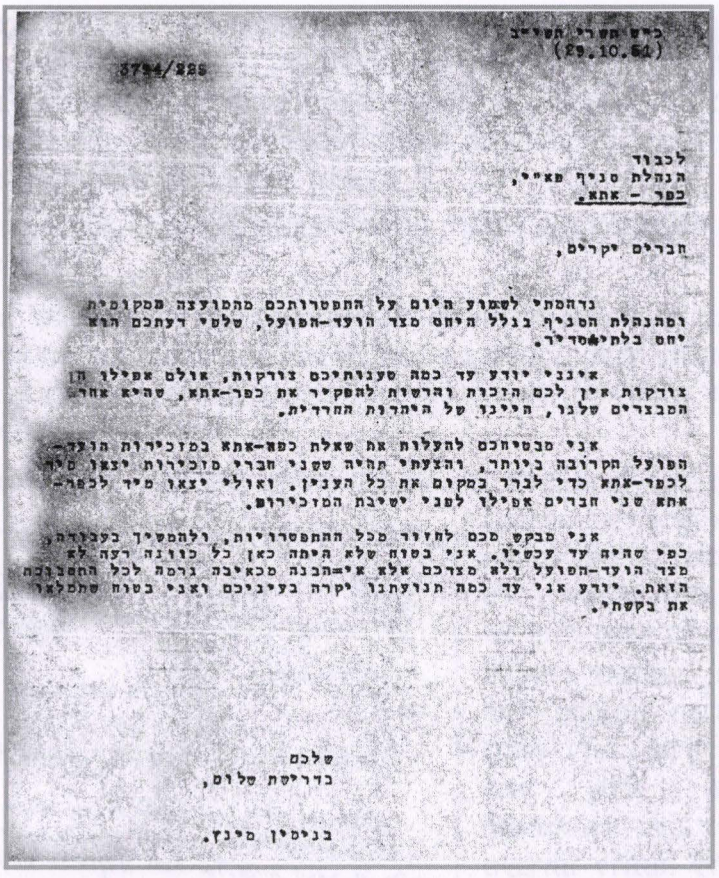

כ"ח חשרי תשי"ב
(29.10.51)

3734/225

לכבוד
הנהלת סניף פא"י,
כפר - אתא.

חברים יקרים,

נודעתי לשמוע היום על ההחלטות מהמועצה המקומית ומהנהלת הסניף בגלל היחס מצד הועד-הפועל, שלפי דעתכם הוא יחס בלתי-סדיר.

איני יודע עד כמה טענותיכם צודקות, אולם אפילו הן צודקות אין לכם הזכות והרשות להפקיר את כפר-אתא, שהיא אחרי המבצרים שלנו, הייבוי של היתרון החדרית.

אני מבקשכם להעלות את שאלת כפר-אתא במזכירות הועד-הפועל הקרובה ביותר, והצעתי תהיה שיבוי חברי מזכירות יצאו מיד לכפר-אתא כדי לברר במקום את כל הענין. ואולי יצאו מיד לכפר-אתא שני חברים אפילו לשני ישיבת המזכירות.

אני מבקש מכם לחזור מכל ההחלטות, ולהמשיך בעבודה, כפי שהיה עד עכשיו. אני בטוח שלא היתה כאן כל כוונה רעה לא מצד הועד-הפועל ולא מצדכם אלא אי-הבנה מכאיבה גרמה לכל החסרונות הזאת. יודע אני עד כמה תנועתנו יקרה בעיניכם ואני בטוח שתמלאו את בקשתי.

שלכם
בדרישת שלום,

בנימין מינץ.

"אין לכם הזכות והרשות להפקיר את כפר אתא" תגובת ראשי פא"י על הודעת ההתפטרות

מנטל החובות... עד שאי אפשר כבר להמשיך בעבודה רגילה... הסתבכנו בחובות פרטיות לאין מוצא. רוקנו את כל הקופות וכל הקרנות עד שהגענו לפשיטת רגל כספית ומוסרית.

ולסיכום הוא כותב: "לכן אינני רואה אפשרות במצב הנוכחי להמשיך בעבודתי המקומית, ואני מוכרח להתפטר, עד שאראה מצידכם שינוי לטובה ויחס הגון ויאה".

בתקופה שנכתב מכתב זה, בשלהי שנת תשי"א, היו לאבא ז"ל כבר שלשה ילדים קטנים, והוא עבד לפרנסתו בבית חרושת "אתא", ולמרות זאת השקיע את רוב מרצו וזמנו הפנוי בקליטת עליה. והוא מנסה לעורר את המוסדות העליונים של התנועה לתת כתף לפעילות זו באמצעי דרסטי של איום בהתפטרות (שכנראה לא יצא אל הפועל). ואולם לא חלף זמן רב והוא נסחף לפעילות אחרת - בית הכנסת היכל שלמה.

פרק מז

ונתתי לו בביתי ובחומותי יד ושם

בית הכנסת "היכל שלמה" בקרית אתא, הוא דוגמא כיצד זוכה אדם אלמוני ממינכן הרחוקה לחיי אלמוות ולזכרון נצח. אין אדם בקרית אתא ששם זה אינו אומר לו משהו. בית הכנסת המפואר שבמרכזו של שיכון פא"י נושא את שמו, והכל בזכות ידידות נעורים, ידידות שנצרבה בדם בשנות השואה האיומות.

שלמה יוסף הכהן הלהולץ היה ידיד נעורים של אבא ז"ל עוד מלודז' שבפולין. הוא נשא אשה ונולדו לו שני ילדים, פתח בית מסחר לגלנטריה וטריקוטז ברח' נובומינסקה והתפרנס בכבוד, עד שפרצה השואה. בשואה נכלא עם משפחתו בגיטו לודז', עבר את כל תלאות הגיטו עד חיסולו בחודש אלול תש"ד. עם חיסול הגיטו נשלח עם משפחתו למחנה ההשמדה אושויץ, שם שכל את אשתו וילדיו שנשלחו לתאי הגאזים. הוא עצמו נשלח עם הכשרים לעבודה, למחנה קאופרינג בגרמניה. שם הועסק בעבודת הפרך של הקמת הבונקרים עבור חיל האויר הגרמני.

ידיד נעורים - שלמה יוסף הכהן הלהולץ ז"ל

בקאופרינג היה כלוא יחד עם אבא ז"ל במחנה אסירים מספר 4 (שהיה מיושב ברובו ע"י הלודז'אים) שהתפרסם אח"כ כמחנה חולים. במחנה זה ריכזו הגרמנים, החל מחודש טבת תש"ה את כל החולים מכל המחנות, והניחו אותם לגורלם. רע ומר היה גורלם של החולים, ובפרט חולי הטיפוס, הם הושמו בבידוד, כאשר כולם משתדלים להתרחק מהם.

יחידים הבריאו ממחלת הטיפוס וביניהם אבא ז"ל (כמסופר בפרק כ'). אחרי שהבריא התמסר אבא לידידו שלמה יוסף, הביא לו שתיה ומזון, והוציא אותו כל יום מהבלוק לשאוף אויר צח, עד שהבריא.

שלמה יוסף שרד מחנה זה, וזכה לראות בגאולה

המצבה על קברו של ר' שלמה יוסף הלהולץ ז"ל
בבית החיים במינכן

יחד עם אבא ז"ל בבוקרו של יום שישי יד באייר, "פסח שני" תש"ה, עם הגעתו של הצבא האמריקאי.

אולם התלאות שמצאוהו, הרעב והדיכוי שעבר, הותירו בו את רישומם, והוא לא חזר לאיתנו. הוא אושפז בבית החולים שבגאוטינג שליד מינכן. עבר ניתוחים אחדים, כאשר אבא ז"ל עומד לצידו, ומבקר אותו לעיתים תכופות.

לקראת פסח שנת תש"ז, עזב אבא את גרמניה, בדרכו לארץ ישראל. אולם הוא המשיך לעמוד בקשרי מכתבים עם שלמה יוסף. במגרותיו של אבא נותרו מכתבים אחדים של שלמה יוסף מגרמניה, בהם הוא מספר על בדידותו, על מחלותיו, ועל תקותיו. בקיץ של שנת תשי"ב הוא מבשר לו על נישואיו למרת דורה מרקוס, מגאלץ שברומניה. ג"כ פליטת שואה. הוא פותח בית מסחר ומתפרנס בכבוד. כך עד חורף של שנת תשי"ג. בח' בטבת תשי"ג נפטר ר' שלמה יוסף והובא למנוחות במינכן. (על מצבתו מצויין שהיה בן 47 שנים בפטירתו, אולם אבא אמר שהיה בן 42). על המצבה צויין בראשי תיבות - הי"ד, להורות כי נפטר כתוצאה מהסבל שעבר בשנות שואה.

אחרי פטירתו הודיעה אלמנתו לאבא כי בעלה ז"ל הקדיש לו בצואתו סך מסויים (כמדומני - 24 אלף לירות בכסף ישראלי) וזאת כהכרת טובה על ידידותו החמה ועל המסירות לציד במחנות העבודה, ובמיוחד בעת מחלתו במחנה קאופרינג מס' 4.

אבא ז"ל הודיע לה בתגובה, כי הוא מסרב לקבל כסף באופן אישי, ובפרט עבור ידידות ומסירות במחנות העבודה הגרמניים. אולם הוא מוכן לקבל את הכסף עבור צרכי ציבור - מפעל ציבורי שישא את שם המנוח.

לקראת ראש השנה תשי"ד, באה אלמנתו לביקור, ובאותה הזדמנות רכשה את המגרש שברח' יהודה הלוי מס' 9 שבקרית אתא, עבור בית הכנסת. השטח - 990 מ"ר, והמחיר - 1200 ל"י.

הערים

יום א' ח' סבת תשט"ו (2.1.55)

ר' שלמה יוסף הכהן הלהוץ ז"ל

(שנתיים לפטירתו בגולה ב-ח' טבת תשי"ג)

איש תנועת "פועלי אגודת ישראל" היה, תמים בדרכו ובהתנהגותו.

בהיותו בלודז', עיר מולדתו יחד עם משפחתו לפני השואה. התפרנס בישר ובקיון בפיעם לדוגמא.

כחבר מהשורה לא אהב להתבלט ולהתבלבב. תלד בצדי דרכים כדי שלא לפגוע במישהו. התמסר כולו ואשית כל לחינוך ילדיו וגם לחנוך עצמו. היה מהמשתתפים הקבועים בשעורי התורה בבית הכנסת ובמועדון של פא"י, ברח' סולנא 7, שמעל לת"ת "מחזיקי הדת" שם גם התפלל התדיר עם החברים והצטיין בענוותנותו ובפשטותו.

בפרוץ השואה עבר עם משפחתו ל"גיטו". נלקח משם למחנה ההשמדה בארשביץ יחד עם ילדיו ואשתו שהושפדו בכבשני הגאזים.

הוא נשאר גלמוד ועזוב. כשנשלח משם לגרמניה שע"י לנדסברג דכאו, סבל ונענה כמו יתר בני ישראל שהוגלו לעבודת כפייה. הצלית לעבור את הגיהינום ולזכות לימי השחרור. אולם התלאות שמצאוהו, הרעב והצרות גרמו למחלתו שהתרפא ממנה בבית החולים בגויטינג ש"ע. מיגכן.

חזר לאיתנו במלת מה והתחיל בחיים חדשים. ניסה להקים בית משפחתו מחדש. מצא בתוגו באמנה המתאימה לנפשו ורוחו: עזרנה והשקטה — את הגב' דבורה (דורה) לבית מרקוס. אשת חייל ונדיבת לב שהיתה לו לעקרת בית, ולרבים הנתונים במצוקה לידי עוזרת, שהושיטה להם בעניים ומרודתם.

ביתם היה פתוח לרווחה לכל כושל. הצליחו להתבסס במובן הכלכלה. וידעו להעניק מכספם לאחרים.

התעניין במוסדות דתיים וחסד בגרמניה ובחו"ל ותרמו ביד רחבה.

מחלתו הראשונה כרסמה בקרבו עד שפתיל חייו הצעירים נפסק והוא רק כבן 42.

רעייתו המסורה ראתה רק זמן קצר יחד אתו חיים שקטים ורהאושות במקצת ממאוויעות הימים הקשים שעברו עליה ועליו. לפתע הוא נספר והיא התליטה להנציח את זכרו של בעלה הישר באדם — המוב והמטיב בצורה זאת. שנתה לידיד נעוריו של בעלה המנות עוד מלודז' ומהמחנות בגרמניה — להברנו ר' שמעון בניש מכפ"א יבלח"ם ומסרה לו על תכניתה בהתיעצות משותפת גם עם גורמים מעסקני הצבור שבפא"י ומצאו את הדרך הנאותה להקים בית לתנך ולתורה, לסעד וחסד בכפר אתא תחת השם "היכל שלמה", שהועמד לרשות סניף פא"י במקום כבית תנועה לכל דבר.

במהירות הבזק אחרי גיעות וטרחות קם הבית על תלו והוא כבר משמש לתפקידו. קול התורה והתפלה מהדהד בו בבוקר ובערב בשבת ובחג. בן הילדים של פא"י מצא בו את מקומו בדירה היפה והמרוחת שנמסרה למטרה זו. שעונג תורה מתקיימים ונלדי ישראל מתחנכים בין כותליו. הוא משמש למקום רכוז של חבריו הנאמנים לד' הרצאות ומסיבות נערכות שם בתדירות משודי הסניף של פא"י שוכנו בו. הבית "היכל שלמה" נעשה לתל-תלפיות של נאמני פא"י, שהמנוח שלזכרו הוקדש המקום היה מסור לרעיונה דלנושא חזונה, הבית עומד לרשות התנועה של פא"י, וטוב שהוגשה גם התמיכה הדרושה ע"י "מוסדות" התנועה ונציגיה ל"היכל" ה"משוכלל הזה המתנוסס בקרבת ה"השכון של פא"י בכפר אתא. הבית תומה מבקרים. כעת התגדבו ה"סתתים חרטים צ. י. שווארץ והתנו מר זושא רוזנבלום מכפר אתא והם מקימים ארון קודש של שיש מעשה אומנות ומלאכת מחשבת מיוחדות במינן.

ע"י"ך

לאבא היה מעוף גדול, והוא ביקש לבנות בית כנסת גדול, מהודר, לא "שטיבל" כפי שניסו אחדים מאנשי הציבור להניאו. ואבא כותב עליהם ביומנו: "מה לעשות אנשים קטנים אינם יכולים להתרומם קצת ולהתייחס בחיוב לדבר גדול". ואכן בית הכנסת שהוקם היה באותו הזמן מהמפוארים שנבנו בארץ.

בחורף תשי"ד החל אבא לטפל בהקמת בית הכנסת. לרגל זה החל לנהל יומן יומי, שבאמצעותו ניתן לעקוב אחר כל השלבים של הקמת בית הכנסת. במשפטים ספורים שכתב בכל יום הוא מתמצת את פעילותו היומית. התנהלותו בין מהנדסים, קבלנים, בנאים, נותני עצות וכד'. והכל בזריזות ובמהירות שיא למרות היותו מחוסר נסיון לחלוטין בתחום זה, ולמרות שרוב שעות היום עבד למחייתו בבית חרושת "אתא".

כהכנה לכך נסע רבות ברחבי הארץ, להתרשם מבתי כנסת, ארונות קודש, צבע, תאורה, קישוט וציור. והוא אגר את הכל בזכרונו וביומנו.

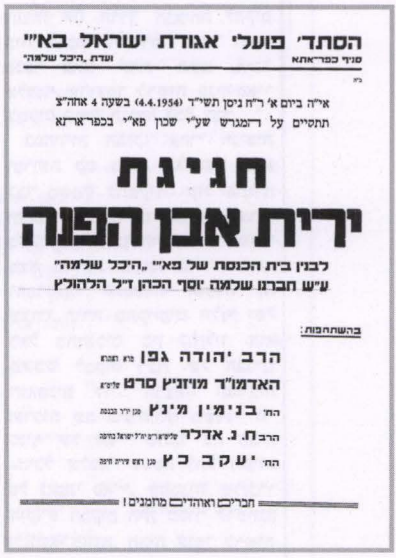

הסתד' פועלי אגודת ישראל באי"י
סניף כפר-אתא ועדת "היכל שלמה"

אי"ה ביום א' ר"ח ניסן תשי"ד (4.4.1954) בשעה 4 אחה"צ
תתקיים על רזמגרש שע"י שכון פא"י בכפר-אתא

חגיגת ירית אבן הפנה

לבנין בית הכנסת של פאי"י "היכל שלמה"
ע"ש חברנו שלמה יוסף הכהן דל הלהולץ

בהשתתפות:

הרב יהודה גפן מרא חסנא
האדמו"ד מויזניץ סרט שליט"א
הח' בנימין מינץ מנין ירוי הכנסת
הרב ח. נ. אדלר שליח"א מרא דאתרא נ"ע
הח' יעקב כץ מנין ראש עירית חיפה

חברים ואוהדים מוזמנים!

והוא הספיק המון: בר"ח ניסן תשי"ד התקיימה הנחת אבן הפינה. ביום ראשון י' בתמוז - יצקו את הגג. בחודשים אב, אלול - חשמל, אינסטלציה, טיח, ריצוף ונגרות. ולראש השנה של שנת תשט"ו היה הבית משוכלל בהדרו.

אנו מעתיקים כאן מיומנו קטעים אחדים שנכתבו בתאריכים משמעותיים בשלבי הקמת בית הכנסת:

יום ראשון ר"ח ניסן תשי"ד

התקיימה חגיגת אבן הפינה ברוב פאר... כל נשות השיכון הכינו עוגות, בצורה יפה והוגנת. רושם טוב עשתה הופעתם המאורגנת והמסודרת של ילדי ביה"ס בית יעקב וילדי הת"ת.

חגיגת ירית אבן הפינה ל"היכל שלמה"

יום ראשון י"ג באייר תשי"ד

היום יוצקים את הרצפה, שיהיה למז"ט והשי"ת יעזור שנוכל לברך על המוגמר בלי מכשולים ועגמת נפש.

יום ראשון י' בתמוז תשי"ד

ב"ה יצקו את הגג. עמדתי כל היום ועבדתי עם הפועלים, הגשתי מלט... אחרי העבודה נתתי כיבוד לפועלים. בערב בשעה 6: התקיימה מסיבת "גמר השלד". התאספו הרבה חברים וידידים וביניהם גם ח"כ יעקב כץ. שתינו לחיים שרנו ואחלנו שנזכה לברך בקרוב על המוגמר.

יום ראשון כ"ח באלול תשי"ד

כל בעלי המקצוע עבדו בקצב מהיר... אחר הצהרים ניקיתי את האולם והחדרים. אחר כך הביאו מה"צריף" ששימש עד היום כבית הכנסת, את הספסלים, השולחנות, ספרי הלימוד והתפלה. ובלילה העברנו בתהלוכה את ארון הקודש והכנסנו את ספרי התורה בכבוד. השתתפו כמעט כל החברים, גם ר' יעקב כץ השתתף בתהלוכה, ונאם בביהכנ"ס החדש. גם האדמו"ר מנדבורנא בא במיוחד, וגם נאם. אמרנו סליחות.

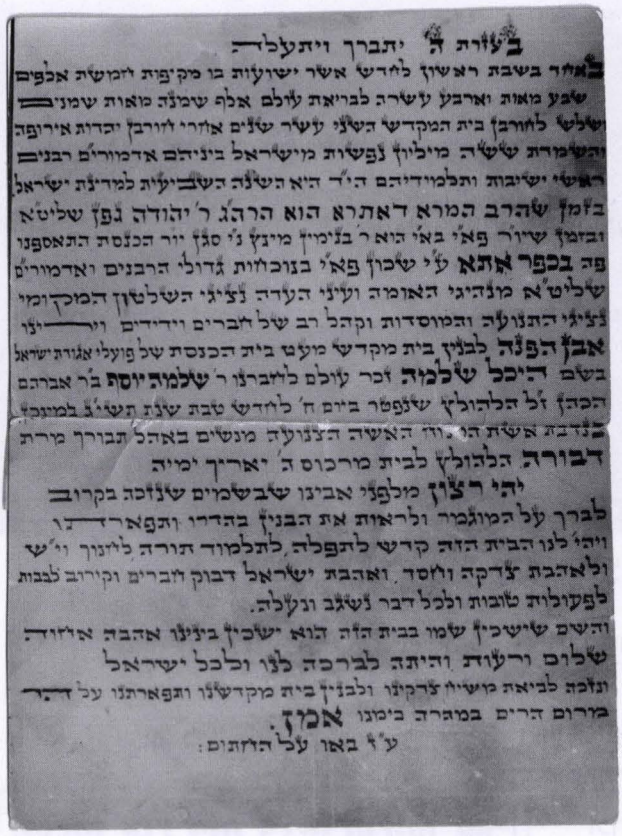

מגילת אבן הפינה בכתב ידו של אבא ז"ל

יום שני ערב ראש השנה תשט"ו

לקחתי חופש (מהעבודה) וכל היום עבדתי בניקוי ובסידור בית הכנסת לקראת התפלות. אחה"צ באו החברים ועזרו הרבה בסידור האולמות, ראיתי קצת התמסרות מצידם...

ערב יום כיפור תשט"ו

התפללנו בבוקר ואמרנו סליחות, הגבאים כבדו בלחיים, רקדנו ואיחלנו גמר חתימה טובה.

"ב"ה יצקו את הגג, עמדתי כל היום ועבדתי עם הפועלים הגשתי מלט...".
מסיבת "גמר השלד" של "היכל שלמה", י' בתמוז תשי"ד. רביעי מימין - אבא

אחה"צ ניקינו שוב את בית הכנסת וסידרנו את הוילונות והמפות.

ד' במרחשון תשט"ו

היום ב"ה התחלנו בשיעור קבוע - מסכת סנהדרין. יהי רצון שכשם שזכינו להתחיל ללמדה - כן נזכה לסיימה.

וכך נכנס בית הכנסת למתכונת קבועה, אם כי לא נפתרו כל הקשיים, כפי שכותב ביום ד' בכסלו אותה שנה: היום בבוקר לא היה מנין, כי עברתי לעבוד משמרות, ולא יכולתי ללכת להעיר את התושבים בשיכון.

כאשר סיימתי פרק זה, פגשתי את הרה"ח הישיש ר' מיכאל הימלפרב שיחי' שריד לדור המייסדים של היכל שלמה, וכאשר שמע שאני כותב עתה על בניית היכל שלמה אמר לי: "לא הכל בכפר אתא של אז ידעו שהכסף ניתן לאביך ז"ל באופן אישי. הקדשת הכסף לבנין בית הכנסת היתה מעשה של מסירות

נורתה אבן פנה לבית הכנסת של פועלי אגודת ישראל בכפר אתא

— מאת כתבנו —

בנחשות קהל רב, רבנים, נציגי הועה"פ של פא"י ונציגי מוסדות צבוריים נתונה אתר ליום ב' הנחת אבן הפנה לבית הכנסת של פועלי אגודת ישראל בבני ברק ע"ש הח' יוסף והלהולץ ז"ל.

הח' שמשון בניש, יו"ר ועדת הבנין, פתח את התגיעה בדברי הערכה לזכרון הח' שלמה והלהולץ ז"ל — שעל שמו מוקם בית הכנסת, בעזרת רצונו תחי'.

הח' יעקב כ"ץ, סגן ראש עיריית חיפה, שניהל את המסיבה — נשא את נאום הפתיחה ועמד בדבריו על המאבק הקשה, בו נתונה המדינה והעם נגד אויבים ומתנכלים מבחוץ. אנחנו בולנו עומדים מלאי כוחות על משמר בסתננו ועתידנו, ואמונתנו חזקה כי נוכל בעזה"י לכולם.

הרב חנאון ר' א. נסן, מרא דאתרא בקדך את כל העוסקים בעבודת הקודש ואת הנדבנית, ואיחל לפניך פא"י שירחיב את עבודתו לטובת יהדות התורה כולה.

הח' יעקב ברונר הביא לתגיעה את ברכת הועה"פ של פועלי אגודת ישראל, הוא קרא לחברים להתרכז אך ורק בעבודה החיובית והמעשית של התגרעה. הועה"פ של התגרעה יתמוך בכל פעולות תבנין והתארחבות של החברים בסניפים.

בירכו עוד הרב פולק והרב ספראי.

הרב בריסק אמר לפני הקהל פרקי תהלים ותפלה לשלום המדינה.

הח"ח שמשון בניש ואלכסנדר זיסקינד שילר, מחברין וידידיו הקרובים של הח' שלמה הלהולץ ז"ל, הקריאו את מגילת היסוד ודברי זכרון.

בהנחת אבן הפנה נחכבדו הרבנים, נציגי הועה"פ, חברי המועצה העבה המקומית, נציגי המוסדות והמעברה ופר מאריאן, קרובו של הנפטר.

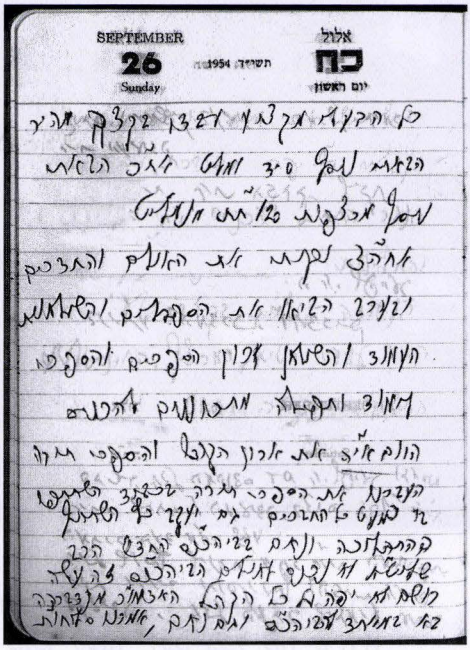
SEPTEMBER 26 Sunday
אלול כח יום ראשון
תשיד 1954

עמוד מיומנו של אבא ביום סיום הבניה והכנסת ספרי התורה. כ"ח באלול תשי"ד

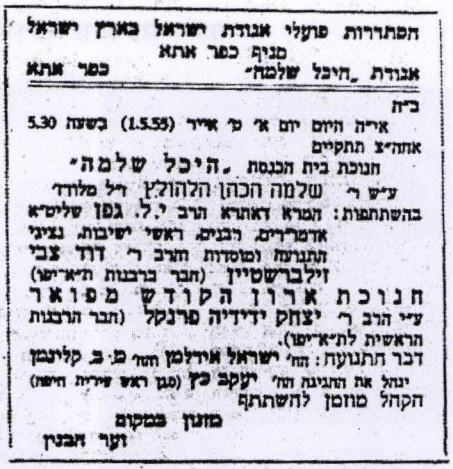
הפתדרות פועלי אגודת ישראל בארץ ישראל
מניף כפר אתא
אגודת „היכל שלמה" כפר אתא

כ"ח
אריה היום יום א' פ' אויר (1.5.55) בשעה 5.30 אחה"צ תתקיים
חנוכת בית הכנסת „היכל שלמה"
ע"ש ר' שלמה הכהן הלהוזין זיל מלודז'
בהשתתפות: הגרא דאתרא הרב י.ל. גדס שליט"א אדמו"רים, רבנים, ראשי ישיבות, נציגי התנועה ומוסדות הרב ר' דוד צבי זילברשטיין (חבר ברכבות ת"א-יפו)
חנוכת ארון הקודש מפואר ע"י הרב ר' יצחק ידידיה פרנקל (חבר הרכבות הראשית לת"א-יפו).
דבר התנועה: הח' ישראל אריאלמן חבר מ.ב. קליעמן
ינהל את התגיבה הח' יעקב כץ (מגן ראש פינת חישה)
הקהל מוזמן להשתתף
מזמן במקום
ועד הבנין

נפש בלתי רגילה באותם שנים של "צנע", לא רק מצד אביך ז"ל, אלא גם מצד אמך הצדקת מרת גולדה ע"ה. שהיתה שותפה בכל שלבי התכנון והבניה...".

לשם אינני נכנס

וכפי הסיפור הידוע על כפר קטן ובו שני בתי כנסת, כדי שכל אחד יוכל לומר על אחד מהם "לשם אינני נכנס", כבר בשנה הראשונה להקמת בית הכנסת פרצה מחלוקת, וקבוצה קטנה מהמתפללים פרשה וחזרה לבית הכנסת הישן שהיה בצריף ליד בית הכנסת הגדול. על הרקע לכך מספר לי הרה"ח ר' מיכאל הימלפרב מגרעין המייסדים, כאשר הוא מגלה טפח ומכסה טפחיים: "לאביך היתה נטיה לקרב את אנשי השוליים הפשוטים, כדי לרומם אותם, קודם כל בעיני עצמם וגם בעיני הציבור. על כן מינה חלק מהם לגבאים ולנושאי תפקידים. תראה לדוגמא, לגזבר הוא מינה את... ואת... והגווארדיה הותיקה של הגבאים מבית הכנסת הקודם לא השלימה עם זה..."

במגירותיו של אבא ז"ל מצאנו טיוטא של מכתב אותו כתב לאחד מראשי הקבוצה הפורשת.

ואנו מעתיקים אותו כאן:

ב"ה ח"י באלול תשט"ו

לכבוד...

שלום וכל טוב סלה

בקשר לפעילותכם האחרונה לפלג את החברותא, הנני לברככם שתצליחו כפי הבנתכם ורצונכם. גם דעתי היא שמעז יצא מתוך והניתוח הזה יכול להיות לתועלת הדבר כולו.

חגיגת "חנוכת הבית" ביום ט' באייר תשט"ו

בקשתי רק שתשתדלו שהדבר לא יגרום למחלוקת וללישנא בישא, רק בשקט ובמתינות. אדרבא אני מצידי מוכן לעזור לכם בכל מה שיהיה באפשרותי.

בהזדמנות זו אני מבקש את סליחתך אולי במשך השנה הזאת פגעתי בכבודך. אנא סלח לי. כוונתי לא היתה ח"ו לקנטר אלא כפי שהבנתי לטובת "היכל שלמה".

בברכת הצלחה במעשי ידיכם וברכת כתיבה וחתימה טובה.

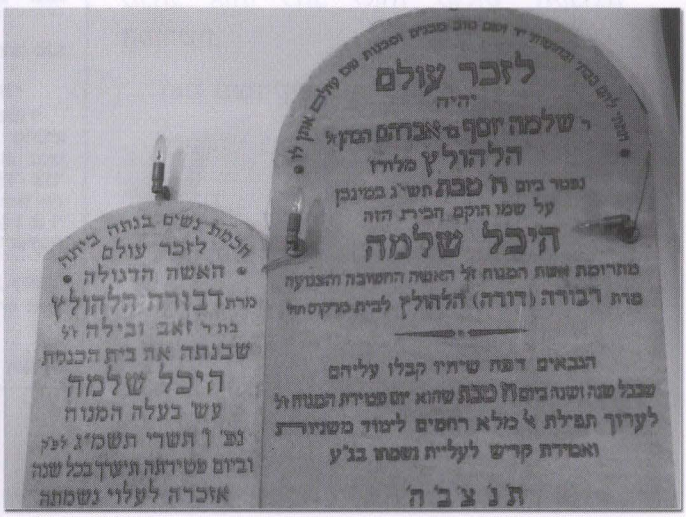

שלטי הזכרון ב"היכל שלמה" לזכר ר' שלמה יוסף ורעייתו

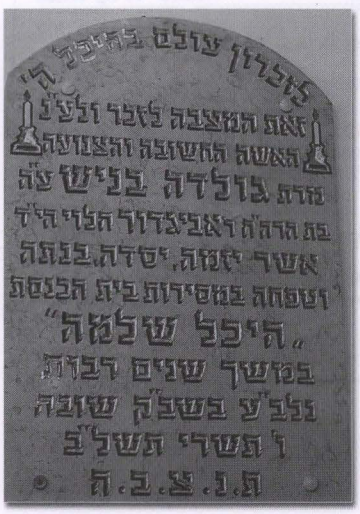

שלט זכרון ב"היכל שלמה" לזכר אמנו ע"ה

פרק מה

יהודים של פעם

אחרי שעמד בית הכנסת על תילו, ביקש אבא ז"ל אנשי צורה שיעמדו בראש הציבור; ימלאו את התפקידים הרוחניים, ויתנו לציבור דוגמא של אנשי מעלה, יהודים של פעם. כמו: ש"ץ, בעל קורא, מגידי שיעורים וכו'.

אחד מהם היה ר' משה בינדר שיחי', שבבית הכנסת נקרא ר' משה משולם. איש תם וירא אלקים. תמים בכל דרכיו, ואותו הזמין אבא ז"ל עם יסוד הבית כנסת להיות "בעל תוקע" בראש השנה.

ר' משה הינו כיום זקן מופלג, שריד מגרעין המייסדים, ומתגורר בפתח תקוה. הוא עירני מאד, וגם עצמאי. רוב יומו מוקדש ללימוד תורה. הוא שופע זכרונות וסיפורים. ממש בור סוד שאינו מאבד טיפה. אולם הוא מתנצל ואומר: זכרוני חלש. אילו הייתי "בעל זכרון" הלא הייתי גדול הדור. שכן סיימתי ש"ס ומשניות ומשנה ברורה פעמים רבות. הסיפורים שאתה שומע ממני הם "פיסטע מעשיות" וזה בלבד נותר בזכרוני, הוא אומר בהתנצלות.

ר' משה בינדר נושא דברים בסעודת מצוה

נתחיל מתפקידי בבית הכנסת כבעל תקיעה בימים הנוראים, פותח ר' משה בענוות חן. אני שמשתי כבעל תוקע עוד בצ'רנוביץ עיר מולדתי לפני שנים רבות. כשרון זה גיליתי בילדותי. בכל שנה בל"ג בעומר היינו יוצאים כל תלמידי החדר לטיול מחוץ לעיר. ושם בכפר אחד ראינו בית כנסת כפרי נטוש. נכנסנו וראינו שופר. וכל הילדים ניסו את כוחם בתקיעה ללא הצלחה. ואני ניסיתי, וראיתי שאני יודע. הקולות יצאו צלולים: תקיעה, שברים וכו'. ומאז ידעתי שאני יודע.

בראש השנה, שנים אחדות לאחר מכן, היה מקרה, הבעל תוקע 'נתקע' באמצע תקיעתו ויצא לגרגר ולשטוף את פיו, והמשיך לתקוע, ושוב

נתקע. ובבית הכנסת השתררה כנהוג במקרים כאלו שתיקה מעיקה. נקטתי יזמה וסימנתי בידי לגבאי שאני יכול. אולם הגבאי עשה תנועת יד בביטול. איך יתנו לבחור לתקוע?! ולבסוף מחוסר ברירה נתנו לי לתקוע. והיו אלו תקיעות יפות, חדות וברורות. ומאז שימשתי כבעל תוקע, תחילה כמחליף ועם השנים כקבוע.

כאשר הגעתי לכפר אתא לאחר השואה, הייתי חסר פרנסה. יום אחד שמעתי שבבית הכנסת של המזרחי מחפשים בעל תוקע. באותו זמן היה בכפר אתא הרב בנימין מנדלזון זצ"ל, ופניתי אליו ושאלתי: המזרחי מחפש בעל תוקע, האם ללכת? תבין, ברומניה לא היה מזרחי, וחשבתי שזה מעין רפורמים, ולא ידעתי האם זה ראוי להתפלל בימים נוראים במזרחי? אולם הרב ענה: אדרבא, למה לא! והלכתי.

לפני התקיעות ביקשתי לעשות הפסקה כדי שאוכל לילך לטבול במקוה, כפי שהייתי רגיל. איך אפשר לתקוע ללא מקוה? כתוצאה מכך זמן התפלה התאחר, והיו בעלי בתים שרטנו. ובשנה הבאה, כאשר שאלתי האם הם מעונינים בבעל תוקע, ענו, שאחד המתפללים מאותו בית כנסת מבקש לתקוע. ואין להם צורך בתוקע מבחוץ.

התעניינתי בבתי כנסת אחרים. וכאשר ראה הרב זצ"ל שאני מחפש מקום לתקוע בו - התעניין מדוע איני ממשיך לתקוע במזרחי? וכאשר שמע את הסיבה מצאו הדברים חן בעיניו, ואמר: "הבעל תוקע שלנו נוסע השנה לרבו, האדמו"ר מגור לירושלים (היה זה ראש השנה תש"ט, השנה הראשונה לכהונתו של ה"בית ישראל" והנסיעה לגור התחדשה) א"כ אתה תשמש בעל תוקע בבית הכנסת הגדול". ומאז התמדתי במצוה זו.

הרב יהודה גפן זצ"ל

עם יסוד בית הכנסת "היכל שלמה" בשנת תשט"ו נימניתי כאחד מתושבי שיכון פא"י, על המתפללים הקבועים בבית הכנסת. ובראש השנה של אותה שנה בנין בית הכנסת היה גמור, והחליטו לערוך בו את תפלות החגים. ור' שמעון ביקש, דרש, החליט, שאהיה בעל התוקע. וכך היה.

באותו זמן שימש ברבנות כפר אתא הרב יהודה גפן זצ"ל. יום אחד

הוא פוגש אותי ושואל: מדוע עזבתי את משרתי כבעל תוקע בבית הכנסת הגדול? הבנתי שיש לו קפידא על כך, וסיפרתי זאת לר' שמעון והחלטנו שיש לפייס את הרב.

לקראת פורים נדברנו שנבוא אל הרב לאחר סעודת פורים עם מתפללי בית הכנסת ונערוך 'הצגה' על נושא השופר והחזקה. וכך תתפוגג הקפידה שלו, אם יש לו. וכך היה. נכנסתי ראשון לבית הרב, כאשר אני תוקע בשופר, והרב שואל: היום באת לתקוע?! ואני עונה כלשון הזוהר: פורים כיום הכיפורים. ואז מתפרץ אחרי ר' שמעון לבית הרב, ושואל: איפה השופר? ואני נמלט לצידו השני של השולחן, והוא אחרי. היה שם בין המסובים בבית הרב, הרב נחום ספרא זצ"ל, שבעבר שימש כרב בפרנקפורט, ולא היה רגיל להצגות, בפרט לא בבית הרב, וחשב שיש כאן ריב אמיתי. על כן צעק 'החזיקו אותו'. והיו שתפסו אותי, והחזרתי את השופר לר' שמעון. אחרי שהיה השופר בידו 'ניסה' ר' שמעון לתקוע ולא הצליח. על כן אמר לרב: אני זקוק לא רק לשופר אלא גם לבעל תוקע. תחזירו לי גם אותו. אחרי דין ודברים ארוך וטענות ונימוקים החליט הרב "להחזיר" גם את הבעל תוקע, וכולנו פרצנו בריקוד.

מאז הפך הדבר למסורת. הקהל היה מתאסף בליל פורים אחרי הסעודה בבית הרב, ואני ור' שמעון היינו עורכים הצגה מעיניני דיומא. בשנה שאחריה, נשלחה על ידי הרוסים לחלל חללית, אז קראו לזה ספוטניק, ובתוכה כלבה. ואנחנו ערכנו הצגה כיצד ר' שמעון טס לחלל, כדי לברר מה אומרים בשמים על אנשי כפר אתא. ר' שמעון נקרא מיסטר איינשטיין ואני קבלתי את השם: פרופסור צוויישטיין (על משקל אינשטיין). צבעתי את הזקן השחור שלי בצבע לבן, וחבשתי כובע שחור של פרופסור. תפקידי היה לבדוק את אינשטיין אם הוא כשיר לטוס לירח.

אבא בפורים בשעת חדוה

במרכז החדר עמדה חבית, שהיתה אמורה לשמש כחללית ור' שמעון הופיע עם כלבלב, כאשר על גב חולצתו מצויירת מפת העולם. ואני עם סטטוסקופ בודק את כתפו. דופק על הכתף ושואל: כאן באפריקה לא כואב לך? ואז הוא אומר: כן, תן לי גירוד באפריקה.

כאן מפסיק ר' משה ושואל: האם כל זה חשוב להיסטוריה של ר' שמעון...? ור' משה בעצמו עונה את התשובה: כל מה שעשה - עשה לשם שמים. לשמח אלקים ואנשים. פליטי שואה, אנשים קשי יום, גלמודים, שהשואה חרצה בהם את רישומה.

ור' משה ממשיך: "אחרי שסיימתי את 'הבדיקה', נכנס לחבית, בידו האחת החזיק פנס, ובידו השניה מכשיר אזעקה. כאשר נכנס לחבית נתן "יריה" באקדח צעצוע, באותו זמן הוציא אחד שעמד בחוץ את הפקק, ונעשה חושך. ובשעה שנעשה חושך הפעיל את האזעקה. ואז אני שואל: נו אתה כבר על הירח?. .. עוד לא... והכלבלב נבח... כך עד שהגיע לירח.

ואז התחיל לשדר "מהשמים" ידיעות על אנשי הכפר. לדוגמא זכורים לי דבריו על ר"ס שהיה אדם אמיד: "כאן בשמים אומרים שר"ס יחיה לעולם. עד היום לא מת בכפר אתא אדם עשיר". אינני זוכר את כל מהלך הדברים רק את הסוף כאשר כולם רוקדים "טובים מאורות".

איש הספר

אני מבקש מר' משה לספר על עצמו. הדבר קשה לו. הוא טיפוס שקט ומופנם. מי שמכיר אותו מתפלא: כיצד יתכן שר' משה בינדר השתתף בהצגה לפני קהל צופים? ור' משה אומר לי: ר' שמעון ידע להוציא מכל אחד את המיטב ולרתום אותו לעגלת העסקנות.

אני נולדתי בצ'רנוביץ, בירת חבל בוקבינה ברומניה, בשנת תרע"ו - 1916". אומר ר' משה מעדנות. אולם מיד עוצר ואומר, אל תכתוב את זה. תבין, בתעודות אני נרשמתי כיליד 1906. היה זה בגלות טרנסניסטריה, כאשר הגרמנים נסוגו, נכנסו הרוסים ושלחו את הצעירים לחזית. חיפשתי עצה כיצד לחמוק מהגיוס. היה לי פתק שאני רב, אולם חששתי שאין זה מספיק, על כן שיניתי את תאריך לידתי. כאשר באתי לארץ, בקשתי להרשם בתאריך הלידה האמיתי, ואמרתי לפקיד תרשום יליד שנת 1916. אולם הוא ענה לי אותי זה לא מענין אני מעתיק מהתעודות הקודמות.

ר' משה מצטדק, מושך בכתפיו ואומר : נו, מה עוד יכולתי לעשות?! ניכר שהדברים מציקים לו עד היום. הוא מספר כי כאשר מלאו לו תשעים שנה, קיבל מהמדינה מתנה לרגל מלאת לו מאה שנה. ואינו יכול להשתמש בה, זו הרי הולכת שולל, הוא אומר.

כאשר הייתי בחור למדתי בויזניץ. אצל ראש הישיבה בעל ה"דמשק אליעזר". צ'רנוביץ היתה עיר מודרנית באופיה ובחורים חסידיים נסעו ללמוד בויזניץ. הרבי באותה עת היה בעל "אהבת ישראל". והוא התגורר במקום אחר, ובא לויזניץ לשבת חנוכה.

לאבי קראו בנימין לינקר. כן, שם משפחת אבי היה לינקר. וגם לי קראו בישיבה משה משולם לינקר. אולם ב"ניירות" נקראתי בינדר, כשם משפחת אמי. מדוע? הוא מתלבט, הורי לא נישאו רשמית, הוא אומר.

האב היה נגר במקצועו. אולם פעם ניתז כפיס עץ מהמשור ופגעה בילדו הבכור,

וכתוצאה ממנה נפטר הילד. לכן החליט האב לנטוש מקצוע זה, ופתח בביתו מכולת. אולם פעם פתח גוי את הדלת בתנופה, והיא פגעה בילד שני, וגם הוא נפטר. משה משולם הוא הבן השלישי. היה לו גם אח צעיר ממנו בשם גרשון, והוא נעלם בשואה בערבות טרנסניסטריה, ויתכן שהוא חי. חיפשתי אחריו אחרי השואה אולם לא הצלחתי למצאו.

סמוך למלחמת העולם השניה התחתן ר' משה, וכך הוטל הזוג הצעיר מיד אל השואה. בשלהי שנת תש"א, כבשו הגרמנים את חבל בוקבינה מיד הרוסים, והחלו בשילוח תושביה היהודים למחוז טרנסניסטריה שבאוקראינה. היה זה אזור ביצות, ובו כפרים רבים. ואנו היהודים היינו חייבים להסתדר במקום זה בכוחות עצמנו. אף אחד לא דאג לנו לדיור ולכלכלה. יצאנו לגלות אני ואשתי, כאשר אשתי נושאת את שמיכות הפוך שלנו, ואני בתרמיל גב - טלית ותפילין ומעט כלי בית. (שמיכות היינו חייבים לקחת, כדי שנוכל לישון בכל מקום, ללא שמיכות היינו עלולים לקפוא). התפזרנו בכפרים: לגויים היה אוכל בשפע, לחם וחמאה, אולם כלים לשימוש יומיומי לא היה להם. וכך התחלתי לסחור במסחר זעיר. כל היום עמדתי בשוק עם שולחן מתקפל ומוכר סידקית, מחטים וכד', עומד ברגלים קפואות, ורוקד על עמדי כדי שלא יקפאו.

ר' משה נסחף לתוך זכרונותיו, יום אחד ראיתי גוי שייגץ ובידו חבל מלוכלך. בדקתי את החבל וראיתי שהוא טוב לפתיליה. אחרי שקניתי אותו בפרוטות, רחצתי אותו בנחל, חתכתי אותו, וממנו חייתי שבוע.

כאשר ראיתי שחסרים לכפריים כפתורים לחליפות תלשתי כפתורים לבנים משמיכות ישנות, צבעתי אותם בצבע שחור, ומכרתי. כך בצורה כזו חיינו שלוש שנים.

אולם הכאב הגדול שלי היה מצבם של ספרי הקודש. הם נמכרו ע"י פליטים רבים בשוק בפרוטות, והגויים היו קונים אותם לצרכיהם ולהסקה. ניסיתי לדבר על

"אולם הכאב הגדול שלי היה מצבם של ספרי הקודש. הם נמכרו על ידי פליטים רבים בשוק בפרוטות"

ליבם של הפליטים, שיחזיקו את הספרים כסגולה. וכאשר לא הצלחתי קניתי אותם, למרות שלא הייתי זקוק ליותר מסידור אחד.

המשכתי במצוה זו גם אחרי השואה. כאשר ראיתי בבית כנסת ספרים בלויים או מתפוררים, הייתי תופר ומדביק אותם. ולכן כאשר נוסד בית כנסת היכל שלמה, פנה אלי ר' שמעון ואמר: תראה חסר ספרים, אולי אתה מוכן לקבל על עצמך טיפול בזה. הכנתי קופסה, וכתבתי עליה "תיקון ספרים". ומידי פעם הייתי נוסע לחיפה, שם היתה חנות של ספרים ישנים, וקניתי בפרוטות את הספרים הדרושים. לדוגמא נזכר ר' משה: כאשר למדו גמ' ביצה, נסעתי לחיפה, ומתוך כרך ישן של גמ' ראש השנה, יומא, ביצה, הפריד המוכר גמ' ביצה. ואני התקנתי אח"כ כריכה מקרטון.

ר' משה ממשיך ומספר: ר' שמעון היה מכבד אותי בשמחת תורה, בכל שנה ושנה, ב"חתן בראשית". ובשבת בראשית שלאחריה הייתי עורך קידוש בבית לכל המתפללים. בתחילה חשבתי שהסיבה לכיבוד זה היא בגלל התעסקותי ב"תקון ספרים". אולם עם השנים חשתי שהסיבה לכך היא משום שרצה להכניס תוכן ושמחה לביתי. כפי שהנך יודע, הוא אומר כמעט בלחש, אני ורעייתי הננו ל"ע חשוכי בנים. ואצל השכנים היו נערכות מידי פעם שמחות. ושמחה זו של הקידוש בשבת בראשית היתה השמחה היחידה שאנו ערכנו. וזו העסיקה אותנו חודשים אחדים. לקראת החגים היינו מדברים אני וזוגתי שחייבים להתכונן לקידוש. ואחרי הקידוש החלפנו חוויות איך היה וכו', ואיך הצליח הגלר (רגל קרושה), ומה זה אמר, ומה ההוא אמר...

ארון הקודש המפואר בבית הכנסת "היכל שלמה"

זו היתה כוונתו של ר' שמעון בכיבוד הזה של "חתן בראשית", למרות שידע שאינני אדם של כבוד.

הראיון עם ר' משה מתארך, הוא שופע חיוניות למרות גילו. אולם הפשטות והענוה טבועים באישיותו. וכאשר אני מתענין בעברו ובמעשיו הוא אומר: בשביל מה אתה כותב עלי, האישיות שלי איננה מוסיפה ולא כלום. תראה, אתה יכול לכתוב על אנשי מעלה רבים שהיו בכפר אתא ובבית הכנסת. כמו ר' יהודה פלדמן זצ"ל, שהיה כולו לה'. כל התפילה עמד על רגליו, מרוכז בתפלתו. ואשר שימש בעל קורא ובעל תפילה בימים נוראים ב"היכל שלמה".

פעם שאלתי אותו, מדוע הנך קורא כה באיטיות? כפי שהנך זוכר הוא קרא בתורה כמונה מעות. והוא ענה לי: אני צריך לפחות לכוין את הפירוש של המלים. גם הילדים שלו לא העזו להפריע לו באמצע התפלה. כאשר אחד הילדים הקטנים רצה לשתות מים וכד', ביקש האחד מהשני - הקטן מהגדול, ולא העזו לבקש מהאבא השקוע בתפלתו.

לקראת הסוף, כאשר ר' משה מבקש לסיים את השיחה, הוא אומר, אם היו מבקשים ממני להספיד את ר' שמעון הייתי אומר: כל אחד מילא תפקיד מסויים, אולם ר' שמעון היה איש שהכל בו. היה בעל תפלה, מגיד שיעור, דרשן, עסקן, ומעל הכל אדם שהשמחה שפעה ממנו. אני זוכר כאשר בא לכפר אתא בראשית שנת תש"ח אני באתי שנתיים לפניו. ואז החלו להתקבץ אנשים פליטי שואה. חלקם מרירים, וחלקם... (הוא שותק ומתקשה למצוא הגדרה נכונה שלא תפגע כביכול במישהו) ואז הופיע ר' שמעון, ואפשר לומר שהוא החיה את כפר אתא. הוא הוכיח שפליט שואה אינו חייב להיות מסוגר וממורמר. אלא להיפך להעניק לאחרים. ואת זאת הוא עשה.

פרק מט

דמויות הוד

ר' יודל פלדמן

אני עדיין מתלבט האם הכותרת "ר' יודל פלדמן" איננה מיעוט דמות לרב הצדיק הרב יהודה פלדמן זצ"ל, מעמודי התווך, ודמות המזרח של כפר אתא בכלל ובית הכנסת היכל שלמה בפרט. אולם מי שהכירו מקרוב יודע כי תוארי כבוד ושבחים פוגמים בעדינות נפשו של ר' יודל שהיה דמות מופת של יהודי העובד את ריבונו. ובשם זה היה נקרא בפי כל: ר' יודל פלדמן, או. .. המורה פלדמן, על שם תפקידו בחינוך ילדי ישראל.

אין פלא איפוא, כי כאשר נוסד בית הכנסת "היכל שלמה" הזמינו אבא ז"ל אחר

כנס היסוד להקמת "היכל שלמה". בראש השלחן: הרב נחום ספרא, אבא והרב דניאל בריסק. מימין לשמאל: ר' שלמה קליגר, ר' אברהם אלטמן, ר' שמשון פוגל. משמאל לימין: ר' יהודה פלדמן, ר' חיים בוים, ר' שמואל טסלר, ר' שמואל יוסקוביץ

כבוד להימנות בין מתפלליו ולשמש כ"בעל קורא" ובעל תפלה בימים הנוראים. למרות שלא היה דר בקרבת מקום.

מי היה ר' יודל פלדמן? הוא נולד בפרשבורג שבהונגריה בשנת תרס"ח, ולמד בישיבת מטרסדורף. בשנת תרצ"ח שיגר המנהיג האגודאי ר' משה בלוי ז"ל קריאה לישיבות הונגריה לשגר מורים עבור תלמודי התורה בארץ ישראל. ור' יודל נענה לקריאה זו ועלה לארץ ישראל. תחילה התגורר בירושלים ואחר נשלח להורות בבית הספר החדש שזה עתה נוסד בכפר אתא.

ר' יודל היה מלמד שעיצב את אישיותם של תלמידיו, לא רק בשעה שעמד לפניהם בכתה, אלא בכל עת שראוהו היה להם מה ללמוד. בהליכותיו רוויות גינוני האצילות, שהעדינות שזורה בהן. בבית המדרש כשהוא משכים שעה קודם תפלתו ומכין את עצמו כדבעי לתפלה, ובתפלה - כיצד עומד על מקומו וכל מלה יוצאת מפיו במתינות ובנעימה, בעוד הדמעות זולגות על לחייו. עד שהרב בנימין מנדלסון, רבה הראשון של כפר אתא התבטא עליו: בכחו של ר' יודל לקחת קויטלאך.

בשנים הראשונות למגוריו בכפר אתא, עוד לפני מלחמת השחרור, היה בעל קורא בקיבוץ של... השומר הצעיר הסמוך לכפר אתא - רמת יוחנן. בקיבוץ התגוררו אחדים מהורי החברים, יהודים דתיים מבוגרים שעלו מן הגולה. ור' יודל התנדב והלך כל שבת רגלית מרחק רב, כדי להשלים את מנינם ולקרוא להם בתורה.

קריאתו היתה לשם דבר; נודע כמדקדק נפלא. ובעמדו בתפילה היה סוחף עמו את כל המתפללים. תשלום, למותר לציין, לא היה מקבל על כך. כאשר ניסה פעם אבא ז"ל להציע לו תשלום עבור תפלותיו בימים נוראים, היתה תגובתו: בעבור נעליים לילדי לא אמכור את תפילותי. למרות ששכרו הספיק בקושי לצרכי משפחתו הגדולה, שהתגוררה בתנאים קשים.

הרושם העמוק שהותיר בקריאתו ובתפילותיו נותר קיים עד היום בקרב מתפללי "היכל שלמה". עד היום בהגיע פרשת "עקב" יהיו שיזכירו את "ועתה מה ה' אלקיך שואל ממך" אותו השמיע במתיקות האופיינית לו בקריאת התורה. גם בימים הנוראים חוזרים רבים על הקטעים אותם השמיע ברתת ובתחנונים.

במקום שאתה מוצא גדולתו שם אתה מוצא ענוותנותו ופשטותו. צניעות וענות חן אפפו את ישותו. כפי שמספר בנו ר' ישכר מעדות אישית: בשנת תשכ"ג התארגנו חברי בית הכנסת היכל שלמה וכתבו ספר תורה חדש ומהודר, לזכר קדושי השואה הי"ד. חגיגת הסיום נחוגה בבית הכנסת ברוב פאר והדר. כפי המנהג, לפני הכנסת ספר התורה החדש להיכל, היו קוראים בו בפרשת וזאת הברכה. והנה היה נוכח שם רב חשוב פליט שואה שביקש להיות הבעל קורא בהזדמנות חשובה זו, אולם רבים מהמתפללים מחו: יש לנו כאן בעל קורא קבוע והוא ר' יודל, וראוי שהוא

שלט הזכרון לזכרו של הרב יהודה אריה פלדמן זצ"ל

גם כן יקרא היום. אבי ז"ל אשר קולות הויכוח הגיעו לאזניו, נטל את ידי, ולחש לי: הבה נלך, וחמק ויצא מכניסה צדדית...

ר' יודל נפטר מן העולם בשם טוב ביום כ"ב באב, שנת תש"ל. ומתפללי בית הכנסת היכל שלמה קבעו מעל מקום מושבו (וליתר דיוק מעל מקום עומדו, שכן מעולם לא ישב בתפלתו) טבלה של שיש ובה כתוב: כאן קבע מקום לתפילתו האי איש תם וישר חסיד ועניו מחנך ומלמד תשב"ר... (ראה תצלום).

ש"ס איד - הרב מוטל ארזון זצ"ל

ר' מוטל ארזון

דמות נוספת שנמנתה בין מתפללי "היכל שלמה" והאצילה מהודה עליהם, היתה הרה"ח ר' מרדכי, שנקרא בפי כל ר' מוטל ארזון זצ"ל. ר' מוטל היה דמות של מרביץ תורה ובהיכל שלמה לימד את שיעורי הערב. בין מנחה למעריב - משניות, ואחר תפלת ערבית - דף היומי (בעוד שאבא ז"ל לימד דף היומי לפני תפלת שחרית בבוקר).

מי היה ר' מוטל? מספר בנו ר' יהודה, כיום מיקירי הקהילה החרדית בחיפה: "אבא ז"ל נולד בבלשקי, פרבר של קאליש, בשנת תרע"ח (1918), לאביו ר' יהודה מחסידי סוכאטשוב. בהיותו ילד כבן שבע-שמונה התאלמן סבו, שהתגורר בדוואר, ומוטל נשלח להתגורר עמו. במחיצתו גדל והתחנך. כאשר פרצה השואה נכלא בגיטו לודז'. אח"כ נשלח למחנה אושויץ, אותו שרד ממות לחיים. עם תום השואה עלה לארץ ישראל בדרכי ההעפלה ונשלח לכפר אתא.

באנו לכפר אתא בשנת תש"ט, ואת פנינו קיבל אביך ר' שמעון ז"ל, שגם דאג לנו בחבלי הקליטה הראשונים. עזר לאבי ז"ל למצוא עבודה. עד שהתקבל לעבודה ברבנות

כממונה על הערובין, על בית השחיטה ועל התרומות והמעשרות.

אבי, ממשיך ר' יהודה ארזון לספר, היה ש"ס איד. הידע שלו היה מדהים. אמנם לא בסגנון של ימינו. לדוגמא אספר לך, כאשר למדתי בישיבת אור ישראל בפתח תקוה, והייתי בא לחופשות, הייתי אומר לו חקירות של מגיד השיעור ר' יוסף רוזובסקי זצ"ל, וזה לא דיבר אליו. אבל גמ', רש"י, תוס' בהבנה של מהרש"א - שלט בכל הש"ס. כמו כל יהודי פולני.

פעם שאלתי אותו באיזה ישיבה למד. והוא השיב לי - לא למדתי בישיבה. כאשר הייתי ילד הייתי 'חדר יינגל', אח"כ הייתי 'שטיבל בחור', וכעבור שנים אחדות 'עלטר בחור' ולמדתי עם בחורים צעירים. ואח"כ למדתי עם חתנו של הרב שהיה מורה הוראה. כך למדו בפולין, לא היו אז ישיבות.

כאשר אביך ז"ל יסד את בית הכנסת היכל שלמה בשנת תשט"ו, הזמין את אבי ז"ל להתפלל ולומר שיעורים בבית הכנסת. ואבי נענה בחפץ לב, למרות שגרנו במעברה בכביש שפרעם, שזה מרחק של למעלה מק"מ. היה כאן מלבד הכרת טובה לר' שמעון, על דאגתו לנו בימינו הראשונים בכפר אתא, היתה שם אוירה של משפחה אחת גדולה. שתבין, לאף אחד לא היה קרובי משפחה - זה היה המשפחה שלנו, כולם חשו כמו אחים.

והיתה אוירה של שמחה. אביך ר' שמעון היה מנוע של שמחה. זה היה סימן ההיכר שלו. אתה יכול לכתוב כותרת: משמח אלקים ואנשים. אף אחד לא ידע

"ר' שמעון היה מנוע של שמחה - זה היה סימן ההיכר שלו". אבא בהקפות שניות ב"היכל שלמה"

לעשות את מה שהוא עשה. זכורים לי חגי שמחת תורה בהיכל שלמה, הוא הוביל את ההקפות, בין הקפה להקפה שר שירים מזרחיים כמו: אשורר שירה, ו... שירים בהונגרית, כמו: סולו קוקוש. עשה את עצמו כמו קטר כאשר כל הילדים אחריו. ביצע קוזליקים (גילגולי ראש). עד שבכפר אתא היו אומרים בשמחת תורה: נלך להיכל שלמה, ר' שמעון עושה שמח.

ואחרי התפלה, הוביל את הציבור, מדירה לדירה בשיכון. היו שידעו כבר משנה שעברה והכינו כרוב ממולא. אולם היו גם כאלה שלא הכינו, או שלא היה בידם להכין. ואביך הוציא מכיסו בקבוק בירה שהכין לעתות חרום, שלא לבייש את מי שאין לו.

גם ההתכנסויות בבית אביך בחגים נחרתו אצלנו כחוויות קודש. כמו בפורים לאחר קריאת המגילה, בו היה שופע שמחה, אומר "קידוש לפורים" ואמרות קודש. וכן בליל שביעי של פסח כשהתכנסנו אצלו לקריעת ים סוף.

בשמחת פורים

ואני חייב להזכיר גם את אמך מרת גולדה ע"ה שהכינה את התקרובת בשפע רב כיד המלך, למרות ה"צנע" של אותם שנים.

אז שמחות כאלו רוממו את האנשים ונתנו להם כח להחזיק מעמד. אתה צריך לזכור את התקופה, כולם היו פליטי שואה ומצב הרוח לא היה מרומם.

אולם עיקר המטרה אצלו היתה קביעת עתים לתורה. והוא דרש מכל המתפללים להשתתף בשיעורי התורה. ולצורך זה קבע גם הפסקה בין תפלת שחרית בשבת לקריאת התורה, כמו בשטיבלאך של גור. אני זוכר את השבת הראשונה, היתה זו השבת הראשונה שאחרי פסח, שבת פרשת צו, אנשים לא רצו הפסקה, הם לא היו רגילים לכך. אולם לבסוף הצליח לשכנע להפסקה של חצי שעה.

מה הוא עשה בחצי השעה הזו?! הוא אסף את כל הילדים הבוגרים שבבית

אבא מנחה את ההקפות השניות ברחבת העיריה

הכנסת ולמד עמנו חומש עם פירוש רש"י. כאשר הוא מתבל זאת באמרות חסידיות. אני זוכר את השיעור הראשון שלו בפרשת צו, זה נחרת לי בראש. עד עכשיו אני רואה אותו, הוא יושב בצד אחד של השולחן, ואנו ממולו, והוא מסביר באופן מוחשי את הוארט הידוע:

ביותר צריך הכתוב לזרז במקום שיש בו חסרון כיס... על מחשבת הלב שהיא חסרת "כיס"...

ונסיים פרק זה במכתבו של הרב ירחמיאל דוברוביצר מירושלים, יליד קרית אתא, אשר כילד היה בין מתפללי בית הכנסת.

לכבוד...

ברצוני להוסיף שורות אחדות לספר לזכרו של אביך ר' שמעון ז"ל, דמות שהשפיעה עלי רבות. שנות ילדותי עברו עלי ב"היכל שלמה", ולמרות השנים הרבות שחלפו מאז - אני נושא את דמותו בלבי. הליכותיו בקודש ובפרט בנושא התפלה חקוקות בלבי. דמותו - כאשר הוא עומד על מקומו בשולי בית הכנסת (כפי שזכור לי מעולם לא ישב בשעת התפלה), שקוע בתפלתו בכל כובד הראש, בחינת עבודה שבלב זוהי תפלה - מלוה אותי.

זכורה לי אפיזודה מתפלת שחרית בהושענא רבא. כאשר בעל התפלה "הריץ" את התפלה, ואז נגש אליו אביך ולחש לו: "הרי היום זה יום הדין, חייבים להתפלל בכובד ראש".

ומשפט זה נותר אצלי חקוק בעצמות, והוא צף ועולה בכל שנה ביום

אבא כשליח ציבור מכבד את ה' מגרונו

הושענא רבא. כולם זוכרים את השמחה אשר פרצה ממנו ביום שמחת תורה, ואילו אני זוכר יותר את חרדת הדין אשר שרתה על פניו ביום הושענא רבא.

נושא התפלה היה חשוב לו, ובהשפעתו הצטיין ההווי של "היכל שלמה" בתפלה רצינית.

זכותו תעמוד לנו. **ירחמיאל**

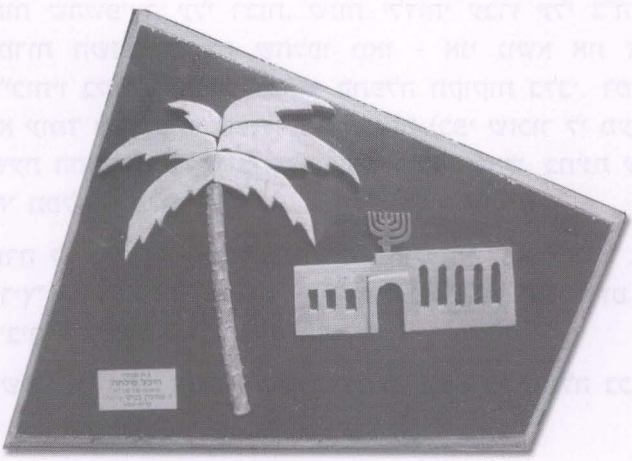

דגם בית הכנסת 'היכל שלמה' שאבא יצר כדי לשגר לגב' הלהולץ

פרק נ

דור לדור ישבח

הרב אליהו רוטנברג הוא מהדור השני של מתפללי "היכל שלמה". חמיו ר' משה ברנר ז"ל שימש בגבאות ב"היכל שלמה" משך שלושים שנה. בשנת תשכ"ז נשא ר' אליהו, את בתו של ר' משה ברנר, והתיישב בכפר אתא.

מספר ר' אליהו, לימים מנהל התלמוד תורה בכפר אתא. כאשר באתי לראשונה להיכל שלמה, פגשתי ציבור מבוגר של יוצאי שואה, ולא ידעתי האם אני יליד הארץ אמצא מקומי שם, האם אוכל להשתלב בתוכם?

ואז פגשתי אדם אחד "בן גילי", והוא ר' שמעון בניש. אשר למרות גילו ידע איך להתחבר אל הצעירים, איך לרדת אלינו. להבין אותנו.

הקירוב הראשון עבורינו הדור החדש היה שיעור מיוחד ב"תפארת שלמה" שקבע אתנו, שלא במערך השיעורים של הציבור. את השיעור קבע בביתו. בכל שבת אחר הצהרים התאספנו בביתו, על כוס תה ועוגיות מאפה ביתי. והוא פתח לנו צוהר לעולם מופלא. הוא כנראה ידע גם את הקשר שלי ל"תפארת שלמה", הייתי צאצא ישיר שלו. סבא רבא שלי הרב ישראל פנחס רבינוביץ הי"ד, רבה האחרון של העיר ראדומסק - היה נכדו של ה"תפארת שלמה". בנו סבי רבי יהושע אליעזר עלה לארץ לפני השואה, והיה רב בבית כנסת הדרת קדש בחיפה. לפרנסתו פתח קיוסק.

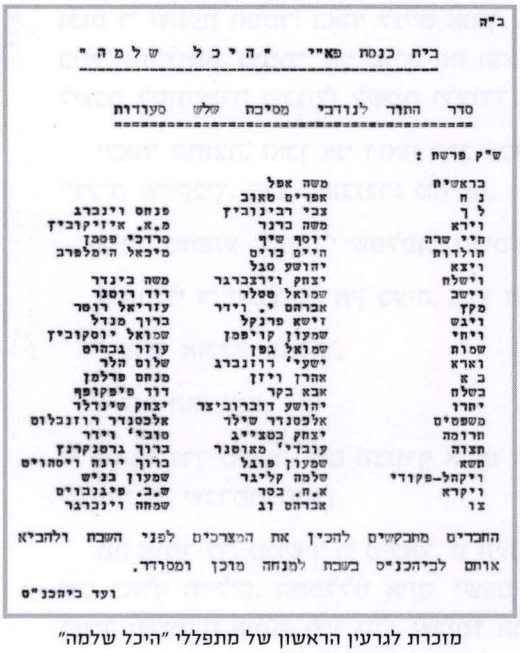

ב"ה

בית כנסת פאר "היכל שלמה"

סדר התורה לנודבי מסיבת שלש סעודות

ש"ק פרשת :

בראשית	משה אפל	
נ ח	אפרים סאוב	
ל ך	צבי רבינוביץ	פנחס וינברג
וירא	משה ברנר	מ.א. איזיקוביץ
חיי שרה	יוסף שיף	מרדכי פסמן
תולדות	חיים בוים	מיכאל היפלפרב
ויצא	יהושע סגל	
וישלח	יצחק וירצברגר	משה ביגדר
וישב	שמואל שסלר	דוד רוסנר
מקץ	אברהם י. וידר	עזריאל רוסר
ויגש	זישא פרנקל	ברוך מנדל
ויחי	שמעון קויפמן	שמואל יוסקוביץ
שמות	שמואל גפן	עוזר בכהרס
וארא	ישעי' רוזנברג	שלום הלר
ב א	אהרן ויזן	פנחס פרלמן
בשלח	אבא בקר	דוד פיפקופף
יתרו	יהושע דוברוביצר	יצחק שינדלר
משפטים	אלכסנדר שילר	אלכסנדר רוזנבלום
תרומה	יצחק בטצייג	סובי' וידר
תצוה	עובדי' מאוסנר	ברוך גרסנקרנץ
תשא	שמעון פוגל	ברוך יונה ויסהויס
ויקהל-פקודי	שלמה קליגר	שמעון בניש
ויקרא	א.מ. בסר	ש.ב. פיגנבוים
צו	אברהם זב	שפחה וינברגר

החברים מתבקשים להכין את המצרכים לפני השבת ולהביא אותם לביהכנ"ס בשבת למנחה מוכן ומסודר.

ועד ביהכנ"ס

מזכרת לגרעין הראשון של מתפללי "היכל שלמה"

חולית "שומר ישראל"

סיפור מופלא על כחו של אבא ז"ל בהפצת יהדות מתוך שמחה בכלל, ולדור הצעיר בפרט, ממשיך ומספר ר' אליהו: ביום הכיפורים של שנת תשל"ד

פרצה כידוע מלחמת יום הכיפורים. עד אז הייתי שייך לחיל קרבי. גם באותו יום כיפור הגעתי לגדוד זה. אולם שם הודיעו לי כי היות ואני כבר מבוגר וגם יש לי ילדים אחדים, הנני משוחרר מחיל זה ומשובץ לרבנות הצבאית.

הלכתי לרבנות הצבאית, שם אמרו לי: כי ברמת הגולן נמצאים גדודים שלמים של חיילי הסדר, והם זקוקים לשירותי דת, על כן אנו ממנים אותך לנציג הרבנות הצבאית בצפון הארץ. עליך לדאוג להקמת בתי מדרש ארעיים, ספרים, מרצים וכו'.

התחלתי לטפל בזה. נסעתי למועצות הדתיות שבסביבה, כמו עכו ונהריה, וביקשתי בהשאלה ספרי תורה, עליהם התחייבתי באופן אישי. השגתי גם כסאות ושולחנות של בתי ספר ישנים והקמנו אהל ענק שקראנו לו "ישיבת הגולן". ואז לקראת שבת אחת חיפשתי מרצים וזמרים שיסכימו לעלות לגולן לתת תוכן רוחני לחיילים, ולא מצאתי. היה זה בעיצומם של הקרבות ואזרחים חששו לנסוע לשם.

בצר לי פניתי לר' שמעון, היות והוא היה באותה עת מרכז המחלקה לתרבות תורנית בעירית קרית אתא. חשבתי שהוא יפנה אותי למישהו, או יתן לי כתובות. אולם כאשר שמע במה המדובר עיניו ברקו, והוא ענה מיד: "אני נוסע. תארגן לי רשיונות אחדים ואני מביא גם מקהלה".

את הסיפור ממשיך ר' מיכאל הימלפרב: "היה זה ביום שישי, ערב פרשת לך-לך, בעיצומה של מלחמת יום הכיפורים, אני יושב במועצה הדתית, בה עבדתי, והנה נכנס ר' שמעון ואומר: באתי לגייס אותך. חשבתי שהוא זקוק למתנדבים בהג"א או במל"ח וכדומה, ועניתי: אני מוכן. ואז הוא אומר, אם כך תצטרף אלינו, אנו נוסעים לשבת לקונייטרה שבגולן לשמח ולעודד את החיילים. הרכב ממתין בחוץ....

יצאתי החוצה, ואכן אני רואה רכב צבאי ובתוכו יושבים כבר אלי רוטנברג, דוד ישעיה שייקביץ, הרב ראוכנברג מחיפה.

הייתי מופתע. זכור לי שפלטתי משפט אחד: עוד לא אמרתי שום דבר בבית.

אומר לי ר' שמעון - אין בעיה, נסע דרך הבית שלך.

- צריך אוכל? שאלתי.

- לא! הוא ענה.

נסענו דרך טבריה, שם הצטרף אלינו הרב שטיגליץ, הרב הצבאי האזורי, ועלינו לקונייטרה שברמת הגולן.

מה אומר לך, ממשיך ר' מיכאל, זו היתה שבת מרוממת שלא אשכח כל ימי. היו שם כאלף חיילים. התפללנו אתם, ישבנו אתם, ואכלנו אתם. אני אפילו זוכר את השיר שלימדנו אותם, שיר טרי, שלימד הרבי מקאליב שליט"א בביקורו בכפר אתא,

"תארגן לי רשיונות ואני מביא גם מקהלה". על גדות תעלת סואץ. אבא - עומד שני מימין רביעי - ר' ישראל גרוסגליק, חמישי - ר' מיכאל הימלפרב

חדשים אחדים קודם לכן: שומר... שומר ישראל... ושיר זה סחף את כולם. אני זוכר אפילו ששמעון קרא לחוליה שלנו "חוליית שומר ישראל".

ור' שמעון התגלה בכל כשרו הרטורי. הוא נאם בסעודות השבת, בהפסקות שבין התפלות. הוא ממש הביא אותם לאקסטזה. עד שלקחו אותו על הכתפיים ורקדו אתו מסביב למחנה.

ממשיך ומספר אלי רוטנברג. מבצע זה הצליח באופן מיוחד, והדים אודותיו הגיעו גם לרמה הארצית. ואז ביקשו ממני להביא צוות זה גם ליחידות ההסדר שישבו מעבר לתעלת סואץ.

ואכן עם ראשיתה של שביתת הנשק ושוך הקרבות בסיני, ארגנה לנו הרבנות הצבאית מטוס צבאי שיצא משדה דוב בתל אביב ונחת בפאיד. זכור לי התאריך המדוייק - שבת פרשת בשלח. היות והחיילים אמרו לנו שבפרשת השבוע שעבר נזכר ליל שימורים, ואנחנו אוכלים כבר "שימורים" חודשים אחדים.

התארחנו אצל היחידה הירושלמית שישבה מעבר לתעלה, במקום שנקרא בפי החיילים "ארץ גושן". הצטרף אלינו ר' ישראל גרוסגליק מה"משוררים" בשטיבל של חסידי גור בבני ברק. גם כאן עברנו בין היחידות, אמרנו שיעורים, שרנו והלהבנו אותם. זכור לי שגם העתונים הארציים דיווחו על "שבת מרוממת שארגנו חסידים מכפר אתא אצל היחידות הקדמיות".

את הדרך חזרה עשינו במשך ימים אחדים באוטובוס דרך חצי האי סיני. כאשר אנו עוצרים מידי פעם ל"הופעה". זכור לי המשפט שאמר לי ר' שמעון באמצע הדרך: כך היא הגלות: לרדת למצרים יורדים בבת אחת, כמו שאומר הנביא ברגע קטון עזבתיך. אולם לעלות ממנה הוא ברחמים גדולים אקבצך. כמו שמתקיים בנו: ויחנו ויסעו.

פרק נא

"תשמור לי את בית הכנסת..."

ממנהטן עד היכל שלמה

קשה היה להיכנס לנעליו של ר' שמעון, אומר הרב יעקב ברמן שליט"א. הרב ברמן משמש כרב בית הכנסת "היכל שלמה" כבר קרוב לארבעים שנה, מאז שאבא ז"ל הפקיד בידיו את בית הכנסת כאשר נאלץ לעזוב את הקריה לאחר פטירתה של אמנו ז"ל, ונישואיו לרעייתו תבלח"א מרת פערל תחי'.

הרב ברמן יליד אמריקה, בן לניצולי שואה. למד בישיבת חפץ חיים במנהטן, בית שרגא במונסי ובית מדרש עליון בברוקלין. בשנת תשכ"ז עלה ארצה ונשא לאשה את

"תשמור לי על בית הכנסת" הרב יעקב ברמן בשערי בית הכנסת

הרבנית מרת שרה, בתו של ר' אברהם רוט מחיפה. אחרי נישואיו חזר לאמריקה כדי לסיים את לימודי ההוראה. אחרי שהוסמך להוראה על ידי הגאון ר' מאיר גרינברג, שנקרא הרב מקיזמארק, מבית דינו של הגאון ר' יצחק אייזיק ליבס, חזר ארצה.

הרב ברמן, קומתו ממוצעת, הר' שבפיו מתגלגלת ומסגירה את מוצאו. מבעד למשקפיו משתקפות עינים כחולות המביעות טוב לב. סיפור הקשר שלו עם "היכל שלמה" נשמע ציורי. וכפי שהוא מספר:

חזרנו לארץ בחודש אב של שנת תשל"ג. מהסוכנות הציעו לי משרה של מגיד שיעור ב"שדה יעקב", ומקום קרוב להתגורר בו - בקרית אתא. בשבת הראשונה שלי בקרית אתא, דומני שהיה זה שבת פרשת ראה, הלכתי בשבת אחרי הצהרים לטייל בסביבה כדי למצוא מקום תפלה קרוב. הגעתי לרח' יהודה הלוי, והנה פוגש אותי ר' שמעון בניש, נותן לי שלום עליכם במאור פנים, ומתענין מהיכן אני, ומה מעשי, שאלות שגרתיות. ואחר אומר: אולי אתה רוצה להשתתף בשיעור שמתקיים עתה?

- במה השיעור? אני שואל

- בספר "תפארת שלמה", הוא עונה.

הכרתי את הספר, אבל לאמיתו של דבר מעולם לא התעמקתי בו. שמחתי על ההזדמנות להכיר ספר זה. וענית: בסדר נשמח להשתתף.

- היכן השיעור? אני שואל

- ור' שמעון עונה: כאן ממול, אצלי בבית.

אני נכנס. מסביב לשולחן ישבו כבר כעשרים איש. צעירים ומבוגרים. ור' שמעון פותח: מקריא את דברי התפארת שלמה, בצורה מרתקת ומושכת, מוסיף מקבילות מרש"י, רמב"ן, מדרש וזוהר. משלב סיפור חסידי, אמרה שנונה. הוא שלט לגמרי בקהל מאזיניו. אנשים התערבו, הקשו תרצו, והתפתח דיון מעמיק. והדברים היו שמחים כנתינתם. מעולם לא חשתי מתיקות כזו בספר חסידי.

- בתום השיעור פונה אלי ר' שמעון ושואל: היכן אתה מתפלל?

- ואני עונה כי אני מטייל כאן בסביבה בחיפוש אחר מקום להתפלל בו.

- יש כאן ממול בית כנסת, אומר ר' שמעון, ומצביע לעבר בית הכנסת היכל שלמה הסמוך לביתו, ואתה מוזמן.

- יש מנחה?

- כן!

- אני נכנס, ור' שמעון שואל: אתה יודע לקרוא בתורה?

- כן! אני עונה, למרות שלא הכנתי את הקריאה.

- אם כך - תקרא. וקראתי. אחר כך נותרתי לסעודה שלישית. ור' שמעון כיבד אותי לומר דבר תורה... ואמרתי. זה היה המפגש הראשון שלי עם היכל שלמה ונותרתי בו עד היום.

המנצח על התזמורת

ממשיך הרב ברמן: אני רוצה לספר על ההווי של בית הכנסת כאשר קיבלתי אותו לידי. היה זה בית כנסת מאד מעניין. הרכב המתפללים היה מגוון. חלקם הארי - פליטי שואה שבאו לכאן עם קום המדינה. והיו גם ותיקים ממיסדי קרית אתא, שבאו לכאן בשנות ה'תר"צ. היו איכרים, עובדי אדמה, פועלי כפים, והיו סוחרים זעירים ופקידים. היו יוצאי פולין, הונגריה, גאליציה, צכוסלובקיה, גרמניה ועוד. ועל כל ה"תזמורת" הזו נצח באמנות נפלאה ר' שמעון, ולא זכור לי שהיו מריבות, סכסוכים וכדומה. היתה אחוה נפלאה בין כל המתפללים.

היו אז שני גבאים: ר' משה ברנר ור' זאב ברגר, והנשיא: ר' שמשון פוגל. כולם בעולם האמת. ור' שמעון כאמור - הרוח החיה באופנים.

היה זה כאמור סמוך לחגי תשרי תשל"ד (שביום כיפור שלה פרצה מלחמת יום כיפור). והגבאים ביקשו ממני שאהיה "בעל שחרית" בימים הנוראים. בעל מוסף היה אז ר' יוסף שיף ז"ל, חסיד באבוב, ונין ונכד לבעל ה"נועם אלימלך". ומאז ועד היום אני בעל שחרית. בעלי מוסף התחלפו אחרי פטירתו של ר' יוסף שיף, היה ר' יוסף גאנץ, ר' משה קליין, ובחמש השנים האחרונות - בני אלימלך שיחי'.

זכור לי במיוחד שמחת תורה. לא היו כאן כיבודים או מעמדות. כולם היו שווים אצל התורה. לימים סיפר לי הגבאי, ר' זאב ברגר, כי בשנה הראשונה לגבאותו נתן לו ר' שמעון, טרם ההקפות, הוראה: "תראה... בהקפות הראשונות תכבד את ר' יהושע דוברוביצר ואת ר' טוביה וידר, את 'היהודים היפים' - ר' חיים... ור' מיכאל... אתה יכול לכבד אח"כ, לא יקרה להם כלום". ר' יהושע ור' טוביה היו בעלי מלאכה שנהנו מיגיע כפם, ואותם ביקש ר' שמעון לרומם, להאהיב עליהם את התורה. והיום ממרחק של שנים, כאשר אני מתבונן בילדיהם של יוצאי בית הכנסת, אני רואה שבין היתר גם ר' יהושע ור' טוביה זכו לבנים ראשי ישיבות ומורי הוראה.

וזכורה לי, אומר הרב ברמן בגעגועים, מסיבת הפרידה מהחג. היה זה בדמדומים של צאת החג. כל המתפללים יושבים בשולחן המערבי, על כיבוד קל, ור' שמעון מצביע פתאום על השמש השוקעת וקורא: אוי החג עומד לחלוף. והוא עוצם עיניו ושר ברגש את הניגון הידוע: קרב יום אשר הוא לא יום. וכולם מצטרפים אליו. קשה לי לתאר לך את האוירה שהוא השרה. היו אלו יהודים, איך נאמר... קשי יום, אשר ר' שמעון הצליח לרומם. ואני חשתי כמו בסיפורים שקראתי בילדותי על היהודים הכפריים שבאים להסתופף בצל "יהודי טוב".

אחר כך שרו שירי "שארית הפליטה" שהיום כבר לא שומעים אותם, כמו: שבשפלנו זכר לנו... זכר דבר לעבדך... גייץ אריין נחומלה... זו היתה חויה של שמחת תורה הראשונה שחויתי בארץ.

בעיצומו של אותו חורף של שנת תשל"ד, הזמין אותי ר' שמעון ערב אחד לביתו, ואמר לי - תראה אני עומד לעזוב בקרוב את קרית אתא, עקב נישואי (רעייתו גולדה ז"ל נפטרה שנתיים קודם לכן) וברצוני להפקיד בידך את ההנהגה הרוחנית של בית הכנסת... ואני מבקש ממך: תשמור לי על בית הכנסת.

אני נסיתי להתחמק, ואמרתי: ר' שמעון תשמע, יש לי ילדים קטנים בבית, ואני גם מלמד בישיבה, וכו'. אולם חשתי כי עתידו של בית הכנסת קרוב מאד לליבו, והסכמתי.

ומאז... כבר קרוב לארבעים שנה... אני הרב, הפסיכולוג, החזן וגם הגנן... הוא מסיים בחיוך.

ההשקעה הטובה ביותר

הרב ברמן ממשיך ומספר: ברצוני לעמוד על נקודה חשובה בהנהגת בית הכנסת, שר' שמעון העביר לי: קביעת עיתים לתורה. בבית הכנסת חייבים להיות שיעורי

סיום הש"ס בהיכל שלמה, ביום ח' בטבת תשע"ב. מימין לשמאל: הרב משה חיים לאו, הרב שמעון למברגר ממאקאווא, ורב בית הכנסת הרב יעקב ברמן

תורה קבועים, כך אמר. והוסיף: והמתפללים חייבים להשתתף בהם, מי במעט ומי בהרבה. ואתה חייב לעמוד על כך.

ואני רוצה לספר לך. לפני כחודש (בחודש אב תשע"ב) חגג כל עם ישראל את סיום הדף היומי. וגם כאן בקריה נחוג הדבר. אבל אף אחד לא ידע שהשיעור הראשון והקבוע של הדף היומי בקרית אתא נוסד על ידי ר' שמעון עוד בשנת תשט"ו, בחודש הראשון לחנוכת היכל שלמה. והוא עצמו היה המגיד שיעור הראשון. והוא התמיד בזה כאן יותר משני מחזורים. השעור נאמר על ידו כל יום בשעה 5:30 לפנות בוקר. אחרי שר' שמעון עזב נותר שיעור דף היומי בערב שנמסר על ידי ר' מוטל ארזון. ואחרי פטירתו - על ידי אברכים אחדים מכולל מאקווה. וכיום - ואני מבקש שתציין זאת - המגיד שיעור הנוכחי הוא הרב חיים וינשטוק. הוא כבר סיים עם הציבור כאן בבית הכנסת מחזור שלם של שבע שנים. ואני חושב שזו ההשקעה הטובה ביותר של בית הכנסת. למה? משום שלדור הקודם יש המשכיות. אתה צריך לראות את האנשים שמשתתפים בשיעור. השיעור הקבוע יצר בהם שינוי. הוא הפך אותם לבני תורה. זו השקעה במלא מובן המילה, אומר הרב ברמן כשהוא מקיש באצבע צרידה על השולחן.

ורבני העיר יודעים להעריך את המלאכה שמתבצעת כאן. והדבר בא לידי ביטוי בכל שנה ביום ח' בטבת, יום הזיכרון לר' שלמה יוסף הלהולץ ז"ל, שעל שמו נקרא בית הכנסת. שמצויין כאן בהשתתפותם בכל שנה בבית הכנסת, בסיום משניות וסעודת מצוה. והם מציינים שזו מורשתו של ר' שמעון הנמשכת והולכת.

"ההשקעה הטובה ביותר" שיעור דף היומי. במרכז: הרב חיים ויינשטוק

פרק נב

כי עבדך ערב את הנער

אבא ז"ל ראה בחינוך הנוער משאת חיים, בבחינת "כי עבדך ערב את הנער". הוא החל בפעילות זו עוד בלודז' שבפולין, ולא הרפה ממנה עד זקנה ועד שיבה.

אחת הפעולות הכבירות בתחום זה היתה הקמת והפעלת ישיבות ערב לנוער בקרית אתא. את הישיבות הראשונות הקים עוד בשנת תשכ"ב (1962) בעת אשר שימש כרכז המחלקה לתרבות תורנית בעירית קרית אתא. אולם הוא המשיך להפעיל, לפתח ולשאת באחזקתן גם אחרי שעזב את קרית אתא, עקב נישואיו למרת פערל תחי' מניו יורק. ואדרבא, פעילות זו הגיעה אז לשיאים חדשים, כאשר רעייתו נרתמת לפעילות ברוכה זו, באמצעות גיוס כספים, שמכוחם נפתחו סניפים נוספים. עד שבשיאם הם עמדו על 27 סניפים!

מן הראוי להעתיק כאן מכתב שאבא ז"ל כתב לאחד הנדיבים, בו הוא מביע את רחשי לבו, ואת מחוייבותו לחינוך ילדי ישראל בהיותו שריד שואה שראה בעיניו

כנס פתיחה לישיבת ערב.
מימין לשמאל: ר' אברהם לפה, ר' אהרן ינקלביץ, אבא, ר' יוסף פוגל

את השמדת ילדי ישראל. למרות אריכות המכתב חושבני שכדאי להעתיק אותו במילואו:

אני הגבר שריד השואה עברתי בגיטאות מחנות השמדה ראה ראיתי בעני עמי במיוחד הסבל, העינוי, ההשפלה והשמדת ילדי ישראל הנחמדים מפז בתוכם ילדיי וכל משפחתי הענפה השם ינקום דמם.

אחרי שזכיתי לצאת מתופת הגיהנום בחסדי השם קבלתי על עצמי להתמסר לשרידי הילדים, עברתי במחנות גרמניה אספתי שרידים גלמודים לחנכם לחזקם ולהפיח בהם זיק של תקוה, אמונה ורצון להמשיך בחיים יהודיים. הקמתי קבוצות נוער וקיבוץ "חפץ חיים" בלנדסברג והסביבה, ליויתים והתקשרתי אתם בכל דרכי ההעפלה והבריחה במחנות קפריסין עד שזכיתי להביאם ארצה ולראותם מקימים בתים ודורות נאמנים לה' ותורתו.

עברתי לגור בקרית אתא. כשהגיעו העולים מארצות המזרח, תימן, מרוקו, רוסיה וגרוזיה טיפלתי בילדים והקמתי למענם מועדונים ללמדם תורה ודרך ארץ. ב"ה זכינו וראינו ברכה בעמלנו, אני ורעיתי תחי' ממשיכים הלאה בעבודת הקודש ברוח, וב"ה בחומר, ככל האפשר ולמעלה מהאפשר, הגם שאיננו גרים בקרית אתא.

ואלו הם רשת מועדוני הנוער לבנים ובעיקר לבנות, ובכל שנה יוצאים ב"ה בנים לישיבות ובנות לבית יעקב.

כיום קיימים בקרית אתא ובבנותיה קרוב לשלושים ריכוזים, בכל מקום אפשרי: בעזרות נשים, בתי כנסת, מקלטים ודירות פרטיות, בהן מתקיימות פעולות בערבים ליהדות. דינים, מוסר ושיחות, מסיבות עונג שבת, כיבודים ופעולות גם להורי הילדים.

בחגים: חנוכה, ט"ו בשבט ופורים - כנסים לכל הקבוצות בתוכניות אמנותיות.

אנו תפילה להשם הטוב שיתן לנו בריאות וכח שנוכל להמשיך בשיתוף עזרתך הנדיבה.

בברכת גמר חתימה טובה ומועדים לשמחה

שמעון ופערל בניש

לרגל כתיבת ספר זה יצאנו לקרית אתא לפגוש את הרכזים שהפעילו את המועדונים, ר' יחיאל אבני ור' יצחק ויסגלס. ותחילה פנינו אל רבה הראשי של הקריה, הרב חיים שלמה דיסקין שליט"א.

"ר' שמעון ראה בכל ילד יהודי פוטנציאל למען שמו ית"". נראים בתמונה: אבא, והרב המקומי הספרדי, הרב משה מימון

יהדות לכל ילד

הרב דיסקין יליד בני ברק, הוא חתנו של הרב שלמה קופציק זצ"ל, מותיקי חסידי חב"ד בקרית אתא. בעקבות נישואיו התיישב בקריה, וכאברך צעיר השתלב בפעילותו של אבא ז"ל, והפעיל את אחד המועדונים לנוער. והוא מספר:

ר' שמעון היה... כאן הוא נעצר ומחפש את המלה המתאימה... ראש וראשון לכל דבר שבקדושה. אני יודע, הוא ממשיך, שמשפט זה הפך לנדוש, אבל באמת טביעת אצבעותיו מורגשת בכל תחומי החיים הדתיים, עד היום. אולם המורשת העיקרית שקרית אתא אוכלת פירותיה עד היום הזה, הם הפירות הברוכים של ישיבות הערב, כאשר רבים מתושבי הקריה הם בוגריהם. כתוצאה מהשפעתן של ישיבות הערב הלכו רבים מהילדים לישיבות והבנות לבית יעקב, והם מהוים היום את חוט השדרה של הישוב החרדי בקרית אתא.

והוא מוסיף: ר' שמעון ראה בכל ילד יהודי פוטנציאל למען שמו ית'. ללא התחשבות היכן הוא לומד, מי הוריו וכדומה. על כן פיתח ישיבות ערב לכל החוגים. החל מהשטיבל של גור, שם קראו לזה "מתמידים"; ילדי החינוך העצמאי, שם קראו לזה "ישיבות ערב", וכלה בנוער המסורתי והחילוני, שקראו לזה "מועדונים". וילדים חילוניים רבים באו. תבין, היום קשה להוציא ילדים מהבתים יש להם טכנולוגיה... אז היה קל יותר.

ואספר לך אפיזודה. היה מועדון לנוער חילוני ברח' בן עמי, וניהלו אותו בנות סמינר בית יעקב שלמדו בחיפה. יום אחד פנה אליו מנהל הסמינר הרב... (כאן מפסיק הרב דסקין לרגע ואומר לי: אולי לא כדאי שתכתוב את זה) והודיע שאינו מוכן שבנות סמינר ילמדו ילדים חילוניים. ור' שמעון טען, אין לי אחרות. והיה נאלץ לבסוף לשלוח לשם נשים נשואות.

ותדע לך, שזה היה האידישקייט היחיד שילדים אלו קיבלו. ועד היום כאשר הם באים אלי להרשם לנישואין הם מזכירים לי את זה.

זהו הפירות של אביך ז"ל

את ר' יחיאל אבני פגשתי בכולל "בית ועד לחכמים", השוכן בבית כנסת הצמוד לביתו, שברח' פינסקר בקרית אתא. שעת צהרים יוקדת, ור' יחיאל מתפלל מנחה גדולה ישיבתית. בסיום התפלה אומר לי ר' יחיאל בגאוה בלתי מוסתרת, "ראית את הכולל? זהו הפירות של אביך ז"ל שקירב אותנו לתורה והכניס בנו שאיפות להרבות תורה".

ר' יחיאל מוסיף, הדירה בה נמצא הכולל היה הבית הקודם שלנו, ואח"כ קיבלנו רשיון בניה להרחיב אותו ולהוסיף לו אגף, והחלטנו להועיד את הבית הראשון לתורה. ואביך ז"ל הציע לי לקרוא לבית הכנסת "בית ועד לחכמים", על פי מאמר חז"ל: יהי ביתך בית ועד לחכמים, ואתה רואה עשרות אברכים לומדים כאן. חתני רבי

"זה הפירות של אביך ז"ל שקירב אותנו לתורה, והכניס בנו שאיפות להרבות תורה".
ר' יחיאל אבני בפתח הכולל "בית ועד לחכמים"

לוי יצחק הרוש הוא ראש הכולל. ואני דואג לצד הכספי, מלגות לאברכים, ואחזקת המקום. הוא גאון גדול - הוא מוסיף בגאוה לא מוסתרת.

יחיאל מזמין אותי לביתו הסמוך, ושואל מה תשתה... חם.. קר? ומוסיף - את אביך ז"ל לא הייתי חייב לשאול, הוא היה כאילו נכנס לבית שלו... ניגש למקרר...

אליהו הנביא רוכב על אופניים

דרך ארוכה עשה יחיאל, מילדותו במרוקו, עד היום. "נולדתי לפני 75 שנה בעיר מכנס, למדתי בתלמוד תורה, ואח"כ בישיבה של רבי ברוך טולידנו זצ"ל. נישאתי ונולדו לנו שני ילדים, וראינו שאין לנו עתיד במרוקו והחלטנו לעלות לארץ ישראל.

באנו ממרוקו בשנת תשכ"ב (1962), ונשלחנו על ידי פקידי הסוכנות ליקנעם. אתה יודע הם היו שולחים לפי מה שמתאים להם, ולא לפי מה שמתאים לנו. לפי מה שיש להם מגורים פנויים. אז לא היינו פיקחים, אמרו לנו יקנעם זה מקום טוב - הלכנו. היה זה ערב חג השבועות, נתנו לנו בשדה התעופה מזון ליום יומים ובקבוק יין. העמיסו אותנו על מונית ובאנו ליקנעם.

איך שאנו מגיעים, ויוצאים מן המונית, נשבר הבקבוק יין. לא ראינו בזה סימן טוב. ואכן מהרגע הראשון חשנו את עצמנו זרים. ראינו שנפלנו במקום חילוני. חזרתי לסוכנות וביקשתי שיעבירו אותי לקרית אתא, היתה לי שם אחות, והיא אמרה שהתושבים דתיים. אחרי לך ושוב - הסכימו. ועברתי לכאן.

וכאן הוא מספר סיפור מופלא. באנו עם הטנדר לקרית אתא, ופתאום משומקום מגיע ר' שמעון. אולי נודע לו מהסוכנות, או שבמקרה עבר כאן במסגרת עבודתו כמרכז תרבות תורנית בעיריה. הוא רכב על אופניים, ראה אותי ליד הטנדר עצר, ואמר - שאל "עולים חדשים"?! עניתי כן, נתן לי "שלום עליכם" לבבי, ובירך אותי ב"ישוב טוב". אח"כ נסע עשה סיבוב וחזר ובידו בקבוק יין, נתן לי ובירך בהצלחה.

נכנסתי הביתה ובידי בקבוק היין, אשתי מביטה בי ובבקבוק, וחוזרת ומביטה בי בעינים פעורות ושואלת בערבית:

- מי הביא לך ת'בקבוק?

- ואני עונה: יהודי אחד עבר כאן, ונתן לי את הבקבוק ואיחל בהצלחה.

- והיא חוזרת ושואלת: אתה רוצה להגיד כי סתם ככה איש אחד שאתה לא מכיר הביא לך בקבוק יין? אני בטוחה, היא מוסיפה בקול חרישי, כי זה אליהו הנביא, שרצה להגיד לנו כי זה מקומנו וכאן נצליח. אתה רואה שבמקום הקודם נשבר הבקבוק.

- ואני אומר לה: אליהו הנביא לא רוכב על אופניים.

- למה לא, היא עונה לי, אם המשיח רוכב על חמור, אליהו הנביא יכול לבוא על אופניים.

אחרי ימים אחדים חזר "אליהו הנביא" להתעניין איך הסתדרנו, ואם יש לי עבודה. ואם יש צורך לרשום את הילדים לגני ילדים וכו'.

זו היתה תחילת הכרותי עם ר' שמעון, הכרות שנמשכה למעלה מארבעים שנה, אשר השפיעה רבות עלי ועל משפחתי, ואפשר לומר - שינתה את חיי.

אחרי שנה-שנתיים, כאשר התאקלמתי כבר, הוא בא אלי עם הצעת עבודה "בשביל אחרי הצהרים". היות והוא רוצה לייסד כאן בסביבה "ישיבות ערב" לנוער הוא מציע לי להיות הרכז. הוא ישלח מדריכים ומדריכות, הוא גם ידאג לכיבוד ולפרסים, ואני צריך לארגן את הילדים ואת המקום.

גרתי אז ב"שיכונים", ואירגנתי בכמה מקומות "ישיבות ערב", אז קראו לזה מועדונים לנוער. והוא בעצמו היה בא לדבר לפני הילדים, וכן עודד אותי לדבר למרות שלא הייתי מורגל בכך, היה אומר לי: אתה תדבר בשפה שלך, ואם הדברים יבואו מן הלב תראה שיקשיבו לך.

כאשר בגרו הילדים התחיל לשלוח אותם לישיבות. לבני ברק, מגדל העמק, כפר

נוער המועדונים משיב לאבא אהבה

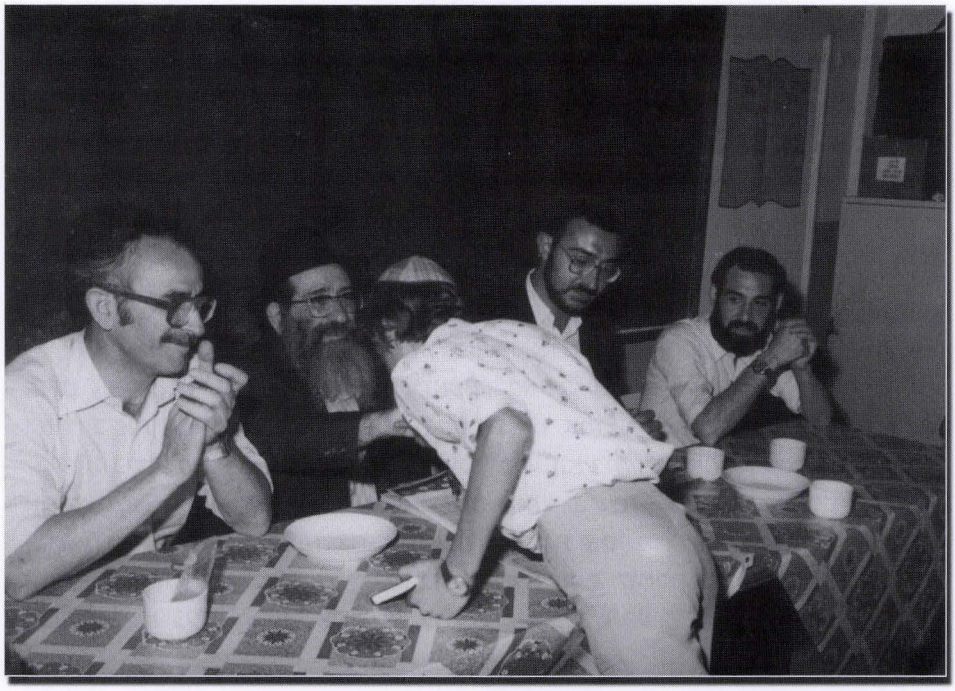

"היינו רואים אותו כדמות רוחנית, וכאשר היה בא היו כולם מתאספים סביבו"

חב"ד ועוד. ולפעמים עד היום אני פוגש אברכים, והם אומרים לי: אתה לא מכיר אותנו? אנחנו מהמועדונים!

היינו רואים אותו כדמות רוחנית

לסיום מציע לי יחיאל לשוחח גם עם בתו הרבנית פרחה הרוש, שהיתה בזמנו מדריכה באחד המועדונים. בשיחה שהתקיימה באמצעות הטלפון מספרת הרבנית הרוש כי בילדותה היתה חניכה באחד המועדונים, וכאשר בגרה והיתה בכתה ט-י מונתה למדריכה. "אני למדתי בבית יעקב, והחניכות היו 'מבתים של פעם' מסורתיים, ממ"ד וחילוניים. המועדון היה מתחת לבית הכנסת רבי מאיר בעל הנס, והתאספנו כל יום בין השעה 4 ל-6, ובשבתות. היו כ-20 בנות. והדברים השפיעו. אני רואה היום הרבה דמויות מאז, שהיום הן נשואות לבני תורה, ואז היו ילדות במועדון.

"זכורני הביקורים של ר' שמעון במועדון, היינו רואים אותו כדמות רוחנית, וכאשר היה בא היו כולם מתאספים מסביבו, ושומעים דבר תורה או מאמר חסידי מקורי. כיום למרות שהבתים הם בתים של תורה, חסרה האוירה הזו. היו אלו פעולות ברמה גבוהה, הלואי שיהיו כאלו גם לילדים שלנו".

יחיאל ממשיך ומספר: בדרך כלל כאשר אדם מתבגר הפעילות שלו פוחתת, אולם אצל אביך ז"ל, דוקא להיפך. ואפילו כאשר עזב את קרית אתא, היה דורש להרחיב את הפעילות. ופעם, דומני בשנת 1985 אמרתי לו תשמע אני כבר לא גר למעלה בשיכונים, ואני כבר לא יכול לטפל בכל האירגון, חייבים למצוא אברך צעיר ונמרץ. ישנו כאן אברך חניך של ר' שלמה קופציק, יצחק ויסגלס, קוראים לו צחי, והוא המתאים לכך. ובאמת אחרי פגישה והיכרות צחי נטל על שכמו את הפעלת המועדונים, והרחיב אותם למימדים גדולים. כאשר ר' שמעון שהתגורר אז בארצות הברית נושא בעול הכספי, ומשמש כ"מנוע" של כל הפעילות.

פרק נג

אש תמיד תוקד על המזבח

את יצחק ויסגלס פגשתי בביתו שברח' נורדאו שבקרית אתא. הוא כבר בשנות ה-50 לחייו, אולם הוא נותר "צחי" האברך הצעיר, מלא המרץ, שבשנות ה-20 לחייו נטל על שכמו את הפעלת המועדונים.

צחי צעיר "כפר אתאי" שהתקרב לחסידות חב"ד באופן מופלא. כפי שהוא מספר: הייתי חייל, והתקרבתי ליהדות, במוצאי שבת אחת החלטתי להתקרב גם לחסידות. בקרית אתא היתה חצר חסידית של האדמו"ר רבי צבי הירש רוזנבוים מקרטשניף, והלכתי לשם. ואני רואה בית מדרש ובו יושבים ולומדים, לקחתי גם כן ספר ולמדתי.

אחד החברותות הלך ובן זוגו נותר לבד. נגשתי אליו, ואמרתי שלום עליכם, אני רואה שנותרת לבד, אפשר ללמוד אתך? אמר בבקשה. מי אתה שאל? הצגתי את עצמי, ומי אתה? שאלתי, התברר שהוא הרב יחיאל מיכל כץ, השליח החבד"י בבן

"לר' שמעון היה מנוע גדול של יצירה ויצירתיות, ומשהו מהאש והחיות האלוקית הפנימית הזאת דבקה גם בי".
מימין: צחי, משמאל: אבא

דור שליד נשר. אביו היה מגיד שיעור בישיבה הזו בקרית אתא, ובנו איש שיחי לא היה כאן כבר חמש שנים. ובמוצאי שבת זו, כך סיפר, בא לי לבקר את אבי שיחיה בישיבה, ובאתי וישבתי עמו ולמדנו משהו... עד שבאת.

אחרי שלמדנו אמרתי לו אני מחפש מישהו שילמד עמי בקביעות, אמר לי הרב כץ, מה הבעיה בוא אלי. וכך כאשר היתה לי חופשה נסעתי אליו לבן דור. וכך התקרבתי לחב"ד.

כאשר נישאתי בשטו"מ, התישבתי בקרית אתא, והתקרבתי לשליח החבד"י שבקריה הרב שלמה קופציק זצ"ל, והוא הדריך אותי, וקשר אותי לאביך ע"ה ר' שמעון, ותקופה חדשה נפתחה בחיי.

לר' שמעון היה מנוע גדול של יצירה ויצירתיות, ומשהו מהאש והחיות האלוקית הפנימית הזאת דבקה גם בי. הוא היה דמות מופת עבורי באופן אישי. ויותר מכך, גם דמות אבהית. החילותי לחוש אותו כאב. תראה מוסיף צחי, לא היתה לי דמות אבאית חרדית, אבי היה יהודי עממי, נהנה מיגיע כפיו, כמנהל בית הדוד בקורדאני, וגם ר' שמעון היה מנהל בית הדוד בבית חרושת אתא, וכאשר אבי נפטר, באותה תקופה פגשתי את ר' שמעון, ונוצר החיבור בינינו, ונתנה לי דמות אבהית חרדית, שיכולתי להזדהות אתה...

כאשר אני חושב על דמות ש"אש תמיד תוקד על המזבח" - זה האדם. הוא לא

"כאשר אני רואה ילדים יהודים זה עושה לי טוב זה עושה לי שמח"

היה כמו גפרור שנדלק ונכבה, אלא בער באש העשייה, להרבות פעלים, ולקרב את הבריות לתורת ה'.

וכך נרתמתי לפעילות שלו, שהשתרעה על פני תחומים רבים: שיעורי תורה למבוגרים, לנוער, קירוב רחוקים ועוד. אני קיבלתי את ריכוז המועדונים לנוער.

קיבלתי לידי את המועדונים של קרית אתא עם כחמשה או כששה מקומות, וב"ה בעידודו ובתמיכתו הרוחנית והכספית של ר' שמעון התפתח המפעל ל-26 ! מוקדי פעילות.

ר' שמעון ראה במועדונים את גולת הכותרת של הפעילות. שכן לדעתו, כפי שהסביר לי, החינוך הלא פורמאלי הוא החינוך האמיתי, כי כאשר הילד בא מעצמו זה נכנס אחרת ופועל אחרת, מזה הילדים גדלים.

ואכן הפעילות בשטח הוכיחה כדבריו אומר צחי. הנה לדוגמא, משפחה מקרית שטאנד, אתה יכול לכתוב את שמה, משפחת אבוטבול, משפחה שלמה שהתקרבה ליהדות בעקבות הבנות שביקרו במועדונית. בעקבות הבנות החל גם ראש המשפחה האבא ר' אברהם לבקר בבית הכנסת שבמקום מגוריו, ולאט לאט החל גם לומר שיעורים שם בעצמו, עד שנעשה הרב של בית הכנסת, ובתפקיד זה הוא משמש עד היום הזה. וכל הבנות מנהלות כיום חיים חרדיים תורניים. ואפיזודה למקרה זה. כאשר התקרב ר' אברהם ליהדות שינה את שם המשפחה הקודם שלו "אביטל", לאבוטבול, כפי שהיה במרוקו. היות ושמע כי אבוטבול פירושו אבי הטובלים - שם משפחה של טוהר.

תבין אומר לי צחי, החינוך במועדונים הקרין על בית ההורים. האמהות שהיו מביאות את הילדים היו לעתים נכנסות גם כן להקשיב, והדברים חלחלו לתוך הבתים, וחוללו בהם מהפך.

אני נזכר, מוסיף צחי, שנפגשתי בכינוס של מפיצי תורה עם מנהל שאמר לי, יש לי 12 מוסדות. אמרתי לו, לי יש 26 מוסדות. וכאשר פירטתי את ה"מוסדות" שלי ביטל ואמר: זה לא מוסדות זה משהו אחר הצהרים... אולם אני הרגשתי במוחש שאלו מוסדות של ממש עם ידים ורגלים, הפועלות רבות למען היהדות. ומי שמכיר היום את קרית אתא יודע שילדים אלו הם הדור הצעיר החרדי של הקריה.

תוך כדי דיבור נוטל צחי אוגדן של עבודות ילדים שהבאתי עמי. אוגדן שהעניקו הילדים מהמועדון שברחוב זבוטינסקי, לפני כ-20 שנה לאבא ז"ל. והוא מעלעל וקורא בהתרגשות: הנה סיבוני מיכאל הוא היום אברך בן תורה, אבא של שלושה ילדים, והנה... והנה... כולם כיום בתים יהודים חזקים.

אני זוכר את האירועים והמסיבות שבהן נטל ר' שמעון חלק בראש. היו אלו כינוסים שהתקיימו בחגים, כמו בחנוכה ובחול המועד. שכרנו את בית ההסתדרות

ברח' רמז, וקישטנו אותו. היה זה מחזה מרהיב לראות את נחלי הילדים המגיעים מכל חלקי העיר, וקבוצות קבוצות בראשות המדריכות, נוהרים מכל המקומות, זו מביאה 15 ילדים, וזו - 25. ור' שמעון עומד וצופה ואומר לי בלחש: כאשר אני רואה ילדים יהודים זה עושה לי טוב, זה עושה לי שמח, אני ראיתי בשואה כל כך הרבה ילדים שהלכו לדרכם האחרונה. כך הם הלכו... כך בדיוק הם הלכו קבוצות קבוצות אל הרכבות...

אני רואה אותו עדיין לפני, כאילו זה מתרחש עכשיו, את ר' שמעון עומד ומדבר בפני מאות הילדים. את חרדת הקודש שלו, את הרגשת הזכות ובחירת המילים. כל אלו ניכרו על פניו היטב.

פעם, באחד הנאומים אמר לפני הילדים דבר נפלא שחרות בזכרוני עד היום: כתוב אין העולם מתקיים אלא בשביל הבל פיהם של תינוקות של בית רבן, לא כתוב שאומרים דברי תורה, אלא אפילו ילדים יהודיים שמדברים יפה אחד עם השני זה דבר גדול, כל שכן כאשר מדברים דברי תורה.

כך הוא התייחס לילד יהודי, כך היה חשוב לו ילד יהודי.

"כך בדיוק הם הלכו קבוצות קבוצות אל הרכבות". ילדים בגיטו לודז' בדרכם האחרונה

לפני שאנו נפרדים אומר צחי, אני חייב להוסיף כי ר' שמעון ידע להיות מרוצה ולהגיד אתה עושה נפלא, כל הכבוד. הוא לא חיפש את התקלות. אתה יודע, ישנם מנהלי עבודה שאף פעם לא מרוצים, והוא ידע להיות שבע רצון. וחשוב לי לציין זאת.

קשה לו לצחי להפרד מהזכרונות. והוא מוסיף, ואומר לי שחשוב שאכתוב זאת: כי כיום כאשר אני מבוגר יותר ומתבונן פעם נוספת בחיות המיוחדת של ר' שמעון, וכן של רעיתו, בהתחשב בגילם, אני רואה את האש הפנימית שהובילה אותם לעשיה ולאיכפתיות עבור ילדי ישראל לאות ולמופת. כדאי הוא ר' שמעון להזכר בו כדמות מופת לי באופן אישי ולכל עם ישראל.

פרק נד

העליה מגרוזיה

כאשר הגיעה לארץ העליה מגרוזיה, נפתח פרק חדש בפעילותו הציבורית של אבא ז"ל.

גרוזיה - הגלות העתיקה שבהרי הקוקאז, יהודים ששמרו על יחודם למעלה מאלפיים שנה, למרות שהיו מנותקים כמעט מקשר עם יהדות העולם; יהודים ששמרו על אמונתם גם תחת השלטון הרוסי הכפרני, ועתה עם חשיפתם לתרבות המערבית היה חשש שיאבדו את יחודם.

"עיניו ממש ברקו כאשר הדגיש באזנינו את החשיבות של מעשינו עבור ילדי ישראל".
אבא בכינוס ליהודי גיאורג'יה. מאחוריו הרב שלמה קופציק זצ"ל

קבוצה גדולה מעליה זו הגיעה גם לקרית אתא והתיישבה ברח' זבולון. אבא ז"ל מיהר להתערות בהם ולדאוג לצרכיהם הרוחניים והגשמיים.

בכל שבת היה אבא ז"ל הולך להתפלל קבלת שבת יחד עמם, ובין קבלת שבת לתפילת ערבית היה נושא לפניהם דרשה קצרה ומלהיבה שכללה דברי חיזוק, על חינוך הבנים ועל האושר שבשמירת המצות.

אחי הרב גימפל שיחי', מספר לי על דרשה אחת שהיה נוכח בה, ואשר נחרתה בזכרונו לנצח. והוא מצטט את הדברים כלשונם: אמרו חז"ל שלש מתנות ניתנו לעם ישראל וכולן על ידי יסורים: תורה, ארץ ישראל ועולם הבא. והנה את התורה קיבלו אבותינו אחרי יסורי גלות מצרים, את ארץ ישראל - אחרי יסורי המדבר. אולם את עולם הבא עדיין לא קבלו, ומדוע אמרו חז"ל שלש מתנות ניתנו לישראל?

וענה במתק לשונו: שמעו יהודים יקרים: עולם הבא איננו דבר שלישי, אלא כאשר יושבים בארץ ישראל ועוסקים בתורה - זהו עולם הבא. אתם יושבים בארץ ישראל, אמר כאשר הוא מרים את קולו מול עיניהם הנוצצות, ואם תעסקו בתורה תרגישו גם את העולם הבא.

את הדרשה סיים בשירה, במנגינה הידועה: כי מציון תצא תורה... כאשר כולם מצטרפים לשירתו.

התאספנו במרפסת הקטנה של בית הכנסת

על פעילותו "בשטח" מספרת גב' נינה עומר, בתו של רבי יצחק אדזיאשוילי ז"ל, מרבני העדה, שהגיע לארץ יחד עמם.

אבי היה יליד העיר בנדז'ה בגאורגיה (היא איננה משתמשת במלה "גרוזיה". היא אומרת שהשם המקורי של הארץ היה גאורגיה, ורק הרוסים כינו אותה גרוזיה). וכאשר היה בחור צעיר נשלח על ידי המשפחה לעיר מוסקבה, שהיתה במרחק עצום, כדי ללמוד תורה. במוסקבה התנהלה ישיבה על ידי הרב הראשי, הרב ש' שלייפר. ישיבה יחידה בכל רחבי רוסיה הגדולה. רק לאחרונה גילינו, היא מספרת בהתרגשות, כי באנציקלופדיה העברית, ערך מוסקבה, קיימת תמונה של אביה, בתוך חברי המחזור הראשון של הישיבה, יחד עם הרב שלייפר.

כאשר שב אביה לגאורגיה, שימש בעיר הבירה טיביליסי כרב, שוחט ומוהל. כאשר הגיע לארץ, עם העליה הגדולה, התיישב בקרית אתא. כאן לא היה תקן של רב עבורו, ואבא ז"ל נרתם עבורו ומינה אותו למגיד שיעור מטעם המחלקה לתרבות תורנית, בעירית קרית אתא, שעמד בראשה. בהמשך התקבל כשוחט ומשגיח כשרות ברבנות קרית אתא.

גם נינה מונתה למדריכה של ילדי העולים, והיא מספרת: התחלתי לארגן פעילות

רבי יצחק אדזיאשווילי (שורה תחתונה מימין) בלימודיו בישיבת קול יעקב בשנת תשכ"ב (1962) במוסקווה

בערך מגיל 14. בתחילה הפעילות נערכה בביתינו, וכאשר מספר הילדים הלך וגדל, עברנו לבית כנסת בקרבת מקום, (בקרית בנימין). במהלך התקופה מספר הילדים גדל כל כך (בתקופות שיא הגענו ל-40 ילדים) עד שפיצלנו את הקבוצה לשתים. ושילבתי נערה נוספת בת העדה כמדריכה.

אני ניהלתי את הקבוצה למעלה מ-4 שנים, שבמהלכן נקשרו הילדים לפעילות וציפו לה בכליון עינים.

חשוב לציין, היא מוסיפה, שרוב המשתתפים לא באו מבתים שומרי מצוות, אלא מרקע מסורתי בלבד. וכאן היא מוסיפה אפיזודה: שנים לאחר מכן, כאשר הייתי כבר נשואה עם ילדים ב"ה, פגשתי בחור, שהיה בילדותו אחד הילדים במועדון. הוא היה מבית חילוני, והוא זיהה אותי, ואמר, שכל מה שספג ולמד במועדון מהווה את עיקר ידיעותיו היום ביהדות. וזה הרקע שלו לעולם היהודי. מאחר וכל המסגרות האחרות בהן היה היו חילוניות.

זכור לה היטב כינוס של כל הקבוצות, שהתקיים בחנוכה של אחת השנים, בבית הכנסת "היכל שלמה". אחר המסיבה בה הוכיחו הילדים את יכולתם ושליטתם בחומר, ביקש אבא ז"ל ורעייתו תבל"א להפגש עם המדריכות.

התאספנו במרפסת הקטנה של בית הכנסת, הם התענינו במועדונית של כל אחת. סוג הפעילות ומספר המשתתפים, ושמחו לשמוע מאתנו על ההיענות הגבוהה ועל מספר הילדים ההולך וגדל.

זכור לי במיוחד מאור הפנים של ר' שמעון ז"ל, ואת דבריו, על הזכות הגדולה שנפלה בחלקנו ללמד את הצאן הרך של עם ישראל יהדות, הלכות, מצות וערכים. עיניו ממש ברקו ונצצו כאשר הדגיש באזנינו את חשיבותם של מעשינו ומאמצינו עבור ילדי ישראל.

לאחר מכן נתנו לכל אחת מאתנו, בתור מתנת הערכה על פועלינו למען ילדי ישראל, כדבריהם - שטר של 20 דולאר.

נינה מבקשת להוסיף כמה משפטים על עצמה: תודות לפעילות שלי עם הילדים בתור נערה, גיליתי את יכולת הדיבור, ההשפעה והשיכנוע שלי. ואת היכולת להדריך להשפיע ולפעול. ואז ניטעה בליבי תחושת השליחות ללמד ולהעביר את הידע שיש לי הלאה לאחרים שצמאים לשמוע אותו. וכך כיום ב"ה - כשאני בעלת משפחה וילדים, חזרתי לבית הכנסת של קהלת יהודי גאורגיה, ואני מעבירה שם מידי שבת שיעור לנשים. וכל שבת מגיעות נשים צעירות ומבוגרות, רובן מיוצאי העדה, אבל יש גם אחרות, בכדי לשמוע שיעור בעניני פרשת השבוע, השקפה יהודית, הלכה ומוסר, הכל בכדי להעצים את ההבנה על חשיבותה

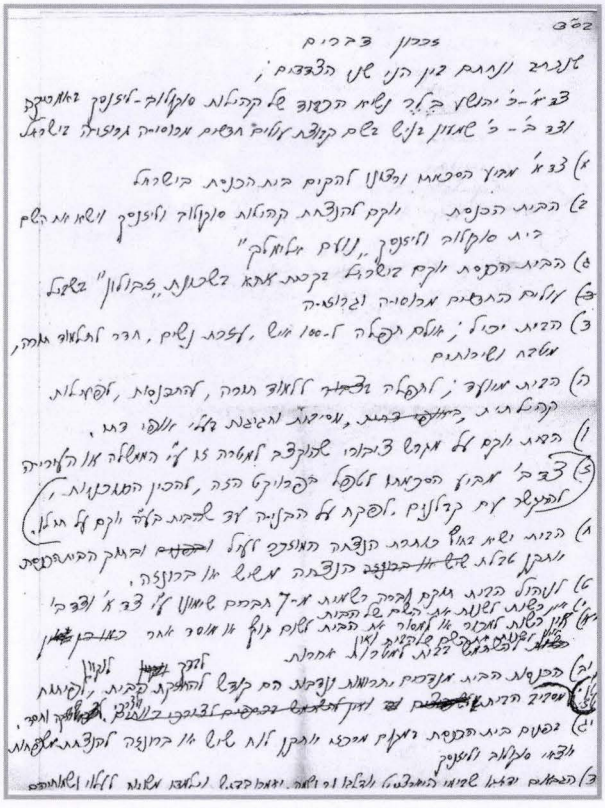

טיוטא של הסכם שערך אבא עם נשיא קהלות סוקולוב ליזנסק באמריקה להקמת בית הכנסת לעולי גרוזיה בשכונת "זבולון" בקרית אתא

ותפקידה של האשה והאם היהודיה במשפחה. תוך הקשרים על פי הזמן ולוח השנה. ולקינוח משתדלת לסיים בסיפורי צדיקים או בסיפורי השגחה בני זמנינו.

אביה רבי יצחק נפטר בגיל צעיר בשנת תשנ"ג (1993) בצורה טראגית, בתאונת דרכים, בליל שבת קודש (בעת שהיה בדרכו חזרה מבית הכנסת הביתה), ועל שמו נקרא בית הכנסת הגרוזיני, או כלשונה הגיאורגי, ברחוב זבולון בקרית אתא.

איך השארת אותנו בחג לבד?

אי אפשר לסיים פרק זה ללא סיפור התגייסותה של רעייתו של אבא ז"ל, מרת פערל תבלח"א, להפעלתם ובעיקר למימונם של המועדונים בשנות השיא שלהן תשל"ה-תשס"ח כפי שכבר הזכרנו בתחילת פרק זה.

מצבת קבורת אמנו ע"ה בבית החיים הישן בקרית אתא

בשנת תשל"ב נפטרה אמא ז"ל, ובשנת תשל"ד עקב נישואיו למרת פערל תחי' נאלץ אבא לעקור מקרית אתא. לאבא היה קשה מאד נפשית לעזוב את הקריה, בה התגורר קרוב ל-30 שנה, בה היה מעורה בכל עניני הציבור בכלל, ובה הפעיל את בית הכנסת היכל שלמה אותו הקים, וכן את רשת שיעורי התורה והמועדונים לנוער אותם הפעיל. אולם רעייתו תחי' ברגע שנוכחה בפעילות נרחבת וכבירה זו, אמרה: אנחנו נפעיל את המועדונים ממקום מושבינו בארצות הברית, ואדרבה גם נרחיב אותם, באמצעות גיוס משאבים וכפי שהיא מספרת:

שמעון ואני נישאנו בתל

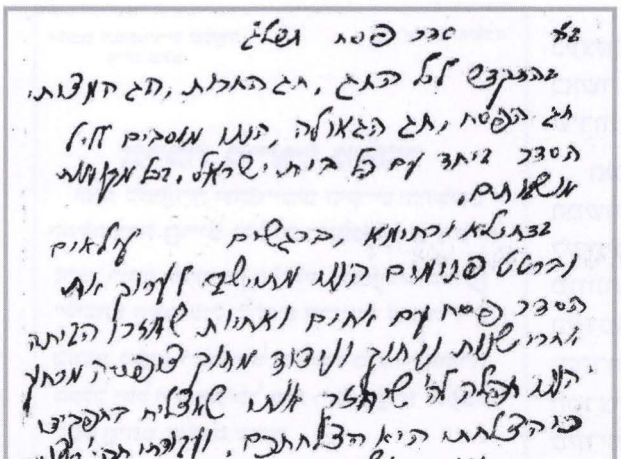

"ועבודתי תהיה רצויה לפניו ית'".
בשנת תשל"ג (1973) עם ראשית העליה מרוסיה, שכר אבא את אולם "אורון" בקרית אתא וערך בו סדר פסח ל-500 עולים חדשים. את הסדר ערך וניהל בעצמו. במסמך המצורף: דברי פתיחה שרשם לעצמו

אביב בר"ח ניסן תשל"ד. בחול המועד פסח נסענו לראשונה לביקור בקרית אתא. שמעון ביקש לבדוק כיצד מתנהלת הפעילות בהיעדרו. הגענו אחר הצהרים לשכונת הגיאורגים ברח' זבולון, והנה כאשר רק ראו אותנו הילדים מרחוק, נשמעה קריאה "הנה חכם שמעון", ועשרות ילדים החלו לנהור, מקיפים אותו בשמחה, מנשקים את גב ידו. ואחריהם מגיעים ההורים, עולים חדשים, בקסקטים רחבים בסגנון רוסי, "איפוא היית" הם שואלים "איך השארת אותנו בחג לבד?" ליבי נצבט. חשתי כי זו לא היתה סתם פעילות, אלא שמעון התערה בתוכם וביצע חריש עמוק. ואז הבטחתי לעצמי כי פעילות זו תמשך.

בשלהי הקיץ הגענו להתגורר בארצות הברית. בשבת הראשונה לבואנו באו לבקר אותי חברות ותיקות, ביניהן פעילות באגודות חסד, וביקשו לשמוע רשמים מארץ הקודש. סיפרתי להן על המועדונים לנוער, והחילותי לדון עמן כיצד ניתן לגייס משאבים למטרה קדושה זו. החלטנו לקיים "פארדי" - מעין התכנסות על כוס קפה וכיבוד קל באחד מימי ראשון.

וכך נהפך הדבר למסורת: כפי שמספרת בתה מרת מירל אייזנברג תחי'. מידי שנה נשכר אולם, בדרך כלל היה זה האולם של "קהל חסידים" שבשדרה 15. אבא ז"ל היה מכין כרזות אמנותיות מעשי ידיו לקישוט האולם. פעם גם הכין במבוא לאולם תערוכה קטנה על הילד בשואה, ופעם על המועדונים בקרית אתא. היינו מדפיסים כ-1000 הזמנות, וילדי התגייסו להכניס את ההזמנות בתוך המעטפות. בשנים הראשונות היו אמא וחברותיה מכינות בעצמן את התקרובת, וכן מגישות

בעצמן למשתתפות. אולם במשך השנים כאשר ההתכנסות גדלה התחלנו להזמין שירותי קייטרינג.

ואכן ה"פארדיס" הצליחו למעלה מן המשוער. מספר המשתתפות היה מגיע לעיתים למאתים נשים. התכנית היתה מגוונת, אמא תחי' היתה פותחת בדברי הקדמה, ומספרת על התקדמות והתרחבות הפעילות. אח"כ מזמינה את המרצה האורח התורן. לאחריו היו מקרינים סרטים שהתקבלו מקרית אתא על הפעילות. מקריאים מכתבים מרבני קרית אתא וכו'. והנשים תרמו בחפץ וברוחב לב. וזה היה ה"דלק" של המועדונים.

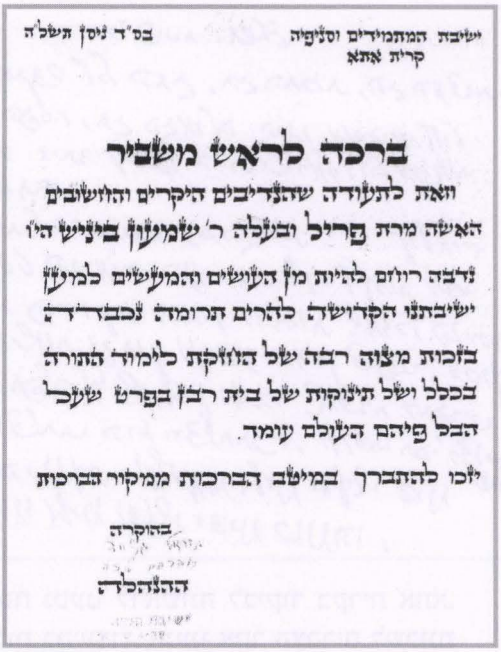

ישיבת המתמידים וסניפיה
קרית אתא

בס"ד ניסן תשל"ה

ברכה לראש משביר

וזאת להעודה שהנדיבים היקרים והנושאים
האשה מרת פריל ובעלה ר' שמעון בניש הי"ו
נדבה רוצם להיות מן העושים והמעשים למען
ישיבתנו הקדושה להגדים תרומה בכבוד
בזכות מצוה רבה שלו הזוכה לימוד התורה
בכלל ושלו תינוקות של בית רבן בפרט שעכו
הבל פיהם העולם עומד.

יזכו להתברך במיטב הברכות ממקור הברכות

בהוקרה

ההנהלה

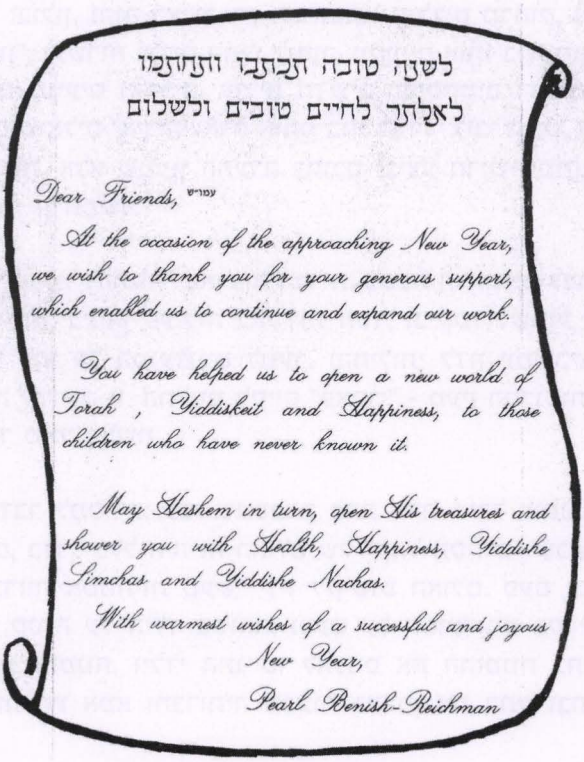

לשנה טובה תכתבו ותחתמו
לאלתר לחיים טובים ולשלום

Dear Friends, עמו"ש

At the occasion of the approaching New Year, we wish to thank you for your generous support, which enabled us to continue and expand our work.

You have helped us to open a new world of Torah , Yiddiskeit and Happiness, to those children who have never known it.

May Hashem in turn, open His treasures and shower you with Health, Happiness, Yiddishe Simchas and Yiddishe Nachas.

With warmest wishes of a successful and joyous New Year,

Pearl Benish-Reichman

אחד המכתבים ששיגרה מרת פערל בניש
לצורך גיוס תרומות עבור ישיבות הערב

פרק נה
קירוב רחוקים

השפעתו של אבא ז"ל הביאה לקירוב רחוקים, היתה זו התגלמות מאמרם ז"ל: אוהב את הבריות ומקרבן לתורה. בכח אישיותו נמשכו רבים לשמירת תורה ומצות. ידוע לי על משפחות רבות שהתקרבו לתורה בהשפעתו, אולם לא היתה לי האפשרות, מפאת רגישות וצנעת הפרט, לראיינם. עד שהזדמנות אחת שנקרתה לי חשפה סיפור מופלא.

תמונת ילדות טמונה אצלי עמוק במעמקי הלב: שבת, קיץ תשכ"א, אבא וידידו ר' עזריאל רוטר, ואני הקטן כבן י"ב שנים עמם, עושים דרך ארוכה בשמש היוקדת לכוון ה"שיכונים" שם מתקיימת עליה לתורה של חתן, בחור יתום, ר' שרגא רוזנברג, לימים מנכ"ל מורי אגודת ישראל.

והנה מעבר לכביש, מתוך תחנת אוטובוס, שיעדו לשפת הים, נשמעת קריאת

אוהב את הבריות ומקרבן לתורה

"גיט שבעס". הסתכלנו מי מבין הממתינים לאוטובוס מברך אותנו. והנה אנו רואים את מר נשר (שם בדוי), ולידו ילד כבן שמונה שנים בערך, והוא חוזר ומנפנף בידו ומברך אותנו.

הכרנו את מר נשר היטב. אביו היה חסיד פולני שורשי, שעלה לארץ לפני השואה, ובנו נסחף עם זרם המחתרות, וכעת הוא נוסע עם ילדו לשפת הים.

ר' עזריאל אפילו לא הסב את פניו, אלא ענה בצעקה, רווית כאב, באידיש, "לא שלום ולא שבת, אצלך זה לא שבת"! אולם אבא ז"ל עצר ואמר לנו: המתינו שניה. חצה בזריזות את הכביש, נגש למר נשר הממתין בתחנה, החליף עמו שנים, שלושה משפטים, לחץ את ידו, נשק לילד, וחזר אלינו. והמשכנו בדרכנו. מה דברו ביניהם, איני יודע ובטוחני שגם לעולם לא אדע.

יובל שנים חלפו: יום אחד מצלצל הטלפון בביתי. "אני מדבר עם הרב בנישׂ?" שאל האדם שמעבר לקו. ואחרי אישור הוסיף "שמעתי שהנך כותב ספר על אביך ז"ל, וברצוני לצרף אפיזודות אחדות. הוא הזדהה כטוביה נשר, הוא משמש כיום כמגיד שיעור באחת מישיבות ההסדר שבשומרון, והוא מספר על המקום אותו מילא אבא ז"ל בחייו: בבר מצוה, ברישומו לישיבה וכו' וכן הוא מוסיף בדרך אגב, כי הוריו התקרבו לשמירת תורה ומצוות בהשפעתו של אבא ז"ל, "היה זה כאשר הייתי בגיל שמונה בערך, אבל איני זוכר כיצד היה התהליך". נשימתי נעצרה, תמונת הילדות - צפה פתאום ועלתה אחרי חמישים שנה, בכל חדותה, מתהום הנשיה.

כפי הגיל שאותו ציין הילד מהתחנה, שהיום הוא אב משפחה ומרביץ תורה: "...כאשר הייתי בן שמונה שנים לערך הורי החלו לשמור שבת בהשפעת אביך ז"ל..." ניתן לומר בודאות כי פגישה זו בתחנת האוטובוס הובילה למהפך. ברור שלא היתה שם הטפת מוסר. היה זה כנראה משפט קולע (שאבא ז"ל ידע תמיד לומר בזמן ובמקום הנכון) שחדר ישירות מבעד לקליפות החולין אל הנפש האלוקית... וחוללה שם מהפך.

מנין לצעירים

והיו יוזמות לקירוב הנוער המתבגר. בשנת תשכ"ה (1965) בערך, הנוער של כפר אתא החל להתבגר, רובו נהר לישיבות הקדושות, אולם היה גם נוער שהפסיק את לימודיו ופנה לרכישת מקצוע (כיום מכנים זאת נוער נושר). אבא ז"ל החל לדאוג גם למגזר זה, וכפי שמספר ר' שמעון דן, מורה ואיש חינוך, שעליו הטיל אבא ז"ל את הטיפול בנוער זה.

"יום אחד קורא לי ר' שמעון לביתו, ואומר לי: תראה, לרבים מבני הנוער שאינם ממשיכים לישיבות אין מסגרת. הם מתפללים בבתי הכנסת של הוריהם, ושם לא

אבא מנחה עצרת חג

מוקדשת להם תשומת לב מספקת. אין להם קביעת עתים לתורה. כפי נסיוני, הוא הוסיף, חייבים להקים עבורם בית כנסת לצעירים שבו הם יחושו שייכים.

"מאין לך נסיון בזה? שאלתי, ואז הוא מספר לי שבלודז' שבפולין, הקים בית כנסת כזה במרכז העיר. והיתה זו הצלה רוחנית לאותו נוער. בית הכנסת הזה שקק חיים בכל שעות היממה. התקיימו בו תפלות, מסיבות, שיעורים. הוא הכניס גאוה לנוער, והם נמשכו אליו. וזה מנע את נפילתם לזרועותיו של הבונד, פועלי ציון ודומיהם.

"עניתי לו", אומר שמעון דן, "נחשוב". לא הייתי בטוח כי מה שהצליח בלודז' מתאים לכפר אתא. גם הסתפקתי אם יש מספיק בחורים עבור החזקת בית כזה. אולם ר' שמעון היה "אומר ועושה". הוא שכר קומה שלימה ברח' סוקולוב 53 (בביתו של ר' דוד ישעיה שייקביץ ז"ל) ריהט אותה, ותלה שלט בחזיתה - "מנין צעירים". והחל לעשות תעמולה. ואכן התגבש מנין של כ-15 בחורים, ואתם התחלתי את הפעילות: תפלות שבת, שיעורים וכדו'.

"אולם כעבור שנתיים בערך, התגייסו רבים מהבחורים לצבא, והתחלופה גדלה. כך שלא יכל להתגבש גרעין קבוע לאורך זמן, והמועדון התפרק. אולם מציין שמעון דן, כפי שידוע לי כל הבוגרים נותרו שומרי תורה ומצוות, והקימו משפחות לתפארת. כנראה שלכל פעולה נותרת השפעה".

מעצרת חנוכה
איסר פרנקל
מעצרת חג הפסח
ד"ר פאר"מ
הפקדון
מסיבת חג
מסיבת חנוכה
מסיבת פורים
מסיבת חג
מסיבת חנוכה
מסיבת חג
מסיבת חנוכה
מסיבת חג
מסיבת חנוכה

פרק נו

למען ידעו דור אחרון

כניצול שואה ראה אבא ז"ל את זכרון השואה והעברת הזכרון כאחת המשימות המוטלות על כל שריד שואה. זכרון השואה היה נושא מרכזי בחייו. כבר לפני חמישים שנה, בשעה ששימש כמנהל המחלקה לתרבות תורנית בקרית אתא, אירגן בכל שנה "עצרות שואה", בהשתתפות רבנים חשובים ומרצים ידועים. בשנים תשכ"ב ותשכ"ו אירגן בקרית אתא "תערוכת שואה", ולרגל הצלחתה הגיעו בקשות גם ממקומות אחרים, והיא הוצגה בשנת תשכ"ט גם בבני ברק, בבנין מכבי אש ברחוב הרצל (כיום משמש בנין זה את בית הדין בראשות הרב קרליץ).

תערוכה זו משכה אלפים, מבוגרים וצעירים, והמחישה בצורה חיה את החיים היהודיים התוססים שלפני השואה, את השואה, הסבל והאבדון ואת התקומה.

אבא ולידו שמעון דן בתערוכת "קדוש השם"

מקבץ צילומים מתערוכת "קדוש השם"

את עיקר המוצגים, תמונות ומסמכים, קיבל ממוזיאון השואה בקיבוץ לוחמי הגיטאות. אולם אז, כ-20 שנה אחרי השואה, היו בידי אנשים רבים מזכרות אותנטיות שהביאו עמם מן המחנות. זכורני, שעם פרסום הידיעה על התערוכה באו אנשים לביתנו, והביאו לתצוגה: האחד - קטע של גדר, האחר - כובע אסירים וכו', הם התייחסו אליהם כחפצי קדושה, ושמרו עליהם ברטט.

לרבים זכורים הנאומים המרגשים שאבא ז"ל נשא. הוא נגע בשרשי הכאב, תיאר את ההשפלה והעלבון. ומאידך את האמונה, התקוה והבטחון שפיעמה בהם.

מספר הרב חנוך גבהרד, מילדי כפר אתא של אותם ימים. "זכורה לי הכנסת ספר תורה לבית כנסת היכל שלמה, ספר שנכתב ביוזמתו על ידי מתפללי בית הכנסת לזכר קדושי השואה. בסעודה שנערכה נאם ר' שמעון נאום מרגש, הוא הזכיר את דברי הגמרא (ע"ז י"ח א'): **אלמלא אני נשרפתי לבדי היה הדבר קשה עלי, עכשיו שאני נשרף וספר תורה עמי - מי שמבקש עלבונה של תורה הוא יבקש עלבוני.** והוסיף בפאתוס: לא רק את הורינו, נשינו וילדינו הם שרפו - הם שרפו גם את ספרי התורה. ומי שמבקש עלבונה של תורה הוא בודאי יבקש את עלבוננו... עלבון ההורים, הנשים והילדים. ואז לראשונה כילד ראיתי אנשים בוכים, עד אז חשבתי שרק ילדים בוכים".

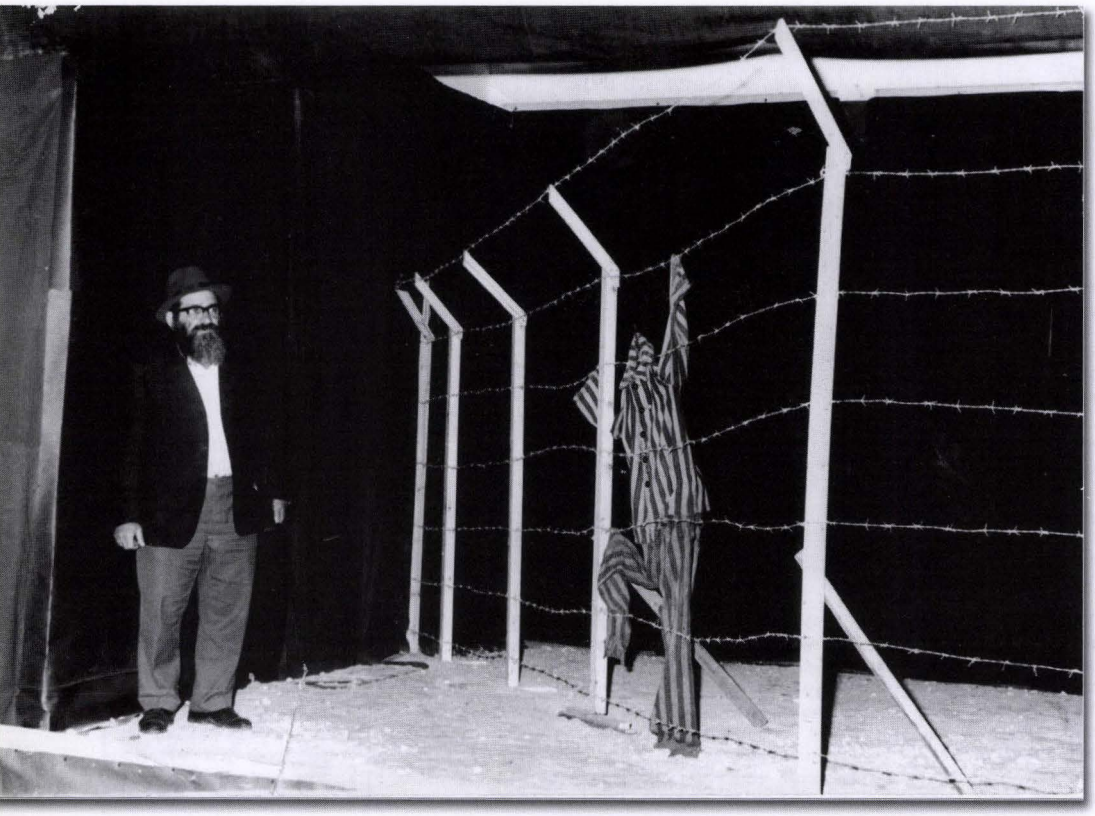

פינה בתערוכת השואה

לטעת את התקוה

במידה מסוימת אבא ז"ל היה שונה בזה מפליטי שואה רבים, שנצרו את לשונם ולא דברו ולא ספרו על קורות חייהם בשנות השואה. פעם התבטא שהוא מבין אותם, הם עדיין בשואה, הם עדיין לא השתחררו...

לימים סיפר: בראשית, אחרי השחרור, העיסוק בזכרון השואה היה בו משום התלבטות גדולה. הרגש הראשון היה לצאת מזה, לברוח מזה, לא ללוש בזה. זכורני במחנה שארית הפליטה בלנדסברג שבגרמניה, נערכה הלויה של פליט שכוחותיו לא עמדו לו. אנשים עמדו ושאלו:

- מהי ההתקהלות?

- לוייה - ענו להם.

- של מי? שאלו.

- של פליט אחד, ענו.

- אה, סך הכל אדם אחד, מה אתם עושים ענין מאדם אחד?! אמרו.

כל כך היו חיי אדם זולים בעיניהם, הם היו עדיין בתוך השואה, עד שלמותו של

תערוכת „קידוש השם" בכפר אתא

י. איבשיץ

(רשמים והערכה)

כוש, ההשפלות האיומות ובמיוחד גלי ההשמדה נגד גדולי התורה. ה־נה אתה נזכר באיזה מצב ראית את האדמו"ר הקדוש מסוכטשוב (בוב־שה, חירף ת"ש), ושוב אתה רואה תליות ואתה נזכר בתליות הנאציות בכל ערי הורשה־גאו (בס־ביבת לודז' וקאליש) ובמיוחד את עמידתו הגאה של ד"ר למברג ראש הקהילה בזד' וולה, שענה לגרמנים — על הביעתם לספק להם עשרה יהודים לתליה — אותי ואת אשתי אתם יכולים לקחת, פרט לזה איני מוכן למסור אף יהודי. ושוב אותה רואה תמונה של יהודים תושיים, אלה צריכים להיות יהודים מגיטו לודז', ואתה נזכר בגיטו האיום בו נתקיימה קללת התוכחה „ואכלתם בשר בניכם", כי הרעב המציק ר־ם לא פסח שילדים אכלו את בשר ר־עב של הוריהם וכן להיפך, גם באותו גיטו היו גילויים מחרי־מים של אהבת האדם, נזכר אני בחברי הטובים שעמדו בראש ־פ־על של איסוף מצרכי אוכל להצלת חיי אדם, אריה גרינפלד, משה ר־ בינוביץ, דוד בוטשאן ואחריב א־שר על מסירות נפשם אפשר לכתוב ספרים שלמים, הייתי פעם עם ר־איה כשניגשתי לרגל איזה ענין אל יחידי דוד בוצן (מקונסטנטין) ל־מטבח בו עבד, והנה נודמן ל־שם יחידי ובן עירי ברל אייזנר (ה־שר אפילו כרטיס מזון לא היה לו, אולם כאן התחיל ברל לשאול ומה אעשה עם זה? ענה לו דוד ש־אפשר לעשות מזה „מטעמים", הסוף היה שדוד נכמרו רחמיו על ברל המסכן ו„סחב" מהמטבח תפ"א ק־בושלים, ובעצמו נשא אותם — מתחת לחולצתו — לביתו של ב־רל, באמצע העבודה כשבמטבח ו־ל אורליאן — האידאולוג של פא"י — שהסעיר והרטיט לבבות, כל הופעתו היתה כהר געש, והנה תמונתו של הרב הירשהורן מיבו־זנה, גואם בחמד עליון אשר הקסים אותנו, והנה תמונתו של חבם הר־זים האדמו"ר מסוקולוב הפיקח ו־השנון, והנה תמונתו המטילה עליך חרדת קודש של האדמו"ר מסוכט־

אתה יוצא מזועזע ונרגש על מ־עמקי הנפש, ועלי לומר אם הת־כונו מארגני התערוכה לעורר את המבקרים ולהזכירם מה שעוללו לנו הטמאים הארורים, הרי השיגו את מטרתם במלואה.

יש לציין שהמחלקה התורנית ש־ע"י המחלקה לחינוך ותרבות אירג־נה „ביום השואה" גם עצרת מיו־חדת אשר התקיימה בביהכ"נ „היכל שלמה" של פא"י בכפר אתא, העצ־רת נפתחה בתפילת „הבט נא מן השמים" ע"י החזן הראשי של בהכ"נ המרכזי בחיפה מר גרנטוב, אשר הרשיט לבבות, ועיני המשתת־פים ולגו דמעות, הרב אשר הלוי פילק דיבר על מהות יום המיוחד הזה ומשמעותו ותיבל דבריו במא־מרי חז"ל מענינא דיומא וסיים ב־דברי נחמה.

הח' הרב דוד הלחמי בנאומו המ־קיף והמעניין על הנושא „קדוש ה־שם", ד־יצה ותיאר לפני הנאספים — כשבית הכנסת מלא כמה אל פה — את גדולת יהדות אירופה, את האורות הרוחניים של כל ק־הילה וקהילה, התכונות הנאצלות של כל עיר ועיר, גדולת חכמיה ומוסדותיה, סופריה ואנשי המדע

כתבה על תערוכת השואה, עתון "שערים" י"ב באייר תשכ"ד

אדם לא היתה משמעות בעיניהם. כדי לייקר חיי אדם היינו חייבים לצאת מהשואה. וזו הייתה ראשית הפעילות - לא להביט אחורה, כמו שכתוב אצל לוט "אל תביט אחריך". קודם כל לצאת מהאסון. הזכרון הוא לאנשים שמחוץ לאסון - שהשתקמו כבר.

הפעילות הראשונה היתה לטעת בניצולים את התקוה. תקוה של עולם חדש. שאנו מסוגלים למרות החורבן להשתקם, רוחנית, גופנית ונפשית. כל הנאומים שנשאתי באותה תקופה נשאו מוטיבים מההיסטוריה כיצד חורבן בעם ישראל הצמיח גדילה ותנופה, כמו: מסעי הצלב - בעלי התוספות; גירוש ספרד - ההתפשטות היהודית בארצות המזרח, הופעת השו"ע וקבלת האר"י; גזירות ת"ח - החסידות ועוד ועוד.

למה היתה שואה?

פעם בעת מגוריו בבני ברק, חזר אבא ז"ל לביתו נסער, והוא מספר: "ראיתי בבוקר מודעה ברחובה של עיר, שהיום תתקיים הרצאה מאת... בנושא: למה היתה שואה? הלכתי למקום המיועד. על הבמה עמד אברך צעיר, והסביר בטוב טעם מהי הסיבה שגזר הקב"ה שואה על עם ישראל, ובקיצור: מהו החטא שגרם לעונש זה?"

"הדבר חרה לי", המשיך אבא וסיפר, "לא הייתי רגיל בכך. כאשר המרצה סיים פנה אל הציבור ושאל: האם הכל מובן, האם יש שאלות? קמתי ממקומי ואמרתי: הסברת כל כך יפה מדוע היתה שואה - עד שאילו לא היתה שואה היו הכל שואלים, מדוע אין שואה? כמובן שהציבור פרץ בצחוק, והשפעת דברי המרצה התפוגגה. אז הסברתי לציבור: היום רגילים לדעת הכל, ולהבין הכל, אבל חייבים לדעת כי קיימים דברים נשגבים מהבנתנו. רק חז"ל ברוח קדשם יכלו לתת סיבות לדברים. אבל מיום שנסתלקה נבואה - לא ניתנו בידינו סיבות.

אחר כך הוסיף: "מיד אחרי

נפתחה תערוכת השואה בב"ב

— מאת כתב „שערים" —

תערוכת השואה וקידוש ה' נפתחה אמש בהתאספות ראש עיריית ב"ב וסגניו, אישי ציבור, קהל רב מכל השכבות ומספר סופרי פאריז הסתתף הח"כ א. הרמציגר.

פתח את התערוכה ראש העיר מר שמעון סירקיסה שדיבר על מהות הת שואה והאירגני קידוש ה' יהודים של גדולים וצדיקים ומשמרי"ם. הוא בר רך את הנוכחים ובמיוחד את יוזם התערוכה ומארגנה הת' שמעון בניש. המשיך אחריו הת' בניש שסיפר על התיזמתו בכואה ועורר על הצורך לד כור את השואה למען ידעו בניו מה פעלו אבותיהם בגלויות ואף ידעו לשמור על נחלת אבותם אשר בה בחרו מנשחה.

התערוכה כוללת בשיתוף „יד ר שם" ובית לוחמי הגיטאות כוללת ת מונות ותגברים מחיי הגיטו. מרד גיטו וארשה. ליבוד התורה וקידוש ה' ב גיטאות. התפלה והתצלולות. חיי המ הנות. „הפתרון הסופי" בתערוכה הדר מיוחד של „יזכור" לחללי השואה. כ מ"כ גדרי תיול המדגימים את מחנות המוות.

התערוכה אף כוללת כתבי"ד וצי לומים של כופרים ומשוגדרי הגיטאות יזמנים, וכמו"כ ספרי שואה רבים.

ביציאה מהתערוכה מוקדש חדר מ יוחד בסיסמת עם ישראל חי לתקומת ישראל ובו מודגמים שלבי התקומה

תערוכת השואה והגבורה בבני־ברק

תערוכה המכילה אוסף עשיר של צילומים, תעודות ומסמכים על עמידת הגבורה של היהודים על מעשי חירוף נפש וקידוש השם בגיטאות ובמחנות ההשמדה הנאצים בארצות מזרח־אירופה, נפתחה אתמול לפנות ערב בבית מכבי־האש בבני־ברק, בנוכחות חברי עירית בני־ברק, חברי־כנסת ונציגי מוסדות ציבור.

יזם את פתיחת התערוכה פרופ „אתא" שמעון ביגיש, יליד לודז, מניצולי השואה, מבין פעילי ה־ הברחה, שהציב לו למטרה בחייו לא לשכוח.

המוצגים בתערוכה לקוחים מ־ בית לוחמי הגיטאות, מ„יד ושם" וממקורות אחרים. בכניסה לתע־ רוכה מתנוססת על כרזה אימרתו הידועה של הבעש"ט: „הגלות נמשכת מהשכחה, ובזכירת סוד הגאולה".

רוב התמונות בתערוכה צולמו בידי חיילים נאצים, שהביאום למשפחותיהם כדי להתפאר בהם, והן נתגלו לאחר המלחמה.

כן מוצג בתערוכה מבחר של ספרות השואה. דברי פתיחה ל־ תערוכה השמיע ראש העיריה ש. סורוקה.

דיוחי עתונות התקופה על תערוכת השואה בבני ברק ניסן - אייר תשכ"ט

אבא מנחה עצרת שואה שאורגנה על ידו. במרכז: הרב יצחק ידידיה פרנקל זצ"ל רבה של תל אביב

השואה, עיקר השאלה שנקרה בלב רבים היתה: למה? על מה עשה ה' ככה לעם הזה?! לא היתה תשובה על כך, וגם לא תהיה. אין זה אסון פרטי של אדם שעליו לפשפש במעשיו, אלא אסונו של כלל ישראל. וכך שהדברים נוגעים בשרשי הבריאה. וכפי שלא ניתן לומר סיבה מדוע ברא הקב"ה את העולם, כלומר מהו שורש הרצון האלוקי, כפי שכתבו בספרי חסידות, כך שלעולם לא נדע את הסיבה לגזירה, ואין זה תפקידנו לעסוק בכך, אלא לקבל את הגזירה באמונה תמימה".

הזכרון - שיתוף הדורות בגורל היהודי

לימים סיפר: "כבר בשואה עצמה החל העיסוק בשאלה זו, בעיקר על ידי אנשים מחוסרי אמונה, בעיקר מאנשי השמאל, כחלק משטיפת המוח שהפעילו על הניצולים, שרובו היה מורכב מנוער מתבגר שלא היה להם רקע תורני מספיק".

"באותו זמן התעמקתי בנושא, וקראתי את הספרים שנכתבו לתיעוד והנצחת גזירות ת"ח - ת"ט. חורבן זה היה דומה במימדיו (אולם לא בכמותו) לשואה היהודית שהתרחשה כשלוש מאות שנה מאוחר יותר. בגזירות ת"ח - ת"ט נהרגו כתשעים אחוז מיהודי אוקראינה, ונהרס כל מרקם הקיום של הציבור היהודי במחוזות אלו. בדיוק כחורבנה של היהדות הפולנית בשואה.

תפלה אחרי למוד משניות
לזכר נשמות הקדושים הי"ד

אנא ה' מלא רחמים, אשר בירך נפש כל חי ורוח כל בשר איש, יהי נא לרצון לפניך תורתנו ותפלתנו בעבור נשמותיהם של מאות רבוא מישראל זקן ונער אנשים ונשים וטף שנהרגו על קדוש השם, ונשחטו ונחנקו ונשרפו לאפר על ידי הצוררים הגרמנים ימח שמם, ביניהם ארזי הלבנון, אדירי התורה קדושים וטהורים, ראשי ישיבות ותלמידיהון, תינוקות ישראל שלא טעמו טעם חטא וצדיקי עולם, רבני ישראל עם קהלתם קהלות הקודש, שמסרו נפשם על קדושת השם וכן בעד קרובינו שנספו בתוכם יזכרם אלהינו לטובה עם שאר צדיקי עולם וינקום נקמת דם עבדיו השפוך, ככתוב בתורת משה איש האלהים: הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו. ועל ידי עבדיך הנביאים כתוב לאמר: ונקיתי דמם לא נקיתי וד' שוכן בציון. ובכתבי הקדש נאמר: למה יאמרו הגוים איה אלהיהם, יודע בגוים לעינינו נקמת דם עבדיך השפוך. תהי נפשם צרורה בצרור החיים להחיותם בתחיית המתים עם כל מתי עמך ישראל ברחמים, ושלח לנו את משיח צדקנו לפדות אותנו מגלותנו וקבצנו יחד מארבע כנפות הארץ לארצנו ונזכה לגאולה שלמה במהרה אמן.

תפלה לזכר הקדושים שכתב אבא בכתב ידו

הספר הראשון שנכתב היה "צוק העיתים" לרץ מאיר בן שמואל משברשין (קראקא ת"י), והשני - "יון מצולה" לר' נתן נטע האנובר (וניציאה תי"ג). והנה גם ספרים אלו אינם עוסקים בשאלה למה? אלא נותנים את הרקע למרידה של הקוזקים בראשות חמילניצקי, קצין קוזקי שנושל מכפרו על ידי נציגי האצילים הפולניים ששלטו באוקראינה, ומאחר והיהודים היו חלק ממנגנון המינהל של האצילים, כחוכרים וכדו' "אשר מזה נמשכה הגזרה שנתקנא בחשיבות היהודים" (יון מצולה). אולם כנ"ל גם ספרים אלו אינם

בה"י, בין שלל הכתבים שנשארו במגירותיו של אבי מורי עט"ר הרה"ח ר' שמעון יהודה בניש ז"ל
נמצאו דברים רבים בהתייחסו לשואה האיומה,
להלן דברים מרטיטים שנאם בעצרת השואה שאורגן על ידו בשנת תשל"ב.

התכנסנו הערב ביום השואה והגבורה להתאחד ביחד עם כל בית ישראל בכותל ובתפוצות. להתייחד ולהעלות על נס קרבנות השואה, הקדושים והגיבורים כלפה מלהיבים הקיום ובאותם הזמנים זכר נצחי.

כאלים יום שואה יום חרבן שרון של עם ישראל בשנת תש"ה-תש"ה.

יום שואה כללי מצביו היטלי הום לחיל צערן על שוכן ומקום שלח האויבים, יהודים, שלח על האוכה בתקופת החורבן הלה שופלו מצבה להקים על הקרם זכר נתן לנו.

הלבים הגדורים, חיות טרף בצורת אנשים אתוכרתים ניצלו את הישגי האצ שיכלולי הטכניקה שלהם כמיוחד כאיומה למלחמה לה, שרפו את קדושת אלהיהם ולכן צצה שנאת עולם ושנאת שרם.

יהדות העולם כרות וכאומה ואצ ושיאלה אלו הגדות אלרח ואכרת שכרנסה את הגי האומה כאיומה, בתכאה ואצ ושיאלה יהדות העולם כרות ויפי ונוכן כשני הדומה.

שאצו שלה אלינים ואחיותינו אחים של ואכם למלה אלינו, ואחיון ומבי ילבי ישרון שלח טצם טאו טצם ואכם,ואכם אורין ורכותינו, אלהינו,ואסקנינו, סופרינו ואברנו, אכותינו ואמותינו טפיו וכל אשר היה לנו.

ירבו שנהלה חיים אפוכרים של קדושת חרות תורה ואהלה, תרבות ויצירה, כלכלה וחברה.

נצים לאירות ישרון שומר כספר תהילים:

"ואת אצן יבצו דור אחרון, כנים יולדו, יקומו ויספרו לבניהם"

כיום השואה והגבורה, אחוכתינו, השריצים האצטים מהיטלר ימ"ש, אורגה הפלגה תחושת השואה ותוצאה השואה לדור הצעיר להכניר ולהסתיר, ולהגלים, להיכך, להחיש כאה שרק אפשר כל אותיהם, אורות הבניין.

"ויקומו ויספרו לבניהם"

כיום השואה והגבורה, אחוכתינו, השריצים האצטים מהיטלר ימ"ש-תש"ה:

"ואת אצן יבצו דור אחרון, כנים יולדו, יקומו ויספרו לבניהם"

נצים לאירות ישרון שומר כספר תהילים:

כיום השואה והגבורה, הרשיעים, ההומאנים כביכול, הרצים, השומאים כדמים, שפכו כמים דם יקר כצלם אלקים, ברא אותו, ואשר כל כך אהב.

חיות טרף בצורת אנשים, הגדורים הבלים, אתוכרתים ניצלו את הישגי האצ שיכלולי הטכניקה שלהם כמיוחד כאיומה למלחמה לה, שרפו את קדושת אלהיהם ואת אלפי אלפים ורבבות רבבות אחיותינו ואחינו שלח אלינו ואכם למלה אלפי ילדי ישרון שומר טצם טאו טצם ואכם,ואכם אורין ורכותינו, אלהינו,ואסקנינו, סופרינו ואברנו, אכותינו ואמותינו טפיו וכל אשר היה לנו.

ירבו שנהלה חיים אפוכרים של קדושת חרות תורה ואהלה, תרבות ויצירה, כלכלה וחברה.

נצים לאירות ישרון שומר כספר תהילים:

"ואת אצן יבצו דור אחרון, כנים יולדו, יקומו ויספרו לבניהם"

כיום השואה והגבורה, הרשיעים, ההומאנים כביכול, הרצים, השומאים כדמים, שפכו כמים דם יקר כצלם אלקים, ברא אותו, ואשר כל כך אהב.

חיות טרף בצורת אנשים, הגדורים הבלים, אתוכרתים ניצלו את הישגי האצ שיכלולי הטכניקה שלהם כמיוחד כאיומה למלחמה לה, שרפו את קדושת אלהיהם ואת אלפי אלפים ורבבות רבבות אחיותינו ואחינו שלח אלינו ואכם למלה אלפי ילדי ישרון שומר טצם טאו טצם ואכם,ואכם אורין ורכותינו, אלהינו,ואסקנינו, סופרינו ואברנו, אכותינו ואמותינו טפיו וכל אשר היה לנו.

ירבו שנהלה חיים אפוכרים של קדושת חרות תורה ואהלה, תרבות ויצירה, כלכלה וחברה.

נצים לאירות ישרון שומר כספר תהילים:

"ואת אצן יבצו דור אחרון, כנים יולדו, יקומו ויספרו לבניהם"

כיום השואה והגבורה, אחוכתינו, השריצים האצטים מהיטלר ימ"ש, אורגה הפלגה תחושת השואה ותוצאה השואה לדור הצעיר להכניר ולהסתיר, ולהגלים, להיכך, להחיש כאה שרק אפשר כל אותיהם, אורות הבניין.

"ויקומו ויספרו לבניהם"

כיום השואה והגבורה, אחוכתינו, השריצים האצטים מהיטלר ימ"ש-תש"ה:

"ואת אצן יבצו דור אחרון, כנים יולדו, יקומו ויספרו לבניהם"

נצים לאירות ישרון שומר כספר תהילים:

כיום השואה והגבורה, הרשיעים, ההומאנים כביכול, הרצים, השומאים כדמים, שפכו כמים דם יקר כצלם אלקים, ברא אותו, ואשר כל כך אהב.

חיות טרף בצורת אנשים, הגדורים הבלים, אתוכרתים ניצלו את הישגי האצ שיכלולי הטכניקה שלהם כמיוחד כאיומה למלחמה לה, שרפו את קדושת אלהיהם ואת אלפי אלפים ורבבות רבבות אחיותינו ואחינו שלח אלינו ואכם למלה אלפי ילדי ישרון שומר טצם טאו טצם ואכם,ואכם אורין ורכותינו, אלהינו,ואסקנינו, סופרינו ואברנו, אכותינו ואמותינו טפיו וכל אשר היה לנו.

ירבו שנהלה חיים אפוכרים של קדושת חרות תורה ואהלה, תרבות ויצירה, כלכלה וחברה.

נצים לאירות ישרון שומר כספר תהילים:

"ואת אצן יבצו דור אחרון, כנים יולדו, יקומו ויספרו לבניהם"

עוסקים בסיבה השמימית של הגזירה.

מה היתה המטרה של כתיבת ספרים אלו? על כך עונה ר' מאיר איש שברשין בהקדמת ספרו: "והנה בשנת ת"ח - ת"ט כמה רבבות פשטו צוארם לזבח, וכמה רבבות נשרפו... וכולן לדבר אחד נתכונו - להקדיש את יוצרם ברוך הוא. וחל עלינו הזכרת נשמתם תמיד בכל עת... כדי שלא ישכחו מפינו ומפי זרענו עד עולם".

והוא ממשיך: "כי מטרת הזכרון - כדברי הזוהר הקדוש בפרשת אחרי מות (ח"ג דף נ"ו, ב') כי כשאתם מזכירים את מיתת בני אהרן שקדשו את ה' במותם, כאילו הקרבתם קרבן לכפר על עצמכם.

הסבר הדברים כמתבאר בספרי חסידות, כל מאורע מכריע בתולדות עם ישראל, אינו מיוחד לדור זה שארע בו אלא לכלל כל הדורות. אלא שבאותו דור הוא יצא אל הפועל. אבל קיים הוא בכל דור. זהו מעגל הגורל היהודי. וכך הוא בכל אדם, כל מה שמתרחש בהיסטוריה מתרחש בו: בכל אדם יש חלק מחטא עץ הדעת. יציאת מצרים, מעמד הר סיני וכו'. וכפי העיסוק והזכרון - הרי אלו כאילו מתבצעים בו בפועל באופן מועיל.

אבא נושא דברים בכנס ציבורי

על כן חייב אדם לזכור את התלאות, ובכך משתף הוא את עצמו בגורל הדורות, ומגין על עצמו שהדברים לא יארעו לו בפועל".

מאי בעית טפי?

ולסיום פרק זה, כרבים מניצולי השואה היתה בלבו של אבא ז"ל הודאה גדולה לבורא עולם שהותיר אותו לפליטה ולא נמחה שמו מישראל. אמנם הוא לא "חגג" את יום הצלתו, שחל ביום פסח שני תש"ה, ככל יוצאי פולין שלא נהגו, וליתר דיוק: שלא יכלו לחגוג את יום הצלתם, בעת שהכלל כולו הפך לאפר, אולם הוא ציין יום זה לזכרון.

רק בעתות שמחה, לנוכח הדור החדש אשר קם וצץ מתוך גלי האפר וההריסות, היה פותח את דבריו בהלל

אבא בשמחה משפחתית לידו מחותנו הרה"ח ר' יעקב ברייטשטיין

והודאה על הצלתו מחרב האשמדאי, להקים שם ושארית למשפחתו.

אנו מעתיקים כאן שתי נאומי הודאה קצרים שאמר בעתות שמחה אצל נכדיו, שהן דרשות רבות עוצמה, בבחינת מועט המחזיק את המרובה.

בשמחת "פדיון הבן" לאחד מנכדיו פתח ואמר: שמענו כאן את הכהן שואל: "מאי בעית טפי?", ואני חש ששאלה זו מופנית גם אלי: מה עוד הנך מבקש? ניצלת מהגיהנום בנסים גלויים, הקמת משפחה, ועתה הנך משתתף בשמחת נכד... וזה היה כל הנאום. כאשר הגיעו הדברים לאזני ה"פני מנחם" קלסם מאד.

בשמחה משפחתית אחרת אמר: דוד המלך ע"ה אומר בספר תהלים (כב, ב) "רחוק מישועתי דברי שאגתי". אני כניצול שואה, שזיכני ה' לעבור את הגיהנום הנורא, להקים משפחה, ועתה להשתתף בשמחה זו, עולה בדעתי לפרש פסוק זה כהודאה. רחוק מישועתי - הישועה גדולה מהשאגה. שכן מה היו דברי שאגתי, לאיזה דבר יחלנו בשנות האימה, כאשר מלאך המות רקד מול עינינו, וחיות השדה נוגסות בגוויות - התפלה שבלבנו היתה, שאנו לפחות נזכה לבא לקבר ישראל. והנה עתה - רחוק מישועתי, ישועתנו מופלגת - גדולה ורבה מהתפלה.

בהזדמנות אחרת פירש (כמדומני בשם האדמו"ר רבי חנוך העניך מאלכסנדר) את לשון הפייטן: "משוך חסדך ליודעך א-ל קנא ונוקם", שטעון הסבר: הלא חסד מבקשים מא-ל מלא רחמים, ולא מא-ל בבחינת קנא ונוקם? אלא פירש 'משוך חסדך' לאלו שהכירוך בבחינת 'קנא ונוקם' ונותרו באמונתם.

אבוא בגבורות
בארצות הברית

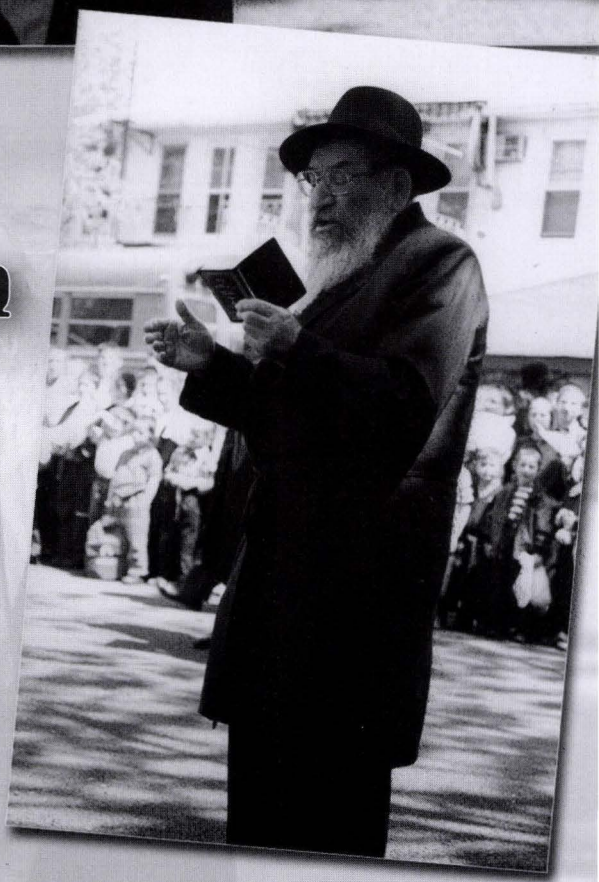

פרק נז

ועתה הייתי לשני מחנות

תקופה חדשה בחייו של אבא ז"ל החלה בשנת תשל"ד, עם נישואיו למרת פערל תבל"א מארצות הברית. היא הסופרת הידועה, מחברת הספרים: "הרוח שגברה על הדרקון". ו"שאוני בלבכן".

מרת פערל ילידת קרקוב תלמידתה של מרת שרה שנירר ע"ה, וניצולת שואה, היתה נשואה בזיווג ראשון לבעלה הרב צבי רייכמן ז"ל, מחסידי ברסלב. הם נישאו בשנת תש"ז במחנות העקורים בגרמניה, ויחדיו הגרו לניו יורק בשנת תש"ח. בעלה נפטר בשנת תשכ"ז והותיר אותה עם שלושה ילדים מתבגרים. ולאחר שהשיאה אותם למשפחות מכובדות, נישאה לאבא ז"ל שהגיע לניו יורק בשנת תשל"ד לרגל שמחה משפחתית.

מתוך התחשבות בילדיה שנישאו ביתמותם, ומתוך רצון להעניק להם תחושה של שלמות משפחתית, החל לחלק את חייו. מחצית השנה התגורר בניו יורק, ומחצית השנה בארץ ישראל. למרות שצורת חיים זו לא היתה קלה לאדם בגילו. בכל זאת הרגשת המחוייבות המשפחתית של זוגתו הכריעה.

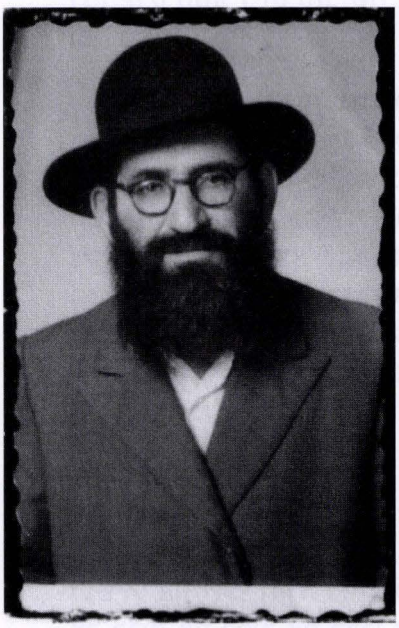

דברי הרבי בירושלים האירו את עיני הרב בניו יורק

לימים סיפר אבא ז"ל על ההשלכות של צורת חיים זו סיפור מופלא, שיש בו גם סממנים של "מופת חסידי" ואנו מביאים אותו בלשונו:

בשנה הראשונה למגורי בניו יורק, נכנסתי אל הגאון רבי משה שטרן, הרב מדברצין, שהתגורר בשכונתי, ואליו הפניתי את כל שאלותי בהלכה. ושאלתי: לרגל מצבי שמחצית השנה הנני בן ארץ ישראל, ומחצית השנה - בן חוץ לארץ. כיצד אמור אני לנהוג ביום טוב הבא עלינו לטובה, האם כדין בן ארץ ישראל או כדין בן חו"ל?

דגם של ירושלים שצייר אבא בחדר הספרים בביתו בניו יורק כדי לקיים "אם אשכחך ירושלים"

הרב ז"ל שמע את שאלתי בקשב, אחר שקע בהרהורים, ואמר: זו שאלה מעניינת שאינני יודע לה פתרון. על כן המשך בחזקתך כדין בן ארץ ישראל, וכאן בניו יורק תנהג ביום טוב שני באיסור מלאכה בלבד כדין חומרי מקום שבאת לשם. וכך נהגתי.

כעבור שנים אחדות, בתקופת הנהגתו של ה"לב שמחה", שהיתי בחודשי החורף בארץ ישראל, ולקראת חג הפסח היינו אמורים לטוס לניו יורק. מפני דחיפות הזמן טלפנתי אל מעונו של הרבי בירושלים. חשבתי שאחד המשמשים ירים את השפופרת, והנה להפתעתי, הרבי בכבודו ובעצמו נשמע מעבר לקו. אני מביע את בקשתי להפרד, והוא עונה: אתה מוזמן לבא אל ביתי היום בשעה 6:00 בערב. הכרתי את מעונו של הרבי ז"ל, בקומה ראשונה בבית משותף ברחוב אלפנדרי. דירה צנועה, ריהוט מיושן. בשעה היעודה נקשתי על דלתו, הרבי בכבודו ובעצמו פתח לי, הזמין אותי פנימה, התיישב ליד השולחן והזמין אותי לישב מולו, הגשתי קויטל, הרבי קרא במהירות, הגיב ובירך, ואחר העניק לי תפוז וליוה אותי אל הדלת.

מרוב התרגשות שכחתי כי לפני כניסתי לבית האדמו"ר הנחתי שקית שהיתה בידי על כוננית שעמדה בחדר המדרגות, רק כאשר הייתי במרחק ניכר נזכרתי בדבר, ועשיתי את דרכי חזרה כדי ליטול את השקית. והנה כאשר אני נכנס לשביל המוליך אל הבית אני רואה את הרבי צועד מולי, יוצא לטיולו היומי. כאשר ראה אותי עצר

ושאל: מה ראית לחזור? עניתי ששכחתי שקית בחדר המדרגות. הרבי המתין. כאשר יצאתי הזמין אותי להצטרף לטיולו היומי. צעדתי לצידו במעלה הרחוב. הוא התעניין בחיי הציבור בניו יורק בכלל ובשטיבל הגוראי בפרט. ולפתע שאל: איך אתה נוהג ביום טוב שני כדין בן ארץ ישראל או כדין בן חו"ל? סיפרתי לו על שאלתי לרב מדברצין ועל ספקו, ואז הגיב הרבי: **"לאבי ז"ל (האדמו"ר בעל ה"אמרי אמת") היה גם כן ספק זה, והפנה את השאלה לגדולי דורו".** אחר הושיט לי את ידו ופטרני לשלום. חשתי שיש דברים בגו. שכן הרבי סתם ולא פירש היאך הרבנים פסקו לאביו. האם פסקו לו כפי שפסקו לי?

כאשר הגעתי לניו יורק, בשבוע לאחר מכן, מיהרתי אל הרב מדברצין לקבל ברכת שלום, ולספר לו את דברי הרבי. והנה מיד כאשר ראה אותי אמר לי במאור פנים: ר' שמעון שמע, בדבר השאלה ששאלת אותי לענין יום טוב שני של גלויות, ופסקתי לך... חוזרני בי, שכן בשבוע שעבר מצאתי בשו"ת "זקן אהרן" לרבי אהרן ואלקין, כי שאלה זו בדיוק שיגר אליו האדמו"ר בעל ה"אמרי אמת" מגור, והרב ואלקין ענה לו, כי בארץ ישראל עליו לנהוג כדין בן ארץ ישראל, ובחו"ל כדין בן חו"ל. ומיד בזריזות, קם הרב מדברצין, נגש לארון הספרים, שלף את פנקס תשובותיו, והראה לי שכתב בו להלכה כמענה שקיבל הרבי מגור... (ראה תצלום). על כן, סיים, מעתה ואילך עליך גם כן לנהוג כך.

עמדתי נדהם. הדיבור נעתק מפי. ואז סיפרתי לרב איך שבדיוק בשבוע שעבר נרמזתי מהרבי מגור, שבהתאם לתשובה שקיבל אביו אינני נוהג כראוי. הרב הקשיב בדריכות לדברי והגיב: דברי הרבי בירושלים האירו את עיני כאן.

הכנסת אורחים

כאן בניו יורק התחדשה מסורת הכנסת האורחים, שנהג בה בכל מקומות מגוריו, בהשתתפותה הפעילה של רעייתו תבל"א, כפי שמספר ר' שמעון יוסף רוזנברג שיחי' מבני ברק, שיצא לניו יורק כדי לשמש כשו"ב.

"כאשר נסעתי לראשונה לארצות הברית לא ידעתי לאן לפנות, ידידים אמרו לי תפנה לר' שמעון בניש. שם תמצא בית פתוח. הגעתי ביום שישי בבוקר - אסרו חג

שו"ת באר משה

דיני בני א"י וחו"ל

סג) **נשאלתי** מאחד שרר בא"י חצי שנה ובחו"ל חצי שנה איך יתנהג ביו"ט ב' של גליות בא"י ובחו"ל.

השבתי מפורש בתשו' מהריט"ץ (סי' נב) כשקובע דירתו בא"י על שנה ובחו"ל על שנה, בחו"ל דינו ככן חו"ל ובא"י דינו ככן א"י. ובנועם (ח"ב עמו' ע') כ' הגריז"מ מירושלים עיה"ק תובב"א בשם אדמו"ר מגור ששאלו מה הדין כשקובע דירתו בחו"ל על חצי שנה ובא"י חצי שנה והשיב לו שדינו כהנ"ל. וכן מצאתי בתשו' זקן אהרן (ח"ב סי' כו) שהשיב כן להגה"ק אדמו"ר מגור זצ"ל. ועדיין צ"ע מה דין הקובע דירתו במקום א' ז' חדשים ובמקום השני ה' חדשים אם דינו ג"כ כהנ"ל או קביעת רוב השנה מכריע את המיעוט. והגריז"מ הנ"ל כ' דאזלינן בתר הרוב ואין בראיתו ראיה כלל כאשר יראה המעיין, ועדיין צ"ע. שוב ראיתי במנחת יצחק (ח"ד סוס"י ד') שהעיר בכ"ז, וג"כ לא העלה דבר ברור. ומתשו' זקן אהרן (הנ"ל) נ"כ משמע שאין הרוב חדשים מכריעין המיעוט עיי"ש וכן נראה לי עיקר. אבל מי שנסע על מנת להשתקע בא"י ועקר דירתו שבחו"ל וקנה או שכר דירה בא"י ובא בחזרה לבקר בניו וקרוביו פעם ופעמיים בשנה על א' וב' חדשים דינו ככן א"י לנמרי.

"דברי הרבי בירושלים האירו את עיני כאן" התשובה שכתב בשו"ת "באר משה" לשאלתו של אבא

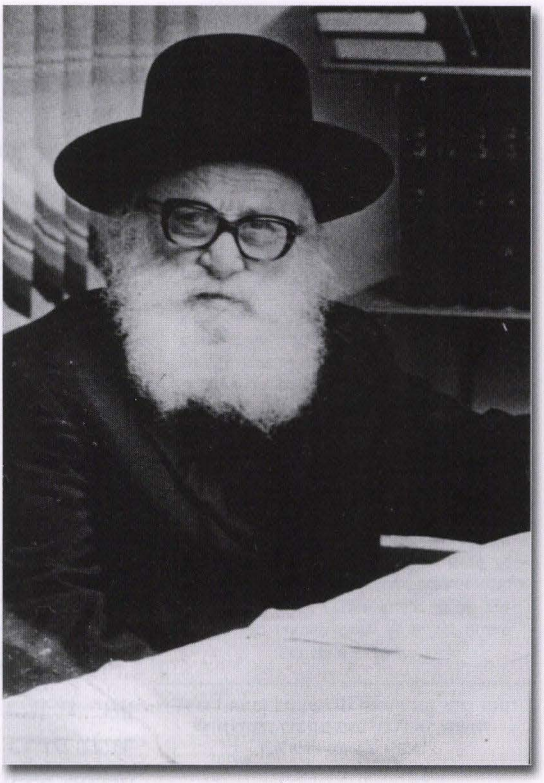

"דברי הרבי בירושלים האירו את עיני כאן".
האדמו"ר בעל "לב שמחה" מגור

של פסח, ללא הודעה מוקדמת הקשתי על דלתו. ר' שמעון ורעייתו קבלו אותי בזרועות פתוחות. העמידו לרשותי חדר, טלפון חפשי, וכמובן הזמינו אותי להתארח בביתם בשבת.

חשתי בבית. הוא לא נתן לי להרגיש אפילו חוסר נעימות. בליל שבת ביקשתי ללכת לטיש חסידי - הלך איתי. למרות עייפותו. הוא היה כולו חסד.

ביום ראשון המשכתי לפנסילבניה. לפני שיצאתי אמר לי: בדרכך חזרה - אתה מוזמן לכאן. זה המקום שלך.

בחוג המשפחה

על השתלבותו בחוג המשפחה החדשה בכלל וכסב לנכדי רעייתו בפרט, שיגר לי הנכד הרשי שווארץ שיחי' מניו יורק מכתב. ואני מעתיקו בשלמותו:

לכבוד הרב... שלום וישע רב!

היות ונודע לי שהנך מתקרב לסיום כתיבת תולדות אביך - סבינו, הרה"ח ר' שמעון ז"ל, הננו רואים לנחוץ, אנו נכדי רעייתו תבלח"א, לצרף את רשמינו על אביך ז"ל, כראש משפחה, כאב וכסב. כבר אמרתי זאת בהספד שנערך כאן בניו יורק במלאות שלושים לפטירתו, שאנו נכדי רעייתו חשנו שהוא התמסר עמנו יותר אף מלנכדיו הביולוגיים. כפי שהנך מכיר את החיים כאן באמריקה בכלל, ולפני ארבעים שנה בפרט, כאשר הורי שיחיו היו זוג צעיר, הם היו טרודים בבניית וביסוס הקן הטרי שזה עתה נבנה, ופשוט לא היה להם פנאי להתמסר אלינו מעבר לחינוך הפורמאלי.

ואביך - סבא ז"ל נתן לנו את הרקע תורני והחסידי הנחוץ לנו. למד אתנו, בילה איתנו ודאג לחינוכינו. זכור לי שהספרים החסידיים הראשונים שאותם למדנו - היו עם סבא ז"ל. וכאשר בגרנו אף למדנו עמו דף היומי.

בערבי פסחים היה לוקח אותנו לחצרו של האדמו"ר רבי שלמה מבאבוב

זצ"ל להשתתף באפיית מצות. וב"ט כסלו היה נוסע עמנו לשכונת קרון הייטס להשתתף בהתוועדות שערך האדמו"ר רבי מנחם מנדל שניאורסון מליובאוויטש זצ"ל. וכאשר באו לאמריקה אדמור"י גור: ה"לב שמחה" וה"פני מנחם" - לקח אותנו עמו לקבל את פניהם. בימי חול המועד היה נוסע עמנו למנהטן לקבל את פני הגאון שר התורה רבי משה פיינשטיין זצ"ל. דמויות הוד אלו, כאשר סבא מקבל את פניהם בחרדת קודש, נחרטו בלבנו לעד.

כחויה רוחנית מופלאה זכורים לי לילות הסדר שהיה עורך בבית הורינו. את נוסח ההגדה שהיה קורא בנעימה מיוחדת, אותה שמע, כפי שאמר פעם, בבית הוריו בלודז' שבפולין. את אמרות החסידות ששילב בין הפרקים. את הסיפורים המופלאים על לילות הסדר שבהם השתתף בשנות השואה בגיטו ובמחנות. כיצד אכל בחרדת קודש את כזית המצה והמרור, כאשר הוא מקדים לכך את אמרתו של ה"תפארת שלמה": בערב תאכלו מצות - לשון עריבות ומתיקות, שתהיה מצוה זו מתוקה לחיך וערבה לנפש.

אבא בשמחת נישואי נכד דעייתו: ר' הרשי שוארץ

אבא במחיצת שר התורה הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל

במחיצת האדמו"ר רבי ישראל שפירא זצ"ל מבלאז'וב. בימי מגוריו בניו יורק

אני חש שאני מאריך יותר מדאי, ולכן הרשות בידך לערוך את דברי ואפילו לקצרם.

ולסיום, הוא היה עבורינו דמות של יהודי חסידי מהדור הקודם, יהודי של מסירות נפש. והדבר התבטא בפרט בשנות זקנותו, כאשר לא שינה מנוהגיו בשנות העמידה - קימה ולימוד שעה לפני התפילה, טבילה במקוה, תפילה בציבור ושיעורי תורה וחסידות.

זכרו ינון בקרב משפחתינו לנצח.

בברכת הצלחה, הרשי שוואריץ

אבא בהכנסת ספר תורה, שכתבו הוא ורעייתו, בניו יורק בשנת תשנ"ט, לזכר משפחותיהם שנרצחו בשואה עקד"ה.
מימין לשמאל: חתנם ר' מרדכי אייזנברג, חתנם ר' שלמה יהודה שוארץ, אבא, ואחי ר' גימפל

פרק נח

במעגלי חינוך

עם בואו של אבא ז"ל לניו יורק, הכיר בשטיבל הגוראי, ברחוב ה-49 בבורו פארק, שבו התפלל, דמות מופלאה - הרב אליעזר אייכנטל ז"ל, שהפך לידידו הקרוב.

הרב אייכנטל יליד ארצות הברית, בן להורים ילידי פולין שהיגרו לאמריקה אחרי מלחמת העולם הראשונה, למד בישיבת תורה ודעת, ואחר כך בישיבות ארץ ישראל: מיר וסלבודקה. כאן התקרב לחזון איש וה"בית ישראל" מגור. אחרי נשואיו שב לארצות הברית.

בר' אליעזר התגלמו שתי תכונות: הוא היה מחנך בטבעו, הבין לנפש הצעירים וידע להתהלך אתם. וכך כאשר התייסד חדר "יגדיל תורה" של חסידי גור בבורו פארק, נתמנה באופן טבעי כמנהל רוחני של המוסד.

ר' אליעזר היה גם עסקן ציבורי בטבעו. כל מי שהיה זקוק לטובה, לפרנסה, ליעוץ רפואי וכדומה, ר' אליעזר היה הכתובת. והיו רבים שהיו זקוקים לכך ובפרט פליטי השואה שלא ידעו עדיין את השפה האנגלית.

כאשר אבא בא לניו יורק, ור' אליעזר עמד על תכונותיו החינוכיות והעסקניות, ראה בו מין כפיל שלו, ודבק בו בכל נפשו, למרות שאבא ז"ל היה מבוגר ממנו בכעשרים שנה.

ר' אליעזר היה מן הראשונים שהחלו להשתתף בשיעורים שאבא ז"ל החל ללמד בשטיבל, הן ב"דף היומי" והן ב"תפארת שלמה". ר' אליעזר שהיה כאמור מנהל רוחני של החדר הגוראי, החליט לרתום אותו אל הצוות החינוכי. הוא ראה בו מלבד איש חינוך אמיתי גם אדם שיוכל להעביר את מורשת פולין לילדי אמריקה. להציג בפניהם דמות של חסיד פולני למדן ובן תורה. וכן אדם שיוכל להעניק להם אוירא דארץ ישראל ואהבת ארץ ישראל.

אבא שהיה כבר בשנות הזקנה היה עדיין מלא מרץ נעורים, והוא נענה עד מהרה להצעה.

תחילה שימש כבוחן. נכנס לכיתות, עמד על עבודת הצוות, בחן את התלמידים, יעץ למלמדים וכדומה. אולם אחר כך הודיע לצוות כי איננו מעוניין לבקר עבודת אחרים, "תנו לי תלמידים שאוכל לקדם אותם. אני מוכן באופן אישי ללמד תלמידים".

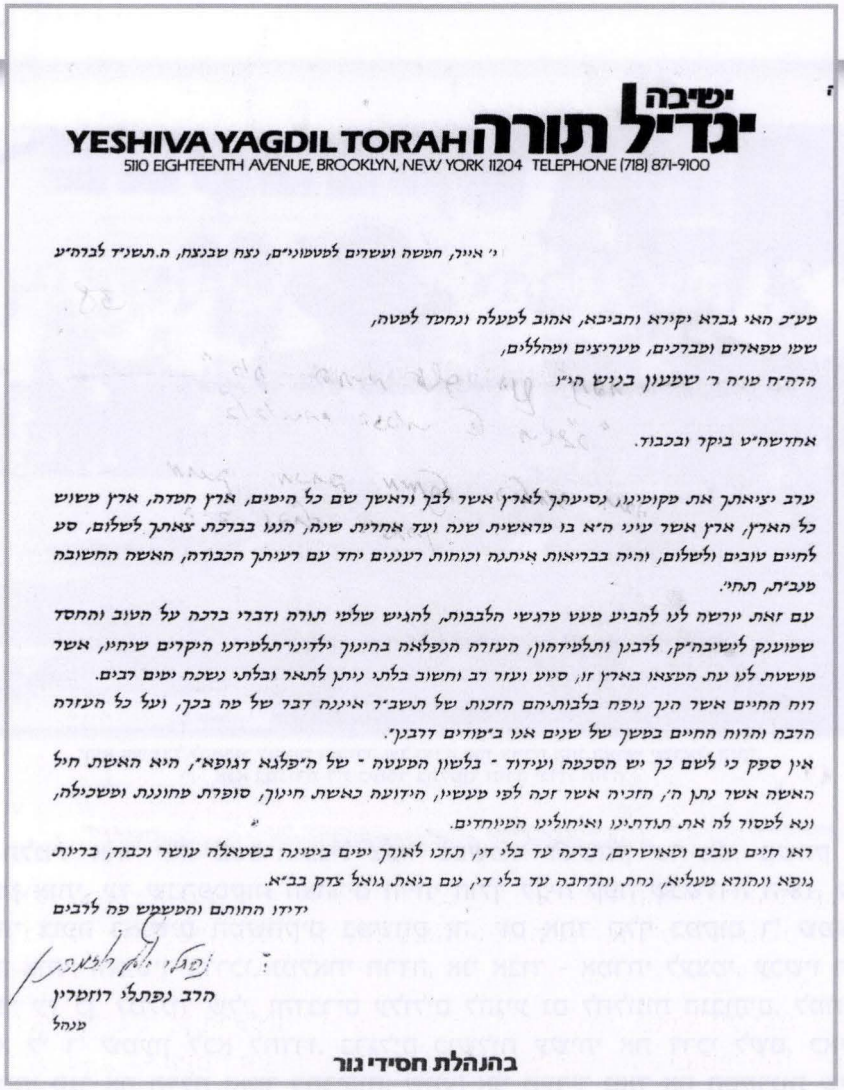

ישיבה
יגדיל תורה
YESHIVA YAGDIL TORAH
5110 EIGHTEENTH AVENUE, BROOKLYN, NEW YORK 11204 TELEPHONE (718) 871-9100

ר' אייל, חמשה ועשרים לפעמונים, נצח שבנצחו, ה.תשנ"ד לבה"ע

פע"כ האי גברא יקירא וחביבא, אהוב לפעלה ונחמד לפטה,
שפו טפארים וכבודים, פעריצים ופהללים,
הרה"ח פנ"ה ר' שמעון בניש הי"ו

אחדשה"ט ביקר ובכבוד.

ערב יציאתך את מקומינו, נסיעתך לארץ אשר לבך ולאשך שם כל הימים, ארץ חמדה, ארץ פשוש כל הארץ, ארץ אשר עיני ה"א בו מראשית שנה ועד אחרית שנה, הננו בברכת צאתך לשלום, סע לחיים טובים ולשלום, והיה בבריאות איתנה וכוחות רעננים יחד עם רעיתך הכבודה, האשה החשובה פע"ת, תחי'.

עם זאת יורשה לנו להביע פעם פרגשי הלבבות, להגיש שלפי תורה ודברי ברכה על העוב והחסד שפועלת לישיבה"ק, לרבנן ותלמידיהון, העזרה הנפלאה בחיעוך ילדינו־תלמידינו היקרים שיחיו, אשר פושטת לנו עת הפצאו בארץ זו, סיוע ועזר רב וחשוב בלתי ניתן לתאר ובלתי נשכח יפים רבים.
רוח החיים אשר הנך נופח בלבותיהם הזכות של תשב"ר איננה דבר של פה בלך, ועל כל העזרה הרבה והרוח החיים בפשך של שנים אנו ב'יפודים דרבנן".
אין ספק כי לשם כך יש הסכפה ועידוד - בלשון הפעטה - של ה"פלגא דגופא", היא האשת חיל האשה אשר נתן ה', הזכיה אשר זכה לפי פעשיו, הידועה כאשת חיעוך, סופרת פחוננת ופשכילה, ונא לפסוד לה את תודתינו ואיחולינו הפיוחדים.
ראו חיים טובים ופאושרים, ברכה עד בלי די, תזכו לאורך יפים ביפינה בשפאלה עושר וכבוד, בריות גופא ונהורא פעליא, נחת והרחבה עד בלי די, עם ביאת גואל צדק בב"א.
ידידו החותם והפשתש פה לרבים

הרב נפתלי רוזפרין
פנהל

בהנהלת חסידי גור

"רוח החיים אשר הנך נופח בלבותיהם הזכות של תשב"ר". מתוך מכתב ממנהל התלמוד תורה הרב נפתלי רוזמרין

ואכן, החלו להשלח אליו קבוצות של תלמידים אותם לימד באופן אישי. ועד היום ניתן לפגוש הן בארץ ישראל והן בארצות הברית, אברכים מהשכבה הבוגרת של חסידי גור, אשר מציינים שהם מאותם תלמידים שקידם וטיפח.

מספר הרב א.ב. כיום מגיד שיעור בישיבת גור בערד: אני זוכר בעורגה את השנים שלמדתי עם ר' שמעון. התייחסותו אל התלמידים היתה מופלאה. היה זה מפליא שאדם בגיל כזה הצליח לרדת לרמה שילדים ירצו לבא אליו. זכורני, פעם אחת אמרתי פשט אחד בגמ', ור' שמעון עשה מזה טרסק גדול. הוא נכנס אח"כ לכתה ואמר את זה בשמי. היתה זו התייחסות של מחנך בעל רגש. תמיד היתה לו את המילה הנכונה, את זריקת המרץ להרים את רוחי.

"הוא השתדל להעביר לנו את האוירה של מירון, את אוירת החג הארצי ישראלי הזה".
אבא במדורת ל"ג בעומר בתלמוד תורה יגדיל תורה

תלמיד אחר י.א. מספר: מגיל צעיר נמשכתי למשחק שח-מט, משחק זה ריתק אותי, עד שבהפסקות הצהרים הייתי הולך לבית קפה שבשדרה ה-18, שם הייתי צופה באנשים המשחקים במשחק זה. יום אחד חלף במקום ר' שמעון, ראה אותי, והמשיך בדרכו. נמלאתי חרדה, אני אבוד - אמרתי לעצמי, עכשיו הוא יספר על כך למלמד שלי, והדברים עלולים להגיע גם לחלונות הגבוהים. למחרת קרא לי ר' שמעון לבא לחדרו. ברגלים כושלות עשיתי את דרכי לשם. כאשר נכנסתי סגר את הדלת ואמר בחביבות: שמע! אני מעריך מאד את הסקרנות שלך, ממשחק השח-מט ניתן ללמוד רבות, לתכנן מהלכים מראש וכדומה. אולם דע לך כי במקום שאתה מבקר - עלול אתה להתקל גם במהלכים לא צפויים מראש וגם לא רצויים. ורצוי להמנע מכך. אחר לחץ את ידי ושלחני לדרכי. ובכך הסתיים הענין.

הרב ברוך רוזמרין, מהצוות החינוכי של אותם ימים מספר: כל בעיה חינוכית שנתקלתי בה - הבאתי לר' שמעון - ומענין איך אדם ללא הכשרה, כמקובל בימינו, ידע לנתח, להציע הצעות, איך הוא "נכנס" לראשם של הילדים תוצרת אמריקה. הייתי מזמין אותו לכתה "לבחון" כיצד אני מלמד. ותמיד תחילה אמר מחמאות ואח"כ מה שהיה נראה לו להציע כשיפורים.

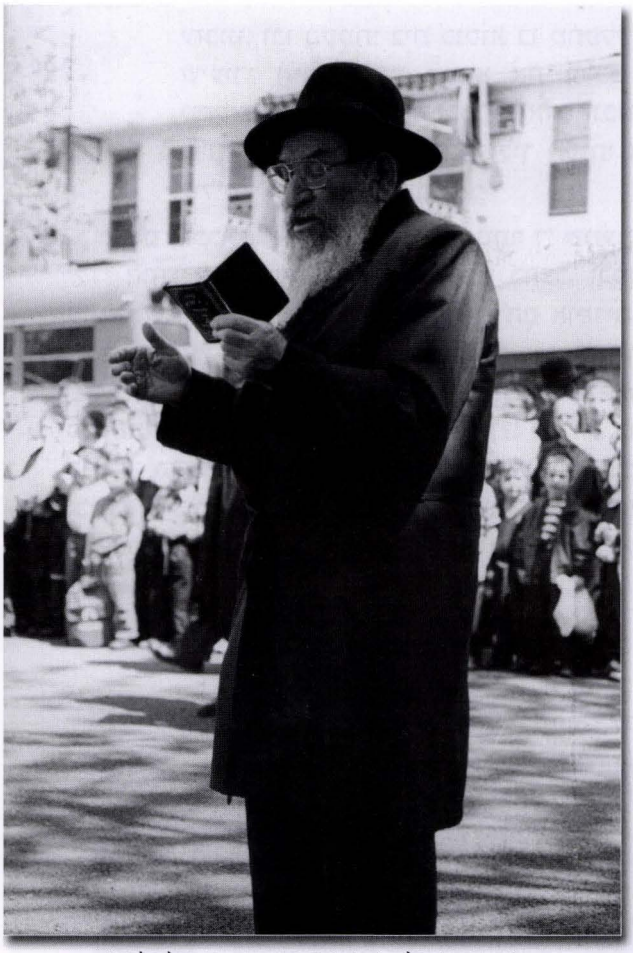

"ובמרכז 'הדלקה' ור' שמעון עומד ושר בכל הלהט"

הוא לימד אותי להפיג מתחים באמצעות אמרות כנף, או גיט וארט, רבות למדתי ממנו כיצד להתהלך עם אנשים: הן בוגרים והן ילדים.

ממשיך ומספר ר' ברוך: חדרו ב'חדר' היה בקומה השניה, והמטבח - בקומה הראשונה, ותדיר השתדלתי לשרת אותו, להביא לו את ארוחת הצהרים למרות מחאותיו.

פעם הבאתי לו מנה גדושה של תפוחי אדמה צלויים. תבין במטבח היה בשפע ומלאתי צלחת. ר' שמעון אכל והותיר. וכאשר פיניתי את הכלים התכוננתי להשליך את השאר לאשפה. ופה פתאום תופס הוא בידי ואומר:

- ברוך תשב!

- נבהלתי, מי יודע מה הוא רוצה לומר לי, והתיישבתי מולו.

- והוא אמר: אני רוצה לספר לך סיפור.

בשנות השואה הייתי במחנה עבודה בגרמניה. במשך הזמן חלו כל האסירים, והמחנה הפך למחנה חולים. היה לי חבר שכמעט גווע מרעב. סיכנתי את עצמי, התגנבתי אל המטבח וגנבתי קליפות תפוחי אדמה אחדים. כאשר יצאתי נתפסתי על ידי השומרים, וקיבלתי מכות במגלבים שהיו בידיהם. אולם הצלחתי להמלט והקליפות בידי. קליפות אלו החיו אותו, והוא שרד את השואה, וגם המשיך לחיות שנים אחדות. אולם הסבל של השואה הותיר בו את רישומו והוא נפטר. בצואתו הותיר לי את

עזבונו, ובו הקמתי בית כנסת! בו מתפללים שלשה פעמים ביום ונערכים שיעורי תורה. תבין איפוא את ערכם של קליפות תפוחי אדמה... מקליפות תפוחי אדמה ניצל בן אדם ונבנה בית כנסת. עד היום, מסיים ר' ברוך, כאשר אני עומד להשליך תפוחי אדמה וכדומה, אני נזכר בלקח שלימד אותי ר' שמעון.

אולם בזכרונם של כל ילדי החדר נותר ר' שמעון מחגיגות ל"ג בעומר. כאשר כל ילדי החדר מתאספים בבוקרו של יום בחצר, ובמרכז כנהוג "הדלקה" ור' שמעון עומד ושר בכל הלהט ("בכל הברען" - הם אומרים) את שירי מירון. ואח"כ מספר להם ברמקול על העליה ההמונית ומסיפורי מירון. וכפי שמצטט הרב מנדי ש', מהילדים של אותם ימים, הזוכר את הדברים בלשונם: "ילדים, ילדים, יודעים אתם מה מתרחש כעת אצל ר' שמעון במירון?! רבבות, רבבות יהודים מכל הארץ נוסעים למירון, ההר משחיר מרוב אדם. נחלי דמעות נשפכים בבנין הקבר כמו ביום כיפור, ובחצר - מעגלי רוקדים לכבוד ר' שמעון כמו בשמחת תורה. הוא השתדל להעביר לנו את האוירה של מירון. את אוירת החג הארץ ישראלי הזה".

"בנים יולדו יקומו ויספרו לבניהם"

אבינו ע"ה בחברת בניו יבלחט"א, תמונה משנת תש"מ.
מימין לשמאל: הר"ר אביגדור, הר"ר חיים, הר"ר יואל, הר"ר מרדכי גימפל

פרק נט

בערוב ימיו

בשנות זקנותו המופלגת, כאשר קשתה עליו ההליכה, פרש אבא ז"ל מעבודת הקודש בחדר "יגדיל תורה" והקדיש את כל יומו ללימוד תורה. בשעות הבוקר עם חברותות בשטיבל הגוראי שברח' ה-49 שהיה מקום תורה שוקק בכל שעות היממה. ואחר הצהרים עם ידיד, אברך חסיד באבוב, שהיה צעיר ממנו ב...שישים שנה, ר' יעקב יואל וינפלד יבל"א.

את סיפורו של יעקב יואל רשמנו בימי השבעה על פטירת אבינו, כאשר התקשר אלינו באמצעות הטלפון, ותיאר את סיפור התקשרותו לאבא ז"ל.

"את ר' שמעון ז"ל הכרתי בבית המדרש של האדמו"ר מבאבוב, שם התפלל בשנות זקנותו מנחה ומעריב. דמותו משכה את עיני, וליתר דיוק סקרנה אותי. אדם בשנות הזקנה עם רוח צעירה. החילותי להתיידד איתו. הגשתי לו כוס תה, ספרים שביקש, עד שיום אחד קבענו שיעור בספר הק' תפארת שלמה. חשתי שיש לי זכות

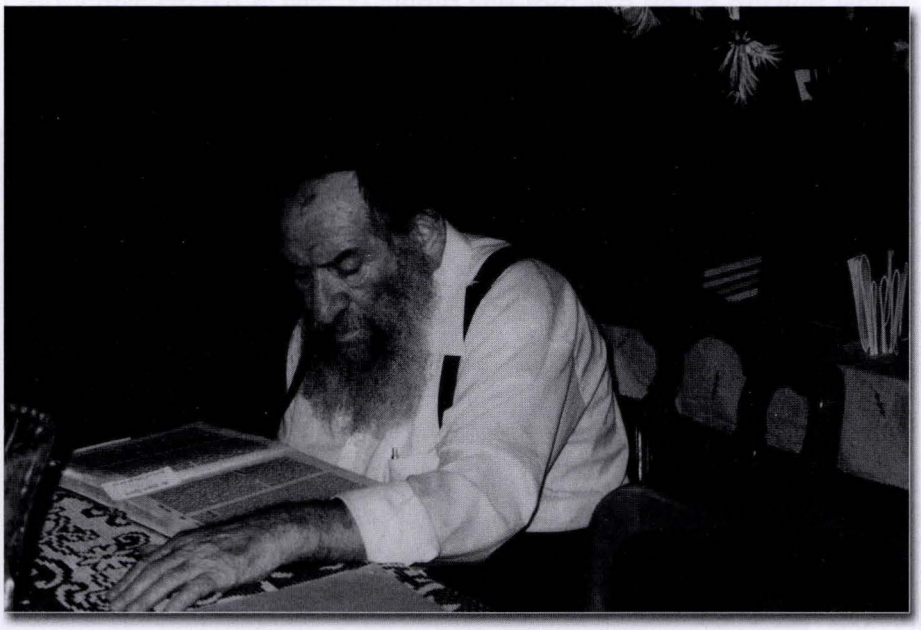

אבא לעת זקנותו הוגה בספה"ק 'תפארת שלמה'

ללמוד עם יהודי מהדור הקודם. חשתי את הברען של יהודי שהסתופף בחצרות צדיקים שלפני השואה, והדבר הוסיף לי לאישיות.

"הרגשתי את העוצמה שבו, איך שנלחם ואינו מניח לעצלות ולזקנה, ל"בעל דבר" כלשונו, להשתלט עליו. אני נזכר באפיזודה מעניינת: פעם ליויתי אותו לשטיבל, הוא הלך בקושי, פתאום הוא פנה לאחור והחל לשוב על עקבותיו כשהוא אומר: קשה לי היום ללכת, נשוב הביתה. אולם דקות אחדות אחרי כן הוא התעשת ואמר: נמשיך הלאה, והסביר כמתנצל: נתתי ל'בעל דבר' להרגיש כאילו הוא ניצח, והוא עזב אותי.

"תכונה מיוחדת היתה בו: מקדים שלום לכל אדם. דבר שלא מקובל לצערינו כיום. לכל אדם, צעיר כזקן, הקדים שלום במאור פנים. פעם אמר לי: בעבר היתה זו התנהגות שבשגרה. אני לא השתניתי.

"אני זוכר את עצמי הולך לצידו ולא חש את פער הגילים ביננו. הוא היה מספר נפלא, בעל אמרות כנף חריפות. ראיתי בו דמות של חסיד פולני קמאי, והשתדלתי לספוג ככל יכולתי.

"והוא השפיע ללא גבול. זכורני בפנינה יקרה שאמר לי יום אחד בדרך הילוכינו: אנחנו אומרים בתהילים "אל תשליכני לעת זקנה" - האם הנך חושב שאנו אומרים זאת כבקשה לקב"ה שלא ינטוש אותנו לעת זקנה?! וכי למה יטוש אותנו ככלות כוחנו. וכי זו הדרך ח"ו?

"לא - זו טעות - הקב"ה אומר זאת לאדם: אותי אל תשליך לעת זקנה: גם בשנות הזקנה המשך בעבודת ה' שלך. כי לעיתים לעת זקנה אדם מפחית מקביעות שיעורי התורה שלו, מקביעות תפילותיו במנין, ואז הקב"ה פונה אליו ואומר: אל תשליכני...! והדברים היו נאים למי שאמרם".

אבא (משמאל) בלימוד בחברותא בבית החסידים בבני ברק. מימין - ר' נתן סטנר ז"ל ובאמצע - ר' שמעון נוסבוים ז"ל

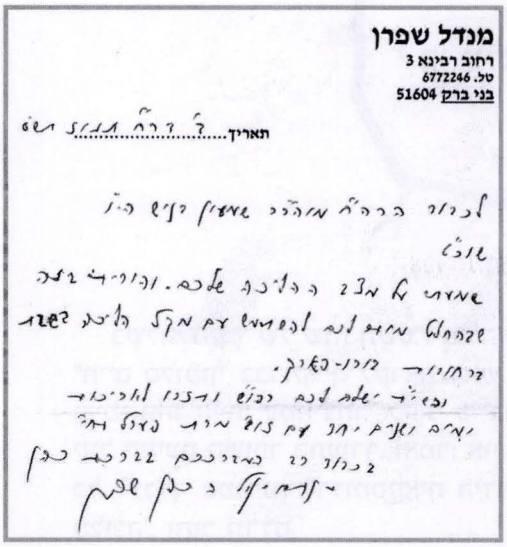
מנדל שפרן
רחוב רבינא 3
טל. 6772246
בני ברק 51604

גם רעייתו תבלח"א מספרת: אפילו בשנות זקנותו המופלגת לא הסכים לנטוש אף אחד מגינוני הקדושה שנהג. לדוגמא, זכור לי שהתקשה מאד בהליכתו ונזקק למקל הליכה. אולם לא הסכים בשום אופן להשתמש בו ברחוב בשבת משום איסור טילטול. גם כאשר הבאתי לו היתר בכתב ששיגר אליו הרב מ' שפרן (ראה תצלום) לא הסכים להקל בזה.

דוגמא נוספת: כאשר בא להתגורר בארצות הברית, קיבל על עצמו להתנזר מאכילת בשר בקר. והנה בזקנותו שהה תקופה מסויימת בבית הורים ושם הוגש בשר בקר. וביקשתי ממנו שיערוך התרת נדרים, היות והבשר נחוץ לבריאותו. ובכל זאת לא הסכים לבקש היתר על קבלתו.

גם נכדו מנדי שוורץ מספר: זכור לי שהמשיך להקפיד על טבילה במקוה, למרות שהדבר היה מסוכן עבורו, מחשש החלקה בגלל חוסר יציבות לעת זקנה. ואני התנדבתי ללוות אותו למקוה. וזכורני יום אחד כאשר ליויתי אותו הצביע במקלו על אוטובוס חולף ואומר: **מנדי! אתה רואה את האוטובוס הזה, כאשר הייתי צעיר גם האוטובוס היה איטי מדאי בשבילי.**

ניו יורק, אלול תשס"ב. אבא ביום הולדתו התשעים

פרק ס
כי מלאכיו יצוה

בשלהי הקיץ של שנת תשס"ז גברה על אבא ז"ל זקנותו, והוא אושפז בבית אבות "חיים סלומון" בברוקלין. לקראת ראש השנה באתי מארץ ישראל לבקרו ולסעדו, ובימי החג הייתי במחיצתו. זכורני כי בחג היה בתרדמת והנה כאשר רק שמע את קול תקיעת השופר התעורר, ואמר: אוי, ראש השנה היום! ואז התחיל לשיר 'ויאתיו כל לעבדך' במנגינה הרדומסקאית הידועה. וכאשר סיים קרא בקול 'ויתנו לך כתר מלוכה'. וחזר ונרדם.

באמצע חודש כסלו תשס"ח אושפז בבית החולים קוני איילנד, שם שהה כחודש ומחצה עד לפטירתו. גם אחיי באו מארץ ישראל ושהינו ליד מיטתו כל שעות היממה. חודש ומחצה נאבק על חייו באופן מפליא. הרופאים שלא נתנו לו מתחילה אלא ימים אחדים, אמרו: הוא נלחם. עושה רושם שכל ימיו נלחם.

בראש חודש שבט הורע מצבו, והרופאים אמרו שימיו ספורים. ואכן אור ליום חמישי ג' בשבט כולם חשו כי שעת יציאת הנשמה מתקרבת, וליד מיטתו החלו להתאסף בני המשפחה, ידידים מבית החסידים, וכן תלמידים. גם רעייתו תבל"א, שלא משה ממיטתו כל אותם ימים היתה שם. הרופאים שביקשו לחסוך ממנה, בגלל גילה, חויה זו, בקשו מבני המשפחה שישכנעו אותה לעזוב את המקום.

באותה עת קראה רעייתו פרקי תהלים, ואחזה בפרק צ"א, ואז פנתה אלינו ואמרה: "דוד המלך ע"ה אומר כאן: כי מלאכיו יצוה לך... על כפים ישאונך פן תגוף באבן רגליך". והדברים טעונים הבנה, מדוע חייבים המלאכים לשאת את האדם על כפים, הרי יכולים הם להזיז את אבני הנגף? אלא ללמד לאדם - כי תמיד יהיו אבנים ותמיד יהיו מכשולים, אולם הקב"ה עוזר לאדם שנלחם ומשגר מלאכים לסייעו.

אחר פנתה לאבא ז"ל ואמרה: "שמעון! כל ימי חלדך לחמת. לחמת למען הצעיר החרדי, לחמת כנגד מלאכי החבלה הגרמניים על שמירה על צלם אנוש, לחמת למען הפצת תורה, וה' סייע לך וגברת על כל המכשולים. עתה על כפים ישאונך לעולם שכולו טוב. אין כבר מכשולים. על כפים ישאונך מעולם של "אחלצהו" לעולם של "ואכבדהו". שתהיה מליץ יושר על כולנו". הזילה דמעה ויצאה...

כולנו נותרנו המומים למשמע דברי פרידה נוקבים אלו, של רעיה שעמדה לצידו קרוב לארבעים שנה וסייעה בכל פעליו הברוכים.

לקראת השעה 8 בערב רמזו הרופאים כי שעת יציאת הנשמה מתקרבת, כולנו פתחנו בקריאת "נשמת", אח"כ אמרנו את הפסוקים המיוחדים לשעה זו, ואחר שעה קלה הסתלק לעולם שכולו טוב.

דרך אגב: בית חולים זה, שבו נפטר אבא ז"ל, הוא בית חולים נכרי, ואינו "רגיל" למעמדים כאלו, היות ויהודים אינם מתאשפזים שם בדרך כלל. אבא ז"ל נשלח לשם במפתיע על ידי בית האבות בגלל הרעה פתאומית במצבו. ואנו השלמנו עם כך בגלל היחס הטוב והטיפול הנאות שהעניקו לו שם. גם הם היו מופתעים. הם לא היו רגילים להתמסרות של המשפחה שלא נטשה את מיטתו כל אותם הימים. ועתה בשעת יציאת הנשמה, עמדו כל הרופאים והאחיות וצפו נפעמים במעמד יהודי ויחודי זה שלא היו רגילים בו. ולאות הוקרה, אספו ביניהם הרופאים והאחיות סך של 100 דולאר לצדקה לזכרו, וצירפו מכתב בו הם מביעים את רגשותיהם וכך קידש אבא ז"ל את ה' במותו כבחייו. אנו מעתיקים כאן את המכתב (בתרגום מאנגלית) במלואו:

לפערל היקרה!

מעומק הלב אני משגרת מילות נחמה אליך ולאהוביך.

הפגישה אתכם העניקה לנו אופק חדש בחיינו, של עוצמה וחיזוק בענינים רבים. ותשמש זכרון נצח אותו ננצור כפנינה יקרה.

תני בבקשה את הסכום המצורף לצדקה, ככבוד לזכרו של שמעון, עבור כל מה שעשה בחייו למען הציבור והקהלה.

את ומשפחתך הייתם במחשבותינו ובתפלותינו בזמן הקשה הזה בחייכם.

בהערצה ובנחמה עמוקה

אמילי כנמו

האש עצמה

למחרת, יצאה הלויתו מבית ההלויות שבבורו פארק בדרכה לארץ ישראל. הספידוהו: רבי אליהו פישר, רב קהלת חסידי גור בניו יורק; רבי דוד אולבסקי, ראש ישיבת גור בברוקלין; רבי נחום קרנביסר ראש ישיבת חידושי הרי"ם בתל אביב, הרב ארנסטר רבם של חסידי אלכסנדר בבורו פארק. וכן אחי הרב גימפל שיחי'. הנחה הרב אליהו חזקלסון, ידיד המשפחה.

נושאי ההספדים קוננו לא רק על אבא ז"ל אלא גם על סיומה של תקופה. על הדמות שגילם ששמשה השראה לדור הצעיר, הדמות שעוצבה ונצרבה בעולמה החסידי של פולין ושמרה על יחודה בכל מאורעות השואה, והקדישה את עצמה לתורה, חינוך, חסד וקירוב רחוקים.

ביום ששי בצהרים הגיע ארונו לארץ ישראל. בהלויה שיצאה משדה התעופה הספידו האדמו"ר מראדזין רבי שלמה אנגלרד שליט"א, במילים קצרות הביע את תמצית חייו: "ר' שמעון היה לא רק אוד מוצל מאש, אלא הוא היה האש עצמה. הוא בער כל ימיו בעשייה למען הכלל והפרט, למען הפצת תורה וחסידות וקירוב רחוקים".

אח"כ יצאה ההלויה לירושלים. בהר המנוחות המתין קהל רב. בגלל השעה המאוחרת לא נישאו הספדים. מלבד דברי פרידה קצרים שנשאתי, אני כותב השורות, בהם ציינתי את תחנות חייו ואת העשייה הרבה, והמורשת שהותיר אחריו.

ברוך דיין האמת

נפלה עטרת ראשנו

בצער רב וביגון קודר אנו מודיעים על פטירתו בשיבה טובה של בעלי, אבינו מורנו, ראש משפחתנו, איש חי רב פעלים, עסק כל ימיו בצרכי ציבור באמונה, הרבצת תורה וחינוך ילדי ישראל. שריד לדור דעה, מזקני חסידי ראדומסק וגור, אוד מוצל מאש.

הרה"ח ר' שמעון יהודה בניש ז"ל

ב"ר חיים פנחס הי"ד

מלודז' - כפר אתא - בני ברק - ניו יורק

מייסד קיבוץ "חפץ חיים" לשארית הפליטה בלנדסברג - גרמניה, וכפר הנוער בגלות קפריסין, ביהכ"נ "היכל שלמה" בכפר אתא, ורשת ישיבות ערב לנוער בקריות.

ארונו יגיע מניו יורק אי"ה

היום יום שישי, ד' בשבט תשס"ח

בטיסת אל - על מס' 004, נחיתה משוערת בשעה 9:30 בבוקר.
ההלויה תצא משדה התעופה לוד, להר המנוחות בירושלים.
נפגשים ברחבת הר המנוחות בשעה 11:30 (משוער).

ישבים שבעה:
בבית בנו הרב מרדכי גימפל בניש שיחי',
רח' יצחק מאיר הכהן 1, בני ברק.
תחבורה להלוויה:
מהכתובת הנ"ל, בשעה 9:45 בבוקר.
טלפונים לברורים: 03-5703821,
0573-110166, 03-6194151

המתאבלים מרה:
רעיתו: מרת פערל תחי'
בניו, נכדיו וניניו שיחי'
ומשפחות: שוארץ, אייזנברג
ורייכמן שיחי', ניו יורק

המכתב האחרון

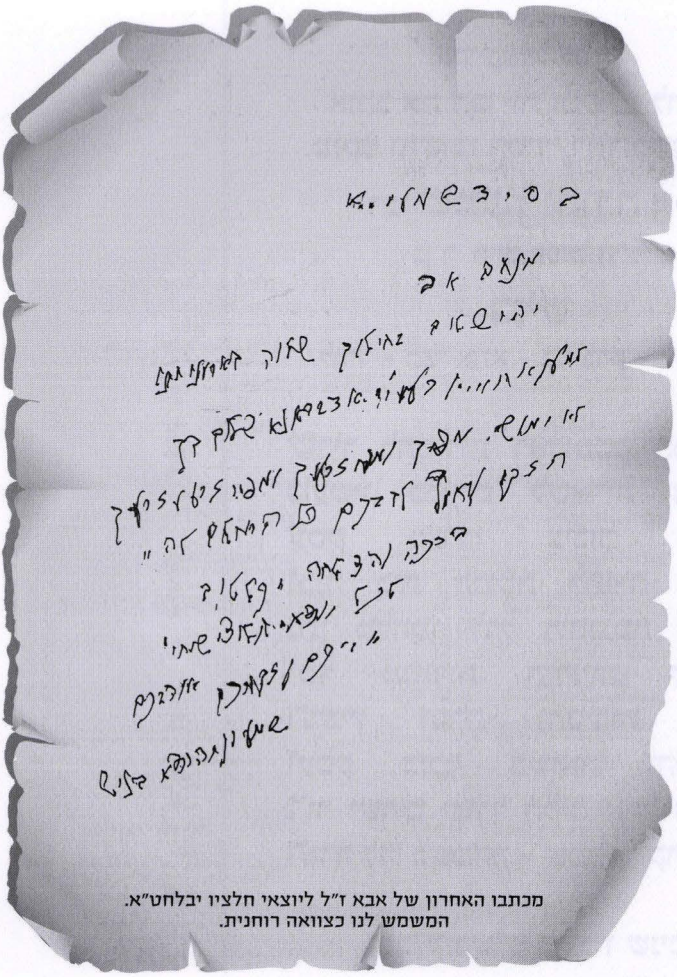

מכתבו האחרון של אבא ז"ל ליוצאי חלציו יבלחט"א.
המשמש לנו כצוואה רוחנית.

בסייעתא דשמיא

מנחם אב

יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך

למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך

לא ימוש מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך

חזקו ויאמץ לבבכם כל המיחלים לה'

ברכה והצלחה וכל טוב

לכל יוצאי חלצי שיחי'

אביכם זקניכם אוהבכם

שמעון יהודה בניש

היסופר בקבר חסדך

כאשר התבקשנו לקראת ה'שלושים' לכתוב את נוסח המצבה, נתקלנו בקושי. לא ידענו איך "לדחוס" את כל פועל חייו במצבה אחת: הפצת תורה, פעילות חסד, קירוב הנוער, הקמת בתי כנסת, קימום שארית הפליטה ועוד?

פנינו לרעיתו תבל"א וביקשנו את עצתה. והיא ענתה: את כל חייו אתם יכולים לתמצת במשפט אחד: "אוהב את הבריות ומקרבן לתורה". ואכן משפט זה הוא הכותרת של המצבה.

פ"נ

אוד מוצל מאש
אוהב את הבריות ומקרבן לתורה
מזקני וחשובי חסידי ראדומסק וגור

רבי **שמעון יהודה** ז"ל

בן ר' חיים פנחס הי"ד

בניש

לודז' - כפר אתא - בני ברק - ניו יורק

שריד לחסידות ראדומסק המעטירה
מעשיו כבירים לשארית הפליטה
עסק בצרכי ציבור באמונה
ובנה בית הכנסת לתורה ותפילה
נתן מלחמו לדל ולהכנסת אורחים
יסד מסגרות תורניות לצעירים
הרבין תורה וחסידות ברבים
ועסק בזכר השואה והקדושים
דור ישרים יבורך הקים אחר העקידה
הודה לה' בשמחה - שמע ה' קול יהודה

נלב"ע בש"ט בן צ"ו שנים
ביום ג' בשבט תשס"ח

תנצב"ה

נוסח המצבה שעל קברו בהר המנוחות - ירושלים

מפתח שמות

אבני יחיאל 419
אברמוביץ יהושע (סנטלי) 276
אדזיאשוילי יצחק 429
אדלר דוד 241, 247
אהרנברג הרב יהושע מנדל 338
אהרנוביץ ראובן 370
אולבסקי ר' דוד 467
אייבשיץ יהושע 126, 262, 281, 324, 336, 341, 377
אייזנברג מירל 433
אייזנברג ר' מרדכי 102, 457
אייזנר יצחק 217, 231
אייזנשמידט ישעיה מנחם 39
אייכנולד צבי 286, 305
אייכנטל ר' אליעזר 458
אלברשטיין יוסף 382
אלתר רבי אברהם מרדכי מגור 290
אלתר רבי ישראל מגור 47, 394
אלתר רבי פנחס מנחם מגור 47, 447, 455
אלתר רבי שמחה בונים מגור 47, 452, 455
אנגלרד רבי שלמה מראדזין 468
אפטר ר' בן ציון 21
ארזון יהודה 402
ארזון ר' מרדכי 382, 402
ארסטר רב שטיבל אלכסנדר 467

בוים חיים ובלה 374
בורנשטיין רבי מנחם שלמה 48
בינדר משה 393
בלוי הרב משה 401
בן גוריון דוד 270
בניש אריה ליב 19, 129, 130
בניש גולדה 241, 282, 306, 391, 404, 413, 434
בניש גיטל - אחות 18, 34, 140
בניש גיטל (אם חיים פנחס) 25, 26, 33
בניש חיים פנחס 67, 114, 140
בניש ישראל יצחק 67, 114, 140
בניש מלכה 67, 87, 98, 111
בניש מרים רחל 17, 19, 36, 140
בניש פערל - אחות 18, 98, 101, 186
בניש פערל תחי' 22, 432, 451, 466, 467, 469
בניש פרימט 67, 114, 140
בניש ר' אביגדור 13, 244
בניש ר' גימפל 429, 457, 467
בניש ר' חיים פנחס 17, 19, 23, 99, 101, 123
בניש ר' טוביה 25, 27
בניש ר' יואל 17, 102, 103
בניש ר' ישראל 25, 33, 35
בניש שמואל יחזקאל 18, 129, 130
בנקר חיים יוחנן 305
בסר יחזקאל 46, 100
ברבר אברהם 349
ברגמן דוד 66
ברגר זאב 412

ברויאר יצחק 53
ברונר יעקב 370
בריף ר' ישראל 352
ברמן אלימלך 412
ברמן הרב יעקב 204, 205, 410
ברנר משה 407, 412
ברנשטיין יוליוס 190
ברקוביץ משה ישעיה 319, 360

גאנץ יוסף 412
גבהרד זלאטה 281
גבהרד חנוך 440
גולדשטיין אריה 195
גולדשטיין גוטה 33
גולדשניידר אשר 256
גינסברג (פיליצר) יונה 88
גלברד ישראל 287, 315
גפן הרב יהודה 394
גראי יהודה 183
גרוסגליק איטה 359
גרוסגליק ישראל 305, 315, 409
גרינברג הרב מאיר 411
גרינובסקי יעקב 134
גרינולד מוטל 180
גרינפלד זישא 228
גרינפלד ליבל 126
גרנטשטיין יחיאל 57, 371

דוברוביצר יהושע 412
דוברוביצר ירחמיאל 405
דוידוביץ 146
דויטשר מרדכי 338
דז'אלובסקי יוסף 295
דיסקין הרב חיים שלמה 418
דמבינסקי ישראל 374
דן שמעון 436, 438
דנציגר רבי יצחק מנחם מאלכסנדר 65
דסקל מיכאל 347

הבר ישראל 39
הופשטיין רבי אהרן מקוזניץ 50
הופשטיין רבי ישראל מקוזניץ 88
הורוביץ הרב אברהם דוד 230, 250
הורוביץ שלום דוד 100
הימלפרב מיכאל 375, 390, 391, 408
הלברשטם רבי בן ציון מבאבוב 274
הלברשטם רבי שלמה מבאבוב 454
הלהולץ שלמה יוסף 203, 225, 385, 414
הרוש לוי יצחק 420
הרוש פרחה 422
הרמנוביץ (חרמוני) ברוך 263, 308
הרשלג שלום 285
הרשקוביץ אלכסנדר 58, 130

וולף איטשה 122
וולף ברכה 338
וולף הרב צבי 333
וידבסקי יהודה 56
וידר טוביה 412
וייס הרב אשר אנשיל 209
וייס הרב חיים אהרן 207

וינפלד יעקב יואל 463
וינשטוק הרב חיים 414
וינשטיין ר׳ ישראל חיים 356
ויס גודל 25
ויס משה שלמה 214
ויסבלום 175
ויסברוט יחיאל 282
ויסגלס יצחק 422, 423
ויסלר משה 349
ויסקול יעקב לייב 180
וסרטייל אשר 312
ורשבסקי 107

ז׳ביטקובר צביה 88
ז׳ביטקובר שמואל 88
זילברברג אהרן 67
זילברשטיין הרב דוד צבי 13, 54, 244
זנדר ר׳ יצחק 47
ז׳ק דוקטור 184

חזקלסון ר׳ אליהו 467
חנוך אורי 213
חפר פנינה 209

טרומן הארי 237

יוסקוביץ יצחק 175
יעקבסון 107
יעקובוביץ ארתור (אהרן) 126

כגן הרב ישראל מאיר ה״חפץ חיים״ 13
כץ יחיאל מיכל 423
כץ יעקב 369, 371, 389

לאו רבי משה חיים 53
ליבס הרב יצחק אייזיק 411
ליברמן הרב יחיאל משה 268
לייבוביץ רבי ירוחם ממיר 53
ליכטנשטיין הרב ברוך 268
ליכטנשטיין הרב הלל 250, 309, 268
לימון מרדכי (מוקה) 316
לנגזם אברהם 274

מאנדל חיים 250
מונק משה 246, 250, 260, 282
מינץ אברהם 111, 118, 119
מינץ בנימין 259, 279
מינצברג לייבל 57, 83
מלכוביץ פערל מלכה 40
מלכוביץ שמעון יהודה ז׳ליכובר 39, 40
מנדלסון הרב בנימין 394
מרוקו הרב אברהם מרדכי 27

נוסבוים שמעון 464
נייפלד ישראל יצחק 180

סטנר נתן 464
סנקביץ יחיאל 283
סנקביץ הרב יעקב חנוך 285
סרברניק שמעון 135

עומר נינה 429
עמרם ב"ר נחום הירש 193
ערנרייך הרב רש"ז 268

פוגל שמשון 412
פודולסקי ר' ישראל יצחק 301 245
פודולסקי ראובן 301
פולק הרב יום טוב 250
פוסט אנטון 187
פוקס משה 249
פיינשטיין רבי משה 455
פישהוף פייבל 206, 225
פישר הרב אליהו 467
פלדמן הרב יהודה 399, 400
פנט הרב יחיאל מאיר 209
פראנקל ויקטור 197
פרומר אהרון 311, 314, 317
פרידמן מרים 359
פרידנזון יוסף 256
פרנקל יעקב 88
פרשקר ברוך 55

צ'רניאקוב אדם 82

קוטין הרב יוסף 297
קוטין הרב לייביש 297
קוטין הרב שלמה יעקב 299
קוטנר ר' לייבל 338
קולסקי 141
קופמן שמואל 317
קופמן שמואל 52, 56, 333, 335, 348, 360, 365
קופציק הרב שלמה 418, 422, 424, 428
קלוצבסקה הנדה 25
קליין משה 412
קלמנוביץ הרב אברהם 305
קלר ר' שמחה 26
קפקה בת עמי 378
קרונה שלמה 315
קרנביסר ר' נחום 467

ראוכנברג הרב 408
ראטה רבי אהרן 374
רבינוביץ הרב אפרים פישל 117
רבינוביץ רבי דוד משה 47, 298
רבינוביץ הרב ישראל פנחס 407
רבינוביץ משה 126
רבינוביץ רבי שלמה חנוך מראדומסק 43, 47, 75, 299
רדזינר נתנאל 53, 127
רובינשטיין הרב אביגדור 282
רובינשטיין ר' אשר ירמיה 241
רובינשטיין ר' גימפל 241
רובינשטיין ר' יהושע השיל 241, 309
רובינשטיין רייזל 282
רוזובסקי הרב יוסף 402
רוזמרין ברוך 460
רוזמרין נפתלי 459
רוזנבוים רבי צבי הירש מקרטשניף 423
רוזנבלום שלמה 111, 119
רוזנברג שמעון יוסף 453

רוזנברג שרגא 435
רוזנווסר ישראל יצחק 36, 39
רוזנווסר נפתלי (נט) 229
רוזנולד אטל 241
רוזנר הרב יהודה ליב 291
רוטנברג אליהו 407
רוטנר הרב בן ציון 337, 339, 351, 353, 371
רוטנר הרב נחמן 371
רוטנר רבנית נאשה 170
רוטר הרב אהרן ישעיה 358
רוטר עזריאל 435
רולר הרב חיים מרדכי 273
רומקובסקי מרדכי חיים 82, 97, 107, 126, 128, 151
רוצלך גרהרד 160, 162, 172
רזנווסר לאה דינה 36, 39
ריזל חיים 290, 306, 317
רייכמן ר׳ לייבל 5
רינג משה דוד 75
רינדר לייבל 376

שוארץ מוטל 210, 225
שוואַרץ ר׳ שלמה יהודה (לני) 102, 457
שוואַרץ הרשי 454
שוואַרץ מנדי 465
שונפלד הרב שלמה 281
שטרן הרב משה מדברצין 451
שטרנבוך רעכה 280
שייקביץ דוד ישעיה 62, 373, 408, 437
שיף יוסף 412
שמחה בונים רבי מפשיסחא 88, 207
שניאורסון רבי מנחם מנדל מחב״ד 455
שנירר שרה 451
שפירא דבורה 260
שפירא רבי ישראל מבלאז׳וב 456
שפירא רבי מאיר 49
שפרן הרב מנחם מנדל 465

כ"ה

חונגש שקט שלום כונה טורה תשעו לפ"ק

לצוע הזאון משרד הור בעה בעצמך יומ

הוב בדי מויר לכטל שלטון

קדש עי כרכות שהקלה יגן לנפ טורות

ישמ ושנק טלות עת לך שתי

ונוז נתת בך קוש מעל יוח שתי לרות

נתת למות בעני לשו המשק הבורות

בנוך ישרוע סבבו ולומר לישות

טלות טוני תוכה מעטי משה היום עיבל

(קטע ממכתב שכתב אבינו, מופיע בשלימותו בעמוד 417)

זהו סיפור סוחף ומעורר השראה המשתרע על קרוב למאה שנה, בעיצומן של התקופות הסוערות ביותר בהסטוריה של עם ישראל.

זהו סיפור חי ורוטט שופע וגדוש במסירות נפש למען לימוד תורה, חיזוק האמונה, קיום מצוות, אהבת חסד, קירוב רחוקים וחינוך הנוער.

זהו סיפור על נאמנות עיקשת, על אחריות עמוקה ושמירה על צלם אנוש באפילת השואה ובמפעל השיקום של שארית הפליטה.

זהו סיפור על עוצמת רוח יהודית של איש בעל מאגרים עצומים של יזמה וכח יצירה, שופע חום, שמחה ואהבת ישראל.

זהו סיפור חייו של "איש להבה" הרב שמעון בניש ז"ל, ומסע בתחנות חייו הסוערים והמרתקים.

בית כנסת "היכל שלמה" קרית אתא

בית הכנסת "מנין הבחורים" בלודז'

בית הכנסת "שארית הפליטה" בלנדסברג